İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL HALİÇ VE MARMARA SURLARI BELGELEME ÇALIŞMALARI, TARİHİ VE PEYZAJ DEĞERLERİNİN KORUNMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

DOKTORA TEZİ

H. Nisa SEMİZ

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

ARALIK 2014

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL HALİÇ VE MARMARA SURLARI BELGELEME ÇALIŞMALARI, TARİHİ VE PEYZAJ DEĞERLERİNİN KORUNMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

DOKTORA TEZİ

H. Nisa SEMİZ
(502072201)

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY

ARALIK 2014

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502072201 numaralı Doktora Öğrencisi **Nisa SEMİZ**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **"İSTANBUL HALİÇ VE MARMARA SURLARI : BELGELEME ÇALIŞMALARI, TARİHİ VE PEYZAJ DEĞERLERİNİN KORUNMASINA YÖNELİK ÖNERİLER"** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmustur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Nuran Zeren GÜLERSOY** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Nevra NECİPOĞLU .....
Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Nadide SEÇKİN .....
İstanbul Kültür Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Gülsün TANYELİ .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **05 Eylül 2014**
Savunma Tarihi : **17 Aralık 2014**

Anneme ve babama,

ÖNSÖZ

İstanbul Haliç ve Marmara Surları'nı tarihi ve mimari yönden inceleyerek, tarihi İstanbul'un arkeolojik mirası içinde önemli yere sahip sur kalıntılarının uluslararası kabullere göre korunmasını gündeme taşımayı hedefleyen bu tez çalışmasında desteğini sunan çok kişi oldu. Öncelikle İstanbul Deniz Surları üzerine çalışmak istediğimi söylediğimde bana büyük destek olan tez danışmanım Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'a, bu çalışmaya yön vermemdeki, çalışmanın geniş bir kapsam kazanmasındaki büyük katkılarından dolayı sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Bizans Mimarisi konusundaki eşsiz birikim ve deneyim sahibi, merhum sevgili hocam Prof. Dr. Metin Ahunbay'ın da çalışmam sırasında büyük katkıları oldu. Pekçok araştırma ve projede çalışma fırsatı bulduğum değerli hocamdan gördüklerim ve öğrendiklerim, hayatımın her alanına ışık tutmaya devam edecek. Sizi özleyeceğim sevgili hocam.

Çalışmamı düzenli değerlendiren tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy ve Yrd. Doç. Dr. Gülsün Tanyeli'ye teşekkürlerimi sunarım. Roma'da La Sapienza Üniversitesi'nde 2012-2013 akademik yılında sürdürdüğüm çalışmalarda ve yaptığım araştırmalarda, değerli katkılarını sunan Doç. Dr. Tancredi Carunchio'ya teşekkür ederim. İstanbul Deniz Surları'nın bazı bölümlerinde gerçekleştirilen belgeleme çalışmalarında, Rölöve ve Restorasyon Stüdyosu dersinde öğrencileriyle çalışma imkanı sunan Doç. Dr. Deniz Mazlum'a çok teşekkür ederim. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden edindiğim belgeleri incelemem sırasında yardımlarını esirgemeyen Uzman Dr. Aras Neftçi'ye ve belgelerin transkripsiyonunu yapan Fuat Recep'e de katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Tez çalışması kapsamında gerekli inceleme ve araştırmalar için maddi destekte bulunan İTÜ Bilimsel Araştırma Destekleme Fonu'na ve genç araştırmacıları destekleme programı kapsamında tez çalışmamı düzenli sürdürebileceğim bir ortam sunan İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne çok teşekkür ederim.

Çalışmamın zorlu ve yorucu safhalarında hep yanımda olan sevgili arkadaşım Bilge Ar'a, yardım ve desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarım Buket Önem, Kerem Arslanlı, Mine Esmer, Gamze Yılmaz ve Esra Kudde'ye çok teşekkür ederim. Ayrıca, kardeşim Reha Semiz, eşi Aslıhan Aydın Semiz ve özellikle yeğenlerim Rüzgar ve Ege güzel enerjileriyle bana büyük destek oldular, çok teşekkür ederim.

Aralık 2014 H. Nisa Semiz

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**
ÇİZELGE LİSTESİ ..... **xiii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xvv**
ÖZET ..... **xxix**
SUMMARY ..... **xxxiiiii**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Çalışmanın amacı 2
1.2 Çalışmanın kapsamı ve yöntemi 2
2. TARİHİ İSTANBUL VE SURLARI **7**
2.1 Kentin konumu ve topografyası 8
2.2 Kentin tarihi gelişimi içinde İstanbul Surları 12
2.2.1 Byzantion Surları 12
2.2.2 Septimius Severus Surları 17
2.2.3 Konstantinus Surları 19
2.2.4 Theodosius Surları 25
2.2.4.1 Kara Surları 29
2.2.4.2 Deniz Surları 34
3. İSTANBUL DENİZ SURLARI **37**
3.1 İstanbul Deniz Surları'nın geçirdiği onarım ve değişimler 37
3.1.1 Bizans dönemi 38
3.1.2 Osmanlı dönemi (15. - 20. yüzyıllar) 43
3.1.2.1 15. - 19. yüzyıllar 44
3.1.2.2 19. yüzyıl ve sonrası 56
3.1.3 Cumhuriyet dönemi 61
3.2 Haliç Surları 71
3.2.1 Kapılar 74
3.2.2 Kuleler ve beden duvarları 102
3.2.2.1 Heraklius Surları 102
3.2.2.2 14. Mıntıka Suru ile Fener Kapısı arasındaki surlar 111
3.2.2.3 Fener Kapısı ile Petri Kapısı arasındaki Petrion Surları 120
3.2.2.4 Petri Kapısı ile Aya Kapı arasındaki surlar 126
3.2.2.5 Aya Kapı ile Cibali Kapısı arasındaki surlar 130
3.2.2.6 Cibali Kapısı ile Unkapanı Kapısı arasındaki surlar 134
3.2.2.7 Unkapanı Kapısı ile Ayazma Kapısı arasındaki surlar 140
3.2.2.8 Ayazma Kapısı ile Zindan Kapısı arasındaki surlar 140
3.2.2.9 Zindan Kapısı ile Balık Pazarı Kapısı arasındaki surlar 142
3.2.2.10 Balık Pazarı Kapısı ile Yalı Köşkü Kapısı arasındaki surlar 143
3.2.2.11 Yalı Köşkü Kapısı ile Top Kapısı arasındaki surlar 148

3.3 Marmara Surları 151
3.3.1 Kapılar 154
3.3.2 Kuleler ve beden duvarları 221
3.3.2.1 Top Kapısı ile Sur-i Sultani'nin güney ucu arasındaki surlar 221
3.3.2.2 Sur-i Sultani'nin güney ucu ile Çatladı Kapı arasındaki surlar 261
3.3.2.3 Çatladı Kapı ile Yeni Kapı arasındaki surlar 282
3.3.2.4 Yeni Kapı ile Davutpaşa Kapısı arasındaki surlar 305
Kara yönündeki surlar 308
Deniz yönündeki surlar 319
İç surlar 324
3.3.2.5 Davutpaşa Kapısı ile Samatya Kapısı arasındaki surlar 326
3.3.2.6 Samatya Kapısı ile Narlı Kapı arasındaki surlar 351
3.3.2.7 Narlı Kapı ile Mermer Kule arasındaki surlar 384
3.4 İstanbul Deniz Surları'nın mimari değerlendirmesi 384
3.4.1 Beden duvarları 384
3.4.2 Kuleler 389
3.4.3 Kapılar 395
3.4.4 Kullanılan malzeme ve yapım teknikleri 397
4. İSTANBUL DENİZ SURLARI'NDA KORUMA SORUNLARI VE KORUNMUŞLUK DURUMU 407
4.1 Doğal ve çevresel kökenli sorunlar 408
4.2 Planlama ve uygulama sorunları 413
4.3 Yasal ve yönetsel sorunlar 418
4.4 Ekonomik ve sosyal sorunlar 421
4.5 İstanbul Deniz Surları'nın korunmuşluk durumu 422
5. SAVUNMA MİMARİSİNİN KORUNMASINA YÖNELİK ULUSLARARASI YAKLAŞIMLAR VE UYGULAMALAR 431
5.1 Savunma mimarisinin değerlendirilmesi ve korunmasına yönelik uluslararası yaklaşımlar 431
5.2 Avrupa ve Türkiye'de savunma mirasının korunması için yapılan çalışmaların değerlendirilmesi 434
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR 441
6.1 İstanbul Deniz Surları'nın korumaları için acil önlem ve çözümler 442
KAYNAKLAR 451
EKLER 469
ÖZGEÇMİŞ 503

KISALTMALAR

A.}AMD.	**:** Sadâret Âmedî Kalemi Evrakı
A.}M…	**:** Sadâret Müteferrik Evrakı
A.}MKT.	**:** Sadâret Mektubî Kalemi Evrakı
A.}MKT.MHM.	**:** Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı
A.}MKT.MVL.	**:** Sadâret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı
A.}MKT.NZD.	**:** Sadâret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devâ'ir Evrakı
AAE	**:** Alman Arkeoloji Enstitüsü
B	**:** Recep
Bkz.	**:** bakınız
BOA	**:** Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
BEO	**:** Bâb-ı Âlî Evrak Odası Evrakı
C	**:** Cemaziyelahir
Ca	**:** Cemaziyelevvel
C..AS..	**:** Muallim Cevdet Tasnifi "Askeriye" alt fonu
C..BLD.	**:** Muallim Cevdet Tasnifi "Belediye" alt fonu
D.	**:** Dosya
D..BŞM.BNE.d…	**:** Bâb-ı Defteri. Başmuhasebe Bina Eminliği defterleri
G.	**:** Gömlek
H.	**:** Hicri
HAT	**:** Hatt-ı Hümâyûn
İAE	**:** İstanbul Araştırmaları Enstitüsü
İBB	**:** İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İ..DH..	**:** İradeler. İrade Dahiliye
İ..HUS.	**:** İradeler. İrade Hususi
İ..MVL	**:** İradeler. İrade Meclis-i Vâlâ
İ..ŞD..	**:** İradeler. İrade Şûrâ-yı Devlet
KVTVKK	**:** Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
L	**:** Şevval
M	**:** Muharrem
MAD.d	**:** Maliyeden Müdevver Defterler
MVL	**:** Meclis-i Vâlâ Evrakı
N	**:** Ramazan
R	**:** Rebiülahir
Ra	**:** Rebiülevvel
S	**:** Safer
Ş	**:** Şaban
ŞD.	**:** Şûrâ-yı Devlet Evrakı
t.y.	**:** tarih yok
Z	**:** Zilhicce
Za	**:** Zilkade

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 3.1 : İstanbul Deniz Surları'nı etkileyen yangınları gösteren çizelge. 52
Çizelge 3.2 : Başbabakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ışığındaki İstanbul Deniz Surları'nda Osmanlı dönemi onarımlarını gösteren çizelge. 53
Çizelge D.1 : Haliç Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge. 493
Çizelge D.2 : Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge. 497

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : İstanbul Tarihi Yarımada'nın yeri. 8
Şekil 2.2 : İstanbul Tarihi Yarımada'nın sınırları. 9
Şekil 2.3 : Tarihi Yarımada ve kıyılarının 19. yüzyılın başındaki durumu. 10
Şekil 2.4 : Tarihi Yarımada'nın günümüzdeki durumu (2014). 11
Şekil 2.5 : 4. yüzyılda Konstantinopolis'in kıyı şeridinin durumunu gösteren hipotetik plan (Mango, 2001). 14
Şekil 2.6 : Topkapı Sarayı alanı içindeki kiklopik duvar kalıntıları, 1 ve 2 numarayla gösterilmiştir (Tezcan, 1989). 16
Şekil 2.7 : Aya İrini Killisesi'nin güneyinde, Sur-i Sultani'nin altında yer alan sarnıcı bölen duvar (Müller-Wiener, 2007). 17
Şekil 2.8 : Severus döneminde şehrin gelişimi (Bassett, 2004). 18
Şekil 2.9 : Konstantinus döneminde şehrin gelişimi (Bassett, 2004). 20
Şekil 2.10 : Buondelmonti'nin İstanbul planında Antik Kapı'nın gösterimi (Buondelmonti, 2007). 23
Şekil 2.11 : Konstantinopolis / 5. - 7. yüzyılar. 24
Şekil 2.12 : İstanbul Kara Surları'nda üçlü sur savunma sisteminin tahmini görünüşü (Krischen, 1943). 27
Şekil 2.13 : Blahernai bölgesi surları (Meyer-Plath ve Schneider, 1943). 29
Şekil 2.14 : İstanbul Kara Surlar'nda Mevlevihane Kapısı'nın bulunduğu noktanın plan ve kesit restitüsyonu (Meyer-Plath ve Schneider, 1943). 30
Şekil 2.15 : Ana surların şehir içinden görünüşünün üç boyutlu restitüsyonu (Krischen, 1943). 31
Şekil 2.16 : Ana surlar ile ön surlar arasındaki terasın üç boyutlu restitüsyonu (Krischen, 1943). 32
Şekil 2.17 : A. I. Melling'in Sarayburnu'nu resmettiği gravürü, 1819 (Melling, 2012). 35
Şekil 2.18 : Çatladıkapı / batıdan bakış, Sébah Joaillier, 1922 (AAE Resim Arşivi). 35
Şekil 3.1 : Tarihi İstanbul'un kuzeybatı köşesindeki surlar (Müller-Wiener, 2007). 39
Şekil 3.2 : Mermer Köşk, Francesco Scarello'nun Marmara Denizi'nden Topkapı Sarayı çiziminden bir ayrıntı, 1686 (Necipoğlu, 2007). 46
Şekil 3.3 : Hilair'in İncili Köşk gravürü, 18. yüzyıl (Gouffier, 1840). 47
Şekil 3.4 : Sepetçiler Köşkü. 48
Şekil 3.5 : Jouannin'in Topkapı Sahil Sarayı gravürü (Gaver, 1840). 49
Şekil 3.6 : 1850 ve 1870 tarihli İstanbul planlarında Ayvansaray bölgesi. 57
Şekil 3.7 : Haliç Surları üzerinde yükselen eski Cibali Tütün Fabrikası. 58
Şekil 3.8 : Marmara Surları'nda 96. ve 97. kuleler arasındaki beden duvarı üzerinde yükselen endüstri yapıları. 58
Şekil 3.9 : Resne'nin 1920 tarihli fotoğrafında İstanbul Surları'na sığınan mülteciler (Huntington, 1922). 60

Şekil 3.10 : Bukoleon Sarayı kalıntıları üzerinde yer alan yerleşim (Guillaume Berggren, 1880). 61
Şekil 3.11 : Henri Prost tarafından hazırlanan İstanbul Nazım Planı'ndaki yapılacak başlıca işleri gösteren harita (Prost, 1937). 62
Şekil 3.12 : Prost Planı'nda belirlenen Arkeolojik Park Alanı (Prost, 1937). 63
Şekil 3.13 : Haliç Surları'nın 30 ve 31 kuleleri arasındaki bölümün üzerinde yükselen binalar (2012). 64
Şekil 3.14 : 1980'li yılların ikinci yarısında gerçekleştirilen proje öncesi 66
Şekil 3.15 : Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan kısımlarında 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında müdahale geçiren yerler. 68
Şekil 3.16 : 14 Nisan 2002 tarihli Milliyet Gazetesi'nde Cankurtaran'da surlar üzerine Eminönü Belediyesi tarafından yapılan izinsiz inşaat haberi. 69
Şekil 3.17 : Ayvansaray Kentsel Yenileme Alanı planı (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi). 70
Şekil 3.18 : Haliç Surları'nın günümüze ulaşan ve kaybolan bölümlerini gösteren plan / Plan 1/A (2014). 73
Şekil 3.19 : Plan 2 (2014). 75
Şekil 3.20 : Plan 3 (2014). 76
Şekil 3.21 : Haliç Surları üzerinde vaktiyle Küngoz Kapısı yanında yer alan Nike kabartması (Van Millingen, 1899). 78
Şekil 3.22 : Balat Kapısı'nın 1847 tarihli Mühendishane haritasındaki gösterimi. 79
Şekil 3.23 : Plan 4 (2014). 80
Şekil 3.24 : Haliç Surları / 5. kapı. 81
Şekil 3.25 : M. Lorichs'in 16. yüzyıla tarihlenen panoramasında Petrion bölgesi (Lorichs, 2009). 81
Şekil 3.26 : Haliç Surları / 7. kapı / Prophitou Prodromou Poternesi. 82
Şekil 3.27 : Petrion Surları'nın batı ucundaki iç kapı Diplophenarion. 84
Şekil 3.28 : Haliç Surları / 9. kapı Yeni Aya Kapısı'nın günümüze ulaşan batı kenarı. 85
Şekil 3.29 : Plan 5 (2014). 86
Şekil 3.30 : Haliç Surları / 10. kapı / Aya Kapı. 87
Şekil 3.31 : Haliç Surları / 11. kapı / Cibali Kapısı. 88
Şekil 3.32 : Haliç Surları / 11. kapı / Cibali Kapısı'nın şehir içinden görünüşü. 88
Şekil 3.33 : Haliç Surları / 12. kapı / Tüfenkhane Kapısı (Mehmet Ziya, 1918). 89
Şekil 3.34 : 1847 tarihli Mühendishane haritasında Tüfenkhane İskelesi'ni gösteren bölüm. 89
Şekil 3.35 : Haliç Surları / 12. kapı / Tüfenkhane Kapısı (Mehmet Ziya, 1918). 90
Şekil 3.36 : Plan 6 (2014). 91
Şekil 3.37 : Haliç Surları / Ayazma Kapısı (Dirimtekin, 1956). 92
Şekil 3.38 : Plan 7 (2014). 93
Şekil 3.39 : Plan 8 (2014). 94
Şekil 3.40 : Haliç Surları / 16. kapı / Zindan Kapı. 96
Şekil 3.41 : Haliç Surları / 18. kapı / Yeni Cami Kapısı'nın tahmini yeri. 98
Şekil 3.42 : Francesco Scarella'nın 1686 tarihli Haliç'ten Topkapı Sarayı çiziminde Yalı Köşkü gerisinde görülen sur kapısı (Necipoğlu, 2007). 100
Şekil 3.43 : Plan 9 (2014) 101
Şekil 3.44 : Haliç Surları'nın Kara Surları ile birleştiği kuzeybatı köşesi. 103
Şekil 3.45 : Haliç Surları / 1. kule. 104
Şekil 3.46 : Haliç Surları / 2. kule. 105
Şekil 3.47 : Haliç Surları / 3. kule. 106

Şekil 3.48 : Haliç Surları / 4. kule. 107
Şekil 3.49 : Haliç Surları / 5. kule. 108
Şekil 3.50 : Haliç Surları / 8. ve 9. kuleler arasındaki beden duvarı. 109
Şekil 3.51 : Haliç Surları / 11. ve 12. kuleler arasındaki beden duvarı ve gerisinde yer alan Ayios Demetrius Kilisesi..... 109
Şekil 3.52 : Haliç Surları / 11. kule civarında yer alan kitabe parçası..... 110
Şekil 3.53 : Haliç Surları / 14. bölge surlarının doğu ucu. 111
Şekil 3.54 : Haliç Surları / 13. kule girişi. 112
Şekil 3.55 : Haliç Surları / 14. kule (sağda) ve 15. kule (solda)..... 112
Şekil 3.56 : Haliç Surları / 14. ve 15. kuleler arasındaki beden duvarının 113
Şekil 3.57 : Haliç Surları / 22. kulenin güney yan duvarı. 114
Şekil 3.58 : Haliç Surları / 23. ve 24. kuleler arasındaki beden duvarının bir parçası. 115
Şekil 3.59 : Haliç Surları / 29. kulesinin doğudan görünüşü. 116
Şekil 3.60 : Haliç Surları / 30. kule. 117
Şekil 3.61 : Haliç Surları / 31. kule. 118
Şekil 3.62 : Haliç Surları / 31. ve 32. kuleler arasındaki beden duvarı. 118
Şekil 3.63 : Haliç Surları / 32. kule. 119
Şekil 3.64 : Haliç Surları / 32. ve 33. kuleler arasındaki beden duvarı. 120
Şekil 3.65 : Haliç Surları'nda vaktiyle 35., 36. ve 37. kulelerin bitiştiği bölüm. 121
Şekil 3.66 : Haliç Surları / 41. ve 42. kuleler arasındaki beden duvarı. 122
Şekil 3.67 : Haliç Surları / 41 ve 42 kuleler arasındaki beden duvarının doğu ucu. 123
Şekil 3.68 : Petrion Surları'nın kuzey bölümü. 124
Şekil 3.69 : Petrion Surları'nın doğu ucundaki kule kalıntısı..... 124
Şekil 3.70 : Petrion Surları'nın 43. kuleye bitişen doğu ucu. 125
Şekil 3.71 : Haliç Surları / 43. kulenin batı duvarı. 126
Şekil 3.72 : Haliç Surları / 43. kulenin batı duvarındaki kemerli açıklık. 127
Şekil 3.73 : Haliç Surları / 44. kule ve batısında yer alan kâgir konut. 127
Şekil 3.74 : Haliç Surları / 45. kuleyle bağlantılı olabilecek açıklık. 128
Şekil 3.75 : Haliç Surları / 44. kuleden doğuya doğru uzanan sur duvarının doğu ucunda yer alan 1338H (1919-1920) tarihli çeşme. 129
Şekil 3.76 : Haliç Surları / Aya Kapı'nın yer aldığı sur bölümü. 130
Şekil 3.77 : Haliç Surları / 52. kulenin şehir içinden görünüşü..... 131
Şekil 3.78 : Haliç Surları / 52. kuleden doğuya doğru uzanan sur izleri. 131
Şekil 3.79 : Haliç Surları / 54. kulenin batı köşesi. 132
Şekil 3.80 : Haliç Surları / 55. kule ve batısındaki Cibali Kapısı..... 133
Şekil 3.81 : Haliç Surları / 55. kulede vaktiyle yer alan kabartma (Van Millingen, 1899). 134
Şekil 3.82 : Haliç Surları / 56. kule. 135
Şekil 3.83 : Haliç Surları / 56. kuleden doğuya doğru uzanan sur izleri. 136
Şekil 3.84 : Haliç Surları / 57. kuleye ait olabilecek giriş izleri..... 136
Şekil 3.85 : Haliç Surları / 60. kuleyle ilişkilendirilen açıklık. 137
Şekil 3.86 : Haliç Surları / 60. ve 61. kuleler arasındaki beden duvarından bir parça. 138
Şekil 3.87 : Haliç Surları / 60. ve 61. kuleler arasındaki beden duvarının doğu ucu. 138
Şekil 3.88 : Haliç Surları / 60. ve 61. kuleler arasındaki beden duvarının doğu ucunun şehir içinden görünüşü. 139
Şekil 3.89 : Haliç Surları / 81. kule / Zindan Kulesi..... 141
Şekil 3.90 : Haliç Surları / Zindan Kulesi'nin en üst katının içten görünüşü..... 142

Şekil 3.91 : Haliç Surları / 85 ve 86 kuleler arasındaki beden duvarının parçası. ... 143
Şekil 3.92 : Haliç Surları / 90. kule / Ayios Vasilios Burcu. ... 144
Şekil 3.93 : 1847 tarihli Mühendishane haritasında Eminönü – Sarayburnu arası sahil şeridi. ... 147
Şekil 3.94 : Haliç Surları / 107. kuleye ait izler. ... 149
Şekil 3.95 : Haliç Surları / H/A4 kulesinin kuzey cephesine ait olabilecek izler. ... 150
Şekil 3.96 : Marmara Surları'nın günümüze ulaşan ve kaybolan bölümlerini gösteren plan / Plan 1/B (2014). ... 153
Şekil 3.97 : Marmara Surları üzerindeki 1. kapı olan Top Kapısı'nın, Hilair'in 18. yüzyıla tarihlenen gravüründeki görünümü (Gouffier, 1840). ... 155
Şekil 3.98 : Plan 10 (2014). ... 157
Şekil 3.99 : Marmara Surları / 2. kapı. ... 158
Şekil 3.100 : Marmara Surları / 3. kapı / Odun Kapısı. ... 159
Şekil 3.101 : Marmara Surları / Odun Kapısı ile Değirmen Kapısı arasındaki sur bölümü (Demangel ve Mamboury, 1939). ... 160
Şekil 3.102 : Marmara Surları / 4. kapı (Demangel ve Mamboury, 1939). ... 161
Şekil 3.103 : Marmara Surları / 4. kapı. ... 161
Şekil 3.104 : Marmara Surları / 5. kapı. ... 162
Şekil 3.105 : Marmara Surları / 6. kapı / Değirmen Kapısı. ... 163
Şekil 3.106 : Marmara Surları / Değirmen Kapısı (Demangel ve Mamboury, 1939). ... 163
Şekil 3.107 : Değirmen Kapısı ve 8. kule arasındaki bölüm (Demangel ve Mamboury,1939). ... 164
Şekil 3.108 : Marmara Surları / 7. kapıya ait olduğu düşünülen izler. ... 165
Şekil 3.109 : Mangana bölgesinde surlar gerisindeki yapılar (Demangel ve Mamboury,1939). ... 166
Şekil 3.110 : Marmara Surları / 8. kapı / Ayios Yeoryios Kapısı. ... 167
Şekil 3.111 : Ayios Sotiros Kilisesi'nin kuzeyindeki şapelin batı duvarını oluşturan sur duvarı üzerindeki 9. kapı (Demangel ve Mamboury,1939). ... 168
Şekil 3.112 : Jouannin'in İncili Köşk gravürü (Gaver, 1840). ... 169
Şekil 3.113 : Marmara Surları / İncili Köşk kaidesi altındaki ayazma girişi restitüsyonu (Demangel ve Mamboury, 1939). ... 169
Şekil 3.114 : Marmara Surları / 10. kapıya ait izlere doğudan bakış. ... 170
Şekil 3.115 : Marmara Surları / İncili Köşk'ün batısında yer alan geçite açılan 10. kapının yeri (Demangel ve Mamboury, 1939). ... 170
Şekil 3.116 : Marmara Surları / 11. kapı / Mangana Sarayı Kapısı. ... 171
Şekil 3.117 : Marmara Surları / 12. kapı ve batı yanındaki taş söveli açıklık. ... 172
Şekil 3.118 : Marmara Surları / Mangana Sarayı Limanı'na ait izler (Demangel ve Mamboury, 1939). ... 173
Şekil 3.119 : Marmara Surları / 13. kapı. ... 174
Şekil 3.120 : Marmara Surları / 14. kapı / Ayia Maria Hodegetria Kapısı. ... 175
Şekil 3.121 : Marmara Surları / 15. kapı ve Osmanlı çeşmesi. ... 176
Şekil 3.122 : Plan 11 (2014). ... 177
Şekil 3.123 : Marmara Surları / 17. kapı. ... 178
Şekil 3.124 : Marmara Surları / 18. kapı. ... 179
Şekil 3.125 : Marmara Surları / 19. kapı / Ayios Lazarus Kapısı. ... 180
Şekil 3.126 : Marmara Surları / 20. kapı / Balıkhane Kapısı (2012). ... 181
Şekil 3.127 : Marmara Surları / 21. kapı. ... 182
Şekil 3.128 : Plan 12 (2014). ... 183
Şekil 3.129 : Marmara Surları / 22. kapı / Ahır Kapısı (Dirimtekin, 1953). ... 184

Şekil 3.130 : Marmara Surları / 22. kapı / Ahır Kapısı'nın güneydoğu cephesi. 185
Şekil 3.131 : Marmara Surları / 22. kapı / Ahır Kapısı'nın şehir içinden görünüşü. 185
Şekil 3.132 : Marmara Surları / 23. kapı. 186
Şekil 3.133 : Plan 13 (2014). 187
Şekil 3.134 : Marmara Surları / Bukoleon Sarayı ve Limanı (Flandin, 2010). 188
Şekil 3.135 : Marmara Surları / 24. kapı. 189
Şekil 3.136 : Marmara Surları / Bukoleon Sarayı'nın üç boyutlu restitüsyonu (Wulzinger, 1925). 190
Şekil 3.137 : Marmara Surları / 25. kapı / İmparatorluk Sarayı İskele Kapısı. 190
Şekil 3.138 : Marmara Surları / 26. kapı / Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı. 191
Şekil 3.139 : Marmara Surları / Belisarios Kulesi'nin batısındaki 28. kapı (Mamboury ve Wiegand, 1934). 192
Şekil 3.140 : Marmara Surları / 29. Kapı / Ayios Sergios ve Bakkhos Poternesi (Dirimtekin,1953). 193
Şekil 3.141 : Marmara Surları / 29. kapı / Ayios Sergios ve Bakkhos Poternesi. ... 194
Şekil 3.142 : Marmara Surları / 30. kapı. 195
Şekil 3.143 : Plan 14 (2014). 196
Şekil 3.144 : G. A. G. A. Vavassore'nin kuşbakışı Konstantinopolis panoramasında ve gerisinde Kumkapı Limanı koyu, 1530. 197
Şekil 3.145 : Plan 15 (2014). 198
Şekil 3.146 : Plan 16 (2014). 199
Şekil 3.147 : Yeni Kapı'nın doğusunda üzerinde kapı açılan yerin 1284 H. / 1867 tarihli belgede gösterimi (BOA, 1867, İ..MVL, D.580, G.26036). ... 200
Şekil 3.148 : Yenikapı Kurtarma Kazılarında alanın kuzeydoğu köşesinde ortaya çıkan taş iskele. 202
Şekil 3.149 : Plan 17 (2014). 203
Şekil 3.150 : Marmara Surları / 35. kapı (F. Dirimtekin, 1953). 204
Şekil 3.151 : Marmara Surları / 36. kapı (Yenikapı Kurtarma Kazıları Arşivi, 2010). 205
Şekil 3.152 : Marmara Surları / 37. kapı. 205
Şekil 3.153 : Marmara Surları / 38. kapı. 206
Şekil 3.154 : Marmara Surları / 42. Kapı (Dimitriadis Efendi, 1875). 207
Şekil 3.155 : Plan 18 (2014). 209
Şekil 3.156 : Marmara Surları / 47. kapıya karşılık geldiği düşünülen noktadaki izler. 210
Şekil 3.157 : Plan 19 (2014). 211
Şekil 3.158 : Marmara Surları / 49. kapı (Dimitriadis Efendi, 1875). 212
Şekil 3.159 : Marmara Surları / 50. kapının şehir içinden görünüşü. 212
Şekil 3.160 : Marmara Surları / 51. kapının deniz yönünden görünüşü. 212
Şekil 3.161 : Marmara Surları / 52. kapı / Samatya Kapısı (Dimitriadis Efendi, 1875). 213
Şekil 3.162 : Marmara Surları / 52. kapı / Samatya Kapısı şehir içinden görünüşü. 214
Şekil 3.163 : Plan 20 (2014). 215
Şekil 3.164 : Marmara Surları / 53. kapının denize bakan cephesi. 216
Şekil 3.165 : Marmara Surları / 54. kapı / Narlı Kapı (Dirimtekin, 1953). 217
Şekil 3.166 : Marmara Surları / 54. kapı / Narlı Kapı'nın güney cephesi. 218
Şekil 3.167 : Plan 21 (2014). 219
Şekil 3.168 : Plan 22 (2014). 220

Şekil 3.169 : Hilair'in 18. yüzyıla tarihlenen gravüründe Marmara Surları'nın 1. ve 2. kuleleri (Gouffier, 1840). 222
Şekil 3.170 : 18. yüzyılda Şevkiye Köşkü'nün sahilden görünümü (Eldem,1969). 223
Şekil 3.171 : Marmara Surları / 4. kulenin ve batısında bitişik yer alan Osmanlı dönemi kulesinin denize bakan cepheleri. 224
Şekil 3.172 : Marmara Surları / Osmanlı dönemi kulesi. 225
Şekil 3.173 : Marmara Surları / Osmanlı kulesinin batısında üzerinde Theophilos dönemine ait kitabe yer alan sur bölümü. 226
Şekil 3.174 : Marmara Surları'nda 5. kulenin kuzeyinde beden duvarı üzerindeki kitabe bandı (Van Millingen, 1899). 227
Şekil 3.175 : Marmara Surları'nda vaktiyle Tabhane Hastanesi'nin bitiştiği sur bölümü. 228
Şekil 3.176 : Marmara Surları / 5. kule (2012). 229
Şekil 3.177 : Marmara Surları / Tabhane Mescidi (Demangel ve Mamboury, 1939). 229
Şekil 3.178 : Marmara Surları / 6. kule. 231
Şekil 3.179 : Marmara Surları / 6. kuleden batıya doğru ilerleyen beden duvarı. ... 232
Şekil 3.180 : Marmara Surları / 7. kule. 233
Şekil 3.181 : Marmara Surları / 7. kulenin kuzey duvarı üzerindeki kapı. 233
Şekil 3.182 : Marmara Surları / 8 kule ve gerisinde yer alan tonozlu yapının planı (Demangel ve Mamboury, 1939). 234
Şekil 3.183 : Marmara Surları / 8. kule. 235
Şekil 3.184 : Marmara Surları / 8. ve 9. kuleler arasındaki beden duvarının batı ucu.. 236
Şekil 3.185 : Marmara Surları / 9. kule. 237
Şekil 3.186 : Marmara Surları / Mangana bölgesindeki önemli yapıları gösteren plan (Demangel ve Mamboury, 1939). 237
Şekil 3.187 : Marmara Surları / Ayios Sotiros Kilisesi'nin kuzeyinde yer alan arkad. 239
Şekil 3.188 : Marmara Surları / Ayios Sotiros Kilisesi planı ve kesiti (Demangel ve Mamboury 1939). 240
Şekil 3.189 : Marmara Surları / Ayios Sotiros Kilisesi'nin kuzeydoğu köşesindeki Roma dönemi kulesinin batı duvarı gerisindeki merdiven. 241
Şekil 3.190 : Ayios Sotiros Kilisesi restitüsyonu (Wulzinger, 1925). 242
Şekil 3.191 : Marmara Surları / Ayios Sotiros Kilisesi'nin doğu cephesi. 243
Şekil 3.192 : Marmara Surları / Ayios Sotiros Kilisesi'nin denize bakan cephesinden batıya doğru uzanan sur bölümü. 244
Şekil 3.193 : İmparator III. Mikhail adına üç sıra kitabe (Van Millingen, 1899). .. 244
Şekil 3.194 : İncili Köşk kaidesi. 245
Şekil 3.195 : Marmara Surları / 11. kulenin geçit içinden görünüşü. 246
Şekil 3.196 : Marmara Surları / İncili Köşk ve güneyinde yer alan geçit 247
Şekil 3.197 : Marmara Surları / 15. kule. 248
Şekil 3.198 : Marmara Surları / 15. kulenin planı (Demangel ve Mamboury, 1939). 249
Şekil 3.199 : Marmara Surları / 15. ve 16. kuleler arasındaki beden duvarının doğu cephesi. 249
Şekil 3.200 : Marmara Surları / 15. ve 16. kuleler arasındaki beden duvarı üzerindeki yivli korniş. 250
Şekil 3.201 : Marmara Surları / 16. kule. 251

Şekil 3.202 : Marmara Surları / 16. ve 17. kuleler ile aralarındaki beden duvarının zemin kat planı ve doğu görünüşü (Demangel ve Mamboury, 1939).252
Şekil 3.203 : Marmara Surları / 17. kule. 253
Şekil 3.204 : Marmara Surları / 17. kulenin batısında denize doğru çıkıntı yapan altyapı. 253
Şekil 3.205 : Marmara Surları / 19. kapının güneyinde, sur duvarı üzerindeki izler. 254
Şekil 3.206 : Marmara Surları / 19. kule. 255
Şekil 3.207 : Marmara Surları / 19. kulenin güneyinde tespit edilen izler 255
Şekil 3.208 : Marmara Surları / 19. ve 20. kuleler arasındaki beden duvarı. 256
Şekil 3.209 : Marmara Surları / Ahırkapı Feneri ve gerisindeki surlar. 257
Şekil 3.210 : Marmara Surları / 21. ve 22. kuleler arasında uzanan sur duvarı..... 258
Şekil 3.211 : Marmara Surları / 22. kule. 259
Şekil 3.212 : Marmara Surları / 22. ve 23. kuleler arasındaki beden duvarı. 260
Şekil 3.213 : Marmara Surları / 23. kule. 261
Şekil 3.214 : Bizans döneminde Büyük Saray'ın üç boyutlu restitüsyonu (Vogt, 1934). 262
Şekil 3.215 : Marmara Surları / 23. ve 24. kuleler arasındaki beden duvarının doğu yarısı. 262
Şekil 3.216 : Marmara Surları / 23. ve 24. kuleler arasındaki beden duvarının batı yarısı. 263
Şekil 3.217 : Marmara Surları / 24. kule. 264
Şekil 3.218 : Marmara Surları / 24. ve 25. kuleler arasındaki beden duvarının batı yarısı. 265
Şekil 3.219 : Marmara Surları / 24. ve 25. kuleler arasındaki beden duvarının batı yarısının şehir içinden görünüşü (M. Ahunbay). 266
Şekil 3.220 : Marmara Surları / 27. kule. 267
Şekil 3.221 : Marmara Surları / 27. ve 28. kuleler arasındaki beden duvarı. 268
Şekil 3.222 : Marmara Surları / 28. kuleye batıdan bakış. 269
Şekil 3.223 : Marmara Surları / 29. kuleye doğudan bakış. 270
Şekil 3.224 : Marmara Surları / 30. ve 31. kuleler arasındaki beden duvarı. 271
Şekil 3.225 : Marmara Surları / 31. kuleye güneyden bakış..... 271
Şekil 3.226 : Marmara Surları / 31. ve 32 kuleler arasındaki beden duvarı. 272
Şekil 3.227 : Bukoleon Sarayı kalıntıları, Guillaume Berggren, 1880 (Mamboury ve Wiegand, 1934). 273
Şekil 3.228 : Marmara Surları / 32. kuleye güneyden bakış..... 274
Şekil 3.229 : Marmara Surları / 32. kulenin plan ve kesitleri (AAE Resim Arşivi). 275
Şekil 3.230 : Marmara Surları / 32. kulenin batı duvarı üzerindeki poterne. 275
Şekil 3.231 : Bukoleon Sarayı plan, kesit ve görünüşleri (Mamboury ve Wiegand, 1934). 276
Şekil 3.232 : Bukoleon Sarayı kalıntısı ve altında kalan sur izleri (Corbett, 1958). 277
Şekil 3.233 : Marmara Surları / İmparatorluk İskelesi Kapısı'nın yer aldığı köşe.. 278
Şekil 3.234 : Marmara Surları / İmparatorluk İskelesi Kapısı'nın yer aldığı köşeyi gösteren plan, kesit ve görünüşler (Mamboury ve Wiegand, 1934). . 279
Şekil 3.235 : Marmara Surları / Bukoleon Sarayı ve batıda Çatladı Kapı'ya kadar uzanan sur ve diğer yapı kalıntılarını gösteren plan (Mamboury ve Wiegand, 1934). 280
Şekil 3.236 : Marmara Surları / Çatladıkapı mevkinde demiryolu gerisinde yer alan sur izleri. 281

Şekil 3.237 : Marmara Surları / 35. kuleye doğudan bakış 282
Şekil 3.238 : Marmara Surları / 36. kuleye doğru uzanan sur izleri. 283
Şekil 3.239 : Marmara Surları / Sergius ve Bakkhos Kilisesi güneyinde yer alan surların planı (Müller-Wiener, 2007). 284
Şekil 3.240 : Marmara Surları / 36. kule ve doğu yanı. 284
Şekil 3.241 : Marmara Surları / Ayios Sergios ve Bakkhos Poternesi'nden sonra surların denize doğru çıkıntı yaptığı köşe. 285
Şekil 3.242 : Marmara Surları / 37. kule. 286
Şekil 3.243 : Kumkapı Limanı'nın vaktiyle yer aldığı koy (Braun ve Hogenberg, 1572). 288
Şekil 3.244 : Kadırga ve Kumkapı semtlerinin yerindeki tersanenin 1500 senesi civarındaki durumunu gösteren restitüsyon planı (Müller-Wiener, 1998). 288
Şekil 3.245 : Marmara Surları / 38. kule. 289
Şekil 3.246 : Marmara Surları / 40. kule. 290
Şekil 3.247 : Kumkapı Limanı doğu surlarının ilk bölümü / batı cephesi. 291
Şekil 3.248 : Kumkapı Limanı doğu surlarının ilk bölümü / doğu cephesi. 292
Şekil 3.249 : Kumkapı Limanı doğu surlarının doğuya doğru çıkıntı yapan bölümü / güney cephesi. 292
Şekil 3.250 : Kumkapı Limanı doğu surlarının doğuya doğru çıkıntı yapan bölümü / kuzey cephesi. 293
Şekil 3.251 : Kumkapı Limanı doğu surları / Surp Harutyun Ermeni Kilisesi'nin batı yönünden bitiştiği sur kalıntısının batı cephesi. 294
Şekil 3.252 : Kumkapı Limanı surlarının kuzeydoğu köşesine kuzeyden bakış. 295
Şekil 3.253 : Kumkapı Limanı kuzey surlarına ait kalıntılara güneyden bakış. 296
Şekil 3.254 : Kumkapı Limanı kuzey surlarının Sergerdeler Çıkmazı'nın güney ucundaki bölümü. 296
Şekil 3.255 : Kumkapı Limanı kuzey surlarının Arapzade Ahmed Sokağı üzerindeki 31 numaralı binanın güneyinde yer alan bölümü. 297
Şekil 3.256 : Kumkapı Limanı kuzey surları / 45. kule (Dirimtekin, 1953). 298
Şekil 3.257 : Kumkapı Limanı kuzey surlarının Arapzade Ahmet Sokağı'nda 39 ve 41numaralı binaların güneyinde yer alan bölümü. 298
Şekil 3.258 : Kumkapı Limanı kuzey surlarının Çap Ariz Sokağı'nın batı kenarında yer alan bölümü. 299
Şekil 3.259 : Kumkapı Limanı'nın batı ucunda yer alan 49. kule (Dirimtekin, 1953). 300
Şekil 3.260 : Marmara Surları / 51. ve 53. kuleler arasındaki beden duvarı. 301
Şekil 3.261 : Marmara Surları / 52. kulenin girişiyle bağlantılı olabilecek kemer izi. 302
Şekil 3.262 : Marmara Surları / 55. kulenin doğusundaki kazamat nişleri. 303
Şekil 3.263 : Marmara Surları / 55. kule girişine ait olduğu düşünülen kemer. 303
Şekil 3.264 : Marmara Surları / Langa Hisarı Sokağı güney kenarı boyunca uzanan surların orta kesimleri. 304
Şekil 3.265 : Marmara Surları / Langa Hisarı Sokağı güney kenarı boyunca uzanan sur kalıntılarının batı ucu. 304
Şekil 3.266 : G. A. Vavassore'nin kuşbakışı Konstantinopolis panoramasında Langa Limanı'nın yeri, 1530. 306
Şekil 3.267 : 1847 tarihinde Mühendishane öğrencileri tarafından hazırlanan İstanbul haritasında Yenikapı bölgesi. 307

Şekil 3.268 : G. J. Grelot'un "İstanbul şehri ve limanı" gravüründe Belisarios Kulesi (62. kule)'nin görünümü, 1680 (İAE Arşivi). 309
Şekil 3.269 : Marmara Surları / 64. kule (Schneider, 1943 / AAE Resim Arşivi). . 310
Şekil 3.270 : Marmara Surları / 65. kulenin batısında sur duvarına ait parça. 310
Şekil 3.271 : Marmara Surları / 65. ve 66. kuleler arasındaki duvarın güneybatıya döndüğü kısıma güneyden bakış (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, Yenikapı Kurtarma Kazıları Arşivi, 2010). 311
Şekil 3.272 : Marmara Surları / 65. ve 66. kuleler arasındaki duvarın güneybatıya döndüğü kısıma kuzeyden bakış (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, Yenikapı Kurtarma Kazıları Arşivi, 2010). 312
Şekil 3.273 : Tarihi limanın kuzeydoğusunda ortaya çıkan taş iskele..... 312
Şekil 3.274 : Tarihi limanın kuzeydoğusunda ortaya çıkan taş iskeleye doğudan bakış (Z. Ahunbay)..... 313
Şekil 3.275 : Marmara Surları / 65. kule. 314
Şekil 3.276 : Marmara Surları / 66. ve 67. kuleler arasına ait sur parçası. 315
Şekil 3.277 : Marmara Surları / 66. ve 67. kuleler arasına ait duvar üzerinde yer alan kemer. 315
Şekil 3.278 : Marmara Surları / 68. kulenin batısında Atmaca Sokak'ın güneyinde, binalar altında görülen sur kalıntıları. 316
Şekil 3.279 : Yenikapı kazı alanının kuzey sınırında tarihi limanın batı surlarına ait güneydoğudan bakış. 316
Şekil 3.280 : Tarihi liman surlarının batı ucu (Z. Ahunbay). 317
Şekil 3.281 : Marmara Surları / 76. kuleye ait olduğu düşünülen kalıntı / güneydoğudan bakış. 318
Şekil 3.282 : Yeni Mahallle ve çevresi (BOA, 1843, İ..MVL, D.49, G.949). 320
Şekil 3.283 : Marmara Surları / 71. kule (Walker, 1883). 321
Şekil 3.284 : Marmara Surları / 74. kule (Walker, 1883). 322
Şekil 3.285 : Marmara Surları / 76. kuleye ait olduğu düşünülen kalıntıya kuzeydoğudan bakış. 323
Şekil 3.286 : Cristoforo Buondelmonti'nin 1420 tarihli Konstantinopolis planında Langa Limanı. 324
Şekil 3.287 : Langa Limanı iç surlarının 1859'daki görünüşü (Walker, 1883)..... 325
Şekil 3.288 : Yenikapı'da limanın kara ve deniz yönündeki surlarının birleştiği batı ucundan batıya doğru uzanan deniz surlarına doğudan bakış. 326
Şekil 3.289 : Marmara Surları / 76. kuleden batıya uzanan duvarın şehir içi yönündeki kazamat nişleri..... 327
Şekil 3.290 : Marmara Surları / 77. kulenin bulunduğu ileri sürülen köşeye şehir içinden bakış. 327
Şekil 3.291 : Marmara Surları / 76. kuleden 150 m güneybatıda surun güneye yöneldiği köşedeki almaşık örgülü niş kemeri. 328
Şekil 3.292 : Marmara Surları / 77. kulenin bulunduğu varsayılan köşeden batıya doğru devam eden surun şehir içine bakan kuzey cephesi. 329
Şekil 3.293 : Marmara Surları / 77. ve 78 kuleler arasındaki beden duvarının doğu ucunun kuzeyden görünüşü. 329
Şekil 3.294 : Marmara Surları / 78. kuleye batıdan bakış. 330
Şekil 3.295 : Marmara Surları / Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 1 numaralı binanın güneyinde, bahçe içinde yer alan tuğla kemer parçaları. 330
Şekil 3.296 : Marmara Surları / Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 5 numaralı binanın güneyinde yer alan sur parçası. 331

Şekil 3.297 : Marmara Surları / Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 17 numaralı binanın doğusunda yer alan sur parçasının kuzey cephesi. 332
Şekil 3.298 : Marmara Surları / Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 1 numaralı binanın güneyinde yer alan sur izleri. 332
Şekil 3.299 : Marmara Surları / 80. ve 81. kulelerin bulunduğu yere karşılık gelen sur duvarı. 333
Şekil 3.300 : Dimitriadis Efendi'nin panoramasında 80. ve 81. kuleler (Dirimtekin, 1953). 334
Şekil 3.301 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının doğu yarısına güneyden bakış. 335
Şekil 3.302 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarına ait kalıntıların doğu ucunun şehir içinden görünüşü. 335
Şekil 3.303 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının güneye doğru çıkıntı yapan ilk kısmının doğu cephesi. 336
Şekil 3.304 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının güneye doğru çıkıntı yapan ilk kısmının batı cephesi. 337
Şekil 3.305 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının batıya doğru uzanan ikinci kısmının güney cephesi. 337
Şekil 3.306 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının batıya doğru uzanan ikinci kısmının güney cephesi. 337
Şekil 3.307 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının güneye çıkıntı yapan ikinci kısmının doğu cephesi. 338
Şekil 3.308 : Marmara Surları / 82. kule ve kuzeyindeki merdivene kuzeybatıdan bakış. 339
Şekil 3.309 : Marmara Surları / 82. kuleye batıdan bakış. 340
Şekil 3.310 : Marmara Surları / 82. kule ve yakın çevresine güneyden bakış. 340
Şekil 3.311 : Marmara Surları / 82. kuleden batıya doğru uzanan surun kıyıdaki bölümün batı ucu. 340
Şekil 3.312 : Marmara Surları / 82. kuleden batıya doğru devam eden bölümün kuzey cephesi. 341
Şekil 3.313 : Marmara Surları / 82. kulenin batıya doğru ilerleyen surun kuzeye yöneldiği bölümün doğu cephesi. 341
Şekil 3.314 : Marmara Surları / 82. kulenin batısında kuzeyden batıya yönelerek ilerleyen bölümün kuzey cephesi. 342
Şekil 3.315 : Marmara Surları / 82. kulenin batısında kuzeyden batıya yönelerek ilerleyen bölümün batı ucu. 342
Şekil 3.316 : Marmara Surları / 82. kulenin batısında kuzeyden batıya yönelerek ilerleyen bölümün batı ucunun güneybatı cephesi. 343
Şekil 3.317 : Marmara Surları / 82. kuleden batıya doğru devam eden surun Sahil Yolu ile kesintiye uğrayan batı ucunun şehir içinden görünüşü. 343
Şekil 3.318 : Marmara Surları / 83. kule (Dirimtekin, 1953). 344
Şekil 3.319 : Marmara Surları / 83. ve 84 kuleler arasındaki sur duvarı üzerindeki payandalar. 344
Şekil 3.320 : Marmara Surları / 83. ve 84 kuleler arasındaki payandalı bölümün şehir içi yönünden görünüşü. 345
Şekil 3.321 : Marmara Surları / Payandalı kısım ile 84. kule arasında almaşık örgülü duvara şehir içi yönünden bakış. 346
Şekil 3.322 : Marmara Surları / 84. kulenin bulunduğu yere güneyden bakış. 346
Şekil 3.323 : Marmara Surları / 84. ve 85. kuleler arasındaki duvar örgüsü. 347
Şekil 3.324 : Marmara Surları / 85. kulenin kuzeydoğu cephesi. 347

Şekil 3.325 : Marmara Surları / 85. kulenin demiryoluna bakan güneydoğu cephesi. 348
Şekil 3.326 : Marmara Surları / 85. kuleden batıya doğru ilerleyen surdan bir bölüm. 349
Şekil 3.327 : Marmara Surları / 87. kuleye batıdan bakış. 350
Şekil 3.328 : Marmara Surları / 88. kulenin girişine ait kemerli açıklığın şehir içinden görünüşü. 350
Şekil 3.329 : Marmara Surları / 88. kuleden güneye ilerleyen sura güneybatıdan bakış. 351
Şekil 3.330 : Marmara Surları / Narlıkapı Caddesi'nin denize bakan kenarı boyunca uzanan sur hattının kuzey ucu. 352
Şekil 3.331 : Marmara Surları / 90. kulenin kuzeyinde beden duvarından bir ayrıntı. 352
Şekil 3.332 : Marmara Surları / 90. kulenin yerine işaret eden duvar izleri. 353
Şekil 3.333 : Marmara Surları / 90. kulenin şehir içinden girişine işaret eden kemer. 353
Şekil 3.334 : Marmara Surları / 90. ve 91. kuleler arasındaki beden duvarı. 354
Şekil 3.335 : Marmara Surları / 91. kuleye güneyden bakış. 355
Şekil 3.336 : Marmara Surları / 91. kulenin şehir içine bakan girişi. 355
Şekil 3.337 : Marmara Surları / 91. kulenin içine bakış. 356
Şekil 3.338 : Marmara Surları / 91. ve 92. kuleler arasında uzanan beden duvarına güneyden bakış. 356
Şekil 3.339 : Marmara Surları / 91. ve 92 kuleler arasındaki beden duvarının şehir içine bakan yönünde kapatılmış kazamat nişine ait kemer izi. 357
Şekil 3.340 : Marmara Surları / 92. kuleye kuzeyden bakış. 357
Şekil 3.341 : Marmara Surları / 92. ve 93. kuleler arasındaki beden duvarının doğu yarısından bir ayrıntı. 358
Şekil 3.342 : Marmara Surları / Sur duvarının 93. kuleye bitişen batı ucu. 359
Şekil 3.343 : Marmara Surları / 93. kuleye batıdan bakış. 360
Şekil 3.344 : Marmara Surları / 93. kule üzerindeki kitabe parçası. 360
Şekil 3.345 : Marmara Surları / 93. kulenin şehir içine bakan cephesi. 360
Şekil 3.346 : Marmara Surları / 93. kuleden batıya doğru ilerleyen beden duvarı. . 361
Şekil 3.347 : Marmara Surları / 93. kulenin 10 m batısında yer alan pencere..... 362
Şekil 3.348 : Marmara Surları / 93. kuleden batıda Narlı Kapı'ya kadar uzanan sur bölümünün şehir içine bakan cephesi. 362
Şekil 3.349 : Marmara Surları / Narlı Kapı'dan güneybatıya uzanan sur duvarının denize bakan cephesi. 363
Şekil 3.350 : Yedikule Cer Atölyeleri'nin 1947'deki durumunu gösteren TCDD Arşivi belgesi (Ünal, 2009). 364
Şekil 3.351 : Stolpe Haritası'nda Yedikule bölgesi (Stolpe, 1882). 365
Şekil 3.352 : Yedikule Hisarı ve sahil kesimindeki surların 1950'lerin ikinci yarısında Sahil Yolu'nun yapımından önceki durumu (AAE Resim Arşivi). 366
Şekil 3.353 : Marmara Surları / 94. kule. 367
Şekil 3.354 : Marmara Surları / 94. ve 95. kuleler arasındaki beden duvarı. 368
Şekil 3.355 : Marmara Surları / 94. ve 95. kuleler arasındaki beden duvarının 95. kuleye bitişen ucu. 368
Şekil 3.356 : Marmara Surları / 95. kulenin bulunduğu düşünülen noktanın gerisindeki sur. 369

Şekil 3.357 : Marmara Surları / 95. ve 96. kuleler arasındaki beden duvarının kuzeydoğu yarısına güneyden bakış. 370
Şekil 3.358 : Marmara Surları / 95. ve 96. kuleler arasındaki beden duvarının 370
Şekil 3.359 : Marmara Surları / 95. ve 96. kuleler arasındaki duvarın güneybatı ... 371
Şekil 3.360 : Marmara Surları / 96. kuleye ait olduğu düşünülen izlere 372
Şekil 3.361 : Yedikule Cer Atölyeleri'nde eski tav ocağı binasının güneydoğu duvarında Marmara Surları'nın 96. kulesiyle bağlantılı izler. 372
Şekil 3.362 : Marmara Surları / 96. ve 97. kuleler arasındaki beden duvarı. 373
Şekil 3.363 : Marmara Surları / 96. ve 97. kuleler arasındaki beden duvarı üzerindeki payandalar. 373
Şekil 3.364 : Marmara Surları / 97. kuleye kuzeyden bakış. 374
Şekil 3.365 : Marmara Surları / 96. ve 97. kuleler arasındaki beden duvarı. 375
Şekil 3.366 : Marmara Surları / 98. kuleye güneyden bakış. 375
Şekil 3.367 : Marmara Surları / 98. kuleden güneybatıya doğru ilerleyen beden duvarına güneyden bakış. 376
Şekil 3.368 : Marmara Surları / 98. ve 99. kuleler arasındaki beden duvarının 98. kuleye bitişen ucu. 376
Şekil 3.369 : Marmara Surları / 98. ve 99. kuleler arasındaki beden duvarının güneye çıkıntı yaptığı bölüme doğudan bakış. 377
Şekil 3.370 : Marmara Surları üzerindeki 98. kuleden Mermer Kule'ye kadar uzanan sur hattı ve yakın çevresinin yıkılmadan önceki durumu (Misn,1936). 378
Şekil 3.371 : 19. yüzyıl İstanbul Haritası'nda Mermer Kule ve civarı (Ayverdi,1958). 378
Şekil 3.372 : 19. yüzyıl İstanbul Haritası'nda Mermer Kule ve civarı (Ayverdi,1958). 379
Şekil 3.373 : Marmara Surları / Mermer Kule'ye doğudan bitişen beden duvarının denize bakan cephesi. 380
Şekil 3.374 : Marmara Surları / Mermer Kule'ye doğudan bitişen beden duvarının şehir içinden görünüşü. 381
Şekil 3.375 : Mermer Kule'nin kuzeyinde yükseltilmiş kısım içinde yer alan dairesel mekânlar. 382
Şekil 3.376 : Marmara Surları / Mermer Kule'ye batıdan bakış. 382
Şekil 3.377 : Marmara Surları / Mermer Kule'ye kuzeyden bakış. 383
Şekil 3.378 : Mermer Kule / zemin kat, iç görünüşü. 383
Şekil 3.379 : Marmara Surları üzerindeki Mangana Sarayı Kapısı/11. kapı'dan güneye ilerleyen surun batı yönündeki iki sıra kazamat nişi. 385
Şekil 3.380 : Marmara Surları üzerindeki Mangana Sarayı Kapısı'ndan güneye uzanan surun şehir içine bakan batı yönündeki iki sıra kazamat nişi. 385
Şekil 3.381 : Marmara Surları üzerindeki M5 kulesinin kuzeyinde surun doğuya doğru çıkıntı yaptığı bölüme doğudan bakış. 386
Şekil 3.382 : Marmara Surları üzerindeki M8 ile M9 arasında uzanan beden duvarının şehir içine bakan batı cephesi. 386
Şekil 3.383 : İncili Köşk kaidesinin kuzeyinde surun şehir içine bakan batı cephesine bitişen merdivene ait izler. 387
Şekil 3.384 : Kumkapı Limanı doğu kanadı surlarının bir noktasında surun doğu cephesine bitişen merdivene ait izler. 387
Şekil 3.385 : M82'nin kuzeyinde surun şehir içine bakan batı cephesine bitişen merdivene ait izler / Högg, 1960 (AAE Resim Arşivi). 388

Şekil 3.386 : M82'nin kuzeyinde surun şehir içine bakan batı cephesine bitişen merdivene ait izlerin bugünkü durumu 388
Şekil 3.387 : H1 kulesinin şehir içine bakan güney yönündeki girişi. 390
Şekil 3.388 : Kule planları örnekleri, tek mekândan oluşan H1, vestibüllü plan tipindeki M5 ve orta mekanın iki yanında ikişer niş yer alan H32. ... 390
Şekil 3.389 : M7 kulesi kuzey duvarının alt seviyesindeki kapı. 391
Şekil 3.390 : H14 kulesinin batı duvarında, zemin ve birinci katlar arasında ahşap döşeme kirişlerinin yerleştirildiği oyuklar. 392
Şekil 3.391 : H4 / Kule içinin batı köşesi. 392
Şekil 3.392 : H4 / Kule içinin beşik tonoz üst örtüsü. 393
Şekil 3.393 : H32 / Kule içinin aynalı tonoz üst örtüsü. 393
Şekil 3.394 : M23 kulesinde birinci kattan platform seviyesine erişimi sağlayan merdivene üstten bakış. 394
Şekil 3.395 : M8 kulesi platform seviyesi, batıdan bakış. 395
Şekil 3.396 : İstanbul İstanbul Deniz Surları üzerindeki kapı tiplerine ait örnekler. 396
Şekil 3.397 : Ayios Sotiros Kilisesi içinden, Roma dönemine ait olduğu düşünülen kulenin güney duvarına bakış. 398
Şekil 3.398 : Yenikapı Kazı Alanı'nın batı ucunda ortaya çıkan duvara ait iz (Gökçay, 2007). 398
Şekil 3.399 : M82'den batıya doğru ilerleyen surun büyük taş bloklarından örülü alt seviyesi. 399
Şekil 3.400 : M82'den batıya doğru uzanan surun alt seviyelerinde yer alan sütunlar. 399
Şekil 3.401 : Bizans yapım teknikleri: (a)M5'in doğu cephesi. (b)H1-H2 arasındaki beden duvarının güney cephesi. (c)H30'un doğu cephesi. (d)M66'nın güney cephesi. (e)Kumkapı Limanı kuzey surlarının güney cephesi. (f)Mermer Kule'ye bitişen beden duvarının güney cephesi. 401
Şekil 3.402 : Osmanlı dönemi yapım teknikleri: (a)M76'nın kuzeydoğu cephesi. (b)M77-M78 arasındaki beden duvarının kuzey cephesi. (c)H90'ın doğu cephesi. (d)M95-M96 arasındaki beden duvarının güneydoğu cephesi. (e)H31-H32 arasındaki beden duvarının kuzey cephesi. (f)H11-H12 arasındaki beden duvarının kuzeydoğu cephesi. 402
Şekil 3.403 : M95 ile M96 arasındaki beden duvarının payandalarla desteklenen bölümü. 404
Şekil 3.404 : Marmara Surları'nda M5 kulesinin 40 m kuzeyinde doğuya doğru çıkıntı yapan beden duvarı üzerindeki mazgal pencere. 404
Şekil 3.405 : Marmara Surları'nda M5 kulesinin platform seviyesinin kuzey yönündeki mazgallı açıklıklar. 405
Şekil 4.1 : Kumkapı ve Yenikapı arasında uzanan sur hattının şehir içine bakancephesinde yanyana farklı iki örgü şekli. 409
Şekil 4.2 : Kumkapı ve Yenikapı arasında uzanan sur hattının şehir içine bakan cephesinde taş ve tuğladan almaşık örgülü bir bölüm. 410
Şekil 4.3 : Marmara Surları / 5. kulenin denize bakan doğu cephesindeki yüzey aşınmaları. 410
Şekil 4.4 : Marmara Surları / 5. kulenin içinin üst örtüsündeki çiçeklenme. 411
Şekil 4.5 : Haliç Surları / 2. kulenin zayıf zemin yapısına bağlı olarak düşeyliğini yitirmesi. 412
Şekil 4.6 : Marmara Surları / 1. kulenin zayıf zemin yapısına bağlı olarak düşeyliğini yitirmesi sonucu oluşan yapısal çatlak. 412

Şekil 5.1 : Ferrara şehri surları (Url-2). 435
Şekil 5.2 : Rivoli Kalesi (Url-3). 436
Şekil 5.3 : Castelvecchio / Verona (Url-4). 436
Şekil 5.4 : Koldinghus Şatosu / Kolding, E. Kallesøe (Url-5). 437
Şekil 5.5 : Koppelpoort / Amersfoort (Url-6). 438
Şekil 5.6 : Bodrum Kalesi (Url-7). 439
Şekil 5.7 : Kız Kalesi / Mersin (Url-8). 440
Şekil 5.8 : Diyarbakır Surları (Url-9). 440
Şekil 6.1 : Ferrara Surları / izlediği doğrultunun ağaçlandırılarak gösterimi (Url-10). 447
Şekil 6.2 : Berlin Duvarı'nın yıkılan bölümlerinin Arnavut kaldırımı döşemesi ile gösterimi (Url-11). 448
Şekil 6.3 : Geç Roma dönemine ait bir zafer anıtı olan Heindentor'un ilk yapımındaki halinin yerinde gösterimi (Url-12). 449
Şekil A.1 : Konstantinopolis ve Pera, Cristoforo Buondelmonti, 1457/1458 (Buondelmonti, 2005). 471
Şekil A.2 : Konstantinopolis ve Pera, Cristoforo Buondelmonti, 1481 (Buondelmonti, 2005). 472
Şekil A.3 : Konstantinopolis, Giovanni Andrea Vavassore, 1478/79-1490 tarihli aslının Holzschnitt tarafından yapılan kopyası, 1530 (Buondelmonti, 2005). 473
Şekil A.4 : Konstantinopolis (Braun ve Hodenberg, 1572). 474
Şekil A.5 : Konstantinopolis, Piri Reis, Kitab-ı Bahriye, 1521 (Buondelmonti, 2005). 475
Şekil A.6 : İstanbul planı, Hünernâme, Seyyid Lokman, 1584/85 (Ed. Anafarta, 1969). 476
Şekil A.7 : Konstantinopolis (Schedel, 1493). 477
Şekil A.8 : İstanbul ve Galata, Matrakçı Nasuh, 1533-1536 (İstanbul Haritaları, 1990). 478
Şekil A.9 : Francesco Scarella'nın Haliç'ten Topkapı Sarayı çizimi, 1686 (Necipoğlu, 2007). 479
Şekil A.10 : Francesco Scarella'nın Marmara Denizi'nden Topkapı Sarayı çizimi, 1686 (Necipoğlu, 2007). 480
Şekil A.11 : Saray bölgesi, İstanbul (Bruyn, 1698). 481
Şekil A.12 : Konstantinopolis planı (Kauffer ve Lechevalier, 1807). 482
Şekil A.13 : İstanbul Planı, Mühendishane, 1847. 483
Şekil A.14 : Konstantinopolis planı (Stolpe, 1882). 484
Şekil A.15 : Topkapı Sarayı ve çevresi, 1819 (Melling, 2012). 485
Şekil B.1 : Yenikapı'da sahilde bulunan Basmahane Sokağı'na kale duvarından kapı açılmasını gösteren plan (BOA, 1867, İ..MVL, D.580, G.26036). 486
Şekil B.2 : İncili Köşk'ten Davutpaşa'ya, oradan da Narlıkapı'ya kadar uzanan surların onarım ve ıslahı için gerekli malzeme ve işçi ücretlerinin dökümü (BOA, 1723, D..BŞM.BNE.d…, G.15887). 487
Şekil C.1 : İstanbul Deniz Surları'nın günümüze ulaşan ve kaybolan bölümlerini gösteren restitüsyon planı / Plan 1 (2014). 489
Şekil D.1 : İstanbul Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerini tescil durumunu gösteren plan (2014). 491

İSTANBUL HALİÇ VE MARMARA SURLARI BELGELEME ÇALIŞMALARI, TARİHİ VE PEYZAJ DEĞERLERİNİN KORUNMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

ÖZET

MÖ 7. yüzyılda bir Megara kolonisi olarak kuruluşundan itibaren kara ve deniz yönünden surlarla çevrili olduğu bilinen Byzantion şehrinin Roma egemenliğine girmesiyle, savunma duvarları İmparator Septimius Severus (193-211) tarafından, sınırları batıya doğru bir miktar ötelenerek yeniden inşa edilmiştir. Bununla birlikte, şehrin tarihindeki dönüm noktası Büyük Konstantinus (324-337) tarafından Roma İmparatorluğu'nun yeni yönetim merkezi olarak seçilmesiyle yaşanmıştır. Bu dönemde, kent alanı dört katına kadar genişletilerek batıda kara surlarının yeniden inşa edilmesinin ardından, şehir görkemli bir yapılandırma süreci geçirmiş ve Konstantinopolis adını almıştır. Kazandığı yeni prestijle nüfusu hızla artan kentin sınırlarının daha bir asır geçmeden tekrar genişletilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sonucu olarak İmparator II. Theodosius döneminde (408-450), yeni kara surları inşa edilmiş, ardından şehrin kuzey ve güney sahillerinde ortaya çıkan boşluklar kapatılacak şekilde deniz surları uzatılmıştır.

19. ve 20. yüzyıllarda İstanbul Tarihi Yarımada'yı çevreleyen surları tarihi ve mimari yönden ele alan kapsamlı araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmaların neticesinde oluşturulan yayınlar, surların tarihsel gelişimi ve çalışmanın yapıldığı dönemdeki durumları hakkında gerek yazılı, gerekse fotoğraf, kroki ve planlarla önemli bilgiler sağlamaktadır. Bununla birlikte, İstanbul Surları'yla ilgili daha detaylı çalışmalara ve günümüze ulaşan bölümlerin koruması için eylem planlarına ihtiyaç vardır.

1985 senesinde *İstanbul'un Tarihi Alanları* Dünya Miras Listesi'ne girmiş; Bu kapsamda İstanbul Kara Surları Dünya Mirası içinde yer almıştır. Ardından, Kara ve Deniz Surlarının çevrelediği Tarihi Yarımada'nın bir bütün olarak tarihi sit alanı ilan edilmesiyle tarihi kent ve savunma yapılarına ait kalıntılar tümüyle yasal koruma altına alınmıştır. Tarihi Yarımada ve onu çevreleyen surlardan sorumlu kuruluş İstanbul Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde, 2011 senesinde, Tarihi Yarımada'daki kentsel ve arkeolojik mirasın korunması için bir yönetim planı geliştirilmiştir.

Bu çalışma kapsamında, tarihi kentin kuzey ve güney kıyıları boyunca uzanan İstanbul Deniz Surları tarihi ve mimari yönden incelenmiştir. Çalışma, Haliç ve Marmara Surları olarak ikiye ayrılan Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin yerinde incelemeleri, mevcut durumun konuyla ilgili eski kaynaklar, gravürler ve eski İstanbul haritalarıyla karşılaştırılmasıyla başlamıştır.

İstanbul Deniz Surları, etkili bir savunma sağlanması açısından ilk yapımlarında kıyı çizgisi üzerinde, ya da kıyıya çok yakın inşa edilmiştir. Bununla birlikte Haliç'e bakan kısımda, kentin bu yöndeki ticari trafiğinin düzenlenmesi açısından kıyıyla surlar arasında daha geniş mesafeler bırakıldığı olmuştur. Deniz Surları tek sıra surlardan oluşmakta ve genelde denize doğru çıkıntı yapan kulelerle desteklenmektedir. Aynı

zamanda, kıyıdaki yerleşmeler ve önemli yapılara deniz yoluyla ulaşımın sağlanması amacıyla çeşitli noktalarda surlar üzerinde ana kapı ve poterneler de bulunmaktadır.

Ortaçağ'da kentin savunma sistemi pek çok onarım ve yenileme geçirmiştir. Şiddetli depremlerin neden olduğu ciddi hasarlar bazı bölümlerin temellerinden itibaren yeniden yapımıyla sonuçlanmıştır. Kentin, 1453'te Osmanlı egemenliğine girmesinin ardından kent surları önceki önemlerini koruyamamış olsa da, erişilen Osmanlı belgeleri Kara ve Deniz Surları'nın bakım ve onarımının 19. yüzyıl sonuna kadar sürdüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, Endüstri Devrimi'nin etkisiyle, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı askeri sistemi tümüyle yenilenince, İstanbul Surları önemini yitirmiş, devam eden süreçte kentin modernleşmesi yönünde atılan adımlar özellikle Deniz Surları'nda hasar ve kayıpları artırmıştır.

Bugün, Haliç ve Marmara Surları'nın bazı bölümleri ayaktadır. İlk konumlarından farklı olarak, günümüze ulaşan bölümler bugünkü kıyı çizgisinden farklı mesafelerde geridedir. Ayakta olan bölümler, tek sıra sur ve üzerinde denize doğru çıkıntı yapan kulelerden oluşan bir hat şeklindedir. Buna karşın bir duvar, ya da kule parçasından oluşan tekil bölümler de vardır. Kuleler genel olarak dörtgen planlıdır.

Günümüze ulaşan bölümleri, Deniz Surları'nın özgün tasarımları, yapımlarında kullanılan malzeme ve inşa teknikleri konusunda bilgi vermektedir. Tek sıra surlar ve bunu destekleyen kulelerden oluşan sahil surları, duvar kalınlığı boyunca uzanan 4-5 sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarının ortasında moloz taş ve harçtan iç örgüden oluşmaktadır. Diğer strüktürel elemanlar olan kemer ve tonozler ise tuğla örgülüdür. Beden duvarları, kuleler ve kapılarda, onarım veya yeniden yapım geçirdiği döneme bağlı olarak farklı yapım teknikleri de gözlenebilmektedir. Kullanılan başlıca malzemeler taş, tuğla ve horasan harcıdır. Kireçtaşı kullanımı yaygındır, ancak başka taş türleri de kullanılmıştır. Tuğla boyutları yapım önemlerine bağlı olarak değişmektedir.

İstanbul Deniz Surları, çeşitli koruma sorunları ile karşı karşıyadır. Uzun süreli doğal etkenlere maruz kalan Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümleri bakımsızlıktan dolayı yıkılmakta, kayıplar artmaktadır. Surlar ve kuleler üzerinde ağaçlar büyümektedir. Günümüze ulaşan bölümlerde bazı yapısal sorunlar göstermektedir. Yazılı kaynakların aktardıkları ışığında geçmişte pek çok şiddetli depremden etkilenen Kara ve Deniz Surları'nın onarımlar gördüğü bilinmektedir. Halen sismik risk altında olan Deniz Surları'nın bazı bölümleri ise, zayıf zemin yapısından kaynaklanan sorunlarla karşı karşıyadır.

İstanbul şehrinin planlamasında alınan kararların İstanbul Deniz Surları üzerindeki etkileri büyüktür. Sur kalıntılarının durumu dikkate alınmadan alınan kararlara göre gerçekleştirilen imar ve bayındırlık etkinlikleri, surlarda bozulma ve hasarların artmasına neden olmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan incelemeler, Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin, güncel İstanbul Hâli Hazır Planı'nda eksik ve yanlış işlendiğini göstermiştir. Ek olarak, 1990'lı yılların başında ve son olarak 2000'lerde Deniz Surları'nın bazı bölümlerinde gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında surların özgün malzeme ve yapım tekniğiyle uyuşmayan ve mimari karakterine zarar veren müdahalelerin yapıldığı gözlenmiştir.

Araştırmalarda, Deniz Surları'nın bazı bölümlerin tescilli olmadığı ve bu nedenle yasal koruma altında olmadığı ortaya çıkmıştır. Surlar, ekonomik ve sosyal sorunlarla da karşı karşıyadır. 1960'lı yıllardan başlayarak yaşanan yoğun göçten dolayı Deniz Surları'nın yakın çevresindeki yerleşmelerin demografik yapısı değişmiştir. Bu durum surlar ve çevresinde terk ve bakımsızlığın artmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak, İstanbul Deniz Surları, tarihi kentin anıtsal mirası içinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma kapsamında, Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümleri ayrıntılı olarak tespit edilmiş, sur kalıntıları üzerinde bozulma ve hasara neden olan sorunlar belirlenmiştir. İstanbul Deniz Surları'nın korunması için acil bir eylem planına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Aksi halde günümüze ulaşan bölümlerde hasar ve kayıpların artması kaçınılmazdır. Çalışma, Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümleri için gereken acil önlemlerin belirlenmesi ve korunmaları için disiplinlerarası çalışmaya dayalı kapsamlı bir eylem planı oluşturulmasına ilişkin önerilerle son bulmuştur.

THE GOLDEN HORN AND MARMARA SEAWALLS IN ISTANBUL DOCUMENTATION WORKS, PROPOSALS FOR THE CONSERVATION OF THEIR HISTORIC AND LANDSCAPE VALUES

SUMMARY

Historic Istanbul is located on a peninsula which is currently referred to as "the Historic Peninsula". To the north of the peninsula, there is the Golden Horn, which constitutes a harbor. The streams of Barbysse (Kağıthane) and Cydaris (Alibey) flow into the western end of the Golden Horn. The Sea of Marmara surrounds the peninsula on its east and south sides.

The historic city was surrounded by fortifications since its establishment as a Greek colony. After the reconstruction of the walls under Roman rule, the defense system was secured and rebuilt by Constantine the Great, quadrupling the urban territory. With its new status and increasing population, Constantinople was in need of enlargement again early in the fifth century, and the construction of the present Land Walls took place under the reign of Emperor Theodosius II. Expansion of the city necessitated the construction of new walls along the Golden Horn and Marmara shores also.

In the nineteenth and twentieth centuries several researches were conducted on the history and design features of the ancient walls surrounding historic Istanbul. Comprehensive publications on the subject provide photographic documentation and written reports about the history and condition of the fortifications; however, deeper studies are needed when action plans for their protection and preservation are to be undertaken.

In 1985, the *Historic Areas of Istanbul* were placed on the List of World Heritage by UNESCO. The Land Walls are among the World Heritage properties of Istanbul. In addition, the Land and Sea Walls surrounding the historic city and the area enclosed by them are registered as an historic site. They are under legal protection, and the Metropolitan Municipality of Istanbul is the responsible body for their maintenance and protection. A management plan was developed for the urban and archaeological assets of the walled city in 2011.

Within this study, Istanbul Sea Walls, which are separated as the Golden Horn and Marmara Sea Walls, were studied from historical, and architectural perspectives. The study started with fieldwork to identify the remaining parts of the Istanbul Sea Walls. The present condition of the walls was compared with their condition in engravings and old maps.

During the Middle Ages, the defense system underwent several repairs and renovations. Serious damages were caused by strong earthquakes, as a result of which several parts of the walls were reconstructed from their foundations. Under the reign of Emperor Theophilos (829-842), extensive repair and renewal which were accompanied by inscriptions, were realized on the Sea Walls. In addition, the silt accretion by the streams of Barbyses (Kağıthane) and Cydaris (Alibey) caused the

extension of the coasts of the Golden Horn, resulting in some parts being reconstructed. A new defensive wall was then added at the western extremity of the northern fortification to prevent hostile attacks on the shores.

For defensive needs, Marmara Sea Walls were situated on the coast line. The Golden Horn Sea Walls were situated at a short distance from the coastline due to the commercial activity and traffic along the harbor. They comprised of a single course of wall reinforced by towers. There were also gates and posterns to reach the settlements and important buildings located in the vicinity of the walls.

When the Ottomans took over Constantinople, the military importance of the Land and Sea Walls was reduced considerably. Urban developments changed the surroundings of the fortifications. The Documents in the Ottoman State Archives indicate that the surviving parts had repairs carried out in different periods Yet, since the nineteenth century, some parts of the Sea Walls were damaged and even lost due to the modernization of the transportation facilities.

The construction of the Roumelian railway in 1871, resulted in considerable changes to the Marmara and at the eastern extremity of the Golden Horn Sea Walls. As a result of the increase in the commercial and industrial activities, numerous buildings were built along the northern and southern coastal band.

In the Republican era, the Master Plan was prepared for Istanbul by Henri Prost in the 1930s. Prost adopted a planning strategy that aimed primarily at the transformation and modernization of the historic fabric of the city. Although the program of the plan included proper notes for the protection of the city walls of the historic city, the items about the arrangement of commercial and industrial activity along the Golden Horn shores caused rapid and uncontrolled growth of coastal settlements. Consequently, large industrial facilities, or multi-storey civil buildings were erected over a vast part of the Golden Horn Sea Walls. Moreover, construction activities of the late 1950s resulted in serious damages and losses. Between 1984 and 1989, the commercial buildings, located along the northern coast of the peninsula, were cleaned to arrange the coastal band. As a result of these activities, other remains of the Sea Walls and their surroundings were also destroyed.

Today, only some parts of the Golden Horn and Marmara Sea Walls are intact. The relationship of the Sea Walls with the sea has changed in time; the surviving parts of are located at a distance from the present coastline. In some parts, the wall is preserved along with the towers, at others, only a tower or a part of wall are still standing.

Remaining parts of the coastal fortification provide information about their original design, the use of materials and construction techniques. The Golden Horn and Marmara Sea Walls, which comprised of a single line of defense, studded with towers, which are rectangular in plan. The walls were constructed with 4-5 courses of brick running as bands between stone courses. Other structural elements like arches and vaults are made of brick. The walls, towers and gates were repaired or rebuilt with construction methods differing according to the period. The main building materials were stone and brick, joined together with Roman mortar. The use of limestone is common, but other types of stones were also used. The sizes of bricks used changed in the course of time.

Some parts of the Sea Walls have structural problems due to unstable ground they stand on. Moreover, the fortifications have suffered from earthquakes in their long history and the remaining parts are under seismic risk. According to the historic

sources severe damage was caused by large scale earthquakes, as a result of which the Sea Walls underwent repairs together with other parts of city walls. In addition, the towers and adjoining walls have serious structural damages due to unstable ground. They are inclined from the vertical and in some parts, the towers are separated from the adjoining walls. The structural problems are serious, and they cause risks not only to heritage values of the walls, but also to the local communities living in the neighboring areas.

Lack of maintenance has played a great role in accelerating damages. The growth of vegetation has had a deteriorating effect on the towers and walls. In Istanbul, the interior of the towers linked to the Land and Sea Walls have generally been occupied by homeless and delinquent people. At some parts of the remains of Marmara Sea Walls, a lot of soot has accumulated on the walls and inner surfaces of the towers due to fires made in front of the walls or within the towers. Moreover, air pollution resulting from heavy traffic along the coastal road, has caused staining on exterior surfaces. Some parts are not listed and need legal protection which has to be followed by preventive measures to stop further deterioration.

The surviving parts of the Golden Horn and Marmara Sea Walls are significant components of the cultural and archaeological heritage of Istanbul and need multidisciplinary work for their protection and preservation. The study has identified the extant parts of the Sea Walls and documented, the damage and deformations due to various factors. It is clear that, if there is no immediate action, the natural, administrative, legal, social and economic problems can give rise to more damages, even losses. It is also essential for the safety of human lives, physical assets and livelihoods. Therefore, a management plan has been developed for the conservation and presentation of the remaining parts, in line with international conservation principles.

1. GİRİŞ

İstanbul tarihi kent merkezi, Boğaziçi'nin güneybatı ucundaki Tarihi Yarımada üzerinde yer almaktadır. Konumu dolayısıyla, MÖ 7. yüzyılda bir Megara kolonisi olarak kuruluşundan itibaren, gerek Trakya'dan, gerekse Anadolu'dan ve denizden gelebilecek saldırılara karşı surlarla çevrelenmiş bir kenttir. 4. yüzyılda, Roma İmparatoru Büyük Konstantinus (324-337) tarafından imparatorluğun yeni merkezine dönüştürülen, ardından Doğu Roma İmparatorluğu başkenti olan şehrin savunma sisteminin kurgusu ve gelişimi yaşanan önemli gelişmelerle paralellik taşımaktadır. Bu kapsamda, kenti kara ve deniz yönünden tümüyle saran surlar, tarihsel sürecin parçası olarak çağdaş mimari teknik ve uygulamalarla takviye edilmiş ve genişletilmiştir.

Tarihi kentle ilgili gravür ve minyatürlerde, surlar kent imgesini oluşturan birincil bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan önemli değişimlerden sıyrılıp kısmen ayakta kalmayı başaran bu yapılar günümüzde de tarihi kentin sınırlarını vurgulayan öğelerdir ve İstanbul'un anıtsal mirası arasında önemli yere sahiptirler. Bu kapsamda, 1985 senesinde İstanbul Kara Surları, UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. Tarihi Yarımada'nın kuzey ve güney sahilleri boyunca uzanan Haliç ve Marmara Surları, konumları, mimari ve yapısal özellikleri açısından daha az dayanaklılık göstermiş; 19. yüzyıldan itibaren savunma sistemi, modernleşme ve endüstrileşmenin getirdiği yoğun etkilere maruz kalarak, tahribata uğramış ve sürekliliğini yitirmiştir. 1950'den sonra imar uygulamalarında başlayan artış, kayıpların artmasına yol açmış; gerek Haliç Surları, gerekse Marmara Surları'nın ancak sınırlı bir bölümü günümüze ulaşmıştır.

Bu çalışma, tarihi İstanbul'un anıtsal mimarisi içinde özel bir yere sahip olan Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerini tespit edip, ayakta kalan bölümlerin karşı karşıya oldukları koruma sorunlarını belirleyerek, arkeolojik mirasla ilgili uluslararası tüzükler ve kabuller ışığında, korunmalarına yönelik izlenecek yaklaşım ve yöntemleri belirlemek üzere hazırlanmıştır.

1.1 Çalışmanın amacı

İstanbul Deniz Surları'nın durumu 1950'lerin sonunda gerçekleşen büyük imar hareketlerinden bugüne ayrıntılı olarak değerlendirilmemiş, tarihi kentin anıtsal mirası arasında yer alan Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin korunması konusu bir bütün olarak tartışılmamıştır. Gerek Haliç Surları, gerekse Marmara Surları üzerine yayınlar sınırlıdır. Bunlar arasında, A. Van Millingen,'in Bizans Surları'yla ilgili eseri (Van Millingen, 1899) ve F. Dirimtekin'in Haliç ve Marmara Surları'nın 1950'lerdeki durumunu ortaya koyan çalışmaları (Dirimtekin, 1953; Dirimtekin, 1956) öne çıkmaktadır. Ek olarak, R. Demangel ve E. Mamboury'nin Sarayburnu'nun güneyinden Ahırkapı Feneri'ne kadar uzanan Bizans dönemi Mangana Bölgesi'nde 1920'lerde gerçekleştirdikleri kazı ve araştırmalarda (Demangel ve Mamboury, 1939), 1930'ların başında E. Mamboury ve T. Wiegand'ın Bizans Büyük Saray üzerine yaptıkları çalışmada (Mamboury ve Wiegand, 1934) bu kesimlerdeki sahil surları ele alınmış; A. M. Schneider ise, Haliç Surları'nı incelediği bir yayın (Schneider, 1950) hazırlamıştır. W. Müller-Wiener'in 1970'lerde yayınlanan eseri (Müller-Wiener, 2007) ise, İstanbul Deniz Surları'nı ele aldığı bölümle dikkat çeken bir yakın dönem çalışmasıdır.

Bu çalışmayla kentin kuruluşundan günümüze kadar tüm dönemlere tanıklık etmiş Haliç ve Marmara Surları'nın ayakta kalan bölümlerinin ayrıntılı olarak belgelenmesi kaybolan kısımlarının gün ışığına çıkarılması amaçlanmıştır. Arkeolojik mirasın korunması çok boyutlu ve bütüncül yaklaşımlar içeren bir yönetim ve eylem planıyla mümkündür. Çalışmada, Haliç ve Marmara Surları'na ait kalıntıların korunması için Metropoliten İstanbul'da yaşanan son gelişmeler ve onların sahil surlarına olası etkileri irdelenmiştir.

1.2 Çalışmanın kapsamı ve yöntemi

19. yüzyılda, Endüstri Devrimi'yle her alanda beliren modernleşmenin etkisiyle, askeri alanda da yenilikler yaşanmaya başlamış; o döneme kadar kent ve kasabaların savunmasında etkinliğini koruyan kale ve surlar önemlerini kaybetmişlerdir. İşlevsiz kalan savunma yapıları, bulundukları yerleşimlerin geçirdiği değişimlere bağlı olarak dönüşümler geçirmiş, ayakta kalan yapılar kırsal, ya da kentsel arkeolojik mirasın bir parçası halini almışlardır. Bu çalışmada, İstanbul'un anıtsal ve arkeolojik mirası içinde

önemli bir yere sahip olan İstanbul Surları'nın deniz yönünden tarihi kenti çevreleyen bölümleri ele alınmıştır.

İstanbul Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan kalıntılarının oluşturduğu kentsel arkeolojik mirasın kapsam ve önemini kavrayabilmek için tarihi kentin ve onu çevreleyen surların tarihsel gelişiminin bilinmesi gerekmektedir. Çalışmada ilk olarak, tarihi İstanbul'un gelişimi ve savunma sisteminin kentin tarihsel gelişim sürecindeki yeri ele alınmıştır. Tarihi kentin konumu ve coğrafi özellikleri incelenerek, bunların şehir surlarının yapımı ve tasarımındaki etkileri irdelenmiştir.

Tezin ağırlıklı kısmını oluşturan, Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tespit çalışmalarına, Temmuz 2010'da yerinde incelemelerle başlanmış, edinilen veriler yazılı ve görsel kaynakların araştırılmasıyla desteklenmiştir. Kitaplık çalışmalarında yazılı belgelerin yanı sıra, gravürler, eski harita, plan ve fotoğraflardan yararlanılmıştır. Bunun için İstanbul Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi ve Arşivi, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Harita ve Fotoğraf Arşivi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi, İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'ndeki eski İstanbul haritaları, İstanbul Surları'yla ilgili görsel malzeme incelenmiştir. E. H. Ayverdi'nin 19. yüzyılda İstanbul Haritası (Ayverdi, 1958), 1913-1914 Deutsches Syndikat Sigorta Haritaları (Dağdelen, 2006), E. Mamboury'nin 1920'lerde hazırladığı Bukoleon Sarayı ve yakın çevresi ile Mangana Bölgesi'ne ait planlar (Mamboury ve Wiegand, 1934), 1922-1945 yıllarında hazırlanan Pervititch Haritaları (Pervititch, 2000), F. Dirimtekin'in 1950'lere tarihlenen Haliç ve Marmara Surları krokileri (Dirimtekin, 1953; Dirimtekin, 1956), W. Müller-Wiener'in 1977 tarihli Suriçi İstanbul, Galata ve Pera tarihi anıtlarını gösteren planı (Müller-Wiener, 2007) tespitlere yön veren başlıca çizim ve haritalardır.

2010 yılı İstanbul Avrupa Kültür Başkenti kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından ortak geliştirilen İstanbul Kültür Envanteri çalışmasının Prof. Dr. Zeynep Ahunbay yürütücülüğündeki kentsel mimari bölümünde, İstanbul Deniz Surları'nın Haliç kesiminde ve Marmara kıyılarında Sarayburnu'ndan Kumkapı'ya kadar uzanan kesiminde envanter çalışması gerçekleştirilmiştir. Tez çalışmasını destekleyen bu envanter kapsamında, günümüze ulaşan her kule, kuleler arasındaki beden duvarları ve kapılar için ayrı envanter fişleri oluşturulmuştur. Ardından İstanbul Tarihi Yarımada'nın güncel hâli hazır haritası

üzerinde Haliç ve Marmara Surları'nın ayakta olan ve kaybolan bölümlerinin gösterildiği bir restitüsyon planı hazırlanmıştır. Eski plan ve haritalara dayanılarak, yok olan bölümlerin izlediği doğrultu, kaybolan kapı ve kulelerin yerlerinin tespiti konusunda doğru sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylece ayakta olan ve kaybolan bölümler bir arada değerlendirilerek, sahil surlarına ait kule ve duvar kalıntılarının tam bir tespiti yapılabilmiştir. Restitüsyon planında, Haliç ve Marmara Surları üzerindeki kapı ve kulelerin isimlendirilmesinde, konuya ilişkin birinci derece kaynaklarla kopukluk olmaması açısından, F. Dirimtekin'in tespit ve krokilerindeki numaralandırma yöntemi esas alınmıştır. Ancak, Haliç Surları üzerindeki kuleler aynı şekilde H harfiyle, Marmara Surları üzerindeki kuleler ise Kara Surları'ndaki kulelerle karışıklık olmaması için değiştirilerek M harfiyle gösterilmiştir. Yeni kulelerin belirlenmesi durumunda, H/A veya M/A şeklinde belirtilmiştir. Bugüne kadarki araştırmalarda sur kapılarında numaralandırma yapılmamıştır[1]. Bu durum ismi bilinmeyen kapıların belirtilmesinde karışıklığa neden olabileceği için, ayrı ayrı Haliç ve Marmara Surları'nın başlangıç noktalarından itibaren sırasıyla sur kapıları numaralandırılmıştır.

Tez çalışmasının bir diğer aşamasında, İTÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen "İstanbul Marmara ve Haliç Surları'nda Belgeleme ve Risk Analizi" adlı çalışmayla Haliç ve Marmara Surları'nın bazı bölümlerinde klasik ve modern yöntemler kullanılarak rölöve çalışmaları yapılmıştır. Prof. Dr. Zeynep Ahunbay yürütücülüğünde hazırlanan bilimsel projede, Haliç Surları'nda H1, H2, H3, H4, H14 ve H32 kulelerinin ve Marmara Surları'nda M6 kulesinin 1/50 ölçekli plan, kesit, görünüş çizimleri hazırlanmış, burçlarda kullanılan malzeme ve yapım teknikleri incelenerek yapısal risk oluşturan hasarlar tespit edilmiştir.

Tez kapsamında Haliç ve Marmara Surları'nın Bizans ve Osmanlı döneminde geçirdiği onarım ve müdahalelerin irdelenmesine gerek duyulmuş, bu konuyla ilgili yapılan çalışma ve araştırmalar incelenmiş, Osmanlı onarımları konusunda özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki konuyla ilgili belgelere başvurulmuştur. Cumhuriyet döneminde sahil surlarının onarımına yönelik çalışmaların bilgilerine

[1] R. Demangel ve E. Mamboury'nin 1939 senesinde yayınlanan, Mangana Bölgesi'ndeki surlar ve diğer yapılar üzerine yaptıkları araştırmaya ait planlarda, sadece bölgeyi denizden çevreleyen surlar üzerindeki kapılar için kendi içinde bir numaralandırma yapılmıştır (Demangel & Mamboury, 1939, Topkapı Sarayı ve Gülhane Hastanesi arasındaki Bizans bölgesi Mangana'nın planı).

ulaşmak amacıyla, İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivleri'nde incelemeler yapılmıştır.

Geç Osmanlı döneminden başlayarak, kentsel gelişme ve sanayileşme Haliç ve Marmara Surları'nda tahribata yol açmıştır. Çalışmada, Deniz Surları'nda bozulmaya neden olan etkenler irdelenmiş, güncel koruma sorunları ve bunların surlarda yol açtığı hasarlar belirlenmiştir. Böylece sahil surlarının ayakta kalan bölümlerinin korunma yöntemlerinin belirlenmesini sağlayacak temel veriler derlenmiştir.

Savunma yapılarının korunması üzerinde durulan ve yayınlarla desteklenen bir konudur. Bu konudaki araştırmaları geliştirmek amacıyla 2012-2013 akademik yılında Roma La Sapienza Üniversitesi'nde Doç Dr. Tancredi Carunchio ile çalışmalar yapılmış; konuyla ilgili yayınlar Roma'da yer alan ICCROM ve Alman Arkeoloji Enstitüsü kütüphanelerinde çalışılarak incelenmiştir.

Arkeolojik mirasın korunması ve yönetimi konusunda uyulması gereken genel ilkeler birçok uluslararası sözleşme ve tüzükle tanımlanmıştır[2]. Ulusal ölçekte ise, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu mevcuttur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sorumluluğunda olan Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan parçalarının korunması bütünleşik yaklaşılması gereken bir konudur ve bu konuda bir eylem planı oluşturulması gerekmektedir.

[2] Arkeolojik alanların korunması ile ilgili uyulması gereken genel ilkelerin yer aldığı uluslararası sözleşme ve tüzükler şöyle sıralanabilir: UNESCO tarafından 1956'da alınan "Arkeolojik kazılarda uygulanabilecek uluslararası kurallar üzerine tavsiyeler" kararı, "Anıtlar ve Sitlerin Korunması ve Restorasyonu"na yönelik 1964 tarihli Venedik Tüzüğü, "Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi" konusundaki 1990 tarihli tüzük (ICOMOS, 1990), 1992 tarihli Valetta/Malta Sözleşmesi (European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage, 1992), 1994 tarihli Nara Özgünlük Belgesi (ICOMOS, 1994), sürekli güncellenen Burra Tüzüğü, 2003 tarihli "Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkeler" başlıklı tüzük (ICOMOS, 2003).

2. TARİHİ İSTANBUL VE SURLARI

İstanbul metropoliten alanı içinde, Boğaz'ın her iki kıyısında MÖ 3. binyıl sonu ile 2. binyıl başına tarihlenen yerleşim bölgelerinin varlığı bilinmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 16). Tarihi İstanbul'un Marmaray ve Metro projelerinin buluştuğu Yenikapı bölgesinde, 2004 senesinde İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü tarafından başlanan kurtarma kazılarında (Eyigün, 2008, s. 54-58), Bizans dönemi Theodosius Limanı dolgusu altında ortaya çıkan Neolitik dönem izleri ise kentin tarihinin bilinenden daha eskilere dayandığını göstermiştir (Kızıltan, 2008, s. 2-7). Bununla birlikte, kentin gelişiminin, MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısında, tarihi kentin konumlandığı yarımadanın doğu ucunda kurulan Byzantion şehriyle başladığı kabul görmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 16). Antik dönemde önemli ticaret yollarının kesiştiği yerde bulunan şehir, Asya veya Akdeniz'den gelen düşman güçlerin denizden, Trakya'dan gelen orduların kara saldırılarına maruz kalıyordu. Buna bağlı olarak, şehrin kuruluşundan itibaren kara ve denizden surlarla çevrili olduğu bilinmektedir (Gyllius, 1997, s. 54-55).

MS 2. yüzyılda Roma egemenliğine giren Byzantion şehri, imparatorluğun Doğu'ya yönelişiyle, Büyük Konstantinus (324-337) tarafından ikinci imparatorluk merkezi olarak seçilmiştir (Kuban, 2004, s. 27). Bu kararla, sınırları dört katına kadar genişletilen şehrin kara surları yeniden inşa edilmiş ve yeni başkent kapsamlı bir imar süreci yaşamıştır (Gyllius, 1997, s. 34). 330 senesinde törenlerle açılan yeni merkez, bundan böyle "Nea Roma" veya "Konstantinoupolis" olarak anılmaya başlamıştır (Müller-Wiener, 2007, s. 20). Kazandığı saygınlığa ve artan ticari önemine bağlı olarak nüfusu hızla artan Konstantinopolis'in sınırlarının 5. yüzyılda tekrar genişletilmesine ihtiyaç duyulmuştur (Van Millingen, 1899, s. 40-43). Bunun sonucu olarak, II. Theodosius döneminde (408-450), bugün de tarihi kent sınırlarının belirleyicisi olan Kara Surları yapılmış; ardından deniz yönündeki surlar genişletilerek, şehrin kıyıları tahkim edilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 45).

Gelişmiş savunma sistemi, Konstantinopolis'in Doğu Roma, sonraki ismiyle Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olarak, bin yılı aşkın süren varlığını korumasında önemli

bir yere sahiptir. Kenti kara ve denizden çevreleyen surlar, şehrin savunma gereksinimleri ve topografyasının koşulları doğrultusunda şekillenmiş ve gelişmiştir.

2.1 Kentin konumu ve topografyası

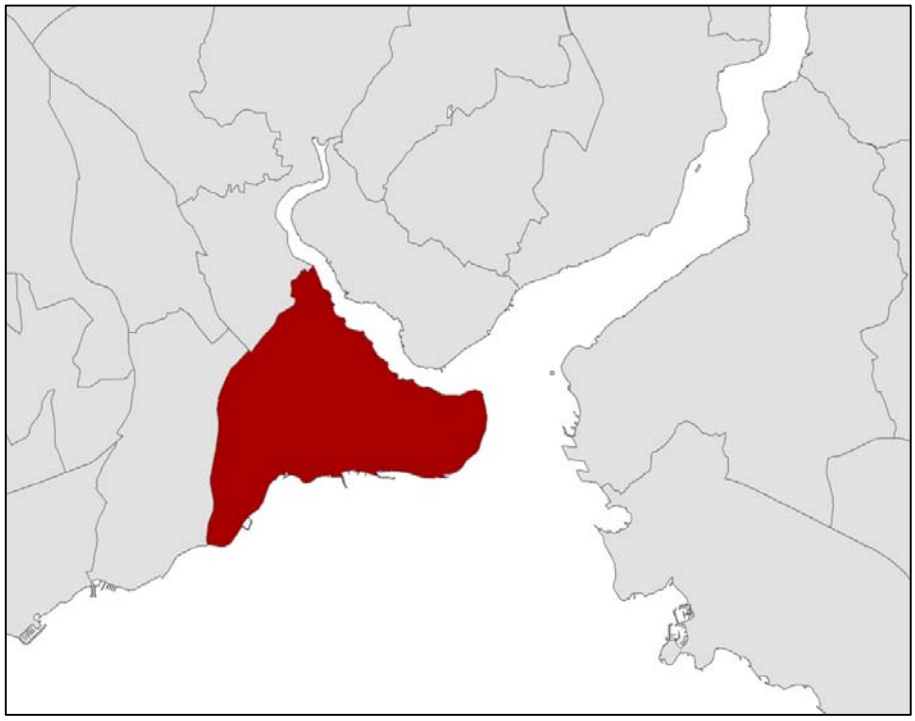
Tarihi İstanbul, Karadeniz ve Marmara Denizi'ni birbirine bağlayan Boğaziçi'nin güneydoğu ucunda, Avrupa yakasından çıkıntı yapan bir yarımada üzerinde yer almaktadır (Şekil 2.1). Yarımadanın doğu ucunda MÖ 7. yüzyılda kurulduğu bilinen bir Megara kolonisine dayanan tarihi kent, Geç Antik dönemde yarımadayı tümüyle kaplayan sınırlara kavuşmuştur (Şekil 2.2). Tarihi Yarımada, doğu ucunun göreceli kısalığından dolayı üçgen şeklinde tanımlanmaktır (Van Millingen, 1899, s. 2). Kuzeyinde Haliç, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda yaklaşık 11 km girinti yaparak doğal bir liman oluşturmaktadır. Barbyses (Kâğıthane) ve Kydaros (Alibeyköy) dereleri, Haliç'in batı ucuna dökülmektedir. Yarımada, güney yönünde ise Propontis, yani Marmara Denizi'yle çevrelenmektedir.

Şekil 2.1 : İstanbul Tarihi Yarımada'nın yeri.

Batı yönünde, 5. yüzyıla tarihlenen Kara Surları'nın sınırladığı Tarihi Yarımada, yaklaşık olarak 5,5 km uzunluğunda ve doğudan batıya doğru 1,5 km'den 6,5 km'ye değişen genişliktedir. Tepeler ve düzlüklerle şekillenen yarımadanın en yüksek noktası Edirne Kapısı civarında deniz seviyesine göre yaklaşık 80 m yüksekliğe ulaşmaktadır (Şekil 2.3). Tarihi kent alanı Kara Surları üzerinde Edirnekapı ile Topkapı arasında yer alan Sulukule'nin güneyinden şehre girerek, vaktiyle kentin merkezinden geçerek güneyde Marmara Denizi'ne dökülen Lykos Deresi'nin (Osmanlı dönemindeki ismiyle Bayrampaşa Deresi) uzandığı vadiyle ikiye bölünmektedir (Hammer, 2011, s.

12). Lykos Deresi'nin kuzeyinde, Tarihi Yarımada'nın bu yöndeki kıyısına paralel olarak, doğu-batı doğrultusunda sıralanan yükseltilerin oluşturduğu bir sırt yer almaktadır. Yükseltiler, Haliç kıyılarına dik inen beş vadiyle ayrılan farklı yükseklikdeki altı tepeye işaret etmektedir. Derenin güneybatısında ise, kentin geniş bir alana yayılan yedinci tepesi bulunmaktadır (Van Millingen, 1899, s. 2-3).

Şekil 2.2 : İstanbul Tarihi Yarımada'nın sınırları.

Tepelerden ilki, Yarımada'nın doğu ucunda, Topkapı Sarayı, Aya İrini ve Aya Sofya Kiliseleri ile Hipodrom'un yer aldığı yükseltidir. Konstantinus Sütunu, ya da bugünkü ismiyle Çemberlitaş'ın yer aldığı ikinci tepe, Aya Sofya'dan Haliç'e doğru inen bir vadiyle ilkinden ayrılmaktadır. Üçüncü tepe, üzerindeki Beyazıt Kulesi, Beyazıt Camisi ve Süleymaniye Camisi gibi Osmanlı yapılarıyla vurgulanmaktadır. Bu tepeyi ikinci tepeden ayıran geniş vadiye Kapalı Çarşı yerleşmiştir. Dördüncü tepe, kentin kuzeyindeki diğer beş tepeye göre Haliç kıyısından daha geride yer almaktadır. Üçüncü ve dördüncü tepeleri bölen vadi üzerinden 4. yüzyılın ikinci yarısında Valens Kemeri geçirilmiştir. Dördüncü tepenin zirvesinde, Konstantinopolis kurulduğu sırada Büyük Konstantinus'un (324-337) yaptırdığı Havariyun Kilisesi'nin yerinde bugün Fatih Camisi bulunmaktadır. Beşinci tepe, esasen dördüncü tepenin gerisinde dik bir sırt görünümündedir. Haliç kıyısının gerisinde aniden yükselen tepe, kuzeye bakan yönde dik bir yamaç oluşturmaktadır. Sultan Selim Camisi bu tepe üzerinde yükselir.

Altıncı tepe üzerinde ise bugün Mihrimah Sultan Camisi yer almaktadır. Tarihi kentin batı sınırı üzerinde yer alan altıncı tepe, vaktiyle geniş bir Bizans sarnıcının yer aldığı Çukur Bostan'dan Haliç'e doğru inen vadiyle beşinci tepe'den ayrılmaktadır. Lykos Deresi'nin güneyinde kalan yedinci tepe, tarihi kentin güneybatı köşesinde geniş bir alan işgal etmektedir. Vaktiyle tepenin güneydoğuya uzanan yamacında, ortasında Arkadius Sütunu'nun yükseldiği bir forum kurulmuştur.

Şekil 2.3 : Tarihi Yarımada ve kıyılarının 19. yüzyılın başındaki durumu.

Tarihi Yarımada'nın yedi tepe ve bunların arasındaki vadi ve düzlüklerle belirginleşen topoğrafyasıyla uyumlu olarak, kıyı boyunca bazı noktalarda dik veya daha az eğime sahip yamaçlar yükselirken, bazı yerlerde geniş düzlükler bulunmaktadır (Şekil 2.3). Konumları gereği, tarihi kentin kuzey ve güney kıyıları birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Sakin doğal bir liman olan Haliç'in her iki yakası, hemen derinleşen dik kıyılarıyla gemilerin kolaylıkla yanaşabileceği ve rahatlıkla sığınabileceği niteliktedir (Hammer, 2011, s. 1). Buna karşın, sert rüzgâr ve dalgalara açık olan Marmara Denizi sahili, sürekli girinti ve çıkıntı yapan kayalıklı kıyılardan oluşmaktadır (Van

Millingen, 1899, s. 248). Kıyılar, doğal etkilerle birlikte Bizans ve Osmanlı döneminde gerçekleşen imar faaliyetlerinde ortaya çıkan hafriyat artıklarının döküldükleri yer olarak seçilmeleri nedeniyle, her iki yönde de zaman içinde genişleyerek değişime uğramışlardır (C. Sayar ve M. Sayar, 1962, s. 15). C. Mango, Dionysius'un tasvirlerinden yola çıkarak, 4. yüzyılda, güneyde Yenikapı bölgesinde Theodosius Limanı'nın bulunduğu koyun ve kuzey yönünde Unkapanı mevkindeki Platea düzlüğünün yerinde Yarımada'nın içlerine doğru daha derin birer girinti bulunabileceğini ve tarihi kentin kıyılarının geçirdiği değişimin daha büyük boyutlarda olabileceğini ileri sürmektedir[3].

Şekil 2.4 : Tarihi Yarımada'nın günümüzdeki durumu (2014).

[3] C. Mango'ya göre, muhtemelen 2. yüzyılda yaşamış olan Dionysius'un Byzantion şehrine dair tasvirlerinde belirttiği üzere, 5 stadia (yaklaşık 900 m) genişliğinde bir boyunla anakaraya bağlanan yerleşimin bulunduğu yarımadanın çevresinin 35 stadia (yaklaşık 6300 m) olduğu dikkate alındığında, kuzeyde Unkapanı, güneyde Yenikapı mevkinde derin koylar yer alması muhtemeldir (Mango, 2001, s. 17, 21).

Kuzeyde, Kağıthane ve Alibey derelerinin taşıdığı miller, Haliç'in karşılıklı her iki yakasının dolarak genişlemesine neden olmuştur. C. Sayar ve M. Sayar'ın gerçekleştirdikleri araştırmanın sonuçları, Tarihi Yarımada'nın kuzeyinde, eski limanların yer aldığı Sirkeci - Eminönü hattında ve Unkapanı, Balat kıyılarına ulaşan vadi ağızlarında, kıyı dolgusunun 200-250 m genişliğe vardığını göstermektedir (C. Sayar ve M. Sayar, 1962, s. 13) (Şekil 2.4). Güney kıyılarında bu tip değişiklikler bölgesel düzeydedir. Örneğin, sert dalgaların taşıdığı kumların birikmesiyle, bu yöndeki deniz surlarının, oluşan yeni kıyı çizgisi gözetilerek daha önde inşa edildiği bilinmektedir (Van Millingen, 1899, s. 268). Ayrıca, Lykos Deresi'nin Marmara Denizi'ne döküldüğü noktada, vaktiyle Theodosius Limanı'nın yer aldığı koyun derenin taşıdığı millerin etkisiyle zamanla dolduğu, yakın zamanda gerçekleştirilen Yenikapı Kurtarma Kazıları ile daha net olarak ortaya konulmuştur (Kızıltan, 2008, s. 2-15). Bizans devrinden 19. yüzyıla kadar inşaat arsası kazanmaya yönelik kasıtlı kıyı doldurma faaliyetleri de kıyıların genişlemesinde etkendir (Müller-Wiener, 1998, s. 2). 1950'lerde, sahil yolu yapımı sırasında güney kıyıları boyunca tüm sahil şeridi genişletilmiş; 2013-2014 yıllarında Yenikapı sahilinde yaklaşık olarak güneye doğru 500 m çıkıntı yapan ve 1200 m genişlikte, büyük bir dolgu alan oluşturulmuştur (Şekil 2.4).

2.2 Kentin tarihi gelişimi içinde İstanbul Surları

Tarihi Yarımada'nın doğu ucunda yer alan ilk Megara yerleşmesi Byzantion'un 2. yüzyılda Roma egemenliğine girmesinden sonra, şehir ve onu çevreleyen surlar, Septimius Severus (193-211), Büyük Konstantinus (324-337) ve II. Theodosius (408-450) dönemlerinde yeniden yapım süreci yaşamıştır.

2.2.1 Byzantion Surları

MÖ 660 senesinde Megaralılar tarafından kurulan ilk yerleşme, efsanevi kurucu Byzas'a ithafen Byzantion adını almıştır (Erzen, 1954, s. 136). İki ticaret yolunun kavşağında yer alan zengin bir ticaret kenti olan Byzantion, çeşitli çatışmalara sahne olmasına karşın, MS 2. yüzyıl sonuna kadar bağımsızlığını korumayı başarmıştır (Gyllius, 1997, s. 29; Müller-Wiener, 2007, s. 16-18; Kuban, 2004, s. 17-18). Klasik Çağ'da önemli bir yere sahip olan şehrin büyüklüğü ve şekline ilişkin yeterli derecede arkeolojik veri yoktur. İlk Megara yerleşmesi, Tarihi Yarımada'da birinci tepenin

doğu ucunda konumlanan Akropolis'te yer alıyor; Artemis, Afrodit, Apollo ve Poseidon'a adanmış tapınaklar ve bunlara bağlı diğer yapıların yükseldiği Akropolis'in kuzeybatısında askeri toplanma alanı olan Strategion bulunuyordu (Müller-Wiener, 2007, s. 16; Bassett, 2004, s. 19). Strategion'u batıya doğru takip eden iki liman ise, birinci ve ikinci tepeler arasındaki vadinin Haliç'e inen ucundaki koya kurulmuştu (Gyllius, 1997, s. 30).

Kolaylıkla savunulabilecek bir mevkide olmakla birlikte, şehrin daha ilk yıllarından itibaren surlarla çevrilmesi zorunlu görülmüştü (Müller-Wiener, 2007, s. 16). İlk surların, Megara kolonisinin başlangıçta işgal ettiği Akropolis tepesinin dik yamaçlarını sardığı düşünülmektedir[4]. Bu surların, Byzantion'dan önce burada yer alan Ligos isimli yerleşmeyle bağlantılı olabileceği söylense de, buna ilişkin kesin veri yoktur (M. Ahunbay, 1994, s. 74).

Codinus'un tasvirlerinde anlatılan surların, Akropolis tepesini daha dıştan çevreleyen ikinci bir hat olabileceği düşünülmüştür (Van Millingen, 1899, s. 6; Yavuz, 2014, s. 82-83). Bu surların izlediği doğrultu, Tarihi Yarımada'nın doğu ucunda yer alan Akropolis Kulesi'nden başlayarak doğuya doğru ilerledikten sonra, vaktiyle Sepetçiler Köşkü civarında yer alan Bizans dönemi Eugenius Kulesi'nin bulunduğu noktadan kıyıyı terk ediyor, Strategion ve yakınındaki Akhilleus Hamamları'nı sararak güneye doğru yükselip Urbikius Kemeri olarak anılan kapıya geliyordu (Gyllius, 1997, s. 32; Van Millingen, 1899*,* s. 6-7; M. Ahunbay, 1994, s. 74-75; Yavuz, 2014, s.83). Bu noktadan sonra aynı yönde yükselmeyi sürdüren surlar, Bizans döneminde bakırcıların olduğu, bugün Zeynep Sultan Camisi'nin bulunduğu mevkiideki Halkoprateia'dan geçiyor, Roma dönemi Million'undan doğuya dönüyordu. Ardından birinci tepenin güney yamacını takip edip, bugünkü Ahırkapı Feneri'nin kuzeyinde Bizans dönemi semtleri Topoi, Mangana ve Arkadiana'nın arasından geçerek Değirmenkapı mevkiinde kıyıya ulaşıyor, kuzeyde Sarayburnu'ndaki kulede son buluyordu.

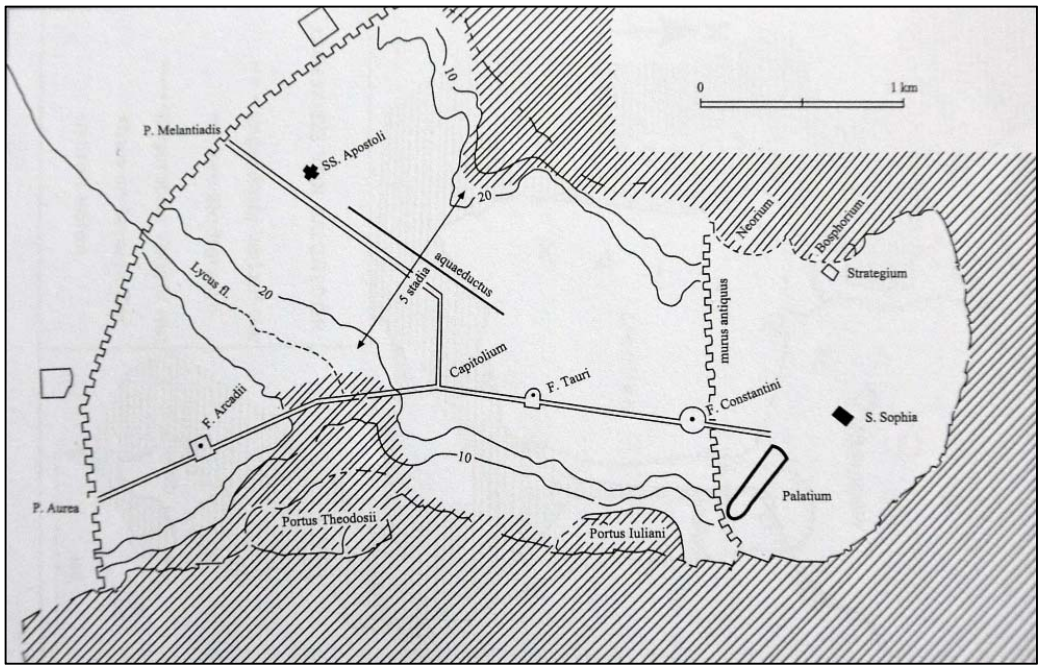
Bizanslı Dionysius, Byzantion Surları'nın, 35 stadia[5] (yaklaşık 6500 metre) uzunluğunda olduğunu belirtmiştir (Van Millingen, 1899, s. 8; Yavuz, 2014, s. 42-43).

---

[4] A. Van Millingen,, ilk Byzantion Surları'nın Akropolis'in doğuya bakan dik yamaçlarını saran ve bugün Topkapı Sarayı bünyesindeki Abdülmecid Köşkü ve saray mutfaklarını doğudan destekleyen, kısmen Bizans kısmen Osmanlı yapımı istinat duvarlarının doğrultusunu izleyebileceğini belirtmiştir (Van Millingen, 1899, s. 5).

[5] Antik Yunan uzunluk birimi olan "stadion"un bir biriminin yaklaşık 185 metreye karşılık geldiği belirtilmektedir (Stadion (Unit), t.y.).

Bu durumda şehrin, ikinci tepenin bir kısmını ve kuzeydeki limanları içine alan daha büyük bir alanı kapsayabileceği ortaya çıkmaktadır. Ancak, D. Kuban'ın da belirttiği gibi (Kuban, 2004, s. 16), nüfusu yirmi bin dolaylarında olduğu düşünülen şehrin bu büyüklükteki bir alana yayılması, gerek inşa, gerekse savunma zorlukları açısından güçtür. C. Mango ise, 4. yüzyıl Konstantinopolis'inin kıyı şeridinin şekillenişi konusundaki değerlendirmelerinde, Dionysius'un aslında kentin yer aldığı yarımadanın çevresinin 35 stadia olduğundan ve batı yönünde 5 stadia genişliğinde bir kıstakla anakaraya bağlandığından bahsettiğini aktarmaktadır (Mango, 2001, s. 17) (Şekil 2.5). Buna bağlı olarak Bizantion'un bu yarımadanın doğu ucunda daha küçük sınırlara sahip bir yerleşim olarak değerlendirmek de olasıdır. Kulelerle desteklenen Byzantion Surları'nın deniz yönündeki bölümleri kara tarafındakilerden daha alçaktı (Gyllius, 1997, s. 30). Surlar üzerinde Urbikius Kapısı'ndan başka, Halkoprateia'da ve Million dolaylarında birer kapı olduğu; yeri tam olarak bilinmeyen Trakion kapısı'nın ise batı yönünde yer aldığı belirtilmektedir (Gyllius, 1997, s. 32; Müller-Wiener, 1961, s. 170; Yavuz, 2014, s. 83). Antik yazarlar surları, tunç kenetlerle birbirine bağlı ve çok ince derzle birleştirilmiş taş bloklardan dolayı adeta tek bir kayayı andıran görüntüde ve çok sıkı iç dolguya sahip güçlü duvarlar olarak tasvir etmişlerdir (Gyllius, 1997, s. 30, Yavuz, 2014, s. 86-88).

Şekil 2.5 : 4. yüzyılda Konstantinopolis'in kıyı şeridinin durumunu gösteren hipotetik plan (Mango, 2001).

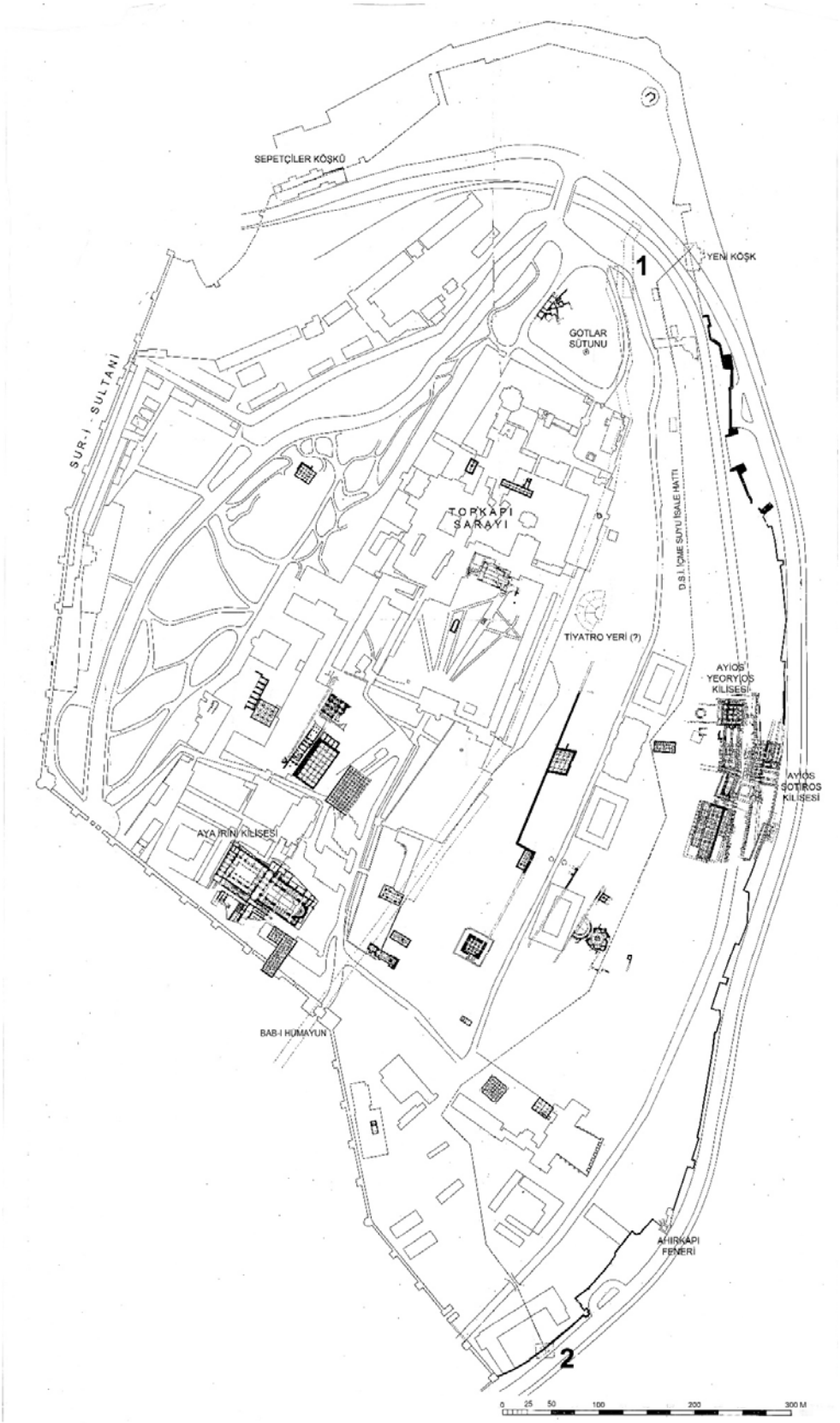
Byzantion Surları değişik dönemlerde onarım ve yeniden yapımlar geçirmiştir. MÖ 479'da, Pausanios Byzantion'u fethettiğinde, kentte gerçekleşen diğer inşa faaliyetleri ile birlikte, surlar da tahkim edilmiş; MÖ 340'ta ise, Makedonyalı Büyük İskender'in babası II. Filip'in kuşatmasında, kentin savunmasını yöneten Leon, surları mezar taşlarıyla sağlamlaştırmıştır[6].

1871 senesinde Rumeli Demiryolu'nun yapımı sırasında, ilk surlarla bağlantılı olabileceği düşünülen temel duvarlarına ait izler (Şekil 2.6) Tarihi Yarımada'nın doğu ucunda ortaya çıkmıştır (Paspatēs, 1893, s. 4; Mordtmann, 1892, s. 5; Van Millingen, 1899, s. 6). Doğuda kuzey-güney doğrultusunda ilerleyen duvar, deniz kıyısından yaklaşık 90 m içerideydi. A. G. Paspatēs'in belirttiğine göre, tren yolunun doğudan güneye doğru yön değiştirdiği yerde, denize doğru uzanan temel duvarları, zeminden 8 ayak aşağıda yer alıyordu ve çeşitli büyüklükteki taşların üstüste oturtuldukları kiklopik duvarlara benzeyen kalıntılar, 10 ayak uzunlukta, 2,5 ayak genişlikte ve 1,5 ayak kalınlıktaki büyük taş bloklardan[7] örülüydü (Paspatēs, 1893, s. 19-21). Byzantion Surları'yla ilişkilendiren bir başka kalıntı, Aya İrini Kilisesi'nin güneyinde, Sur-i Sultani'nin altında kalan sarnıcın içinde yer almaktadır (Şekil 2.7). 1927 senesinde gerçekleştirilen incelemeler sonucunda, L planlı sarnıçta, yapıyı ikiye bölen ve üzerinde iki kısmı birbirine bağlamak amacıyla kemerli bir açıklık yer alan duvarın Byzantion Surları'yla bağlantılı olabileceği ileri sürülmüştür (Casson, 1928, s. 23-26).

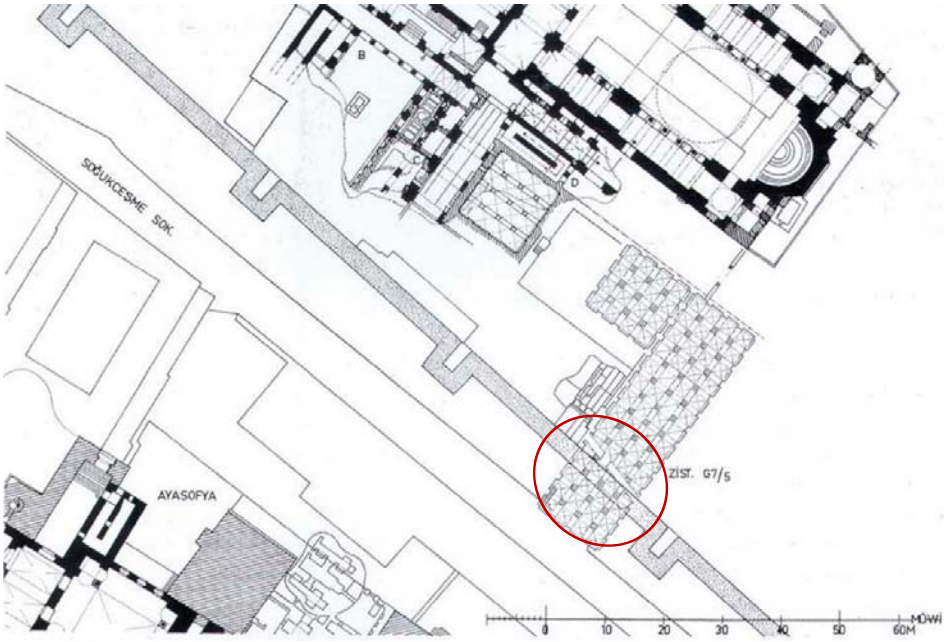
Mehmet Ziya, eski Mekteb-i Tıbbiye Dairesi'nin yakınından başlayan ve Çinili Köşk'ü içine alan bir daire çizerek, Soğuk Çeşme Kapısı'na doğru ilerleyen ilk şehir surlarına ait bir kalıntının o dönemde Soğuk Çeşme Kapısı karşısında yer alan Masraf Nazırı Hasan Paşa'nın konağının altında olduğunu ileri sürmüştür (Mehmet Ziya, 1918, s. 28). H. Tezcan'ın belirttiğine göre, 1982 senesinde gerçekleştirilen Devlet Su İşleri hafriyatı sırasında ise, Ahırkapı'nın kuzeyinde isale hattının suru delip geçtiği noktada (Şekil 2.6), temel seviyesinde kiklopik duvar izlerine rastlanmıştır (Tezcan, 1989, s. 39).

---

[6] Surların tamir gören kısımlarından birine "mezar" anlamına gelen eski Yunancada "tumbos", Latincede "tumba" sözcüğüyle bağlantılı olan "timbosine" ismi verilmiştir. (M. Ahunbay, 1994, s. 75)
[7] Metrik ölçü sistemine göre, taş bloklar 2,15 m uzunluğunda, 1 m genişliğinde ve 0,60 m kalınlığındadır.

Şekil 2.6 : Topkapı Sarayı alanı içindeki kiklopik duvar kalıntıları, 1 ve 2 numarayla gösterilmiştir (Tezcan, 1989).

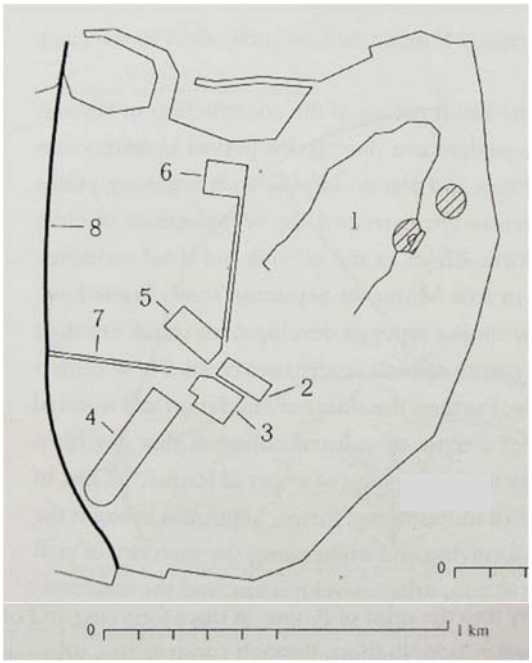

Şekil 2.7 : Aya İrini Killisesi'nin güneyinde, Sur-i Sultani'nin altındaki sarnıcı bölen duvar (Müller-Wiener, 2007).

2.2.2 Severus Surları

Byzantion şehri, MS 2. yüzyılın sonunda, Roma imparatoru Septimius Severus (193-211) ve rakibi Pescennius Niger arasındaki çekişmeye sahne oluncaya kadar, askeri veya kültürel anlamda ön plana çıkmamıştı (Müller-Wiener, 2007, s. 18). 193-196 yılları arasında uzun bir kuşatmanın ardından şehri ele geçiren Severus, rakibi Niger'i destekleyen Byzantion halkına duyduğu öfke sonucu, şehrin önemli binalarıyla birlikte surlarını da yakıp yıkmış (Gyllius, 1997, s. 31); ancak oğlu Caracalla'nın da etkisiyle, önemli bir konuma sahip olan şehri bir yıl geçmeden yeniden inşa etmeye karar vermiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 18).

Severus hayattayken "Colonia Antonina" ismini taşıyan (Gyllius, 1997, s. 29; Müller-Wiener, 2007, s. 18) şehrin sınırlarının daha geniş olup olmadığı, ya da eski sınırları izleyip izlemediği konusu tartışmalıdır. Ancak, kentin yeniden inşa sürecinde, Akropol tepesinin batısında kalan alanda kuzey-güney ve doğu-batı doğrultularında uzatılan iki kolonadlı cadde, agora işlevi gören "Tetrastoon", bazilika kompleksi, Zeuksippos Hamamları ve Hipodrom olmak üzere beş anıtsal yapım gerçekleşmiştir (Van Millingen, 1899, s. 13; Müller-Wiener, 2007, s. 18; Bassett, 2004, s. 19) (Şekil 2.8). Kent surlarının yeniden yapımı, 258-269 yılları arasındaki Got saldırılarından önce, muhtemelen 3. yüzyıl ortasına gelmeden tamamlanmış; ardından savunma duvarları, 285-289 yılları arasında bir onarım geçirmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 18).

1. Akropolis, 2.Tetrastoon, 3. Zeuksippos Hamamları, 4. Hipodrom, 5. Basilika, 6. Strategion, 7. Mese, 8. Severus Surları

Şekil 2.8 : Severus döneminde şehrin gelişimi (Bassett, 2004).

Zosimus'un belirttiğine göre, Severus, doğu-batı doğrultusunda uzanan sütunlu caddenin batı ucuna, kenti güzelleştirmek amacıyla yaptığı işlerin bir parçası olarak şehrin ana kapısını yerleştirmişti (Van Millingen, 1899, s. 9; Yavuz, 2014, s. 43). İleride yerinde, Konstantinus Forumu'nun inşa edildiği bu noktadan, şehrin batı sınırının Severus döneminde, bugünkü Çemberlitaş, yani Konstantinus Sütunu civarına dayandığı anlaşılmaktadır. Byzantion'un deniz yönündeki surlarının izlerini takip ettiği düşünülen surlar, kuzeydeki limanları içine aldıktan sonra, bugünkü Yeni Cami civarında kıyıdan ayrılarak güneye doğru, muhtemelen bugün Kapalıçarşı'nın bulunduğu birinci ve ikinci tepeler arasındaki vadiyi takip ederek, ikinci tepenin en üst noktasındaki Çemberlitaş civarına ulaşıyordu. O dönemde, şehrin ana kapısının yer aldığı bu noktadan, güneye Marmara Denizi'ne doğru inerken, dönemin yapısı olan Hipodrom'u içine alacak şekilde doğuya doğru kıvrılıyor ve kıyıya paralel devam ederek yine Ahırkapı Feneri dolaylarında sahile varıyordu (Van Millingen, 1899, s. 12; M. Ahunbay, 1994, s. 75). Septimius Severus'un tümüyle tamamlayamadığı restorasyon ve yeniden yapımlara, halefleri tarafından gereken ilgi gösterilmemiş, yapımlar büyük olasılıkla ekonomik nedenlerle yarım bırakılmıştır (Bassett, 2007, s. 21).

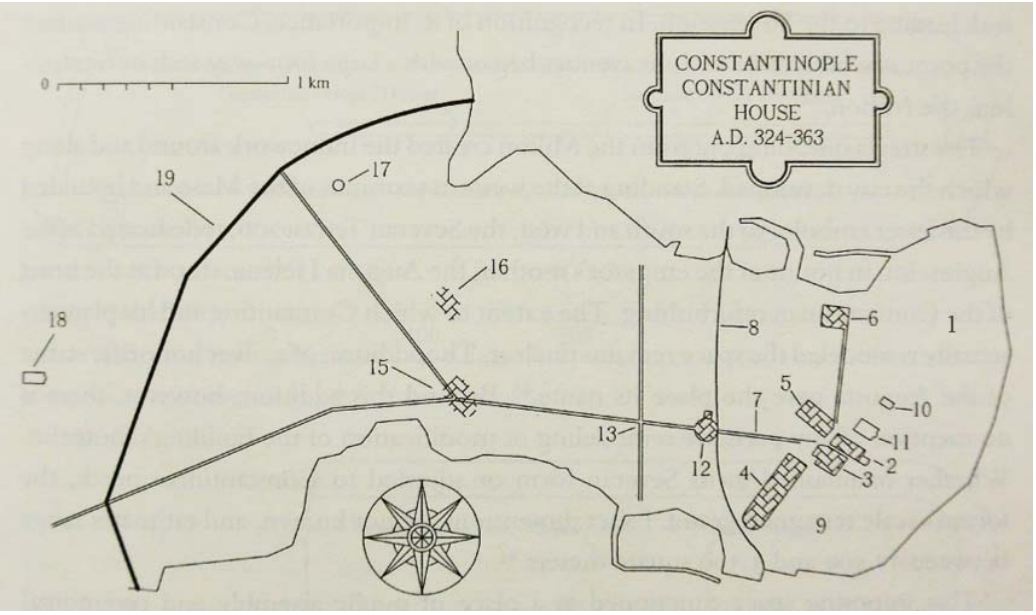
2.2.3 Konstantinus Surları

4. yüzyıla gelindiğinde, Batı'daki topraklarına artan saldırılar sonucu Roma İmparatorluğu'nun gücünü kaybetmeye başlamasıyla, Doğu'ya yönelişi söz konusudur (Kuban, 2004, s. 27). Buna bağlı olarak, İmparator Büyük Konstantinus (324-337), 324 tarihinde rakibi Licinius'a karşı Khrysopolis'te (Üsküdar) kazandığı zaferden iki ay sonra, yeni imparatorluk merkezini Byzantion şehrinin bulunduğu yerde kurmaya karar vermiştir (Erzen, 1954, s. 143). Şehrin konumu ve coğrafi karakteri, Roma İmparatorluğu'nun yeni merkezi olarak seçilmesinde oldukça etkilidir. Bulunduğu yer itibariyle çevresinden tümüyle izole olma imkânına sahip olan şehre deniz yoluyla ulaşım, sadece Çanakkale Boğazı ve Boğaziçi'nden mümkündür. Öte yandan, önemli kara ve deniz yollarının kesişiminde yer alan kent sadece yakın ve zengin ticari ilişkilere imkan sunmakla kalmıyor, geniş bir politik kontrole izin veriyordu (Van Millingen, 1899, s. 4). Ek olarak, şehrin bulunduğu yarımadanın kuzeyinde, güneybatıya doğru derin bir girinti oluşturan Haliç, deniz filoları ve donanmaları için iyi bir liman olma özelliğine sahipti (Van Millingen, 1899, s. 4).

Özellikle 1453'te Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra geçirdiği önemli değişimin etkisiyle, Konstantinus'un şehri günümüze ulaşan pek az kalıntı dışında tümüyle yitip gitmiştir. Bu nedenle, bu dönem şehrinin kentsel düzenlemesine ilişkin bilgiler, yazılı kaynaklarda yer alan tasvirlerin bize sunduğundan öteye geçmemektedir. 328'de kentin imparatorluğun yeni yönetim merkezi olarak seçilmesiyle, kapsadığı alan nerdeyse dört katına genişletilerek, kentsel planlamayı içeren yoğun bir yapı faaliyeti başlamıştır (Müller-Wiener, 2007, s. 19). Öncelikle surlar yeni sınırlara göre daha batıda inşa edilmiş (Van Millingen, 1899, s. 15); zengin saraylar ve halkı buluşturan anıtsal toplanma alanları ve bunlara bağlantı sağlayan kolonadlı caddelerden oluşan yol örgüsünün tesisiyle kent içi düzenlemeler yapılmıştır (Bassett, 2004, s. 26-27). 11 Mayıs 330 günü, İmparator ve görevli devlet kadrosunun da katılımıyla açılış töreni gerçekleştirilmiş; ve şehir ''Konstantinoupolis'' ismini almıştır (Erzen, 1954, s. 143). 337 senesinde Konstantinus'un ölümüne kadar ana hatları çizilen kentin imarı sonraki imparatorlar tarafından devam ettirilmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 20).

Şehrin planına ilişkin kararlar, temel olarak, Severus dönemindeki kent düzenlemesi ve imparatorluk başkenti Roma'nın bazı özellikleriyle uyumlu olarak belirlenmiştir (Van Millingen, 1899, s. 34). Mevcut caddeler ve anıtsal yapılar, yeni kentsel

gelişmenin çerçevesini oluşturmuş; Severus döneminden kalan kolonadlı caddeler, Tetrastoon, Bazilika, Zeuksippos Hamamları ve Hipodrom, Konstantinus'un planında belirleyici role sahip olmuşlardır (Van Millingen, 1899, s. 34).

1. Akropolis, 2.Tetrastoon-Augustaion, 3. Zeuksippos Hamamları, 4. Hipodrom, 5. Basilika, 6. Strategion, 7. Mese, 8. Severus Surları, 9. Büyük Saray, 10. Aya İrini, 11. Aya Sofya, 12. Konstantinus Forumu, 13. Tetrapylon, 15. Kapitol, 16. Konstantinus Hamamları, 17. Havariyun Kilisesi, 18. Mokius Sarnıcı, 19. Konstantinus Surları

Şekil 2.9 : Konstantinus döneminde şehrin gelişimi (Bassett, 2004).

A. Van Millingen, ve W. Müller-Wiener, yeni merkezdeki imar faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgiler vermiş (Van Millingen, 1899, s. 34-37; Müller-Wiener, 2007, s. 19-22); S. Bassett'ın eserinde ise Konstantinus'un kentinin iç kurgusu irdelenmiştir (Bassett, 2004, s. 22-36). Bu kaynaklar ışığında, şehirde yapılan düzenlemeler şu şekildedir (Şekil 2.9): Tetrastoon, Augustaion ismini almış, kamusal toplantıların ve törensel aktivitelerin düzenlendiği yer olarak genişletilmiş ve antik yapıtlarla bezenmiştir. Augustaion'un doğusundaki Bazilika, Senato'nun başlıca toplantılarına hizmet vermek üzere sütunlu dörtgen bir avlu olarak yeniden tasarlanmıştır. Hipodrom'un yarım kalmış bölümleri tamamlanmış ve kuzeyden Hipodrom'a bitişen Zeuksippos Hamamları geliştirilmiştir. İmparator Konstantinus'a ait yeni çalışmalar kapsamında, ikinci tepenin üzerine imparatorun adını alan Konstantinus Forumu inşa edilmiş; kuzey kısmına Senato binası yapılmıştır. Birinci tepenin güneydoğu yamaçlarında, teraslar üzerinde oluşturulan İmparatorluk Sarayı'nın ana kapısı Augustaion'un güney kısmına açılmaktaydı. Saray ve Hipodrom arasındaki ilişkinin,

Roma'da Palatine tepesindeki saray ve Circus Maximus arasındaki düzene benzer şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, şehir içinde ve şehrin çevresindeki mahallelerde çok sayıda kilisenin yapımı gerçekleşmiştir. Aya İrini ve Havariyun Kiliseleri bunlardan başlıcalarıdır.

Augustaion ve Bazilika arasında, Roma'dakine benzer şekilde şehrin ana yollarının kavuştuğu noktada, tetrapylon şeklinde inşa edilen Million'dan başlayan ana caddeler, yeni kent sınırlarına göre uzatılmış ve kentsel düzenlemenin belirleyicileri olmuştur. Merkezi konumuna bağlı olarak Mese adını alan ana arter Konstantinus Forumu'ndan geçen güzergâhı izleyerek batıya doğru ilerlemekte, yaklaşık olarak bugünkü Laleli Camisi civarında iki kola ayrılmaktaydı. Bu yollardan biri Eksokionion ve Altın Kapı'ya gitmekte, diğeri ise Havariyun Kilisesi'ne doğru ilerlemekteydi. Mese boyunca Konstantinus Forumu'ndan sonra, I. Theodosius ve Arkadius'un sütunlarının yer aldığı forumlarla birlikte, Aksaray'da Bovis ve Amastriani Forumları inşa edilmişti. Mese'nin güneyinde bir diğer arter Marmara Denizi'ne bakan kıyılar boyunca uzanıyordu. Saray'ın güneybatı sınırından başlayan yol Kara Surları'nın güney ucuna kadar uzanıyordu. Bir diğeri ise imparatorluk sarayının güney doğu ucundaki oyun alanı Tzykanisterion'dan Akropolis'in bulunduğu noktaya ilerlemekte, ardından batıya doğru yön değiştirip, askeri bölge olan Strategion'dan ve kentin ana limanlarından geçmekteydi.

İmparator Konstantinus'un sadece inşasına başladığı pek çok yapı olduğu, bu nedenle örneğin şehir surlarının yapımının oğlu Konstantius (337-361) tarafından sürdürüldüğü belirtilmektedir (Van Millingen, 1899, s. 41; Müller-Wiener, 2007, s. 20). İmparator Arkadius (383-395) döneminde gerçekleşen bir depremin yarattığı zarar üzerine surlar onarım geçirmiştir (Dirimtekin, 1953, s. 2). Ardılı Theodosius Surları'nın yapımından sonra kayda değer bir süre ayakta kalan Konstantinus Surları'nın, 557'deki depremde bazı kısımları harap olmuş (Eyice, 1994, C.2, s. 441); 740 senesinde gerçekleşen depremde, o dönemde halen ayakta olan bölümleri etkilenmiştir[8]. Günümüze herhangi bir izi kalmayan Konstantinus Surları konusundaki bilgiler oldukça sınırlı ve muğlaktır. Bu nedenle savunma hattının izlediği güzergâh ancak tahmini olarak belirlenebilmektedir.

[8] 740 senesinde gerçekleşen depremden dolayı hasar gören yapılar arasında Konstantinus Surları'nın o dönemde ayakta olan bazı bölümleri de yer almaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 33).

5.-6. yüzyılda yaşamış tarihçi Zosimus'un belirttiğine göre, yeni surlar, Severus dönemindekinden 15 stadion, yani yaklaşık 2,5 km daha batıda yer alıyordu (Gyllius, 1997, 34). *Notitia Urbis Constantinopolitanae*'de belirtilen şehir boyutları bu mesafeyi doğrular niteliktedir[9]. Konstantinus Surları'nın güney ucunun, bugünkü Etyemez civarına denk düşen Bizans mahallesi Rabdos'ta Marmara Denizi kıyısına ulaştığı tahmin edilmektedir (Berger, 1994, C.6, s. 293). Bugün Cerrahpaşa Hastanesi sınırları içerisinde kalan ve eski bir Bizans şapeli olan İsakapı Mescidi[10] bu görüşün dayanağını oluşturmaktadır. 1509 senesinde gerçekleşen ve şehirde büyük yıkımlara neden olan depreme ilişkin "…merhum Davud paşa hamamı kurbinde vâki olan Bâb-ı İsa demekle meşhur kâfir-i kapu yıkılub…" sözlerinden bu yapının yakınında Bizans dönemine ait bir kapının yer aldığı anlaşılmaktadır (Eyice, 1994, C.2, s. 441) Kapı, Buondelmonti'nin İstanbul planının 1481 tarihli kopyalarından birinde "eski güzel kapı" anlamına gelen "Antiquissima Pulchra Porta" olarak gösterilmiştir (Şekil 2.10). Vaktiyle Konstantinus Surları üzerinde yer aldığı düşünülen kapı, Millingen'in belirttiğine göre, Bizans döneminde antik kapı anlamına gelen "Παλαιά Πορτα" ismini taşıyordu (Van Millingen, 1899, s. 30). Sonradan İsakapı adını alan geçişin bulunduğu noktanın Arkadius Forumu'ndan Eksokionion'a (Altımermer) uzanan Mese'ye olan yakınlığı, kapının Konstantinus döneminin Porta Aurea'sı olduğunu düşündürmektedir (Van Millingen, 1899, s. 30-31).

Bu kapıdan kuzeye yönelen surlar (Şekil 2.11), Eksokionion'un kuzeyindeki Mokius Sarnıcı'nın doğusundan geçiyordu (Mordtmann, 1892, s. 10, 72; Van Millingen, 1899, s. 18-19). Yedinci tepe üzerinde yer alan Eksokionion bugün Altımermer adını alan yerleşime karşılık gelirken, sonradan Çukur Bostan veya Altımermer Sarnıcı ismini alan Mokius Sarnıcı, günümüzde bir park alanına dönüştürülmüştür. A. Van Millingen,'e göre, surların yedinci tepeden geçen bölümünde, Büyük Konstantinus ve I. Attalus'un[11] heykelleri yer almaktaydı ve kapılardan biri ikinci heykele atfen Porta Attalou olarak adlandırılmıştı (Van Millingen, 1899, s. 29). 740 depreminde kapı da

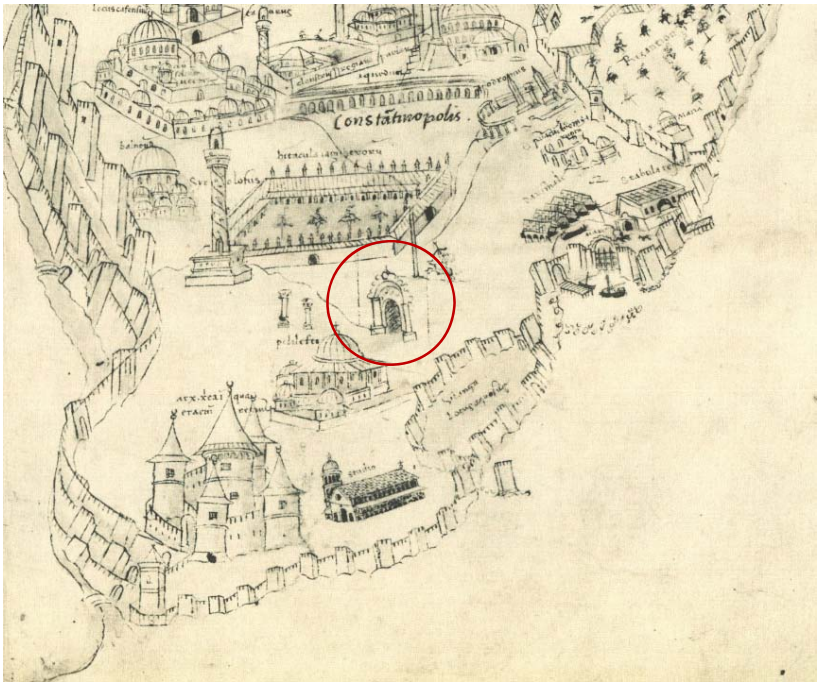
---

[9] 423-427 arasında bir tarihte yazılan *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, 4. yüzyıl sonu ve 5. yüzyıl başlarındaki Konstantinopolis hakkında bilgiler vermektedir. Şehir, Roma İmparatorluk dönemi ölçülerine göre, 14075 ayak uzunlukta ve 6150 ayak genişliktedir. Bu durumda, bu değerlerin Theodosius Surları'nın oldukça doğusunda kaldığı görülmüş; Konstantinus dönemi surlarının izlediği hattı tutması daha muhtemel bulunmuştur (Van Millingen, 1899, s. 16-17).

[10] 16. yüzyılda Hadım İbrahim Paşa tarafından mescide dönüştürülen yapının çevresine Mimar Sinan tarafından bir medrese inşa edilmiştir (Eyice, 1994, C.2, s. 441).

[11] MÖ 241-197 yılları arasında hüküm sürmüş ve Galatlara karşı önemli bir zafer kazanmasıyla tanınan Bergama kralıdır. (Attalus I, t.y.).

heykel de yıkılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 30).

Şekil 2.10 : Buondelmonti'nin İstanbul planının 1481 tarihli kopyasında Antik Kapı'nın gösterimi (Buondelmonti, 2007).

Surlar, vaktiyle Lykos Deresi'nin aktığı, bugün ise Vatan Caddesi'nin uzandığı vadiyi katettikten sonra kuzeye doğru yükselirken, bugünkü Fatih Camisi'nin yerinde olan Konstantinus döneminin başlıca yapılarından Havariyun Kilisesi'nin batısından geçiyordu. Bu kiliseye yakın bir noktada bulunan Porta Polyandriou'nun, Havariyun Kilisesi'nin güneyinden geçen diğer ana yolun uzantısında, Konstantinus Surları üzerinde olduğu bilinen Hadrianoupolis Kapısı olabileceği düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 29).

Surların Haliç'e doğru ilerleyen ucu, Chronicon Paschale'ye göre, Aspar Sarnıcı'na yakın bir yerden geçiyordu (Van Millingen, 1899, s. 23). Bugün Sultan Selim Camisi'nin güneybatısında yer alan, Çukur Bostan adıyla anılan bu eski Bizans sarnıcından sonra, surların kuzeydoğuya doğru bir dönüş yaparak, Cibali civarında bir noktada kıyıya ulaştığı düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 28-29). Öte yandan F. Dirimtekin, surların kuzey ucunun, Chronicon Paschale'de belirtildiği şekliyle, beşinci tepenin doğusunda kalan alçak arazide olmasının savunma açısından sıkıntılar doğurabileceğini, bu nedenle aynı tepenin kuzey yamacındaki Petrion yerleşiminin doğu ucundaki Petri Kapısı'nda son bulacak şekilde bir yol izlemesinin daha makul görmektedir olduğunu ileri sürmüştür (Dirimtekin, 1956, s. 3).

Şekil 2.11 : Konstantinopolis / 5. - 7. yüzyıllar[12].

Konstantinus döneminde kara surlarının batıya ötelenmesinden sonra Haliç ve Marmara kıyılarının nasıl tahkim edildiği tartışmalı bir konudur. C. Mango, şehrin her iki yönünde ortaya çıkan boşlukların surlarla kapatılmadığı görüşündedir[13]. Buna karşın D. Kuban, yeni imparatorluk merkezinde, kıyı savunmasının ihmal edilemeyeceğini ve o dönemde mevcut sahil surlarının yeni kara surunun uçlarına kadar genişletilmesinin daha olası olduğunu vurgulamaktadır (Kuban, 2004, s. 31).

---

[12] .W. Müller-Wiener'in İstanbul'un Tarihsel Topografyası eserindeki *Suriçi İstanbul, Galata ve Pera Tarihi Anıtlarını Gösteren Plan*'dan ve A. Berger'in "Regionen un Strassen im frühen Konstantinopel" isimli makalesindeki planlardan yararlanılarak hazırlanmış plandır (Müller-Wiener, 2007; Berger, 1997).

[13] Mango bu görüşünü, Chronicon Paschale'de geçen, II. Theodosius'un 439'da Konstantinopolis'in tüm kıyı alanlarını çember içine alacak şekilde surların yapılmasına ilişkin emrine ve deniz surlarında, II. Theodosius öncesine ilişkin herhangi bir fiziksel veriye ulaşılmamasına dayandırmaktadır. (Mango, 2001, 24-25)

2.2.4 Theodosius Surları

Yeni imparatorluk merkezi Konstantinopolis'in imarı, İmparator Konstantinus'un halefleri tarafından sürdürülmüş, şehrin gelişimine yönelik inşa faaliyetleri ilk zamanlardaki kadar ön planda olmasa da, devam etmiştir. Kent surları ile birlikte Ayasofya ve Havariyun kiliseleri, Konstantius (337-361) tarafından tamamlanmıştı (Müller-Wiener, 2007, s. 20). İmparator İulianus döneminde (361-363) kentteki ticari faaliyetin yoğunlaşması, kentin güneyinde Marmara kıyılarında yeni bir limanın tesisini gerektirmiştir (Van Millingen, 1899, s. 41). Sonrasında su ihtiyacının artmasıyla, kentin su sistemlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuş ve İmparator Valens (364-378) tarafından üçüncü ve dördüncü tepeler arasındaki vadiyi geçen ve bugün de önemli ölçüde ayakta olan su kemerinin yapımı gerçekleştirilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 41). Bununla birlikte, I. Theodosius (379-395) ve halefleri Arkadius (395-408) ve II. Theodosius (408-450) dönemlerinde kentteki imar faaliyetleri yeniden önem kazanmıştır. Byzantion şehrinin oluşturduğu çekirdek içinde restorasyon işleri gerçekleştirilmiş; Konstantinus Forumu'nun batısında uzanan arazide anıtsal nitelikte yeni kamusal alanlar geliştirilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 41-42). Bu dönemde, Theodosius ve Arkadius Forumları'yla sarnıçların yapımı, üç yeni saray kompleksinin inşası gibi bir dizi imar faaliyeti gerçekleştirilmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 10).

Politik önemine ve sunduğu ticari imkânlara bağlı olarak, 4. yüzyıl sonunda kent nüfusunun hızla artmasıyla, Haliç ve Marmara kıyılarında yeni mahalleler kurulmaya başlamış; özellikle Marmara kıyılarında soyluların edindiği büyük araziler, inşa edilen bazı kiliseler ve bir dizi manastır sur dışında kalmıştı (Van Millingen, 1899, s. 40-41). Çoğalan nüfusun uygun koşullarda iskânına yönelik kent sınırlarının genişletilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştı. Üstelik batıda artan Barbar saldırılarına karşı, Konstantinopolis'in daha sıkı şekilde emniyete alınması gerekiyordu[14]. Bunun üzerine, II. Theodosius döneminde (408-450) gerek Konstantinus surları dışında kalan yerleşmeleri içine alacak, gerekse şehri daha kuvvetli kılacak şekilde savunma hattının daha batıda yeniden inşasına karar verilmiştir.

[14] A. Van Millingen,'e göre, Gotlar, Roma'yı ele geçirmişti; Hunlar ise Tuna Nehri'ni geçmiş, geri püskürtülmelerine rağmen topraklarını büyütme hevesleri son bulmamıştı (Van Millingen, 1899, 43)

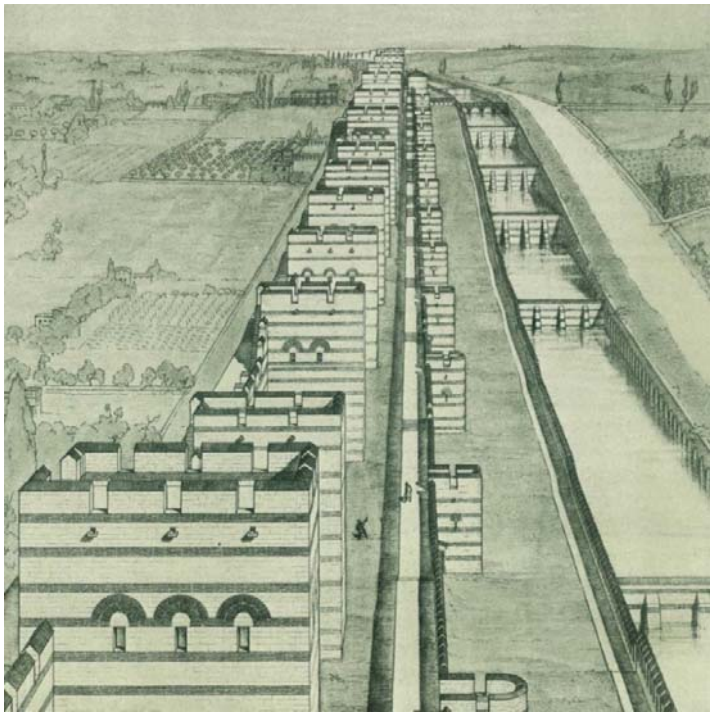
Millingen'e göre, II. Theodosius (408-450) çok küçük yaşta tahta geçtiğinden, geniş kapsamlı ve ileri görüşlü bu projenin gerçekleştirilmesinde *praefectus praetorio* olan dönemin başarılı devlet adamı Anthemius'un etkisi büyüktür (Van Millingen, 1899, s. 43). Surların inşasında, Konstantinopolis'te etkin iki grup olan Maviler ve Yeşiller'le birlikte toplam 16 bin işçi çalışmış; inşa sürecinin finansmanı, imparatorluk yasalarının öngördüğü şekilde sağlanmıştır[15]. Yapım için gereken kireçtaşı Bakırköy'deki ocaklardan temin edilmiş; üretici veya bağış yapanın ismini gösteren, ya da bazen mevcut imparatorun adını taşıyan, özel imal edilmiş tuğlalar kullanılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 44). Konstantinus duvarlarının çizdiği hattın 1,5 km batısında inşa edilmesine karar verilen yeni kara surları, ana sur hattı, ön sur hattı ve hendekten oluşan üçlü bir sistem olarak tasarlanmıştır (Şekil 2.12). İlk olarak ana sur hattı yapılmış, güneyde Marmara Denizi kıyısından başlayan surlar, kuzeyde Haliç kıyısına varmadan, Konstantinus döneminin şehir dışı yerleşmesi Blahernai'yi çevreleyen 14. bölge surlarıyla[16] birleştirilerek sonlandırılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 45; Dirimtekin, 1956, s. 4).

Ana sur hattının yapımı tamamlandıktan sonra, kıyıların istihkâmına 439 senesinde başlanmış; *praefectus praetorio* ve *praefectus urbi* olan Kyros Panopolitis tarafından şehrin iki yönünde, sahillerde ortaya çıkan boşluklar surlarla tahkim edilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 45; Müller-Wiener, 2007, s. 308, 312). Ancak 447 senesinde gerçekleşen şiddetli yer sarsıntıları, kısa süre önce inşa edilmiş surlarda büyük hasarlara yol açmış; kara yönündeki ana sur hattının büyük bölümüyle birlikte, üzerindeki 57 kulenin ve Marmara Denizi'ne bakan surların ciddi ölçüde zarar görmesine neden olmuştur (Van Millingen, 1899, s. 45; Müller-Wiener, 2007, s. 288, 313).

---

[15] A. Van Millingen,'in belirttiği üzere, Roma İmparatorluğu'nda bir şehrin istihkâmı gerektiğinde tüm imparatorluk sakinleri buna yardım etmekle yükümlüydü ve bu konu yasayla sıkı güvenceye alınmıştı. Üstelik şehrin yıllık vergisinin üçte biri savunma sisteminin yapımına aktarılıyor; yetmediği durumda diğer masraflar şehir sakinleri tarafından karşılanıyordu. (Van Millingen, 1899, 44)

[16] *Notitia Urbis Constantinopolitanae*'de belirtildiğine göre, Konstantinopolis kurulduktan sonra, yönetimsel amaçlara bağlı olarak on dört bölgeye ayrılmıştı. Bunlardan on ikisi kentin sınırları içinde yer alırken, Haliç'in girişinde karşı kıyıda yer alan 13. bölgede, bugünkü Galata'ya karşılık gelen Sycae ve yarımadanın kuzeybatısında altıncı tepe üzerinde bulunan 14. bölgede ise, Blahernai adıyla anılan sur dışı yerleşmeleri bulunuyordu.

Şekil 2.12 : İstanbul Kara Surları'nda üçlü sur savunma sisteminin tahmini görünüşü (Krischen, 1943).

Geciktirmeden yeniden yapım çalışmalarına başlanarak onarımların kısa sürede tamamlandığı gösteren üç kitabeden Yunanca ve Latince olan iki tanesi, bugün Mevlevihane Kapısı üzerinde yer almaktadır. Bunlardan,

† ΗΜΑCΙΝ ΕΞΗΚΟΝΤΑ ΦΙΛΟCΚΗΠΤΡΩ ΒΑCΙΛΗΙ †
ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟC ΥΠΑΡΧΟC ΕΔΕΙΜΑΤΟ ΤΕΙΧΕΙ ΤΕΙΧΟC †

yazılı ilkinde "Altmış gün içerisinde, saltanatsever İmparatorun emriyle, eparchos Konstantinus duvara duvar ekledi." denir[17].

THEODOSII JUSSIS GEMINO NEC MENSE PERACTO
CONSTANTINUS OVANS HAEC MOENIA FIRMA LOCAVIT
TAM CITO TAM STABILEM PALLAS VIX CONDERET ARCEM

yazılı Latince kitabe "Theodosius'un emirleriyle, Konstantinus bu güçlü duvarları iki aydan kısa zamanda, muzaffer bir şekilde tesis etti. Pallas bu kadar güçlü bir kaleyi bu kadar hızlı şekilde ancak güçlükle, inşa edebilirdi." anlamındadır[18].

---

[17] A. Van Millingen,'in İngilizce çevirisi, "In sixty days, by the order of the sceptre-loving Emperor, Constantine the Eparch added wall to wall." şeklindedir (Van Millingen, 1899, s. 47).
[18] A. Van Millingen,'in İngilizce çevirisi, "By the commands of Theodosius, in less than two months, Constantine erected triumphantly these strong walls. Scarcely could Pallas have built so quickly so strong a citadel" şeklindedir (Van Millingen, 1899, s. 47).

"ΘΕΥΔΟCΙΟC ΤΟΔΕ ΤΕΙΧΟC ΑΝΑΞ ΚΑΙ ΥΠΑΡΧΟC ΕΩΑC
ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟC ΕΤΕΥΞΑΝ ΕΝ ΗΜΑCΙΝ ΕΞΗΚΟΝΤΑ"

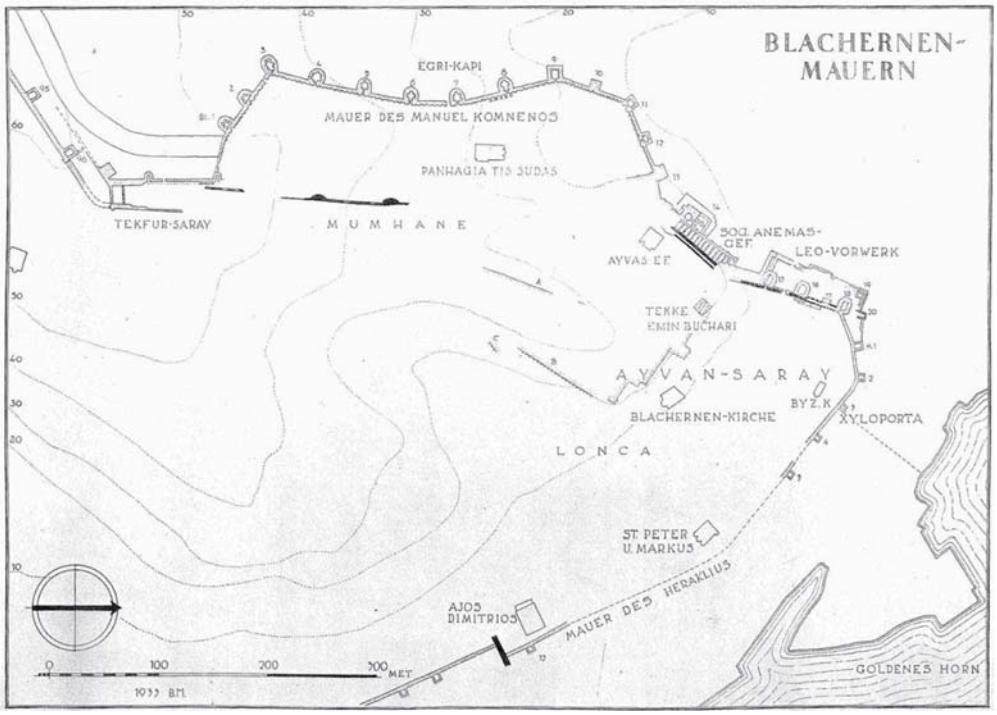
yazılı kaybolan Yunanca kitabe Ksilokerkos Kapısı, ya da bugünkü ismiyle Belgrad Kapısı üzerinde yer alıyordu. Bu kitabede ise "Theodosius ve Doğu eparchosu Konstantinus bu duvarı altmış günde inşa etti." deniyordu[19].

Hızla gerçekleştirilen onarım çalışmalarıyla birlikte, ön surlar ve önündeki hendeğin yapımına geçilmesinin de bu dönemde olduğu düşünülmektedir[20]. Tüm bu çalışmaların altmış gün gibi oldukça kısa bir süreye sığdırılması ise, tartışmalı ve üzerine araştırılması gereken bir konu olarak durmaktadır.

Theodosius dönemi surlarının kuzeyde Blahernai yerleşiminde son bulduktan sonra, Kara Surları'nın Haliç kıyısına kadar devam eden bölümü farklı dönemlere tarihlenen izler taşımaktadır (Şekil 2.13). Edirnekapı'nın kuzeyinden Haliç'in kıyı semti Ayvansaray'a inen yamaçları işgal eden eski Blahernai yerleşimi, 11.-12. yüzyıllar arasında, Komnenoslar döneminde yeni imparatorluk sarayının yeri olmasıyla büyük önem kazanmıştır (Kuban, 2004, s. 55). Dönemin saray yapılarının bir parçası olduğu düşünülen Tekfur Sarayı, Theodosius Kara Surları'nın kuzey ucundadır. İmparator I. Manuel Komnenos döneminde (1145-1180), yerleşimin üst kısmında inşa edilen saray yapılarının oturduğu terası daha güvenilir kılmak için, 14. bölge surlarının önünde batıya doğru bir yay çizerek çıkıntı oluşturan kısmın yapıldığı düşünülmektedir (M. Ahunbay, 1994, s. 78). Eski bir savunma duvarına batıdan eklenen, "Anemas Zindanları" olarak isimlendirilen tonozlu ve çok hücreli yapı, o dönemde sarayın altyapısını oluşturmaktaydı (M. Ahunbay, 1994, s. 78). Kuzey ucundaki son sur kesimi ise, 5. yüzyılda bir dil gibi Haliç kıyısına kadar uzatılmış "Pteron" duvarı (M. Ahunbay, 1994, s. 78) ve bunu önden saran bir başka surla küçük bir iç hisar görünümündedir. Ön surlar, bu bölgeyi 8. yüzyılda Bulgar tehdidine karşı kuvvetlendirmek amacıyla, İmparator V. Leon (813-820) tarafından yapılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 167).

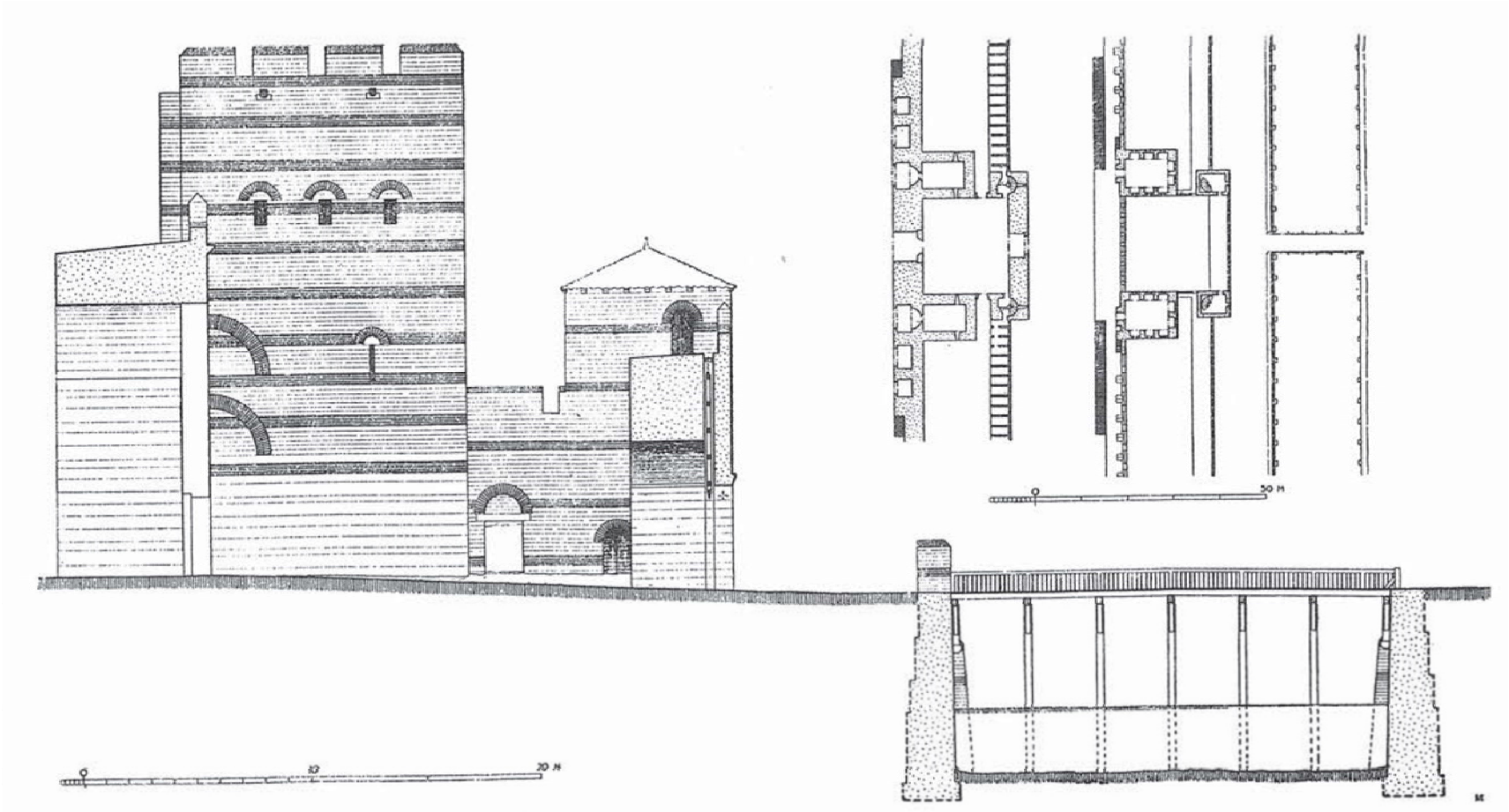
[19] A. Van Millingen,'in İngilizce çevirisi, "The Emperor Theodosius and Constantine the Eparch of the East built this Wall in sixty days." şeklindedir (Van Millingen, 1899, s. 47).
[20] A. M. Schneider'in tespitlerine göre (Meyer-Plath ve Schneider, 1943, s. 2) ilk olarak, 423-427 arasına tarihlenen *Notitia Urbis Constantinopolitanae*'de geçtiği iddia edilen ön surların, 447 senesine gelmeden tamamlanması beklenir. Ancak A. Van Millingen,, ana sur hattından farklı olarak daha geç bir yapımın izlerini taşıması nedeniyle ön surların yapımını 447 senesindeki yeniden yapımlara ötelemektedir (Van Millingen, 1899, s. 46).

Şekil 2.13 : Blahernai bölgesi surları (Meyer-Plath ve Schneider, 1943).

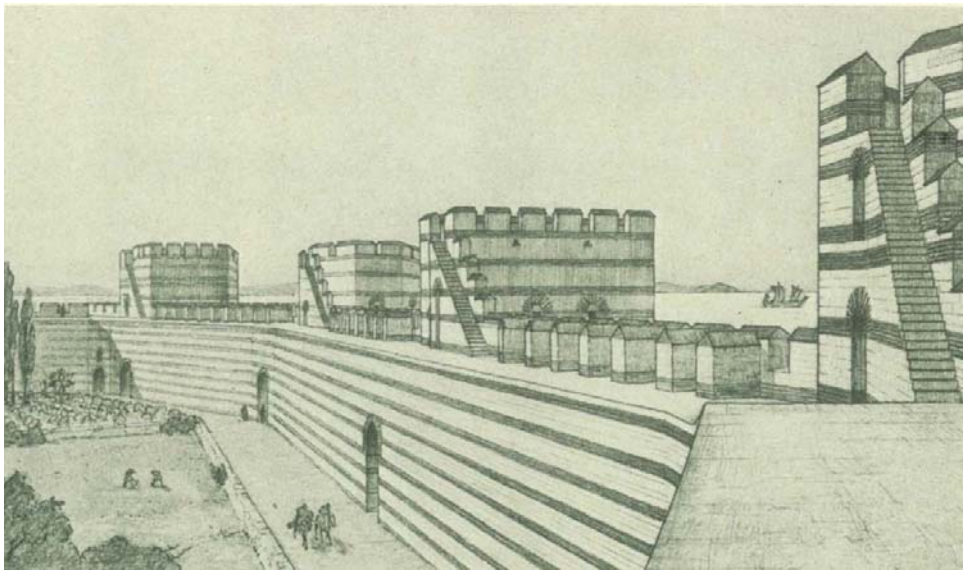
2.2.4.1 Kara Surları

Theodosius Kara Surları, ana sur, ön sur, hendek ve bunların arasında yer alan teraslar olmak üzere beş kısımdan meydana gelen özgün ve gelişmiş bir tasarım sergilemektedir (Şekil 2.14). Eski Yunancada "*kastron mega*" veya "*mega teihos*" olarak anılan ana surlar (Milllingen, 1899, s. 51), Kara Surları'nın esas savunma hattını oluşturmaktadır. 11-14 m yükseklikte olan surların kalınlığı, zemine yakın seviyede 4,8 m olup, en üst seviyede 4 m'ye kadar düşmektedir (Van Millingen, 1899, s. 51; Müller-Wiener, 2007, s. 286). Seğirdim seviyesinin şehir dışına bakan yönünde yaklaşık 1,5 m yüksekliğe sahip olan mazgallar bulunmaktadır. Genellikle sur kapıları yakınında, merdivenlerle seğirdime geçilebilmektedir. İç surlar, 96 kuleyle tahkim edilmiştir. Kuleler arasındaki mesafe 50-75 m'dir. 15-18 m arasında yüksekliğe sahip olan kuleler sur hattından şehir dışına doğru 5 - 10 m arasında değişen mesafede çıkıntı yapmaktadır (Milllingen, 1899, s. 51). Genelde dörtgen planlı olmakla birlikte sur hattının dönüş yaptığı noktalarda sekizgen planlı kuleler yer almaktadır.

Şekil 2.14 : İstanbul Kara Surlar'nda Mevlevihane Kapısı'nın bulunduğu noktanın plan ve kesit restitüsyonu (Meyer-Plath ve Schneider, 1943).

Kule girişleri şehir içi yönündendir. Güney ucundaki Basil ve Konstantinus kulelerinin veya Lykos Deresi'nin yanından geçtiği Sulu Kulenin üç katlı olmasına karşın geri kalanlar iki katlıdır. Alt kata geçiş yüksek kemerli bir açıklıkla sağlanmaktadır. Bazı kulelerin alt katında, öndeki terasa ulaşılmasını sağlayan bir poterne bulunmaktadır. Katlar arasında tonozlu ya da ahşap döşeme yer alıyordu. Genelde üst katla herhangi bir bağlantısı olmayan alt katın savunmada etkinliği yoktur; askeri teçhizat için depo veya askeri karakol olarak kullanıldıkları düşünülmektedir (Milllingen, 1899, s. 52). Ek olarak, barış zamanında, kuleler civarı arazi sahiplerinin kullanımına tahsis edilebiliyordu (Milllingen, 1899, s. 53). Üst kata ise, sur duvarına bitişik iki kanatlı merdivenlerden çıkılarak ulaşılan seğirdimden girilmektedir (Şekil 2.15). Bu seviyede iç mekânın aydınlatılmasını sağlayan, savaş zamanında ise askerlerin konuşlanabildiği mazgal pencereler yer almaktadır. Kulelerin yine merdivenlerle çıkılan en üst seviyesi, mazgallarla çevrili bir platformdur (Milllingen, 1899, s. 53).

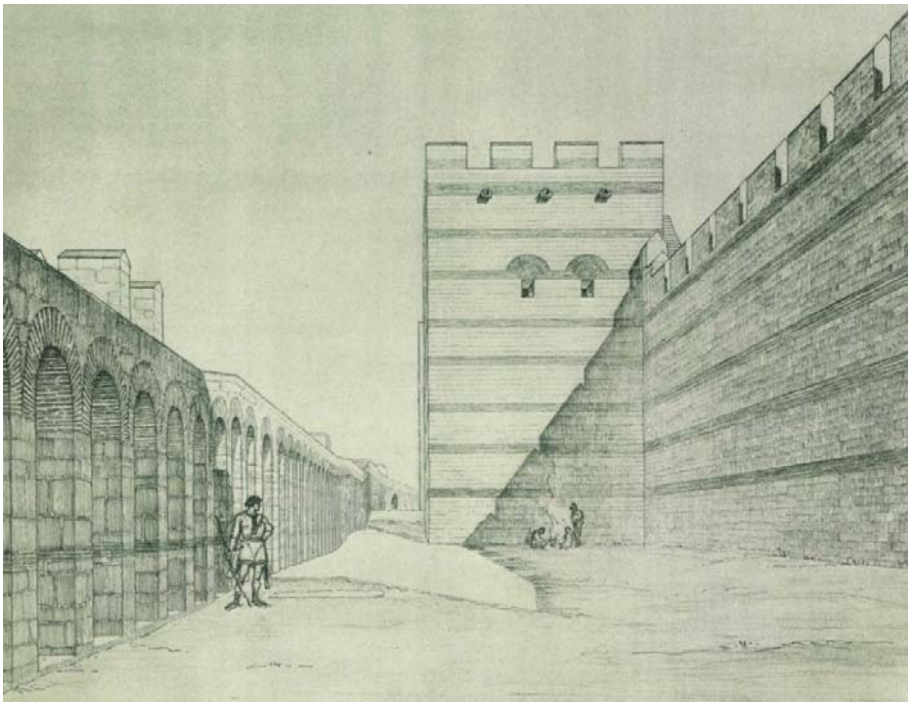

Şekil 2.15 : Ana surların şehir içinden görünüşünün üç boyutlu restitüsyonu (Krischen, 1943).

Ana surla ön sur arasında toprak set ya da teras olarak nitelendirilebilecek alan eski Yunancada "*peribolos*" olarak isimlendirilmektedir (Van Millingen, 1899, s. 53). 15 - 19 m arasında değişen genişlikte olan teras, ön surda görev alan birliklerin hareket alanıydı (Şekil 2.16).

Savaş sırasında düşman askerleriyle ilk karşılaşmaların gerçekleştiği yer olması açısından, ön sur, Kara Surları'nın üçlü sistemi içinde ayrı bir öneme sahiptir. Ön sur, eski Yunancada "*ekso teihos*", "*ekso kastron*" veya "*mikron teihos*" olarak

adlandırılıyordu (Van Millingen, 1899, s. 53). 0,75 m'den 2 m'ye kadar değişen kalınlığa sahip olan ön sur, ana surlarla arasındaki iç terasın bugünkü zemin seviyesinden 3 m, hendekle arasındaki dış terasın mevcut kotundan 8,5 m yüksekliktedir (Van Millingen, 1899, s. 53). Ön surun alt seviyeleri iç terası tutan sağır duvarlar şeklindedir. Üst seviye kemerli bölümlerden oluşmakta, bu bölümler dış terasa bakan yönde kaba yonu taştan örülü duvarlarla sınırlanmaktadır. Savaş sırasında askerlerin konuşlanmasına olanak sağlayan, ortalama 2,5 m derinliğindeki bu bölümlerin dış terasa bakan batı duvarları üzerinde mazgal pencereler bulunmaktadır. Ön sur kuleleri iç surların kulelerine kıyasla küçüktür. 9 - 11 m arasında yüksekliğe sahip kuleler, dış terasa doğru ortalama 4,5 - 5 m çıkıntı yapmaktadır. Kuleler, muhtemelen savunmayı daha etkin kılmak amacıyla, gerideki büyük kulelerle dönüşümlü yerleştirilmiştir. Kulelerin bir kare planlı bir U planlı olacak şekilde sıralandığı bölümler olmakla birlikte, buna uymayan kısımlar da vardır. Her kule iç terastan geçilen bir iç mekâna sahiptir. Zemin kat seviyesinde kulelerin içi doludur. Öte yandan, kare planlı kulelerin bazılarında bu seviyeye dış terastan ulaşılan küçük bir iç mekândan geçilen ve şehir içine doğru yol alan yeraltı geçitlerinin olduğu ve bunların savunma sistemi için gizli bağlantılar, ya da su kanalları olarak hizmet verdikleri düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 54).

Şekil 2.16 : Ana surlar ile ön surlar arasındaki terasın üç boyutlu restitüsyonu (Krischen, 1943).

Dış terasın ve önünde yer alan hendeğin genişliği 18 m'nin üzerindedir (Van Millingen, 1899, s. 55). Büyük bölümü dolan, güney kısımlarında bostan alanlarına dönüşen hendeğin, derinliği, yapım şekli ve çalışma sistemi konusunda daha net bilgilere ulaşmak için kazılara ihtiyaç vardır. Müller-Wiener, 447 senesinde ön surların önünde tehlikeli bulunan yerlerde hendeklerin de oluşturulduğu; sur hattı boyunca uzanan, iki yandan duvarlarla sınırlanmış hendeğin ise, sonradan, belki de 1000'li yıllarda yapıldığı görüşündedir (Müller-Wiener, 2007, s. 286). Kara Surları'nın güney ucunda, hendeğe ait izlerin kısmen açıkta olduğu bölümde derinlik 6,5 m'ye kadar inmektedir (Van Millingen, 1899, s. 55). Hendeği üstten ve alttan sınırlayan yığma duvarlar payandalarla desteklenmektedir (Van Millingen, 1899, s. 55). Dış teras tarafındaki üst duvarın üzerinde 2 m yüksekliğinde mazgallar yer almaktadır (Van Millingen, 1899, s. 56). Değişen arazi kotlarından dolayı, hendek boyunca aynı seviyeyi yakalamak mümkün değildi. Bu nedenle hendek ara duvarlarla bölümlendirilmiştir. Güneyden payandalarla desteklenmiş ara duvarlar, yan duvarlara göre daha düşük ve keskin bir bitişle sonlandırılarak, köprü olarak kullanılıp dış terasa geçmeye olanak vermesi engellenmeye çalışılmıştır. Hendeğe suyun nasıl getirildiği ve doldurulduğu konusu muğlaklılığını korumaktadır. A. G. Paspatēs'e göre, hendeğe su sağlayan su kemerleri, barajlar, ya da batardolar vardı ve savaş halinde, hendek bunlar sayesinde dolduruluyor, herhangi bir kuşatma tehlikesi olmadığında ise, hendekteki su halkın kullanımı için şehir içine aktarılıyordu (Paspatēs, 1877, s. 7-13). A. Van Millingen,, batıdaki tepelerden şehre su taşıyan, seramik yeraltı su borularının, Paspatēs'in öne sürdüğü sistemlerin bir parçası olabileceği görüşündedir (Van Millingen, 1899, s. 56). Bu iddiaları destekleyecek ciddi arkeolojik araştırmalara ihtiyaç olduğu açıktır.

Theodosius Surları üzerinde on adet kapı ve birkaç poterne yani yan kapı bulunmaktadır. Marmara kıyılarından başlayarak kapıların isimleri şu şekildedir: Altın Kapı (Porta Aurea), Belgrad Kapısı (Ksilokerkos Kapısı veya İkinci askeri kapı), Silivri Kapısı (Pege Kapısı), Kalagros Kapısı (Porta tou Kalagru veya Üçüncü askeri kapı), Mevlevihane Kapısı (Rhesios Kapısı), Dördüncü askeri kapı, Top Kapısı (Romanos Kapısı), Sulukule Kapısı (Pempton Kapısı veya Beşinci askeri kapı), Edirne Kapısı (Harisius Kapısı veya Andrinopolis Kapısı) ve kuzey bitimindeki Kerko Kapısı. Kapılar, şehir içi ana yolların uzantıları üzerindedir, ya da şehrin kara savunma sistemi içinde hizmet vermek amacıyla askeri amaçlı açılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 59).

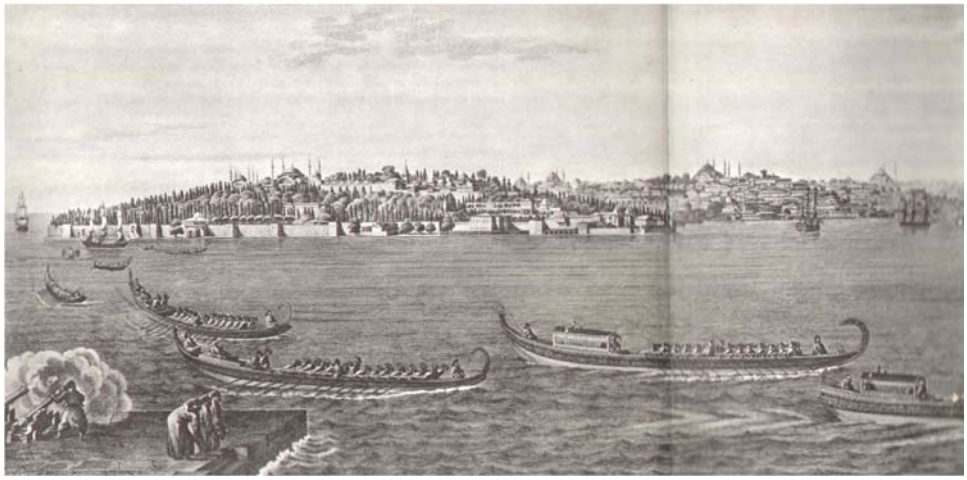
Her kapı, ana ve ön sur hattı üzerinde açılmış birer geçişten meydana gelmektedir. Ana surlar üzerindeki geçiş, iki yanından birer kuleyle koruma ve denetim altına alınmıştır. Kapılardan, Yunanistan ve Tuna boylarındaki şehirlere ve yakındaki yerleşmelere bağlantı sağlayan yollar üzerinde yer alanların, önünde hendeği geçen birer köprü yer almaktadır (Van Millingen, 1899, s. 59).

Kara Surları'nın Haliç kıyısına inen kuzey kesiminin sekiz U planlı kuleyle desteklenen başlangıcı Manuel Komnenos dönemine (1143-1180) tarihlenmektedir (Van Millingen, 1899, s. 128-130). Kuzeye doğru devamında, üzerinde beş adet dörtgen planlı kulenin yer aldığı bölüm ise, Paleologlar döneminde (1261-1453) ciddi tamirler geçirmiştir (Van Millingen, 1899, s.131). Anemas Zindanları'nın yer aldığı bölümden sonra Kara Surları'nın kuzey bitiminde, şehir içine bakan Pteron Suru, batıya doğru çıkıntı yapan üç yüksek kule ile desteklenmiştir. Millingen, bu kuleleri, 7. yüzyılda Avar saldırısından sonra, bölgeyi tahkim etmek üzere İmparator Heraklius (610-641) tarafından gerçekleştirilen yapımlarla ilişkilendirmektedir (Van Millingen, 1899, s. 164-166). Bu bölümü yaklaşık 20 m dıştan saran V. Leon dönemine (813-820) ait ön sur hattını destekleyen kulelerin üzerinde yer alan kitabelere göre, biri İmparator Theophilos (829-842), diğeri İmparator I. Romanis tarafından yenilenmiştir (Van Millingen, 1899, s. 167-169). Farklı dönemlerde müdahalale geçirdiğinden karmaşık bir görünüme sahip olan kuzey kesiminde, Tekfur Sarayı'yla bağlantılı Regia Kapısı, Manuel Komnenos Surları üzerinde Eğri Kapı (Kaligaria Kapısı), Paleologlar dönemine ait bölümde Girolimnis Kapısı ve son olarak Pteron Suru üzerinde Blahernai Kapısı yer almaktadır.

2.2.4.2 Deniz Surları

Kuruluşundan itibaren kentin geçirdiği tarihsel gelişmelere paralel gelişen deniz surlarında, Severus ve Büyük Konstantinus dönemlerinin izlerine rastlamak güçtür. Theodosius döneminde (408-450), kenti denizden çevreleyen surlar elden geçirilmiş ve ana sur hattının yapımından sonra 439 senesinde, şehrin kuzey ve güney kıyılarında ortaya çıkan boşlukları kapatacak şekilde yeni deniz surları inşa edilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 45). Haliç'e bakan surlar, Konstantinus Surları'nın uzandığı Petrion ile Blahernai'yi çevreleyen 14. bölge surlarının Haliç kıyısına ulaşan doğu ucu arasında uzatılmıştır (Dirimtekin, 1956, s. 4). Marmara Denizi'ne bakan yönde ise, surlar Konstantinus Surları'nın Marmara kıyısında Theotokos ta Triantafillu - Rabdos

Kilisesi civarındaki tahmini son noktasından başlayarak, Kara Surları'nın Marmara kıyısına ulaşan güney ucuyla birleştirilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 18, 45).

Şekil 2.17 : A. I. Melling'in Sarayburnu'nu resmettiği gravürü, 1819 (Melling, 2012).

Kıyıların doğal yönden korunaklı olmasından dolayı, Deniz Surları, kıyı çizgisi üzerinde veya kıyıdan kısa bir mesafe geride inşa edilmişti. Kentin kıyı tahkimatı tek sıra sur duvarı ve bunu deniz yönünde destekleyen kulelerden oluşmaktaydı. Ayrıca, sur hattının bazı noktalarında, kıyı yerleşmeleri ve kıyıya yakın önemli yapılara denizden erişilmesini sağlayan ana kapı veya poterneler yer alıyordu.

Şekil 2.18 : Çatladıkapı / batıdan bakış, Sébah Joaillier, 1922 (AAE Resim Arşivi).

Deniz Surları'nın, özellikle sert dalgalara maruz kalan temelleri iri taş bloklardan örülmüş; bazı noktalarda duvarın içine yerleştirilen mermer sütun gövdeleriyle temeller berkitilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 248-249). Daha üst seviyeler ise, genel olarak Theodosius dönemi yapımlarının genel karakterini yansıtmaktadır. Duvar kalınlığı boyunca yerleştirilmiş beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından örülü dış cidarların arasında moloz taş ve harçla yapılmış iç örgü kullanılmıştır. Deniz Surları'nın bazı bölümlerinde, beliren ihtiyaçlar doğrultusunda farklı dönemlerde onarım ve yenilemeler yapıldığından, geç dönem yapım tekniklerine de rastlanmaktadır.

3. İSTANBUL DENİZ SURLARI

Bu bölümde, İstanbul Deniz Surları'nın Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde geçirdiği onarım ve değişimler araştırılmış; Deniz Surları'nın günümüze ulaşan ve kaybolan parçaları tespit edilmiştir. Deniz Surları'nın korunan kısımlarında mevcut malzeme ve yapım teknikleri, plan, cephe ve kütle özellikleri incelenerek savunma sisteminin mimari karakteri analiz edilmeye çalışılmıştır.

3.1 İstanbul Deniz Surları'nın geçirdiği onarım ve değişimler

Tarihi kenti deniz yönünden çevreleyen surların bakımı ve onarımı, deprem, fırtına, su baskını, vd. nedenlerle meydana gelen büyük hasarlar dışında, Doğu Roma ve Bizans imparatorluklarının deniz hâkimiyetini koruduğu yıllar boyunca ihmal edilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 178). Ancak, 7. yüzyıldan itibaren denizlerdeki kontrolün kaybedilmesiyle, Konstantinopolis, denizden saldırı ve kuşatmalara giderek daha çok maruz kaldığından (Van Millingen, 1899, s. 178-179), Deniz Surları'nın düzenli bakım, onarım ve güçlendirmeleri önem kazanmıştır (Tsangadas, 1980, s. 33, 35).

1453 senesinde, şehrin Osmanlı egemenliğine girmesinden sonra kent surları etkinliğini yitirmeye başlamış, Deniz Surları'nın düzenli bakımı bu nedenle gözardı edilmiştir. Bununla birlikte, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmalar, Deniz Surları'nda fırtına, deprem, vd. doğal etkenler ya da yangınlara bağlı nedenlerle meydana gelen hasarların onarımının 19. yüzyıl ortalarına kadar sürdüğünü, ya da beliren yeni ihtiyaçlara göre surlarda değişikliklere gidildiğini göstermektedir.

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı askeri yapısının tümüyle yenilenmesi sonucu yaşanan gelişmeler, İstanbul Surları'nın önemini tümden yitirmesine ve surları korumaya yönelik yaklaşımlardan uzaklaşmaya neden olmuştur (Sakaoğlu, 2007, s. 35). Aynı yüzyılda, Osmanlı topraklarında Endüstri Devrimi'nin etkilerinin hissedilmeye başlamasıyla, Tarihi Yarımada'nın kıyılarında sanayi yapılarının inşa edilmesi (Köksal, 2005, s. 14) ve beraberinde kentin modern bir görünüm kazanması yönünde imar ve bayındırlık etkinlikleri gerçekleştirilmesi (Altınyıldız, 2014, s. 284-

285), surlarda değişim ve kayıplara yol açmıştır. 1871-1872'de, Rumeli Demiryolu'nun başkent sınırları içinden geçirilerek şehrin güney kıyılarına paralel uzatılan ve Sirkeci'de son bulan hattın yapımıyla, terk edilmiş ve bakımsız durumda olmasına karşın o güne kadar nisbeten bütünlüğünü korumuş olan Deniz Surları'ndaki ilk ciddi kayıplar meydana gelmiştir (M. Ahunbay, 1994, s. 76).

Cumhuriyet Dönemi'nde, 1930'lu yılların sonunda hazırlanan ilk İstanbul Planı kararlarının kent surlarının korunmaları konusunda çeşitli etkileri olmuştur. Ardından çok partili hayata geçişle 1950'de el değiştiren iktidarın gündeminde İstanbul önemli bir yere sahipti. Buna bağlı olarak, 1950'lerin sonundan itibaren kentte hız kazanan bayındırlık etkinlikleri nedeniyle İstanbul'un tarihsel dokusunda ve aynı zamanda Deniz Surları'nda önemli değişim ve kayıplar meydana gelmiştir. Anadolu'dan İstanbul'a 1960'lardan itibaren artan göç sonucu, Tarihi Yarımada ve kıyı yerleşmelerinin demografik yapısının değişiminin doğurduğu etkilerle Deniz Surları'nda çeşitli ölçekte hasar ve kayıplar sürmüştür. İstanbul Tarihi Yarımada'nın korunması konusunun ön plana çıktığı 1980'lerden sonra, 1990'lı yılların başında, Deniz Surları'nın çeşitli noktalarının restorasyonu gerçekleşmiştir. İstanbul Metropoliten alanında 2000'li yıllarda hız kazanan imar hareketleri ve bayındırlık projelerinin, tarihi kent ve surları üzerindeki etkileri ise tartışılmaya devam etmektedir.

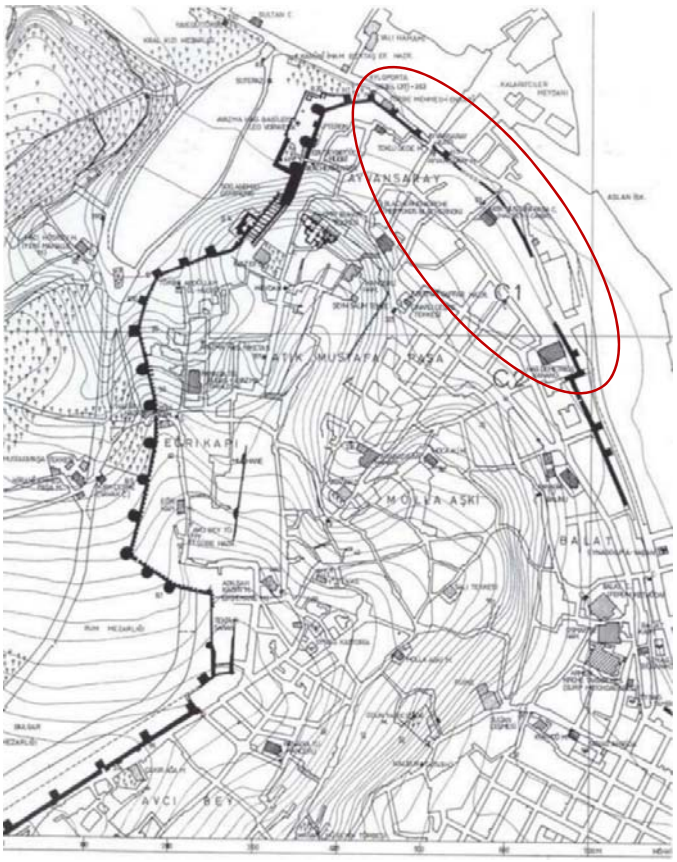
3.1.1 Bizans dönemi

Bizans döneminde, Deniz Surları meydana gelen hasarlara ve savunma gereksinimlerine göre farklı ölçekte müdahaleler geçirmiştir. Hasarlar, deprem, zayıf zemin yapısı, iklim koşulları veya kıyıya olan yakınlıklarından dolayı su baskını ve fırtına gibi doğal nedenlerin dışında, şehir yangınları veya düşman saldırılarına bağlı olarak meydana geliyordu (Van Millingen, 1899, s. 180). Bununla birlikte, yeni savunma gereksinimlerinin belirmesiyle, Deniz Surları'nın bazı kısımlarında yeni düzenlemelere gidilebiliyordu[21].

II. Theodosius döneminde (408-450), 447'de meydana gelen şiddetli yer sarsıntıları, henüz inşası tamamlanmış Kara Surları'nda ciddi hasarlara neden olduğu gibi, Deniz

[21] VIII. Mikhail Paleologos (1261-1282), kenti geri kazandıktan sonra, olası bir Latinlerin olası bir girişimine karşı Deniz Surları'nın kısa sürede kuvvetlendirmek amacıyla, o zamana kadar taş, tuğla ve harçtan oluşan yapım tekniklerini kullanmak yerine, mevcut duvarlar üzerine 2 m'yi geçen yükseklikte ahşap siperler yaptırmıştır (Van Millingen, 1899, s. 188)

Surları'nın, Yarımada'nın güney kıyıları boyunca uzanan kısımlarında da zararlara yol açmıştır (Van Millingen, 1899, s. 45; Müller-Wiener, 2007, s. 288, 313). Kara Surları üzerinde, günümüze ulaşan üç kitabeden anlaşıldığı üzere, onarım ve yeniden yapım çalışmaları hemen gerçekleştirilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 47). Ancak, aynı dönemde Deniz Surları'nın hasarlı bölümlerinin tamir geçirdiği konusunda net bir bilgi yoktur[22]. Bununla birlikte, Dirimtekin'in belirttiği üzere, İmparator I. Leon (457-474) tarafından 5. yüzyıl içinde Marmara Surları'nda gerçekleştirilen onarımın (Dirimtekin, 1953, s. 2), 447 depreminin yarattığı tahribatla bağlantılı olması olasıdır.

Şekil 3.1 : Tarihi İstanbul'un kuzeybatı köşesindeki surlar (Müller-Wiener, 2007).

[22] A. Van Millingen,, Patrik Konstantius'a dayandırdığı bilgide, Marmara Denizi'ne bakan surlar üzerindeki kapılardan, bugün artık yerinde olmayan Yeni Kapı'nın üstünde Latince bir yazıtın olduğunu ve buna göre 447 depremi sonrası Marmara Surları'nın da onarım geçirdiğini iddia etmektedir (Van Millingen, 1899, s. 180). Mehmet Ziya, tercümesine yer verdiği kitabede "Theodosius'un emir ve iradesiyle, Kyrus namıyla maruf olan Konstantin bu surları iki ayda inşa ettirmiştir. Minerva bile bu kadar metin bir kaleyi ancak bu müddet zarfında inşa edebilirdi" yazılı olduğunu belirtmektedir (Mehmet Ziya, 1918, s. 419). Ancak, C. Mango, Kara Surları üzerindeki Latince yazıtla örtüşen (Bkz. s.26) bu kitabenin Yeni Kapı'da değil, Yeni Mevlevihane Kapısı'nda yer aldığını ve Deniz Surları üzerinde 9. yüzyıldan önceye tarihlenen kitabe olmadığını ileri sürmüştür (Mango, 2001, s. 27).

557-558 yılında yaşanan bir diğer depremin Deniz Surları üzerindeki etkileri konusunda kesin bir bilgi yoktur (Müller-Wiener, 2007, s. 313). Procopius'un Hieron, ya da Heraion denilen yerde yapıldığını belirttiği yeni limanın (Procopius, 1994, s. 43), kentin güney kıyılarında bugünkü Kadırga civarında, vaktiyle İmparator İustinus'un (565-578) tesis ettiği Sofia Limanı'na karşılık geldiği düşünülmektedir (Düzgüner, 2004, s. 43). Bu durum, limanı çevrelediği bilinen surların da o dönemde müdahaleler geçirmiş olabileceğine işaret etmektedir.

Theodosius Kara Suru'nun yapımının ardından kentin her iki yönünde kıyılarda beliren boşluklar tahkim edildiği sırada, Haliç'e bakan surlar Blahernai Mahallesi'nin doğu ucuna kadar genişletilmiş; kara tarafından surla çevrili olan yerleşimin sahili açık bırakılmıştır (Dirimtekin, 1956, s. 4; Schneider, 1951, s. 82-83). Kıyı savunmasına gerek görülmemesinde, yerleşkeyi o dönemde karadan çevreleyen duvarların yanı sıra, önemli kilise yapıları ve eski emanetleri barındıran yerleşimin, kutsal yönden korunduğuna dair inanışın etkili olduğu ileri sürülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 164; Dirimtekin, 1948, s. 10). Ancak, 626 senesindeki Avar kuşatması, bölgenin denizden saldırılara karşı zayıf olduğunu gösterince, İmparator Heraklius (610-641) tarafından, yerleşkenin sahilinde, Kara Surları'nın kuzey ucundaki Pteron Suru ile Blahernai Surları'nın Haliç kıyısına varan doğu ucu arasına burçlarla tahkim edilmiş bir duvar inşa edilmiştir (Dirimtekin, 1948, s. 23-24) (Şekil 3.1).

7. yüzyılın sonunda artan Arap tehdidine karşı, İmparator III. Tiberius (698-705) Haliç ve Marmara Surları'nda sağlamlaştırma çalışmalarını başlatmış ve bu çalışmaların önemli kısmı İmparator II. Anastasius (713-716) döneminde tamamlanmıştır (Müller-Wiener, 2007, s. 308, 313; Tsangadas, 1980, s. 35). W. Müller-Wiener, Bukoleon Sarayı'nın sonradan bir ön duvarla güçlendirilmiş cephesi gerisinde bu çalışmalara ait izlerin görülebildiğinden, Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı'nın taşlarında olduğu gibi, bu yapımlarda başka yapıların öğelerinden yararlanıldığından bahsetmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 313). Marmara Surları'ndaki onarımlar, İmparator III. Leon (717-741) tarafından da sürdürülmüştür (Dirimtekin, 1953, s. 3). Ayrıca, Haliç'in girişinde bugünkü Sepetçiler Köşkü'nün batısında bir noktada yer aldığı düşünülen Eugenius Kulesi'yle, karşıda Galata kıyısında surlar üzerinde yer alan bir kule arasında çekilen zincirden ilk olarak bu dönemde bahsedilmeye başlanmıştır (Müller-Wiener, 2007, s. 308). Sakin Haliç kıyılarına daha rahat erişilebilir olması, böylesi ek bir savunma tedbirinin alınmasında etkili olmalıdır. Bu sayede, 717-718 yılları arasındaki Arap

kuşatması başarıyla savuşturulmuş, Arap donanmasının Haliç'e girişi engellenmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 308). İmparator V. Konstantinos da (741-775) Deniz Surları'ndaki tamir ve güçlendirmelere önem vermiştir (Dirimtekin, 1953, s. 3). Böylece kentin kıyı savunmasının düzenli bakım ve onarımı 8. yüzyıl boyunca sürdürülmüştür.

Şiddetli geçen kış mevsimlerinde meydana gelen don ve buzlanma Deniz Surları'nda ciddi hasarlara yol açabiliyordu (Müller-Wiener, 2007, s. 313). 764 senesinde yaşanan buzlanma sonucunda, Akra ve Mangana Bölgesi arasındaki sur hattı ve 794'te şiddetli geçen kış mevsiminde Karadeniz'den kopan buz parçalarının Boğaz boyunca sürüklenerek, Sarayburnu'nda kıyılara çarpmasıyla, kentin doğu ucundaki deniz surları hasara uğramıştır (Müller-Wiener, 2007, s. 313). Buna bağlı olarak, İmparator II. Mikhail (820-829) tarafından, Deniz Surları'nın onarımına ve bazı noktalarda yeniden yapımına karar verilerek başlatılan çalışmalar, oğlu Theophilos (829-842) tarafından sürdürülmüştür (Dirimtekin, 1953, s. 3; Tsangadas, 1980, s. 36). Projenin ortaya çıkışında, 821 yılında Arap donanması karşısında alınan yenilgiyle, Bizans başkentinin artan saldırı tehditleriyle karşı karşıya olması etkilidir (Dirimtekin, 1953, s. 3; Tsangadas, 1980, s. 36).

Theophilos devrinde (829-842), Deniz Surları'ndaki onarım ve yeniden yapımın boyutları, surlar üzerindeki bu döneme ait çok sayıdaki kitabeyle de vurgulanmaktaydı (Tsangadas, 1980, s. 36). Haliç yönündeki surlarda bu çalışmanın boyutlarıyla ilgili net bir bilgi olmamasına karşın, özellikle Sarayburnu ile Ahırkapı arasındaki sur hattı neredeyse yeniden yapılmış; diğer kesimlerde ise surlar yükseltilmiş ve yeni burçlar eklenmiştir (Dirimtekin, 1953, s. 3). W. Müller Wiener, onarım ve yapımların Marmara Surları'nın tümünü içerdiğini belirtmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 313). Bu kapsamda Marmara Surları'nın doğu başlangıcında Mangana bölgesini deniz yönünden saran surları destekleyen 4, 5, 6, 7 numaralı kuleler ve surların batıya doğru devamında yer alan 16 ve 19 numaralı kuleler üzerindeki Theophilos (829-842) devri kitabeleri, dönemin kayda değer izleri olarak ayaktadır (Müller-Wiener, 2007, s. 313). Çalışmaların Theophilos tarafından tamamlanamadığı ve bazı kısımların onarımının oğlu III. Mikhail (842-867) tarafından sürdürüldüğünü, İncili Köşk yakınlarında 19. yüzyıl sonlarına kadar duran bir kitabe göstermekteydi (Dirimtekin, 1953, s. 3-4).

İmparator I. Basileios (867-886) devrinde, bu sefer büyük bir fırtına dolayısıyla güney kıyılarındaki surlar hasar görerek kapsamlı bir onarım geçirmiştir (Dirimtekin, 1953,

s. 4). Ayrıca aynı dönemde, Mangana'daki Ayios Yeoryios Kilisesi önündeki hat, sahil şeridinin genişlemesiyle oluşan yeni kıyı çizgisine göre ötelenerek yeniden yapılmıştır (Dirimtekin, 1953, s. 4).

Şehrin güney kıyısındaki başlıca limanlardan Kontoskalion'un vaktiyle doğu köşesindeki kule üzerinde yer alan kitabeye göre, VI. Leon (886-912) döneminde bazı bölümleri onarılmıştır (Müller-Wiener, 2007, s. 313-314). II. Nikephoros Phokas (963-969) ise, Bukoleon Sarayı'ndaki çalışmalarla surların onarım ve yenilenmesini birlikte sürdürmüştür (Müller-Wiener, 2007, s. 314).

1024 senesinde gerçekleşen Ahırkapı yangını sonucu, Marmara Surları'nın zarar gören kısımlarından 26 numaralı kule II. Basileios (976-1025) tarafından yeniden yapılmış, diğer bölümler ise onarılmıştır (Müller-Wiener, 2007, s. 314). 11. yüzyıl sonu ve 12. yüzyıl başında hüküm süren I. Alexios Komnenos (1081-1118) da, Marmara Surları'nı tamir ettirmiştir (Dirimtekin, 1953, s. 4). Ardından 12. yüzyılda bugünkü Kız Kulesi'ne bakan kıyı kesiminde I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından Mangana Kulesi inşa ettirilmiştir (Dirimtekin, 1953, s. 18). Amaç, Boğaz'ın geçilmesini engelleyecek bir zincirin bu iki kule arasında bağlanmasını sağlamaktı. Marmara Surları üzerindeki 93 numaralı kulede vaktiyle yer alan, 1163-1164 tarihli kitabe, surları daha iyi hale getirmek için aynı yüzyılda çalışmaların devam ettirildiğinin göstergesiydi (Müller-Wiener, 2007, s. 314).

1203 senesinde gerçekleşen ilk Latin kuşatmasında, düşman askerlerinin asma köprüler yardımıyla Haliç kıyılarındaki Petrion yerleşimi civarındaki surlar üzerinden şehre girmeleri üzerine, 1204 tarihli ikinci kuşatma öncesi, V. Aleksios Dukas (1204) tarafından Haliç kıyılarındaki surlar ve kulelerin ahşap eklerle yükseltilmesine karşın, pek çok kulenin gemilerle ele geçirilmesi engellenememiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 314). 1204-1261 yılları arasındaki Latin egemenliği sırasında, Haliç Surları'nın bir bölümünün onarıldığı belirtilmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 314).

1261 yılında kenti geri alan İmparator VIII. Mikhail (1259-1282) tarafından, kenti çevreleyen tüm sur hattında sağlamlaştırmalar yapılmış, bu kapsamda Haliç Surları onarılmış ve yükseltilerek güçlendirilmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 314). Güney kıyılarında bugünkü Kumkapı'da yer alan Kontoskalion Limanı'nı çevreleyen surlar üzerindeki, II. Andronikos Palaiologos dönemine (1282-1328) ait armanın yer aldığı

levha, kıyılardaki tahkimatı sağlamlaştırma çalışmalarının devam ettiğini göstermekteydi (Müller-Wiener, 2007, s. 314).

1332 senesinde gerçekleşen fırtına ve 1343, 1344 ile 1354 yıllarındaki şiddetli depremler surlarda büyük zarara yol açmış (Müller-Wiener, 2007, s. 314), bunun üzerine bir başka onarım çalışması Megadük Apokaukos tarafından gerçekleştirilmiştir (Dirimtekin, 1953, s. 4). 1348'de ise, Pera Cenevizlileri tarafından gerçekleştirilen saldırının ardından İmparator VI. İoannes Kantakuzenos (1347-1354) tarafından Haliç Surları'nın bakım ve onarımının gerçekleştirildiği, ayrıca bu yöndeki savunma hattının önüne hendek kazıldığı belirtilmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 310). W. Müller-Wiener, Cibali Kapısı'nın yanındaki kulede vaktiyle yer alan kabartma levhanın hendek kazısını betimlediğini ileri sürmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 310). Aynı imparator, 1351 senesinde, Cenova donanmasına karşı Marmara Surları'nı güçlendirmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 316).

Langa bölgesindeki surların 15. yüzyıl başlarında, sağlamlaştırıldığı bilinmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 316). Aynı dönemde, VIII. İoannes Palaiologos (1425-1448), hem Kontoskalion Limanı'nı temizletmiş, hem de bu bölgedeki surları yeniden yaptırmıştır (Müller-Wiener, 2007, s. 316). Son olarak, 1453'ten önce, beliren Osmanlı kuşatmasına karşı kentin tüm savunma sistemiyle birlikte Deniz Surları da elden geçirilmiş olmalıdır. A. Van Millingen,'in değindiği, Ahır Kapısı ile Çatladı Kapı arasındaki surlar üzerinde bir noktada yer alan, "Rehber, Lukas Notaras"[23],

ΛΟΥΚ
ΝΟΤΑΡΑς
ΔΙΕΡΜΗΝΕΥΤΟΥ

yazıtlı kitabe, bu bölgedeki surların son Megadük Lukas Notaras tarafından elden geçirilmiş olduğuna işaret ediyor olabilir. Kitabe günümüze ulaşmamıştır.

3.1.2 Osmanlı dönemi (15. - 20. yüzyıl)

Osmanlı Dönemi'nde, İstanbul Surları'nın bakımına onarımına yönelik yaklaşımlar üç döneme ayrılabilir (Sakaoğlu, 2007, s. 32): Dış bir tehlike söz konusu olmadığından, surların düzenli tahkimatının ihmal edildiği; ancak bakım ve onarımının sürdüğü ve korunmaları konusunun nisbeten önemini koruduğu ilk dönem, Sultan II. Mehmed'ten

[23] A. Van Millingen,'in İngilizce çevirisi, "Of Luke Notaras, the Interpreter" şeklindedir (Van Millingen, 1899, s. 192).

(1453) II. Mahmud'un (1808-1839) saltanatına kadar devam etmiştir. 1830'dan sonra askeri alanda yeniliklerin gerçekleşmesi ve modernleşme etkilerinin kentte kendini göstermesi üzerine, surlarda terk edilmişlik ve bakımsızlığın arttığı ve ciddi değişim ve kayıpların yaşandığı ikinci dönem gelmektedir. 1884 tarihinden itibaren başlayan üçüncü dönemde, kent surlarındaki tahribatın önüne geçilmesi yönünde gelişmeler yaşanmış; koruma anlayışı yeniden hâkim olmuştur.

3.1.2.1 15. - 19. yüzyıllar arası

1453 senesinde, Osmanlı Sultanı II. Mehmed tarafından kentin fethinde (Deleon, 1991, s. 18-28), gerek Kara Surları, gerekse Deniz Surları ağır hasarlara uğramıştır. Haliç Surları kuşatma sırasında Hasköy önünden Türk gemilerinden atılan toplarla zarar görmüş (Deleon, 1991, s. 25); ayrıca Marmara Surları önlerinde de çarpışmalar olmuştur (Deleon, 1991, s. 27). Fetih'ten sonra Sultan II. Mehmed'in buyrukları doğrultusunda, İstanbul'a yönetici olarak atanan Karıştıran Süleyman Bey[24] ve İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey tarafından şehrin surlarının, kulelerinin ve kapılarının onarımına öncelik verilmiş; Yaya ve Müsellem sancakları askerlerine sur önü hendekleri temizlettirilerek, Hızır Bey'in arizâsında[25] rapor edildiği üzere, Yalı Kapısı ile Top Kapısı arasında topların yıktığı yerler tamir edilmiş ve yine bu civardaki gedik örülmüştür (Tekindağ, 1964, s. 43-44). J. Deleon, bu dönemde surların tamiratı için Trabzon, Sinop ve Kastamonu'dan yaklaşık 5000 dülger ve kireççinin İstanbul'a getirildiğini aktarmaktadır (Deleon, 1991, s. 33). 1462 senesinde, bu sefer şehrin güney kıyısında Kadırga Limanı inşa edilirken, bölgedeki surların kulelerle takviye edildiği belirtilmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 316).

N. Sakaoğlu'nun İbn Kemal ve Lütfi Paşa'nın yazdığı iki ayrı Tevârih-i Âli Osman'a dayanarak verdiği bilgilere göre, 1509 depreminden dolayı İstanbul Surları tahribata uğramış ve yer yer yıkılmış; bunun üzerine Sultan II. Bâyezit harap ve yıkık bölümlerin onarımını emretmiştir (Sakaoğlu, 2007, s. 33). Marmara Surları'nın, 1509 depremiyle birlikte 1574 ve 1595 senelerinde gerçekleşen depremlerden de hasara uğrayan bölümleri, 17. yüzyılın ilk yarısında, Sultan IV. Murad'ın (1623-1640) Revan

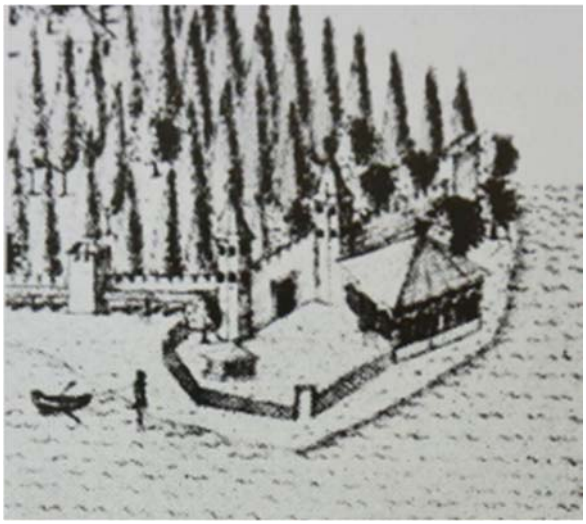
[24] Tursun Bey'in Târîh-i Ebü'l-Feth'inde, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a vali olarak atadığı Karıştıran Süleyman Bey'e direktifler verdikten sonra Edirne'ye döndüğü belirtilmektedir (Tursun Bey, 1977, 65).
[25] Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi No E.11975

seferinden dönüşü için şehirde gerçekleştirilen onarım ve yenilemeler kapsamında tamir görmüştür (Müller-Wiener, 2007, s. 316).

16. yüzyıl ortasında şehir surlarının çevresinde, kule ve duvarlara bitişik yapıların sayısının giderek artmasıyla ortaya çıkan sorunlar önüne geçilemez bir hal almaya başlamıştır (Sakaoğlu, 2007, s. 33). Bu konuda Divan-ı Hümayun'dan İstanbul Kadısı'na ve Subaşısına yazılan 1558 tarihli hükme göre, İstanbul Surları'nın iç yüzüne bitişik ve sur duvarları üzerinde evler ve şahnişinler yapıldığı, özellikle Yahudilerin duvarlar üzerinde yüksek katlı büyük evler ve çardaklar inşa ettiği ve şehir dışı yönünden dahi surlara bitişik dükkânlar olduğu ve ağaççıların surlara yakın ve bitişik yerlere ağaçlar yığdığı belirtilmekte; bu durumun büyük yangınlara yol açmasından dolayı surlara bitişik, ya da surların üzerindeki ev ve şahnişinlerin kime ait olduğuna bakılmaksızın tümüyle kaldırılması, şehir içi ve dışından sura yakınlığı 4 arşın (3 m) sınırını aşan tüm yapıların yıkılması; bu sınır dâhilinde yapılan binaların ise iki kattan fazla olmaması, yukarı kat duvarının sokağa taşmayıp, zemin kat duvarıyla aynı hizada olması, evlerin tuğla saçakla sonlanması ve dükkânların sınırları neyse ona göre yaptırılıp, önlerinde sofa veya mal serilen yere izin verilmemesi karara bağlanmıştır (Ahmet Refik, 1935, s. 58-59)[26].

---

[26] Ahmet Refik'in "On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı" adlı eserinde İstanbul Surları'na ev yapılmamasına dair hükümler şu şekildedir: İstanbul kadısına ve subaşısına hüküm ki Bundan akdem sene 946 tarihinde hükmü şerif verilüb mahrusei Istanbul hisarının iç yüzeyinde divara muttasıl ve divar üzerinde bazı kimeslerin evleri ve şehnişleri olub hususan Yahud taifesi tabakatla âli evler ve çartakları ihdas eyliyüb ve divarın taşra yüzüne dahi hisara muttasıl dükkânlar olub ve ağaccılar divara muttasıl ve divara karib mahallere ağaclar ve yığmagla her gâh harka kabiliyyet gelib müslümanlara eksüksüz mezarrat ve hasaret olduğu ecilden minbaad bu hususları ref' idüb bizzat mübaşeret idüb ol yerlerün üzerine varub göresin Mahrusei mezburede hisar divarının iç yüzeyinde hisara muttasıl ve hisar divarı üzerinde yapılmış eğer evlerdir ve eğer şehnişinlerdir bilcümle her neyse ve her kimin ise külliyyen ref' idib giderdüb hisar divarı üzerinde asla anun gibilerden bina eseri komıyasın Ve divarın iç yüzeyinde dahi bina arşunile dört arşun mikdarı hisara karib yerden evler olmağa emrim yokdur Ol babda dahi temam ihtimam üzre olub şol kimesnelerin ki bilfiil yapılmış evleri hisar divarından iraklığı dört arşun veya dört arşundan irak ola ana mütearız olmıyub hali üzre koyasın Amma mabeyni dört arşundan eksük olan eğer evlerdir ve eğer dükkânlardır her ne mikdar ise cümlesin vecih ve münasib olduğu üzre tedarik idüb bir vechile eyliyesin ki hisar divarile külliyyen evlerin mabeyninde emrim üzre dört arşun mikdarı hali ve açuk yer kalub tarikıâm ola Ve bilfiil yanan yerlerden dahi anun gibi yapılmalu oldukda kezalik hisar divarına muttasıl divar üzerinde kat'a bir ferde cüzî ve küllî nesne yapdırmıyub hisarla mabeynlerine emrim üzre dört arşun mikdarı yer olub muhim tabakatlı âli evler ve çartaklar yapdırılmak caiz değildir İki tabakadan ziyade bina etdirmiyüb yukaru tabaka aşakadan çıkan divardan zayid sokak üzerine nesne uzatdırmıyub aşakanın ve yukarunun divarların beraber itdiresin Ve evleri saçaklı yapdırmayub âdet üzre tuğladan kerpi etdirüb buna muhalif bir ferde iş etdirmiyesin Ve dükkânlar dahi yapılmalu oldukda dükkânın kadimî sınuru ve haddi ne ise ana göre yapdırub dükkânlar önünde sofalar ve piştahtalar etdirmiyesin Ve divarın taşra derya tarafında dahi emrim bunun üzerinedir ki divara muttasıl minbaad dükkânlar olmıyub ve hisar divarına karib mahallere ağac ve tahta cinsinden bir nesne konulmıya Ol babda dahi temam ihtimam üzre olasın Bilfiil hisar divarına muttasıl her ne mikdar dükkân var ise ref'idüb ve hisara

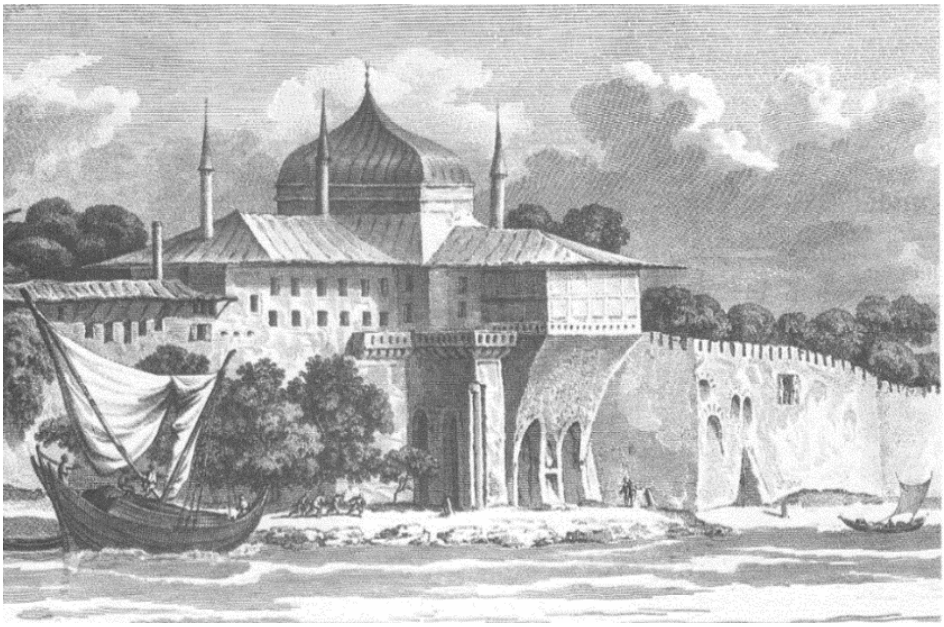

Şekil 3.2 : Mermer Köşk, Francesco Scarello'nun Marmara Denizi'nden Topkapı Sarayı çiziminden bir ayrıntı, 1686 (Necipoğlu, 2007).

Ancak halkın belirtilen hükümlere uymaması üzerine, bir sene sonrasında İstanbul Kadısı ve Mimarbaşı Sinan'a yazıyla, yürürlükteki emre uymayan, şehir içi ve dışından surlara bitişik ve yakın yapıların yıkımının ertelenmeden ve geciktirmeden yıkılması buyrulmuştur (Sönmez, 1988, s. 124). 16. yüzyılda, korumaya yönelik önlemlerin yanı sıra, surların bakım ve onarımı sürmüştür. 1574 tarihli hükümde, Belgrad ve Samatya kapıları civarında, sur duvarlarındaki menfezler dar olduğundan, su taşkınlarının önlenmesi için yapılacak müdahalelerde kale duvarına zarar verilmemesi vurgulanmıştır (Sönmez, 1988, s. 133). 1584'te ise, Mimarbaşı Sinan'ın surların tamiratı için Tekirdağ Yörükleri'nin bir nöbetlisinin atanmasını talep etmesi üzerine, Tekirdağ Yörükleri Subaşısı'na hüküm yazılmıştır (Sönmez, 1988, s. 139). 1582 tarihli bir başka hükümde ise, Ayakapısı ile Fener Kapısı arasında yeni bir kapı açılması için keşif yapılması istenmektedir (Sönmez, 1988, s. 139).

---

karib yıkılmış ağaçları ve tahtaları giderdüb ve gereği gibi tenbih idesin ki yanan yerlerde yapılmalu oldukda dahi hisara karib yerde bir ferde dükkân yapdırmıyub ve ağac ve tahta yıkdırmıyub her ne mikdar tevsî etdirmek mümkin ise etdirüb bir vechile tedarik eyliyesinki nagâh ateş oldukda dahi divara ulaşmağa kabiliyyet kalmıyub temam emri şerifim yerine vara Bu babda benim ziyade ihtimamım vardır Söyleki minbaad emrime muhalif hisar divarının iç yüzünde ve taşrasında ve yahud divarlar üzerinde cüzî ve küllî evler ve şehnişinler ve dükkânlar olduğu istimâ oluna asla kimesnenin özrü makbul olmak ihtimali yokdur Emri şerifime muhalefet idenler her kimler ise muateb olunmak mukarrerdir Bilmiş olasın Ve bu hükmü şerifimin suretin sicillâtına kayıd etdiresin ki senden sonra gelân kuzat dahi dayima mazmunu hümayunile âmil olub asla ve kat'a hilâfına göstermiyeler deyu emrim olmuş idi Hâliya ol emri hümayunuma mugayir bazı yerlere giru bina yapılub ve kapular olub ve bu hükmü hümayunumun sureti sicilde mukayyed olduğu bulunmagın tekrar yazılub buyurdum ki vusul buldukda suretin sicilli mahfuza kayıd eyliyüb dahi bizzat bu hususa mübaşeret idüb emri şerifime mugayir olan yerlerin men ve ref icüb dayima femanı celilülkadrim ile âmil olasın Fi 23 Ramazan 966 (1558).

Şekil 3.3 : Hilair'in İncili Köşk gravürü, 18. yüzyıl (Gouffier, 1840).

Yarımada'nın doğu ucunda Osmanlı Sarayını deniz yönünden çevreleyen surların bazı bölümlerinin bitişiğinde veya üzerinde sultanlara ait sahilsarayları yapılmıştır. Bunlardan ilki Sultan I. Selim döneminde (1512-1520), vaktiyle Marmara Surları'nın başlangıcında yer alan Top Kapısı'nın yanında, surlara deniz yönünden bitişik yapılan Mermer Köşk'tür (Necipoğlu, 2007, s. 278) (Şekil 3.2). Boğaz'ın güney girişine bakan İncili Köşk, 1590-1591 tarihlerinde Sultan III. Murad (1574-1595) için, Marmara Surları'nın 11. kulesi üzerinde inşa edilmişti (Eldem, 1969, s. 143) (Şekil 3.3). Sirkeci ve Sarayburnu arasında Haliç girişine bakan sur duvarları üzerinde ilk olarak 17. yüzyılda inşa edilen Sepetçiler Köşkü[27] ise, sarayın sahil kesimindeki sultan konutlarından günümüze ulaşan tek örnektir (Şekil 3.4). 18. yüzyılda Mermer Köşk'ün yerini, Sultan I. Mahmud (1730-1754) tarafından kapının her iki yanındaki kulelerin malzemeleri kullanılarak yaptırılan Topkapı Sahilsarayı almıştır (Eldem, 1969, s. 93) (Şekil 3.5). Topkapı Sahilsarayı'nın güneyinde, 1789-1791 yılları arasında, Sultan III. Selim (1789-1807) tarafından yaptırılan Şevkiye Köşkü de (Tanman, 1994, C.7, s. 265), Marmara Surları üzerine inşa edilmişti. Ek olarak, 17. yüzyıldan itibaren ayan ve eşraf takımı Haliç ve Marmara Surları'na bitişik veya surların üzerinde denize doğru taşan evler ve konaklar yaptırmaya başlamışlardı (Sakaoğlu, 2007, s. 34).

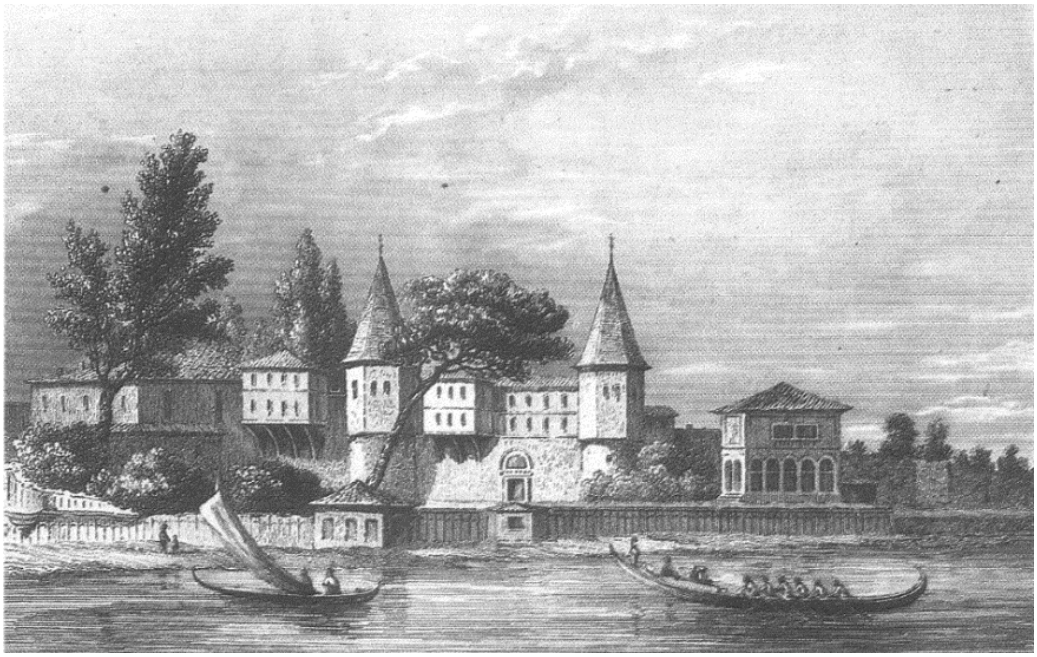
[27] Sepetçiler Köşkü, 1643 yılında, Sultan I. İbrahim'e ait başka bir köşkün yerinde inşa edilmiştir. I. Mahmud döneminde esaslı bir onarım geçiren köşk bugünkü görünümüne 19. yüzyılın başında kavuşmuştur. (Eldem, 1969, s. 335)

Şekil 3.4 : Sepetçiler Köşkü.

1635 (1045 H) yılında IV. Murad'ın (1623-1640) Revan seferinden dönüşü vesilesiyle, İstanbul ve Galata Surları ve bütün selâtin camilerinin onarılarak yenilendiğini belirten Evliya Çelebi (Evliya Çelebi, 2011, s. 27-28), ayrıca Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar surların deniz tarafında büyük bir cadde yapıldığını ve surların üzerinde, ya da surlara bitişik ne kadar âyan ve eşraf evi varsa, sahiplerine hazineden ücretleri verilerek yıkıldığını İstanbul Kalesi'nin çevresinin yollar ile donandığını aktarmaktadır. Naima Tarihi'nde de, 1633 senesinde, İstanbul Surları'nın tamiri ve denize bakan yüzünü baştanbaşa ağartmak için, şehir içi ve dışından surlar yakınındaki binaların yıkılarak sur çevresinde bir temizliğe girişildiği yazılıdır (Naima, 1969, C.3, s. 1321-1322). Ayrıca W. Müller-Wiener, Marmara Surları'nın 1509, 1574 ve 1595 senelerinde gerçekleşen depremlerden hasara uğrayan bölümlerinin ve Haliç Surları'nın 1634 yılındaki büyük Cibali yangınıyla zarar gören kısımlarının da bu dönem onarımları kapsamında ele alındığını belirtmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 316, 318).

1656 (1066 H) senesinde ise, Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alan Venedik donanmasının olası saldırısına karşı, Sadrazam Boynuyaralı Mehmed Paşa'nın emriyle, denize bakan surlar yeni ve ihtişamlı görünmeleri için badana ile ağartılmış, ayrıca Ahırkapı'dan Yedikule'ye kadar uzanan surların üzerindeki evler tümden yıktırılmıştır (Naima, 1969, C.6, s. 2702-2703). N. Sakaoğlu, badana ettirme işinin, bugünkü bilinen şekliyle bir kireç karışımının fırçayla sürülmesi olmadığını, derzleme, doldurma ve ağartma işlemi olduğunu belirtmektedir (Sakaoğlu, 2007, s. 35)

Şekil 3.5 : Jouannin'in Topkapı Sahil Sarayı gravürü (Gaver, 1840).

1698 senesine tarihlenen kira defteri (BOA, 1698, MAD.d, G.2025), İstanbul Şehremini Vekili Mehmed Efendi'nin müfredat defterine göre, İstanbul Kalesi'nin isimleri yazılı kapıları çevresindeki kale duvarları ve kulelerin konut, ticari vd. amaçlara yönelik kullanımlarından, senede Şehremaneti'ne (İstanbul Belediyesi) verilecek kira ve diğer bedelleri içermektedir. Belirtilen defterdeki listeden, Haliç yönündeki surlar üzerinde Eminönü'nden Ayvansaray'a kadar sırasıyla, Şuhûd Kapısı, Eski Balık Pazarı Kapısı, Zindan yakınındaki Meyve Kapısı, Heyme Kapısı (Odun Kapısı), Ayazma Kapısı, Unkapanı Kapısı, Cibali Kapısı, Aya Kapı, Bodur Havuzlu Hamam Kapısı (Yeni Aya Kapısı), Fener Kapısı, Balat Kapısı, Hazreti Ebî Eyüb Ensârî Kapısı ile Marmara Denizi'ne bakan surlar üzerinde Yedikule'den Ahırkapı'ya kadar sırasıyla Narlı Kapı, Samatya Kapısı, Davudpaşa Kapısı, Langa Bostanı yanındaki Yeni Kapı, Kum Kapısı, Çatladı Kapı ve Ahır Kapısı sur kapıları civarındaki bazı kule ve beden duvarlarının kule-i zemin olarak kullanıldığı, yani kiralandığı anlaşılmaktadır.

18. yüzyılda, Sultan III. Ahmed zamanında (1703-1730), 1719 depreminin Deniz Surları üzerinde yol açtığı hasarlardan dolayı, Yalı Köşkü'nden Narlıkapı'ya kadar olan sur hattı, Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından 1722-1724 yılları arasında tamir ettirilmiştir (Dirimtekin, 1953, s. 3). Çelebizâde Tarihi'nde "Zikr-i ta'mir-i sûr-

ı İstanbul" başlıklı açıklamada[28], İstanbul Surları'nın bazı bölümlerinde gözle görülür yıkıntı ve çöküntülerin, özellikle de güneydoğu yönünde sürekli dalgaların çarptığı kısımda yer yer yarıkların olduğu ve bunların adeta bülbül kafesi gibi delik deşik göründüğü; bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed zamanından beri payitaht merkezi olan eşi benzeri olmayan bu büyük şehrin surlarını, yıkık dökük görünümünden kurtarmanın gerekliliği Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından Sultan III. Ahmed'e arz edilince, padişahın surların onarımını emrettiği ifade edilmektedir. Bunun üzerine Matbah-ı Âmire Emini Halil Efendi bina emini tayin edilmiş ve kış

---

[28] Zikr-i ta'mîr-i sûr-ı İstanbul
Beyan evsâf-ı bî-pâyânı hâric-i dâire-i imkân olan şehr-i kadîm belki iklîm-i azîm-i İstanbul'un sûr-ı meşhûru bina ve burc u bârûları inşâ olunalı ta'yîn-i mühre-i müverrihîn üzre bin üç yüz elli seneyi mütecâviz zamân mürûr itmekle, ba'z-ı mevâzi'de âsâr-ı vehn zâhir ü ayân, husûsâ cânib-i garbî ve cenûbîsinde sademât-ı efvâc-ı emvâcdan sîne-i âşık-ı bî-karâr gibi câ-be-câ çanlar peydâ ve mânend-i kafes-i bülbül-i şikâflar nümâyân olup, zikr olunan şeh-i müstahsenhr-i azîmin ma'mûre-i arzda nazîr ü adîli adîm olduğundan gayrı, merhûm huld-âşiyân Ebülfeth Sultân Mehmet Hân hazretleri zamânından berü selâtîn-i adl-âyîn-i Osmâniyye'nin kürsî-i hükûmet ve dârû'l-mülk-i hilâfetleri olmağla, müsâfirân-ı esnâf-ı ümem ve sefîrân-ı mülûk-i âlemin kıblegâhları olduğundan mâ'adâ, تعالى بفضل الله mâhî-i zalâm-ı zulm ü bid'at ve hâmî-i havza-i dîn ü devlet olan Pâdişâh-ı cihângîr-i âlem-penâh خلده الله و ابقاه hazretlerinin serîr-i sa-âdet-mâsîr-i saltanat ü şevketi ve ikbâl ile tenvîr buyurdukları zamân-ı sa'd-iktirândan berü iktizâ-yı himmet -i sultânî ve hamiyyet-i cihâniyânî ile etrâf-ı memâlik-i mahrûsatü'l-mesâlikde müceddeden nice husûn-ı hasîne binâ ve ta'mîri iktizâ iden kılâ'ın tesdîdine hazâin-i firâvân sarf ü ifnâ olunur iken, âsitâne-i devlet ve âşiyâne-i ankâ-yı saltanatın der û dîvârı dost u düşmene münhedim ü rahne-dâr görünmesi mütemmim-i nâmûs-ı devlet-i ebed-karîn-i Dâmâd-ı Şehinşâh-ı İskender-âyîn Vezîria'zam İbrahim Paşa hazretlerinin nazar-ı dûrbînlerinde gayr-i müstahsen göründüğü taraf-ı Âsafânelerinden pâye-i serîr -i saltanata arz u tebyîn ve bu re'y-i sedâd-makrûnları muvafık-ı hâtır-hâh-ı hümâyûn olmağla, kal'anın ta'miri fermân ve Matbah-ı âmire Emîni Halil Efendi binâ emîni ta'yîn olundu.
Binâen-âlâ-zâlik bin yüz otuz dört senesi recebü'l-ferdinin on sekizinci günü Sarây-ı Hümâyûn'da vâki' Yalıköşkükapusu ile Demirkapusu'nda olan kulleden 'Ahurkapusu'na müntehî olunca sûr-ı mezbûrun derûn u bîrûnu ma'mûr kılınup Davudpaşa iskelesine varınca serâpâ cânib-i deryâ ve şehir tarafının ba'z-ı mevâzi'inin dahi ta'mîri bin yüz otuz beş senesi muharremü'l-harâmının on sekizinci günü karîn-i hitâm ve hulûl-i mevsim-i şitâ birkaç ay bâ'is-i meks ü ârâm olmağın sene-i mezbûre recebü'l-ferdinin yirmi ikinci günü mevzi'-i mezbûrdan mübâşeret ve otuz altı senesi muharremü'l-harâmının yirminci gününe varınca Narlıkapu'ya değin ta'mîrine sa'y ü himmet olunup, hulûl-i mevsim-i zemistân yine mâni'-i binâ vü ta'mîr ve itmâm-ı merâmı kudüm-i nev-bahâra bâ'is-i te'hîr oldu. Ba'dehû bin yüz otuz altı senesi recebü'l-ferdinin beşinci günü Narlıkapu kûşesinden ibtidâ ve otuz yedi rebî'ülevvelinin dördüncü gününe değin Yedikulekapusu dâhiline varınca ta'-mîr ü teşyîd ve ancak Akdeniz tarafının ta'mîriyle iktifâ olunmayup otuz altı şevvalinin on yedinde günü Yalıköşkü berâberinden mübâşeret ve sene-i mezbûre zilhicceti'ş-şerîfesinin sekizinci gününe değin Eğrikapu'ya doğru varınca tecdîd mertebesinde ma'mûr ve tesdîd olunup kal'a-i menî'a-i İstanbul'un muhtâc-ı ta'mîr olan mahallerinin fevka'l-me'meûl teşyidi hâsıl ve ibtidâ-yı binadan vakt-i intihâba varınca sarf olunan meblağın ber-mûceb-i keşf ü tahmin yekûnu iki yüz yirmi yedi bin yedi yüz kırk sekiz guruşa vâsıl oldu.
Ahbâr-ı dîrîn ve âsâr-ı pîşîne vâkıf olan erbâb-ı dâniş ve insâf-ı vüzerâ-yı ahd-i Murad-ı Hânî'den Bayram Paşa'nın İstanbul kal'asını ta'mîre tasaddî ve bu bahâne ile nice evkâf ve kal'a mukâbilinde menzil ü meskeni olan nice aceze ve eşraftan akçe tahsili husûsunda hezâr cevr ü te'addî eyleyüp, ba'dehû ancak dîvârların taraf-ı deryâsını tebyiz ile iktifâ itmesi ile sadrıa'zam hazretlerinin tekmîl-i nâmûs-ı devlet kasdıyla bu emr-ii hatîre mübâşeret ve ferd-i vâhidden bir dirhem ü dînâr mutâlebe olumaksızın tecdîd makülesi ta'mîre bezl-i nakdîne-i himmet buyurmalarını sencîne-i mîzân-ı i'tibâr kılındıklarında bî-ihtiyâr pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin sâye-i sa'âdetlerinde devâm-ı devletlerini du'â ve eslâf-ı vükelâ-yı devletden rüchân ü imtiyâzlarını zarûrî iddi'â idecekleri zâhir ve zülâl-i kelâm-ı hâme-i şîrîn-hırâm şâibe-i riyâdan ârî vü zâhirdir. (Raşid Mehmed Efendi, 2013, 1436-1437)

dolayısıyla verilen aralar dışında surların onarımı iki buçuk senede tamamlanmıştır. Surların Saray-ı Hümâyûn'un Yalı Köşkü Kapısı ile Demir Kapı arasındaki kuleden başlayarak Davutpaşa İskelesi'ne kadar uzanan bölümünün hem deniz cephesi hem de kent tarafının onarımı, 18 Receb 1134 (4 Mayıs 1722) günü başlayarak, 18 Muharrem 1135 (29 Ekim 1722) tarihine kadar sürmüştür. Ardından kalınan yerden (Davutpaşa İskelesi) batıya doğru ilerleyen surların onarımı 22 Receb 1135 (28 Nisan 1723) ile 20 Muharrem 1136 (20 Ekim 1723) arasında yapıldıktan sonra, 5 Receb 1136 (30 Mart 1724) gününden 4 Rebiülevvel 1137 (21 Kasım 1724) gününe değin Narlı Kapı'dan başlanarak Yedikule Kapısı dâhiline kadar uzanan surlar tamir edilmiştir. Kentin kuzey kıyılarındaki surlar da ihmal edilmemiş; 17 Şevval 1136 (9 Temmuz 1724) günü Yalı Köşkü yanından başlanarak Eğrikapı'ya varıncaya kadar uzanan surların tamire ihtiyaç duyan bölümlerinin onarımı ve sağlamlaştırılması 8 Zilhicce 1136 (28 Temmuz 1724) gününde sona ermiştir. Bu çalışmaların ilk aşamalarını kapsayan D..BŞM.BNE.d kod adlı ve 15887 gömlek numaralı masraf defteri, İncili Köşk'ten Davutpaşa'ya, oradan da Narlıkapı'ya kadar uzanan surların onarım ve ıslahı için gerekli malzeme ve işçi ücretlerinin ayrıntılı bir dökümünü sunmaktadır. Çelebizâde Tarihi'nde, deniz surlarının onarım gerektiren yerlerinin yapımında, ilk başladığı günden bitimine kadar tüm zaman zarfında yapılan harcamalar konusunda yapılan keşif ve tahminin 227 bin 748 kuruş olmasına karşın (Sakaoğlu, 2007, 35), masraf defterinde, harcanan toplam bedelin bunun çok üstünde olduğu, 5 milyon 140 bin kuruşu geçtiği belirtilmektedir (BOA, 1723, D..BŞM.BNE.d…, G.15887).

Mür'i't Tevarih'te 4 Zilhicce 1179 (14 Mayıs 1766) gününde gerçekleşen ve "Zelzele-i azîm" olarak adlandırılan büyük depremde "Hisâr-ı İstanbul" surları ile birlikte Yedikule ve Saray-ı Cedide surlarının da zarara uğradığı ve yıkıldığı; bunun üzerine Sultan III. Mustafa'nın (1757-1774) başlattığı onarım ve yenileme çalışmaları arasında İstanbul Surları'nın zarar gören yerlerinin Mehmed Ağa'nın, Yedikule'nin tamiri için Hezarfen Mustafa Ağa'nın bina emini olarak atandığı belirtilmektedir (Şemdanîzade, 1976, s. 85). Bu kapsamda, 1766'da Zindan Kapısı'ndaki kule, 1783'te Bahçe Kapısı'nın yanında isimleri belirtilmeyen başka sur kapıları da tamir edilmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 310). Depremlerin yanında şiddetli rüzgâr ve fırtınadan, ya da yangınlardan dolayı da surlar zarar görmüştür. Mustafa Cezar'ın İstanbul Yangınları'na ilişkin araştırmasında (Cezar, 2002, s. 324-445) yer alan ve Deniz Surları'nı etkileyen yangınlar şu şekilde sıralanabilir;

Çizelge 3.1 : İstanbul Deniz Surları'nı etkileyen yangınları gösteren çizelge.

Yangın tarihi	**Deniz Surları'nda etkilenen bölümler**
1539 yangını	Odun Kapısı'ndan itibaren doğuya doğru Zindan Kapısı ve Balıkpazarı Kapısı'nı da içine almak üzere Bahçe Kapısı'na kadar uzanan kıyı şeridi
1554 yangını	Zindan Kule ve çevresi
1633 yangını	Cibali Kapısı ve çevresi
1640 yangını	Balat ve Fener kapıları arası
1645 yangını	Beyazıt'ta çıkan yangının güneye ilerleyen kolunun etkilediği Langa ve Yenikapı'dan Kumkapı ve Kadırga Limanı'na uzanan kıyı şeridi
1653 ve 1665 yangınları	Odun Kapısı'ndan başlayıp Zindan Kapısı'na uzanan Haliç kıyı şeridi
1683 yangını	Odun Kapısı'ndan başlayan bu sefer batı yönünde Ayazma Kapısı'na doğru uzanan sahil şeridi
5 Eylül 1693 yangını	Ayazma ve Unkapanı kapıları arasında başlayan Cibali Kapısı'na kadar uzanan bölümler
31 Ağustos 1701 yangını	Ayvansaray Kapısı'ndan Balat Kapısı'na kadar uzanan kıyı şeridi
9 Temmuz 1715 yangını	Beyazıt Camisi civarında başlayarak Kumkapı dolayları
1718 yangını	Cibali Kapısı ile Unkapanı Kapısı arasındaki bölge
1724 yangını	Cibali ve Yenikapı dolayları
1729 yangını	Balat ve Fener kapıları arasındaki kıyı şeridi
1732 yangını	Ayakapı civarı
18 Kasım 1747 yangını	Samatya'dan Yedikule'ye kadar olan bölge
31 Mart 1752 yangını	Langa Yeni Kapısı civarında Basmahane çevresi
Mart 1754 yangını	Yeni Kapı civarı
Nisan 1754 yangını	Balat civarı
1756 yangını	Cibali Kapısı ve çevresi
1762 yangını	Odun Kapısı civarı
1766 yangını	Cibali civarı
22 Ağustos 1782 yangını	Ayakapı ile Odun kapısı arasındaki bölge ve Marmara sahilinde Yeni Kapı civarı
1 Temmuz 1789 yangını	Odun Kapısı ile Ayazma Kapısı arasındaki kıyı şeridi
13 Eylül 1792 yangını	Odun Kapısı civarı
8 Temmuz 1790 yangını	Balıkpazarı kapısı ve çevresi ile Zindan Kapısı dolayları
29 Temmuz 1811 yangını	Yeni Kapı dolayları
Temmuz 1818 yangını	Odun Kapısı civarı
14 Ağustos 1818 yangını	Kadırga Limanı ve Kumkapı dolayları
1830 yangını	Fener İskelesi dolayları
1833 yangını	Cibali Kapısı ve Tüfenkhane dolayları
1852 yangınları	Zindan Kapısı ile Unkapanı arasındaki bölge, Samatya dolayları
1860 yangını	Ahırkapı dolayları
11 Ağustos 1863 yangını	Sarayburnu ve Topkapı Sahilsarayı
18 Eylül 1865 Hocapaşa yangını	Kuzeyde Sirkeci ve Eminönü'ndeki kıyı şeridi, güneyde Kadırga ve Kumkapı sahil kesimleri

Çizelge 3.1 (devam) : İstanbul Deniz Surları'nı etkileyen yangınları gösteren çizelge

Yangın tarihi	Deniz Surları'nda etkilenen bölümler
1882 yangını	Samatya ve çevresi
1911 Uzunçarşı/Aksaray yangını	Langa ve Yeni Kapı dolayları
1918 Sultanselim yangını	Cibali ve yakın çevresi, Davutpaşa dolayları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde araştırma neticesinde ulaşılan ve Haliç ve Marmara Surları'na ilişkin belgeler, 20. yüzyıl başına kadar surlarda, yer yer çeşitli ölçekte bakım ve onarımların sürdüğünü göstermesi açısından dikkat çekicidir. Çizelge 3.2'de bu onarımların yerleri, kapsam ve içeriği kronolojik olarak sıralanmaktadır.

Çizelge 3.2 : Başbakanlı Osmanlı Arşivi belgeleri ışığında İstanbul Deniz Surları'ndaki Osmanlı dönemi onarımlarını gösteren çizelge.

Tarih	Yer	Belgenin içeriği	Belge
13 Muharrem 1182 (30 Mayıs 1768)	Kumkapı	Kumkapı yakınında Süleyman Ağa Mahallesi'nde yer alan kale duvarının dalgalarla harap olması üzerine İbrahim Ağa tarafından 41 bin kuruşla tamiri	C.BLD. 65/3233
5 Şevval 1189 (29 Kasım 1775)	Kumkapı-Yenikapı	Langa Kapısı Kumkapı arası lodostan yıkılmış kale duvarının tamiri	C.BLD. 95/4744
4 Cemâziyelevvel 1190 (21 Haziran 1776)	Kumkapı	Kumkapı civarındaki kale duvarının harap olan yerlerinin tamiri	C.BLD. 51/2525
19 Zilkade 1196 (26 Ekim 1782)	Yenikapı Samatya	Büyük yangında yanmış olan Yeni Kapı, Samatya kapılarının keşif neticesinde, mimar ağanın marifetiyle yeniden yapılması	C.BLD. 140/6983
18 Cemâziyelâhir 1199 (28 Nisan 1785)	Unkapanı	Unkapanı Kapısı'nın tamir ettirilmesi	C.BLD. 131/6520
21 Şevval 1216 (24 Şubat 1802)	Küçükpazar	İstanbul'da Odun Kapısı ile Ayazma Kapısı arasında yemenici dükkânları arkasında yıkılan kale duvarının yapılması	C.BLD. 68/3390
29 Şevval 1219 (31 Ocak 1805)	Ayvansaray-Balat arası	Balat Kapısı'yla Ayvansaray Kapısı arasında yıkılan kale duvarının tamiri hakkında Mimar İbrahim Kani Efendi'nin keşfi	C.BLD. 83/4133
14 Zilkade 1230 (18 Ekim 1815)	Kadırga-Samatya	Cündi Meydanı'nın deniz tarafındaki ve Samatya'ya kadar bozuk kale duvarlarının Hassa Sermimarı Ali Rıza Ağa'nın keşfi üzerine tamiri	C..AS.. 624/26343
(30 Ekim 1816)	Yedikule sahili	Yedikule sahilinden başlayarak Silivrikapı'ya kadar uzanan kale duvarları ile yakın mahallerin tamire ihtiyaç duyan kısımların onarımına dair defter	D.BŞM. BNE.d. 16179
4 Cemâziyelâhir 1261 (10 Haziran 1845)	Samatya	Yanan Samatya Kapısı'yla fırtınadan yıkılan iskelesinin 4 bin 697 kuruş masrafla tamirat memuru Hacı Ali Efendi tarafından tamiri	C.BLD. 74/3688

Çizelge 3.2 (devam) : Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ışığında İstanbul Deniz Surları'ndaki Osmanlı dönemi onarımlarını gösteren çizelge.

Tarih	Yer	Belgenin içeriği	Belge
28 Rebîülevvel 1263 (16 Mart 1847)	Kumkapı	Kumkapı civarında Tavaşi Süleyman Ağa Mahallesi'nin yol üzerindeki harap kale duvarının mimar Abdulhalim Efendi'nin keşfi neticesinde 42 bin kuruşla tamiri	C.BLD. 113/5618
14 Şaban 1263 (28 Temmuz1847)	Yenikapı	Yenikapı civarındaki kale duvarlarının tamiri	İ..DH.. 153/7958
20 Muharrem 1265 (16 Aralık 1848)	Küçükpazar	Keresteci dükkânlarının yangın zararlarını korumak için nakledilecek mahaller ile yollara terk olunacak mesafe ve yapılacak kale duvarına ait masrafların bir neticeye	C.BLD. 127/6306
13 Safer 1265 (8 Ocak 1849)	Küçükpazar	Odun Kapısı'nda kale duvarı yapımı	İ..MVL. 132/3546
Zilhicce, 1265 (Kasım, 1849)	Unkapanı	Unkapanı haricinde Eski Tüfenkhane karşısındaki kale duvarının tamiri	A.}AMD 11/78 A.}MKT .MVL 21/34
29 Zilhicce 1265 (15 Kasım 1849)	Küçükpazar-Eminönü arası	Geçen yıl yanan Ayazma Kapısı, Hatab Kapısı, Tahtakale Karakolu, Balık Pazarı ve Zindan Kapısı'nın tamirinin tamamlanması	A.}AMD 14/11
27 Cemâziyelâhir 1266 (10 Mayıs 1850)	Yenikapı	Yenikapı'daki kale duvarının tamiri	İ..MVL. 168/4986
Şaban-Şevval 1266 (Haziran-Ağustos 1850)	Kumkapı-Yenikapı arası	Kumkapı ile Yenikapı arasında fırtınadan yıkılan ve Basmahane tarafında da yıkılmaya meyilli kale duvarlarının tamiri	İ..MVL. 172/5117 A.}MKT .NZD. 10/18 A.}M 8/53 C.BLD. 116/5754
Şevval 1266 (Ağustos-Eylül 1850)	Kumkapı	Kumkapı'da Süleymanağa Mahallesi'nde harap olan kale duvarının tamiri	A.}MKT .NZD 12/57 A.}MKT .MVL 30/12
12Cemâziyelevvel 1267 (16 Mart 1851)	Kumkapı	Kumkapı kalesinde sur duvarı tamiri	C..AS.. 21/934
Receb 1267 (Mayıs 1851)	Kumkapı-Yenikapı arası	Kumkapı ile Yenikapı arasında yıkılmış olan yerin tamiri	MVL 329/16 İ..MVL. 210/6839
23 Rebîülevvel 1268 (16 Ocak 1852)	Cibali	Cibali kale kapısının tamir olunması	İ..MVL 228/7847
22 Ramazan 1269 (2 Şubat 1853)	Ayvansaray	Ayvansaray civarında kale duvarı tamiri	MVL 333/79
22 Ramazan 1269 (29 Haziran 1853)	Samatya	Samatya civarındaki kale duvarlarının ve Samatya Kapısı'nın tamiri	C.BLD. 50/2481

Çizelge 3.2 (devam) : Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ışığında İstanbul Deniz Surları'ndaki Osmanlı dönemi onarımlarını gösteren çizelge.

Tarih	Yer	Belgenin içeriği	Belge adı
23 Rebîülâhir 1270 (23 Ocak 1854)	Ahırkapı	Ahırkapı civarında yıkılan kale duvarının tamiri	A.}MKT. NZD 109/42
16 Şevval 1271 (2Temmuz 1855)	Kumkapı	Kumkapı'da dalgalardan harap olmuş kale duvarının 500 kuruşa tamiri	MVL 345/94
Cemâziyelevvel-Cemâziyelâhir 1272 (Ocak-Şubat 1856	Davutpaşa	Davutpaşa İskelesi civarındaki bostan arkasında bulunan kale duvarının tamiri	MVL 348/121 İ..MVL. 349/1517
1274 (1857/1858)	Davutpaşa	Davutpaşa İskelesi'nde yıkılmış olan kale duvarının 20 bin kuruşla yaptırılması ve ev vs. yapmak için kale duvarlarından taş çalanların meydana getirdikleri zararların ödemeleri ve mahkemeye verilmesi	A.}AMD 83/64
Şevval-Zilkade 1274 (Haziran 1858)	Eminönü	Zindan Kapısı'nın kemerinin tamiri	A.}MKT. MHM. 131/98 MVL 809/10
16 Cemâziyelâhir 1275 (22 Aralık 1858)	Balat	Balat haricindeki kale-i zemin duvarının keşfi neticesinde tamiri	A.}MKT. MHM. 149/35
9 Rebîülâhir 1276 (27 Ekim 1859)	Kadırga	Kadırga Limanı civarında kale duvarlarının tamiri	MVL 825/63
Cemâziyevvel-Receb 1277 (Aralık 1860-Ocak 1861)	Samatya-Narlıkapı	Samatya ve Narlıkapı duvarlarının tamiri	A.}MKT. NZD 333/87 İ..MVL. 441/ 19606
15 Zilhicce 1278 (13 Haziran 1862)	Unkapanı-Küçükpazar arası	Ayazma Kapısı hariciyle Unkapanı kale duvarlarının tehlikeli olan bazı yerlerinin 800 kuruş bedelle tamiri	A.}MKT. NZD 424/53
29 Zilhicce 1278 (27 Haziran 1862)	Yedikule sahili	Yedikule sahilinden başlayarak Silivrikapı'ya kadar uzanan kısımda yıkılmış kale duvarlarının tamiri	İ..MVL. 467/ 21145
2 Zilkade 1305 (11 Temmuz 1888)	Narlıkapı	Narlıkapı haricindeki kale duvarının tamiri	İ..ŞD.. 91/5439
8 Zilhicce 1310 (23 Haziran 1893)	Ahırkapı	Ahırkapı civarında Akbıyık Mahallesi'nde yıkılan surların tamiri	İ..HUS. 13/ 1310/Z-22
5 Safer 1314 (16 Temmuz 1896)	Ayvansaray-Sirkeci arası	Depremden zarar gören Ayvansaray'dan Bahçe Kapısı'na Dersaadet Surları'nın Haliç cephesiyle, Ayvansaray'daki burcun tamiri	BEO 811/ 60764
Rebîülâhir 1322 (Haziran 1904)	Narlıkapı	Narlıkapı Kilisesi yanındaki kale duvarının Şehremaneti'nce tamiri	İ.HUS.118/1322/ R-60 BEO 2361/ 177008

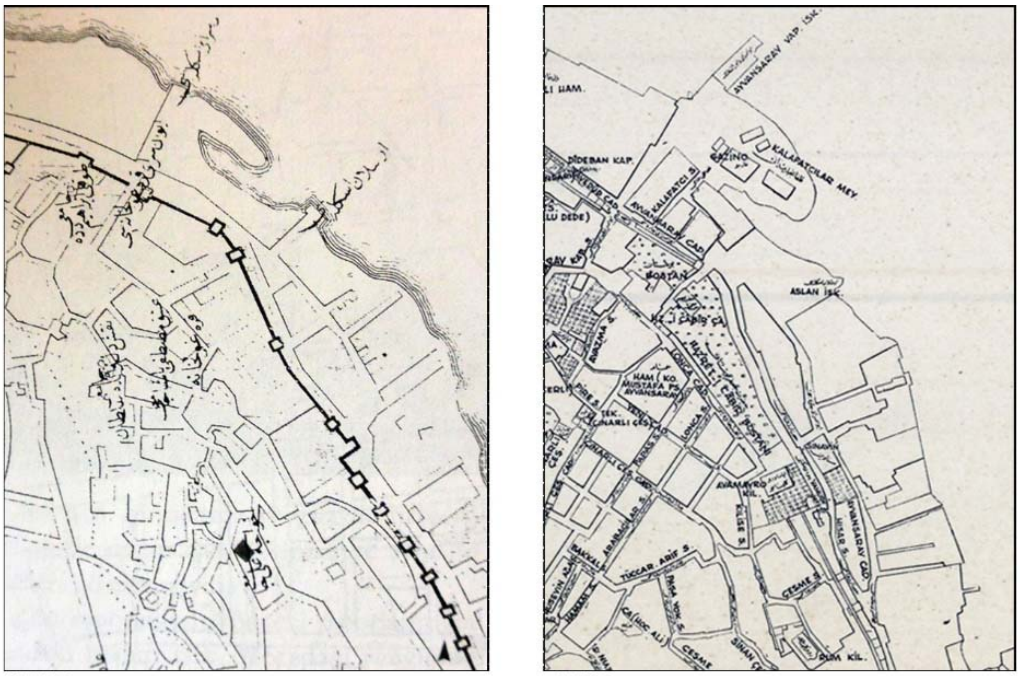
3.1.2.2 19. yüzyıl ve sonrası

Sultan II. Mahmud (1808-1839) tarafından modern bir ordu oluşturmak amacıyla 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı kaldırılması (Uzunçarşılı, 1943, s. 522-531), Yeniçerilerin koruma ve denetiminde olan şehir surlarında terk ve bakımsızlığın hız kazanmasına neden olmuş (Sakaoğlu, 2007, s. 35); modernleşmenin etkilerinin hissedilmeye başlamasıyla[29] artan bayındırlık etkinlikleri sonucu İstanbul ve Galata Surları'ndaki kayıplar gitgide artmıştır. II. Mahmud'un (1808-1839) küçük oğlu Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) buyruğuyla yayınlanan 22 Mayıs 1864 ve 23 Mayıs 1864 tarihli iki ayrı irade-i seniyye ile bir işe yaramayan surların yıkılması veya satılması, gereken yerlerde yol genişletmeleri için parça parça ortadan kaldırılmasına izin verilmiş (Sakaoğlu, 2007, s. 35-36); bu buyrukların yürürlükte kaldığı süre boyunca şehir surlarında pekçok tahribat meydana gelmiştir.

19 yüzyılda, başkentte kentsel dokunun yeniden düzenlenmesi ve genel ulaşımı kolaylaştırma projelerinin gerçekleştirilmeye başlanması (Z. Çelik, 1998, s. 41, 68), 1840'ların başında Modern Osmanlı sanayiini kurmaya yönelik projelerin gündeme gelmesiyle birlikte bir dizi endüstri yapısının yapımı (Z. Çelik, 1998, s. 30), Deniz Surları'nın durumunu etkileyen başlıca etkenler arasındadır. 1836 senesinde Azapkapı'yı Unkapanı'na bağlayan Haliç üzerindeki ilk köprünün (Kâhya ve Tanyeli, 1994, c.7, s. 326), ardından 1845'te Karaköy'ü Eminönü'ne bağlayan ikinci köprü yapılmıştır (Kâhya ve Tanyeli, 1994, C.3, s. 357). Haliç Surları'nın her iki köprünün güney ucunda yer alan bölümlerinin, köprülerle bağlantılı yeni yolların yapımından etkilenmiş olmaları muhtemeldir. Diğer yandan, şehirdeki yangın yerleri yeni kent düzenlemelerinin uygulama alanlarıydı (Z. Çelik, 1998, s. 41-67). Örneğin, 8 Safer 1277 (18 Ağustos 1860) tarihli arşiv belgesi (BOA, 1860, A.}MKT.MVL., D.119, G.34), muhtemelen 1860 yangınından etkilenen yerlerden Unkapanı dışında ve Ayvansaray Kapısı'nın iç kesimindeki bölümlerin düzenlenmesi konusundadır. 1850 ve 1870 İstanbul planlarında Ayvansaray kıyı şeridini gösteren bölümler, bu kesimdeki

[29] Z. Çelik'in "19. yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul" eserinde, 1830 sonrasında başkentin Türk İslam mirasından bir kopuş yaşadığı, İslam hukukuna dayalı geleneksel kent politikaları, kent yönetimi, kurumları ve örgütlerinin yerine Avrupa'daki kentsel yaklaşımları örnek alan yenilerinin getirildiği, çağdaş ve Batılı yaşam tarzının gereklerine uygun bir dizi yeni bina tarzı geliştirildiği ifade edilmekte; ancak, o dönemde Osmanlı ekonomisi bir iflas noktasında olduğundan İstanbul'u Avrupa kentleri düzeyine çıkarma iddiaları, kent dokusunun bölük pörçük düzene sokulmasından öteye gidemediği belirtilmektedir (Z. Çelik, 1998, s. 2).

kentsel dokunun yirmi yıl içindeki değişimi ve Haliç Surları'nda meydana gelen zararın boyutları açısından dikkat çekicidir (Şekil 3.6).

Şekil 3.6 : 1850 ve 1870 tarihli İstanbul planlarında Ayvansaray bölgesi.

1869'da inşaatına başlanan Rumeli Demiryolu'nun, Sultan Abdülaziz'in izniyle, başkent içinden geçen ve Sirkeci'de son bulan kısmının 1871-1872 yılları arasındaki inşası ("*Demiryolları*", İA, c.3, 1994, s. 21), o döneme değin nisbeten sürekliliğini koruyan Deniz Surları'nda ciddi kayıplara yol açmıştır. Marmara kıyılarına paralel uzanarak Saray'ın dış bahçesinden geçtikten sonra Sirkeci'de son bulan demiryolu hattının yapımı sırasında, Marmara Surları'nın Yedikule, Samatya, Davutpaşa, Yenikapı, Kumkapı, Çatladıkapı, Sarayburnu kesimlerinde ve Haliç Surları'nın doğu ucunda Sirkeci ve Yalıköşkü civarında kayıplar meydana gelmiş; bu sırada Saray'ı deniz yönünden çevreleyen surlar üzerindeki sahil sarayları, Sepetçiler Köşkü dışında yıkılmıştır (M. Ahunbay, 1994, s. 76).

19. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı başkentinde kurulan endüstri tesislerinden, Yedikule Gazhanesi 1880 senesinde ve Cibali Tütün Fabrikası 1884'te (Köksal, 2005, s. 41, 47), sahil surları üzerine inşa edilmiştir (Şekil 3.7, 3.8). Gazhane'nin yapımıyla ilgili bir resmi belgeden (BOA, 1848, A.}AMD., D.152, G.52), gazometre binasının surlar içerisinde yapılmasının bir sakınca doğurup doğurmadığının Kaptan Paşa'ya danışıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 3.7 : Haliç Surları üzerinde yükselen eski Cibali Tütün Fabrikası.

Şekil 3.8 : Marmara Surları'nda 96. ve 97. kuleler arasındaki beden duvarı üzerinde yükselen endüstri yapıları.

Bu süreçte, bir yandan "kule-i zemin" olarak tabir edilen surların bulunduğu arsaların kullanımı bir sorun olmuş, kullananların bu yerleri sahiplenerek mülk edinmesiyle ciddi bir tahribat yaşanmıştır (Sakaoğlu, 2007, s. 32). 1864 tarihli irade-i seniyyelerle Şehremaneti'ne (İstanbul Belediyesi) bırakılan surlar müzayede ile satılabiliyor, bitişiğindeki arsalara, ya da surların üstüne bina yapılabiliyordu (Pakalın, 1946, C.2, s. 315). Bu işler 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Belediye'ye bağlı Kule-i Zemin Komisyonu tarafından idare edilmiştir (Pakalın, 1946, C.2, s. 317).

Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak gerçekleşen ciddi kayıplar sonucu, 28 Mart 1884'te, II. Abdülhamid'in (1876-1909), eski eserden sayıldıklarından, surların zabıtaca ve gümrük idaresince gerekli görülen haller dışında, yıkılıp satılmalarından vazgeçilerek eski hallerinin devamını ve korunmasını öngören buyruğuyla (Ergin, 1995, s. 1778), şehir surlarının elden çıkarılmalarının ve yıkımlarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. 1908'den sonra Kule-i Zemin Komisyonunun kapatılmasıyla doğan boşluk üzerine Celâl Esat Arseven'in çalışmalarıyla, 31 Temmuz 1912 tarihli sekiz maddelik "Muhafaza-i Abidât Hakkında Nizâmnâme" düzenlenmiştir (Ergin, 1995, s. 1784-1785).

Nizâmnâmenin ilk iki maddesi eski eseri tanımlamakta ve tahrip edenler hakkında cezai hükümleri belirlemektedir:

"*Birinci madde: Bilcümle kadîm kaleler, burçlar ve kasaba surları ile her hangi devre âid olur ise olsun, kâffe-i emâkin ve âsâr; Âsâr- Atîka Nizâmnâmesi'nin beşinci maddesi mûcebince âsâr-atîkadan ma'dûddur.*

İkinci madde: Âsâr-ı mezkûre hiçbir sûretle hiçbir kimse tarafından, her ne maksada mebnî olur ise olsun, hedm ve tahrib edilemez. Tahrib edenler Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi'nin sekizinci maddesi mûcebince dûçar-ı mücâzât olurlar."

Nizâmnâmenin sonraki maddelerinde, sur ve kalelerde yıkım gerektiren hallerin belirlenmesi ve yıkım gerçekleştirmenin zorunlu olduğu hallerde yapılması gerekenler belirtilmiştir.

Sonuç olarak, kule-i zemin suiistimalleri ve tarihi kentte yeni kentsel düzenlemeler gerekçesiyle surların tahribatı sürmüştür. Örneğin, modern şehircilik faaliyetlerinin ön plana çıktığı İstanbul Valisi Cemil Paşa döneminde (1912-1914), Sirkeci'den Gülhane'ye uzanan caddenin genişletilmesi (Altınyıldız, 2007, s. 285) ve 1911 yazında gerçekleşen Aksaray Yangını'nın ardından, Yenikapı Tren İstasyonu girişinden

Pertevniyal Valide Sultan Camisi'ne doğru uzanan geniş bir caddenin açılması (Mehmet Ziya, 1918, s. 419) sırasında bu kesimlerdeki deniz surlarının bazı bölümleri yok olmuştur.

Şekil 3.9 : Resne'nin 1920 tarihli fotoğrafında İstanbul Surları'na sığınan mülteciler (Huntington, 1922).

20. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan uzun savaş yılları boyunca ise başkente çok sayıda mülteci gelmiş[30]; aynı dönemde şehirde, rüzgârların etkisiyle geniş alanlara yayılan ve büyük kayıplara neden olan çok sayıda yangının etkilediği kent sakinleri, savaştan kaçan yığınlarla birlikte İstanbul'da ciddi bir evsiz nüfus oluşturmuştu (Altınyıldız, 2007, s. 283). Tüm bu yangın ve savaş mağdurları kentteki cami, imaret, vb. yapıların yanı sıra, terk edilmiş haldeki surlara sığınıyorlardı (Şekil 3.9). Hatta surların bazı kısımları üzerinde göçmenlere ait barınakların inşa edildiği de olmuştur (Şekil 3.10).

[30] Güneydoğu Avrupa ve Rusya'nın güneyindeki kargaşadan kaçan Müslüman halkın başkente akın ettiği, bundan başka genel olarak kapitülasyonlar ve Avrupalı tüccar ve yatırımcılara tanınan diğer haklardan yararlanmak için kente gelen gayrimüslimlerin sayısında da artış olduğu belirtilmektedir (Z. Çelik, 1998, s. 33)

Şekil 3.10 : Bukoleon Sarayı kalıntıları üzerinde yer alan yerleşim, Guillaume Berggren, 1880[31].

3.1.3 Cumhuriyet dönemi

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, modernleşme eğilimi sadece ülke ve şehirlerin düzenlenmesinde değil, sosyal hayat ve şehir merkezlerinin sosyal yaşam koşullarındaki değişikliklerde de kararlı bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminden başlayarak, Osmanlı idaresinin başkentin geleneksel şehir dokusunu modernleştirmek üzere aldığı kararlar artmış olsa da, İstanbul Cumhuriyet dönemine kadar bütüncül bir planlama projesine konu olmamıştır.

1930'lu yıllarda İstanbul'un planlanması konusu önem kazanmış; 1935 senesinde dönemin önde gelen şehir plancılarından Fransız şehir plancısı Henri Prost davet edilmiştir (Bilsel, 2010, s.101). Prost, hazırladığı Avrupa Ciheti Nazım Planı'nda (Şekil 3.11), P. Pinon'un deyişiyle "Tarihi İstanbul için yeni yolların açılışı, yeni donanımların, gerekirse yeni semtlerin oluşmasıyla büyük bir dönüşüm öngörmüştür." (Pinon, 2010, s. 73). Öte yandan, Prost, İstanbul'un peyzajını ve özellikle de siluetini

[31] B. Öztuncay'ın hazırladığı "The Photographers of Constantinople : Pioneers, studios and artists from 19th century Istanbul"'ın birinci cildinde yer alan fotoğrafın altında göçmen yerleşimi notu düşülmüştür (Öztuncay, 2011, C.1, s. 294).

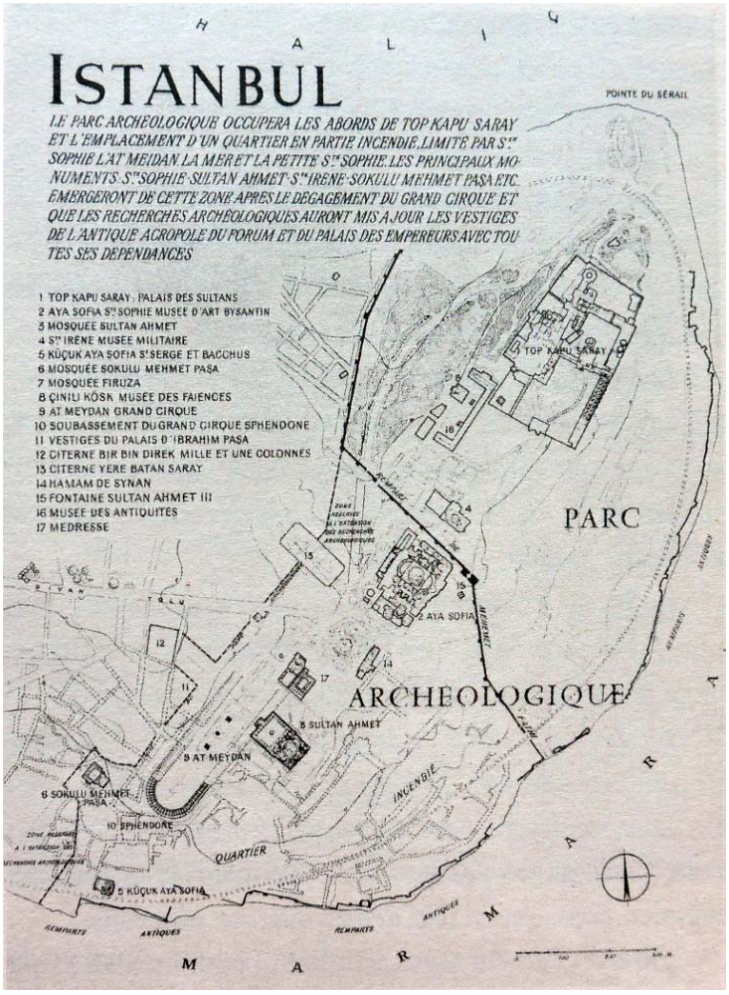
ve tarihi anıtlarını koruma ve öne çıkarmayı ön planda tutmuş; Bizans ve Osmanlı dönemine ait tarihi eserlerin belirlenerek tescil edilmesi ve korunması için çaba harcamıştır (Pinon, 2010, s. 90).

Şekil 3.11 : Henri Prost tarafından hazırlanan İstanbul Nazım Planı'ndaki yapılacak başlıca işleri gösteren harita (Prost, 1937).

Prost Planı'ndaki dönüşüm ve koruma ikileminin İstanbul Surları'na değişik etkileri olmuştur. Avrupa Ciheti Nazım Planı'nda Topkapı Sarayı, Bizans dönemi Büyük Saray, Hipodrom ve Ayasofya'yı kapsayan alan Arkeolojik Park olarak düşünülmüştür (Prost, 2007, s. 85) (Şekil 3.12). Kara Surları, dışarıdan 500 metre genişliğinde ve iç tarafta surlar boyunca çevre mahallelerin konumlarına göre genişliği belirlenerek, inşaatın yasak olduğu bir bant oluşturularak korunmasına karar verilmiştir (Prost, 2007, s. 85). Deniz Surları'nın da arkeolojik ve bezeme açısından önem taşıyan kısımları başta olmak üzere korunması öngörülmüş; tarihi kentin Haliç'e bakan siluetinin ana belirleyici öğelerinin görünümü açısından civar binaların yükseklik ve karakteri konusunda özel önlemler alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Prost, 2007,

s. 85). Planda, şehrin tarihi karakterini korumaya yönelik bu tip etkili kararlara yer verilmekle birlikte, Haliç Surları'nın çok karakteristik noktaları dışında, Haliç ve Marmara kıyılarında ticaret ve yerel sanayi alanlarının tesisinde, ya da sıhhileştirmeye ve trafiğin düzenlenmesine yönelik ihtiyaçlar belirdiğinde surların korunması geri planda tutulmuştur (Prost, 2007, s. 85).

Şekil 3.12 : Prost Planı'nda belirlenen Arkeolojik Park Alanı (Prost, 1937).

Çok partili sisteme geçiş ve 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara geçmesini takip eden 1951 senesinde İstanbul'dan ayrılan Prost ve ekibinin yerine planlama sorumluluğunu alan Türk uzmanlar planı revize etmişlerdir (Akpınar, 2003, s. 157-160). 1956 senesinde planın revizyonu tamamlandıktan sonra, 1956-1960 arasında İstanbul Tarihi Yarımada'da, bizzat dönemin başbakanı Adnan Menderes tarafından yürütülen büyük bir yıkım ve inşaat süreci yaşanmıştır (Akpınar, 2010, s. 171). Şehirde 7000'den fazla yapının yok olduğu bu dönemde (Kuban, 1994, C.5, s. 391; Akpınar, 2010, s. 173), Kara ve Deniz Surları'nın bazı bölümleri yeni ulaşım arterleri oluşturulduğu sırada

yeterli belgeleme yapılmadan yıkılmıştır. Sirkeci - Yeşilköy arasında uzanan sahil yolunun yapımıyla (Kuban, 1994, C.5, s.390), Marmara Surları'nın denizle olan doğrudan ilişkisi yok olmuş; belirlenen yol güzergahı üzerinde kalan Sarayburnu, Çatladıkapı, Kumkapı, Etyemez'de ve Marmara Surları'nın Kara Surları'nın güney ucuyla birleştiği noktada yer alan Mermer Kule'nin doğusundaki sur kesimlerinde kesintiler olmuştur. Haliç sahilinde ise, Eminönü ile Unkapanı arasında uzanan Ragıp Gümüşpala Caddesi ve bu caddenin doğu ucunda Atatürk Bulvarı'yla yaptığı bağlantının yeniden düzenlenmesiyle (Kuban, 1994, C.5, s. 390), bu kesimdeki deniz surları ve yakın çevrelerindeki ticari yapılar tümüyle yıkılmıştır.

Ek olarak, 20. yüzyılın ortalarında Türkiye'de yaşanan politik ve ekonomik gelişmeler sonucu, Anadolu'nun kırsal kesimlerinden İstanbul'a göçün artması hızlı bir kentsel büyümeye yol açmış, bir yandan şehirdeki gayrimüslim kesimin özellikle Avrupa'ya göç etmesiyle tarihi kentin demografik yapısında sıradışı bir değişim meydana gelmiştir (Akpınar, 2003, s. 121-125). Bunun sonucu Tarihi Yarımada'daki kıyı yerleşimlerinin sosyal ve fiziki dokularında yaşanan hızlı ve kontrolsüz değişim ve gelişmelerden Deniz Surları da olumsuz etkilenmiştir. Eski yerleşmelere daha düşük gelir gruplarının yerleşmesiyle, kentin tarihi dokusunda terk ve bakımsızlık artmış, Deniz Surları'nda da bölgesel kayıplar yaşanmıştır (Şekil 3.13).

Şekil 3.13 : Haliç Surları'nın 30 ve 31 kuleleri arasındaki bölümün üzerinde yükselen binalar (2012).

Cahide Tamer'in hazırladığı 28/5/1965 tarihli raporla ve ekinde yer alan 119 fotoğrafla, Sirkeci ile Yedikule arasında uzanan deniz surlarının doğal etkenlere, ya da

insan kökenli nedenlere bağlı tahribata uğradığı belgelenmiştir (Tamer, 2003, s. 28-44). Ardından Prof. Luigi Piccinato, İstanbul'un 1967 tarihli Metropoliten Master Planı'nda şehirdeki tarihi eserlerin ve çevrelerinin korunmasının özellikle turizm açısından önemine vurgu yapmış (Piccinato, 2007, s. 212-215); 1980 tarihli, 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nâzım Planı'nın raporunda, tarihi çekirdeği oluşturan kent alanlarında *Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu* kararlarına göre uyarlama yapılarak onanlı imar planlarının uygulanacağı" belirtilmiştir (1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nâzım Planı, 2007, s. 244-245). Ancak ilerleyen yıllarda, Belediye'nin Tarihi Yarımada'da gerçekleştirdiği imar ve bayındırlık etkinliklerine bağlı olarak, Deniz Surları ve yakın çevresindeki tahribat sürmüştür.

1980'li yılların ikinci yarısında, Bedrettin Dalan'ın belediye başkanlığı döneminde gerçekleştirilen çalışmalardan Haliç Projesi, Haliç'in karşılıklı kıyılarının ıslahı ve sahil şeridi boyunca uzanan caddelerin genişletilerek yeniden düzenlemesini kapsamaktaydı (Çetintaş, 2012, s. 70). Çalışmaya, Temmuz 1985'te, kıyıları kaplayan ticaret ve yerel sanayi yapılarının kaldırılmasıyla başlanmış (Belediyenin Pazar darbesi, 1985); yapılardan temizlenen kıyıların bir bölümü, Ekim 1986'da peyzaj düzenlemeleri yapıldıktan sonra kullanıma açılmış (Öğülmüş, 1986), geri kalan bölümlerdeki çalışmalar ise 1988'de tamamlanmıştır (İstanbul'a yeni çehre, 1988) (Şekil 3.14). Sahil yolunun genişletilmesi ve kotunun yükseltilmesine yönelik çalışmalar sonucunda, Unkapanı'ndan batıya doğru sırasıyla Cibali, Ayakapı, Fener, Balat ve Ayvansaray semtlerinin sahil kesimlerinde yer alan, tarihi ve mimari yönden özellikli sivil ve dini yapılar da, özgün bağlamından kopmuş ve bazı noktalarda tahribata uğramıştır (Akın, 1994, C.2, s. 12; Akın, 1994, C.3, s. 281). Bu sırada Haliç Surları'nın ayakta olan bölümleri gerçekleştirilen yıkımlardan ve yeni düzenlemelerden olumsuz etkilenmiş, her ne kadar yakın çevresindeki niteliksiz eklerin temizlenmesi bir gereklilik olsa da, surların çevresindeki dini, ticari ve sivil mimari örnekleriyle oluşturdukları bütünsel yapı zedelenmiştir. Tarihi kentin güney kıyısında Yenikapı sahil kesiminin sıhhileştirilmesi için 1986'da düzenlenen "İstanbul Yenikapı Kültür ve Eğlence Parkı Mimari Proje Yarışması" da Bedrettin Dalan dönemi etkinlikleri arasındadır (Yarışma Duyurusu, t.y.). Yenikapı bölgesindeki surları etkilemesi muhtemel projeye ilişkin yarışma sonuçları (Başbuğ, t.y.) açıklanmış, ancak herhangi bir uygulama gerçekleşmemiştir.

1982’de Haliç bölgesi (http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx)

1990’lı yıllarda Haliç bölgesi (Hava Fotoğraflarıyla İstanbul Şehri Rehberi, 1999)

Şekil 3.14 : 1980’li yılların ikinci yarısında gerçekleştirilen proje öncesi ve sonrasında Haliç bölgesi.

İstanbul Tarihi Alanları'nın, 1985 senesinde UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ne girmesinden sonra tarihi şehrin önemli arkeolojik varlıklarından olan surların korunması önem kazanmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1986 senesinden itibaren Kara Surları üzerinde gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları kapsamında sırasıyla Belgrad Kapısı, Silivri Kapısı, Mevlevihane Kapısı'nda ve Ayvansaray'da V. Leon dönemi ön suru ve çevresinde onarımlar ve bazı kısımlarda rekonstrüksiyon niteliğinde müdahaleler olmuştur (M. Ahunbay ve Z. Ahunbay, 1994, s. 79). Gerçekleştirilen çalışmalar, surların tüm ayrıntılarıyla yeniden yapımına varan ve tarihi ve arkeolojik niteliklerine zarar veren aşırı müdahaleler olduğu yönünde ciddi eleştiriler almıştır[32]. 1989 senesinde Belediye yönetiminin değişmesinin ardından, bu sefer en az müdahaleyle korunmalarının gerekliliği ilkesi benimsenerek, 1991'de, Kara Surları'nın 1. ve 6. kuleleri arasındaki bölümünün restorasyonuna başlanmış, ardından bu çalışma sonuçlanıp değerlendirme yapılmadan, 1992'de, Büyükşehir Belediyesi tarafından Kara Surları'ının altı noktasında başlatılan yeni çalışmalarla birlikte, Haliç Surları'nın Ayakapı-Balat arasındaki bölümlerinde, Marmara Surları'nın ise Sarayburnu-Ahırkapı Feneri ile Ahırkapı-Kumkapı arasında uzanan ve Samatya'da bulunan kesimlerinde restorasyonlar yapılmıştır (M. Ahunbay ve Z. Ahunbay, 1994, s. 80). Yerinde yapılan incelemelere göre, Kara Surları'nın kuzey ucunda gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında Haliç Surları'nın Pteron Suru'na bitişen 1. ve 2. kuleleri ile aralarındaki beden duvarı (A), Balat'tan doğuda Ayakapı'ya doğru 14. ve 15. kuleler arasındaki beden duvarı ve 15. kule (B), 44. kule ve bu kuleden doğuya doğru uzanan sur duvarı (C), Marmara Surları'nda 15. kuleden 24. kuleye kadar uzanan sur izlerinin çeşitli noktalarında (F), Ahır Kapısı'ndan batıya doğru uzanan beden duvarı (I), 30. ve 31. kuleler arasındaki beden duvarı ile 31. kule (J), Samatya civarında Sahil Yolu'nun güneyinde kıyıda yer alan 82. kule ve bu kuleden doğu ve batıya uzanan sur duvarlarında (L), Narlı Kapı'dan 94 kuleye kadar uzanan sur kesiminde (M) ve Marmara Surları'nın batı ucundaki Mermer Kule'de (N), 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında restorasyon geçirdiklerini gösteren izler yer almaktadır (Şekil 3.15). İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetiminin 1994 senesinde

[32] 23 Mart 2002 tarihli Milliyet Gazetesi'nde (s. 16) yayınlanan haberde, mimarlar ve arkeologların son dönemlerde İstanbul Surları'nda gerçekleştirilen restorasyonların "dönüşü olmayan tahribatlar" olarak nitelendirildiği belirtilmektedir. (Sur yerine bahçe duvarı, 2002)

değişmesinden sonra bu çalışmalara son verilmiştir (M. Ahunbay ve Z. Ahunbay, 1994, s. 80).

Şekil 3.15 : Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan kısımlarında 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında müdahale geçiren yerler.

2000'li yılların başlarında Marmara Surları üzerinde bölgesel müdahaleler olmuştur. Cankurtaran'da Marmara Surları'nın Sur-i Sultani ile birleştiği noktadaki 23. kuleden batıya doğru uzanan sur bölümü (H) üzerinde, ilgili Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun izni olmadan, Eminönü Belediyesi tarafından inşa edilen tesislerin kullanımı bugün de sürmektedir (Belediyekondu, 2002) (Şekil 3.16). 2002-2003 yıllarında, eski Fransız Hapishanesi binasıyla ve bu yapıyı çevreleyen sur bölümü (K) restore edilmiştir (Ed. Yüce, 2003, s. 64-65). Yapı, bugün Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü tarafından kullanılmaktadır. 2008-2010 yılları arasında, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Marmara Surları'nın üzerinde belirlenen bölümde bir

pilot proje gerçekleştirilmiştir (Z. Ahunbay, 2009)[33]. Proje kapsamında, Marmara Surları'nın 5 numaralı kulesi ve ona bitişen beden duvarlarını kapsayan 26.6 metre uzunluğundaki bölümünün (E) malzeme, hasar ve dönem analizlerini içeren rölöve çizimleri, yapısal değerlendirme ve zemin etüdü raporları, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmış, ancak uygulama gerçekleştirilmemiştir. Son olarak, 2012-2013 yılları arasında, Ahırkapı Feneri'nin bulunduğu noktadan batıda şehir içine doğru girinti yapan sur bölümü (G) ve üzerinde yükselen, vaktiyle "Dikimevi", bir dönem de "Deri ve Zührevi Hastalıkları Hastanesi" olarak kullanılan yapılar restore edilerek, "Faruk Saraç Moda Akademisi" olarak kullanılmaya başlanmıştır.

AYRINTILI HABER

BELEDİYEKONDU!

İstanbul'un göbeğinde tarihi yapıları korumakla yükümlü Eminönü Belediyesi, çivi çakılmasına izin verilmeyen surların üzerine tesis kondurdu

ŞENOL DEMİRCİ İstanbul

Eminönü Belediyesi, Cankurtaran semtindeki tarihi Bizans Surları'nın üzerine, boğaz manzaralı kıraathane tesisi inşa etti. Belediye, Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu'nun tahdidi anlamına gelen inşaat için Anıtlar Kurulu'ndan izin almadığı gibi, bir proje bile hazırlatma gereği duymadı. Kurul incelemelerinden sonra çalışmaları kusurlu bulurken, Eminönü Belediye Başkanı Lütfi Kibiroğlu ve sorumlular hakkında 1 ile 3 yıl ağır hapis cezası istemiyle dava açabileceği.

Surlar üzerindeki kaçak ve izin alınmış inşaat çalışmalarına müdahale eden İstanbul Valiliği, Eminönü Kaymakamlığı kanalıyla çalışmaları durdurdu. İnşaatı incelemek için bilirkişi olarak atanan şehir plancısı Özgür Bekar tarafından hazırlanan raporda, tarihi surlara yapılan inşaat için belediyenin 1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'ndan izin alınmadığı ve proje hazırlanmadığına dikkat çekildi. Ancak valilik kararına ve bilirkişi raporunun rağmen, belediye surlar üzerine yaptığı inşaatta geri adım atmadı.

Bizim neyimiz eksik

İnşaatın tarihi surlar üzerine yapıldığını kabul eden Eminönü Belediyesi'nin Teknik İşlerden Sorumlu Başkan Yardımcısı Coşkun Aksu, istarlı bir şekilde tarihi dokuya bir zarar verilmediğini savundu. Eminönü'nde tarihi surların üzerinde birçok kaçak yapının olduğunu anlatan Aksu, belediyenin sosyal tesisine de anlayış gösterilmesi gerektiğini söyledi. Aksu surların üzerine inşa edilen tesisin belediye çalışanlarına lokal olarak hizmet vereceğini de vurguladı.

Kurulun haberi yok

1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun yapıları tahribattan habersiz olduğu öğrenildi. "Valilikten konu hakkında bir yazı bize ulaşmadı" diyen kurul yetkilileri, şu açıklamada bulundu: "Bu konuda bir bilgiye sahip değiliz. Eminönü Belediyesi'nin yaptığının adı düpedüz cahil cesaretidir. Eminönü Belediyesi'nde görevli herkes SİT alanı ilan edilen bölgede, kurulun izin almadan çivi dahi çakılmayacağını çok iyi bilir."

Belediye'de teknik işlerden sorumlu Coşkun Aksu, surların üzerindeki diğer kaçak yapıları örnek göstererek, "Bize anlayış gösterin" dedi.

Eminönü Belediye Başkanı Lütfi Kibiroğlu

Yasa ne diyor?

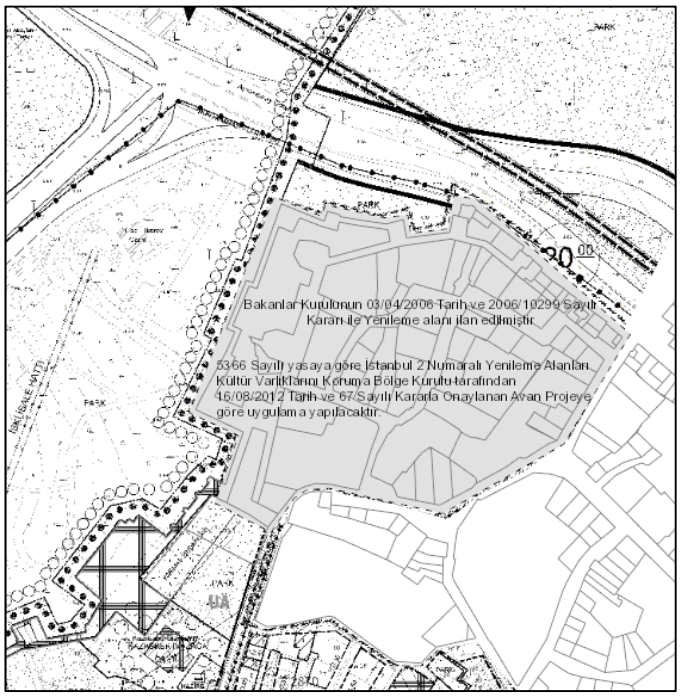
2863 Sayılı Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 65. maddesinde şu ifadeler yer alıyor: "SİT şartları ve korunma planlarında, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nca belirlenen alanlarda öngörülen şartlara aykırı izinsiz inşaat yapan ve yaptıranlar bir yıldan üç yıla kadar ağır hapis ve 50 bin lira 200 bin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır."

Şekil 3.16 : 14 Nisan 2002 tarihli Milliyet Gazetesi'nde Cankurtaran'da surlar üzerine Eminönü Belediyesi tarafından yapılan izinsiz inşaat haberi.

Bununla birlikte, 2010'lu yıllarda, İstanbul Metropoliten alanında gerçekleştirilen bayındırlık projelerinin, Tarihi Yarımada'ya etkileri günümüzde tartışılmayı sürdürmektedir. Yenikapı'daki Marmaray ile İstanbul Metrosu transit noktası ve Ayvansaray Kentsel Yenileme projeleri, bu kesimlerdeki Deniz Surları kalıntılarını etkilemektedir. Yenikapı'nın Marmaray ve İstanbul Metrosu transit noktası olarak seçilmesiyle, bölgede İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü başkanlığında 27 Kasım

[33] Prof. Dr. Zeynep Ahunbay yürütücülüğünde, hazırlanan proje kapsamında İstanbul Teknik Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi'nden konunun uzmanlarının katılımıyla hazırlanmıştır.

2004 senesinde başlayan kurtarma kazılarıyla (Kızıltan, 2008, s. 1-2) Theodosius Limanı'na ait sur, iskele gibi kalıntılar ortaya çıkartılmış; kurtarma kazılarının tamamlanmasının ardından demiryolu hattının hemen kuzeyinde inşa edilen Marmaray Yenikapı istasyonu ve kuzey bitişiğinde Yenikapı'yı Bakırköy, Aksaray ve Taksim'e bağlayan üç yöndeki metro hatlarının kesiştiği merkez, kazı alanının büyük bir bölümünün üzerine inşa edilmiştir. Haziran 2012'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin, Yenikapı sahilini doldurarak bölgede bir milyon kişilik bir miting alanı oluşturmaya yönelik kararıyla (Yılmaz, 2012), sahil hattı güneye doğru ciddi ölçüde genişletilmiş; gerek bölge, gerekse Tarihi Yarımada önemli bir değişim geçirmiştir. Diğer yandan, Yarımada'nın kuzeybatı köşesinde, Fatih Belediyesi'nin Ayvansaray kentsel yenileme projesi sürmektedir (Ayvansaray Kentsel Yenileme Projesi, 2015). Dünya Mirası Listesi'ndeki İstanbul'un Tarihi Alanları'ndan Kara Surları etki alanında yürütülen çalışmalar kapsamında, bölgede ciddi yıkımlar gerçekleştirilmiş; yerine eski yerleşim dokusuyla uyuşmayan, gabarisi daha yüksek yeni yapılar inşa edilmiştir. Bu durum, alanı batıdan saran Blahernai Surları ile kuzeyden çevreleyen Haliç Surları'nın, 1. kuleden 4. kuleye kadar uzanan hattını da olumsuz etkilemiştir (Şekil 3.17).

Şekil 3.17 : Ayvansaray Kentsel Yenileme Alanı planı (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi).

3.2 Haliç Surları

Haliç Surları, Kara Surlarının kuzey ucunda Pteron Suru'ndan başlayarak, Sarayburnu'nun doğu ucunda yer alan Aya Barbara Kapısı'na, ya da diğer adıyla Top Kapısı'na kadar, kentin kuzey kıyıları boyunca uzanmaktaydı. Toplamda 5420 m uzunluğundaki Haliç Surları'nın[34] büyük bölümü, denizle arasında kısa bir mesafe olacak şekilde konumlanıyordu (Van Millingen, 1899, s. 194). Tek sıra sur duvarı denize doğru çıkıntı yapan kulelerle desteklenmiş, gerisindeki sahil yerleşimleri ve önemli bazı yapılara kıyıdan ulaşımı sağlamak amacıyla surların değişik noktalarında kapılar ve poterneler açılmıştı. Surlar üzerine eski ve yakın tarihli incelemeler, bu yöndeki surlar üzerinde 12 ile 20 arasında kapının, 110 ile 172 arasında kulenin yer alabileceğini gösteren değişik veriler ortaya koymaktadır (Buondelmonti, 2005; s. 16). yüzyılda Deniz Surları'nda Hamza Bey tarafından yapılan inceleme sonuçları; Evliya Çelebi, 2011; Van Millingen, 1899; Dirimtekin,1956; Müller-Wiener, 2007). Doğal bir iç liman özelliğindeki Haliç'in sakin suları, kentin bu yöndeki kıyılarına önemli imkânlar sunmuştur. Sur kapılarıyla bağlantılı iskelelerle birlikte, Haliç'in girişine bakan Prosforion ve Neorion, ilk çağlardan beri kullanılan, surlarla iç içe iki limandı (Gyllius, 1997, s. 124; Müller-Wiener, 1998, s. 6). Diğer yandan, Ayvansaray'ın yerindeki eski yerleşim Blahernai'nin hemen doğusunda bir başka limanın olduğu yönündeki görüşleri destekleyen yeterli bilgi yoktur (Gyllius, 1997, s. 182; Müller-Wiener, 1998, s. 8).

Haliç'in batı ucuna dökülen Kâğıthane (Barbysse) ve Alibeyköy (Cydaris) derelerinin etkisiyle bu derin koyun karşılıklı kıyıları sürekli değişime uğramış; bu yöndeki surların önündeki sahil hattı zaman içinde dolarak genişlemiştir[35]. Ortaçağda, Akdeniz ve Yakın Doğu'nun ön planda ve aktif ticaret merkezi halini alan Haliç'in girişindeki eski Neorion ve Prosforion limanlarının yerinde ve Eminönü'nden Unkapanı'na kadar

---

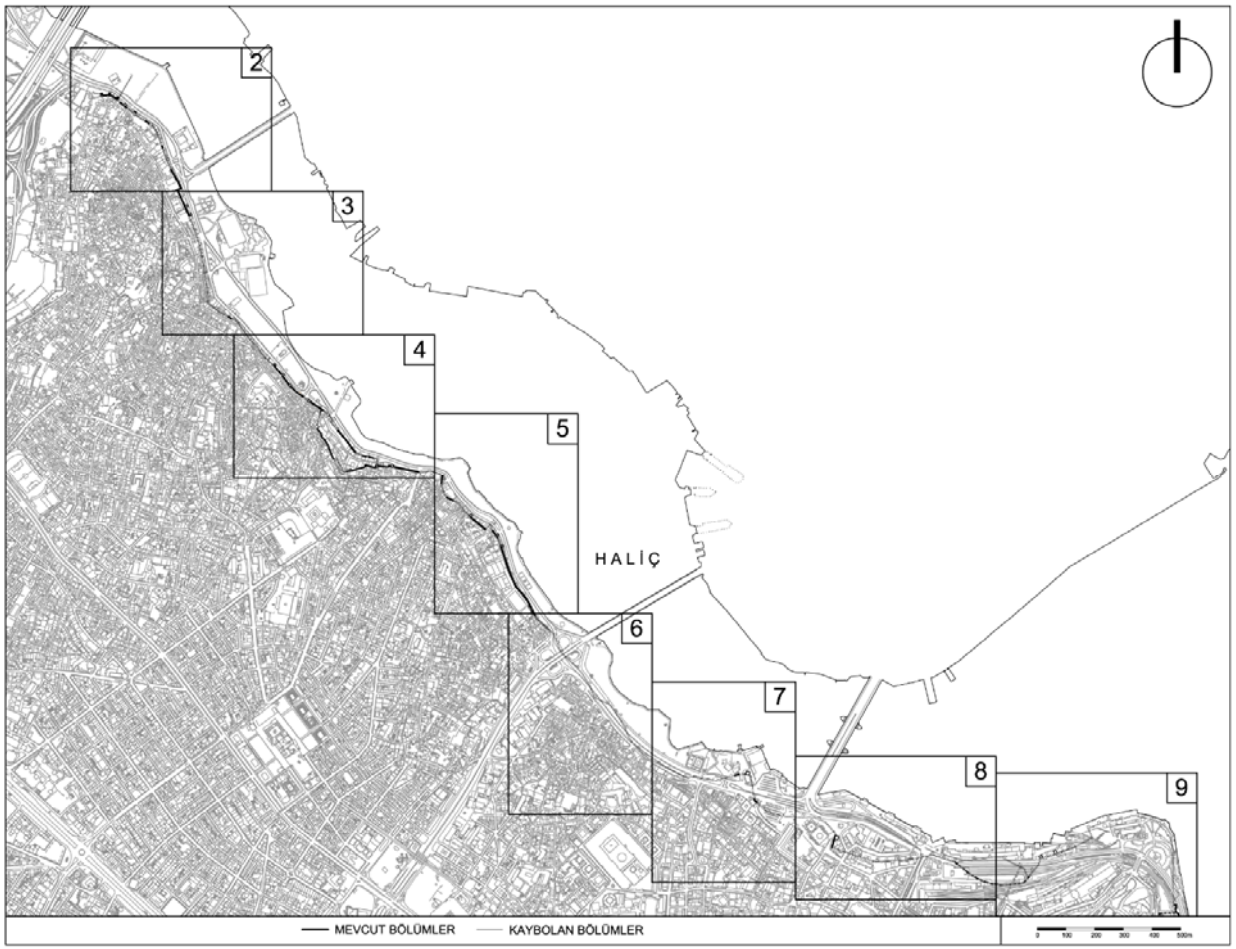
[34] F. Dirimtekin'in bu tespiti (Dirimtekin, 1956, s. 9), çalışma kapsamında yapılan inceleme ve belirlemelerin ortaya koyduğu sonuçlarla örtüşmektedir.

[35] Güney kıyı şeridi boyunca yapılan zemin araştırmaları sırasında derin sondajlarda deniz kabuklarına rastlanmış, Sirkeci bölgesinde yaklaşık 250 m, Eminönü-Unkapanı arasında ise 150-200 m genişliğindeki büyükçe bir şeridin dolduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu üzere, doğal tortular ve daha yakın zamanda bunlara eklenen Alibeyköy ile Kâğıthane derelerinin havzalarının atıkları, Haliç'in batı kısmının büyük ölçüde dolmasında öncelikli etkenlerdir. Ancak büyük kısmı alüvyon tortularından oluşan bu tabakanın oluşumunda bir yandan yüzyıllar boyunca moloz ve çöplerin dökülmesinin yanı sıra, Bizans döneminden 19. yüzyıla kadar inşaat arsası kazanmak için kasıtlı deniz doldurma faaliyetleri de etkilidir. (C. Sayar ve M**.** Sayar, 1976, s. 363-364; Müller-Wiener, 1998, s. 1-2)

uzanan sahil boyunca, 11. yüzyıldan itibaren İtalyanlar kendilerine ayrılan imtiyazlı bölgelerde ticari faaliyette bulunmaya başlamışlardır (Eyice, 1975, s. 268). Dolayısıyla bu dönemde, kentin kuzey kıyılarında denizcilikle ilgili tesislerin yanında ticari amaçlı alanlar ve işletmeler bulunuyor; bunların gerisindeki tepeler üzerinde dini tesisler yükseliyordu (Eyice, 1975, s. 269).

1453'te Fetih'in ardından Osmanlı başkentine dönüşen kentin kuzey kıyılarındaki İtalyan kolonileri uzaklaştırılmış (Ağır, 2013, s. 15); zaman içerisinde tüm sahil boyunca ve surlar ve çevresinde değişimler meydana gelmiştir. Ancak, Osmanlı Saray yerleşkesine ait yapılar ve kıyı köşklerinin yer aldığı Sarayburnu'ndan başlayarak, batıya doğru Haliç'e bakan hâkim tepeler ve yamaçlar üzerinde inşa edilmiş dini ve sosyal yapılar ve bunları çevreleyen yerleşimlerle birlikte bu yöndeki kıyılar boyunca uzanan surlar, şehrin Haliç siluetinin belirleyici öğeleri olmuştur. Öte yandan, Haliç'e bakan yamaçların kuzey rüzgârlarına açık olması sebebiyle, başladığı noktadan hızla yayılan yangınlar, yerleşmelerde ve deniz surlarında pek çok zarar ve değişim yaşanmasına yol açmıştır. Ancak yaşanan değişim, 19. yüzyılın sonlarında Endüstri Devrimi'nin Osmanlı başkentinde iyiden iyiye hissedilen etkilerinin doğurduğu sonuçların seviyesine ulaşmamıştı.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ulaşım ve sanayideki gelişmelerin takip edilmesi amacıyla atılan adımlar, kentin tarihi mirasına zarar vermiştir. 1871-1872 yıllarında, kentin güney kıyılarına paralel ilerleyerek Sirkeci'de son bulan Rumeli Demiryolu'nun yapımı, Haliç Surları'nın doğu ucundaki bölümlerin yıkımına yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde, 1930'ların ikinci yarısında H. Prost'un hazırladığı ilk İstanbul Planı'na göre Aksaray'ı Unkapanı'na bağlayan Atatürk Bulvarı'nın açılması, Haliç'in endüstri bölgesi olarak seçilmesinin yarattığı etkiler gelir. 1950'li yılların sonuna doğru Tarihi Yarımada'da yaşanan büyük yıkım ve imar süreci, ardından dönemin siyasi ve ekonomik gelişmeleri neticesinde İstanbul'a göçün artmasının Haliç Surları üzerinde olumsuz sonuçları olmuştur. Bölgedeki endüstriyel kuruluşların öneminin azalmasıyla (Köksal, 2005, s. 33), 1980'lerin ikinci yarısında, kapsamlı bir etüt yapılmaksızın Haliç'e bakan kıyılar boyunca yer alan yapıların temizlenmesi sırasında, Haliç Surları ve yakın çevresi yine tahribata uğramıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ardından, Haliç Surları'nın yakın çevresindeki diğer önemli dini, sivil, ticari, vd. örneklerle zaman içerisinde oluşturduğu bütünlük yer yer zedelenmiş; surlar pek çok noktasında önemli kayıplar vererek günümüze ulaşmıştır.

Şekil 3.18 : Haliç Surları'nın günümüze ulaşan ve kaybolan bölümlerini gösteren plan / Plan 1/A (2014).

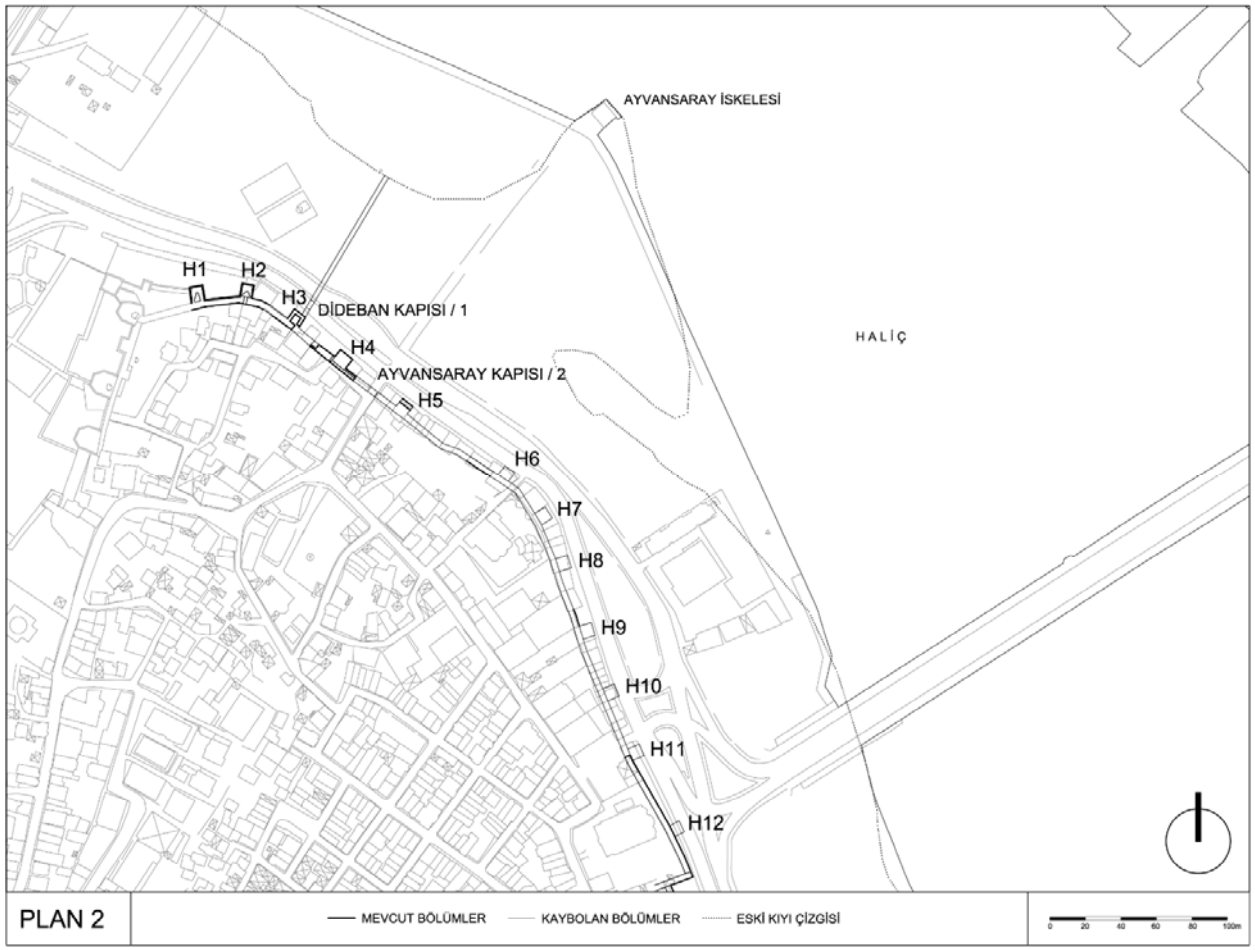
Günümüzde, Haliç Surları kalıntıları kıyı çizgisinden 50 - 250 m arasında değişen mesafede geride yer almaktadır. Eminönü'nden Ayvansaray'a kadar uzanan yeşil kıyı şeridinin gerisinde çeşitli yollar ve Atatürk (Unkapanı) ve Galata köprülerine geçişlerin kavşakları bulunmaktadır. Eminönü ve Sirkeci'de devam eden sahil yolunun kuzeyinde kıyı boyunca şehir içi vapur seferlerine hizmet veren iskeleler sıralanmakta; ardından Sirkeci Tren Garı'ndan başlayarak doğuya Sarayburnu'na doğru demiryolu hatları uzanmaktadır. Yarımada'nın doğu ucunda, Sarayburnu'nda doğudan güneye yönelen sahil yolunun kuzeyi ise, yeşil bir alan olarak düzenlenmiştir (Şekil 3.18).

3.2.1 Kapılar

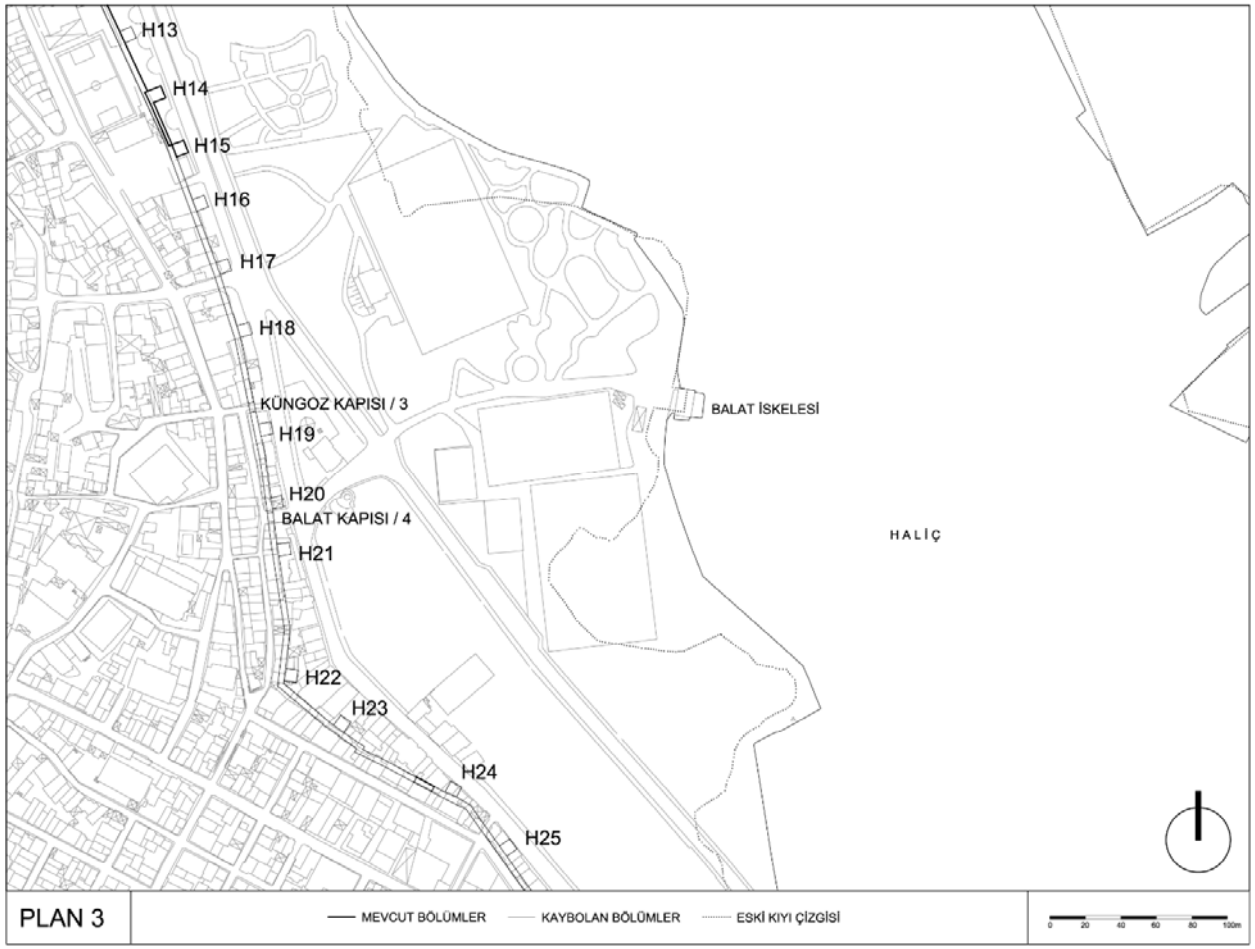
Eski kaynaklar, haritalar ve fotoğraflar ile bugün yerinde yapılan incelemeler karşılaştırılarak Haliç Surları üzerinde ana kapı, poterne, ya da sonradan açılan daha küçük kapılar olmak üzere toplam yirmi üç kapı yeri belirlenmiştir (Şekil 3.19). Haliç Surları'nın batı ucundan başlayarak sırasıyla kapı isimleri şöyledir: 1. Dideban Kapısı, 2. Ayvansaray Kapısı, 3. Küngoz Kapısı, 4. Balat Kapısı, bundan sonra yer alan ve asıl ismi bilinmeyen 5. kapı, 6. Fener Kapısı, 7. Prophitou Prodromou Kapısı, 8. Petrion Kapısı, 9. Yeni Ayakapı, 10. Aya Kapı, 11. Cibali Kapısı, 12. Tüfenkhane Kapısı, 13. Unkapanı Kapısı, 14. Ayazma Kapısı, 15. Odun Kapısı, 16. Zindan Kapısı, 17. Balık Pazarı Kapısı, 18. Yeni Cami Kapısı, 19. Bahçe Kapısı, 20. Veteris Rectoris (Bonus) Kapısı, 21. Yalı Köşkü Kapısı, 22. Eugenius Kapısı, 23. Uğrun Kapısı.

1. kapı olan ***Dideban Kapısı***, zamanla dolarak genişleyen kıyı şeridini olası düşman saldırılarına karşı korumak amacıyla, Haliç Surları'nın H3 kulesinden başlayarak kıyıya dik doğrultuda inşa edilmiş sur duvarı üzerinde yer almaktaydı[36] (Şekil 3.20). Haliç Surları ile bağlantılı olması nedeniyle ilk kapı olarak kabul edilen Dideban Kapısı'nın üzerinde Theophilos dönemine (829-842) ait bir kitabe olduğundan bahsedilmektedir (Van Millingen, 1899, s. 173). Kapının Bizans döneminde *"Ξύλο Πόρτα"* (Ksilo Porta) olarak anılmasının ahşap olmasından ileri geldiği düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 173). Lorichs'in panoramasında Porta di Fiume, Piri Reis Haritası'nda Eyyûb-i Ensari Kapısı olarak geçen kapının 1868 senesinde yıkıldığı belirtilmiştir (Dirimtekin, 1956, s. 11).

[36] F. Dirimtekin, bu sur duvarının, H2 kulesiyle kıyı arasında olduğunu belirtmiş olmasına karşın, yerinde yapılan incelemeler neticesinde H3 kulesinde kıyıya dik uzandığı tespit edilmiştir (Dirimtekin, 1956, 11).

Şekil 3.19 : Plan 2 (2014).

Şekil 3.20 : Plan 3 (2014).

2. kapı, H4 ve H5 kuleleri arasında yer alan ***Ayvansaray Kapısı***'dır. Kapı, 13. yüzyılda "*Κοιλιωμένι Πόρτα*", ya da "Porta Koiliomeni" olarak adlandırılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 195). Blahernai Sarayı, Theotokos Kilisesi ve başka önemli yapıların yer aldığı bölgeyi ziyaret etmek isteyen saray mensupları, Bizans Dönemi'nde "*Αποβάθρα του Βασιλέως*" (Apovatra tu Vasileos) yani "İmparator İskelesi" olarak isimlendirilen bu civardaki iskeleden karaya çıktıktan sonra bu kapıyı kullanmaktaydılar (Van Millingen,1899, s. 195). Bilinmeyen bir tarihte yıkılmış olan kapının bulunduğu noktanın, bugünkü Ayvansaray Kuyusu Sokağı girişine karşılık geldiği düşünülmektedir (Şekil 3.19 [Plan 2]).

1342'ye tarihlenen, İmparator V. Yoannis Paleologos'un mühründe geçen "Πύλη της Άγιας Άναστασίας" (Pyli tis Agias Anastasias), ya da Aya Anastasia Kapısı'nın yeri tam olarak bilinmemektedir (Van Millingen, 1899, s. 197). Ancak, kenti 1424-1453 arasında ziyaret eden bir Rus hacının Aya Anastasia Kapısı'nın Blahernai Kilisesi'ne yakın olduğunu belirtmiş olmasına dayanılarak (Van Millingen, 1899, s. 197), kapının Ayvansaray, ya da diğer adıyla Blahernai koyu[37] içinde, Ayvansaray Kapısı'nın doğusunda bir noktada yer aldığı tahmin edilmektedir.

Yaklaşık 460 m uzunluğundaki Heraklius Surları'nın sahile dik doğrultuda uzanan 14. Mıntıka Surları'na ait duvar parçasıyla kesişerek son bulmasının ardından, aynı duvar parçasının diğer ucundan Haliç Surları'nın ilk yapımları II. Theodosius dönemine (408-450) tarihlenen bölümü başlamaktaydı (Dirimtekin, 1956, s. 32). Bu başlangıç noktasından yaklaşık 240 m güneydoğuda bugünkü Balat semti sınırları içinde ***3. kapı, Küngoz Kapısı*** ve kısa bir mesafe sonra ***4. kapı, Balat Kapısı*** bulunmaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 198) (Şekil 3.20 [Plan 3]).

3. kapı, Küngoz Kapısı, Bizans Dönemi'ndeki adıyla "*Πόρτα των Κυνηγών*" (Porta Kynegon) gerisinde yer alan ve "avcılar" anlamına gelen Kynegoi mahallesine açılmasından dolayı bu ismi almış olmalıdır (Van Millingen, 1899, s. 199; Dirimtekin, 1956, s. 12). 13. yüzyıla tarihlenen belgelerde Ksilo Porta'ya daha yakın olduğu ifade edilen Porta Kynegon, yan yana üç kemerli geçitten oluşmaktaydı (Gyllius, 1997, s. 182; Van Millingen, 1899, s. 200-201). Kemerli geçitlerin belki de bir dönem burada

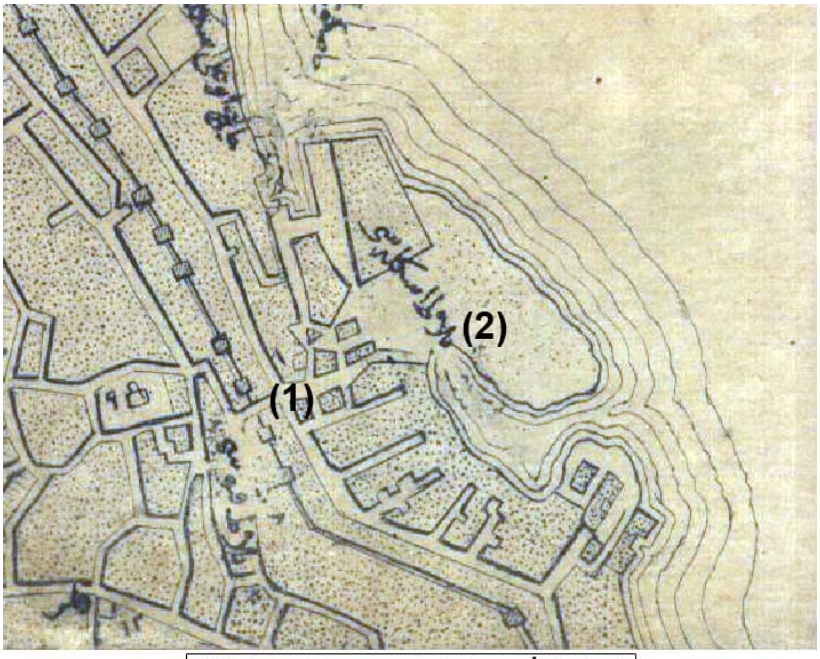
[37] Ayvansaray koyu, Blahernai koyu anlamına gelen "ο πρός Βλαχέρνας κόλπος" (o pros Vlahernas kolpos) olarak adlandırılmaktaydı ve burada "τό έν Βλαχέρναις νεώριον" (to en Vlahernais neorion) olarak geçen bir tersane yer alıyordu (Van Millingen, 1899, 196).

oluşturulan limana geçiş sağladığı yönündeki görüşleri destekleyen yeterli veri yoktur. Gyllius, geçitlerden en batıdakinin Küngoz Kapısı adıyla anıldığını, diğer ikisinin kapatıldığını; bu kısmın gerisinde kalan alanın bostan olarak kullanıldığını belirtmektedir (Gyllius, 1997, s. 182). Kapının her iki yanında yer aldığı belirtilen (Van Millingen, 1899, s. 198) iki alçak kabartmadan günümüze ulaşan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen birinde, dalgalı bir giysi içerisindeki kanatlı Nike figürü sol elinde yaprak tutmaktadır (Şekil 3.21).

Şekil 3.21 : Haliç Surları üzerinde vaktiyle Küngoz Kapısı yanında yer alan Nike kabartması (Van Millingen, 1899).

4. kapı, Balat Kapısı, 1264H (1847) tarihli Mühendishane haritası (Şekil 3.22) ve Ayverdi'nin yayınladığı 19. Asırda İstanbul Haritası'nda gösterilmiştir. Kapının, Bizans döneminde, Haliç Surları üzerindeki "İmparatorluk Kapısı" anlamında *Basilike Kapısı* olarak isimlendirilen kapılardan biri olabileceği belirtilmektedir (Van Millingen, 1899, s. 230-240). Geçişin, Blahernai yerleşimindeki imparatorluk saraylarına yakınlığından dolayı bu adı almış olması olasıdır. Mehmet Ziya, harap olmakla birlikte, kapının o dönemde ayakta olduğunu belirtmektedir (Mehmet Ziya, 1918, s. 345).

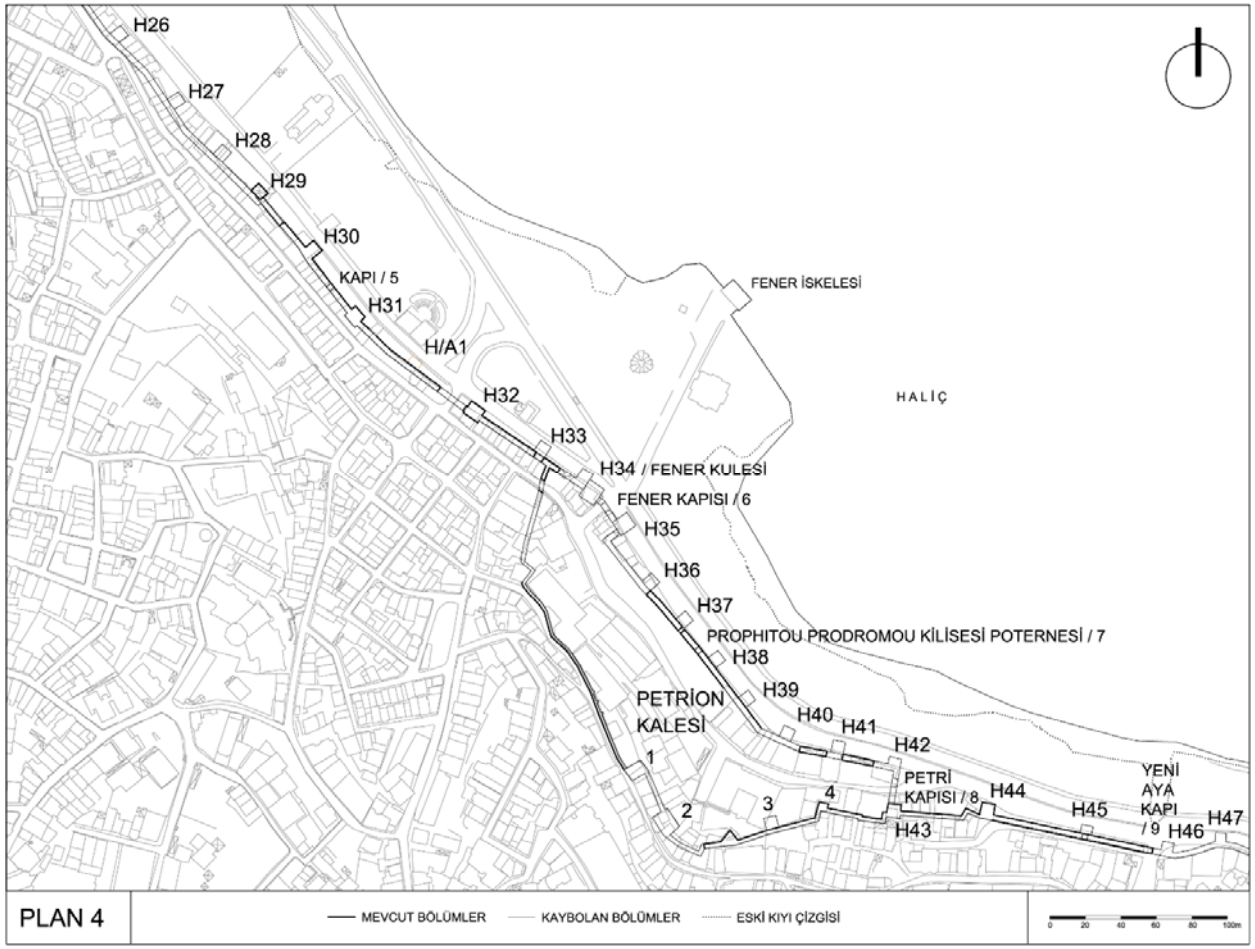

(1) Balat Kapısı (2) Balat İskelesi

Şekil 3.22 : Balat Kapısı'nın 1847 tarihli Mühendishane haritasındaki gösterimi.

5. kapı konusunda kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Balat Kapısı'ndan 460 m kadar ileride, H30 kulesinin 20 m doğusunda yer almaktadır (Şekil 3.23). 2 m genişliğindeki kapının alt seviyesi toprak altındadır (Şekil 3.24). Kapının bugünkü zemin seviyesinden yaklaşık 1.80 m yüksekte yer alan 29,5 cm kalınlığındaki taş lentosu, iki yanda 10'ar cm çıkıntı yapan profil detaylarına sahip birer taş üzerine yerleştirilmiştir. Lentonun üzerinde iki sıra tuğladan örülmüş bir kemer yer almaktadır. Kapı ve kemer aynası, taş ve tuğla ile örülerek kapatılmıştır.

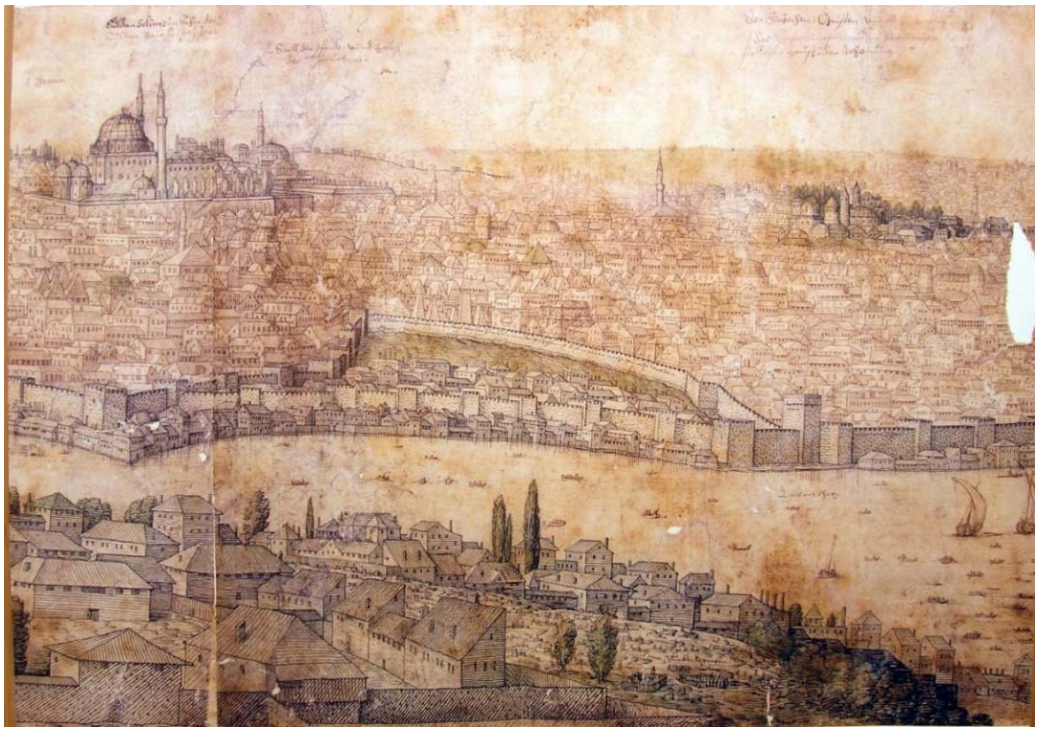
Melchior Lorichs'in 16. yüzyıla tarihlenen İstanbul panoramasında, "Lanterne Turm" yani Fener Kulesi olarak işaret edilen ve çevresindeki burçlara göre daha yüksek resmedilmiş kule dolaylarında Haliç Surları'ndan ayrılan bir diğer kolun, kıyı boyunca uzanan surların gerisinde yamaçta yükselerek, şehir içine doğru bir kavisle döndüğü ve bir iç kale oluşturduğu görülmektedir (Şekil 3.25). Bugünkü Fener semtiyle iç içe yer alan, eski adıyla Petri Kalesi'ne geçişler (Şekil 3.23 [Plan 4]), Haliç yönünde *Fener* ve *Petrion kapıları* ile ikisinin arasında bulunan bir poterneyle; şehir içi yönünde ise Fener Kapısı'nın batısında yer alan *Diplophenarion Kapısı*'yla sağlanmaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 206; Dirimtekin, 1956, s. 37).

Şekil 3.23 : Plan 4 (2014).

Şekil 3.24 : Haliç Surları / 5. kapı.

Şekil 3.25 : M. Lorichs'in 16. yüzyıla tarihlenen panoramasında Petrion bölgesi (Lorichs, 2009).

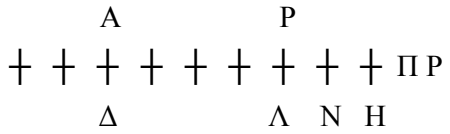
6. kapı, kalenin batı ucunda sahile açılmakta ve batısındaki Fener Kulesi dolayısıyla geçmişte Porta Phani, Porta del Pharo, Porta El Phenari, ya da Porta Phenaria gibi farklı isimlerle adlandırılmakta; Fatih Vakfiyesi'nde ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde *Fener Kapısı* olarak geçmektedir (Barbaro, 1856, s. 36; Gyllius, 1997, s. 55; Lorichs, 2009, İstanbul Panoraması kopyası; Gerlach, 2007, s. 732; Fatih Vakfiyeleri, 1938, s. 224; Evliya Çelebi, 2011, s. 28, 30). Bilinmeyen bir tarihte yıkılmış olan kapı muhtemelen Fener İskele Yolu'nun sahil yolundan sonra şehir içine bağlanan kısmında yer almaktaydı (Şekil 3.23 [Plan 4]).

7. kapı, ***Prophitou Prodromou Poternesi***, bölgedeki Prophitou Prodromou Kilisesi'ni, deniz yolunu kullanarak ziyaret edenlere hizmet etmiş olmalıdır (Dirimtekin, 1956, s. 16). Mehmet Ziya Codinus'a dayanarak, Bizans imparatorlarının biri Aziz Prodromos'un doğumgününde, diğeri başının kesildiği günde olmak üzere, yılda iki kez kapının gerisindeki aynı isimli manastırı ziyaret ettiklerini belirtmektedir (Mehmet Ziya, 1918, s. 343). Vaktiyle kapının üzerinde yer alan kitabenin 906 - 911 seneleri arasında konulmuş olabileceği belirtilmiştir (Dirimtekin, 1956, s. 71). 1980'lerde yapılan düzenleme sırasında zeminin doldurulması sonucu tümüyle toprak altında kalan kapının günümüzde kaldırım seviyesinin üzerinde yaklaşık 2,5 m uzunluğundaki taş lentosu görülebilmektedir (Şekil 3.26).

Şekil 3.26 : Haliç Surları / 7. kapı / Prophitou Prodromou Poternesi.

Schneider'in (Schneider, 1950, s. 98), Petrion bölgesinin deniz surlarında yer alan iki mermer blok üzerinde tespit ettiği dokuz kartuşlu yazıt şu şekildedir:

Bununla birlikte Curtis, kitabede *Prophitou Prodromou Manastırı* anlamında "Μονή άγίου Ιωάννου Προφήτου Προδρόμου" yazılı olduğunu ileri sürerken, başka bir kaynakta kitabe şu şekilde okunmuştur (Schneider, 1950, s. 98):

Κ(ύρι)ε Β(οή)θ(ε)ι Λέον(τος) Δεσπ(ότον)
'Αλ(ε)ξά(ν)δρ(ου)
Κ(ων)στ(αν)τίνου
'Άν(ν)ης
'Ελένης
Μαρίας
των Πορφυρογεννήτων [38]

8. kapı iç kalenin doğu ucundaki ***Petri Kapısı***'dır. Kapı, Haçlı Seferleri döneminde *Porta Sidera* olarak adlandırılmaktaydı (Dirimtekin, 1956, s. 16). İç surların deniz surlarına birleştiği noktaya yakın olan kapı (Dirimtekin, 1956, s. 40) bugün sahil yolundan ayrılarak Fener Rum Ortodoks Patrikhane'sine doğru ilerleyen Sadrazam Ali Paşa Caddesi'nin doğu girişi üzerinde yer almaktaydı (Şekil 3.23 [Plan 4]). F. Dirimtekin, savunma gereksinimleri açısından bu bölümü dıştan saran ve üzerinde harici bir kapı yer alan bir başka duvarla iç kale girişinin daha güvenli hale getirilmiş olabileceğini ileri sürmektedir (Dirimtekin, 1956, s. 40). 1262H (1845-1846) tarihli Mühendishane haritasında *Petro Kapısı,* daha sonraki haritalarda ise *Petri Kapısı* olarak işaret edilen geçiş, 20. yüzyılın başında yıktırılmıştır (Mehmet Ziya, 1918, s. 342-343).

Petri Kalesi'ni içten saran surların batı ucunda muhtemelen Fener Kulesi arkasında olmasından dolayı ***Diplophenarion*** ismini alan iç kapı yer almaktadır (Şekil 3.27). Kapının iki sıra tuğladan oluşan kemeri dışında kalan bölümü bugünkü zemin seviyesi altında kalmıştır. 145 cm genişliğindeki kapı açıklığı harman tuğlası ile örülerek

[38] A. M. Schneider, ilk satırda başta bulunan VI. Leon'nun (886-912) isminin, ikinci satırda kardeşi Aleksandros'un, üçüncüde üvey kardeşi Konstantinos'un, dördüncü ve beşincide St. Basil'in kızları Anna and Elena'nın, altıncıda Aleksandros'un annesi Marias'ın isimlerinin yazılı olduğunu belirtmiş; VI. Leon'un halen başta olduğu ve Aleksandros'un 906'da halen eş yönetici olduğu düşünülecek olursa kitabenin 906-911 yılları arasına tarihlendirilebileceğini düşünmüştür (Schneider, 1950, s. 98).

kapatılmıştır. F. Dirimtekin'in, Petrion Kapısı'na yakın bir başka iç kapıyı gösteren izlerden bahsetmiş olmasına karşın (Dirimtekin, 1956, s. 37), yerinde yapılan incelemelerde bunu destekleyen bir veriye ulaşılamamıştır.

Şekil 3.27 : Petrion Surları'nın batı ucundaki iç kapı Diplophenarion.

9. kapı, Petrion Kapısı'dan sonra bugünkü Ayakapı semtinin başlangıcındaki ***Yeni Aya Kapısı*** gelmektedir (Şekil 3.23 [Plan 4]). A. Van Millingen,'e göre, fetihten sonra genişletilmiş bir Bizans poternesi olması olasıdır (Van Millingen, 1899, s. 208; Janin, 1964, s. 271). Ancak 19 Safer 990 (25 Mart 1582) tarihli İstanbul Kadısı ve Mimarbaşı Sinan'a yazılan hükümde, Aya Kapı ile Fener Kapısı arasındaki kulenin yerinde, buradaki çeşme ve hamamın önünde o dönemde bir kapı açılmasının uygun görüldüğü belirtilmiştir (Sönmez, 1988, s. 139). Dolayısıyla bugün, vaktiyle Ayakapı Çeşmesi[39] ve Ayakapı Hamamı'na[40] karşılık gelen yapıların yer aldığı, Haliç Caddesi'nın sahil yoluna bağlandığı noktada vaktiyle Yeni Aya Kapısı'nın yer aldığı aldığı anlaşılmaktadır. H44 kulesinden doğuya doğru yaklaşık 85 m uzanan sur duvarının kesintiye uğradığı noktada yer alan izlerin, kapının batı iç duvarına ait olması olasıdır

[39] A. Egemen'in belirttiğine göre, üzerindeki kitabeye göre 1585 senesinde inşa edilen Ayakapı Çeşmesi'nin banisi bilinmemektedir (Egemen, 1993, s. 152).
[40] Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan ve Havuzlu Hamam olarak da adlandırılan yapının üzerindeki kitabeye göre yapım tarihi 990H / 1582'dir (Sezen, 1994, s. 437)

(Şekil 3.28). Kesme taş sıralarından oluşan bu kısmın ortasında yer alan 68,5 cm genişliğindeki nişin üstünde altı kemer şeklinde yontulmuş bir lento bulunmaktadır.

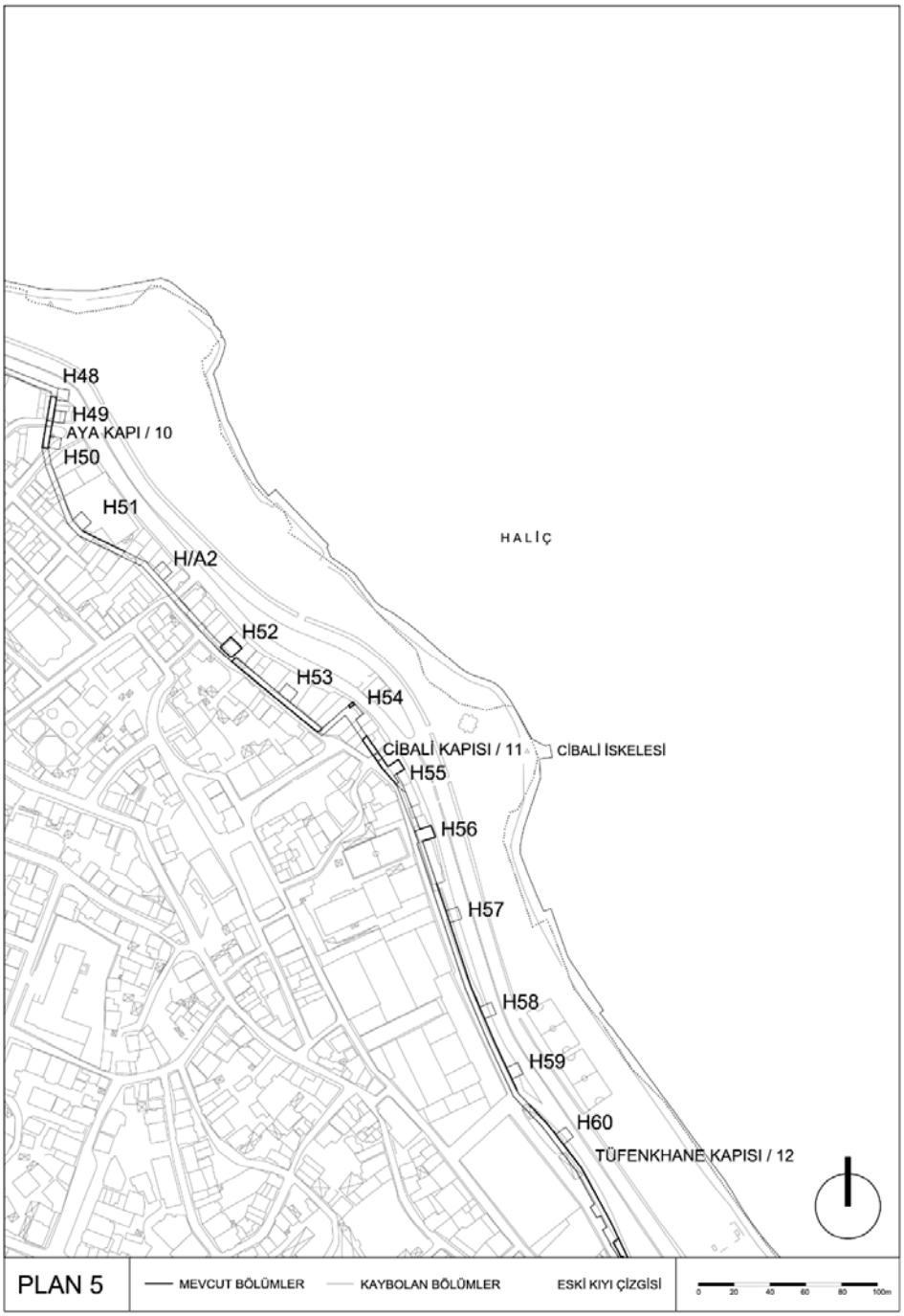

Şekil 3.28 : Haliç Surları / 9. kapı Yeni Aya Kapısı'nın günümüze ulaşan batı kenarı.

10. kapı, surların şehir içine doğru kavis oluşturduğu bölümde yer alan ***Aya Kapı***'dır (Şekil 3.29). Bizans döneminde gerisinde yer alan Azize Theodosia Kilisesi[41] nedeniyle "*Πύλη της Αγίας Θεοδοσίας"* (Pyli tis Agias Theodosias), ya da *Porta Divae Theodosia* ismini alan kapı daha eski zamanlarda bulunduğu bölgenin Dexiocrates olarak adlandırılması nedeniyle *Porta Dexiocrates* olarak bilinmekteydi (Van Millingen, 1899, s. 209). Bugün de geçişe açık ve önemli ölçüde ayakta olmakla birlikte, 1985-1989 yılları arasında Haliç kıyılarında yapılan düzenlemeler sonucunda sahil şeridinin yükselmesiyle kapının bir kısmının toprak altında kaldığı anlaşılmaktadır (Şekil 3.30). Kapı açıklığı 2,75 m genişliğe ve 3,05 m derinliğe sahiptir. Geçişin iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş tuğladan sivri kemerli, 76 cm genişliğinde ve 40 cm derinliğinde birer niş yer almaktadır. Denize bakan doğu cephesi düzgün kesme taş sövelidir. Kapı sövesinin üzerinde, onu dıştan saran yarım daire kemer iki sıra tuğladan örgülüdür. Şehir içine batı yönünde ise, kapı bir buçuk tuğladan basık kemerlidir.

---

[41] İkonoklast hareketin şehitlerinden biri olan Azize Theodosia'ya adanan, ancak yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen yapı, kentin fethinden sonra camiye dönüştürülerek Gül Camisi ismini almıştır. (Van Millingen, 1899, s. 208-209; Kömürciyan, 1988, s. 166; Dirimtekin, 1956, s. 17)

Şekil 3.29 : Plan 5 (2014).

Şekil 3.30 : Haliç Surları / 10. kapı / Aya Kapı.

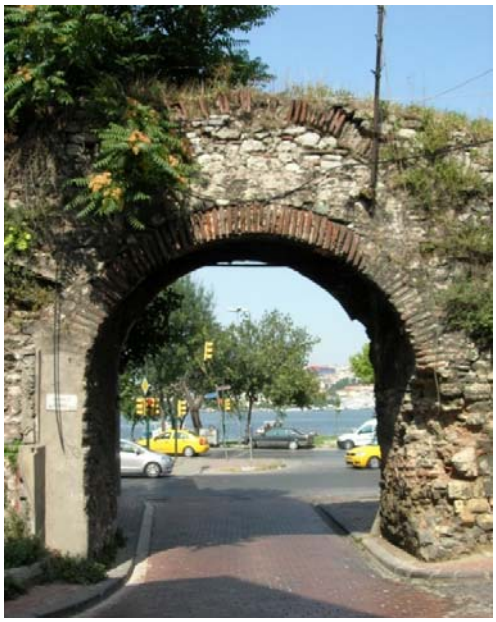
11. kapı olan ***Cibali Kapısı***, Haliç Surları'nın günümüzde geçişe açık olan bir diğer kapısıdır (Şekil 3.29 [Plan 5]). Fetih öncesinde, yakınında bulunan bir su kaynağı dolayısıyla *Porta Puteae* veya *Porta del Pozzo* olarak adlandırılan kapı olabileceği belirtilmektedir[42]. Gyllius'un eserinde *Porta Jubalica (*Gyllius, 1997, s. 55) olarak geçen kapı bu adı, 18. yüzyıla kadar bu bölgede İspanya'dan gelen Yahudiler oturduğundan almış olabilir (Taşkın, 1994, s. 428). Evliya Çelebi, Cibali isminin, kentin 1453'te fethi sırasında bir başına Haliç'i geçerek bu kapıdan şehre giren Ekmekçibaşı Cübbe Ali'ye dayandığını belirtse de (Evliya Çelebi, 2011, s. 60-61), bu bilgi bir rivayetten öteye gitmemektedir. 4,35 m genişliğindeki kapı, Haliç'e bakan yönde kesme taştan cephe kaplamasıyla oluşturulan dörtgen çerçeve içine alınmıştı ve üzerinde tuğra bulunuyordu. 2010 senesinde mevcut olan bu kısım, 2011 senesinin başında bir kamyonun çarpması sonucu yıkılmıştır (Cibalikapı'ya Kamyon Çarptı,

[42] 1204'e tarihlenen Haçlı saldırılarını anlatan Latince metinlerde, Venedik donanmasının Haliç'in güney sahillerinde surlar önünde, Blahernai'den başlayarak *Μονή του Χριστού του Ευεργέτου,* yani Kristos Efergetos Manastırı (St. Theodosia Kilisesi'nin içinde yer aldığı manastırdır.) ve kelime anlamı çeşme olan ''είς πηγάς'' (İspigas) adı verilen noktaya kadar bir hat oluşturduğu belirtilmiştir. Buna bağlı olarak, adı geçen manastırın yakınında yer alan Cibali Kapısı'nın yanında yer alan su kaynağının, Bizans döneminde İspigas olarak geçen noktayla bağlantılı olabileceği düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, 209-210)

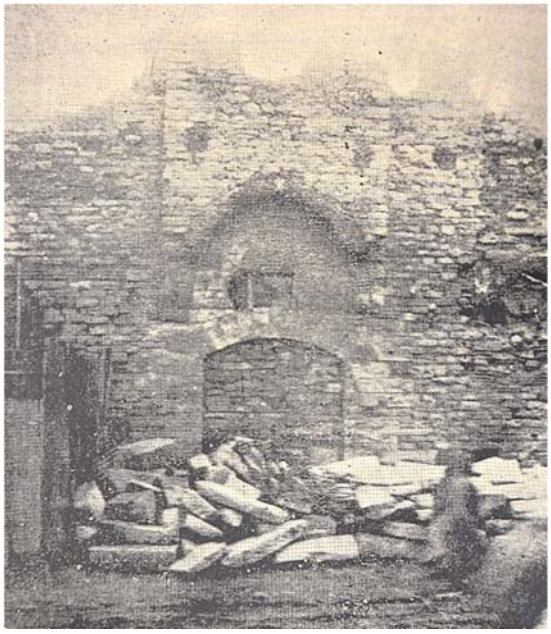
Padişah Tuğrası Paramparça, 2011) (Şekil 3.31). Şehir içine bakan yönde aynı genişliği koruyan kapı açıklığı bu sefer tek sıra tuğladan dairesel bir kemerle son bulmaktadır. Tuğladan beşik tonozla örtülen kapı geçitinin yüksekliği 6,15 m'yi bulmaktadır. Şehir içine bakan yöndeki kemerin yüksekliği ise 4,45 metredir ve üzerinde tonoz eğrisinin kemeri görülmektedir (Şekil 3.32).

Şekil 3.31 : Haliç Surları / 11. kapı / Cibali Kapısı.

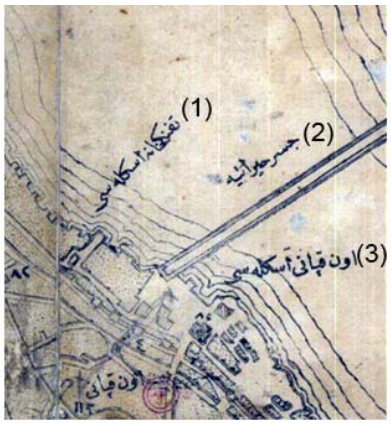

Şekil 3.32 : Haliç Surları / 11. kapı / Cibali Kapısı'nın şehir içinden görünüşü.

Şekil 3.33 : Haliç Surları / 12. kapı / Tüfenkhane Kapısı (Mehmet Ziya, 1918).

12. kapı olan ***Tüfenkhane Kapısı*** (Şekil 3.29 [Plan 5]), Osmanlı döneminde sur gerisindeki tüfenkhaneye geçiş için açıldığından bu adı almıştı (Şekil 3.33); 1847 tarihli Mühendishane haritasında, kapının önünde kurulan Tüfenkhane Kapısı İskelesi görülmektedir (Kömürciyan, 1988, s. 165; Dirimtekin, 1956, s. 17) (Şekil 3.34). Evliya Çelebi, bu bölgedeki tüfenkhanenin, o dönemde İstanbul'da bulunan beş baruthaneden biri olduğundan bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 2011, s. 544, 564). Bugün Kadir Has Üniversitesi'nin doğusundaki sur kalıntıları üzerinde yer alan kemer izlerinin (Şekil 3.35), 1980'li yıllardaki sahil yolu genişletme çalışmaları sırasında toprak dolgu altında kalan kapıyla bağlantılı olması olasıdır.

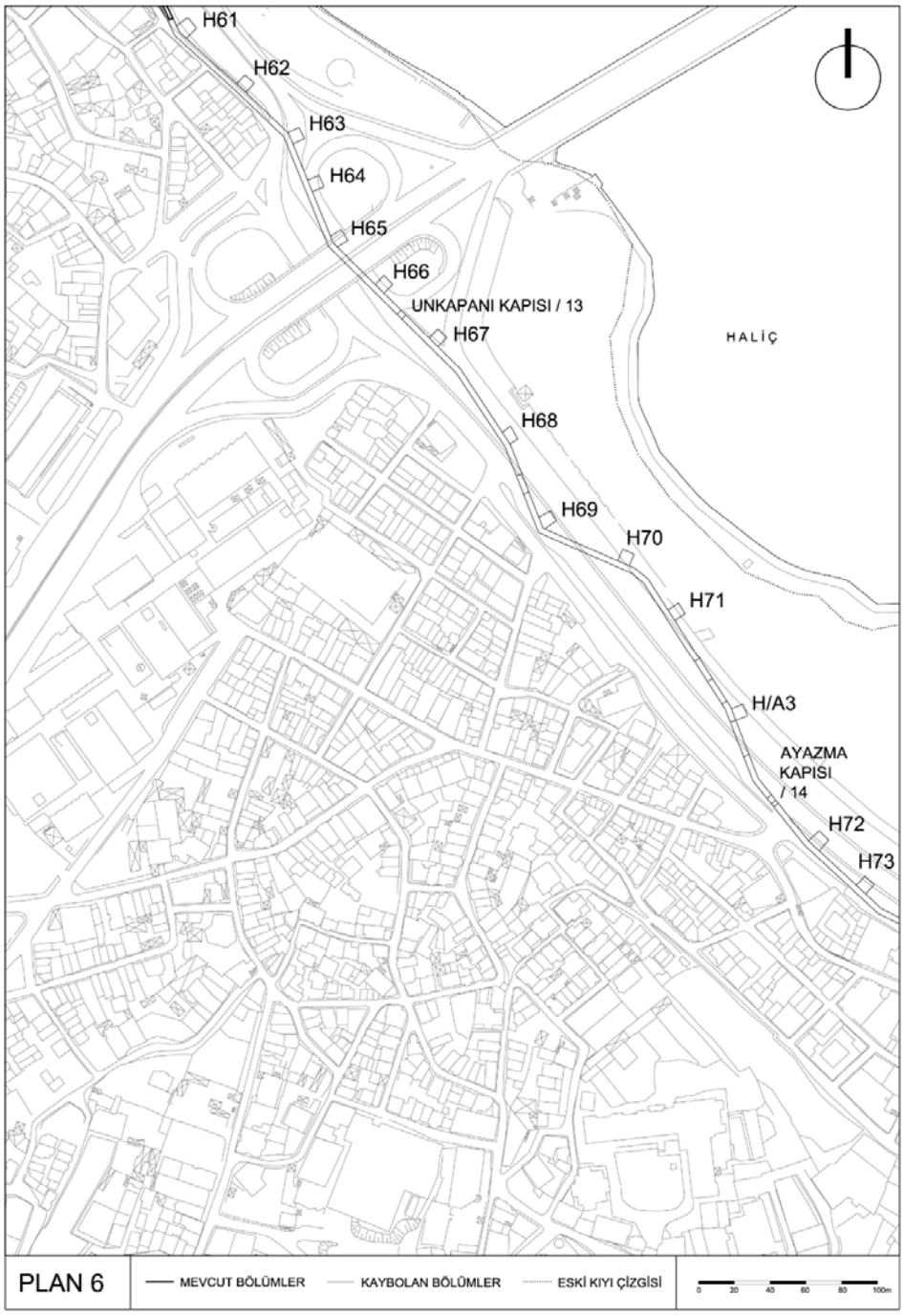
(1) Tüfenkhane İskelesi (2) Cisr-i Hayratiye (3) Unkapanı İskelesi

Şekil 3.34 : 1847 tarihli Mühendishane haritasında Tüfenkhane İskelesi'ni gösteren bölüm.

Şekil 3.35 : Haliç Surları / 12. kapı / Tüfenkhane Kapısı (Mehmet Ziya, 1918).

13. kapı olan ***Unkapanı Kapısı*** (Dirimtekin, 1956, s. 18), Bizans döneminde "*Πλατεία"* (Plateia) bölgesi olarak anılan ve kentin dördüncü ve beşinci tepeleri arasında, Haliç'e bakan geniş düzlüğe açılması nedeniyle "*Πόρτα της Πλατέας"* (Porta tis Plateas) olarak adlandırılmaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 212) (Şekil 3.36). Kapının ismi kaynaklarda ayrıca *Porta Platea* ve *Porta alla Piazza* olarak geçmektedir. Buondelmonti haritasında ise *Porta Messis*, Piri Reis Haritası'nda *Bâb-ı Kapan* ismiyle gösterilmiştir. Evliya Çelebi, kapının yakınında Fetih sırasında şehit olan Horozî Dede adlı şahsın türbesi bulunduğundan, ya da kapının üzerinde bir horoz figürü olmasından dolayı bir dönem kapının, *Horoz* veya *Horozlu Kapı* olarak adlandırıldığını belirtmektedir (Evliya Çelebi, *2011*, s. 61, 320). Unkapanı adı ise kapının gerisinde Osmanlı döneminde uncular esnafının dükkânlarının yer almasından, buğday ve un ambarlarının, un değirmenlerinin ve fırınların bulunmasından ileri gelmektedir (Evliya Çelebi, 2011, s. 495,506; Kömürciyan, 1988, s. 162).

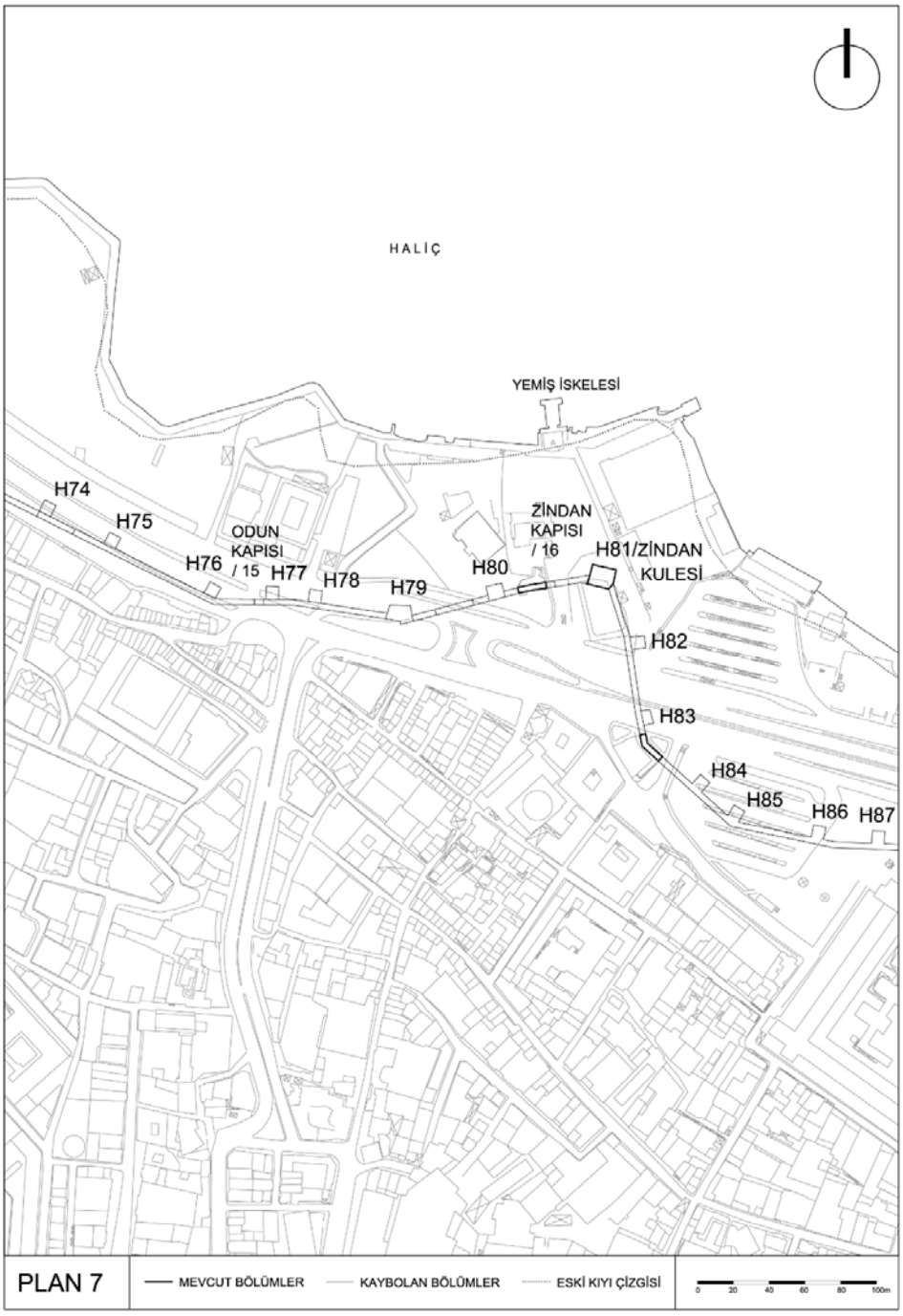
Şekil 3.36 : Plan 6 (2014).

14. kapıya karşılık gelen ***Ayazma Kapısı***'nın adı eski kaynaklarda geçmemektedir (Şekil 3.36 [Plan 6]). A. Van Millingen,, kapının Fetihten sonra açıldığı görüşündedir (Van Millingen, 1899, s. 212-213). Mehmet Ziya'nın belirttiğine göre, kapının bu ismi alması, civardaki demirci ve kömürcü mağazaları arasında, surun dibinde bir su kaynağının olmasından ileri gelmektedir (Mehmet Ziya, 1918, s. 332). Kapının adının ayrıca "*Yeni Kapı*" olarak da anılması, sonradan açılan bir geçiş olduğunu desteklemektedir (Kömürciyan, 1988, s. 162). Piri Reis Haritası'nda *Bâb-ı Ayazma* olarak geçen kapının açılışını, Evliya Çelebi, Ayazmend beyi Ali Yar'a dayandırmaktadır (Evliya Çelebi, 2011, s. 61). Üzerinde 1265H (1848-1849) tarihli bir tuğra yer alan kapı (Dirimtekin, 1956, s. 19) (Şekil 3.37), Menderes döneminde, Ragıp Gümüşpala Caddesi'nin açılması sırasında yıkılmıştır.

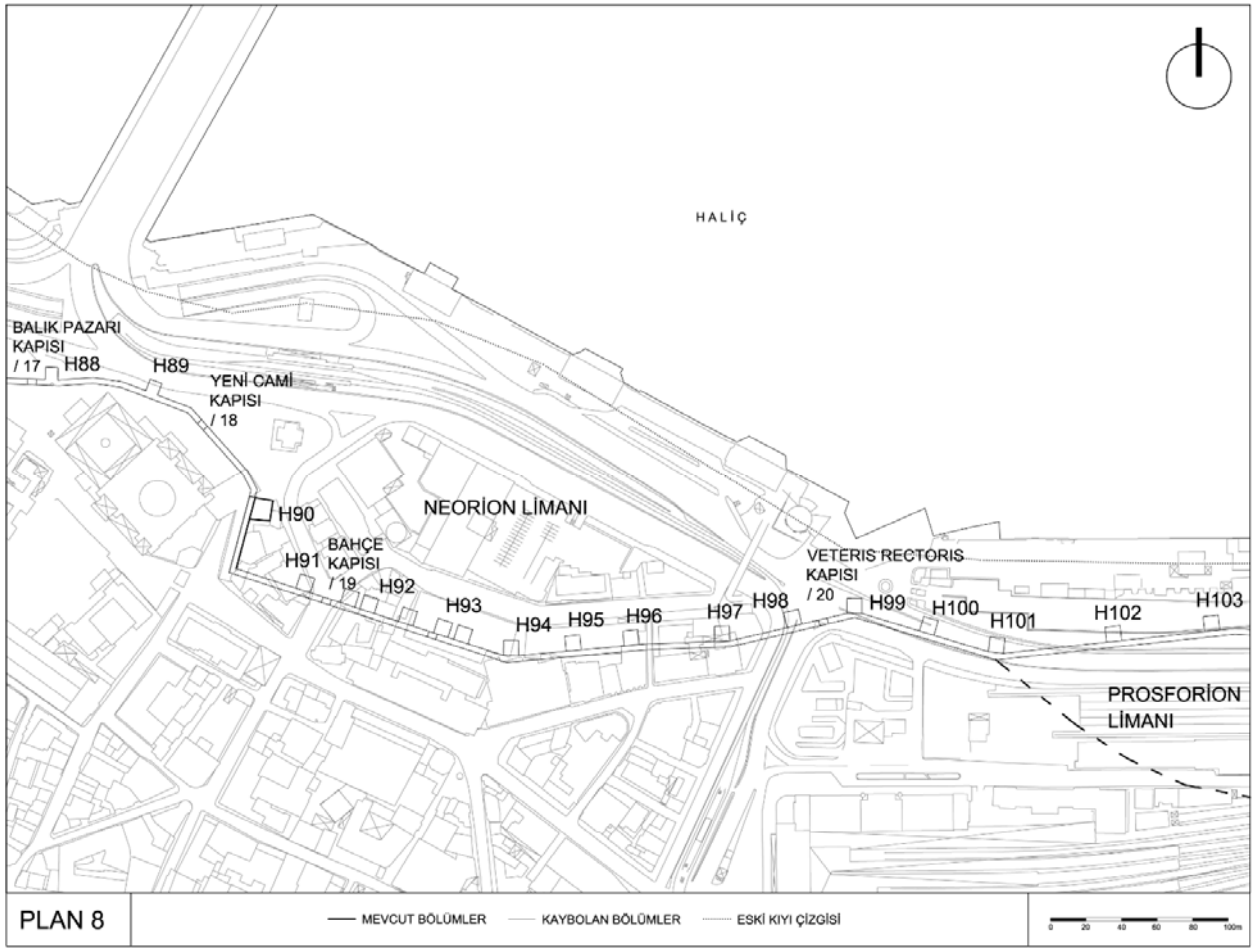

Şekil 3.37 : Haliç Surları / Ayazma Kapısı (Dirimtekin, 1956).

Haliç Surları üzerinde bundan sonra sırasıyla yer alan *Odun*, *Zindan* ve *Balık Pazarı kapıları*, İmparator Aleksios Komnenos döneminden şehrin fethine kadar Venediklilere ayrılan bölgeye açılan kapılardır (Van Millingen, 1899, s. 214) (Şekil 3.38, Şekil 3.39). *Odun Kapısı* bölgenin batı sınırını, *Balık Pazarı Kapısı* ise doğu sınırını belirlemekteydi (Van Millingen, 1899, s. 214; Ağır, 2013, s. 21-40).

Şekil 3.38 : Plan 7 (2014).

Şekil 3.39 : Plan 8 (2014).

15. kapı, ***Odun Kapı***'nın, Bizans dönemindeki "*Πόρτα των Δρουγγαρίων"* (*Porta Drungari*), ya da "*Πόρτα των Βίγλων Δρουγγαρίων"* (*Porta Drungari Viglae*) isimlerinin, Bizans devlet hizmetlerinde donanma amirali, ya da polis müdürü gibi resmi görevliler için kullanılan Drungarius'dan (*Δρουγγάριος*) ve kapı yakınında yer alan önemli bir "polis karakolu", Yunanca ismiyle "viglae"den geldiği belirtilmektedir[43] (Van Millingen, 1899, s. 214-215). A. Van Millingen,'e göre, Zeugma olarak adlandırılan bölgenin kıyısında kereste depolanması I. İustinianus döneminden (527-565) beri süregelen bir gelenekti; hatta kapının üzerinde bölgede öldürülen bir kereste tüccarının anısına bir yazıt yer almaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 215). A. M. Schneider, vaktiyle burada bulunan kitabede "MNHMH ΘANATOY XPICHMEYEI TON BION" yazılı olduğunu belirtmiştir (Schneider, 1950, s. 97). Kapının *Odun Kapısı* olarak anılmaya başlaması, Osmanlı döneminde şehre odun, kereste girişinin ve depolanmasının yapıldığı yer olmasından ileri gelmektedir[44]. Bu kapı da Menderes döneminde, sahil kesiminde Ragıp Gümüşpala Caddesi'nin yapımı sırasında yok olmuştur.

16. kapı olan ***Zindan Kapısı*** 1891 senesinde yıkılmış (Dirimtekin, 1956, s. 21); günümüze sadece kapının batı iç duvarı ve kemer başlangıcı ulaşmıştır (Şekil 3.40). Kesme taştan olan yan duvar örgüsünün üzerinde iç içe iki tuğladan örülü kemer başlangıcı yer almaktadır. Gyllius'un Odun Kapı ile Balık Pazarı Kapısı arasında *Seminaria Kapısı* olarak belirttiği geçişin, *Zindan Kapı*'ya işaret etmesi muhtemeldir (Gyllius, 1997, s. 55). Bizans döneminde, kapının gerisinde San Giovanni de Cornibus Kilisesi (Ağır, 2013, s. 79-80) ve kutsal olduğuna inanılan bir su kuyusu yer almaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 215). Kapı, yakınında bazilika planlı bir çarşı bulunduğundan Bazilika Kapısı olarak anılmaktaydı (M. Mango, 2000, s. 206). Ayrıca, aynı dönemde Müslüman tüccarların rağbet ettiği bu bölgede kalmak ve mallarını koymak için kullandıkları bir tür keyvansaray olan *mitaton* ve bir cami

---

[43] A. Ağır'ın "İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü" eserinde Venedik yerleşiminin batı sınırı üzerine yaptığı değerlendirmelere göre, bugün Süleymaniye Külliyesi'nin yeri, "Vigilii seu Excubii" yani kent bekçilerinin bulunmasından dolayı *Vigla Tepesi* olarak geçmektedir ve bu tepeden Haliç'e akan bir akarsuyun sura ulaştığı noktada yer alması muhtemel açıklığın Odun Kapısı'nın hemen batısında Porta Vigla olarak adlandırılan başka bir kapıya işaret etmesi olasıdır (Ağır, 2013, s. 35-40). Ancak kaynaklarda, Haliç Surları üzerinde Porta Vigla olarak adlandırılan bir kapıya rastlanmamıştır.
Eremya Çelebi surların gerisindeki sırtlardan gelen lağım kanalının bu kapının yanından denize ulaştığı; bu noktanın her iki yanında kereste iskelelerinin yer aldığını belirtmektedir (Kömürciyan, 1988, s. 17).

bulunmaktaydı (Magdalino, 2012, s. 136). Osmanlı döneminde, yakınında meyve pazarı yer aldığından kapı *Yemiş Kapısı*, kuzeyinde bulunan iskele ise Yemiş İskelesi adını almıştır (Van Millingen, 1899, s. 216). Kapının doğusunda yer alan ve Bizans döneminden 1872 senesine kadar hapishane olarak kullanılan H81 kulesinden dolayı Zindan Kapısı olarak anılır olmuştur (Kömürciyan, 1988, s. 17; Mehmet Ziya, 1918, s. 330). Evliya Çelebi, Abbasi Halifesi Harun Reşid'in İstanbul'a elçi olarak gönderdiği Baba Cafer Sultan'ın İmparator I. Mikhail tarafından öldürülerek suçluların bulunduğu bu zindanın altına gömüldüğünden ve daha sonra İstanbul'un Fethi sırasında Zindan Kapısı mevkini ele geçirdiği rivayet edilen, Baba Cafer Sultan'ın soyundan Şeyh Zindanî'nin de yanına gömüldüğünden bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 2011, s. 48-49, 61-62). 29 Zilhicce 1249 (9 Mayıs 1834) tarihli hükme göre, kapının, kulenin zemin katında mezarı yer alan Sahabe-i Kiram'dan Baba Cafer ismiyle, Baba Cafer Kapısı olarak adlandırılması uygun görülmüştür (BOA, 1834, HAT, D.594, G.29101).

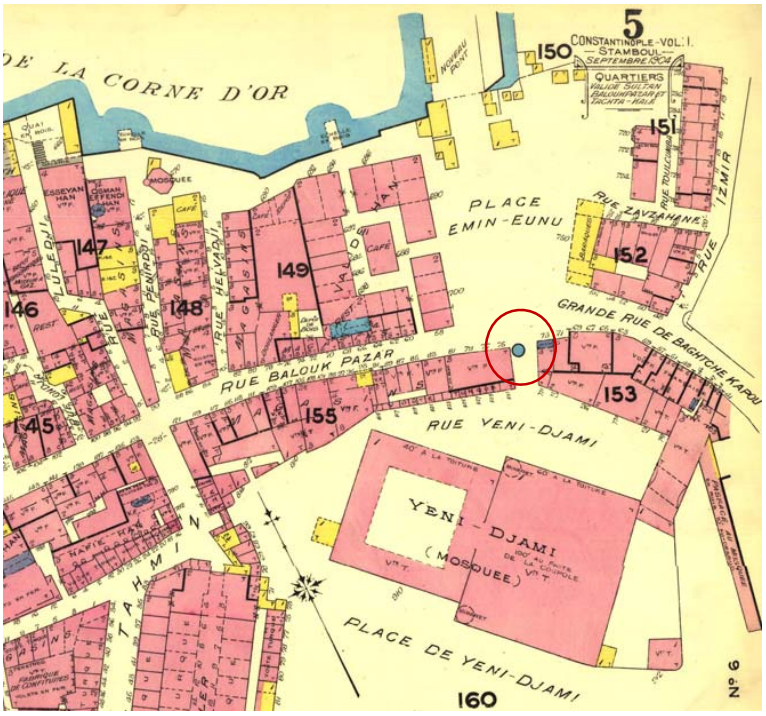

Şekil 3.40 : Haliç Surları / 16. kapı / Zindan Kapı.

17. kapı, Venedik bölgesinin doğu sınırına işaret eden ***Balık Pazarı Kapısı***'dır. Kapı, Eminönü ile Galata arasındaki geçişlerde kullanılan iskelenin gerisinde yer aldığından Bizans döneminde *Perama* (του Περάματος) ismini almıştır (Van Millingen, 1899, s. 217). Bizans başkentinin 4. yüzyılda kuruluşundan itibaren kullanılan iskele, 1844

tarihinde köprü inşa edilene kadar, Galata kıyısı ile Eminönü arasında bağlantı sağlayan kayıklara hizmet vermekteydi (Kömürciyan, 1988, s. 138). A. Van Millingen,, kaynaklarda adı geçen *Porta Hebraica*'nın bu kapıya karşılık geldiği görüşündedir (Van Millingen, 1899, s. 217-219); kapının gerisinde Bizans döneminde bir baharat pazarının yer aldığını ve bugünkü Mısır Çarşısı'nın onun devamı olduğunu ileri sürmektedir (Van Millingen, 1899, s. 217). Evliya Çelebi de, kapının Mısır Çarşısı'nın girişinin karşısında yer aldığından bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 2011). Buondelmonti haritasında *Piscaria* diye işaret edilen ve şehrin çok eski zamanlarından alışılagelmiş balık pazarı, kapının önünde bulunduğundan *Porta Piscaria*, Osmanlı döneminde, *Balık Pazarı Kapısı* olarak adlandırılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 217; Dirimtekin, 1956, s. 22). A. Van Millingen, bir Venedik belgesine dayanarak, bir sonraki Yeni Cami Kapısı'na varmadan önce, Perama Kapısı'nın 25 m kadar doğusunda Venediklilerin koruyucu azizinin ismiyle ***San Marco Kapısı*** olarak anılan bir kapı olduğundan bahsetmektedir (Van Millingen, 1899, s. 219). Kapının eski bir geçişin devamı mı olduğu, ya da ne zaman açıldığı konuları belirsizdir.

18. kapı olan ***Yeni Cami Kapısı,*** ya da diğer adıyla *Valide Kapısı*, Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre, 17. yüzyılda, sur gerisinde inşa edilmiş Yeni Cami'ye gelen cemaat için sonradan açılmış bir kapıydı (Evliya Çelebi, 2011, s. 30) (Şekil 3.39 [Plan 8]). Kapının yerinin, C. E. Goad'un hazırladığı İstanbul Sigorta Haritaları'nın 1904 tarihli ve 5 numaralı paftasında görüldüğü üzere (Şekil 3.41), Yeni Cami'nin kuzeyindeki camiyle aynı adı taşıyan sokaktan Eminönü meydanına açılan geçiş üzerinde bir noktada yer alması muhtemeldir. Öte yandan, Yeni Cami Kapısı'nın doğusunda Bahçe Kapısı'na varmadan 80 m kadar önce, Bizans dönemindeki adı "*Πόρτα της Ἱκανατίσσης"* (Porta İkanatissis) olarak geçen bir diğer geçiş vardı (Van Millingen, 1899, s. 219). Yeri tam olarak belirlenemeyen kapının isminin, eski Yunancada saray birliklerine verilen "İkanati" isminden geldiği düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 220). A. Van Millingen,, Venedik yerleşiminin doğusunda yer alan Amalfililere ait imtiyazlı bölgenin Perama ve İkanatissis kapıları arasında olduğunu, Pisalılara ait imtiyazlı bölgenin ise İkanatissis Kapısı'ndan başlayıp, doğu yönünde *Neorion Kapısı*'na varmadan önce sona erdiğini belirtmektedir (Van Millingen, 1899, s. 220)

Şekil 3.41 : Haliç Surları / 18. kapı / Yeni Cami Kapısı'nın tahmini yeri.

19. kapı olan ***Bahçe Kapısı***'nın (Şekil 3.39 [Plan 8]), "*Πόρτα του Νεωρίου"* (*Porta Neoriou*) yani tersane kapısı olarak anılan Bizans kapısına karşılık geldiği düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 220-221; Dirimtekin, 1956, s. 23-24). Kapı, vaktiyle Eminönü'ndeki İstanbul Gümrük Müdürlüğü'nün yanında yer alıyordu (Van Millingen, 1899, s. 218). Mehmet Ziya, kemerli olan kapının tramvayın Eminönü'ne döndüğü köşede bulunduğundan bahsetmektedir (Mehmet Ziya, 1918, s. 320) Kapının gerisinde, bugün Yeni Cami'nin bulunduğu bölgenin çoğunlukla Yahudi nüfusunun yaşadığı yer olması nedeniyle, Osmanlı döneminde, *Çıfıt Kapısı* olarak anılmıştır[45] (Van Millingen, 1899, s. 218). Porta Neorion, vaktiyle Bahçekapı koyunda, imparatorluk donanmasına ait gemilerin bakımının yapıldığı, aynı zamanda Haliç girişinin savunmasında etkili olan limanın batı ucunda yer almaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 220). Ortaçağda, bu kapının bulunduğu yer Venedik bölgesinin doğusunda yer alan, sırasıyla Amalfi ve Pisalılara ait imtiyazlı bölgelerden ayrıydı (Van Millingen, 1899, s. 220). Geç Bizans döneminde, ''güzel kapı'' anlamına gelen "*Πύλη Ωραία"* yani "*Oraia Kapısı*" ismini alan Neorion Kapısı, Fatih Vakfiyelerinde de

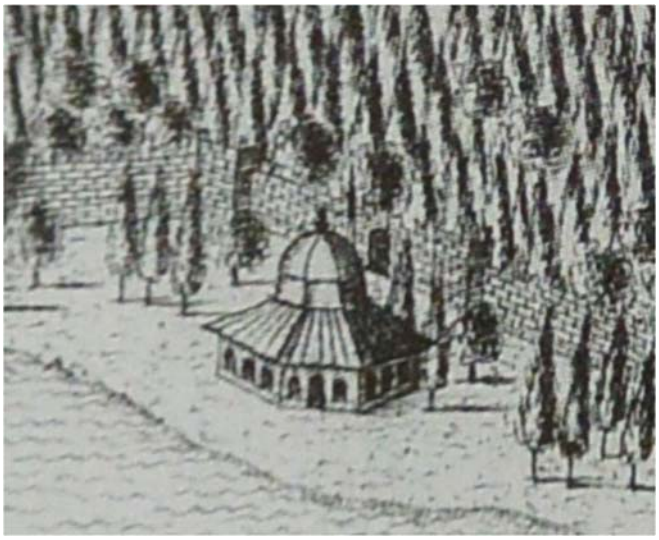
[45] Balık Pazarı Kapısı'nın Bizans dönemi isimlerinden biri olduğu iddia edilen (Van Millingen, 1899, s. 217-219) *Porta Hebraica'*yla birlikte, "*Yahudi Kapısı*" anlamına gelen birbirine yakın iki ayrı sur kapısının olması çelişkili bir durum yaratmaktadır. Ancak Porta Hebraica ve Çıfıt Kapısı'nın aynı kapı olduğunu gösteren yeterli veriye ulaşılamamıştır.

Oreye Kapısı olarak geçmektedir (Van Millingen, 1899, s. 220; Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, 1938, s. 239, 242). Ducas'a göre, Haliç'in ağzını kapatan zincir Oraia Kapısı'na bağlanıyordu, ancak bu durumda kentin kuzey limanlarından doğudaki Prosforion Limanı düşman saldırılarına karşı açıkta kalacağı için bu bilginin doğruluğu tartışmalıdır (Van Millingen, 1899, s. 222). IV. Murad'ın 1635 tarihinde seferden dönüşte karşılandığı bu geçiş (Naima, 1969, C.3, s. 1318), Osmanlı döneminde geceleri deniz yoluyla şehre girişin sağlandığı tek kapıydı (Dirimtekin, 1956, s. 24). Mehmet Ziya kapının 1850'lerde yıkıldığını belirtmesine karşın (Mehmet Ziya, 1918, s. 320), 1856 ve 1862 senelerine tarihlenen arşiv belgeleri (BOA, 1856, A.}MKT.NZD., D.191, G.3; BOA, 1862, A.}MKT.NZD., D.418, G.99) kapının ayakta olduğuna işaret etmekte; 1856'da genişletilen kapının genişletildiği, 1862'de ise geçişin sonradan yapılan kemerinin kaldırılarak düzenlendiği anlaşılmaktadır.

20. kapı, ***Porta Bonu***, ya da ***Porta Veteris Rectoris,*** 12. yüzyılda Cenovalıların imtiyazlı bölgesine açılmaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 225). Adının Bizans veya İtalyan bir resmi görevliye verilen isimden geldiği düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 225). Tahminen, Bab-ı Ali Caddesi, ya da bugünkü ismiyle Ankara Caddesi'nin sahil yoluna bitiştiği kuzey ucunda bir noktada yer almaktaydı (Şekil 3.39 [Plan 8]). Bizans döneminde, kapının önündeki kıyıda Cenova kolonisinin hizmetleri için kullanılan bir iskele bulunmaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 225). Sirkeci İskelesi'ne karşılık geldiği düşünülen bu iskele, Osmanlı döneminde, vekillerin görevlerine gitmeleri ve akşam yalılarına dönmeleri için kendilerine tahsis edilen kayığa buradan binmeleri nedeniyle Vezir İskelesi olarak anılırdı (Mehmet Ziya, 1918, s. 318).

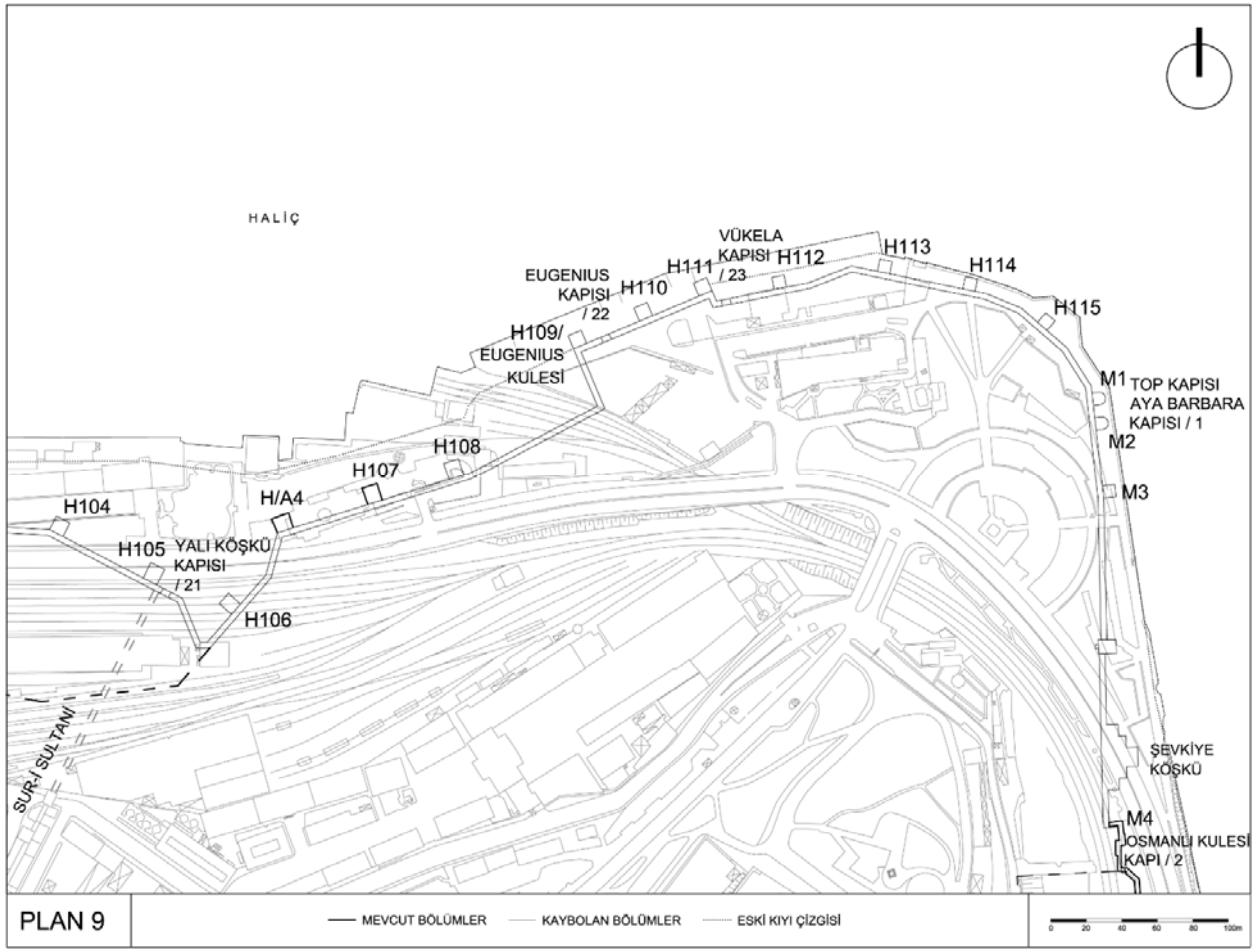
21. kapı olan ***Yalı Köşkü Kapısı***, A. Van Millingen, (Van Millingen, 1899, s. 227) A. M. Schneider (Schneider, 1950, s. 92) ve son dönemde Konstantinopolis'in savunma sistemi üzerine araştırmalar yapan B. Tsangadas'a göre (Tsangadas, 1980, s. 44), Eugenius Kapısı'na karşılık gelmekteydi. Ancak, vaktiyle Sepetçiler Köşkü'nün batısında kıyıda yer alan Yalı Köşkü'nün gerisinde Sur-i Sultani'nin Haliç Surları'na birleştiği yerde bulunan kapının (Şekil 3.42) konumu itibariyle Eugenius Kapısı'na karşılık gelmesi tartışmalı bir konudur (Şekil 3.43). Dirimtekin, bu kapının Osmanlı sahil saraylarından Yalı Köşkü'ne geçiş için sonradan açıldığını ileri sürmüştür (Dirimtekin, 1956, s. 25). Eugenius Kapısı'nın, Boğaz'dan gelen gemilerin, Neorion'un doğu bitişiğindeki, tahminen Porta Bonu ile Sepetçiler Köşkü arasındaki

koyda yer alan Prosforion Limanı'na girmeden önünden geçilen bir kapı olduğu bilinmektedir (Van Millingen, 1899, s. 227; Tsangadas, 1980, s. 44). Buna karşın, Yalı Köşkü Kapısı muhtemelen koyun içinde kalmaktaydı. Evliya Çelebi'nin, Osmanlı sarayında suç işleyenlerin infazları gerçekleştikten sonra denize atıldıkları yerlerden biri olarak işaret ettiği Yalı Köşkü Kapısı (Evliya Çelebi, 2011, s. 30), 1872'de demiryolu hattının yapımı sırasında yıkılmış olmalıdır.

Şekil 3.42 : Francesco Scarella'nın 1686 tarihli Haliç'ten Topkapı Sarayı çiziminde Yalı Köşkü gerisinde görülen sur kapısı (Necipoğlu, 2007).

22. kapı, Bizans dönemindeki ismiyle "*Πόρτα του Εύγενίου"* yani ***Porta Eugenius***'un yeri net değildir. F. Dirimtekin Prosforion Limanı'nın doğusunda, Yarımada'nın doğu ucuna yakın olduğu bilinen kapının stratejik olarak Sepetçiler Köşkü'nün doğusunda, deniz surunun kuzeye çıkıntı yaptığı yerde olabileceğini ileri sürmüştür (Şekil 3.43 [Plan 9]). Bizans imparatorlarının düğün merasimleri için kullanıldıkları kapı, Aya Sofya'ya kolaylıkla ulaşılabilecek bir noktada yer alması nedeniyle ayrı bir öneme sahipti (Van Millingen, 1899, s. 227). Bizans döneminde, liman girişini düşman donanmalarına kapatmak amacıyla uzatılan zincirin bir ucu, *Eugenius* Kapısı'nın bitişiğindeki aynı adla anılan Eugenius Kulesi, ya da Kentenarion, diğer ucu ise karşı kıyıda bugün Kurşunlu Mahzen'in yerinde olduğu tahmin edilen Galata Surları üzerindeki kuleye bağlanmaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 228; Tsangadas, 1980, s. 36). Bizans döneminde, kapının bulunduğu bölge de Eugenius olarak anılmaktaydı (Tsangadas, 1980, s. 44).

Şekil 3.43 : Plan 9 (2014)

Kapının yakınında İmparator Arkadius'un ünlü generalinin ismiyle anılan Timasii İskelesi bulunmaktaydı (Tsangadas, 1980, s. 44). *Porta Marmara* (*Μαρμαρο Πόρτα*) olarak da anılan kapının Haliç Surları üzerindeki İmparatorluk Kapısı anlamında Basilike Kapısı olarak isimlerden kapılardan diğeri olabileceği düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 230-240). Vaktiyle kapının üzerinde yer alan kitabede,

"Αυτός Ίουλιανός λαοσσόα τείχεα πήξας,
Στήσε τρόπαιον εης σύμβολον άγρυπνίης,
σφάζειν άντίβίους έχθρούς άπάνευθε μενοινῶν,
ᾗ πόλεως προπάροιθ' έχχροτέειν πολέμους."

yazılı olduğu belirtilmektedir (Van Millingen, 1899, 227; Schneider, 1950, s. 96). Buna göre kapının, 5. yüzyılda, İmparator Zeno döneminde (474-491), muhtemelen bir depremden zarar görmesi nedeniyle *prefect* İulianus tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır (Schneider, 1950, s. 96).

Haliç Surları'nın son kapısı olan ***23. kapı, Vükela Kapısı***'nın bir önceki kapıdan yaklaşık 65 m doğuda olduğu belirlenmiştir. (Şekil 3.43 [Plan 9]). Evliya Çelebi'nin *Uğrun Kapısı* olarak işaret ettiği (Evliya Çelebi, 2011, s. 30), *Ogrun Kapısı* veya *Ogzun Kapısı* gibi başka isimlerle de adlandırılan geçişin Osmanlı döneminde açılmış olabileceği belirtilmektedir (Dirimtekin, 1956, s. 26). Kapı, Yalı Köşkü Kapısı'ndan sonra, Osmanlı döneminde sarayda infaz edilen suçluların denize atıldıkları bir diğer yerdi (Evliya Çelebi, 2011, s. 30).

3.2.2 Kuleler ve beden duvarları

3.2.2.1 Heraklius Surları

Kara Surlarının kuzey ucunda; ilk olarak Heraklius döneminde (610-641) yapıldığı tahmin edilen, üç çokgen kuleyle desteklenmiş sur duvarı önünde, 813 senesinde, İmparator V. Leon (813-820) tarafından eklenen dış hatla Pteron denilen iç hisar oluşturulmuştur (Van Millingen, 1899, s. 167) (Şekil 3.19 [Plan 2]). Günümüzde Pteron Surları'nın doğuya kıvrıldıktan sonra bitiştiği H1 kulesinden itibaren başlayan Haliç Surları'nın (Şekil 3.44) ilk bölümü, Blahernai mahallesini deniz yönünden sarmaktadır. Bu kısım surlar, 626 senesindeki Avar saldırısında bölgenin savunma

açısından zayıflığı gözler önüne serilince, İmparator Heraklius (610-641) tarafından tarihi kentin o güne kadar açık kalan tek sahil kesiminde inşa edilmiştir[46].

Şekil 3.44 : Haliç Surları'nın Kara Surları ile birleştiği kuzeybatı köşesi.

Heraklius Surları olarak da anılan bu savunma hattı, toplamda 460 m uzunluğundaydı ve denize doğru çıkıntı yapan dörtgen planlı on iki kule ile tahkim edilmişti (Dirimtekin, 1956, s. 27) (Şekil 3.19 [Plan 2]). Bugün Ayvansaray sahilinde yer alan sur kalıntıları, batı ucunda ilk dört kulenin yer aldığı bölümde nisbeten daha iyi korunmuş olmasına karşın, ilerleyen kısımlarda önemli kayıplar vermiştir. 20 - 25 m arasında değişen aralıkla sıralanan ilk dört kule, genel olarak platform seviyesine kadar ayaktadır. Kulelerin gerisinde uzanan sur duvarı ise 3. ve 4. kuleler arasındaki beden duvarının kaybolan doğu yarısı dışında sürekliliğini korumaktadır ve büyük bölümü seğirdim seviyesine kadar ayaktadır. İlk yapımlarında beş sıra tuğlalı hatıllar arası 8 düzgün kesme taş sırasından oluşan örgü tekniğinde inşa edilen duvarların ilk üç kule arasında uzanan bölümünün şehir içine bakan yönünde, üst kat seviyesinde tuğla örgülü kemerle sonlanan kazamat nişleri yer almaktadır. Beden duvarlarının aşınan yüzeylerinde, ya da yıkılan bölümlerinde genelde sadece taş kullanılarak yapılmış onarımlar gözlenmektedir.

[46] *Notitia Urbis Constantinopolitanae*'de, Blahernai Konstantin'in şehrinin dışındaki 14. Mıntıka'nın sınırları içerisinde altıncı tepenin Haliç'e bakan ayağında yer alan bir dış mahalle olarak geçmektedir. Mahalle kara yönünden surlarla çevrilidir. Sınırları içinde Meryem'e ait olduğuna inanılan kutsal emanetin yer aldığı Theotokos Kilisesi, bir saray yapısı, bir çeşme, bir hamam, bir tiyatro ve bir oyun sahası yer alıyordu. 5. yüzyılda Theodosius Surlarının yapımıyla şehrin sınırlarına dâhil olan Blahernai'nin kara yönündeki surlarının gereksinim kalmadığından zamanla yıkılmış olması muhtemeldir (Van Millingen, 1899, s. 164-165).

Şekil 3.45 : Haliç Surları / 1. kule.

3. kule hariç diğer üç kule benzer mimari özelliklere sahiptir. 1., 2. ve 4. kulelere şehir içi yönünde birinci kat seviyesinden girilmektedir. Kulelerin denize bakan üç yönde birer mazgal pencereyle dışarıya açılan kule içleri beşik tonozla örtülüdür. Ancak yapım teknikleri açısından bu üç kule birbirinden farklı özellikler göstermektedir. İlk yapımlara ait duvar örgüsü, beş sıra tuğlalı hatıllar arası 7 - 8 taş sırasından oluşan düzendedir. 1. kulenin ön cephesi tek sıra taş ve 1-2 sıra tuğladan oluşan almaşık örgüyle neredeyse tümüyle yenilenmiştir (Şekil 3.45). Yine aynı kulenin Pteron iç hisarına bakan cephesinin sadece alt seviyesinde tuğla hatıl yer almakta, bunun dışında cephe bütünüyle kaba yonu taş sıralarından oluşmaktadır. 2. kulenin de özellikle üst seviyeleri benzer şekilde sadece kaba yonu taş sıralarından oluşan örgü şekli tercih edilerek 1990'lı yılların başında onarılmıştır (Şekil 3.46). 2. kulenin kuzey bitişiğinde, üzerindeki kitabeye göre 1711 tarihli Ayvansaray Mektebi Çeşmesi (Egemen, 1993, s. 166) ve doğu yanında, Padişah III. Ahmed'in kızı Hatice Sultan tarafından çeşmeyle birlikte aynı tarihte yaptırılan Hatice Sultan Sıbyan Mektebi bulunmaktadır (Eyice, 1994, C.1, s. 494). 4. kulenin (Şekil 3.48) zemin kat seviyesinde sadece düzgün kesme taş sıralarından oluşan örgü, birinci kat seviyesinde değişmekte; dört sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarının oluşturduğu düzende devam etmektedir.

Şekil 3.46 : Haliç Surları / 2. kule.

2 kuleye bitişik bulunan Hatice Sultan Sıbyan Mektebi'nden hemen sonra yer alan, sahabeden Muhammed el-Ensarî'nin türbesinin[47] bitiştiği 3. kule (Şekil 3.47), yukarıda bahsi geçen üç kuleden farklı özelliklere sahiptir. Doğu yönünde kule duvarının beden duvarına bitiştiği köşede kesintiye uğramasıyla oluşan bir yarıkla giriş sağlanan kule, kaba yonu taş sıralarından örülü yüksek duvarlara sahiptir ve bunlardan kuzey duvarı üzerinde kemerli bir açıklık yer almaktadır. Ayrıca denize bakan her üç cephenin en üst seviyelerinde dörtgen taş levha yerleri dikkat çeker. Bunlardan güneydoğu yönündeki hariç, diğer iki yönde kabartma figürlü mermer levhalar mevcuttur. Ön cephedeki kitabe hakkında F. Dirimtekin'in verdiği bilgiye göre[48], Aziz Pantoleon "ΑΓΙος ΠΑΝΤΟΛΕωΝ"[49] yazılı olan (Schneider, 1950, s. 100) levhanın

[47] Kitabesinde Eyyub el Ensari ile birlikte İstanbul'un kuşatmasına katılmış Muhammed el-Ensari'ye ait olduğu belirtilen türbenin ilk ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Bugünkü yapının, Sultan II. Mahmud (1808-1839) tarafından, 1835 tarihinde genişletilerek yeniden inşa edildiği belirtilmektedir. (Tanman, 1994, C.5, s. 492-493)

[48] F. Dirimtekin, kitabenin üzerindeki yazıyla bağlantılı olarak, "Agios Pantoleimon" olarak da anılan kulenin, karşı kıyıda Hasköy civarında yer aldığı tahmin edilen ve İmparator Theophilos'un eşi Theodora tarafından kurulan, aynı azize adanan manastırla (Janin, 1952, s. 153) bağlantılı olabileceğini ileri sürmekte; kurduğu bu bağlantıyı ise, Haliç'in bu kesiminde karşılıklı kıyıları bağlayan köprünün, bu manastır civarıyla kule yakınlarında bir yer arasında uzandığı varsayımına dayandırmaktadır (Dirimtekin, 1956, s. 68).

[49] Bütünüyle aktarılan kitabenin büyük harflerle yazılı kısımları o dönemde seçilebiliyordu.

üzerinde tavus kuşu resmedilmiştir. Ancak bugün bunun yerinde farklı desende bir levha bulunduğu, kuzeybatı yönünde de benzer nitelikte bezemeleri olan bir başka levhanın yer aldığı gözlenmiştir. Kulenin üst örtüsünden herhangi bir iz kalmamıştır.

Şekil 3.47 : Haliç Surları / 3. kule.

3. kulenin kuzey cephesinde yer alan kemerli açıklığın altında, bu kuleden kıyıya doğru dik uzanan ve sonradan yıkılan sura ait izler bulunmaktadır. Mehmet Ziya, denize kadar inen bu surun şehrin diğer surlarından biraz daha alçak olduğundan bahsetmektedir (Mehmet Ziya, 1918, s. 448-449). Bu sur olası düşman saldırılarında, zamanla dolarak genişleyen sahile, düşman askerlerinin karadan geçişini engellemek amacıyla inşa edilmişti. Olasılıkla kulenin ön duvarındaki bu tek açıklık vaktiyle duvarın seğirdim seviyesine geçişi sağlamaktaydı. Haliç Surları'nın ilk kapısı kabul edilen "Ksiloporta", ya da Osmanlı dönemindeki ismiyle "Dideban Kapısı" bu duvar üzerindeydi. Kapının üzerinde yer aldığı belirtilen, İmparator Theophilos dönemine (829-842) ait kitabe, surun bu dönemde yapıldığına işaret etmekteydi (Dirimtekin, 1956, s. 28). Surun 1868 tarihinde yol yapımı nedeniyle yıkıldığı belirtilen kapıyla birlikte yıkılmış olması muhtemeldir[50].

[50] F.Dirimtekin, bu bilgiyi Paspatēs'e dayanarak vermiştir (Dirimtekin, 1956, s. 11).

Şekil 3.48 : Haliç Surları / 4. kule.

4. kuleden sonra 7,5 m kadar devam eden ve ardından kesintiye uğrayan beden duvarı, denize bakan yönde bitişik yapılar yer aldığından, günümüzde sadece şehir içi yönünden görülebilmektedir. Ayvansaray Kapısı'nın, bugün Ayvansaray Kuyusu Sokak'ın girişine denk gelen bölümünde bulunduğu düşünülmektedir. Bir önceki kuleye 35,5 m uzaklıkta bulunan 5. kulenin denize bakan ön duvarı kısmen ayaktadır (Şekil 3.49). Beş sıra tuğlalı hatıllar arasında 7-9 sıra kesme taştan oluşan düzende örülmüş kule duvarı üzerinde bir mazgal pencereye ait izler yer almaktadır. Bugün bu duvarın güneyinde, ahşap ve kâgir karma strüktürde inşa edilmiş iki katlı konutun giriş katından geçilen beşik tonozlu mekânın kuleyle bağlantılı olması muhtemeldir.

20. yüzyılın başında, 5. kuleden 12. kuleye kadar uzanan surların, , kuleler hariç büyük bölümü ayaktaydı[51]. Hemen gerisinde yer alan Atik Mustafa Paşa Camisi'nin[52] çevresindeki küçük bostan alanını deniz yönünden saran surların yerini bugün bitişik nizam yapılar almış; yapılar arasında rastlanan birkaç tekil sur parçası dışında 11. kuleye kadar sur izleri silinmiştir. 5. kuleden sonra güneydoğuya doğru ilerleyen sur hattının üzerinde, yaklaşık 60 m mesafede 6. kulenin bulunduğu tespit edilmiştir[53].

[51] Pervititch Haritaları / 1928 tarihli Pafta 28 ve 1929 tarihli Pafta 29.
[52] Atik Ali Paşa Camisi, adı kesin olarak bilinmeyen bir Bizans Kilisesi'nden dönüştürülmüştür. 458 senesinde inşa edildiği bilinen St. Petrius ve Marcus Kilisesi olduğu yönünde bir inanış olmasına karşın, yapının İmparator Theophilos'un (829-842) kızı Tekla'nın yaptırdığı Aya Tekla Kilisesi olduğu görüşü hâkimdir. (Eyice, 1994, C.1, s. 406)
[53] Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, D7 numaralı pafta

Kuleye ait izlerin silinmiş olmasına karşın, batısında kalan beden duvarının 15,5 m uzunluğundaki parçası bugün şehir içi yönünden görülebilmektedir. Sur parçasının sadece taş sıralarından oluşan duvar örgüsünde taşlar arasında yatay ve düşey derzlere tuğla yerleştirilmiştir. Bizans dönemine ait bir merdiven korkuluğu parçası olabileceği düşünülen devşirme mermer bloğun duvar örgüsünde kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Bu sur kalıntısından sonra güney-güneydoğuya yönelen Heraklius Surları 12. kuleye kadar aynı doğrultuda ilerliyordu.

Şekil 3.49 : Haliç Surları / 5. kule.

6. kuleden sonra 20 m aralıkla 7. ve 8. kulelerin yer aldığı, ardından 9., 10. ve 11. kulelerin ortalama 30 m aralıkla sıralandığı belirlenmiştir. Bu kuleler 20. yüzyıl ortasında ayakta değildir (Dirimtekin, 1956, s. 29-30). Sadece 8. ve 9. kuleler arasındaki beden duvarının bir bölümüne karşılık geldiği anlaşılan bir parça günümüze ulaşmıştır (Şekil 3.50). 10 m uzunluğundaki sur kalıntısının doğu yarısı, zemin hizasındaki kesme taş sıralarının ardından beş sıra tuğlalı hatılla sona ermekte, diğer yarısı ise sadece kaba yonu taş sıralarından oluşmaktadır.

Şekil 3.50 : Haliç Surları / 8. ve 9. kuleler arasındaki beden duvarı.

Şekil 3.51 : Haliç Surları / 11. ve 12. kuleler arasındaki beden duvarı ve gerisinde yer alan Ayios Demetrius Kilisesi.

Vaktiyle 11. kulenin bulunduğu yerden,14. Mıntıka Surları'nın Haliç sahilinde son bulan ucuyla birleştiği noktaya kadar uzanan sur duvarı halen ayaktadır. Bu bölümün gerisinde Ayios Demetrius Kilisesi[54] yer almaktadır (Şekil 3.51). 11. kuleden yaklaşık 40 m ileride yer alan 12. Kule, 1928 yılına kadar ayaktaydı[55]. F. Dirimtekin, bu kuleye ait olduğu düşünülen duvarın surdan 6,5 m çıkıntı yaptığından bahsetmektedir (Dirimtekin, 1956, s. 30). Ancak, muhtemelen sahil şeridindeki yol genişletme çalışmaları dolayısıyla, bilinmeyen bir tarihte bu parçanın izleri silinmiştir. Heraklius Surları'nın doğu ucunda ayakta kalan 77 m uzunluğundaki kesimde, zemin seviyesinden başlayan düzgün kesme taş sıralarından sonra gelen beş sıra tuğlalı hatıl tüm duvar boyunca uzanmaktadır. Surun ilk yapımına tarihlendirilebilecek bu örgü, tuğla hatılın üzerinde birkaç düzgün kesme taş sırasıyla sonlanmaktadır. Yükselen bölümlerde farklı duvar örgüleri gözlenmektedir. Orta kısımda iki sıra harman tuğlası ve beş sıra kaba yonu taştan, batı ucunda iki sıra tuğla ve 6-7 sıra kesme taştan oluşan iki tip almaşık örgü uygulanmıştır. Ek olarak, batı ucunda cephe örgüsü içinde yer alan devşirme mermer kitabe parçası üzerinde "N Xω A" yazılıdır[56] (Şekil 3.52).

Şekil 3.52 : Haliç Surları / 11. kule civarında yer alan kitabe parçası.

[54] "Tou Kanavi" olarak da bilinen, Ayios Demetrius Kilisesi, 1204 senesinde kısa bir süreliğine burada yaşamış Patrik Nikolaos Kanavos'a adandığı düşünülmektedir. İlk olarak 1334 tarihli belgelerde bahsi geçen kilise, 1567 ve 1601 seneleri arasında patriklik merkezi olarak kullanılmıştır. 1729'da büyük bir yangın sonucu ciddi hasar gören yapı 1730 senesinde yeniden inşa edilmiştir. (Müller-Wiener, 2007, s.110; Karaca, 1994, C.3, s. 55)

[55] Pervititch Haritaları / 1928 tarihli Pafta 28.

[56] Asıl yeri belirtilmeyen bu kitabe parçasının, "πύργος θεοφιλου έN Χω Αυτοκρατόρος" yazısının bir parçası olabileceği belirtilmiştir (Dirimtekin, 1956, s. 69).

3.2.2.2 14. Mıntıka Suru ile Fener Kapısı arasındaki surlar

Heraklius Surları, vaktiyle 12. kulenin bulunduğu noktadan 25 m sonra 14. Mıntıka Surları'nın doğu ucuyla birleşmektedir (Şekil 3.19 [Plan 2]). 14. Mıntıka Surları'nın günümüze ulaşan, denize dik doğrultuda uzanan son kalıntısı, büyük kesme taş bloklardan oluşan farklı yapım tekniğiyle dikkat çekmektedir (Şekil 3.53). Yaklaşık 14 m uzunluğundaki duvar parçasının güneybatı ucunda Haliç Surları'nın kıyıya paralel devam eden bölümü başlamaktadır. 14. Mıntıka Suru'nun şehir içine doğru devam ettiği düşünülen uzantısı, zemin seviyesinin kıyı şeridine göre daha fazla yükselmesi sebebiyle toprak altında kalmış olmalıdır.

Şekil 3.53 : Haliç Surları / 14. bölge surlarının doğu ucu.

439 senesinde, kentin Deniz Surları yeni Kara Surları'na göre uzatıldığında, Haliç Surları 14. Mıntıka Surları'nın denize ulaştığı doğu ucula bitirilmişti (Dirimtekin, 1956, s. 31). Bugün net olarak görülen bu birleşim noktasından güney-güneydoğu yönüne ilerleyen sur hattının yaklaşık 100 m uzunluğundaki ilk bölümü önemli ölçüde günümüze ulaşmıştır (Şekil 3.20 [Plan 3]). Birleşim noktasının 20 m doğusunda yer alan 13. kule bilinmeyen bir tarihte yıkılmış, geriye sur duvarı üzerinde, bulunduğu kot itibariyle kule girişine işaret ettiği düşünülen tuğla örgülü bir kemer kalmıştır (Şekil 3.54). 13. kulenin yaklaşık 30 m doğusundaki 14. kule ve bundan 26 m ileride yer alan 15. kule ise mazgallı bitimleri dışında tüm yükseklikleriyle ayaktadır (Şekil 3.55). Kulelerin bitiştiği sur duvarı beş sıra tuğlalı hatıllar arası yedi kesme taş sırasından oluşan düzendedir. Şehir içi yönünde arazinin dolmasıyla surun kente bakan cephesi 14. kuleye kadar tümüyle dolgu altında kalmıştır. 14. ve 15. kuleler arasındaki beden duvarının şehir içine bakan cephesinin, üst seviyesi kısmen açıktadır ve bu yönde beş kazamat nişine ait girintiler seçilmektedir (Şekil 3.56).

Şekil 3.54 : Haliç Surları / 13. kule girişi.

Dörtgen planlı olan ve sur hattından denize doğru 7 - 7,5 m çıkıntı yapan kulelerin denize bakan ön cephelerinde iki, yan cephelerinde ise birer mazgal pencere bulunmaktadır. Kulelerin şehir içi yönündeki girişlerine ilişkin özgün ayrıntılar silinmiştir. İlkinin üst örtüsü önemli ölçüde yıkılmış olsa da, mevcut izlerden 15. kuledekine benzer şekilde beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Her iki kule de dıştan dört sıra tuğlalı hatıllar arası beş ile yedi arasında değişen kesme taş sırasından oluşan yapım tekniğinde inşa edilmiştir. Ancak, 14. kulenin ön cephesinde zemin seviyesindeki ilk hatıl beş sıra tuğlalıdır. Zemin kat seviyesinde 1,95 m kalınlığındaki kule duvarları, üst kat seviyesinde 1,70 m kalınlığa düşmektedir. Kulenin içine ahşap kirişlerle desteklenen bir döşemenin yerleştirilmiş olabileceği varsayılmaktadır. Schneider'in Fener Kapısı'nın batısındaki on dördüncü kule üzerinde yer aldığını belirttiği ve İmparator Theophilos'un kulesi olduğunu ifade eden "πύρΓΟΣ Θεοφίλου έν χῳ αύτοκραΤΟΡΟΣ" yazılı kitabenin (Schneider, 1950, s. 100) vaktiyle 14. veya 15. kulelerden biri üzerinde olması muhtemeldir.

Şekil 3.55 : Haliç Surları / 14. kule (sağda) ve 15. kule (solda).

Şekil 3.56 : Haliç Surları / 14. ve 15. kuleler arasındaki beden duvarının şehir içinden görünüşü.

15. kuleden 29. kuleye kadar uzanan sur hattının büyük kısmı, 20. yüzyılın ortasına gelmeden yok olmuştur; buna karşın bölgedeki binalar arasında bazı sur kalıntıları izlenebilmektedir[57]. Balat semti sınırları içinde kalan bu bölgede yerleşim dokusunun zamanla daha da yoğunlaşmasıyla, sur hattına ait son izler de görünmez hale gelmiş, ya da silinmiştir (Şekil 3.20 [Plan 3]). 15. kuleden sonra güney-güneydoğu yönünde ilerleyen sur hattı üzerinde, 25 ile 30 m arasında değişen aralıklarla sıralanan 16., 17. ve 18. kulelerden sonra gelen 19. kulenin bir önceki kuleye 50 m mesafede yer aldığı belirlenmiştir. 19. kuleden hemen önce, günümüzde Ferruh Kâhya Sokağı'nın girişine denk gelen yerde Küngoz Kapı'nın bulunduğu tahmin edilmektedir (Dirimtekin, 1956, s. 33). 19. kuleden 35 m ileride 20. kule, bundan 20 m sonra ise 21. kulenin yer aldığı tespit edilmiştir. Balat Kapısı son iki kule arasında bulunuyordu ve 1847 tarihli Mühendishane haritasında gösterildiği gibi Balat İskelesi'ne ulaşılan yolun devamında bugün Şerefiye Sokak olarak isimlendirilen sokağın başında bir yere karşılık gelmekteydi. 21. kuleden sonra güneye yönelerek şehir içine doğru bir kavis oluşturan sur hattı üzerinde 65 m mesafede 22. kule yer almaktaydı. 20. yüzyıl ortasında ayakta olduğu bilinen (Dirimtekin, 1953, s. 34) kulenin dört sıra tuğlalı hatıllar arası sekiz kaba yonu taş sırasından örülü güney yan duvarı binalar arasında seçilebilmektedir (Şekil 3.57).

[57] Pervititch Haritaları / 1929 tarihli Pafta 27.

Şekil 3.57 : Haliç Surları / 22. kulenin güney yan duvarı.

Schneider'ın aktardığına göre, "İmparator Theophilos'un kulesi" anlamına gelen "ΠΥΡΓΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΕΝ Χω ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ" ve "İmparator Theophilos ve babası Mikhail'in kulesi" anlamına gelen "πύργος θΕΟΦΙλου καί μιχΑΗΛ ΕΝ χῳ άυτοκρατόρων"[58] yazılı kitabelerin yer aldığı, Fener Kapısı'nın batısındaki on birinci ve on ikinci kulelerin (Schneider, 1950, s. 99-100), vaktiyle 15. kulenin doğusunda yer alan iki kuleye karşılık geldiği tahmin edilmektedir. Yine aynı kaynakta belirtildiği üzere, Fener Kapısı'nın batısındaki sekizinci ve dokuzuncu kuleler üzerindeki, sırasıyla "ΠΥΡΓΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΕΝ Χω ΑΥΤΟΚράτοΡΟΣ" ve "ΠΥργος" yazılı kitabelerin (Schneider, 1950, s. 99) ise 22. kule ve civarındaki kulelerden ikisine ait olması muhtemeldir.

22. kulenin ardından doğu-güneydoğu yönünde ilerleyen sur hattı üzerinde, 35 m mesafede 23. kule ve ondan yaklaşık 65 m ileride 24. kule bulunmaktadır. Haliç sahilindeki Ayios Prodromos Metohion Kilisesi[59] gerisine düşen bu iki kule arasındaki

[58] Bütün olarak aktarılan kitabenin büyük harflerle yazılı kısımları o dönemde seçilebiliyordu.
[59] İoannes Prodromos Metohion Kilisesi'nin ilk yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte 14. yüzyıl sonuna tarihlenen belgelere göre, "Avcıların Prodromosu (rehberi) ve Vaftizcisi" olarak adlandırılması, yakınında Küngoz Kapısı'nın açıldığı Kynegoi (Avcılar) bölgesiyle bağlantılı

beden duvarının yaklaşık 10 m uzunluğundaki parçası yer almaktadır (Şekil 3.58). Yüzeyi oldukça aşınmış olmasına karşın, sur parçasının zemin seviyesinde tuğla hatılla başlayan ve kesme taş sıralarıyla devam eden özgün duvar örgüsü seçilebilmektedir. 24. kuleden sonra güneydoğu yönünde ilerleyen sur hattından, 29. kulenin bulunduğu yere kadar herhangi bir iz kalmamıştır. Bu bölüm üzerinde, 25., 26., 27. ve 28. kuleler 35 - 45 m arasında değişen aralıkla sıralanmaktaydı (Şekil 3.20 [Plan 3], Şekil 3.23 [Plan 4]).

Şekil 3.58 : Haliç Surları / 23. ve 24. kuleler arasındaki beden duvarının bir parçası.

Bulgar Okulu'nun[60] batı köşesinde bulunan 28. kulenin, izleri 20. yüzyıl ortalarına kadar mevcuttu (Dirimtekin, 1956, s. 35). Aynı yapının diğer köşesine bitişik yer alan 29. kule ise bugün kısmen ayaktadır. Sur hattının 29. kuleden başlayarak Aya Kapı civarına kadar uzanan bölümleri bazı noktalarda kesintiye uğramakla birlikte, ana çizgileriyle korunmuştur (Şekil 3.23 [Plan 4]). Yarı yıkık durumdaki 29. kule iki katlıdır (Şekil 3.59). Kule üzerinde bir zamanlar yer alan kitabede "imparator" anlamına gelen "AYTOKPATOρος" yazılı olduğu belirtilmektedir (Schneider, 1950,

olabileceğini göstermektedir. 1400 tarihli belgede ise "Nikolaus'un Kilisesi" olarak geçtiği belirtilmektedir. (Karaca, 1994, C.4, s. 183)

[60] Haliç sahilinde inşa edilmiş Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin karşısında yer alan Bulgar Okulu, 1850 senesinde papaz evi olarak yapılmıştır. 1857 senesinde okul olarak kullanılmaya başlamıştır. Sveti Stefan Kilisesi olarak da isimlendirilen kilise, Ortodoks Patrikhanesi'nden ayrılan Bulgarların, 19. yüzyıldan bu yana merkez kilisesidir. Başta ahşap olan kilise, 1893 senesinde mimar Hovsep Aznavur tarafından, sahil şeridinin geoteknik özellikleri dikkate alınarak demirden prefabrik elemanlarla tasarlanmıştır. Günümüzdeki yapı, Avusturya firması, R. Ph. Waagner tarafından prefabrike elemanlar üretilerek 1898 senesinde yapılmıştır. (Kuruyazıcı ve Tapan, 1994, s. 44-45; Hezarfen ve Mülayim, 1994, s. 329)

s. 98; Dirimtekin, 1956, s. 70). Çevresini saran yapılar yıkıldıktan sonra ortaya çıkan zemin katın şehir içi yönünde dairesel bir kemer yer almaktadır. Mekân, burcun ön duvarına paralel ilerleyen beşik tonozla örtülüdür. Şehir içine bakan yönde, kemerin diğer tarafında mevcut tonoz izlerinden. kulenin zemin katına girişte bir vestibülün olabileceği düşünülmektedir. Üst örtü, tuğlaların tonoz eksenine dik dizilmesiyle örülmüştür. Birinci katta ise denize bakan ön duvar üzerinde iki mazgallı pencere, Bulgar Okulu'na bitişen duvarda ise belki de sonradan kapatılmış pencerenin yerinde bir niş bulunmaktadır. Bu kat ise tonoz eksenine paralel dizilmiş tuğlalardan oluşan beşik tonozla örtülüdür. Kule ön duvarının bir kısmının yıkılmasıyla ortaya çıkan kesitte, duvar örgüsünün tek sıra taş ve 2-3 sıra tuğladan oluşan almaşık örgülü iç ve dış cidarlar arası moloz örgüden oluştuğu gözlenmektedir.

Şekil 3.59 : Haliç Surları / 29. kulesinin doğudan görünüşü.

Vaktiyle 29. kuleden 35 m ileride yer alan 30. kuleye kadar uzanan beden duvarının, ikinci kuleye bitişen yarısı ayaktadır (Şekil 3.60). Beden duvarının kesildiği noktada, duvar kalınlığını kateden beş sıra tuğla hatıl arasında, düzgün kesme taştan her iki yöndeki dış cidarların ortasında taş ve harçla oluşturulmuş moloz örgü yer almaktadır. Platform seviyesine kadar ayakta olan 30. kulenin iç mekânına girilememektedir. Dört

sıra tuğlalı hatıllar arası beş, ya da altı sırra kesme taş örgülü dış cephelerin birinci kat seviyesinde, kuzeydoğu yönünde iki, güneydoğu yönünde bir mazgal pencere bulunmaktadır. İmparator Theophilos dönemine (829-842) tarihlenen burcun ön cephesinin en üst seviyesindeki tek sıra düzgün kesme taştan bant üzerine işlenmiş yazıtta "ΠΥργος . . . . ένΧΡΙΣΤΩ ΑΥτοΚΡΑΤΟΡΟΣ" yazılı olduğu belirtilmektedir (Schneider, 1950, s. 98; Dirimtekin, 1956, s. 70).

Şekil 3.60 : Haliç Surları / 30. kule.

30. kuleden güneydoğuya devam eden sur hattının 50 m uzunluğundaki bölümü üzerinde yükselen çok katlı yapıların harap durumu, temel duvarlarını oluşturan sur kalıntıları için de tehlike yaratmaktadır. 30. kulenin 37,5 m ilerisindeki 31. kuleye kadar uzanan beden duvarı üzerinde Haliç Surları üzerindeki 5. kapı yer almaktadır. Beş sıra tuğlalı hatıllar arası düzgün kesme taş sıralarından oluşan ilk yapımların hasar gören yüzeylerinde taş ve tuğla malzemeyle farklı tekniklerde müdahaleler gözlenmektedir. 31. kule, sur hattından ortalama 7-8 m arasında değişen mesafede çıkıntı yapan diğer kulelerle kıyaslandığında, 2,85 m gibi kısa bir çıkıntıya sahiptir. Üzerinde yükselen iki binadan dolayı sadece denize bakan cepheleri görülebilen 31. kulenin zemin kat seviyesi ayaktadır. Kulenin cephe örgüsü beş sıra tuğlalı hatıllar arasında çok ince yatak ve yanak derzleri bırakılarak yerleştirilmiş düzgün kesme taş sıralarından oluşmaktadır (Şekil 3.61).

Şekil 3.61 : Haliç Surları / 31. kule.

Şekil 3.62 : Haliç Surları / 31. ve 32. kuleler arasındaki beden duvarı.

31. kuleden 3,5 m sonra sur izleri, sahil yolu Mürsel Paşa Caddesi'ndeki 51 numaralı binayla kesintiye uğramıştır (Şekil 3.23 [Plan 4]). Binanın doğusunda, aynı doğrultuda 50 m daha ilerleyen beden duvarının 32. kuleye bitişen ucu, sahil yolunu şehir içine bağlayan yan yolla kesilmiştir (Şekil 3.62). Kaynaklarda, Haliç Surları üzerindeki kuleler arasındaki mesafeler dikkate alındığında, F. Dirimtekin'in de belirttiği gibi (Dirimtekin, 1956, s. 36), 31. ve 32. kuleler arasında H/A1 olarak işaret edilen bir burcun bulunabileceği düşünülmüştür. Sur duvarının beş sıralı tuğla hatıllar arası düzgün kesme taş sıralarından oluşan, deniz yönündeki cephesinin özellikle aşınan tuğla hatıl yüzeyleri, 20x20x2,5/3 cm boyutlu tuğlaların yatak satıhları dikine yerleştirilerek onarılmıştır.

Şekil 3.63 : Haliç Surları / 32. kule.

32. kulenin, 31. kule gibi sur hattından daha az taşma yaparak 3,35 cm çıkıntı yaptığı belirlenmiştir. Birinci kat seviyesi korunmuş olan kulenin denize bakan ön cephesine sonradan bir kapı açılmıştır (Şekil 3.63). Şehir içi yönündeki özgün girişe ait herhangi bir iz tespit edilememiştir. Beş sıra tuğlalı hatıllar arası yedi ile dokuz sıra kesme taştan örülü duvarlarla çevrili iç mekân, doğu ve batı yan duvarları birbirine bağlayan tuğla örgülü üç kemerle desteklenen, yan yana iki yelken tonozla örtülüdür. Günümüzde motor tamir atölyesi olarak kullanılan kulenin iç mekânında, çelik profiller ve ahşap kullanılarak bir ara kat yapılmıştır. Üst kat seviyesinde, kulenin denize bakan üç cephesine açılan birer mazgal pencere bulunmaktadır. Denize bakan cephelerde, tuğla

hatılların aşınan yüzeylerinin daha 20x20x2,5/3 cm boyutlu tuğlalar ve taş kullanılarak onarıldığı gözlenmektedir. Bir zamanlar kulenin üzerinde yer alan yazıtta "İmparatorlar Theophilos ve Mikhail" anlamına gelen "ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΚΕ ΜΙΧΑΗΛ ΕΝ Χω ΆΥΤΟΚΡΑΤΟΡων" yazılı olduğu belirtilmektedir (Schneider, 1950, s. 98).

32. kulenin doğusunda, Yıldırım Caddesi üzerindeki 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30 numaralı çok katlı yapıların kuzey cephelerinin zemin kat seviyesinde 35 m takip edilebilen sur (Şekil 3.54), 33. kulenin bulunduğu düşünülen noktaya kadar uzanmaktadır. Kulenin yerinde bulunan tek katlı yapıdan dolayı 5,5 m uzunluğundaki kesintiden sonra sur 11 m devam etmektedir. Haliç Surları'nın bu bölümünde duvar örgüsü beş sıra tuğlalı hatıllar arasında yedi veya sekiz sıra kesme taştan oluşmaktadır. Tuğla hatılların aşınan yüzeyleri, 32. kuledekine benzer şekilde daha ince tuğlalar veya taşla onarılmıştır.

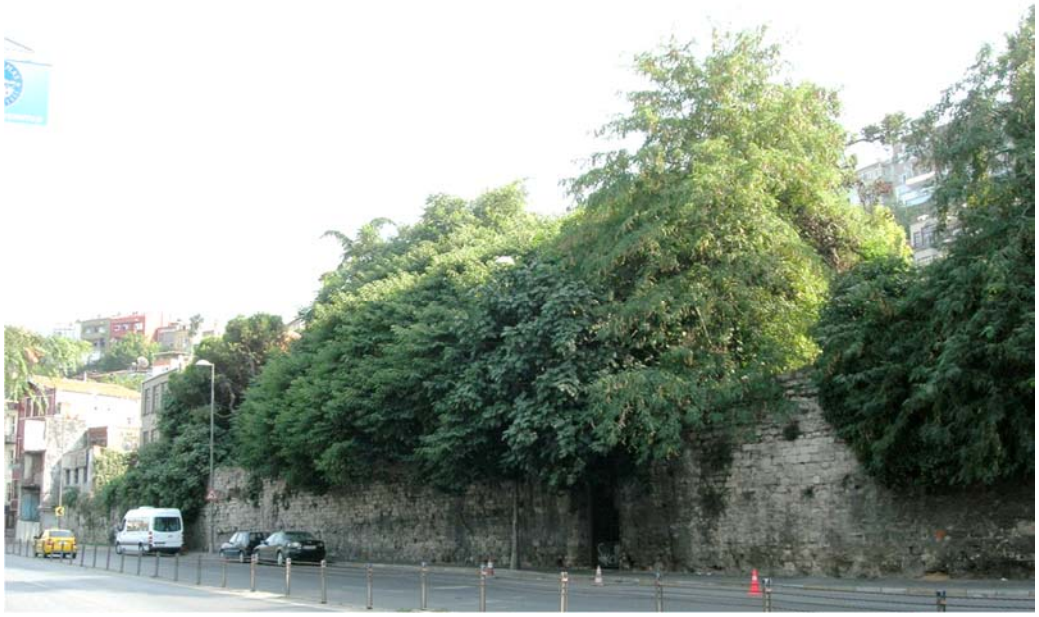

Şekil 3.64 : Haliç Surları / 32. ve 33. kuleler arasındaki beden duvarı.

3.2.2.3 Fener Kapısı ile Petri Kapısı arasındaki surlar

33. kulenin doğusunda Fener Kapısı'na varmadan iki kola ayrılan sur duvarları, 260 m doğuda Petri Kapısı civarında yeniden birleştikleri noktaya kadar Petrion adı verilen iç kaleyi çevrelemekteydi. Bölgeyi kuzeydoğudan sarmalayan surlar, Haliç Surları'nın bir parçasıdır. İç surlar ise, kentin beşinci tepesinin Haliç'e dik inen kuzey yamacına konuşlanan yerleşimi, şehir içine doğru derin bir kavis oluşturarak sarmalamaktadır.

Konstantinopolis'in erken dönemlerinde çok sayıda kilisenin yer aldığı bu yerleşim (Van Millingen, 1899, s. 206-207), Lorichs'in panoramasında (Şekil 3.25), batı ucunda çevresindeki diğer kulelere göre daha yüksek resmedilmiş "Lantern Thor" yani Fener Kulesi'nden dolayı "Fener" olarak anılmıştır. Bugün Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin bulunması sebebiyle ayrı bir öneme sahip olan bölge, Fetihten sonra Sultan II. Mehmed'in kente geri çağırarak, devletin önemli kademelerinde görevler verdiği, daha çok "Fenerli" olarak adlandırılan Rumların ikamet ettiği muhitti (Akın, 1994, C.3, s. 279-281). Önemli değişimler geçirmesine karşın, geçmişten gelen mimari izleri bugün de yaşayan bu tarihi yerleşimi vaktiyle her iki yönden kesintisiz saran surlara ait izler, bölgenin eski sınırlarını vurgulamaktadır (Şekil 3.23 [Plan 4]).

Şekil 3.65 : Haliç Surları'nda vaktiyle 35., 36. ve 37. kulelerin bitiştiği bölüm.

Petrion'u deniz yönünden saran surların yaklaşık 100 m uzunluğundaki başlangıç bölümüne ait izler silinmiştir. Haliç Surları üzerindeki 34. kuleye karşılık gelen Fener Kulesi'nin üzerinde, "büyük hükümdar Theophilos" anlamına gelen "θεοΦΗΛΟΥ ΜεγαΛου βασιλέως" yazılı bir kitabe olduğundan bahsedilmektedir (Schneider, 1950, s. 98). Bu kulenin doğusunda yer alan Fener Kapısı, iç kalenin batı ucundan kıyıya erişimi sağlıyordu. Kapıdan kısa bir mesafe sonra yer aldığı düşünülen 35. kulenin gerisinde girinti yapan sur, ardından tekrar güneydoğuya yönelerek kıyı boyunca ilerlemekteydi. Bugün bazı noktalarda kesintilere uğramakla birlikte, bu surun denize bakan yöndeki izleri Petrion Kalesi'nin doğu ucuna kadar devam etmektedir. Şehir içi yönünde zeminin dolması sebebiyle, bugün sur hattı bu yönde tümüyle toprak altında

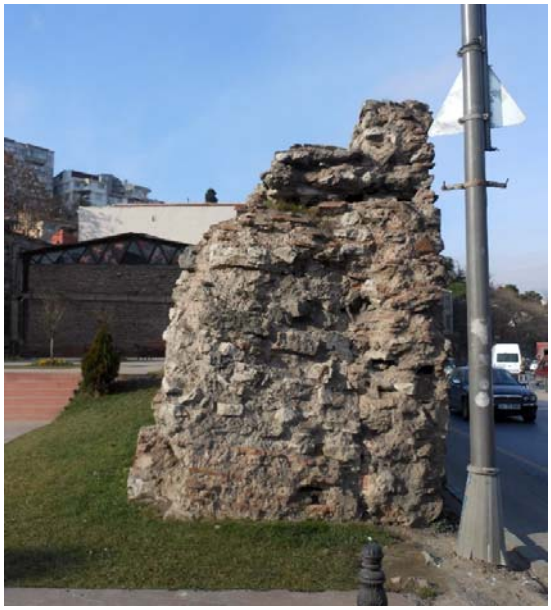
kalmıştır. Sur hattı üzerinde kule yerlerine dair izler uzun süre önce yok olmuştur. 1203 ve 1204 senelerindeki Latin saldırıları ve Osmanlı kuşatması ile ilgili tarihi belgelerde bölgenin surlarının deniz tarafından tahkim edildiği belirtilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 207-208, Villehardouin, 2001, s. 75-76, 92-93). Lorichs'in panoramasıyla (Lorichs, 2009) F. Dirimtekin'in bölgeye ilişkin krokisi (Dirimtekin, 1956) arasında yapılan karşılaştırmaya göre, Fener Kulesi'nden sonra sekiz kulenin yer alabileceği sonucu çıkmaktadır.

Şekil 3.66 : Haliç Surları / 41. ve 42. kuleler arasındaki beden duvarı.

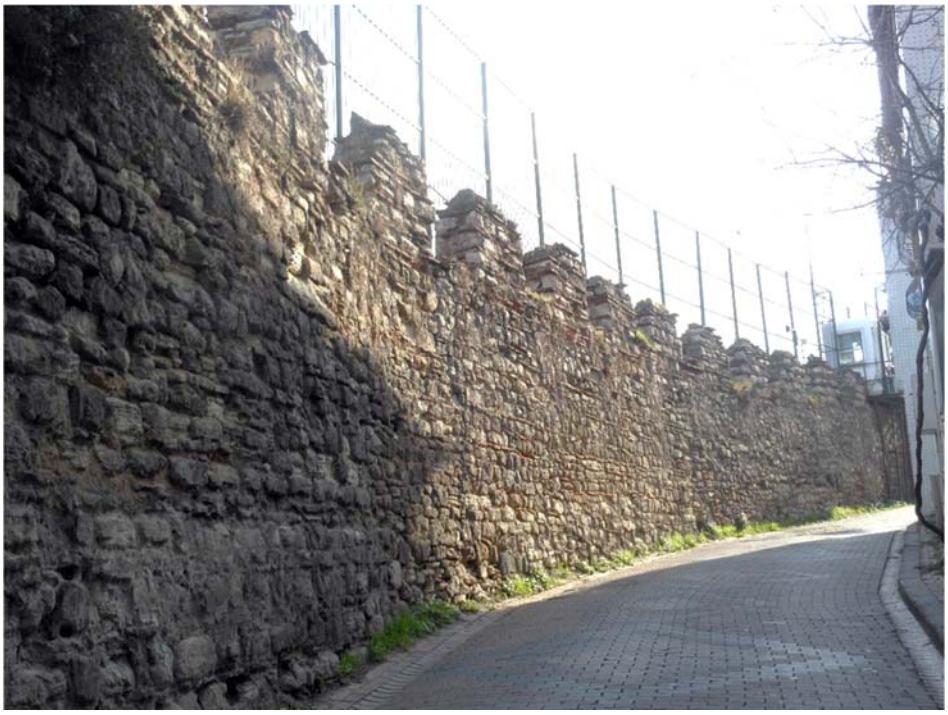
Bu kuleler, olasılıkla 20 - 25 m arasında değişen aralıklarda sıralanmaktaydı (Şekil 3.23 [Plan 4]). Buna göre 35. kuleden itibaren kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 135 m kadar ilerleyen ilk kısım (Şekil 3.66) üzerinde dört kule (H35, H36, H37, H38), ardından doğu-güneydoğu yönüne saparak doğu ucuna kadar uzanan 80 m uzunluğundaki bölümde ise üç kulenin (H39, H40, H42) yer aldığı tahmin edilmektedir. Yerleşimden kıyıya açılan bir geçiş olan ve bugün kaldırım seviyesinde lentosu görünen Prophitou Prodromou Kilisesi Poternesi'nin 38. ve 39. kuleler arasında bir yere karşılık geldiği belirlenmiştir. 42. kulenin bulunduğu noktadan güneye dönerek devam eden sur, 43. kuleyle birleşmekteydi. İç kalenin kıyıya açılan bir diğer kapısı olan Petri Kapısı, 42. ve 43. kuleler arasında, bugünkü Sadrazam Ali Paşa Caddesi'nin doğu ucu üzerinden geçen beden duvarı üzerinde yer alıyordu (Van Millingen, 1899, s. 206). İlk yapımlarında beş tuğla sıralı hatıllar arasında kesme taş

sıralarından oluşan düzendeki cephelerin ciddi değişim geçirdiği gözlenmektedir. Örneğin 41. ve 42. kuleler arasındaki sur bölümünün, kesitinde görüldüğü üzere, ilk yapımda duvar kalınlığını kateden tuğla hatılın denize bakan cephesinin tek sıra taş ve 1-2 sıra tuğladan oluşan almaşık örgüyle onarılmış olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 3.67).

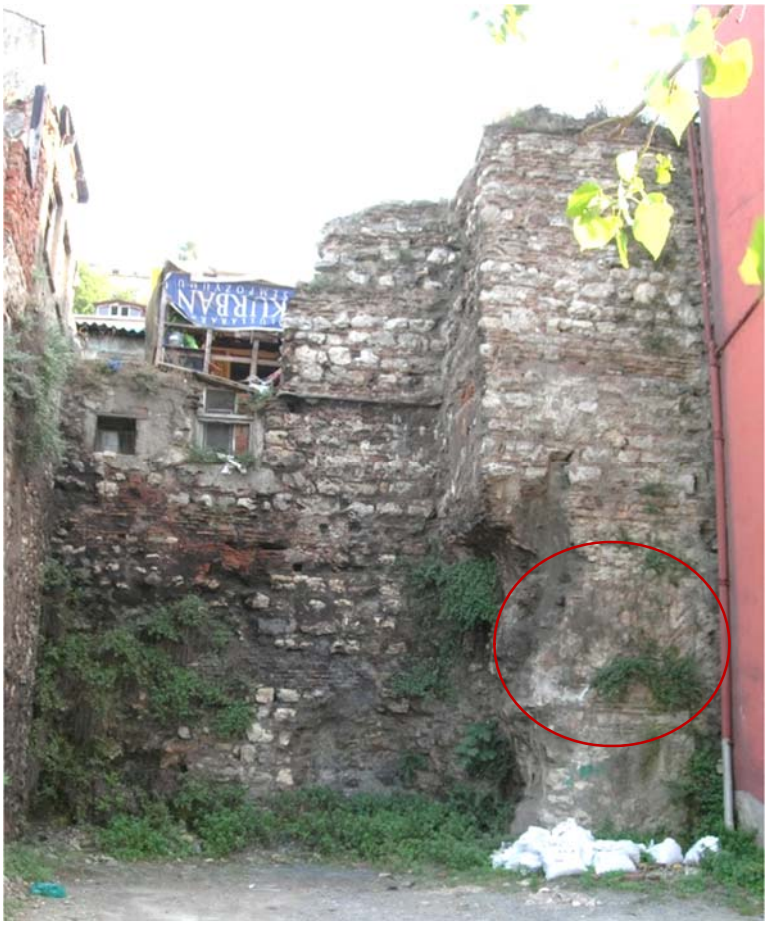

Şekil 3.67 : Haliç Surları / 41 ve 42 kuleler arasındaki beden duvarının doğu ucu.

Petrion Kalesini şehir içi yönünden saran surların, batıda Haliç sur hattıyla birleştiği ucu Yıldırım Caddesi'yle kesintiye uğramıştır. Sur parçasının batı yönünde bitişik bir bina yer almaktadır. Doğu cephesinde iç kaleyle şehir içi arasında geçişi sağladığı düşünülen Diplophenarion kapısına ait izler mevcuttur. Öte yandan bu yöndeki cephe oldukça aşınmış olduğundan moloz iç örgü görünür durumdadır. İç surların güney-güneybatı yönünde arazinin eğimine göre yükselerek devam eden bölümleri binalar arasında kalmıştır. Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin güney sınırını oluşturan gerideki duvarlar, İncebel Sokağı boyunca yaklaşık 120 m devam etmektedir (Şekil 3.68). Ana hatlarıyla tek sıra taş ve tek sıra tuğladan oluşan almaşık örgülü duvarın dendan seviyesinin korunmuş olduğu dikkat çekmektedir. Özel Maraşlı Rum İlköğretim Okulu'nun gerisinde, okul bahçesinin arka sınırı boyunca uzanan duvarlar doğu-kuzeydoğu yönünde 65 m kadar ilerlemektedir. Bu bölümün başlangıcında sur üçgen planlı bir payanda ile desteklenmiştir. Bu bölüm de almaşık duvar örgüsüyle devam etmektedir; taş sıraları arasında yer yer, bir yerine 2 veya 3 sıra tuğla kullanıldığı gözlenmiştir.

Şekil 3.68 : Petrion Surları'nın kuzey bölümü.

Şekil 3.69 : Petrion Surları'nın doğu ucundaki kule kalıntısı.

Lorichs'in panoramasında Petrion kalesini içten saran surların doğu ucuna doğru kuleler resmedilmiştir (Şekil 3.25). Yerinde yapılan incelemeler ve kaynak araştırmalarıyla dört kulenin yeri belirlenmiş, bunlardan sadece en doğudaki dördüncü kuleye ait izlerin günümüze ulaştığı saptanmıştır (Şekil 3.69). Sur hattından denize doğru çıkıntı yapan dörtgen planlı kule, kuzeydoğu köşesi dışında binalarla sarılıdır. Doğu cephesi ve kısmen görülebilen kuzey cephesi gizli tuğla tekniğinde hatıllar arası 5-6 kaba yonu taş sırasından oluşmaktadır. Ancak üst seviyeleri tek sıra taş ve 2-3 sıra tuğladan oluşan almaşık örgülüdür. Kuzey cephesinin zemin kat seviyesinde, tek sıra taş ve üç sıra tuğladan oluşan almaşık örgüyle kapatılmış, tuğla kemerli bir açıklık izi yer almaktadır.

Şekil 3.70 : Petrion Surları'nın 43. kuleye bitişen doğu ucu.

Dördüncü kuleden doğuya doğru ilerleyen ve büyük bölümü binaların gerisinde kalan beden duvarı 30 m kadar sonra Haliç Surları üzerindeki 43. kuleye bitişmektedir. Duvarın 43. kuleye yakın kısmının birinci kat seviyesinde, iç içe üç sıra tuğlayla örülmüş kemerleriyle dikkat çeken iki pencere yer almaktadır (Şekil 3.70). Beden duvarının zemine seviyesinde gizli tuğla tekniğinde hatıllar arası kaba yonu taş sıralarından oluşan düzende, üst seviyesi ise tek sıra taş ve üç sıra tuğladan oluşan almaşık düzendedir.

3.2.2.4 Petri Kapısı ile Aya Kapı arasındaki surlar

Petri Kapısı'nın güneyindeki 43. kuleden doğuya doğru ilerleyen sur hattının Yeni Aya Kapısı'na kadar uzanan 145 metrelik bölümü günümüze ulaşmıştır. Petrion bölgesini iki yönden çevreleyen surların birleştiği noktada yer alan 43. kule bugün kısmen ayaktadır (Şekil 3.71). Petrion bölgesi iç surlarının doğu ucu, kuzey yönünde 2,85 m çıkıntı yaptıktan sonra doğuya doğru 2 metrelik bir girinti yapıp, 43. kuleye bitişmektedir. Binalarla sarılı olan kulenin batı duvarı kuzey yönünde 5,30 m uzanmaktadır. Duvarın zemin kat seviyesinde kemerli geniş bir açıklık bulunmaktadır. Bugün bu açıklık içine prefabrik elemanlardan bir tuvalet ünitesi yerleştirilmiştir (Şekil 3.72). Kule duvarının görünen dış cidarı tek sıra taş ve üç sıra tuğladan oluşan almaşık düzendedir.

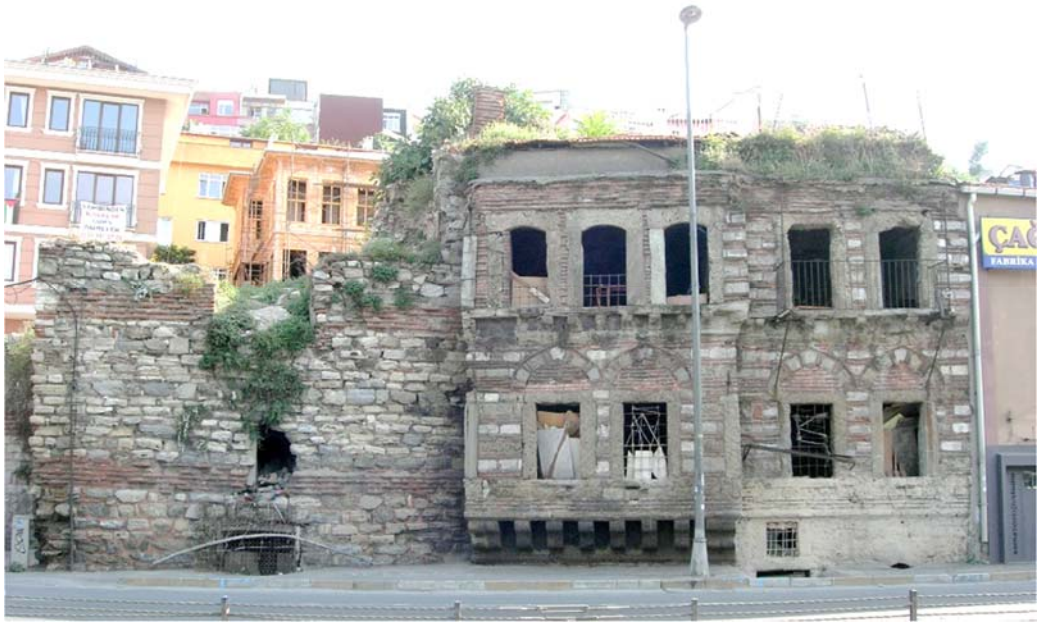

Şekil 3.71 : Haliç Surları / 43. kulenin batı duvarı.

43. ve 44. kuleler arasındaki beden duvarı binalar arasında kalmıştır. 44. kule birinci kat seviyesinde ayaktadır; batı yönüne bitişen taş ev, kulenin bu yöndeki cephesini kapatmıştır (Şekil 3.73). Kulenin özgün girişi şehir içi yönünde zeminin yükselmesiyle kapanmıştır. Bir dönem içinde ikamet edildiği anlaşılan burcun duvarlarına yeni kapı ve pencere delikleri açılmıştır. Bu açıklıklardan yapılan incelemede kule içinin yelken tonozla örtülü olduğu gözlenmiştir. Beş sıra tuğlalı hatıl arasında kaba yonu taş sıralarından oluşan cephelerde özgün pencere yerlerini belirlemek güçtür.

Şekil 3.72 : Haliç Surları / 43. kulenin batı duvarındaki kemerli açıklık.

Şekil 3.73 : Haliç Surları / 44. kule ve batısında yer alan kâgir konut.

44. kuleden sonra doğuya doğru ilerleyen sur, sahil yolu Abdülezel Paşa Caddesi'nden güneye sapan Haliç Caddesi'yle kesintiye uğramaktadır. Sur, 1990'lı yılların başında İBB tarafından restore edilmiştir. Bu sırada, dış cidarları önemli ölçüde yenilenen duvarın, özgün yapım tekniği beş sıra tuğlalı hatıllar arasında yedi kesme taş sırasından oluşmaktadır. Sur üzerinde 44. kuleden 50 m mesafede sonradan kapatılmış bir açıklık yer almaktadır (Şekil 3.74). 160 cm genişliğindeki açıklık, 20 cm kalınlığında taş sövelidir ve üzerinde iki sıra tuğladan örülmüş hafifletme kemeri yer almaktadır. Şehir içi yönünden bu kemerin tepe noktası görülebilmektedir. Yapılan restorasyonla yenilenmiş olan bu açıklığa dair kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, Haliç Surları üzerinde belirlenen kuleler arasındaki mesafeler dikkate alındığında 45. kulenin bu noktada bulunması ve bu açıklığın kuleyle bağlantılı olması muhtemeldir (Şekil 3.23 [Plan 4]).

Şekil 3.74 : Haliç Surları / 45. kuleyle bağlantılı olabilecek açıklık.

Açıklığın 25 m doğusunda, surun denize bakan cephesine bitişik, üstünde bulunan kitabeye göre 1338H/1919-1920 tarihli bir çeşme bulunmaktadır (Şekil 3.75). Sur, çeşmenin hemen doğusunda kesintiye uğramaktadır. Vaktiyle bu noktada Yeni Aya Kapı'nın yer aldığı tahmin edilmektedir. Mimarbaşı Sinan'a yazılan 29 Safer 990 (25 Mart 1582) tarihli bir hükme göre (Sönmez, 1988, s. 139), kapının burada bulunan tahminen H46'ya karşılık gelen kulenin yerinde açıldığı anlaşılmaktadır. Schneider'ın belirttiğine göre, Yeni Aya Kapı'nın batısında "ΛΥ Pω" yazılı bir kitabe yer alıyordu (Schneider, 1950, s. 98). Kapının doğusunda ise, "İmparator Theophilos ve Mikhail'in

kulesi" anlamına gelen "ΠΥΡΓΟΣ θΕΩΦΙΛΟΥ κ μιχαήλ εν Χῳ άυτοκρατόρων" yazılı olan bir kitabe olduğundan bahsedilmektedir (Schneider, 1950, s. 98).

Şekil 3.75 : Haliç Surları / 44. kuleden doğuya doğru uzanan sur duvarının doğu ucunda yer alan 1338H (1919-1920) tarihli çeşme.

Yeni Aya Kapı'nın doğusundaki 46. kuleden sonra kuzeydoğuya doğru ilerleyen sur hattı, 47. kuleden itibaren doğu-güneydoğuya dönerek 48. kuleye ulaşıyordu (Şekil 3.23 [Plan 4], Şekil 3.29 [Plan 5]). 20. yüzyılın ortalarında, 48. kuleye ait izler mevcuttu (Dirimtekin, 1956, s. 45). Ancak öncesindeki bölümler, muhtemelen 16. yüzyılda Ayakapı Hamamı'nın[61] yapımı sırasında yıkılmıştı. 48. kuleden sonra güneye dönen sur hattının üzerinde Aya Kapı'nın yer aldığı 28,5 m uzunluğundaki sur parçası ise günümüze ulaşmıştır (Şekil 3.76). Kapının bulunduğu çevre zamanla Aya Kapı'nın ismiyle anılır olmuştur (Tibet, 1994, s. 436). Sahil kısmında deniz güvenliğine bakan karakolun çevresinde kasaplar ve bir de kandil üretim atölyesi yer alırken, Yeni Aya Kapı'ya bağlanan Yeni Kapı İskelesi, Osmanlı döneminde Fener'in sakinlerince sıkça kullanılıyordu (Kömürciyan, 1988, s. 18).

[61] Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan hamam üzerindeki kitabeye göre 990H / 1582 tarihlidir (Sezen, 1994, s. 437)

Şekil 3.76 : Haliç Surları / Aya Kapı'nın yer aldığı sur bölümü.

Surun şehir içine bakan yönünde, Aya Kapı'nın iki yanında yapılar yer almaktadır. Vaktiyle kapının hemen kuzey yanında yer alan 49. kulenin yerine, 18. yüzyılın ilk yarısında yeniçeri kolluğu yapılmış, ardından karakol binasına dönüştürülen yapı günümüze ulaşmıştır (Tanman, 1994, C.1, s. 437-438). Sur üzerinde, kapıdan 5 m güneyde bulunduğu tahmin edilen 50. kuleye ait bir iz kalmamıştır. Alt seviyeleri beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından oluşan doğu cephesinin üst seviyelerindeki doku tek sıra taş ve iki sıra tuğladan oluşan almaşık örgüyle yenilenmiştir.

3.2.2.5 Aya Kapı ile Cibali Kapısı arasındaki surlar

Sur hattı, Aya Kapı'nın güneyinde Ayakapı Caddesi'yle kesintiye uğradıpı noktadan güneydoğuya yönelerek, Ayios Nikolaos Kilisesi'nin[62] güneyinden 52. kulenin bulunduğu yere kadar 140 m kadar ilerlemekteydi. Haliç Suru'na ait izler, Aya Nicolaos Kilisesi'nin gerisinde kısmen izlenebilmektedir. Vaktiyle kilisenin yerinde 51. kule yer almaktaydı. 52. kule ise, bu noktadan yaklaşık 100 m doğuda bulunmaktadır. Ancak Haliç Surları üzerindeki kuleler arasındaki ortalama mesafe dikkate alındığında, 51. ve 52. kuleler arasında H/A2 olarak gösterilen kulenin yer alması olasıdır (Şekil 3.29 [Plan 5]).

[62] İlk yapım tarihi net olarak bilinmeyen Ayios Nikolaos Kilisesi, Bizans döneminden beri mevcuttur. Kilise 1720 senesinde ve Sultan III. Mustafa döneminde (1757-1774) yeniden inşa edilen kilise 1837'de bugünkü şeklini almıştır. (Karaca, Z., 1994, C.6, s. 76-77)

Şekil 3.77 : Haliç Surları / 52. kulenin şehir içinden görünüşü.

Şekil 3.78 : Haliç Surları / 52. kuleden doğuya doğru uzanan sur izleri.

Her yönden bitişik yapılarla çevrili olduğundan dışarıdan görülemeyen 52. kule, platform seviyesine kadar ayaktadır (Şekil 3.77). Mevcut kemer izlerinden kulenin özgün girişinin kemerli bir açıklık olabileceği anlaşılmaktadır. Zemin kat seviyesinde üç yönde de sağır olduğu düşünülen kulenin yan duvarlarında sonradan yapılmış açıklıklar yer almaktadır. Birinci kat seviyesinde denize bakan yöndeki ön duvarda iki, yanlarda birer mazgallı pencere, şehir içine bakan duvarda ise kemerli yüksek bir açıklık bulunmaktadır. Mekân tuğla örgülü beşik tonozla örtülüdür. 52. kuleden Cibali Kapısı'na 60 m uzanan bölüme ait izler, deniz yönünde bitişik nizam yapılar sıralandığından sadece şehir içi yönünden görülebilmektedir (Şekil 3.78). Oldukça değişime uğramış olan surun batı ucunda aşınan bölümlerin altında tuğla hatıl izleri görülmektedir. Dış cidarlarda kaba yonu veya kesme taş kullanılarak onarımlar yapılmıştır.

Şekil 3.79 : Haliç Surları / 54. kulenin batı köşesi.

52. kuleye 30 - 35 m arasında bir mesafede yer aldığı belirlenen 53. kule, 20. yüzyılın ortasında ayakta iken (Dirimtekin, 1956, s. 45), günümüzde izi kalmadan yok olmuştur. Şehir içi yönünde takip edilen sur izlerinin bir binayla kesintiye uğrayan doğu ucu, kuzeydoğuya döndükten yaklaşık 15 m sonra 54. kuleye bitişiyordu. Yerinde bina inşa edilmiş olan bu kuleden geriye kuzey köşesine ait olduğu belirlenen küçük bir duvar parçası kalmıştır (Şekil 3.79) . Zemine yakın seviyede duvarın beş tuğla sıralı hatıl örgüsü görülebilmektedir. Duvarın üst seviyeleri önemli ölçüde aşınmıştır. A. M. Schneider'in Cibali Kapısı'nın batısındaki mermer kule olarak belirttiği 54. kulenin üzerinde "αύτοχραΤΩΡΟΝ" yazılı bir kitabe parçası yer aldığından bahsetmektedir (Schneider, 1950, s. 98).

54. kuleden itibaren güneydoğuya yönelen sur hattına ait izler 55. kuleye kadar ayaktadır (Şekil 3.80). Bu bölüm üzerinde bulunan Cibali Kapısı, sahil ile şehir içi arasındaki yaya ve araç geçişine açıktır. Kapının gerisindeki mahalle bu sur kapısının ismiyle, "Cibali" olarak anılmaktadır. 18. yüzyıla kadar, semtte Rum ve Yahudi nüfusu çoğunluktaydı; ardından Osmanlı Donanması'ndaki komutanların konutlarının yer aldığı bir muhit halini aldı (Taşkın, 1994, s. 428-429).

Şekil 3.80 : Haliç Surları / 55. kule ve batısındaki Cibali Kapısı.

3.2.2.6 Cibali Kapısı ile Unkapanı Kapısı arasındaki surlar

Cibali Kapısı'nın bulunduğu beden duvarı, dıştan üç sıra tuğlalı hatıllar arası kaba yonu taş sıralarından oluşmaktadır. Denize bakan cephede, kapının doğusunda kemerli bir niş yer almaktadır. Kapının 6 m batısında yer alan 55. kule birinci kat seviyesine kadar ayaktadır. Vaktiyle kulenin dışında, üzerinde "ΪΩΑΝΝΟΥ ΤΟΫ́ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ" yazılı, içinde ise "ΠΥΡΓΟΣ ΕΝ Χω ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ" yazılı birer kitabe yer almaktaydı (Schneider, 1950, s. 97). A. Van Millingen,'in yine aynı kulede yer aldığını belirttiği, Daniel Kitabı'nda tasvir edildiği gibi Babil'in ateşli ocaklarında üç Yahudi gencini tasvir eden kabartmada yer alan yazı şu şekildeydi (Van Millingen, 1899, s. 191) (Şekil 3.81):

"OIA . . . $\frac{\text{A}}{\text{C Π A}}$ "

Şekil 3.81 : Haliç Surları / 55. kulede vaktiyle yer alan kabartma (Van Millingen, 1899).

Bugün kulenin şehir içine bakan yönüne duvar örüldüğünden kulenin girişine ait izler kapanmış; içeri geçiş engellenmiştir. Zeminden itibaren kalın kesme taş bloklarıyla başlayan ve dört sıra tuğlalı hatıl arasında 6 ile 8 kaba yonu taş sırasından oluşan düzenle devam eden kuzeydoğu ve kuzeybatı cephelerinde birer mazgal pencere izi bulunmaktadır. Kulenin üst örtüsü yıkılmıştır. Kulede vaktiyle bir aslan figürü vardı ve Manuel Phakrase Kantakuzene'nin ismi "ΜΑΝΟΥΗΛ ΦΑΚΡΑCΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ" yazılıydı (Van Millingen, 1899, s. 191, Schneider, 1950, s. 97).

Bu kuleden sonra güney-güneydoğu yönünde ilerleyen surun yerine bitişik nizam yapılar inşa edilmiştir. Bir önceki kuleden 35 m sonra gelen 56. kule ise büyük ölçüde ayaktadır (Şekil 3.82). Zemin katı atölye, üst katı konut olarak kullanılan ve üzerine bir ek kat inşa edilen burç ciddi değişimler geçirmiştir. Dış cepheleri sıvalı ve pembe boyalı olan kulenin, Haliç Surları'nın bir parçası olduğunun anlaşılması güçtür.

Şekil 3.82 : Haliç Surları / 56. kule.

Doğuya doğru ilerleyen sur hattının, 57. kuleye bitişen kısmı beş katlı bir binanın gerisinde kaldığından görülememektedir. Surun eski Cibali Tütün Fabrikası'nın kuzeyindeki Hisaraltı Caddesi boyunca uzanan devamı uzun bir hat olarak izlenebilmektedir (Şekil 3.83). Sur izleri yaklaşık 120 m ilerledikten sonra, Hisaraltı Caddesi'nin sahil yoluna bağlandığı noktada kesintiye uğramaktadır. Bu bölüm surlarının batısında, Kadir Has Caddesi üzerindeki 1 numaralı binanın yaklaşık 18 m mesafede yer alan ek gerisindeki kemerli bir açıklığa ait izlerin 57. kulenin girişiyle bağlantılı olabileceği (Şekil 3.84), bundan 50 m ileride kaldırım seviyesindeki tuğla örgülü kemer bitiminin ise 58. kulenin girişine ait olabileceği düşünülmektedir. 59. kulenin ise bir önceki kuleye göre 30 m mesafede yer aldığı tahmin edilmektedir. Surun ilk yapımında beş sıralı tuğla hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşan dış cidarı zaman içerisinde değişim geçirmiştir. Duvarın denize bakan cephesinde aşınan yüzeylerin özellikle harman tuğlası ve kaba yonu taş kullanılarak onarıldığı gözlenmektedir.

Şekil 3.83 : Haliç Surları / 56. kuleden doğuya doğru uzanan sur izleri.

Şekil 3.84 : Haliç Surları / 57. kuleye ait olabilecek giriş izleri.

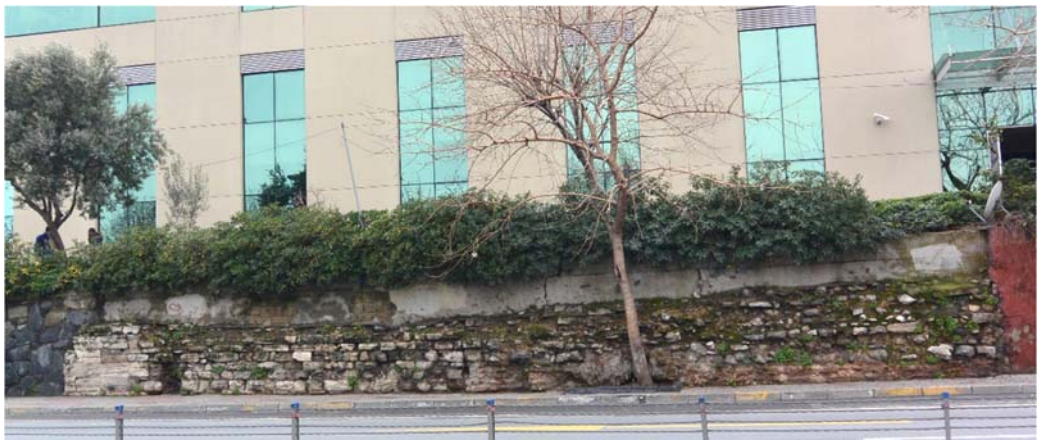
Hisaraltı Caddesinin sahil yoluna bağlandığı noktada kesintiye uğradıktan sonra devam eden sur izleri, yaklaşık 95 m uzunluğundaki hat boyunca küçük parçalar halindedir. Bu bölümün şehir içi yönünde arazinin kıyı şeridine göre daha çok yükselmesi sebebiyle izler yok olmuştur. Batı başlangıcında, kırmızıya boyanmış duvar yüzeyinde eski cephe örgüsünü ayırt etmek ancak yakından incelemeyle mümkündür. 20. yüzyılın ortasında mevcut olduğu bilinen 60. kulenin giriş kısmı ayaktadır ve bugün taksi durağı tarafından kullanılmaktadır (Şekil 3.85). Kule girişinden 15 m kadar doğuda, özgün duvar örgüsü nisbeten daha iyi durumda günümüze ulaşmış bölümün (Şekil 3.86) ortasında, kaldırım seviyesinde bulunan tuğla örgülü kemer izinin, vaktiyle bölgedeki baruthaneye geçişi sağlayan Tüfenkhane Kapısı'na ait olabileceği belirtilmiştir (Dirimtekin, 1956, s. 47). Zeminden tuğla hatıl ile başlayan ve taş sıralarıyla devam eden duvar parçasının doğu ucundaki duvar örgüsü düzgün kesme taşlardan oluşmaktadır.

Şekil 3.85 : Haliç Surları / 60. kuleyle ilişkilendirilen açıklık.

Tüfenkhane Kapısı'nın yer aldığı bölümden doğuya devam eden duvarın, eskiden bu bölgeden geçen sur hattıyla aynı doğrultuda ilerlediği, farklı bir taşla kaplanmasına rağmen zemin hizasında küçük parçalar şeklinde açığa çıkan eski kesme taş sıralarından anlaşılmaktadır. Güneydoğuya doğru 35 m kadar ilerledikten sonra, mevcut zemin seviyesinden yaklaşık 6,5 m yükseklikte korunmuş 30 m uzunluğunda sur parçası gelmektedir. Duvarın Haliç'e bakan cephesinde tuğla kemerli dört mazgal pencereye ait izler eş aralıklarla sıralanmaktadır (Şekil 3.87). Dış cephesi beş sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşan duvarın, şehir içine bakan kısmında zemin seviyesi yükseldiğinden, pencerelerin sadece kemerleri görülebilmekte; pencere kemerleri üstünde tuğla örgülü bir tonozun başlangıcına ait iz duvara paralel olarak

uzanmaktadır (Şekil 3.88). Bu duvar parçasının doğusunda yer alan 61. kule, F. Dirimtekin tarafından tespit edilmiştir (Dirimtekin, 1956, s. 47). Bugün kule gerisinde yer alan ve doğuya doğru 50 m kadar kaldırım boyunca takip edilen izlerin sur hattına ait olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 3.86 : Haliç Surları / 60. ve 61. kuleler arasındaki beden duvarından bir parça.

Tarihi kentin Cibali'den itibaren doğuya uzanan kıyı kesimi ticari faaliyetlerde etkin bir bölge olmuştur. Bu nedenle kıyı şeridinde ticari yapı yoğunluğu gitgide artmış; kıyı boyunca uzanan surlar binalar arasında veya içinde kalmıştır. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen bayındırlık faaliyetleri, birkaç tekil örnek dışında, bir zamanlar ayakta olan son kalıntıların kaldırılmasına yol açmıştır. Yıkımlar, gerekli inceleme ve belgelemeler yapılmaksızın gerçekleştiği için, Haliç Surları'nın Cibali - Sirkeci arasındaki kapı ve kulelerine ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır.

Şekil 3.87 : Haliç Surları / 60. ve 61. kuleler arasındaki beden duvarının doğu ucu.

Şekil 3.88 : Haliç Surları / 60. ve 61. kuleler arasındaki beden duvarının doğu ucunun şehir içinden görünüşü.

61. kuleden 68. kuleye kadar uzanan sur hattına ilişkin son izler, 1950'lerin sonunda Atatürk Bulvarı'nın Eminönü ile Unkapanı arasında açılan Ragıp Gümüşpala Caddesi'ne bağlanması, ardından 1964 senesinde Atatürk Köprüsü'nün güney ucunda yeni kavşak düzenlemesi sırasında silinmiştir (Atatürk Bulvarı, 1994 s. 382) (Şekil C.6). Haliç Surları'nın bu bölümü, Bizans döneminde "Plateia" olarak isimlendirilen ve kentin Haliç sahilindeki en geniş düzlüğünü kuzeyden çevreliyordu (Berger, 1994, C.6, s. 275). Bugün Unkapanı olarak anılan alan, Osmanlı döneminde ambar ve depo yapılarıyla doluydu ve kentin un ihtiyacına yönelik toptan alım ve satım yapılan yer olmasından dolayı bu ismi almıştı (Evliya Çelebi, 2011, s. 495, 506; Kömürciyan, 1988, s. 162). Genel olarak güneydoğu yönünde ilerleyen bu kısım surlarının üzerindeki 62. ve 63. Kulelerin kalıntıları 20. yüzyıl ortasında mevcuttu (Dirimtekin, 1956, s. 47). Hatta 63. kulenin üzerinde "πύργοΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΕΝ Χω ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ" "πύρΓΟΣ . . . . . ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΝ"[63] yazılı iki kitabenin yer aldığından bahsedilmektedir (Schneider, 1950, s. 97). 63. kuleden sonra ortalama 20 ile 35 m arasında değişen aralıklarla sıralanan diğer dört kuleye ilişkin izler ise eski haritalarla yapılan karşılaştırmalardan tespit edilebilmiştir. Unkapanı Kapısı, 66. ve 67. kuleler arasında bulunuyordu. Kuzey sahilinin bu kesiminde ticari faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı rıhtıma açılan kapı, ardından Haliç üzerinde yapılan ilk

[63] Bütün olarak aktarılan kitabenin büyük harflerle yazılı kısımları o dönemde seçilebiliyordu.

köprüyle bağlantı sağlamıştır (Kâhya ve Tanyeli, 1994, s. 326). Kapıdan sonraki ikinci kule olan 68. kule ise kendinden önceki kuleye 60 m mesafede idi. A. M. Schneider, kule üzerinde "έν Χω αύτοΚΡΑτορΟΣ" yazılı bir kitabe parçası olduğunu belirtmiştir (Schneider, 1950, s. 97).

3.2.2.7 Unkapanı Kapısı ile Ayazma Kapısı arasındaki surlar

Haliç Surları'nın Unkapanı'ndan Yeni Cami'ye kadar uzanan bölümüne ilişkin son izler, 1950'li yılların sonunda Galata ve Atatürk (Unkapanı) köprülerinin güney uçları arasında uzanan Ragıp Gümüşpala Caddesi'nin yapımıyla, birkaç tekil örnek dışında, tümüyle silinmiştir (Kuban, 1994, C.5, s. 389-392) (Şekil 3.36 [Plan 6], Şekil 3.38 [Plan 7]). 68. kuleden sonra güney-güneydoğu yönünde ilerleyen sur hattı, 45 m sonra 69. kuleye erişmekte; bu noktadan itibaren doğu-güneydoğu yönüne dönmekteydi. Pervititch Haritaları'na göre, 20. yüzyılın ilk yarısında kısmen ayakta olan 69. kulenin üzerinde "πύργοΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΕΝ χῳ αύτΟΚΡΑΤΟΡΟΣ" yazılı bir kitabe bulunmaktaydı (Pervititch, 2000, 20A ve 79 numaralı paftalar; Schneider, 1950, s. 97). Bu kuleden yaklaşık 45 m sonra surun tekrar güneydoğu yönüne doğru döndüğü yerde yer alan 70. kulenin ardından gelen 71. kule 1950'li yıllarda kısmen ayaktaydı (Dirimtekin, 1956, s.48). Bu kule civarında yer alan bir kitabe parçasında "αύτοκρατΟΡΟΣ" yazılı olduğu belirtilmektedir (Dirimtekin, 1956, s. 74). Kaynaklarda, 71. kuleden 115 m sonra yer alan Ayazma Kapısı'na kadar ilerleyen sur hattı üzerinde bir kule olabileceğine dair bir bilgi olmamasına karşın, Haliç Surları üzerindeki kuleler arasındaki mesafeler dikkate alındığında, H/A3 olarak işaret edilen bir başka kulenin bu bölümde yer alması olasılığı söz konusudur (Şekil 3.36).

3.2.2.8 Ayazma Kapısı ile Zindan Kapısı arasındaki surlar

F. Dirimtekin'in belirttiğine göre, Fetihten sonra açıldığı düşünülen Ayazma Kapısı'nın bulunduğu kısım ve 25 m ilerisindeki 72. kule, Ragıp Gümüşpala Caddesi'nin yapımından önce ayaktaydı (Dirimtekin, 1956, s. 49-50). Mehmet Ziya'nın aktardığına göre, kule üzerinde "Ο ΘΕΟφΙΛΟυ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ" yazılı bir kitabe bulunuyordu (Mehmet Ziya, 1918, s. 355). Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda devam eden sur hattı üzerindeki 73., 74., 75. ve 76. kuleler 35-50 m aralıklarla sıralanmaktaydı. 76. kuleden sonra doğuya yönelen 100 m uzunluğundaki sur üzerinde, bir önceki kuleye 30 m kadar mesafede 77. kule yer alıyordu. Bu kulenin batı yanında Odun Kapısı'nın bulunduğu belirtilmektedir (Dirimtekin, 1956, s. 51).

Odun Kapısı'nın batısında duvar üzerinde, 6. yüzyılda görüldüğü belirtilen (Dirimtekin, 1956, s. 74) kitabede "ΜΝΗΜΗ ΘΑΝΑΤΟΥ ΧΡΙΣΗΜΕΝΕΙ ΤΟΝ BION" yazılıydı (Schneider, 1950, s. 97). Kapıdan 20 m kadar doğuda ise, 78. kulenin olduğu tahmin edilmektedir (Dirimtekin, 1956, s. 52). Pervititch haritasında gösterilen 79. kuleden sonra kuzeydoğuya ilerleyen sur üzerinde, bir önceki kuleden 45 m mesafede bulunan 80. kule, 20. yüzyıl ortasına kadar ayaktaydı (Dirimtekin, 1956, s. 52). 80. kuleyle, Osmanlı döneminde hapishane olarak kullanılması sebebiyle "Zindan Kulesi" ismini alan 81. kule arasındaki beden duvarından günümüze ulaşan 15 m uzunluğundaki parçanın doğu ucunda, Zindan Kapı'ya ait izler yer almaktadır. Şehir içine bakan cephesi çok aşınan duvar parçasının Haliç tarafına inşa edilmiş bitişik dükkânlar ise yarı yıkık durumdadır. Duvarın dış cidarları tek sıra taş ve 1-2 sıra tuğladan oluşan almaşık örgüden oluşmaktadır. Aşınan bölümlerde moloz iç örgü ortaya çıkmıştır.

Şekil 3.89 : Haliç Surları / 81. kule / Zindan Kulesi.

Bugün tümüyle ayakta olan 81. kule (Şekil 3.89), güney yönünde yer alan han yapısına bitişiktir. Üç katlı kulenin zemin katına giriş batı yönündedir. Bugün Baba Cafer Türbesi olarak ziyarete açık olan bu bölüm beşik tonozla örtülüdür. Diğer katlara giriş, kuleye güney yönünden bitişik olan Zindanhan'ın içinden sağlanmaktadır. Kulenin birinci kat seviyesine açılan girişin batı yanından geçilen taş merdivenle üst kata

çıkılmaktadır. Beşik tonoz örtülü birinci katın tonozunun batı ucu sonradan kesilerek üst kata çıkış için yeni bir geçiş oluşturulmuştur. İkinci ve son kat ise manastır tonozla örtülüdür (Şekil 3.90). Kulenin, kesme taş örgülü dış cepheleri zemin kat seviyesinde sağırdır. Birinci kat seviyesinde doğu cephesinde bir, kuzey cephesinde ise üç mazgal pencere yer alırken; bir üst kat seviyesinde doğu yönünde yine bir mazgal pencere, kuzey yönde ise iki mazgal pencere yer almaktadır. Batı yönünde değişik seviyelerde, katlar arası geçişi sağlayan merdiveni aydınlatan iki mazgal pencere ve bir dörtgen pencere bulunmaktadır. Kulenin cepheleri kirpi saçaklar üzerinde yükselen kiremit kaplı kırma çatıyla son bulmaktadır. Kulenin bir cephesinde yer aldığı belirtilen, ancak günümüze ulaşmayan kitabede "ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΕΝ Χω αύτοκράτορος" yazılı olduğu belirtilmektedir (Schneider, 1950, s. 97).

Şekil 3.90 : Haliç Surları / Zindan Kulesi'nin en üst katının içten görünüşü.

3.2.2.9 Zindan Kapısı ile Balık Pazarı Kapısı arasındaki surlar

Zindan Kulesi'nden sonra güney-güneydoğu yönünde devam eden sur üzerinde yer alan 82. ve 83. kulelerin 1940'lara kadar ayakta olduğu belirlenmiştir (Pervititch, 2000, 7A numaralı pafta). 83. kuleden sonra güneydoğuya yönelen 16 m uzunluğundaki kısım günümüze kısmen ulaşmıştır (Şekil 3.91). Sur duvarının gerisine Kiraz Hanı inşa edilmiştir. 2000'li yılların başında restorasyon geçiren duvarın özgün yapım tekniğine ilişkin izleri takip etmek güçtür. Zemine yakın seviyede beş sıra tuğlalı hatıldan sonra daha üst seviyede art arda üç sıra tuğlalı hatıllar ve arasında kaba yonu taş sıraları kullanılmıştır. Doğu ucunda dış cidarın düzensiz taş ve tuğla sıralarından oluşan almaşık örgüde olması ise, duvarın bir müdahale geçirdiğine işaret etmektedir. Bu parçadan sonra yaklaşık 50 m daha aynı doğrultuda devam eden sur hattı üzerinde 84. ve 85. kulelerin yer aldığı tahmin edilmektedir.

Şekil 3.91 : Haliç Surları / 85 ve 86 kuleler arasındaki beden duvarının parçası.

85. kuleden sonra doğuya yönelen sur hattı üzerinde 30 - 40 m aralıkla 86., 87. ve 88. kuleleri sıralanmaktaydı (Şekil 3.39 [Plan 8]). Son iki kule arasında yer aldığı belirlenen Balık Pazarı Kapısı önünde geçmişi Bizans dönemine dayanan Balık Pazarı yer alıyordu. Balık Pazarı Kapısı, batısında yer alan Odun ve Zindan Kapıları ile birlikte, I. Aleksios Komnenos döneminde (1081-1118) Venediklilere tanınan imtiyazlı bölgeye hizmet veriyordu (Van Millingen, 1899, s. 214). Odun Kapısı bölgenin batı sınırına, Balık Pazarı Kapısı ise doğu sınırına işaret ediyordu (Van Millingen, 1899, s. 214). 1844 senesinde Haliç girişindeki ilk köprünün yapımına kadar, Balık Pazarı Kapısı karşılıklı kıyılar arasında sık ve düzenli ulaşımı sağlayan kayıkların olduğu bölgeyle de bağlantılıydı (Van Millingen, 1899, s. 217; Kömürciyan, 1988, s. 138).

3.2.2.10 Balık Pazarı Kapısı ile Yalı Köşkü Kapısı arasındaki surlar

88. kuleden sonra kuzeydoğuya doğru bir kavis oluşturarak güneye yönelen Haliç Surları, Yeni Cami'nin dış avlusunun doğu köşesi önündeki 89. kulenin ardından güneydoğuya doğru uzanarak, bugün Yeni Cami'nin Hünkâr Kasrı'nın doğu yanına bitişik olan 90. kuleye ulaşıyordu (Şekil 3.39 [Plan 8]). Yeni Cami'ye kıyıdan geçişi sağlayan Yeni Cami Kapısı'nın, 89. ve 90. kuleler arasında yer alabileceği tahmin

edilmektedir. Yeni Cami çevresindeki surlar üzerinde bir yerde bulunan "ΟΔΩΡΟΥ" yazılı kitabe parçasının bütününde "Theodor'un evi" anlamında "θεοδωρου οίκος" yazılı olabileceği belirtilmektedir[64].

Dendanlar dâhil tümüyle ayakta olan 90. kule, Ayios Vasilios, ya da Aya Vasil Burcu olarak da isimlendirilmekteydi (Dirimtekin, 1956, s. 53) (Şekil 3.92). Girişi kapatılmış olduğundan kule içine girilememektedir. 17. yüzyılda, Yeni Cami'nın Hünkâr Kasrı, kulenin batı yönüne bitiştirilmiştir. Daha geç dönemde ise güney yönüne başka binalar bitiştirilmiştir. Kulenin görülebilen kısımları Osmanlı dönemi onarımlarının izlerini taşımaktadır. Tümüyle sağır olan dış cepheler, zeminden itibaren daha kalın düzgün kesme taş sıralarından, platform seviyesinde ise ince kesme taş sıralarından oluşmaktadır. Platformu çevreleyen dendanlar ise kaba yonu taş ile örülerek, tuğladan üçgen başlıklarla sonlandırılmıştır. 90. kuleden sonra güney-güneybatı yönünde devam ettiği tespit edilen beden duvarı, 30 m sonra doksan derece dönüş yaparak doğu-güneydoğu doğrultusuna sapmaktaydı. Bugün, Hünkâr Kasrı'na şehir içi yönünden geçiş sağlayan uzun rampanın doğu duvarının, bu beden duvarının üzerinde yükseltilmiş olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3.92 : Haliç Surları / 90. kule / Ayios Vasilios Burcu.

[64] F. Dirimtekin, G. G. Curtius ve S. Aristarkhis'in 1895 tarihli İstanbul Rum Edebi Cemiyeti Mecmuası'nın 16. cildinde yayınlanan "Bizans Kitabe Tetkikleri" başlıklı makalelerine dayanarak bu bilgiyi vermiştir (Dirimtekin, 1956, s. 74).

Aya Vasil Burcu'ndan doğuya doğru ilerleyen sahil şeridinde, tarihi kentin başlıca limanları Neorion ve Prosphorion yanyana yer alıyordu. İlkçağdan bu yana var olan liman tesislerinin, Cassius-Dio'nun 3. yüzyıl başlarında yazdıklarına dayanarak, kara tarafından kalın surlarla çevrili, girişleri zincirlerle kapatılabilen ve iki uçtan karşılıklı uzanan mendirekler üzerinde yükselen kulelerle emniyete alınmış kapalı limanlar olduğu düşünülmektedir (Müller-Wiener, 1998, s. 4). Konstantinopolis'in 330 senesinde kurulmasından sonra da, eski limanlar Roma imparatorluk başkentinin ticaret ve ulaşım merkezleri olmayı sürdürmüşlerdir (Müller-Wiener, 1998, s. 6). 5. yüzyıl metni *Notitia Urbis Constantinopolitanae*'de, tersane anlamındaki "Neorion"un altıncı bölgede, "portus" yani limanın yanında olduğundan bahsedilmiştir (Müller-Wiener, 1998, s. 5). 6 yüzyılda ise, ilk olarak Neorion ve Prosforion, ya da Bosporion isimleriyle buradaki liman tesislerinden söz edilmiştir (Müller-Wiener, 1998, s. 5). Yapılan jeolojik araştırmalar, limanların bulunduğu Eminönü-Sirkeci sahil kesiminin 250 m'ye kadar dolduğunu göstermektedir (Sayar, 1976). Buna bağlı olarak, limanların oldukça derin bir koyda yer aldığı anlaşılmaktadır. Ancak, Eminönü'nden Sirkeci'ye uzanan ticari yerleşimin ve Sirkeci'den başlayarak doğuya doğru ilerleyen tren hatları bulunmaktadır. Marmaray Projesi kapsamında, Sirkeci'de Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü tarafından yürütülen kazılar yapılmış olmasına karşın (Kızıltan, 2008, s. 16), sonuçları henüz ayrıntılarıyla yayınlanmadığından, dolan limanların yeri ve biçimleri konusunda edinilen bilgiler, eski metinlerin ve vaktiyle bu kesimdeki sur izlerinin sunduğu verilerden öteye gidememektedir.

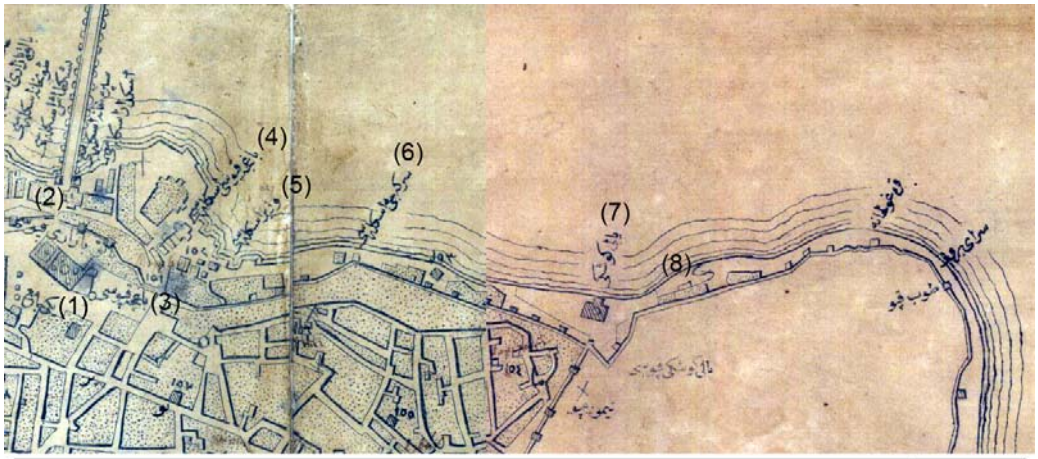
Daha batıdaki Neorion'un Aya Vasil Burcu (H90) ile Veteris Rectoris Kapısı arasındaki, surların güneye doğru kavis oluşturan koy boyunca yer aldığı düşünülmektedir. Haliç Surları üzerindeki Neorion Kapısı'nın bu mevkide yer alması bu görüşü desteklemektedir. W. Müller-Wiener'in İstanbul Limanları üzerine yaptığı araştırmaya göre, Neorion'da, 9. yüzyıl ortalarında adı *palai exartysis* olarak geçen ve eskiden beri tersaneyle ilgili işlerin yapıldığı bir meydan yer alıyor, liman bölgesinin kentten *keratembolin* denilen yarım daire şeklinde bir kolonadla ayrılıyor, limanın çevresinde Konstantinus zamanından dikili heykeller arasında tunçtan büyük bir boğa heykeli bulunuyordu (Müller-Wiener, 1998, s. 6-7). Liman, 5. ve 6. yüzyıllarda, yakınındaki beşinci bölgede yer alan depolarda çıkan yangınlardan etkilenmiş; liman havuzunda biriken çamur 698'de İmparator Leontios tarafından temizlenmiştir

(Müller-Wiener, 1998, s. 7; Müller-Wiener, 2007, s. 58). Bu felaketlere karşın, limanın öneminin sürdüğü, 10. yüzyıldan itibaren Latinlere ve belki de Yahudilere limana bağlı bölgelere yerleşme hakkı verilmesinden anlaşılmaktadır (Müller-Wiener, 2007, s. 58). İlk olarak limanın güneyinde Amalfililer ve batıda Venedikliler, ardından limanın hemen batısında kalan bölgede Pisalılar ve 1155'ten itibaren limanın güney ve doğusunda Cenevizliler yerleşmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 59). 1453'te kentin fethinin ardından İtalyan kolonileri uzaklaştırılmış, Türk nüfusunun artmasıyla eski liman alanının çehresi değişmiştir (Ağır, 2013, s. 15). 17. yüzyılda Cenevizlilerin bölgesi Yahudilerin eline geçmiş, hatta bu nedenle limana açılan kapı Çıfıt Kapısı olarak anılır olmuştur (Van Millingen, 1899, s. 221, 224; Müller-Wiener, 2007, s. 59).

Bu kesimdeki sahil surlarının yerini bugün çoğunlukla Geç Osmanlı dönemine tarihlenen han yapıları ile birlikte, daha yakın dönemde inşa edilmiş büro binaları almıştır. Aya Vasil Burcu(H90)'ndan 99. kuleye doğru uzanan sur hattının şehir içine doğru oluşturduğu kavisin, vaktiyle Neorion Limanı'nın yer aldığı koyla ilişkilendirilmesi olasıdır. 1847 tarihli Mühendishane haritasının sunduğu verilere dayanarak (Şekil 3.93), bugün Yeni Cami Hünkâr Kasrı'nın yan duvarının güney ucundan doğu-güneydoğu yönüne uzanan sur hattı yaklaşık 160 m sonra 94. kulenin bulunduğu yerde doğuya yönelmekteydi. 120 m kadar bu doğrultuda ilerlemeyi sürdüren surlar, ardından Yalı Köşkü ve Sirkeci Caddelerinin kesişim noktasında, 20. yüzyıl ortasında kısmen mevcut olan 98. kulenin yer aldığı noktaya ulaşmaktaydı (Dirimtekin, 1956, s. 54). 91. ve 92. kuleler arasında yer alması muhtemel Bahçe Kapısı (Dirimtekin, 1956, s. 53), vaktiyle buradaki tersaneye açılan Neorion Kapısı ile ilişkilendirilmektedir (Van Millingen, 1899, s. 220-221). 97. kuleden sonra, doğu-kuzeydoğu yönünde ilerleyen 70 m uzunluğundaki bölüm üzerinde 98. ve 99. kuleler yer almaktaydı. Bu iki kule arasında bulunduğu tahmin edilen Porta Veteris Rectoris veya Porta Bonu olarak adlandırılan sur kapısı ise Cenovalıların imtiyazlı bölgesine geçişi sağlamaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 225).

Neorion'dan hemen sonra gelen Prosphorion, gemilerle taşınan değişik malların depolanması ve dağıtımı için kullanılan, ticari faaliyetlere yönelik bir limandı (Van Millingen, 1899, s. 225). Liman çevresinde bir hayvan pazarı ile yağ ve hububat ambarları yer almaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 225). *Horrea Olearia, horrea Troadensia, horrea Valentiaca* ve *horrea Constantiaca* olarak isimlendirilen ambarlara, gerek kent çevresinden, gerekse uzak yerlerden gelen malların esas olarak

tahıldan oluştuğu düşünülmektedir (Müller-Wiener, 1998, s. 6). Zamanla bataklığa dönüşen liman alanı, 9. yüzyılın sonunda artık kullanılmaz hale gelmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 57). Bu kesimde 1871-1872 yıllarında demiryolu hattının, 1950'lerin sonunda Sahil Yolu'nun yapımından dolayı, Yalı Köşkü Kapısı'na doğru uzanan surların izleri tümüyle silinmiştir (Şekil 3.39 [Plan 8], Şekil 3.43 [Plan 9]). Ancak, Mühendishane öğrencileri tarafından hazırlanan 1847 tarihli İstanbul Haritası bu kesimdeki surlara ilişkin önemli veriler sunmaktadır (Şekil 3.93).

(1) Yeni Cami, (2) Yeni Cami Kapısı, (3) Bahçe Kapısı, (4) Bahçekapı İskelesi, (5) Vezir İskelesi, (6) Sirkeci İskelesi, (7) Yalı Köşkü, (8) Sepetçiler Köşkü

Şekil 3.93 : 1847 tarihli Mühendishane haritasında Eminönü – Sarayburnu arası sahil şeridi.

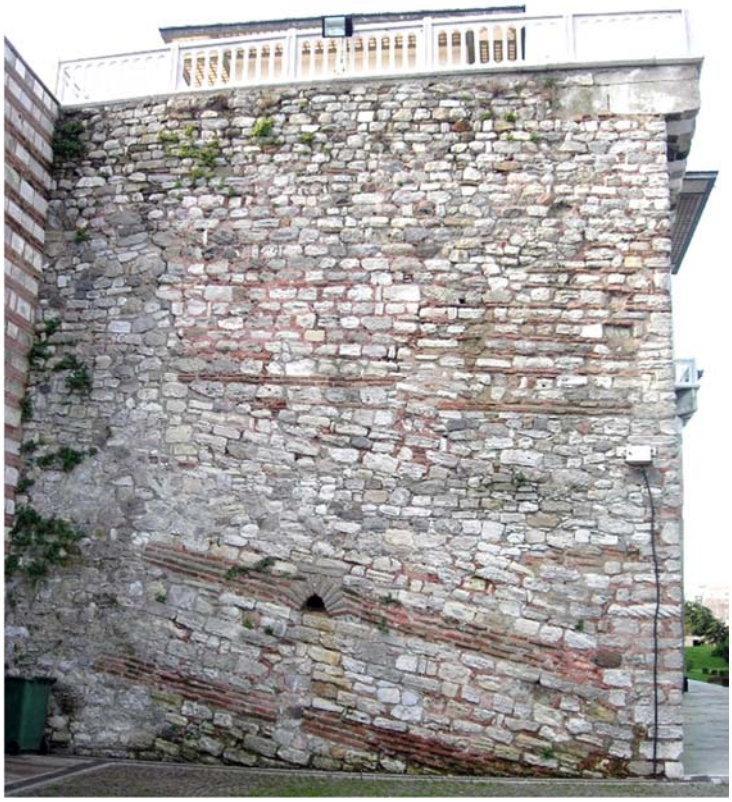
99. kuleden sonra doğu-güneydoğu yönünde ilerleyen sur üzerinde yaklaşık 30 ile 35 m aralıkla 100. ve 101. kuleler yer almaktaydı. 101. kuleden sonra doğu-kuzeydoğuya yönelerek ilerleyen sur üzerindeki 102. ve 103. kuleler ise yaklaşık 55 m arayla sıralanmakta; 103. kulenin ardından 30 m kadar doğuya ilerleyen sur, 104. kuleye ulaştıktan sonra güneydoğuya yönelmekteydi. 105. kulenin hemen ardından geldiği düşünülen Yalı Köşkü Kapısı, kıyıdaki Yalı Köşkü'ne bağlantı sağlıyordu. Kapıdan sonra güney-güneydoğu yönünde 25 m kadar ilerleyerek Sur-i Sultani ile birleşen Deniz Suru kuzeydoğuya dönerek tekrar kıyıya doğru yöneliyordu. Yalı Köşkü Kapısı civarında yer aldığı belirtilen bir kitabede, "Büyük hükümdar ve autokratorlar Theophilos ve Mikhail'in kulesi" anlamında "πύργος θεΟΦΙΛΟΥ καί μιχαήλ μεγαλων βασιλέον κΑι ΑΥΤΟκρατόρων" yazılı olması (Schneider, 1950, 97), bu kulenin de İmparator Theophilos dönemi (829- 842) yapımlarının bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır.

W. Müller-Wiener, Yalı Köşkü Kapısı'nın bulunduğu yerde surun oluşturduğu derin girintinin, şehir içine doğru derin bir kavisin doğudaki başlangıcı olarak değerlendirmiştir (Müller-Wiener, 1998, s. 5). 9. yüzyıl sonunda Prosphorion limanının dolmasının (Müller-Wiener, 2007, s. 57) olası bir düşman saldırısında savunma açısından zaaflar doğurması ihtimaline karşı, sahil surlarının yeni kıyı çizgisine göre daha kuzeyde inşa edilmiş olması muhtemeldir (Van Millingen, 1899, s. 218).

3.2.2.11 Yalı Köşkü Kapısı ile Top Kapısı arasındaki surlar

Topkapı Sarayı bahçelerini çevreleyen surlar, sultanların kıyıya inşa ettirdiği sahil sarayları dolayısıyla önemli değişimler geçirmiş; 19. yüzyıl sonunda Rumeli Demiryolu'nun, 1950'lerin sonunda Sahil Yolu'nun yapımıyla, son kalıntıları da silinmiştir. Yalı Köşkü Kapısı'nın bulunduğu yerde derin bir girinti yapan sahil surları, Sur-i Sultani ile birleşimden sonra 50 m kuzeydoğu, ardından 25 m kuzey-kuzeydoğu yönünde ilerleyip, bugün Sepetçiler Köşkü'nün bulunduğu yere ulaştıktan sonra doğu-kuzeydoğu yönünde devam ediyordu (Şekil 3.43 [Plan 9]). Mühendishane haritasında surun derin girinti yaptıktan sonra kuzey-kuzeydoğuya doğru ilerlediği bölüm üzerinde 106. kule, ardından surun doğuya yöneldikten sonra devam eden ve 107. kulenin yer aldığı bölümün üzerinde Sepetçiler Köşkü gösterilmiştir (Şekil 3.93).

Günümüzde köşkün denize bakan doğu yanında 107. kulenin izleri ayırt edilebilmektedir (Şekil 3.94). Köşkün batı yanında da bir kule olabileceğine dair benzer izler vardır (Şekil 3.95). H/A4 olarak işaret edilen (Şekil 3.43 [Plan 9]) parçanın bir kuleye ait olup olmadığı yönünde daha ayrıntılı incelemeye ihtiyaç vardır. Dört sıra tuğlalı hatıllar arasında kaba yonu taş sıralarından örülü kule cephelerinin üst seviyeleri sadece kaba yonu taş sıraları ile devam etmektedir. 107. kulenin üzerinde mazgal pencere izi mevcut olan doğu cephesinde, tuğla hatıl sıralarının yataylığının bozulmuş olması dikkat çekicidir. İki kule arasındaki beden duvarına ait izler ise, muhtemelen köşkün yapımıyla silinmiştir.

Şekil 3.94 : Haliç Surları / 107. kuleye ait izler.

108. kule, aynı doğrultuda ilerlemeyi sürdüren sur hattı üzerinde 107. kuleden 40 m sonra gelmekteydi[65]. Bu burçtan 85 m ileride yön değiştirerek kuzeybatıya doğru 35 m çıkıntı yapan sur hattının ucunda 109. kule yer almaktaydı. "Eugenius Kulesi" olarak tanınan bu kulenin, Bizans döneminde Haliç'in girişini kapatan zincirin güney ucunun bağlandığı kule (Tsangadas, 1980, s. 36) olduğu tahmin edilmektedir (Dirimtekin, 1956, s. 57). Kuleyle aynı adla anılan Eugenius Kapısı'nın ise burca yakın bir noktada yer alması olasıdır. H109'un doğusunda 30 m aralıkla sıralanan 110. ve 111. kuleler bulunuyordu. F. Dirimtekin, 111. kulenin hemen yanında, Haliç Surları üzerindeki son sur kapısı olan "Vükela Kapısı"nın yer aldığını ve 1950'lerin ortasında görülebildiğini belirtmiştir (Dirimtekin, 1956, s. 58). 30 m doğudaki 112. kule vaktiyle sahilde yer alan Yalı Köşkü Karakolu'ndan önce yer alıyordu[66]. Karakol yapısının

[65] Müller-Wiener, 2007, Suriçi İstanbul, Galata ve Pera tarihi anıtlarını gösteren planda belirtilmiştir.
[66] Ayverdi'nin 19 yüzyıl İstanbul Haritası'nda kule ve batısındaki karakol görülebilmektedir. F. Dirimtekin karakoldan önce yer alan kulenin H114 olduğunu belirtmiştir. Ancak, yazarın bölgedeki kule yerlerini tespitlerine ilişkin verdiği bilgiler ve hazırladığı kroki ile eski haritalar ve gravürler karşılaştırıldığında uyuşmazlıklar olduğu belirlenmiştir. Buna göre F. Dirimtekin'in 112 ve 113 numarayla gösterdiği kulelerin yerleri belirlenememiş, 114, 115, 116 ve 117 numaralı kuleler eski

doğusunda ise 113. kule vardı. 113. kuleden itibaren güneydoğuya yönelen sur hattı üzerinde yaklaşık 40 m aralıkla 114. ve 115. kuleler bulunuyordu. Bu dolaylardaki bir kule üzerinde İmparator Theophilos (829-842) tarafından yapıldığına ilişkin kitabe ve mermer levhada,

πύργος θεοφίλου καί μιχΑΗΛ ΠΙCΤωΝ έν Χω αύτοκρατόρων[67]

IC	XC
NI	KA

yazılıydı (Schneider, 1950, s. 96). Haliç Surları, 115. kuleden 40-45 m güneydoğuda, her iki yandan birer kuleyle desteklenen Top Kapısı'nın bulunduğu noktada son buluyordu.

Şekil 3.95 : Haliç Surları / H/A4 kulesinin kuzey cephesine ait olabilecek izler.

haritalarda da gösterilmiş olduğundan sırasıyla H112, H113, H114 ve H115 olarak tespit edilebilmiştir.

[67] Bütün olarak aktarılan kitabenin büyük harflerle yazılı kısımları o dönemde seçilebiliyordu.

3.3 Marmara Surları

Marmara Surları, Sarayburnu'nda yer alan Aya Barbara Kapısı, ya da Osmanlı döneminde aldığı ismiyle Top Kapısı'ndan başlayarak Kara Surları'nın güney ucuyla birleştiği noktada bulunan Mermer Kule'ye kadar, tarihi kentin güney kıyıları boyunca uzanıyordu. Şehrin tarihsel gelişim sürecine paralel olarak şekillenen Marmara Surları 8460 m uzunluğundaydı; hatta buna 1080 m uzunluğundaki Langa Limanı iç surları da eklenebilir (Dirimtekin, 1953, s. 6).

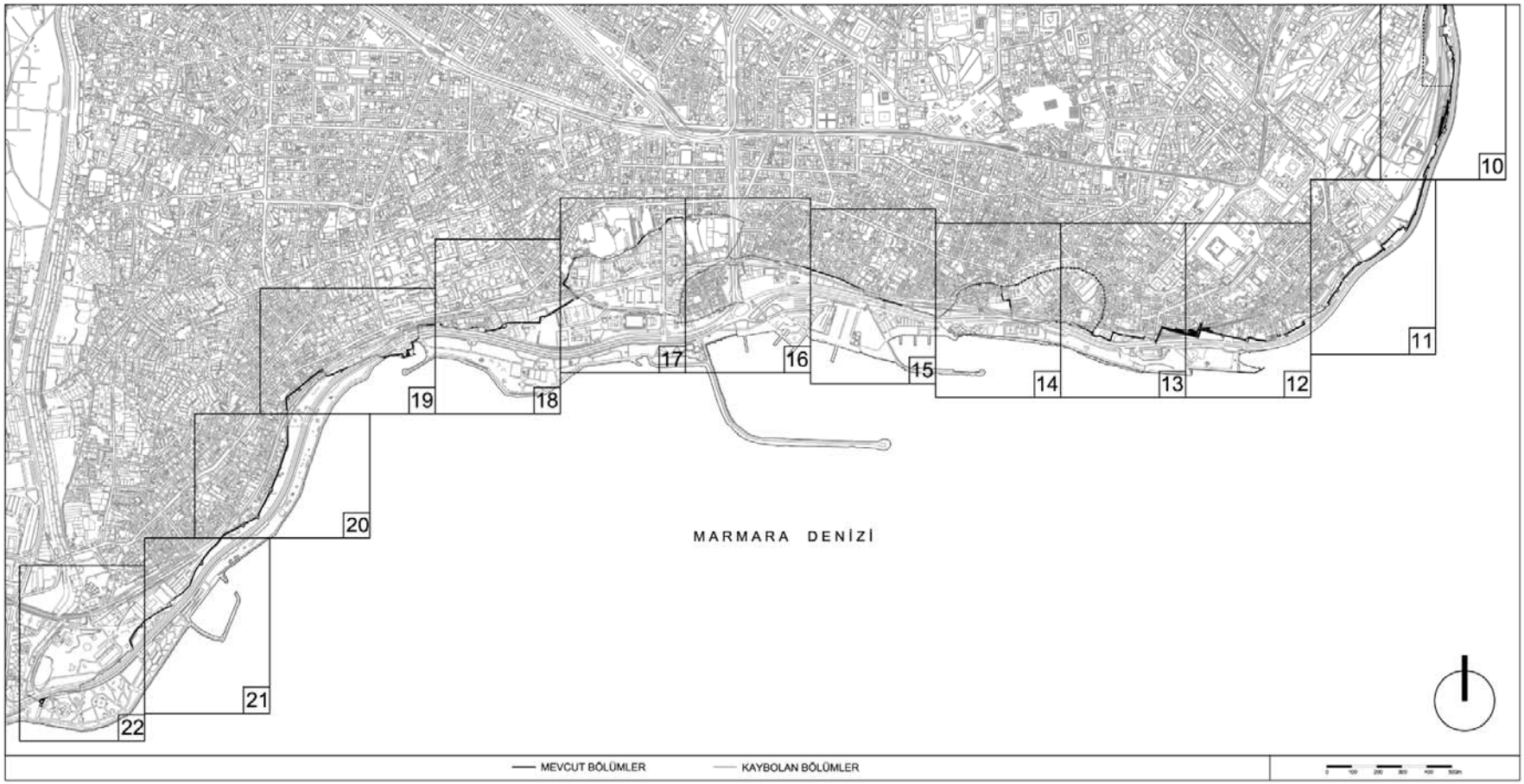
Güney sahillerinin saldırılara daha açık olması sebebiyle, Marmara Surları ilk yapımda denizle arada bir boşluk kalmayacak şekilde inşa edilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 248). Haliç'in sakin kıyılarının aksine, Marmara Denizi kıyıları farklı akıntıların hüküm sürdüğü, çeşitli yönlerden esen rüzgârlara açık, sert dalgalara maruz kayalıklar bulunuyordu (Van Millingen, 1899, s. 248). Kıyıyı takip eden surlar ve kulelerin yaptığı girinti çıkıntılarla oluşan keskin köşeler dalgaların etkisini arttırıyor ve bu özellikler düşman donanmaların yanaşmasını engelleyerek etkili bir şehir savunması sağlıyordu (Van Millingen, 1899, s. 248). Öte yandan, bu yöndeki surlar rüzgâr ve sert dalgalardan doğan zararlı etkilere açıktı. Bu nedenle, alt seviyelerde büyük blok taşlar kullanılarak, bazı noktalarda duvar kalınlığında taş sütunlar yerleştirilerek, duvarların mukavemeti arttırılmıştı (Van Millingen, 1899, s. 248-249).

Tek bir duvardan oluşan Marmara Surları, kulelerle desteklenmiş, gerideki yerleşimlere ve önemli bazı yapılara kıyıdan ulaşımı sağlamak amacıyla surların değişik noktalarında kapılar ve poterneler açılmıştı. Konuyla ilgili eski ve yakın tarihli incelemeler, Marmara Surları üzerinde 25 ile 65 arasında kapının, 103 ile 170 arasında kulenin yer alabileceğini gösteren veriler ortaya koymaktadır (Buondelmonti, 2005; 16. yüzyılda Deniz Surları'nda Hamza Bey tarafından yapılan inceleme sonuçları; Evliya Çelebi, 2011; Van Millingen, 1899; Dirimtekin,1953; Müller-Wiener, 2007). Sert rüzgâr ve dalgalara açık olan Marmara kıyıları gemilerin yanaşması için uygun koşullara sahip olmamasına karşın, Konstantinopolis'in giderek artan ekonomik ve ticari faaliyetlerine yönelik bu yönde de limanlar yapılmasına gerek duyulmuştur (Müller-Wiener, 1998, s. 8). Marmara Surları'nın üzerinde, farklı noktalarda yer alan iskelelerle birlikte, doğudan batıya doğru sırasıyla Bukoleon Limanı, Sofia Limanı ya da Kadırga Limanı, Kontoskalion ya da Kumkapı Limanı, Theodosius Limanı ya da daha geç ismiyle Langa Limanı ve Altınkapı Limanı olmak üzere başlıca beş liman yer alıyordu.

Marmara Surları'nın, Sarayburnu'nun doğu ucunda Aya Barbara Kapısı'ndan başlayarak Büyük Saray yerleşkesinde kadar uzanan ilk bölümü, Bizans döneminde, Akropolis tepesinin doğu yamaçlarına kurulu Mangana Mahallesi, ardından Arkadanai'yi de içine alan Topoi'yi denizden sarıyordu. Devamında, Büyük Konstantinus'un (324-337) Yarımada'nın güneydoğu köşesindeki yamaçlara kurduğu Büyük Saray yerleşkesini çevreledikten sonra, İustinianus dönemine tarihlenen Sergius Bakkhos Kilisesi'nin batısında yer alan Sofia Limanı, ya da sonraki ismiyle Kontoskalion Limanı'nın surları başlıyordu. Kontoskalion Limanı'ndan sonra düz bir hat boyunca 800 m kadar ilerleyen surlar, şehrin güney sahilinin ortasında konumlanan Theodosius Limanı'na ulaşıyordu. Vaktiyle bu noktada yer alan geniş kıyı girintisine kurulu limanı çevreleyen surlar daha sonra güneybatı yönünde ilerleyip, Psamatya koyunu geçtikten sonra Kara Surları'nın güney ucuna birleşiyordu. Marmara Surları'nın bu son bölümünün gerisinde dönemin önemli manastır yapıları yer alıyordu.

1453'te Fetih'in ardından Osmanlı başkentine dönüştürülen kentte, Akropol tepesine Yeni Saray'ın kurulmasıyla, tepenin denize bakan yamaçlarındaki Bizans yerleşmeleri boşaltılarak Saray'ın dış bahçesine dönüştürülmüş ve zaman içinde surların değişik bölümleri üzerinde Saray'la bağlantılı yeni yapılar inşa edilmiştir. Büyük Saray yerleşkesinin yeri ise, genelde Yeni Saray çalışanlarının konutlarının yer aldığı mahallelere dönüşmüştür (Kuban, 1994, C.1, s. 101). Osmanlı döneminde, Kadırga Limanı adını alan Sofia Limanı ve batı yanındaki Kontoskalion, 15 yüzyılda kuzeyde Haliç'te yeni liman tesisleri inşa edilene kadar bir süre daha etkinliğini korumuştur. Zamanla dolan Theodosius Limanı'nın yeri ise, Osmanlı döneminde, "Vlanga" veya "Langa" olarak anılan, bostanların yer aldığı bir alana dönüşmüştür ve bu özelliğini yakın zamana kadar korumuştur.

Marmara kıyılarının rüzgarlara açık olmasının da etkisiyle, şehirde çıkan yangınlar bu yöndeki mahallelerde hızla yayılabiliyordu. Bu durum, eski yerleşmelerin oluşturduğu dokuyla beraber, bunun bir parçası haline gelmiş sahil surlarında pek çok zarara yol açmıştır (Cezar, 2002, s. 443-445). Üstelik bu yöndeki kıyılarda oluşan sert dalgalar ve fırtınalar da surlarda ciddi hasarlara neden olabiliyordu. Buna rağmen, 1847 tarihli Mühendishane öğrencilerinin hazırladığı İstanbul Haritası'nda sunulan verilere göre, Marmara Surları sürekliliğini ve bütünlüğününü 19 yüzyıl ortalarına kadar korumayı başarmıştır.

Şekil 3.96 : Marmara Surları'nın günümüze ulaşan ve kaybolan bölümlerini gösteren plan / Plan 1/B (2014).

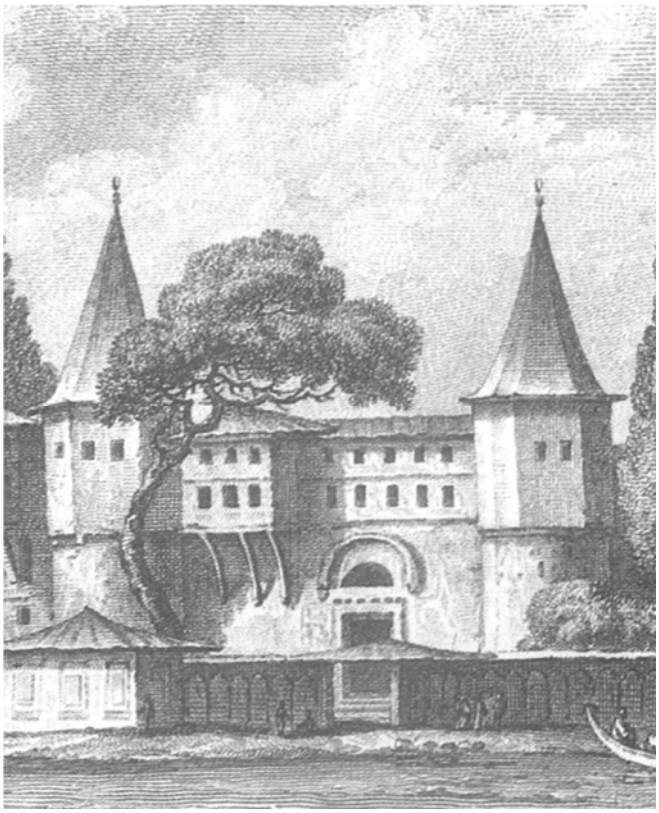
1871-1872 yılları arasında, kentin güney sahillerine paralel ilerleyerek Sirkeci'de son bulan Rumeli Demiryolu'nun yapımı, Marmara Surları'nın değişik noktalarında yıkımlara neden olmuştur. Aynı dönemde bu yöndeki surların batı ucu gerisinde inşa edilen Yedikule Gazhanesi'ne ait atölyelerin büyük bölümü surlar üzerine inşa edilmiştir. Endüstri yapılarının yapımı bölgedeki yoğunluğun artmasına da yol açmış olmalıdır. 1950'li yılların sonunda Sirkeci-Yeşilköy sahil yolunun yapımı sırasında güney sahil şeridinin genişletilmesiyle Marmara Surları'nın kıyıyla olan ilişkisi değişmiş, surların başka noktalarında da kayıplar yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ardından, tarihi kentin güney sahil şeridi Sahil Yolu, ya da diğer ismiyle Kennedy Caddesi ve caddenin deniz tarafında uzanan yeşil alanlardan oluşan düzendedir. Marmara Surları ise Topkapı Sarayı'nı deniz tarafından çevreleyen bölüm dışında pek çok noktada önemli kayıplar vererek parçalar halinde günümüze ulaşmıştır (Şekil 3.96).

3.3.1 Kapılar

Eski kaynaklar, haritalar ve fotoğraflar ile yerinde yapılan incelemeler karşılaştırılarak, Marmara Surları üzerinde ana kapı, poterne, ya da sonradan açılan daha küçük kapılar olmak üzere toplam 57 kapı yeri belirlenmiştir. Kapılardan büyük bölümünün adı bilinmemektedir. İsmi bilinen başlıca kapılar sırasıyla; Top Kapısı (Aya Barbara Kapısı), Odun Kapısı, Değirmen Kapısı, Demir Kapı, Ayios Yeoryios (Aya Yorgi) Kapısı, Mangana Kapısı (Mangana Sarayı Kapısı), Ayia Maria Hodegetria Manastırı Kapısı, Ayios Lazarous Kapısı, Balıkhane Kapısı, Ahır Kapısı, Bukoleon Sarayı İmparatorluk Kapısı, Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı, Çatladı Kapı, ya da Arslanlar Kapısı anlamına gelen Porta Leonis, Sergius ve Bakkhos Poternesi (Küçük Ayasofya Kapısı), Kadırga Limanı Kapısı (Sofia Kapısı), Kum Kapı (Kontoskalion Kapısı), Yeni Kapı (Langa Yeni Kapısı), Davutpaşa Kapısı, Samatya Kapısı (Psamathia Kapısı), Narlı Kapı (Ayios İoannes Studios Kapısı) ve Debbağ Kapı (Mermer Kule Kapısı / Ayios Hoistos Poternesi)'dir.

1. kapı olan ***Top Kapısı***, Sarayburnu'nun doğu ucunda Marmara Surlarının başlangıcında yer almaktaydı (Şekil 3.43 [Plan 9]). Günümüze izleri ulaşamayan kapı, Hilair'in 18. yüzyıl sonuna tarihlenen gravüründe (Şekil 3.97), iki kule arasında, kemerli ve taş söveli olarak resmedilmiştir. Vaktiyle önünde Akropolis Sütunu ve Akropolis İskelesi (ή της άκροπόλεως σκάλα) bulunan kapının Byzantion şehrinin surları üzerindeki eski

bir kapıya dayandığı düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 249). Yakınında yer alan ve silahların koruyucu azizesi Aya Barbara'ya adanmış kiliseden dolayı Bizans döneminde, ***Aya Barbara Kapısı*** ismini alan kapı, kuzeybatısında başka bir askeri aziz St. Demetrius'a adanmış kilise bulunması nedeniyle fetih öncesi ve sonrasında *St. Demetrius Kapısı* adıyla anılmıştır[68]. Üstelik Aya Barbara Kilisesi'nin bitişiğinde, denizcilerin koruyucu azizinin ismiyle anılan Aya Nikola Şapeli'nin bulunması nedeniyle iskele ve kapının çevresi denizcilerin uğrak yeriydi (Van Millingen, 1899, s. 249).

Şekil 3.97 : Marmara Surları üzerindeki 1. kapı olan Top Kapısı'nın, Hilair'in 18. yüzyıla tarihlenen gravüründeki görünümü (Gouffier, 1840).

Vaktiyle kapının yanında yer alan ve İmparator Theophilos'un (829-842) şehri yeniden yaptırdığını ifade eden kitabede "ΘΕΟΦΙΛΟC ..... ΕΚΑΙΝΙCΑC ΠΟΛΙΝ" yazılıydı (Van Millingen, 1899, s. 184). Yine aynı kapı civarında "ΘΕΟΦΙΛΟC ΕΝ ΧΩ ΤΩ ΘΩ ΠΙCΤΟC ΒΑCΙΛΕΥC Κ' ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ" yazılı bir

[68] Bu kiliselerin aldığı isimler, kapının, hemen güneyinde başlayan ve sahil surları gerisindeki alanı işgal eden Bizans döneminin büyük askeri cephanelik alanı Mangana Bölgesi'ne yakınlığını vurgulamaktadır. (Gyllius, 1997, s. 55; Van Millingen, 1899, s. 249)

başka kitabe yer aldığından bahsedilmektedir (Schneider, 1950, s. 96; Mango, 1951, s. 57). İmparator Nicephoros Phocas'ın (963-969) savaş ganimeti olarak Tarsus'tan getirilen bronz kapı kanatlarını koydurttuğu (Van Millingen, 1899, s. 250) bu sur kapısı, bir dönem imparatorların törensel geçişlerini gerçekleştirdikleri giriş olması nedeniyle "İmparator Kapısı" anlamına gelen *Basilike Kapısı* olarak anılmıştır[69]. Aynı dönemde, burnun doğu ucundaki konumuyla *Şark Kapısı* olarak da adlandırılmıştır (Dirimtekin, 1953, s. 7).

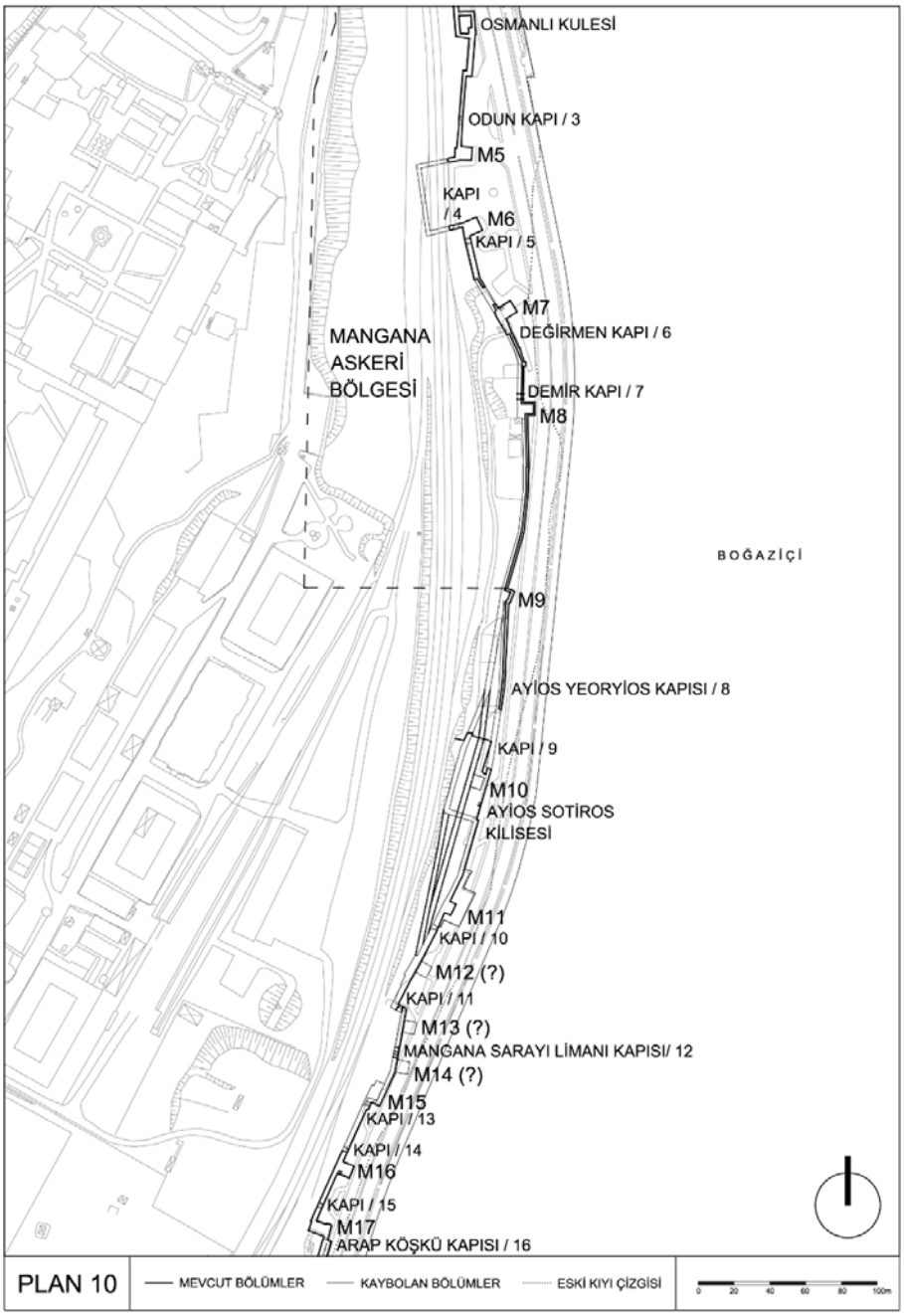
Fetihten sonra kapı, gerisindeki Akropol tepesine inşa edilen yeni Osmanlı sarayının işlevini sürdürdüğü 19. yüzyıla kadar kapı önemini korumuş; sultanların saray bahçesine kıyıdan geçişlerinde kullanılmıştır (Necipoğlu, 2007, s. 79). O dönemde, Sarayburnu boyunca sahil surları önüne dizilen toplar sebebiyle, *Top Kapısı* olarak anılmaya başlanmıştır (Grelot, 1680, s. 85; Kömürciyan, 1988, s. 8). İki deniz ve iki kıtaya hâkim ayrıcalıklı konumundan dolayı kapının önüne, Sultan I. Selim (1512-1520) döneminde Mermer Köşk ismiyle bilinen seyir köşkü yaptırılmıştır (Necipoğlu, 2007, s. 278-279). 18. yüzyılda, bu köşk yerine, kapının iki yanındaki kuleler yıktırılarak, Sultan I. Mahmud (1730-1754) tarafından ahşap bir yazlık saray inşa edilmiştir (Eldem, 1969, s. 93). Topkapı Kasrı olarak anılan bu sahil sarayının ismi, 1862 tarihli Sarayburnu yangınında yanarak yok olmasından ötürü, o zamana kadar Sarây-ı Cedîd-i Âmire, ya da Yeni Sarây denen asıl saraya verilmiştir (Necipoğlu, 2007,. s. 28). *Top Kapısı,* 1871'deki demiryolu yapımı sırasında yok olmuştur.

2. kapı, Top Kapısı'ndan yaklaşık 250 m güneyde yer almaktadır (Şekil 3.98). 2,74 m genişliğinde ve bugünkü zemin seviyesine göre 3,76 m yüksekliğindeki kapının kemeri bir buçuk tuğlayla örülmüştür (Şekil 3.99). Osmanlı döneminde açılan kapı[70], sonrasında moloz taş ve harçla kapatılmıştır.

---

[69] 1126 senesinde İmparator John Komnenus (1118-1143) Kastamonu'yu ele geçirmesinin ardından ve 1168'de İmparator Manuel Komnenus (1143-1180) Macar seferinden sonra kente bu kapıdan girerek Akropol'e zafer alayı geçişlerini gerçekleştirmişlerdir. (Van Millingen, 1899, s. 250; Preger, 1905, s. 276-278).

[70] Bölgenin R. Demangel ve E. Mamboury tarafından hazırlanan planında Osmanlı kapısı olarak geçmektedir. (Demangel ve Mamboury, 1939, Topkapı Sarayı ve Gülhane Hastanesi arasındaki Bizans bölgesi Mangana'nın planı)

Şekil 3.98 : Plan 10 (2014).

Şekil 3.99 : Marmara Surları / 2. kapı.

3. kapı bir önceki kapıdan yaklaşık 75 m güneyde yer almaktadır (Şekil 3.98 [Plan 10]). ***Odun Kapısı*** adıyla anılan geçişin, Osmanlı döneminde, bu civarda yer alan saray fırınları için gerekli odunların taşınmasında kullanılmak üzere açıldığı düşünülmektedir[71]. Kapı, hemen gerisinde, sura bitişik Bostancılar Tabhanesi'ne[72] de geçiş sağlamaktaydı. Mermer söveli kapının üzerinde, sur duvarı boyunca kuzeye doğru uzanan beton bir hatıl bulunmaktadır[73] (Şekil 3.100). Şehir içi yönünde, demiryolu dolgusu altında kaldığından görülemeyen kapının denize bakan yöndeki boyutları: 1.78 m (genişlik) ve 2.74 m (yükseklik). Yan söveler ile eşikte 38 cm genişlikte mermer bloklar kullanılmıştır.

---

[71] R. Demangel, 120 m kadar güneydeki Değirmen Kapısı gerisinde yer alan değirmen civarında bulunan fırınların, 1919-1923 yılları arasında Fransız birlikleri tarafından onarılarak bir süre kullanıldığından bahsetmektedir. (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 7-8)

[72] F. Dirimtekin'in bu kesimdeki surlar gerisinde yer alan saray hastanesi olarak belirttiği yapı (Dirimtekin, 1953, s. 16), Bostancı Ocağı çalışanlarına tahsis edilmişti. Günümüze ulaşmayan yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Doğal çevrenin korunmasında, İstanbul'un bağ, bostan, bahçe ve parklarının gelişmesinde, 15. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıla kadar emeği geçen, yarı askeri Osmanlı örgütü olan Bostancı Ocağı'nın başı bostancıbaşı, Yalı Köşkü'nde oturur ve Sur-ı Sultani ile çevrili Sarayburnu bölgesinin güvenlik amiri olarak görev alırdı (Sakaoğlu, 1994, C.2, s. 305).

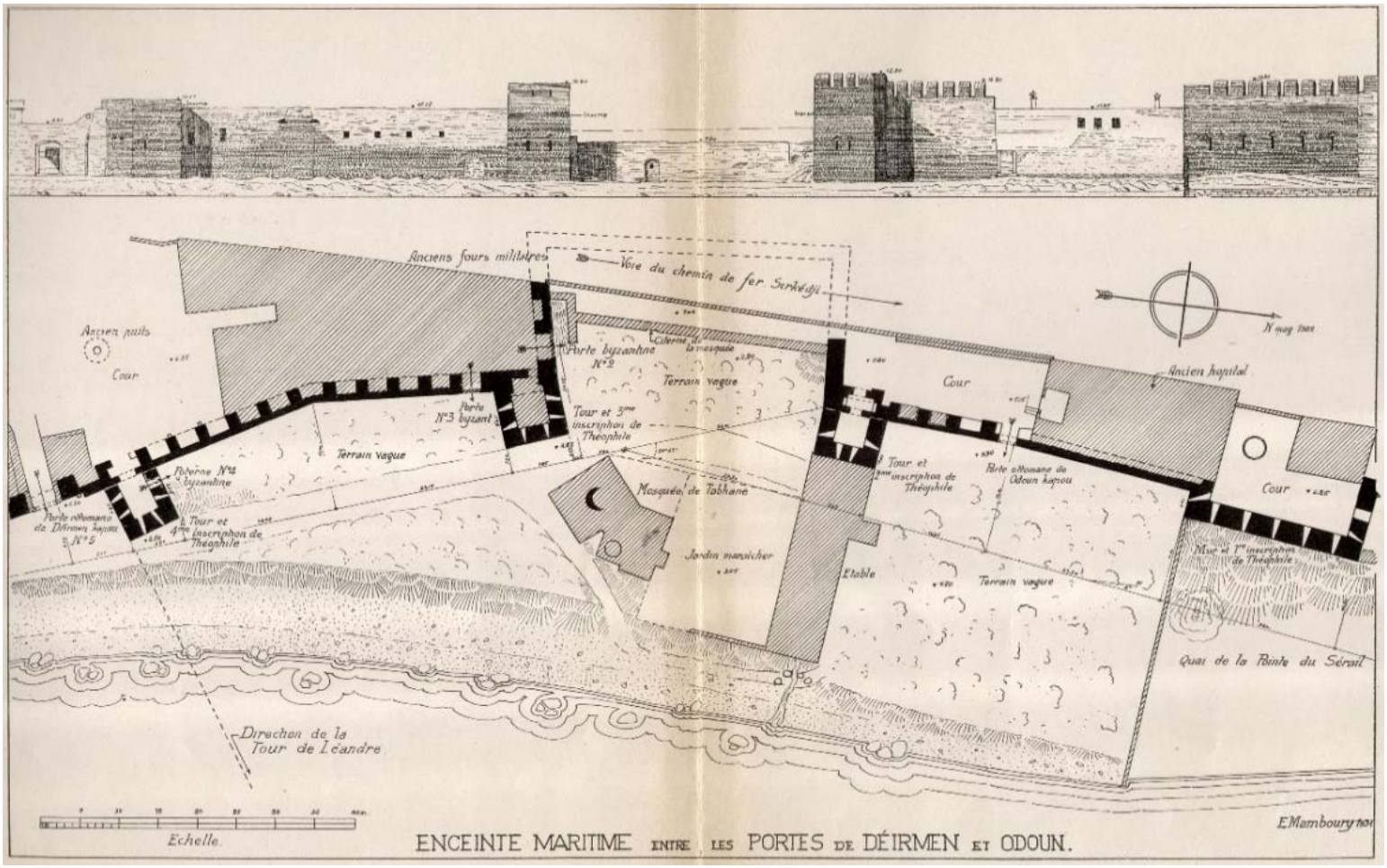
[73] Beden duvarı üzerinde, kapının üst seviyesinde ve sonrasında 2m ve 1,5 m aralıkla iki beton hatıl, muhtemelen, tabhane yapısının şehir içi yönünden sura bitişik olarak inşasıyla ilişkili eklentilerdir.

Şekil 3.100 : Marmara Surları / 3. kapı / Odun Kapısı.

Odun Kapısı'nın güneyinde birbirine yakın mesafelerdeki ***4., 5., 6. ve 7. kapılar***, sahil surları gerisinde, Bizans döneminde "τά Μάγγανα" yani "Mangana" olarak adlandırılan askeri bölgeye geçişi sağlayan sur kapılarıydı (Şekil 3.98 [Plan 10]). Kuruluşu İmparator Konstantinus'a dayanan Mangana askeri alanında Bizans döneminde silah depolarının yanı sıra, askerlik sanatı üzerine kitapların bulunduğu bir kütüphane yer almaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 250; Dirimtekin, 1953, s. 15). Kuzeyde *2. kapı* hizasından başladığı tahmin edilen bölge, güneye doğru surlar gerisinde ortalama 100 m genişliğinde ve 350 m uzunluğundaki alanı kapsamaktaydı. Bölgenin deniz yönünden tahkimatını sağlayan sur duvarları üzerindeki beşinci ve altıncı kuleler arasında bir koy oluşturacak şekilde girinti yapan alanın Bizans dönemi limanına işaret ettiği düşünülmektedir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 8) (Şekil 3.101). Bölgedeki deniz akıntısının gerçek bir liman organizasyonuna izin vermemesi nedeniyle muhtemelen askeri alanla irtibatı sağlamak amacıyla hafif gemilerin yanaşmasına imkân veren küçük bir koydu[74]. R. Demangel'in belirttiğine göre, zamanla dolan koyun yerinde, *Odun Kapısı*'nın gerisindeki Bostancılar Tabhanesi'yle bağlantılı olarak, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Tabhane Mescidi, diğer adıyla Bostancı Mescidi inşa edilmiştir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 8) (Şekil 3.101).

[74] R. Demangel, kıyı çizgisine paralel ilerleyen sur duvarlarıyla denize doğru çıkıntı yapan kulelerin, vaktiyle akıntının engellenmesine elverişli ortam yarattığını ve bu kesimde gemilerin yanaşmasını kolaylaştırdığı görüşündedir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 8).

Şekil 3.101 : Marmara Surları / Odun Kapısı ile Değirmen Kapısı arasındaki sur bölümü (Demangel ve Mamboury, 1939).

Şekil 3.102 : Marmara Surları / 4. kapı (Demangel ve Mamboury, 1939).

4. kapı, Marmara Surları üzerindeki altıncı kulenin kuzeybatı köşesinden batıya doğru ilerleyen beden duvarının üzerinde bulunmaktadır (Şekil 3..98). Bu bölgede yer aldığı düşünülen küçük koya açılan bu geçişin, askeri teçhizatın deniz yoluyla nakledilmesinde kullanıldığı düşünülmektedir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 8). 1930'lu yıllara ait fotoğrafında kapalı olan kapının kemerine ait izler net olarak görülebilmektedir (Şekil 3.102). Bu geçişi kapatan duvar, 2013 senesinde Belediye tarafından kaldırılmış; şehir içi yönüne doğru 2,10 m derinlikteki bölümü ortaya çıkmıştır (Şekil 3.103). Kısmen görülebilen kapı 3,40 m genişliğe ve mevcut zemin seviyesine göre 2,82 m yüksekliğe sahiptir.

Şekil 3.103 : Marmara Surları / 4. kapı.

5. kapı, altıncı ve yedinci kuleler arasındaki beden duvarının kuzey başlangıcında yer almaktadır (Şekil 3.98 [Plan 10]). Bir önceki kapıyla benzer amaçla kullanıldığı düşünülen geçiş, yuvarlak kemerlidir (Şekil 3.104). Zeminden itibaren üç kesme taş sırasından sonra gelen tuğla hatılın ardından başlayan kemer, 37 x 37 x 4,5 cm ve 20 x 20 x 4,5 cm boyutlarında tuğlalarla örülmüştür. Farklı tip ve boyutta taş, tuğla ve briket kullanılarak kapatılan geçişin genişliği 2,68 m, mevcut zemine göre yüksekliği 2,40 m'dir.

Şekil 3.104 : Marmara Surları / 5. kapı.

6. kapı, yedinci kulenin hemen güneyinde, eski bir Bizans kapısı yerine Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) inşa edilmiştir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 8) (Şekil 3.98 [Plan 10]). Yedinci kuleyle mevcut kapı arasında kemer başlangıç izleri görülen asıl kapı (Şekil 3.105), Bizans döneminde gerisindeki Kynegion bölgesine geçişi sağlıyordu[75]. Osmanlı döneminde, Gülhane Meydanı denen büyük oyun meydanına[76] açılan kapıdan girildiğinde sarayın ununu öğüten bir değirmen bulunduğundan, geçiş ***Değirmen Kapısı*** adını almıştır (Abdurrahman Şeref, 1910, s. 293). Günümüzde kullanılmaya devam eden Osmanlı dönemi kapısının, 1930'lara ait

[75] I. Iustinianus dönemine (527-565) kadar vahşi hayvan dövüşlerinin yaptırıldığı bu alan, sonradan politik suçluların infazının yapıldığı yer olmuş; II. Iustinianus (685-695) hükümdarlığını yeniden kurarken, rakipleri Leontius ve Apsimarus'un infazları burada gerçekleştirilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 251). Millingen'in, İmparator Severus'un (193-211) Byzantion şehrini yeniden imar ederken bu bölgede bir amfitiyatro yaptırdığını belirtmesine karşın, Demangel, Unger ve Mordtmann'a göre amfitiyatronun, uygun topografik özelliklere sahip olmayan bu alan yerine II. Bölgede, Akropol'ün kuzey yamaçlarında yer almasının daha muhtemeldir (Van Millingen, 1892, s. 251; Demangel ve Mamboury, 1939, s. 16).

[76] Mangana askeri bölgesi ve güneyindeki Mangana Manastırı'nı da içine alan tüm alan, Osmanlı döneminde Osmanlı sarayının dış bahçesine dönüşmüş, Gülhane ismini almıştır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 16).

fotoğrafında, yan söveleri ve basık kemerinin kesme taşla yapıldığı görülmektedir (Şekil 3.106). Ancak bugün, kapının güney kenarında zemin seviyesindeki bir parça dışında kesme taş parçalar kaybolmuştur. Günümüzdeki şekliyle, her iki yandan kaba yonu taş sıraları üzerinde kaba yonu taş ve tuğla ile örülmüş basık kemerle sonlanan geçiş, 3,06 m genişliğinde ve 3,56 m yüksekliğindedir.

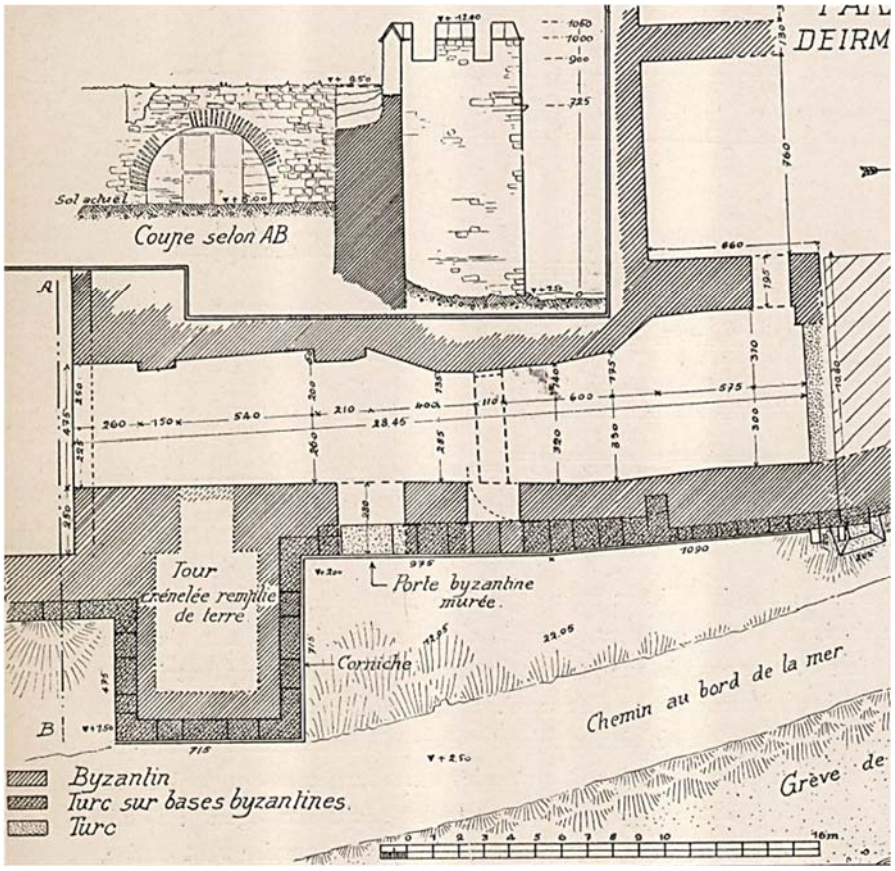

Şekil 3.105 : Marmara Surları / 6. kapı / Değirmen Kapısı.

Şekil 3.106 : Marmara Surları / Değirmen Kapısı (Demangel ve Mamboury, 1939).

7. kapı, Misn'in İstanbul haritasında ***Demir Kapı*** olarak belirtilmiştir (Misn, 1936). R. Demangel ve E. Mamboury'nin araştırmalarına göre, *Değirmen Kapısı*'nın 30 m kadar güneyinde yer alan kapı, şehir içi yönünde surlara bitişik inşa edilen Bizans dönemine ait bir binanın altyapısıyla bağlantılıdır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 12) (Şekil 3.107). Deniz yönünde, kapının, sahil şeridinin dolmasıyla yükselen zemin seviyesi altında kaldığı düşünülmektedir (Şekil 3.98 [Plan 10]). Öte yandan, şehir içi yönündeki, sura bitişik tonozlu mekânın içinde kapının kemerine ait izler seçilebilmektedir (Şekil 3.108).

Şekil 3.107 : Değirmen Kapısı ve 8. kule arasındaki bölüm (Demangel ve Mamboury,1939).

Tarihçi Nicetas Choniates, Mangana Askeri Bölgesi'ni saran sahil surlarının üzerinde, Değirmen Kapı mevkiindeki bir kuleyle, bugünkü Kız Kulesi'nin yerinde bulunan kule arasında, Marmara Denizi'nden gelecek düşman donanmalarını engellemek amacıyla

bir zincir gerildiğinden bahsetmektedir[77]. R. Demangel, İmparator I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından yaptırılan bu zincirin, bağlı olduğu Mangana Kulesi'nin, 8. kapının hemen güneyinde yer alan ve çevresindeki diğer burçlara göre daha iyi tahkim edilmiş sekizinci kule olduğu görüşündedir[78] (Şekil 3.98 [Plan 10]). Böylece, kentin askeri bölgesinin kıyıyla bağlantısını sağlayan 4. kapıdan 8. kapıya kadar toplam beş kapının, Boğaz'ın güney girişinde gerilen bu zincir gerisinde koruma altında olduğu düşünülmektedir.

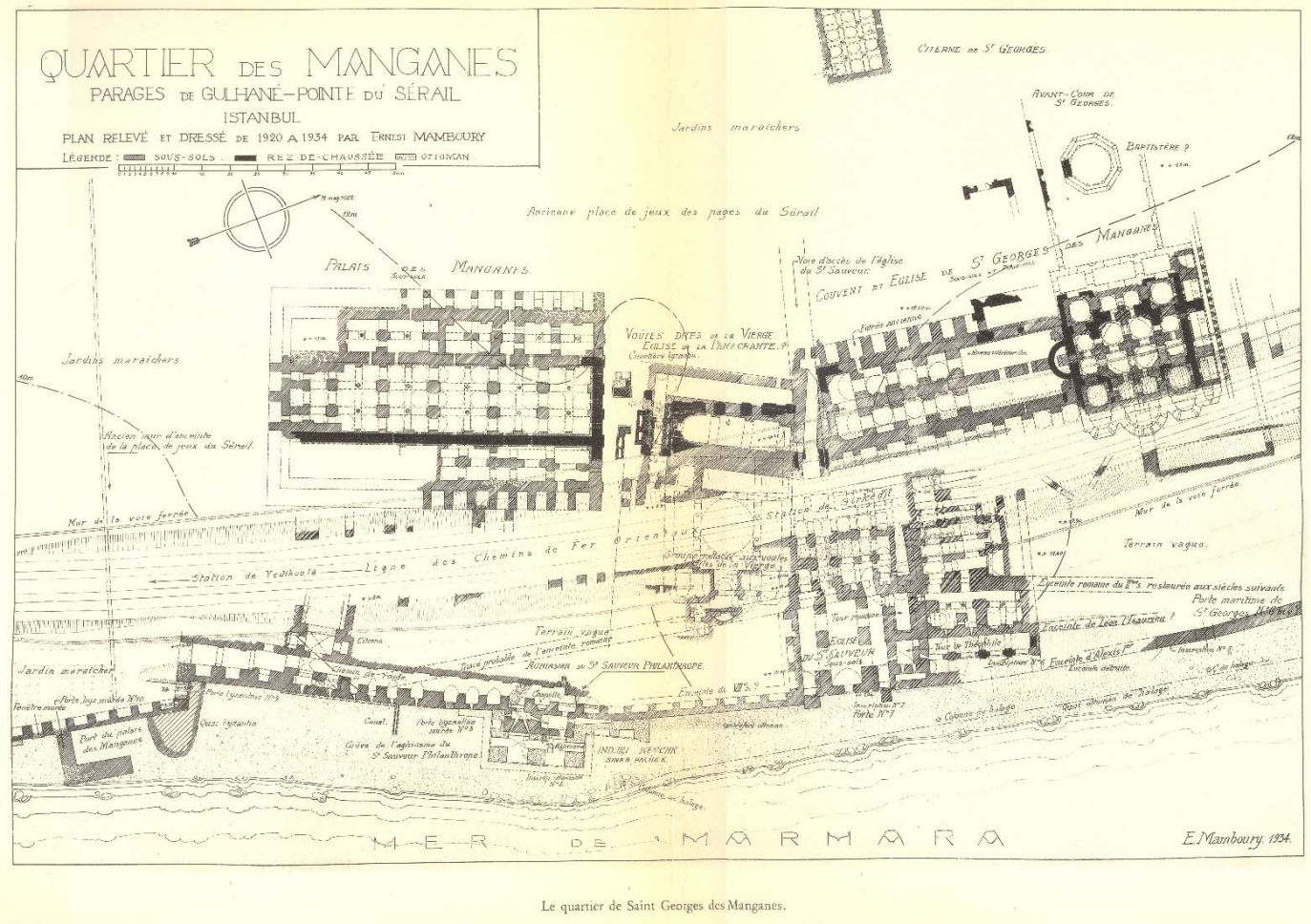
Şekil 3.108 : Marmara Surları / 7. kapıya ait olduğu düşünülen izler.

Mangana Bölgesi'nin güney sınırından, bugünkü Ahırkapı Feneri'ne kadar uzanan yaklaşık 600 m uzunluğundaki sur hattı gerisinde, Bizans döneminde önemli kilise ve manastır yapıları ile imparator sarayı yer almaktaydı. Cephaneliğin güneyinde surlar gerisinde kalıntıları yer alan Ayios Yeoryios Manastırı ve Mangana Sarayı ile bunların doğusunda sahil surları üzerindeki Ayios Sotiros Kilisesi ve Ayazması, birbiriyle yakın ilişkideki yapılardır (Şekil 3.109). Marmara Surları üzerindeki ***8., 9., 10., 11. ve 12. kapı***lar, Bizans döneminde bu yapılara deniz yoluyla ulaşımı sağlayan geçişlerdir (Şekil 3.98 [Plan 10]). Kentin fethinden sonra, Akropol tepesine yapılan Osmanlı Sarayı nedeniyle bölge boşaltılmış, sarayın dış bahçesi olan bu alanda ilerleyen dönemlerde beliren ihtiyaçlara göre yeni düzenlemeler yapılmıştır.

---

[77] A. Van Millingen,, Kantakuzene'ye dayandırarak verdiği bilgilerde, Değirmen Kapısı civarındaki kulenin tüm şehre yönelik bir kuşatmaya karşı dayanıklı ve çok güçlü olduğundan belirtmektedir (Van Millingen, 1899, s. 249-250).

[78] R. Demangel, Kız Kulesi'ne doğru yönlenişi dikkate alındığında, Değirmen Kapısı'nın kuzeyindeki yedinci kulenin zincirin bağlandığı burç olması olasılığına karşın, gerek mimari özellikleri, gerekse konumu bakımından sekizinci kulenin Mangana Kulesi olmasını daha muhtemel görmüştür (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 13).

QUARTIER DES MANGANES
PARAGES DE GULHANÉ–POINTE DU SÉRAIL
ISTANBUL
PLAN RELEVÉ ET DRESSÉ DE 1920 A 1934 PAR ERNEST MAMBOURY
LÉGENDE : SOUS-SOLS. REZ-DE-CHAUSSÉE OTTOMAN
Jardins maraîchers
Ancienne place de jeux des pages du Sérail
PALAIS
MANGANES
COUVENT ET EGLISE DE St GEORGES DES MANGANES
Jardins maraîchers
Station de Yedikoulé
Ligne des Chemins de Fer orientaux
Terrain vague
Terrain vague
Jardin maraîcher
Mur de la voie ferrée
Mur de la voie ferrée
Enceinte romaine du Vème restaurée aux siècles suivants
Enceinte de Léon l'Isaurien ?
Enceinte d'Alexis Ier
Porte maritime de St Georges des Manganes
EGLISE DU St SAUVEUR
Tour de Théophile
Chapelle
Enceinte du VIème ?
Tour ronde
Tour carrée
Tour polygonale
Tour ronde
Tour carrée
Tour polygonale
Tour ronde
Tour carrée
Tour polygonale

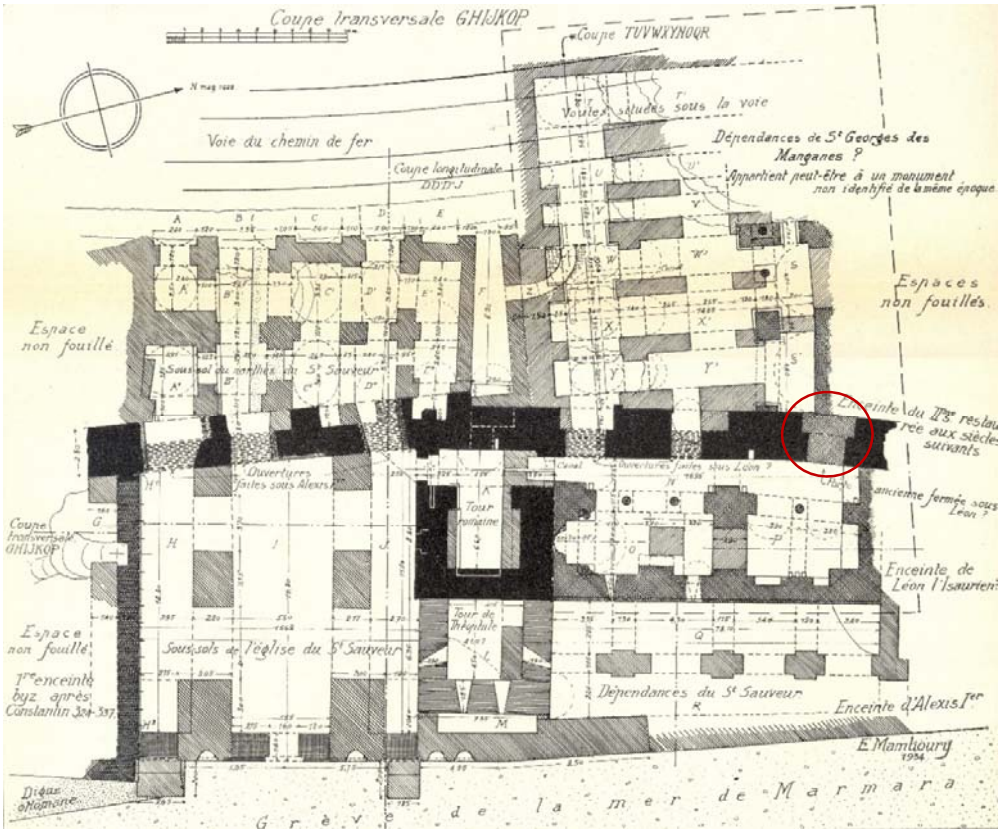
8. kapı olan ***Ayios Yeoryios Kapısı***, bir önceki kapıdan yaklaşık 150 m güneyde, bölgedeki ilk yapı olan Ayios Yeoryios Manastırı'na kıyıdan geçiş sağladığı için aynı isimle anılmaktaydı (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 19). Mangana Bölgesi'nin bitiminde İmparator Konstantinus Monomachus (1042-1055) tarafından yaptırılan manastır, kentin fethine kadar önemini korumuştur (Gyllius, 1997, s. 70; Van Millingen, 1899, s. 251; Demangel ve Mamboury, 1939, s. 19). Günümüze ancak temel kalıntıları ulaşan manastırın tasvirlerinde, bitişik bahçelerle çevrili yapılar arasında hastane ve bir de kütüphane bulunduğu belirtilmektedir (Clavijo, 1928, s. 77). Kapının güneyinde bulunduğu belirtilen ve Theophilos dönemine (829-842) tarihlendiği düşünülen (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 54, 58; Dirimtekin, 1953, s. 63) kitabe parçasında "AYTOKPA" yazılıdır. F. Dirimtekin'in Ayios Yeoryios Kapısı'nın yıkılmış olduğunu belirtmesine karşın (Dirimtekin, 1953, s. 9), R. Demangel ve E. Mamboury'nin araştırma sonuçları dikkate alınarak yerinde yapılan incelemelerde kapıya ait olabilecek bir kemer başlangıç izine rastlanmıştır (Şekil 3.110).

Şekil 3.110 : Marmara Surları / 8. kapı / Ayios Yeoryios Kapısı.

9. kapı, Ayios Yeoryios Kapısı'ndan 35 m kadar güneyde (Şekil 3.98 [Plan 10]), R. Demangel ve E. Mamboury'nin araştırmaları neticesinde, buradaki yapı kalıntılarının içinde tespit edilmiştir (Şekil 3.111). Deniz Surları üzerine İmparator II. Andronikos

döneminde (1282-1328) inşa edilen Ayios Sotiros Kilisesi'nin[79] günümüze ulaşan altyapısının kuzey bitişiğinde, kiliseyle bağlantılı olabileceği düşünülen şapelin batı duvarının deniz suru izlerine işaret ettiği belirlenmiş ve surun kuzey ucunda bulunan kapatılmış bir açıklığın sur kapısı olabileceği düşünülmüştür. Kapının eski adı bilinmemektedir.

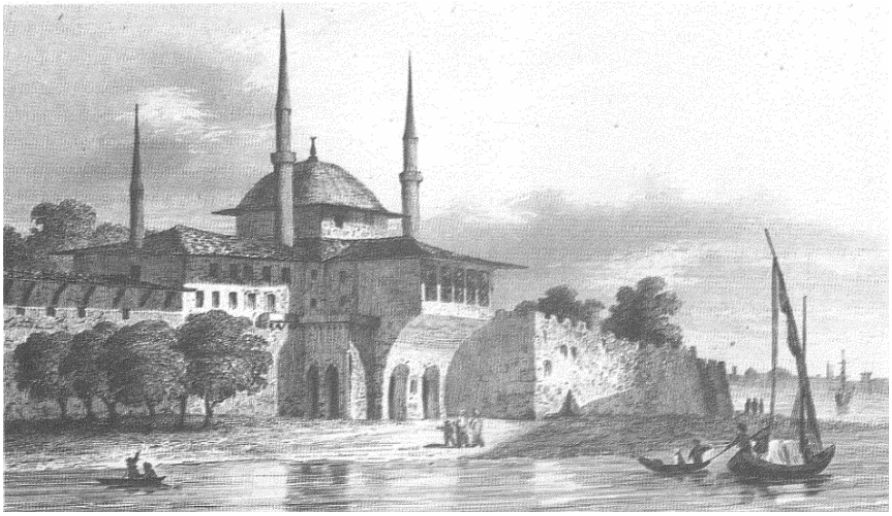

Şekil 3.111 : Ayios Sotiros Kilisesi'nin kuzeyindeki şapelin batı duvarını oluşturan sur duvarı üzerindeki 9. kapı (Demangel ve Mamboury,1939).

Ayios Sotiros Kilisesi'nin yaklaşık olarak 30 m güneyinde bulunan ve kiliseyle aynı adı taşıyan Ayios Sotiros Ayazması'nın sağaltıcı gücüne inanılıyordu (Necipoğlu, 2007, s. 188) (Şekil 3.98 [Plan 10]). Her yıl 6 Ağustos'ta gerçekleşen Tecelli Yortusunda Hristiyan hacıları tarafından ziyaret edilmesi bir gelenek olan ayazmanın bulunduğu kesimde, sur hattının üzerine, 1590-1591 yılları arasında, Sultan III. Murad'a (1574-1595) sunulmak üzere, Sadrazam Sinan Paşa tarafından İncili Köşk

[79] A. Berger, dönemin devlet adamı ve bilgini olduğunu ileri sürdüğü, buna karşın S. Eyice'nin belirttiğine göre imparatorun giysilerini hazırlayan "protovestiaros" lakaplı Nikephoros Khoumnos'un, kızı Eirene tarafından yaptırılan kilisenin inşası 1320 senesinden önce tamamlanmıştır. Zira Khoumnos ve karısının 1320 senesinde bu manastıra çekildikleri bilinmektedir (Eyice, Son Devir Bizans Mimarisi, 1980, s. 72-80; Berger, 1994, C.7, s. 39).

yaptırılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 252-254; Eldem, 1969, C.1, s. 143). (Şekil 3.112) Köşkün yapımından sonra da uzun yıllar ziyarete açık olan ayazmaya[80], köşkün altından bir girişle geçildiği, R. Demangel ve E. Mamboury'nin araştırmalarıyla saptanmıştır[81] (Şekil 3.113).

Şekil 3.112 : Jouannin'in İncili Köşk gravürü (Gaver, 1840).

Şekil 3.113 : Marmara Surları / İncili Köşk kaidesi altındaki ayazma girişi restitüsyonu (Demangel ve Mamboury, 1939).

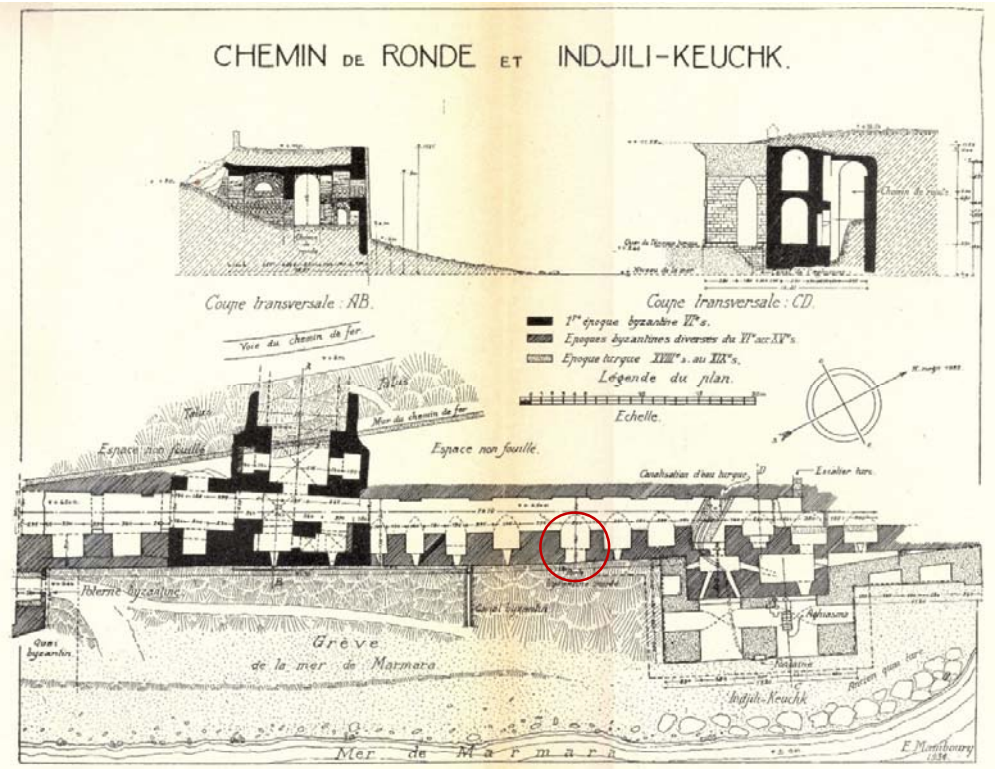
[80] Eremya Çelebi'nin bu bölgeye ilişkin verdiği bilgiler, 17. yüzyılda da ayazmadaki ayinlerin sürdüğünü göstermektedir. (Kömürciyan, *age*, s.5) 1821 senesindeki Yunan isyanının ardından bu ayinlerin gerçekleştirilmesine izin verilmemiştir. (Van Millingen, 1899, 252-253)

[81] R. Demangel ve E. Mamboury'nin araştırma sonuçlarına göre, İncili Köşk'ün inşasıyla ayazmaya geçiş, köşk kaidesinin kuzey kemeri altında 80 cm. genişliğinde 7 basamaklı bir merdivenle düzenlenmişti. Köşkün yapılırken, kaidenin orta ayağının denize bakan yüzüne bir de çeşme yerleştirilmiştir. Köşkün altındaki sur bölümünün şehir içine bakan yönünde zeminde ortaya çıkarılan izlerden, çeşmenin vaktiyle ayazmanın suyuyla aynı kaynaktan beslenmesini sağlayan su kanallarıyla bir düzenleme yapıldığı anlaşılmıştır. (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 64)

Şekil 3.114 : Marmara Surları / 10. kapıya ait izlere doğudan bakış.

10. kapı, 1871 senesinde demiryolu hattının yapımı sırasında yıkılan İncili Köşk'ün günümüze ulaşan kaidesinin 5 m güneyinde yer almaktadır (Şekil 3.98 [Plan 10]). Sadece kemerine ilişkin izlerin görülebildiği kapı (Şekil 3.114), sur hattı gerisindeki koridor şeklindeki uzun bir geçite açılmaktaydı (Şekil 3.115).

Şekil 3.115 : Marmara Surları / İncili Köşk'ün batısında yer alan geçite açılan 10. kapının yeri (Demangel ve Mamboury, 1939).

Ayios Sotiros Ayazması'ndan başlayarak sura paralel uzanan, 75 m uzunluğundaki ve ortalama 3 m genişliğindeki tonozlu geçit (Şekil 3.115), muhtemelen demiryolu gerisinde yer alan Mangana Sarayı ile bağlantılıdır. İmparator I. Basil (867-886) tarafından yaptırılan ve Mangana askeri bölgesine yakınlığından dolayı aynı adla anılan Mangana Sarayı, Ayios Yeoryios Kilisesi'nin hemen güneyinde yer alıyordu (Mordtmann, 1892, s.52; Van Millingen, 1899, s. 255-256; Demangel ve Mamboury, 1939, s. 39).

Şekil 3.116 : Marmara Surları / 11. kapı / Mangana Sarayı Kapısı.

Kuzeye bakan ***11. kapı***, tonozlu geçitin güney ucunda, surların denize doğru çıkıntı yaptığı köşede yer almaktadır (Şekil 3.98 [Plan 22]). P. Gyllius'un, Topkapı Sarayı'nı deniz yönünde çevreleyen surların üzerindeki kapılar arasında, güneydoğuda Rumların ziyaret ettikleri ayazma civarında olduğundan bahsettiği geçişin (Gyllius, 1997, s. 41), bu kapı olduğu düşünülmektedir[82] (Şekil 3.116). F. Dirimtekin'e göre, ***Mangana Sarayı Kapısı*** olarak adlandırılan ve bölgedeki küçük limanla bağlantı sağlayan geçiş, 1950'li yıllarda işlevini sürdürüyordu (Dirimtekin, 1953, s. 9, 21). Kapı, bugün şehir

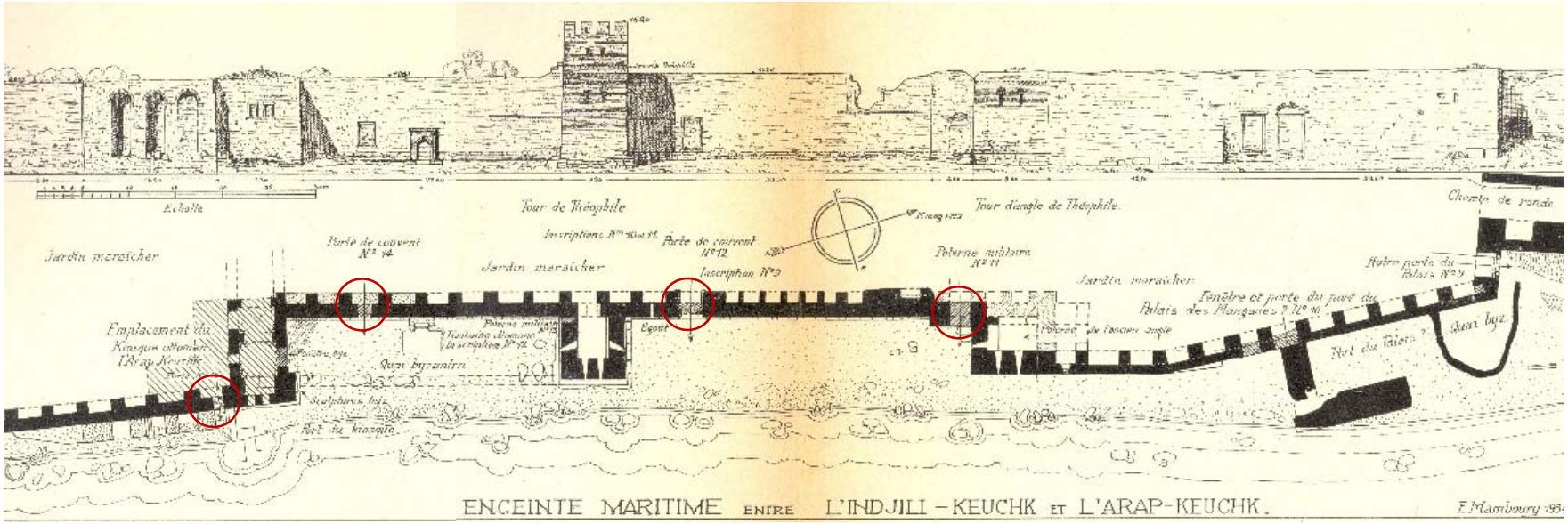
[82] A. Van Millingen,, Gyllius'un verdiği bilgilere dayanarak bu kapının Demir Kapı olduğu yönünde görüş bildirmiştir (Van Millingen, 1899, 252-253); yapılan araştırmalarda Demir Kapı'nın Değirmen Kapısı'ndan sonra gelen 8. kapı olması daha muhtemel görülmektedir (Demangel&Mamboury, 1939, 12-13).

içine bakan yönden kapalıdır. Geçit tam olarak bilinmeyen bir tarihte, 1,90 x 2,10 m plan ölçülerinde bir mekâna dönüştürülmüştür. Mermer söveli olan kapıdan geriye 27 x 32 x 214 cm boyutlarındaki doğu yan dikmesi ve bunun üzerinde 30 cm kalınlığında bir lento parçası kalmıştır. Bunların üzerinde ise tuğladan kemer izi görülmektedir.

12. kapı, bir önceki kapının 22 m güneyinde yer almaktadır (Şekil 3.98 [Plan 10]). Bizans döneminde Mangana Sarayı'na kıyıdan ulaşımda etkin olarak kullanılan küçük limana açılan kemerli kapının güney yanında mermer söveli bir pencere açıklığı bulunmaktadır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 70) (Şekil 3.117). Kapının önünden başlayarak kuzeye doğru L şeklinde uzanan mendirekle sarılı ve 11. kapı önündeki sepet kolu şeklinde çıkıntı yapan kara parçasının yer aldığı kısımda korunaklı küçük liman oluşturulmuştu (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 70) (Şekil 3.118). Eremya Çelebi'nin belirttiğine göre, bu küçük liman alanı, Osmanlı sarayına da uzun yıllar hizmet vermiş ve bostancıbaşı tarafından sıklıkla kullanılmıştır (Kömürciyan, 1988, s. 5). Vaktiyle bir iskele gibi kullanılan mendireğe geçiş sağlayan dairesel kemerli 12. kapı, 2,66 m genişliğe ve bugünkü zemin seviyesine göre 2,90 m yüksekliğe sahiptir. Kemer örgüsünde 36 x 36 x 4,5 cm boyutlarında tuğlalar kullanılmıştır. Kapının güney yanında, 2,18 m genişliğindeki diğer açıklığın bir bölümü sahil şeridinin dolmasıyla yükselen zemin seviyesinin altında kalmıştır.

Şekil 3.117 : Marmara Surları / 12. kapı ve batı yanındaki taş söveli açıklık.

Şekil 3.118 : Marmara Surları / Mangana Sarayı Limanı'na ait izler (Demangel ve Mamboury, 1939).

Mangana Sarayı limanına açılan 12. kapıdan 20 m güneyde, birbirine 30-35 m mesafelerdeki üç kulenin yer aldığı bölümde ***13., 14., 15.*** ve ***16. kapı***lar yer almaktadır (Şekil 3.98 [Plan 10], Şekil 3.118). Bu kesimdeki surların gerisinde Bizans döneminin önemli manastırlarından Ayia Maria Hodegetria Manastırı yer alıyordu (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 71). Mangana Sarayı'nın güneyindeki Theotokos Hodegetria (των 'Οδηγων), İmparatoriçe Pulcheria tarafından yaptırılmış ve İmparator III. Mikhail (842-867) tarafından yeniden inşa edilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 257). Manastırda hastaları iyileştirdiğine inanılan kutsal bir su kuyusu[83] ile "şehrin koruyucusu ve imparatorluğun zaferine öncülük eden lideri" anlamına gelen "Οδηγητρία" (Hodegetria) aziz Lukas'a atfedilen kutsal Meryem ikonası[84] yer almaktaydı.

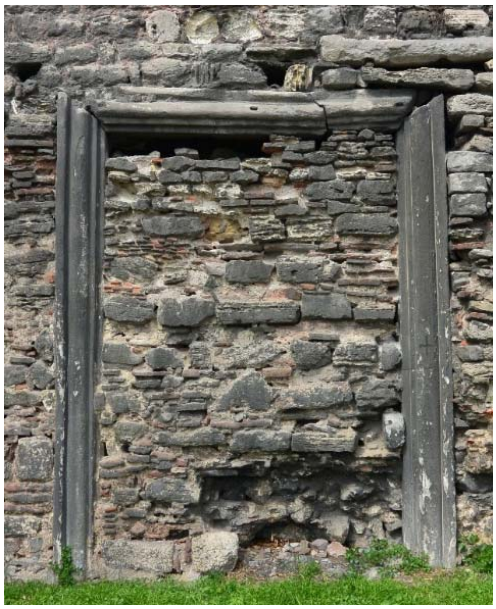
Şekil 3.119 : Marmara Surları / 13. kapı.

13. kapı, on beşinci kuleden güneyde beden duvarı üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.98 [Plan 10]). Bizans döneminde askeri amaçlı kullanıldığı düşünülen poternenin (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 72-73), mevcut izlerden yaklaşık 2,76 cm

[83] Mortdmann'ın, saray arazisinin güneydoğu köşesinde o dönemde sebze bahçeleri arasında kalan ve bakımsız durumdaki ayazmanın bu kiliseye işaret ettiği konusunda verdiği bilgiler, sonradan R. Demangel ve E. Mamboury'nin yaptığı araştırmalarla da desteklenmiştir (Mordtmann, 1892, s.52; Demangel ve Mamboury, 1939, s. 80-81)

[84] Sefere çıkmak üzere şehri terk edecek komutanlar son dualarını bu Meryem ikonası önünde yapmakta, zafer alaylarında bu ikonayı taşıma önceliği bizzat imparatorun olmaktaydı. Koruyucu gücüne inanılan ikona, örneğin İmparator İsaac Angelus döneminde (1185-1195), Branas tarafından gerçekleştirilen kuşatma sırasında şehir surları çevresinde dolaştırılmış; 1453'teki fetih öncesinde ise Kara Surları üzerindeki Charisius Kapısı'na yakın bulunan Chora Kilisesi, yani bugünkü Kariye Camisi'ne yerleştirilmiştir. (Van Millingen, 1899, s. 257-258)

genişliğinde olabileceği ve mevcut zemin seviyesine göre 2,90 m yüksekliğinde olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3.119). Kapı taş ve tuğla kullanılarak kapatılmıştır.

Şekil 3.120 : Marmara Surları / 14. kapı / Ayia Maria Hodegetria Kapısı.

14. kapı, bir önceki kapının 25 m güneybatısında yer almaktadır (Şekil 3.98 [Plan 10]). 2,04 m genişlikteki kapı taş ve tuğla örülerek kapatılmıştır (Şekil 3.120). Mermer söveli kapının şehir içine bakan yönde bulunan kitabesinin işlendiği lento ikiye bölünmüş ve her bir parçası kapının bulunduğu nişin iki yanına yerleştirilmiştir. *"Bana iyilik kapılarını açın; onlara gireyim ve tanrıya şükredeyim.*" anlamına gelen tek satırlık yazıtın altında, ortada bir monogram ve her iki yana uzanan dalgalı çizgilerin ucunda birer haç kabartması bulunmaktadır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 73). Kitabeden kapının bu bölgede surlar gerisinde yer alan Ayia Maria Hodegetria Manastırı ve Ayazması'na geçişi sağlayan, ***Ayia Maria*** **Hodegetria Kapısı** olduğu tahmin edilmektedir[85]. Sefere gidecek Bizans komutanları, şehirden ayrılmadan önce dua etmek üzere, özel öneme sahip olan manastırı ziyaretlerinde bu kapıyı kullanıyorlardı[86].

---

[85] Millingen, Ayios Lazarus Kilisesi'nin bu kısım surlar gerisinde Hodegetria Kilisesi'nin yanında bulunduğunu düşündüğünden, 15. kapının Ayios Lazarus Kapısı'na, 17. kapının Hodegetria Kapısı'na işaret ettiği görüşündedir (Van Millingen, 1899, s. 277-258). Ancak, R. Demangel ve E. Mamboury'nin Ayios Lazarus Kilisesi'nin daha güneyde yer aldığı konusunda ortaya koydukları veriler, kiliseyle aynı adı taşıyan kapının daha ileride, Ahırkapı Feneri'nden hemen önce yer aldığı savını desteklemektedir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 79).

[86] 866 senesinde, İmparotoriçe Theodora'nın kardeşi ve İmparator Theophilos döneminde (829-842) üst düzey devlet yetkilisi olan Bardas, Araplara karşı çıkacağı seferden önce dua etmek üzere yaptığı

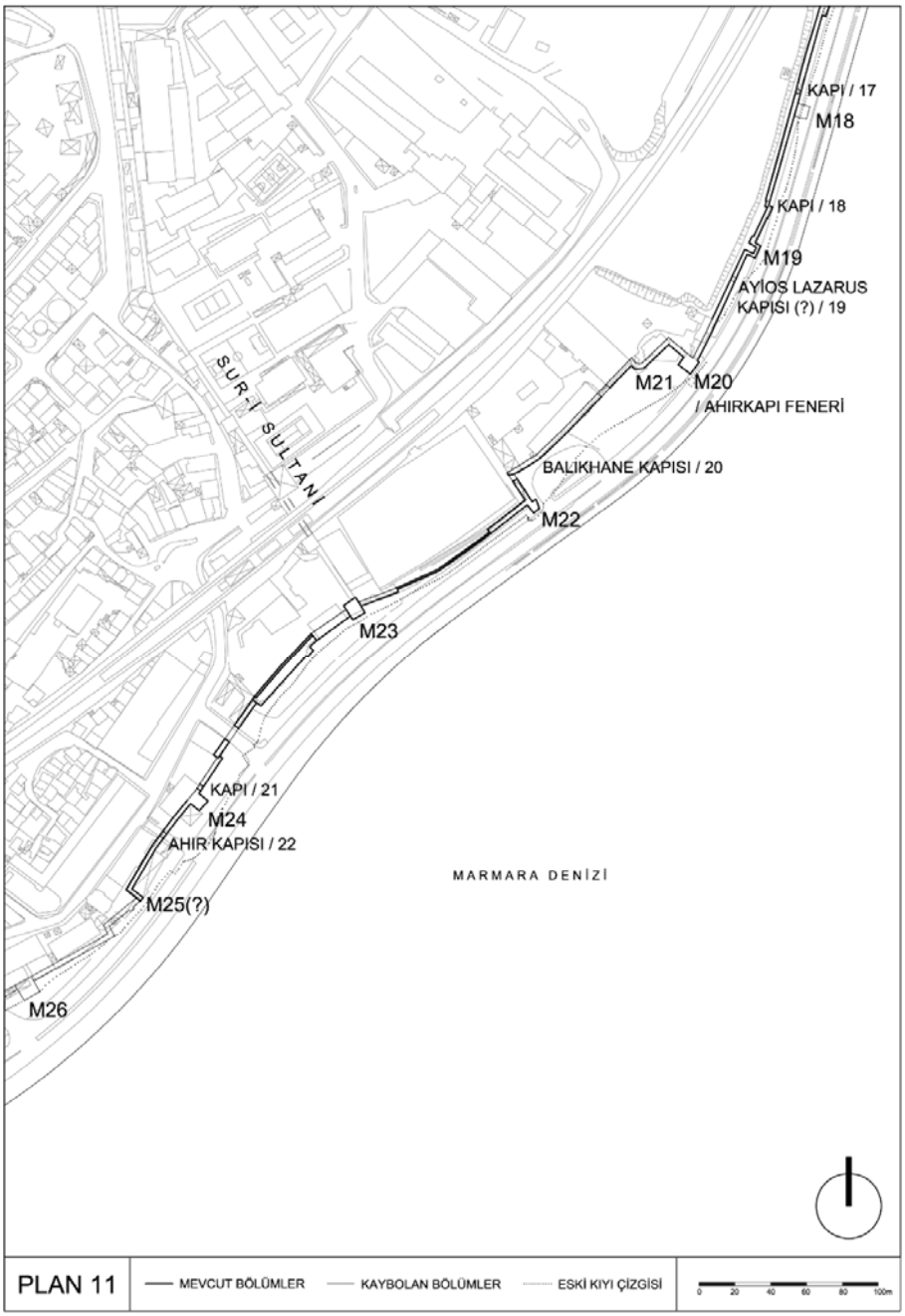
Şekil 3.121 : Marmara Surları / 15. kapı ve Osmanlı çeşmesi.

15. kapı, on altıncı ve on yedinci kuleler arasında uzanan beden duvarının ortasında yer alan Osmanlı çeşmesinin[87] güneyinde bulunmaktadır (Şekil 3.98 [Plan 10], Şekil 3.118). 1,54 m genişliğe ve 2,22 m yüksekliğe sahip olan kapının mermer yan söveleri ve eşiği korunmuştur. Poternenin 0,23 x 2,08 m boyutlarındaki mermer lentosu üzerinde kabartmalar yer almaktadır. Günümüzde kapı, iri taş bloklar ve harçla örülmüştür.

16. kapı, on yedinci kulenin güneyinde yer almaktaydı (Şekil 3.98 [Plan 10]). Mehmet Ziya'ya göre, on yedinci kule üzerinde Osmanlı döneminde Ağalar Dairesi olarak kullanılan geniş çatılı bir yapı bulunmaktaydı (Mehmet Ziya,1928, s. 450). Arap Köşkü, ya da Harap Köşk olarak anılan yapı, gözden düşen vezirlerin, sürgüne gönderilmek üzere yola çıkarıldıkları yerdi (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 77). Kulenin güneyinde denize doğru çıkma yapan üç kemerli bölüm, muhtemelen vaktiyle surlar üzerinde bulunan köşke aittir. 18. kapı, kuleyle bu parça arasında, köşke denizden ulaşımı sağlayan kemerli bir geçişti (Şekil 3.118). Sahil şeridinin dolmasıyla yükselen zemin seviyesinin altında kalan kapı günümüzde görülememektedir.

Hodegetria Manastırı ziyaretinin ardından, şehirden ayrılmak için *Ayia Maria Hodegetria Kapısı*'nı kullanmıştır. İmparator V. Ioannes Palaiologos (1341-1357) ise kayınpederi İmparator VI. Kantakuzenos'u (1347-1354) tahttan indirmesi sırasında 2000 kişiyle bu kapıdan şehre girmiştir (Van Millingen, 1899, s. 259-260).

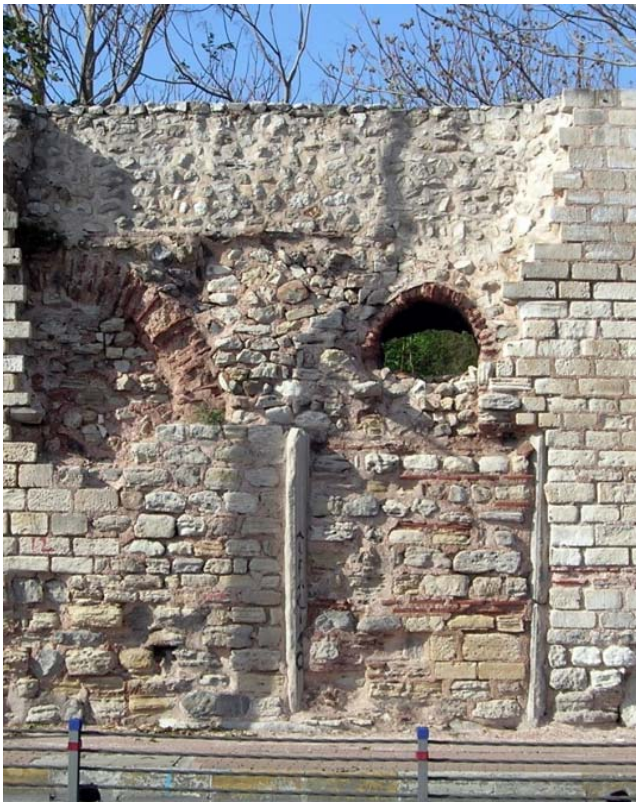
[87] R. Demangel, çeşmenin, 16. yüzyılda Sultan III. Mehmed zamanında Mimar Davud Ağa tarafından yapıldığını belirtmektedir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 77). Buna karşın A. Egemen, Ahırkapı Feneri Çeşmesi olarak anılan 1597 tarihli çeşmenin üç beyitlik kitabesinin ilk satırı düştüğünden kimin tarafından yapıldığının anlaşılamadığını kaydetmektedir (Egemen, 1993, s. 50).

Şekil 3.122 : Plan 11 (2014).

*16. kapı*dan sonra yaklaşık 60 m aralıkla yer alan ***17., 18. ve 19. kapı***lar Bizans döneminde Topoi olarak adlandırılan bölgeye[88] açılmaktaydı (Şekil 3.122). Topoi'de, Ayios Lazarus Kilisesi, İmparator Arkadius tarafından yaptırılan Thermae Arkadianai ve şehrin doğusunda özel bir manzaraya sahip gölgelik alanda olduğu bilinen Büyük Iustinianus'ın gözde dinlenme yeri Atrium yapıları yer almaktaydı (Procopius, 1994, s. 41-42; Van Millingen, 1899, s. 257; Demangel ve Mamboury, 1939, s. 78).

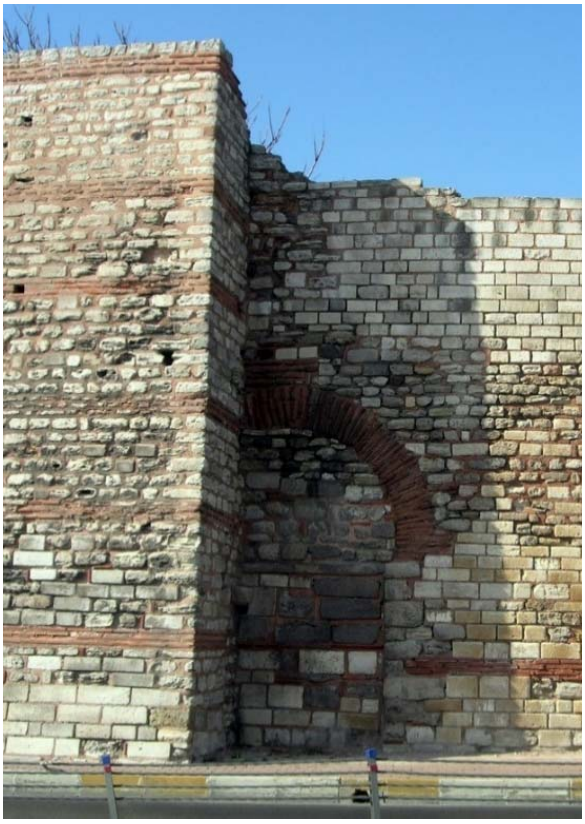
17. kapı, günümüzde taş ve tuğlayla örülerek kapatılmış bir geçiştir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 77) (Şekil 3.122 [Plan 11]). 2,06 m genişliğindeki kapının iki yanında 0,22 m kalınlığında ve 2,64 m yüksekliğinde mermer söveler yer almaktadır (Şekil 3.123). Geçişin üst kısmının nasıl sonlandığına dair iz kalmamıştır. Kapının hemen üzerinde tuğla örgülü dairesel kemerli bir açıklık yer almaktadır. Kapının güneyinde, surun denize bakan yönünde dış cidar taşlarının kısmen dökülmesi sonucu gerideki kazamat nişinin kemeri ortaya çıkmıştır (Şekil 3.123).

Şekil 3.123 : Marmara Surları / 17. kapı.

[88] Topoi, Orta Bizans döneminde, bugünkü Cankurtaran mevkiinde bulunan yerin ismidir. "Yerler" anlamına gelen Topoi sonradan Büyük Saray ve çevresindeki diğer önemli yapıları içeren bölge için kullanılmaya başlanmıştır. (Janin, 1964, s. 430-431, 435; Berger, 1994, C.7, s. 294)

18. kapı, bir önceki kapıdan 60 m kadar güneyde yer almaktadır (Şekil 3.122 [Plan 11]). Günümüzde kuzey yarısı görülebilen kapıdan 20 m güneydeki on dokuzuncu kuleye kadar sur denize bakan yönde kalınlaştırılmış; bu sırada kapının diğer yarısının önüne duvar örülmüştür (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 77). Bu kesimdeki surlarda 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen restorasyon sonucunda[89] kapının özgün detaylarında değişimler olmuş, taş sövelerine ait izler günümüze kısmen ulaşmıştır. 1,95 m genişliğindeki bölümü görülebilen kapının (Şekil 3.124) aslen 2,48 m genişliğinde olduğu tespit edilmiştir. Bugünkü zemin seviyesine göre 2,25 m yükseklikteki kapı, üst seviyesindeki 13,5 cm kalınlıktaki mermer söve izleri hizasında başlayan bir hafifletme kemeri son bulmaktadır. Dairesel kemer, bir buçuk tuğlayla örülmüştür.

Şekil 3.124 : Marmara Surları / 18. kapı.

19. kapı'nın, Ahırkapı Feneri'nden önce yer alan Ayios Lazarous Manastırı'na geçişi sağlayan ve bu nedenle aynı adla anılan ***Ayios Lazarus Kapısı***'na karşılık geldiği düşünülmektedir[90]. Topoi'de, Galatie piskoposu Lazarus'a adanan manastır, İmparator

[89] Kurul arşivinde yaptığım incelemelerde henüz bu restorasyonla ilgili dosyaya ulaşamadım.
[90] Millingen, Deacon Zosimus'un kente gelişinde Ayasofya Kilisesi ile Ayios Yeoryios Kilisesi arasında ziyaret ettiği kiliseler arasında Ayios Lazarus Kilisesi'ne de yer vermesi nedeniyle, yapının

I. Basileos (867-886) tarafından inşa ettirilmiş, oğlu İmparator VI. Leon (886-912) tarafından genişletilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 256; Demangel ve Mamboury, 1939, s. 77; Dirimtekin, 1953, s. 23). Kesme taş ve tuğla ile örülerek kapatılan kapı mermer sövelidir ve üzerinde bir buçuk tuğladan örülü bir kemer yer almaktadır (Şekil 3.125). 1,88 m genişliğe ve bugünkü zemin seviyesine göre 2,64 m yüksekliğe sahip kapı açıklığını çevreleyen mermer sövelerin genişliği 37,5 cm'dir. Kapının 1990'lı yıllarda geçirdiği restorasyon sırasında üst sövesinin harçla bütünlendiği, kemerin ise yeniden yapıldığı gözlenmektedir.

Şekil 3.125 : Marmara Surları / 19. kapı / Ayios Lazarus Kapısı.

20. kapı olan ***Balıkhane Kapısı***, bir önceki kapıdan 48 m kadar sonra gelen Ahırkapı Feneri'nin ardından batıya dönerek ilerleyen sur hattının batı ucunda yer alan eski bir Bizans kapısıdır (Şekil 3.122 [Plan 11], Şekil 3.126). Patrik Constantius'un "Bizans Tarihi" adlı eserinde Balıkhane Kapısı'nın ***Mikhail Protovestarius Kapısı***'na karşılık geldiğinin belirtilmesine karşın, Millingen bunun kesin bir hüküm olarak

İncili Köşk ile Ahırkapı Feneri arasında bir yerde, Hodegetria Kilisesi'nden hemen önce yer aldığını düşünmektedir (Van Millingen, 1899, s.256). Ancak R. Demangel ve E. Mamboury'nin bölgede gerçekleştirdikleri kazı ve inceleme sonuçları, Ahırkapı Feneri'nin kuzeyindeki kalıntıların Ayios Lazarus Manastırı'na ait olabileceğini, bu nedenle 21. kapının da Ayios Lazarus Kapısı'na işaret etmesinin daha olası olduğunu ortaya koymaktadır (Demangel ve Mamboury, 1939, 79).

değerlendirilemeyeceği görüşündedir[91]. Bu çevre Osmanlı Sarayı'na hizmet veren balıkçılar tarafından kullanılan bir bölge olmasından dolayı, kapı Osmanlı döneminde *Balıkhane Kapısı* adını almıştır (Van Millingen, 1899, s. 260). Balıkçıbaşının saraya girmek üzere kullandığı bu geçişin önünde, denize doğru çıkıntı yapan bir köşk bulunuyordu (Kömürciyan, 1988, s. 5). Kapının açıldığı alan, 19. yüzyıl ortalarına kadar yüksek makamdaki devlet adamlarından sürgüne gideceklerin gemiye bindirildiği, ölüm cezasına çarptırılanların idamlarının gerçekleştirildiği yer olarak da kullanılmıştır (Kömürciyan, 1988, s. 104; Dirimtekin, 1953, s. 10). Kapı ve yakın çevresi 2013 senesi içerisinde restorasyon geçirmiş, kapının bulunduğu yerin hemen önüne bir klima ünitesi yerleştirilmiştir. Bu nedenle ölçüleri alınamayan kapının sadece bir taş ve bir tuğladan oluşan kemeri görülebilmektedir.

Şekil 3.126 : Marmara Surları / 20. kapı / Balıkhane Kapısı (2012).

[91] A. Van Millingen,, Konstantinus Dukas'ın 913 senesinde İmparator Konstantinus Porphyrogenitus'un (908-913/920-945) yerini almak amacıyla harekete geçtiği sırada şehre giriş yaptığı ve işbirlikçileriyle buluştuğu kapı olarak bilinen *Mikhail Protovestarius Kapısı*'nın Ahırkapı Feneri'nden önce yer aldığı görüşündedir. Buna karşılık Bizans dönemi Büyük Saray'ın sınırları içerisinde kalan Balıkhane Kapısı, Ducas'ın şehre girdikten sonra İmparatorluk konutuna doğrudan geçişini sağlayacak konumda değildir. Mikhael Protovestiaros Kapısı'nın ise İncili Köşk ile Ahırkapı Feneri arasındaki diğer kapılardan biri olması daha olası olduğu düşünülmektedir. (Van Millingen, 1899, s. 260, 261)

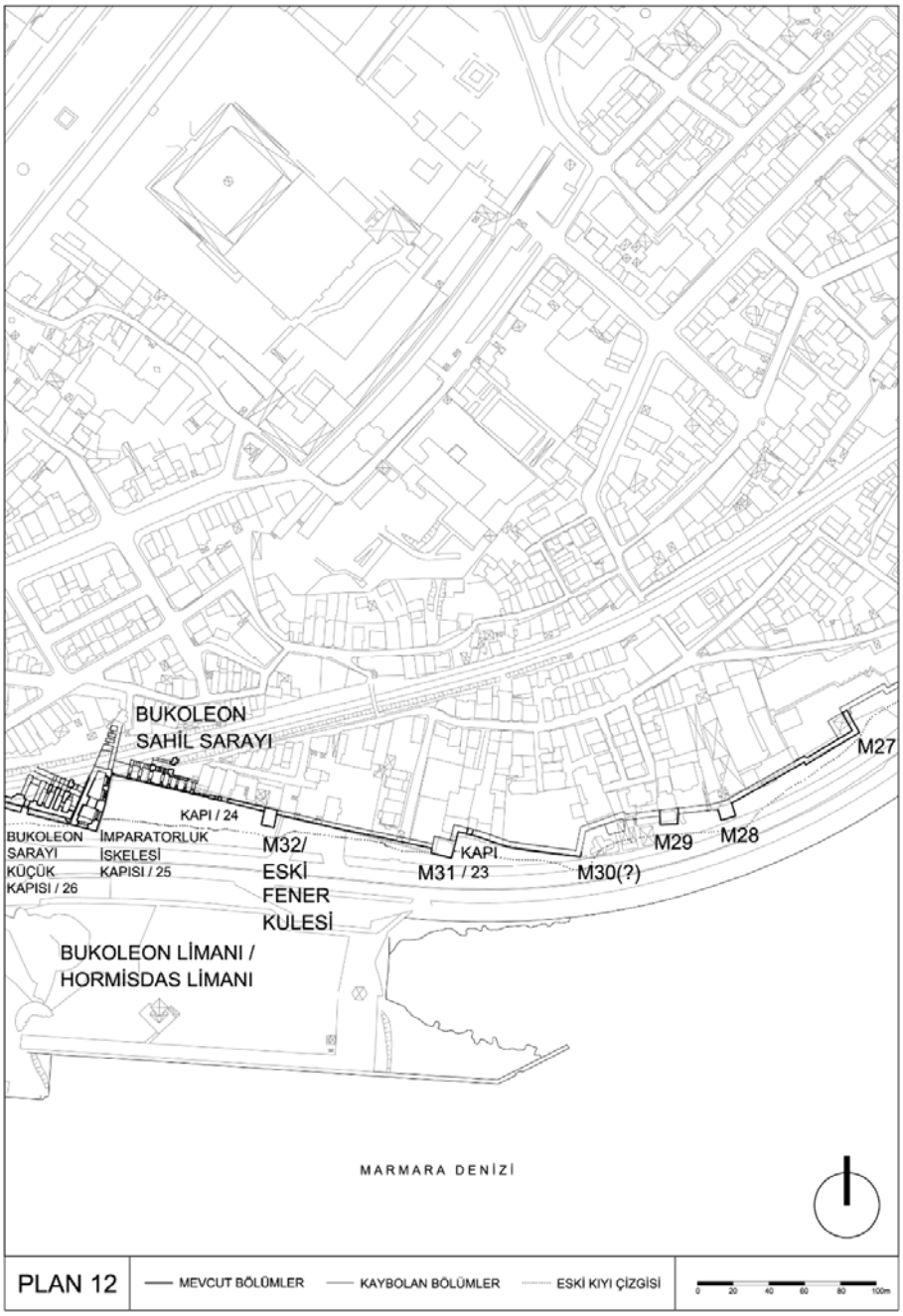
21. kapı, Balıkhane Kapısı'ndan 250 m kadar güneybatıda yirmi dördüncü kulenin kuzeyindedir (Şekil 3.122 [Plan 11]). Bu noktada mevcut zemin seviyesinden 0,65 m yukarıda başlayan 2,85 m genişliğindeki kemerin (Şekil 3.127), Marmara Surları üzerinde yer alan kapılar arasında şimdiye kadar belirtilmemiş bir geçişe işaret ettiği düşünülmektedir. Taş duvarla kapatılan kapının kemeri 38 x 38 x 6 cm boyutlarında bir buçuk tuğladan örülmüştür.

Şekil 3.127 : Marmara Surları / 21. kapı.

22. kapı, Marmara Surları üzerindeki başlıca kapılar arasındaki ***Ahır Kapısı***'dır (Şekil 3.128). Bizans döneminde Ayasofya yakınındaki Büyük Saray'ın sahil kapılarından biriydi; ancak sonradan Saray'ın batı yönünde genişlemesiyle önemi azalmıştır (Dirimtekin, 1953, s. 11). Eski ismi bilinmeyen kapının yakınında bulunduğu bilinen Tzykanesterion'de[92],, A. Van Millingen,'in belirttiğine göre İmparator III. Mikhail döneminde (842-867) görkemli ahır yapıları inşa edilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 261). Bizanslı seleflerininkine benzer şekilde Osmanlı padişahlarının atlarına ait ahırların da bu bölgede bulunması, kapının ve yakın çevresinin Ahırkapı adını almasına sebep olmuştur (Kömürciyan, 1988, s. 4; Dirimtekin, 1953, s. 11). Üzerindeki 1135H (1722/23) tarihli kitabe, girişin ve yakın çevresindeki surların Sultan III. Ahmed'in damadı Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından kapsamlı bir onarım geçirdiğini göstermektedir. Padişah, Üsküdar'a ordugâh kurduğu zaman şehre geçişlerini, Ahır Kapısı önündeki iskeleden gerçekleştirmekteydi (Kömürciyan, 1988, s. 49).

[92] İki takımın at üzerinde ellerinde ahşap bir sopayla küçük sert bir topa vurarak gol atmaya çalıştıkları Polo oyunlarının oynandığı alan.

Şekil 3.128 : Plan 12 (2014).

Günümüzde araçların geçiş yaptığı 2,66 m genişliğindeki kapının, denize bakan yönünde yer alan kesme taşlardan örülü basık kemer 1950'lerde yerindedir (Şekil 3.129). Basık kemerin üzerinde yer alan bir ikinci kemer ise daireseldir ve taş ile iki veya üç tuğladan almaşık örgülüdür. İki kemer arasındaki bölüm kesme taşla örülmüştür. İkinci kemerin üstünde 1,00 x 2,50 m boyutlarında mermer kitabe bulunmaktadır (Şekil 3.130). Cephenin kitabeden sonraki bölümü, yedi taş, iki tuğla ve iki taş sırasıyla devam etmekte ve mazgallı açıklıklarla son bulmaktadır. Mazgallardan ikisi üzerinde tuğla örgülü birer yuvarlak top penceresi yer almaktadır. Şehir içine bakan yönde, 4,42 genişliğindeki kapı açıklığı tuğla örgülü kemerle geçilmiş, kemerin üzerinde cephe örgüsü düzensiz taş ve tuğla sıralarıyla devam etmektedir. Ahır Kapısı, iki yandan kâgir duvarlarla sınırlanan 6,75 m genişliğinde ve 10,90 m uzunluğundaki geçite açılmaktadır. Geçitin kuzeybatı ucunda tuğladan örülmüş dairesel kemerli 4,92 genişliğindeki açıklıkla şehir içine geçilmektedir (Şekil 3.131).

Şekil 3.129 : Marmara Surları / 22. kapı / Ahır Kapısı (Dirimtekin, 1953).

Şekil 3.130 : Marmara Surları / 22. kapı / Ahır Kapısı'nın güneydoğu cephesi.

Şekil 3.131 : Marmara Surları / 22. kapı / Ahır Kapısı'nın şehir içinden görünüşü.

23. kapı, Ahır Kapısı'ndan 400 m ileride yer almaktadır (Şekil 3.128 [Plan 12]). F. Dirimtekin, kapının Bizans yapım özellikleri taşımadığı görüşündedir (Dirimtekin, 1953, s. 28). 1990'lı yılların ikinci yarısında kapının yer aldığı sur duvarı restorasyon geçirmiş[93]; kapının doğu kenarındaki mermer sövesi ve lentosu korunmuş, diğer kenarları kaba yonu taş sıralarından oluşan örgüyle tamamlanmıştır (Şekil 3.132). Metal kapı kanatları eklenen kapı yaklaşık 1,40 m genişliğe ve 1,86 m yüksekliğe sahiptir. Kapının sövesi 25,5 cm, lentosu ise 16 cm kalınlığındadır.

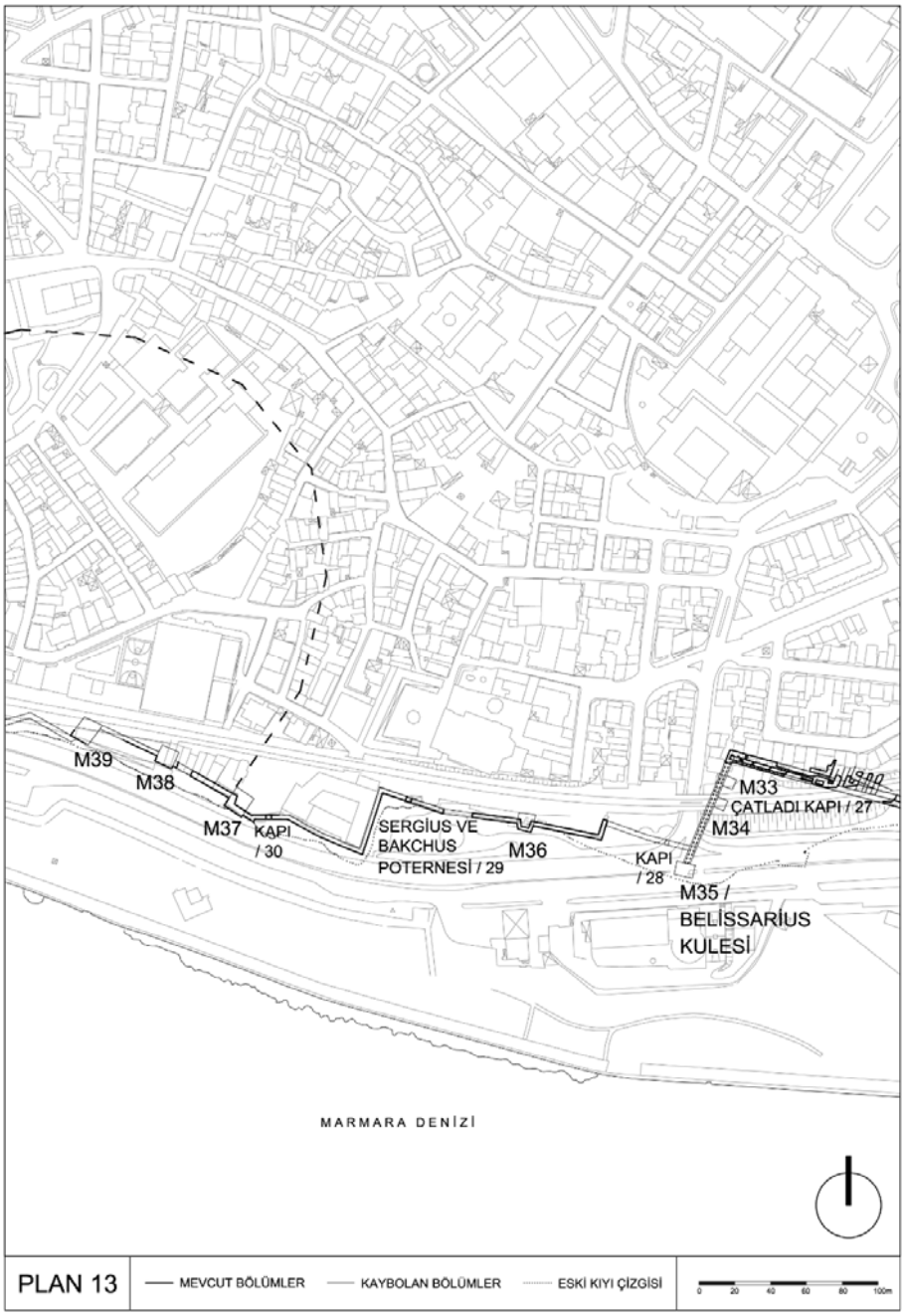
Şekil 3.132 : Marmara Surları / 23. kapı.

*23. kapı*dan 100 m. kadar güneyde, diğer kulelere göre yüksekliğiyle dikkat çeken Fener Kulesi'nden sonra sahil surları üzerine inşa edilen Bukoleon Sarayı[94] kalıntıları bulunmaktadır (Şekil 3.133). İlk olarak II. Theodosios (408-450) tarafından inşa edilen saray, II. Nikephoras Phokas (963-969) tarafından 967 yılında başlatılan ve Büyük Saray'ın batısında güçlü sur ve kulelerin yapımı ile sürdürülen imar faaliyetinden etkilenmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 225). Latin işgali sırasında, Blahernai Sarayı ve Büyük Saray'la birlikte Latin İmparatorunun konutu olarak kullanılan Bukoleon Sarayı, Palaiologoslar döneminde terk edilmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 225).

---

[93] İstanbul IV. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivinde, 01.11.1995 tarih ve 7227 sayılı karara ait ek dosyada Ahır Kapısı'ndan Çatladı Kapıya kadar uzanan sahil surlarının ayakta kalan bölümlerine ait restorasyon projesinin o tarihte onaylandığı tespit edilmiştir.

[94] İlk olarak 9. yüzyılda geçen Bukoleon ismi, 16. yüzyıl başına kadar burada duran ve bir boğa ile arslan (bus kai leon) arasındaki dövüşü tasvir eden bir heykeller grubuna dayanmaktadır (Guilland, 1959, s. 249-250).

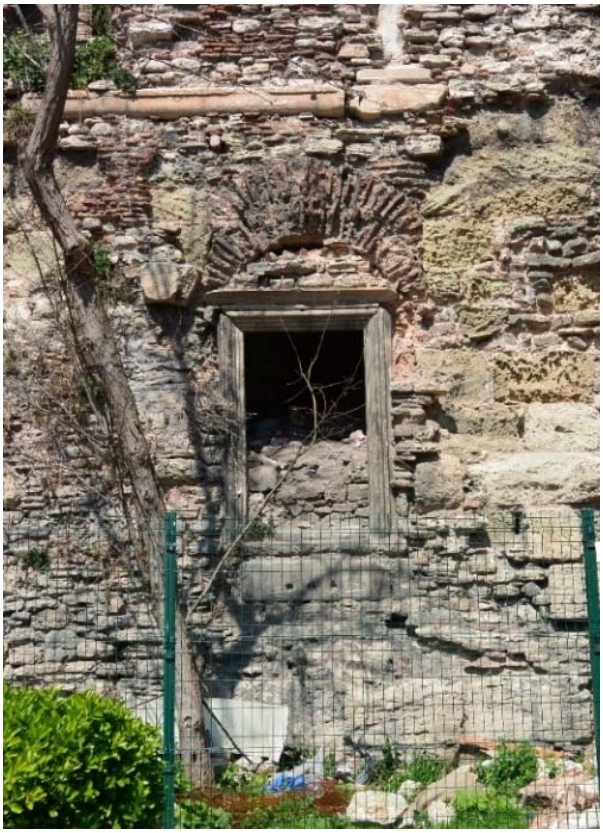
Şekil 3.133 : Plan 13 (2014).

Sarayın önünde sadece imparatorluk gemilerine ayrılan, imparatorların ve sarayın tüm deniz yolculuklarında ve ayrıca üst düzeydeki ziyaretçilerin kabulünde kullanılan bir liman yer alıyordu (Müller-Wiener, 1998, s. 11). Sarayla aynı adı taşıyan Bukoleon Limanı, bir mendirekle korunuyordu. ***24., 25. ve 26. kapılar,*** surlar üzerinde yükselen bu sahil sarayı önündeki limana hizmet vermekteydi (Şekil 3.133 [Plan 13]). 1453'te kentin fethinin ardından bölge bir yerleşim alanına dönüştürülmüştür (Müller-Wiener, 1998, s. 11) (Şekil 3.134).

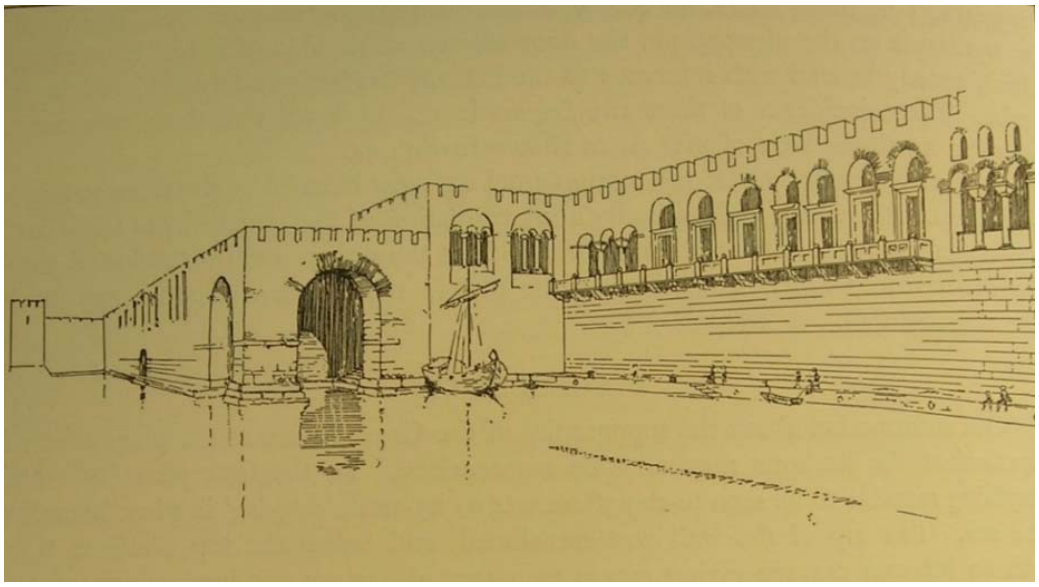
Şekil 3.134 : Marmara Surları / Bukoleon Sarayı ve Limanı (Flandin, 2010).

24. kapı, saray kalıntılarının başlangıcındaki Fener Kulesinin 5 m batısında bulunmaktadır (Şekil 3.133 [Plan 13]). Bugünkü zemin seviyesine göre yaklaşık 2,5 m yüksekte yer alan kapıya, vaktiyle ahşap bir merdivenle ulaşıldığı düşünülmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 11) (Şekil 3.135). Mermer söveli açıklık, 0,86 m genişlikte ve 1,95 m yüksekliktedir. Kapının mermer söveleri 35 cm genişliğindedir; lentonun üzerinde 12 cm kalınlığında bir korniş yer almaktadır. Kapı açıklığı üstünde iki tuğladan örülmüş dairesel bir kemer bulunmaktadır.

Şekil 3.135 : Marmara Surları / 24. kapı.

25. kapı, doğu-batı doğrultusunda ilerleyen duvarların güneye yönelerek çıkıntı yaptığı köşede yer almaktadır (Şekil 3.133 [Plan 13]). Bugün bu köşede hem doğudan hem de güneyden aynı noktaya açılan iki geniş kemerli açıklık (Şekil 3.136), kaynaklarda şehir içine geçişi sağlamaları nedeniyle kapı olarak nitelendirmiştir. İmparatorların deniz yoluyla saraya geldiklerinde kullandıkları bu geçiş, ***İmparatorluk Sarayı İskele Kapısı***'na işaret etmektedir. Anıtsal nitelikteki bu geçişlerden sonra görkemli bir merdivenle, ya da üstü örtülü bir yol ile yukarıda bulunan saraylar bölgesi ve "Diabarixos"a gidildiği düşünülmektedir (Mamboury ve Wiegand, 1934, s. 10-13). 1169 yılında Kudüs Kralı Amaury'nin burada karşılanarak saraya götürülmesi anlatılırken, bu geçişlerin anıtsal niteliğine vurgu yapılmaktadır (Dirimtekin, 1953, s. 11-12). Geç Bizans döneminde Büyük Saray ile birlikte Bukoleon Sarayı'nın da önemini kaybetmesiyle açıklıklar önce küçültülmüş, sonra örülerek kısmen, ya da tümüyle kapatılmıştır (Dirimtekin, 1953, s. 12). Günümüzde doğuya bakan açıklığın görülebilen kemeri 7,30 m genişliktedir (Şekil 3.137). Güneye bakan kemerin ise, her iki yandan başlangıçları kısmen ayaktadır. Her iki kemer de üç buçuk tuğlayla örülmüştür.

Şekil 3.136 : Marmara Surları / Bukoleon Sarayı'nın üç boyutlu restitüsyonu (Wulzinger, 1925).

Şekil 3.137 : Marmara Surları / 25. kapı / İmparatorluk Sarayı İskele Kapısı.

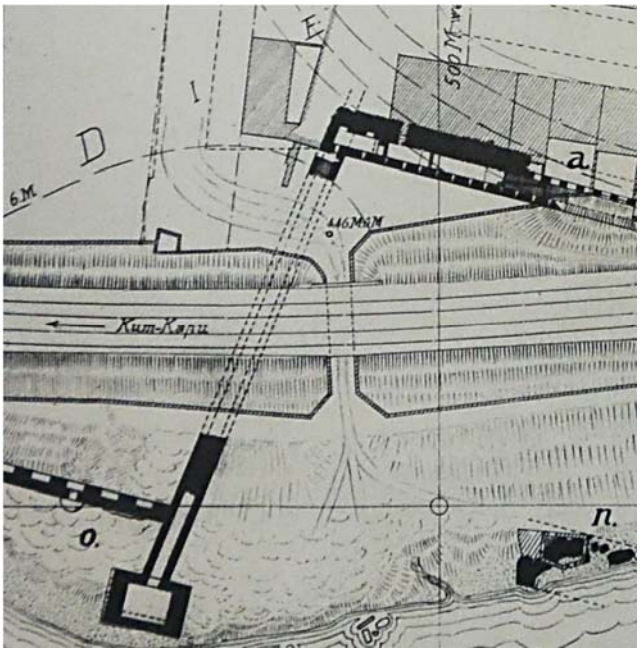
26. kapı, ***Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı*** olarak adlandırılmaktadır (Şekil 3.133 [Plan 13]). Kapının, vaktiyle yerinde olan lentosu üzerinde I. Konstantinus'un bir kitabesi yer alıyordu (Mamboury ve Wiegand, 1934, s. 7). Tümüyle düzgün kesme taşla örülen kapının, her iki yanında devşirme büyük mermer bloklardan oluşan bölümler deniz yönünde çıkıntı yapmaktadır (Şekil 3.138). Üzerinde bezemelerin yer aldığı bu mermer bloklardan doğudaki üzerinde İmparator I. Iustinianus'a (527-565) ait bir monogram bulunuyordu (Mamboury ve Wiegand, 1934, s. 7). Sonradan bir duvarla kapatılan geçiş, 1920'de ortaya çıkarılarak tamir edilmiş ve bugünkü halini almıştır (Mamboury ve Wiegand, 1934, s. 6; Müller-Wiener, 2007, s. 315). 1,55 m genişliğe sahip kapının kemerinin başlangıç kısımları kalmış; üst kısmı yok olmuştur.

Şekil 3.138 : Marmara Surları / 26. kapı / Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı.

Bir önceki kapının 110 m batısında yer alan ***27. kapı***, buraya kadar devam ettiği düşünülen Bukoleon Limanı ile bağlantılıydı (Şekil 3.133 [Plan 13]). Girişin yanında yer alan aslan heykelleri nedeniyle Bizans döneminde kapıya, *Aslan Kapısı* anlamına gelen ***Porta Leonis*** denilmekteydi (Gyllius, 1997, s. 83; Kömürciyan, 1988, s. 4). Kapının adı 16. Yüzyıla tarihlenen İstanbul planlarında, *"Porta liona della riva"* olarak geçmektedir (Kömürciyan, 1988, s. 90). Bitişiğindeki Saray rıhtımını süsleyen ayı figürlü heykellerden dolayı Yunanca *"Πόρτα τοίς Αρκούδαις*" (Porta tis Arkudes) olarak da adlandırılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 261-262). Bu kapının kentin bu

bölgesinde yer alan Sidera Porta'ya işaret ettiği yolunda görüşlere karşın, Millingen, Sidera Kapısı'nın batıdaki Kadırga Limanı'na açılan geçiş olduğu görüşündedir (Van Millingen, 1899, s. 262). Eremya Çelebi, 1509 depreminde bu kapının yanındaki burçlardan birinde bir çatlak oluşması üzerine, geçişin ***Çatladı Kapı*** olarak anılmaya başlandığını belirtmiştir. (Kömürciyan, 1988, s. 4). Ancak U. Tanyeli, bölgenin de adı olan Çatladı Kapı isminin, Sultan II. Mehmed dönemine ait birkaç mülknameye dayanarak, 15. yüzyılın ortalarında bölgede geniş sayılabilecek boyutta mülk edinmiş olan, kimliği belirsiz Çatladı Kasım adlı kişiden geldiğini ortaya koymaktadır (Tanyeli, 1990, s. 90-91). Kapı, 1871 senesinde, demiryolu hattının inşası sırasında yıkılmıştır (Dirimtekin, 1953, s. 12).

Şekil 3.139 : Marmara Surları / Belisarios Kulesi'nin batısındaki 28. kapı (Mamboury ve Wiegand, 1934).

28. kapı, *Çatladıkapı*'dan kıyıya dik doğrultuda ilerleyen surun denize ulaştığı noktada yer alan Belisarios Kulesi'ne varmadan, batıya yönelen sur duvarının başlangıcında bulunuyordu (Mamboury ve Wiegand, 1934, s. 3) (Şekil 3.133 [Plan 13], Şekil 3.139). Dirimtekin, kapının bulunduğu yerin önünde yarım ay şeklinde iki büyük mermer blok bulunduğundan bahsetmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 12). 1950'li yılların sonunda gerçekleşen sahil yolu yapımı sırasında Belisarios kulesi ile birlikte kapıya ilişkin son kalıntılar da yok olmuştur.

Şekil 3.140 : Marmara Surları / 29. Kapı / Ayios Sergios ve Bakkhos Poternesi (Dirimtekin,1953).

29. kapı (Şekil 3.133 [Plan 13])*,* demiryolu hattı yapılmadan önce, bu kesimdeki surların gerisinde bulunan Ayios Sergios ve Bakkhos Kilisesi'nin[95], bugünkü adıyla Küçük Ayasofya Camisi'nin bağlı olduğu manastıra geçişi sağladığından, ***Ayios Sergios ve Bakkhos Poternesi*** adını taşıyordu. Kapı, deniz kotuna göre yukarıda, gemiyle yanaşıldığında doğrudan geçişin sağlanabildiği bir yükseklikte bulunmaktaydı (Şekil 3.140). Poternenin denize bakan cephesinde, alt seviyedeki yatay mermer bir bloğun her iki ucu üstünde mermer yan söveler yükselmekte, yan sövelerin her biri üzerinde yer alan başlıklardan sonra bir lento gelmektedir. Walker'ın poterneyi şehir içinden gösteren 1886 tarihli çiziminde, kapı tuğla örgülü bir kemere sahiptir. Üzerinde Eski Ahit'ten bir imparatorun düşmanlarına karşı zaferini

[95] İmparator I. İustinus döneminde (518-527) yeğeni I. İustinianus Çatladıkapı gerisinde yer alan Hormisdas Sarayı'nda ikamet ederken, 518-519 yıllarında Havari Petrus ve Paulus adına bazilikal planlı bir kilise yaptırmışır. 527 yılında yönetime geçtiğinde bazilikayı Büyük Saray sınırlarına dâhil etmiş; kuzeyine bugünkü merkezi planlı yapıyı inşa ettirmiştir. Bu iki kilise ortak bir ön avluyla birbirine bağlanıyordu ve ortak bir atriuma sahiptiler. Günümüze ulaşan merkezi planlı kilise yapısı, Sultan II. Bayezid'ın Babüssaade Ağası, Küçük Hüseyin Ağa tarafından camiye çevrilmiştir. (Müller-Wiener, 2007, s. 177, 182)

vurgulayan bir bölüm yer alan her iki yan sövenin (Dirimtekin, 1953, s. 12), Iustinianus'un Augusteon'daki atlı heykelinin kaidesine ait olabileceği ileri sürülmüştür (Mordtmann, 1892, s. 55). Metnin Türkçe karşılığı *"Atlara binecek ve atla ilerleyişi esenlik getirecektir. Çünkü krala tanrıdan ümit vardır. Ve tanrının bağışlayıcılığına sığınarak sarsılmayacaktır. Düşman kendisini yenilgiye uğratamayacaktır. Zulüm evladının onu zorlayışı ve ona karşı kuvveti hükümsüz kalacaktır. Tanrıya şükrederek onun yardımını isteyecek ve düşmanlarından kurtulacaktır. Zalim, onun önünde yokedilecek ve tanrıdan korkanlar yüceltilecektir.*" şeklindedir (Mehmet Ziya, 1918, s. 504). Bugün, sahil şeridinin dolmasıyla büyük bölümü toprak altında kalmış olan kapının (Şekil 3.124) 2,24 m genişlikte olduğu, 0,33 m genişlikte olan yan sövelerden sonra gelen 0,34 m yükseklikteki başlıklar üzerindeki lentonun 2,95 m uzunlukta ve 0,40 m yükseklikte olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 3.141 : Marmara Surları / 29. kapı / Ayios Sergios ve Bakkhos Poternesi.

30. kapı *Sergius ve Bakkhos Poternesi*'nden sonra surun güneye doğru köşe döndüğü noktadan 55 m batıda yer almaktadır (Şekil 3.133 [Plan 13]). Dimitriadis Efendi'nin 1875 tarihli panoramasında yer almayan geçişin, Sultan II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) surlar üzerine inşa edilerek kullanım hakkı Fransızlara verilen ve 1914'e

kadar hapishane olarak kullanılan yapıyla bağlantılı olarak açıldığı düşünülmektedir[96]. Bugün araç ve yaya geçişleri için kullanılan kapı, 2000'li yılların başında gerçekleşen restorasyondan önce dörtgen bir şekle sahip olmasına karşın, bugün tuğla örgülü dairesel bir kemerle sonlanmaktadır (Şekil 3.142). Şehir içine bakan yönde kapının kemeri üzerinde iki tuğladan örülü bir kemer yer almaktadır. 2,52 m genişlikteki geçişin mevcut zemin seviyesine göre yüksekliği 3,60 m'dir.

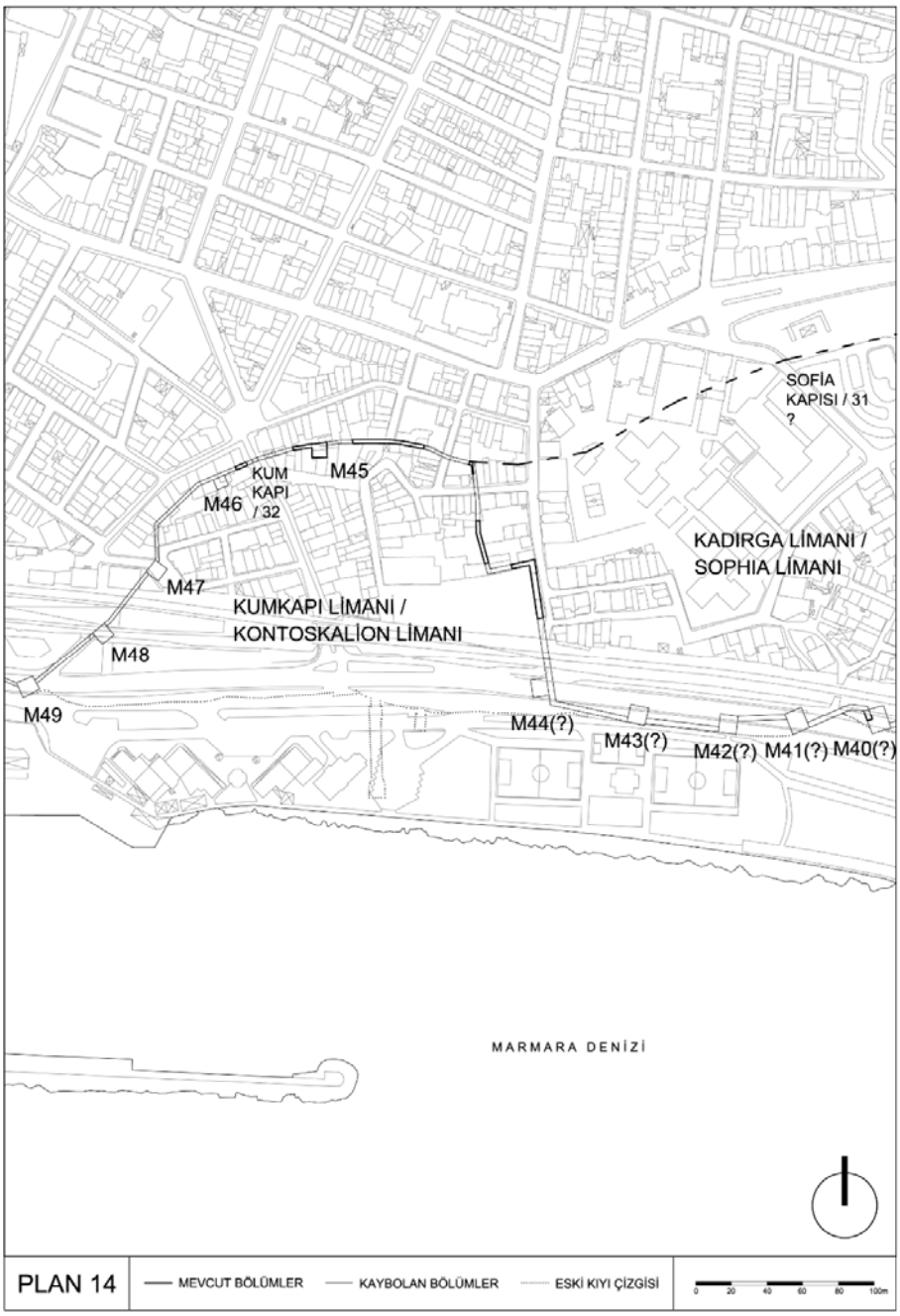

Şekil 3.142 : Marmara Surları / 30. kapı.

31. kapı, Küçük Ayasofya'nın 100 m kadar güneyinde, kentin güney kıyılarındaki ilk limana açılan kapıydı (Şekil 3.143). "Portus Novus", kurucusu İmparator İulianus'un (361-363) ismiyle "İulianus Limanı" olarak isimlendirilmiş; İmparator II. İustinus'un (565-578) eşi İmparatoriçe Sofia tarafından tamir ve ilavelerle genişletilerek "Sofia Limanı" adını almıştır (Gyllius, 1997, 82). Limana açılan kapı, Yunancada *"Πόρτα τών Σοφιών"* (Porta ton Sofion) yani ***"Sofia Kapısı"*** adını taşımaktaydı (Van Millingen, 1899, 263). Demir kanatları dolayısıyla kapı, eski Yunancada *"Demir Kapı"* anlamına gelen "*Πόρτα Σιδηρά*" (Porta Sidera), yani ***Sidera Kapısı*** olarak da

[96] 2000-2002 yıllarında restore edilerek bir süre kültür merkezi olarak kullanılan yapı, 2009 senesinden beri İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü binası olarak hizmet vermektedir. (Ed. Yüce, 2003, s. 64-65)

isimlendirilmiştir (Van Millingen, 1899, 263). Fetihten sonra kullanımı süren ve "Kadırga Limanı" ismini alan liman, G. A. Vavassore'nin 1530 tarihli kuşbakışı İstanbul panoramasında etrafı surlarla çevrili olarak resmedilmiş; limanın kemerli kapısı, demir kafesli bir geçiş olarak gösterilmiştir (Şekil 3.144). Osmanlı döneminde ***Kadırga Limanı Kapısı*** olarak anılan kapıya ait izler zaman içinde silinmiştir.

Şekil 3.143 : Plan 14 (2014).

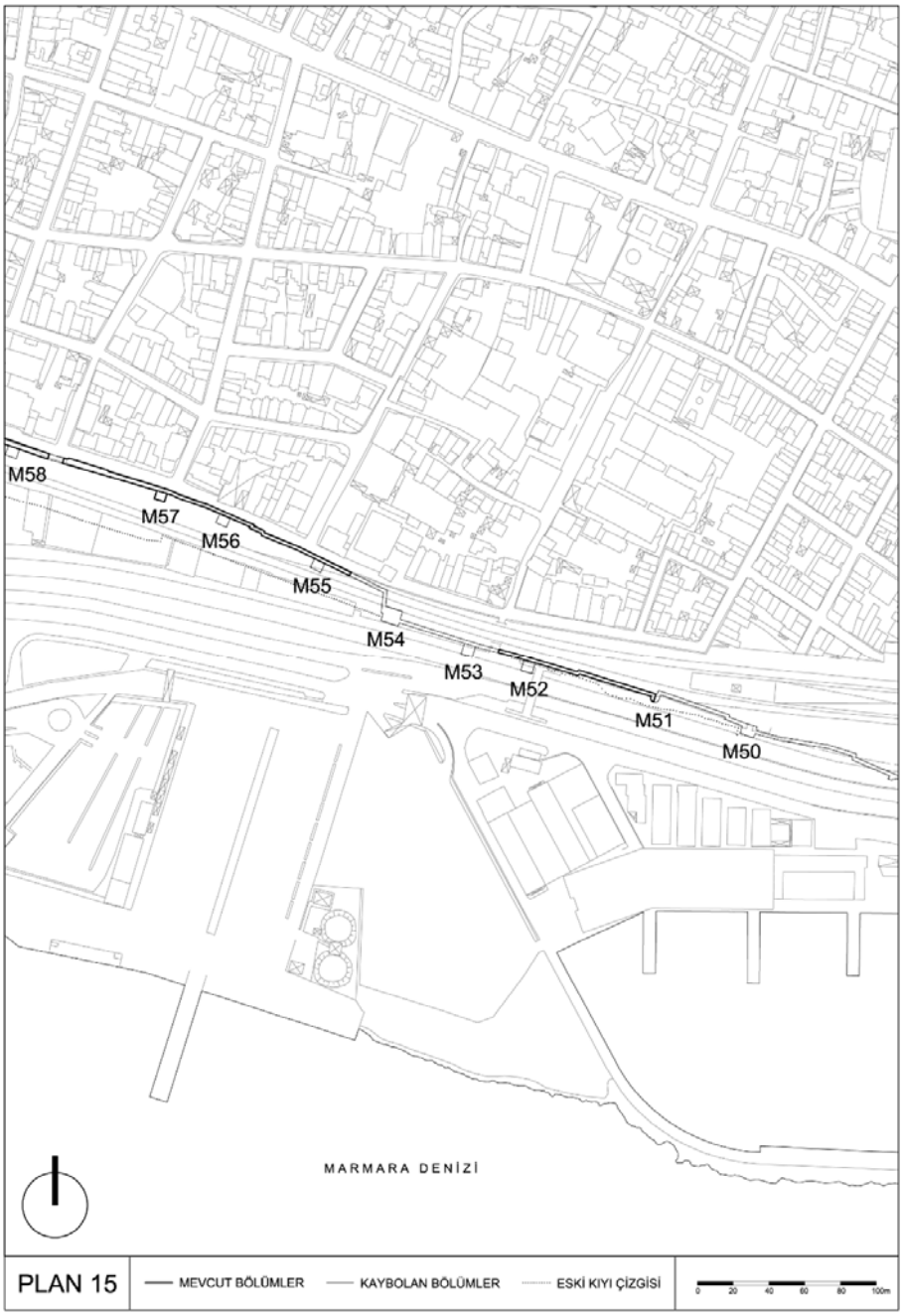
Şekil 3.144 : G. A. Vavassore'nin kuşbakışı Konstantinopolis panoramasında Kadırga Limanı ve gerisinde Kumkapı Limanı koyu, 1530.

32. kapı, Kadırga Limanı'nın hemen batısındaki koyda yer alan limana açılan geçişti. Müller-Wiener, bu limanın, bitişiğindeki Sofia Limanı'yla birlikte bir tersane ve liman kompleksi oluşturdukları görüşündedir (Müller-Wiener, 1998, s. 8). Daha sonra "Kontoskalion" adını alan limana (Müller-Wiener, 1998, s. 8) ait kapı**,** o dönemde *"Porta Kontoskalion"* yani ***"Kontoskalion Kapısı"*** olarak isimlendirilmişti (Van Millingen, 1899, s. 263). Patria'da, kapının isminin, 8. yüzyılda, limanın yapımında önemli yardımları olan komutan Agallianos'un "kısa bacaklı" anlamındaki lakabı Kontoskeles'ten geldiği belirtilmektedir (Ed. Berger, 2013, s. 195-197). 19. yüzyıl başında ayakta olan kapı[97] günümüze ulaşmamıştır. Yerinin bugünkü Çap Ariz Sokağı'nın kuzey ucuna bir noktaya denk geldiği tahmin edilmektedir (Şekil 3.143 [Plan 14]).

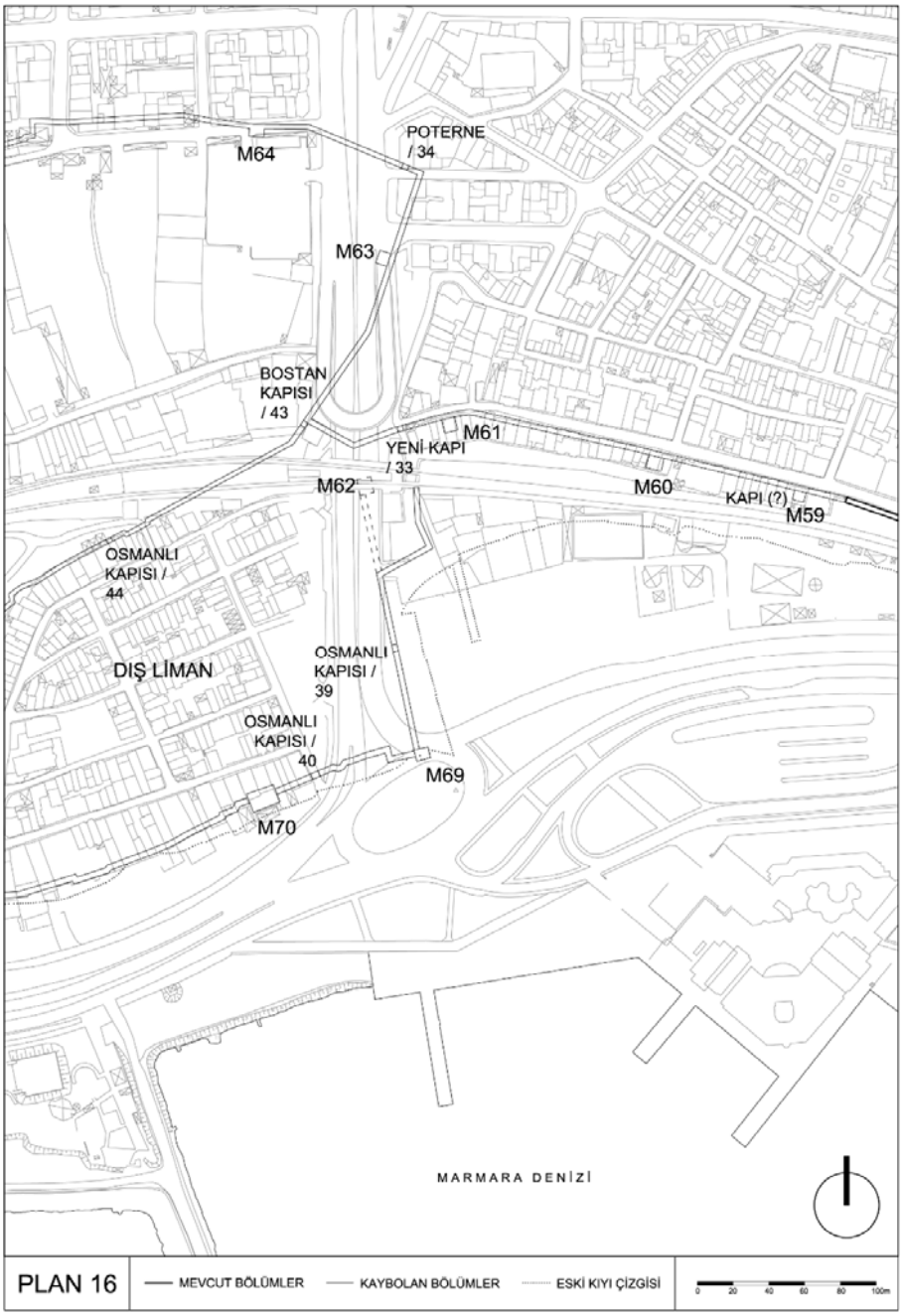
Kumkapı Limanı'nın 850 m kadar batısında yer alan Theodosius Limanı, ya da sonraki ismiyle Langa Limanı'na kadar düz bir hat boyunca uzanan surlar (Şekil 3.145, Şekil 3.146) üzerinde bir kapı yer almamaktadır. Ancak, 1867 tarihli bir arşiv belgelerinden (BOA, 1867, İ..MVL, D.580, G.26036; BOA, 1867, A.}MKT.MHM., D.393, G.31) edinilen bilgiye göre, sahilde yer alan Basmahane Sokağı isimli çıkmaz yolun doğu ucunda, bir yangın çıktığında çevredeki ahalinin kullanması için sur duvarı üzerinde bir kapı açılması yönünde yazışmalar yapılmış ve bu mahallin bir planı hazırlanmıştır (Şekil 3.147). Langa Limanı'na yakın olan kapının Marmara Surları üzerindeki 59. kule civarında bulunması muhtemeldir (Şekil 3.146 [Plan 16]).

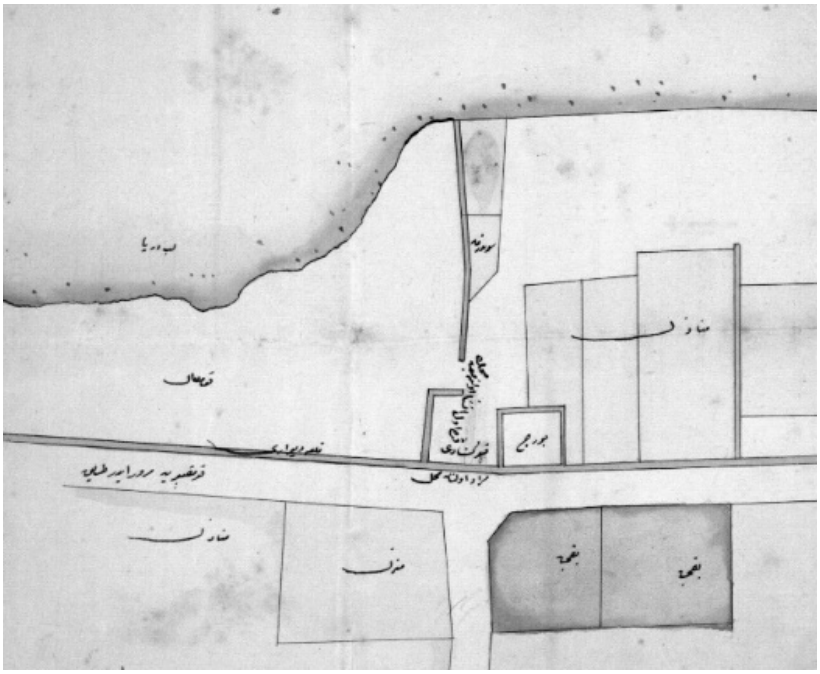
[97] İnciciyan, Coğrafya adlı eserinin İstanbul'u konu alan 5. cildinde, kökleri Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Sokollu Mehmed Paşa'ya dayanan ve İbrahim Han Oğulları olarak bilinen aileye ait sarayın, o dönemde mevcut olan Kum Kapı'ya yakın olduğundan bahsetmektedir. (İnciciyan, 1956, s. 24)

Şekil 3.145 : Plan 15 (2014).

Şekil 3.146 : Plan 16 (2014).

Şekil 3.147 : Yeni Kapı'nın doğusunda üzerinde kapı açılan yerin 1284 H. / 1867 tarihli belgede gösterimi (BOA, 1867, İ..MVL, D.580, G. 26036).

İlk olarak *Notitia Urbis Constantinopolitanae*'de[98], XII. Bölgede ve kentin dışında yer aldığı belirtilen *Portus Theodosiacus*, ya da Theodosius Limanı, Konstantinopolis'in güney kıyılarında oluşturulan başlıca limanlardan biriydi (Van Millingen, 1899, s. 268-269; Janin, 1964, s. 218-225; Müller-Wiener, 1998, s. 6-11). Sofia Limanı'ndan kısa bir süre sonra İmparator I. Theodosius döneminde (379-395) inşa edilen (Van Millingen, 1899, s. 298) limanın kuzey kıyısından, Lykos Deresi denize dökülmekteydi (Janin, 1964, s. 219). 12. yüzyıla gelindiğinde temel işlevlerini yitirmiş olan liman[99], kuzeyden Lykos Deresi'nin taşıdığı millerin, güneyden dalgaların taşıdığı kumun etkisiyle hızla dolmuş (Van Millingen, 1899, s. 268); dolgu üzerine Andronikos I. Komnenos'un (1183-1185) yaptırdığı sarayın adıyla, "Vlanga" olarak anılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 299-300). 1453'ten sonra "Vlanga", ya da "Langa" olarak anılmaya devam eden eski liman alanının bostan olarak kullanımı 20. yüzyıla kadar sürdürmüştür.

---

[98] 423-427 arasında bir tarihte yazılan *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, 4. yüzyıl sonu ve 5. yüzyıl başlarındaki Konstantinopolis hakkında bilgiler vermektedir.

[99] 10. yüzyılda Akdeniz'deki ticareti ellerine geçiren İtalyan Şehir Devletleri, bölgede önemli bir yere sahip olan Konstantinopolis'te, Galata ve kuzeydeki eski limanların olduğu yerde imtiyaz bölgeleri edinmeleriyle şehrin ticaret merkezi tekrar daha elverişli sahillere sahip Haliç çevresine kaymıştır. (Asal, 2013, s. 8-9)

Şehirden surlarla ayrılan liman, bulunduğu koy sert rüzgârlar ve dalgalara açık olduğundan, güney yönünden mendireklerle koruma altına alınmıştır (Van Millingen, 1899, s. 298). 7. yüzyılda, Arap saldırılarının artmasından sonra mendirekler üzerinde duvarların yükseltildiği düşünülmektedir (Müller-Wiener, 1998, s. 9). Zaman içinde gitgide dolan limanın güneydoğu ucundaki bölümü bir süre daha küçük bir liman olarak kullanılmış; bu kısmın çevresinde, eski liman alanını ikiye bölen iç surlar inşa edilmiştir (Dirimtekin, 1953, s. 38-39; Berger, 1993, s. 473). Küçük liman alanında, Sultan III. Mustafa döneminde (1757-1753), Laleli Camisi'nin yapımı (1759-1763) sırasında ortaya çıkan inşaat artıklarıyla doldurularak Yeni Mahalle yerleşkesi oluşturulmuştur (İnciciyan, 1956, s. 4). Theodosius Limanı'nın doğu ve batı uçlarında yer alan ***Yeni Kapı (33. kapı)*** ve ***Davutpaşa Kapısı (45. kapı)***'nın yanı sıra, limana ait surlar üzerinde değişik dönemlerde açılmış başka kapı, ya da poterneler yer almaktaydı. Bazı parçaları günümüze ulaşan kara yönündeki liman surları üzerinde ***34., 35., 36., 37. ve 38. kapılar***, deniz tarafı surlarında ***39., 40., 41. ve 42. kapılar*** ve iç surlarda ***43., 44. ve 45. kapılar*** bulunmaktaydı.

33. kapı olan ***Yeni Kapı***, Theodosius Limanı'nın doğu ucunda bulunuyordu (Şekil 3.146 [Plan 16]). Vaktiyle üzerinde bulunan Latince bir yazıttan[100] eski bir Bizans kapısı olduğu anlaşılan geçişin asıl adı bilinmemektedir. *Yeni Kap*ı isminin ise, kentin Osmanlılar tarafından fethinin ardından kapının tamir görmesiyle bağlantılı olabileceği düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 263-264). ***Blanga***, ya da ***Langa Yeni Kapısı*** olarak da anılan sur kapısının önünde aynı adı taşıyan bir iskele yer almaktaydı. Demiryolu hattının inşasıyla yıkılan bu geçişin, Langa Hisarı Sokak'ın batı ucundan güneye sapan ve demiryolu altından sahile bağlanan Yenikapı Sokak'ın kuzey başlangıcında bulunduğu tahmin edilmektedir. Kapının biçim ve boyutuna ilişkin bir bilgi yoktur.

34. kapı, Yenikapı'dan sonra kuzeydoğuya yönelen kara yönündeki surların 150 m ilerledikten sonra kuzeybatıya döndüğü köşeden sonra yer alıyordu (Şekil 3.146 [Plan 16]). Mustafa Kemal Caddesi'nin yapımı[101] ve çevresinde yapılaşmanın artmasıyla

---

[100] Patrik Konstantinus, ''Antik ve Modern Konstantinopolis'' adlı eserinde, 447 senesinde gerçekleşen depremin ardından, özellikle Marmara Denizi yönünde büyük zarar gören deniz surlarının, Prefect Konstantinus tarafından onarımına işaret eden kitabenin, Yeni Kapı üzerinde yer aldığını belirtmiştir (Van Millingen, 1899, s. 180).

[101] 1930'lu yılların sonunda Prost Planı çerçevesinde düzenlenen Mustafa Kemal Caddesi, Mehmet Ziya'nın belirttiğine göre, Rumi 10 Temmuz 1327 tarihindeki (1911) Aksaray Yangınından sonra,

yok olduğu düşünülen geçişin biçim ve boyutları konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kapının, Yenikapı Kurtarma Kazılarıyla[102] limanın kuzeydoğu köşesinde ortaya çıkan taş iskeleye (Şekil 3.148) olan yakınlığı dikkat çekicidir. Üstelik limanın hemen doğusunda bulunduğu bilinen ve gemilerin getirdiği tahılların depolandığı ambarların da[103] bu geçişin yakınında yer almaları olasıdır.

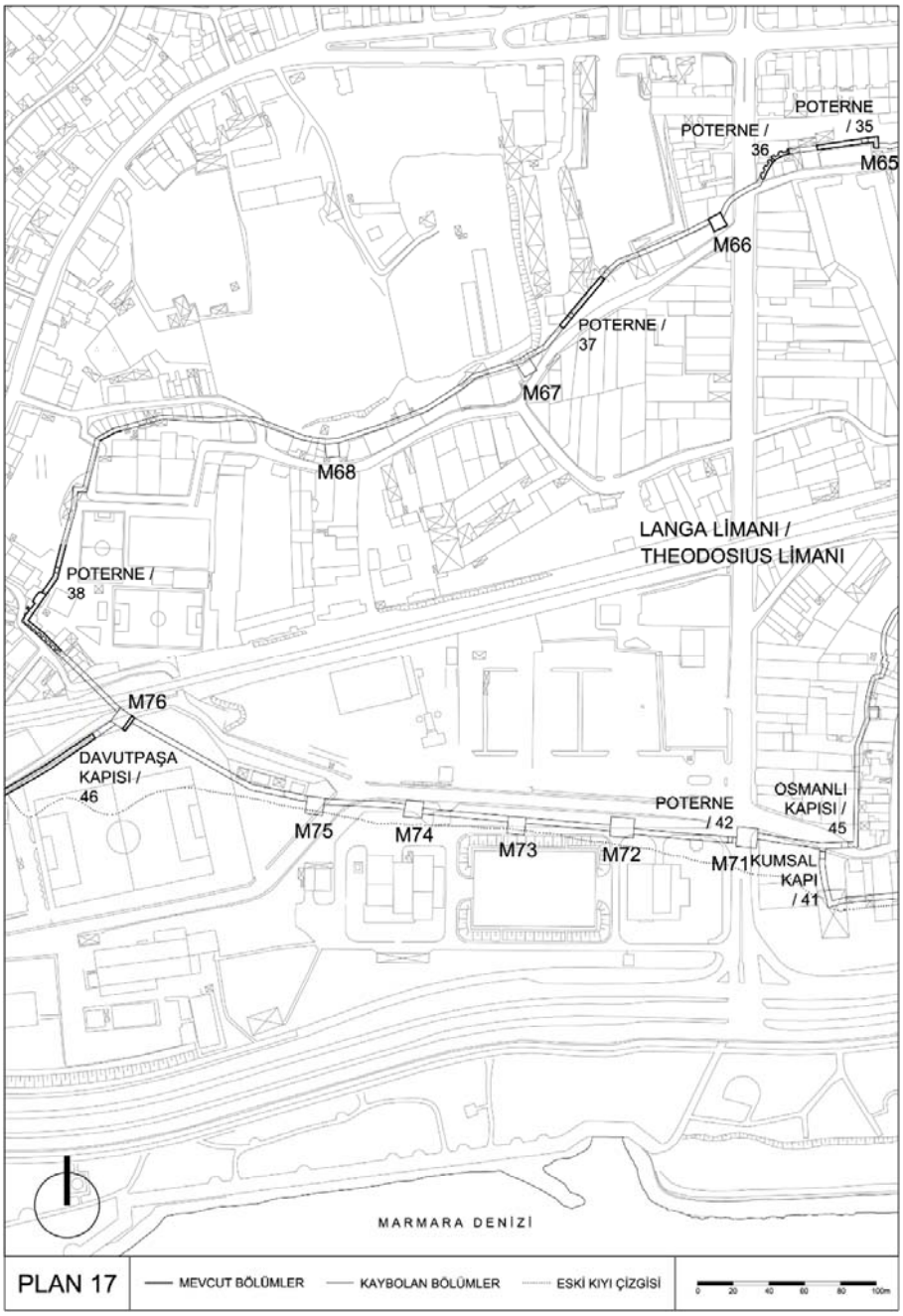
Şekil 3.148 : Yenikapı Kurtarma Kazılarında alanın kuzeydoğu köşesinde ortaya çıkan taş iskele.

35. kapı, bir önceki kapıya yaklaşık 240 m mesafede, 65. kulenin batısında uzanan beden duvarı üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.149). Bugün önüne inşa edilen yapı nedeniyle görülemeyen kapı, 1950'li yıllarda yapılan tespitlere göre (Dirimtekin, 1953, 39) (Şekil 3.150), mermer söveli ve üzerinde hafifletme kemeri yer alan bir Bizans poternesidir. Kapının üzerindeki kemer, bir buçuk tuğlayla örülmüştür.

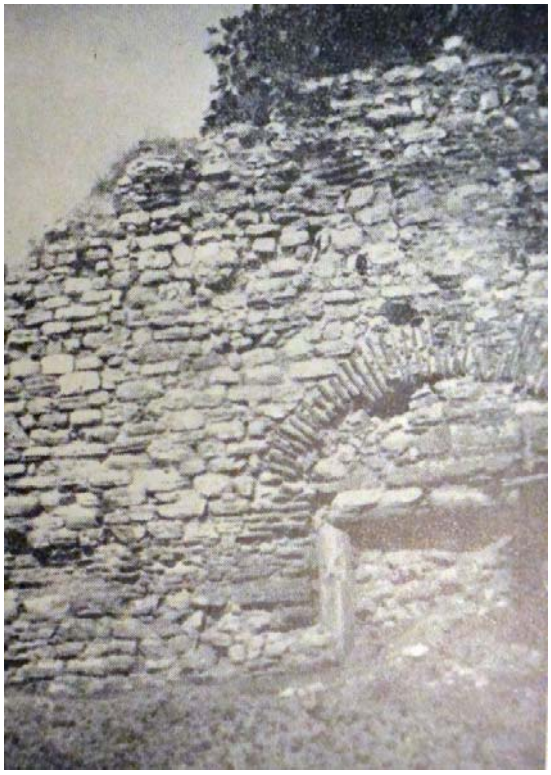
Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nden Yenikapı Tren İstasyonu girişine doğru açılan ve Yenikapı İstasyonu Caddesi adını alan caddenin genişletilmesiyle oluşturulmuştur. (Mehmet Ziya, 1918, s. 419)

[102] İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü başkanlığında 58 bin m^2'lik alanda gerçekleştirilen kurtarma kazıları neticesinde ortaya çıkarılan pek çok buluntu, Theodosius Limanı'nın konumu, şekli, boyutları konusunda daha net bilgi edinilmesini sağlamış, bulunan çanak, çömlek, taş ve ahşap eserlerin yanında açığa çıkan tekne kalıntıları çalışmalara farklı bir boyut getirmiştir. Liman dolgusu altında ortaya çıkan Neolitik dönem izleri ise kentin tarihinin bilinenden daha eskilere dayandığını göstermiştir. (Kızıltan, 2008, s. 2-15; Kocabaş, 2012, s. 67-69)

[103] Vaktiyle limanın doğu kenarında, IX. Bölgede, "İskenderiye Tahıl Deposu" anlamına gelen "Horrea Alexandrina"nın bulunması, Mısır'dan getirilen tahılın limana boşaltıldığını ve çevresindeki ambarlarda depolandığına işaret etmektedir. Aynı yerde bulunan bir diğer ambar ise ''Horrea Theodosiana'' olarak anılmaktaydı (Müller-Wiener, 1994, s. 8-9).

Şekil 3.149 : Plan 17 (2014).

Şekil 3.150 : Marmara Surları / 35. kapı (F. Dirimtekin, 1953).

36. kapı, 65. kuleden sonra bir yay çizerek güneybatıya dönen ve Yenikapı Kurtarma Kazılarıyla ortaya çıkan bölüm üzerindedir (Şekil 3.149 [Plan 17]). M. Gökçay, 2,95 m genişliğe ve 3,75 m yüksekliğe sahip kapının, sur kalıntılarının hemen güneyinde temelleri açığa çıkan kiliseyle bağlantılı olabileceğini belirtmektedir (Gökçay, 2007, s. 177; Gökçay, 2010, s. 269-271). Kemeri kısmen ayakta olan kapı açıklığın bir sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan oluşan bir örgüyle kapatılmıştır (Şekil 3.151). İlgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından bu kesimin yerinde korunmasına karar verilmiş; altından geçen Şişhane-Yenikapı metro hattının yapımı tamamlanana kadar bu bölümdeki sur kalıntıları, korumak amacıyla üzerine keçe serildikten sonra kumla geçici olarak kapatılmıştır.

37. kapı, 66. ve 67 kuleler arasındaki beden duvarının ayakta kalan parçasının batı ucuna yakın bir konumda yer almaktadır (Şekil 3.149 [Plan 17]). Çevresindeki zemin seviyesinin yükselmesi sonucu dolgu altında kalan kapının günümüzde sadece kemerinin üst kısmı görülebilmektedir. Kapının kemeri, 26 x 26 x 2,5 cm boyutlarında tuğlayla örülmüştür (Şekil 3.152). F. Dirimtekin, 66. ve 67. kuleler arasında yer alan beden duvarının ortasında bir başka kapıya daha işaret etmiştir; bugün yerinde yapılan incelemelerde bu geçişe ait bir ize ulaşılamamıştır.

Şekil 3.151 : Marmara Surları / 36. kapı (Yenikapı Kurtarma Kazıları Arşivi, 2010).

Şekil 3.152 : Marmara Surları / 37. kapı.

38. kapı'nın yeri, limanın batı surları üzerinde bulunan kemer izlerinden yola çıkılarak belirlenmiştir. Kapı, Liman'ı kuzeyden sınırlayan kara tarafı surlarının güneye döndüğü köşeye yaklaşık 90 m mesafede yer almaktadır (Şekil 3.149 [Plan 17]). F. Dirimtekin de surların üzerindeki tuğla örgülü kemer başlangıcını görmüş (Şekil 3.153), Liman'ın batı surları üzerinde yer alan bir sur kapısına ait olduğunu düşünmüştür (Dirimtekin, 1953, s. 40). Kemer iki sıra tuğlayla örülmüştür.

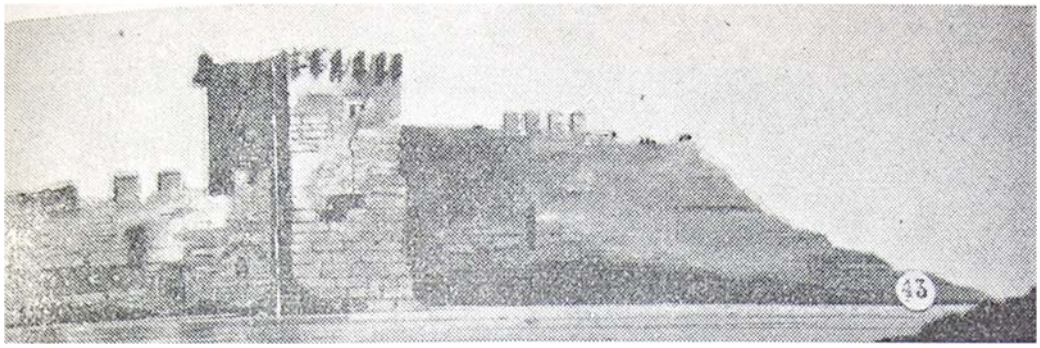
Şekil 3.153 : Marmara Surları / 38. kapı.

39. ve 40. kapılar, Liman'ın deniz yönündeki surlarının, doğu tarafında yer alan kapılardı (Şekil 3.146 [Plan 16]). 11 Rebîülahir 1259 (11 Mayıs 1843) tarihli bir hükmün (BOA, 1843, İ..MVL, D.49, G.949) sunduğu verilere dayanarak, vaktiyle Yeni Mahalle yerleşkesinin doğu ve güney kıyılarında bulunan deniz surları üzerinde, Osmanlı döneminde, biri doğuya, diğeri ise güneye bakan iki kapı açılmıştır. Güney yönündeki kapının önündeki iskele, yerleşke içindeki hamama yakınlığı dolayısıyla "Hamam İskelesi" olarak adlandırılıyordu. F. Dirimtekin'in tespitlerinde yer vermediği geçişlere ait izler, 20. yüzyılın ortasına gelinmeden silinmiş olmalıdır.

41. kapı, muhtemelen Yenikapı kumsalına geçişi sağlamasından dolayı ***Kumsal Kapısı*** ismiyle anılmaktaydı (Şekil 3.149 [Plan 17]). Doğu ve batı dalgakıranların uçları

arasındaki 30 metrelik açıklık Osmanlı döneminde duvarla kapatılmış; üzerine Kumsal Kapı açılmıştır (Dirimtekin, 1953, s. 41). Sandıkburnu dolaylarından başlayarak, surların gerisinde doğu-batı doğrultusunda uzanan Yenikapı Kumsalı Sokak'ın bağlandığı bu kapı, Yeni Mahalle'nin denize açılmasını sağlıyordu. Kapı, Sahil Yolu'nun yapımı için kıyı şeridinin genişletilmesi ve zeminin yükselmesi sırasında yok olmuştur.

42. kapı, Dimitriadis Efendi'nin 1875 tarihli sahil panoramasına göre (Şekil 3.154), Kumsal Kapı'nın 35 m batısındaki 71. kuleden hemen sonra yer almaktaydı (Şekil 3.149 [Plan 17]). Panoramada kapı, kemerli ve söveli gösterilmiştir; batısında yan yana üç mazgal pencere yer almaktadır.

Şekil 3.154 : Marmara Surları / 42. Kapı (Dimitriadis Efendi, 1875).

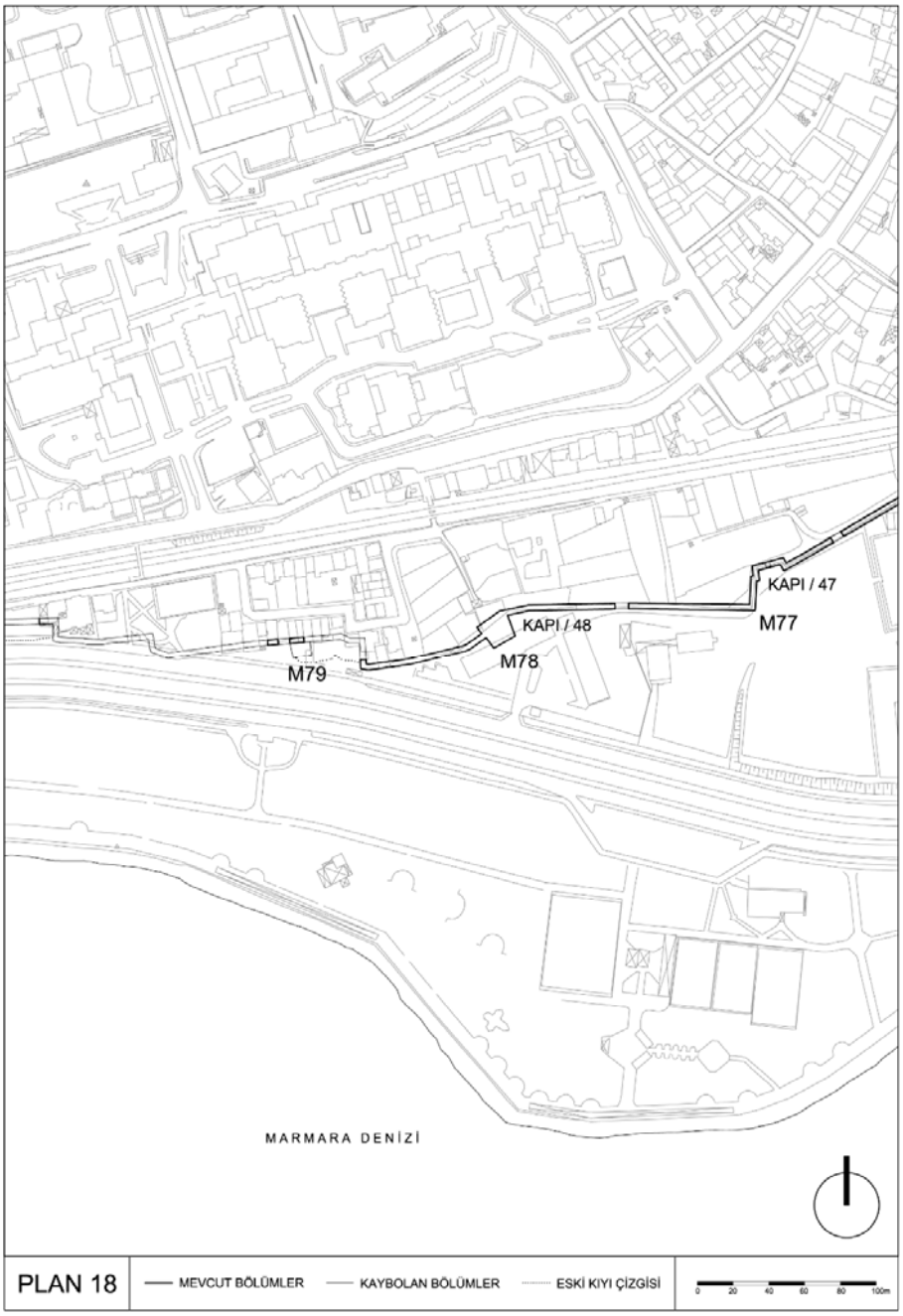
43. kapı, iç surların doğu başlangıcında bulunan ***Bostan Kapısı***'dır (Şekil 3.146 [Plan 16]). *Yeni Kapı*'nın hemen kuzeyinde surların kuzeye döndüğü noktada yer alan kapı (Dirimtekin, 1953, s. 13), muhtemelen bostan alanlarına geçiş sağladığından bu adı almıştır. 1871 senesinde yapılan demiryolu güzergâhında kalan kapının o dönemde yıkılmış olması muhtemeldir.

44. ve 45. kapılar, Osmanlı Arşivi'nden edinilen 11 Rebîülahir 1259 (11 Mayıs 1843) tarihli belgede (BOA, 1843, İ..MVL, D.49, G.949) verilen bilgiye göre, iç surların üzerinde 19. yüzyılda açılmışlardır (Şekil 3.146 [Plan 16], Şekil 3.149 [Plan 17]). Aynı belgede, Yeni Mahalle'de yangın vb. bir durum gerçekleştiğinde, kara tarafına açılan tek kapı olan Bostan Kapısı'nın yetmeme ihtimaline karşı açılan bu iki kapıdan birinin iç surların kuzeyinde, diğerinin ise batı ucunda Kumsal Kapısı'nın hemen gerisinde yer aldığı ve kapıların yapım masraflarının Yeni Mahalle sakinleri tarafından karşılandığı belirtilmektedir.

46. kapı, limanın batı ucunda kara ve deniz yönündeki surların birleşiminden sonra gelen ***Davutpaşa Kapısı***'dır (Şekil 3.149 [Plan 17]). Deniz surunun başlangıç bölümünde bulunduğu düşünülen Davutpaşa Kapısı'nın, Bizans dönemindeki Ayios Emilianus Kapısı'na karşılık geldiği düşünülmektedir (Preger, 1910, s.452-453). Ancak A. Van Millingen, Davutpaşa dolaylarında, Bizans döneminde aynı adla anılan kiliseye yakınlığı sebebiyle bu ismi alan Ayios Emilianus Kapısı'nın, Davutpaşa Kapısı'nın yaklaşık 800 m batısında Marmara sahiline vardığı düşünülen Konstantinus Surları'nın güney ucunda yer aldığı görüşündedir (Van Millingen, 1899, s. 264). Dimitriadis Efendi'nin panoramasında, taş söveli olan kapının üzerinde bir kitabe resmedilmiştir[104]. Günümüze bir izi kalmamış olmasına karşın, bugün demiryolu hattının altından bir geçitle güneye devam eden ve muhtemelen Davutpaşa Kapısı'nın önündeki iskeleye geçişi sağlayan *Davutpaşa İskelesi Sokak*, kapının bu civarda bulunduğunu doğrulamaktadır. Cerrahpaşa semtinde, Sultan II. Bayezid'in (1481-1512) vezirlerinden Derviş Davut Paşa'nın inşa ettirdiği ve kendi adıyla anılan külliyeye (Eyice, 1994, C.3, s. 7) yakınlığından dolayı, bu geçiş ***Davutpaşa Kapısı*** ismini almış olmalıdır. Önündeki iskeleden kıyıya çıkanlar bu kapıdan geçerek Küçük Langa Bostanlarına ulaşıyordu. Demiryolu hattı yapılırken yıkıldığı düşünülen Davutpaşa Kapısı'nın biçimi ve boyutları bilinmemektedir.

47. kapı, 77. kulenin doğusunda, ***48. kapı*** ise 78. kulenin doğusunda yer almaktadır (Şekil 3.155). Davutpaşa Kapısı'ndan 140 m batıda, surların güneye döndüğü köşenin doğusunda kalan ***47. kapı***, Dimitriadis Efendi'nin 1875 tarihli panoramasında uzun ve kemerli bir geçiş olarak resmedilmiştir. Bu kısımda ayakta kalan sur kalıntılarının şehir içine bakan yönünde zemin kat seviyesinde yer alan beş kazamat nişinin ortada yer alanı üzerindeki yıkık durumdaki kemerli açıklık izlerinin bu kapıyla bağlantılı olabileceği düşünülmektedir (Şekil 3.156). 1950'li yıllarda mevcut olduğu belirtilen (Dirimtekin, 1953, s. 43) ***48. kapı***nın yer aldığı bölümün her iki yönünde tek katlı yapılar bulunduğundan, kapıya ait bir iz olup olmadığı belirlenememiştir.

[104] Dimitriadis Efendi'nin Marmara Surları panoraması, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde yer almaktadır.

Şekil 3.155 : Plan 18 (2014).

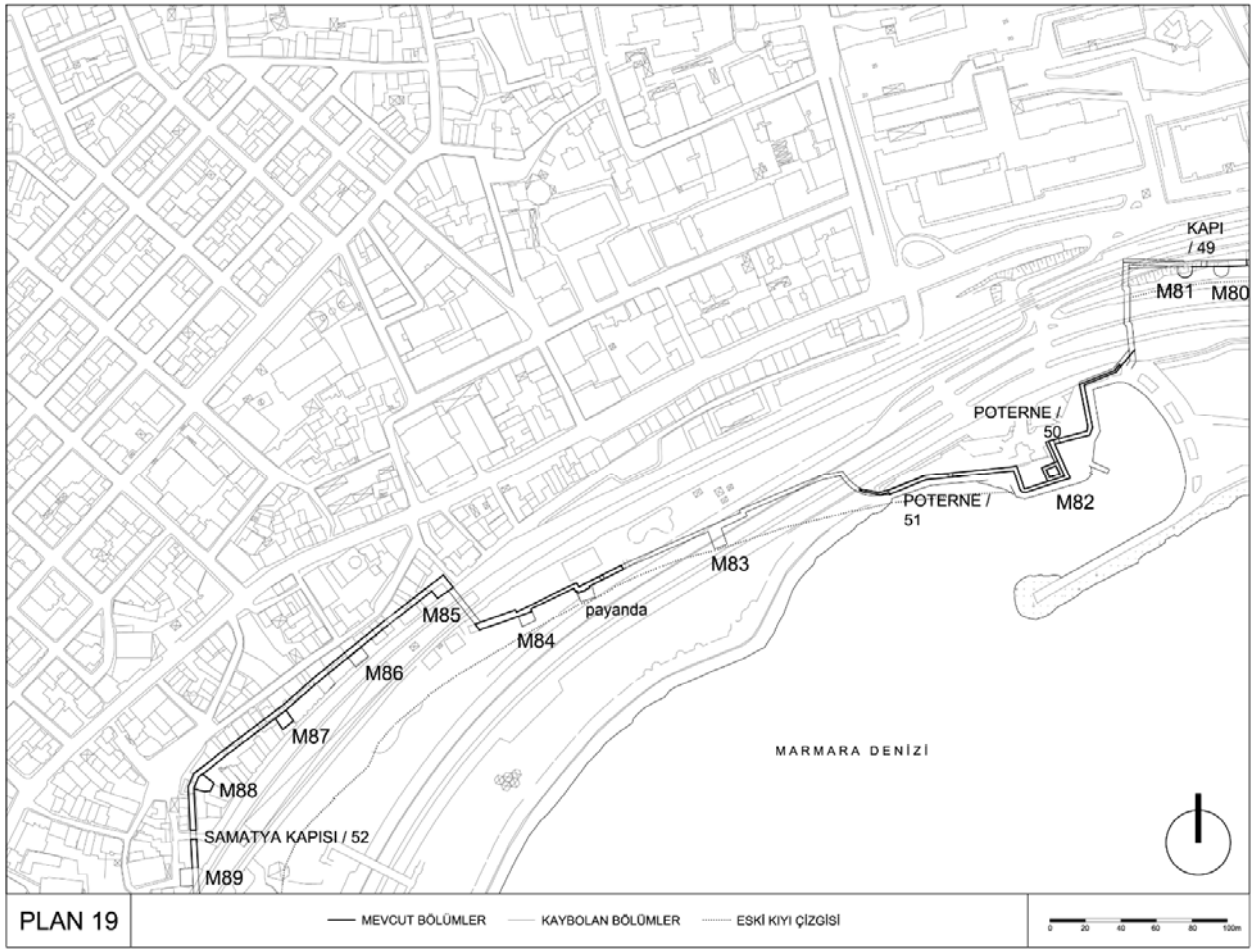

Şekil 3.156 : Marmara Surları / 47. kapıya karşılık geldiği düşünülen noktadaki izler.

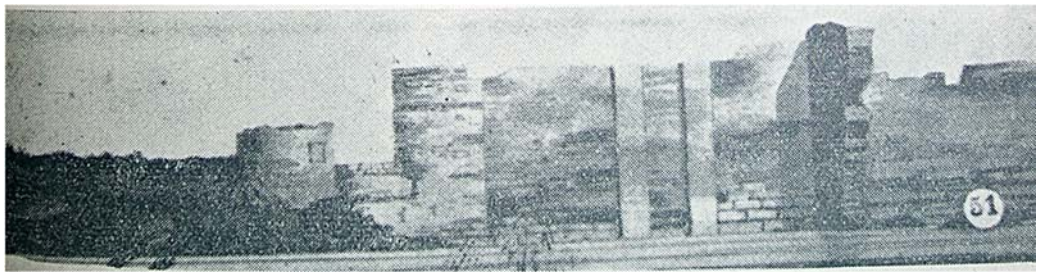
49. kapı, bir önceki kapının 300 m kadar batısında, Etyemez mevkiinde yer almaktaydı (Şekil 3.157). Dimitriadis Efendi'nin 1875 tarihli panoramasında bu mevkide birbirine yakın dairesel planlı iki kule resmedilmiştir (Şekil 3.158). F. Dirimtekin bu iki kule arasında bir sur kapısı olduğu görüşündedir (Dirimtekin, 1953, s. 13). 49. kapının yer aldığı ileri sürülen bu bölüm günümüze ulaşmamıştır.

50. ve 51. kapılar, Etyemez semtinin güney sahillerinde, denize doğru çıkıntı yapan ve halen ayakta olan bölüm üzerinde yer almaktadırlar (Şekil 3.157 [Plan 19]). ***50. kapı***, seksen ikinci kulenin kuzeyinde, sur hattının güneye döndüğü köşede bulunmaktadır. Güneye bakan kapı örülmüş, yerinde 54 cm genişliğinde, tuğla örgülü bir pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerenin hemen batısında, kapının yan sövesi olması muhtemel 1,74 m yüksekliğinde 0,18 m genişliğindeki bir mermer blok yükselmektedir. Kapı şehir içi yönünden bir kazamat nişi içinde yer alır, sadece tuğla örgülü basık kemeri günümüze ulaşan geçişin üzerinde kemerli bir niş yer almaktadır (Şekil 3.159).

51. kapı, 82. kuleden sonra kuzeye dönen sur duvarının tekrar batıya döndüğü köşeden 60 m ileride yer almaktadır. 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen restorasyonla bugünkü halini almıştır (Şekil 3.160). 1,56 m genişlikte ve 2,55 m yükseklikteki kapı, önündeki rıhtımdan 0,92 m yüksekte yer almaktadır. İç kısmın zemininde birbirine paralel, çaprazlamasına yerleştirilmiş ahşap hatıl izleri yer almaktadır. Kapı her iki yönde de kesme taştan kemerle son bulmaktadır.

Şekil 3.157 : Plan 19 (2014).

Şekil 3.158 : Marmara Surları / 49. kapı (Dimitriadis Efendi, 1875).

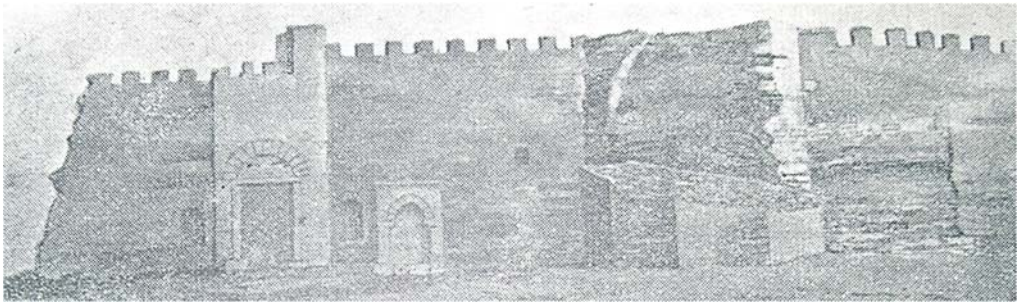

Şekil 3.159 : Marmara Surları / 50. kapının şehir içinden görünüşü.

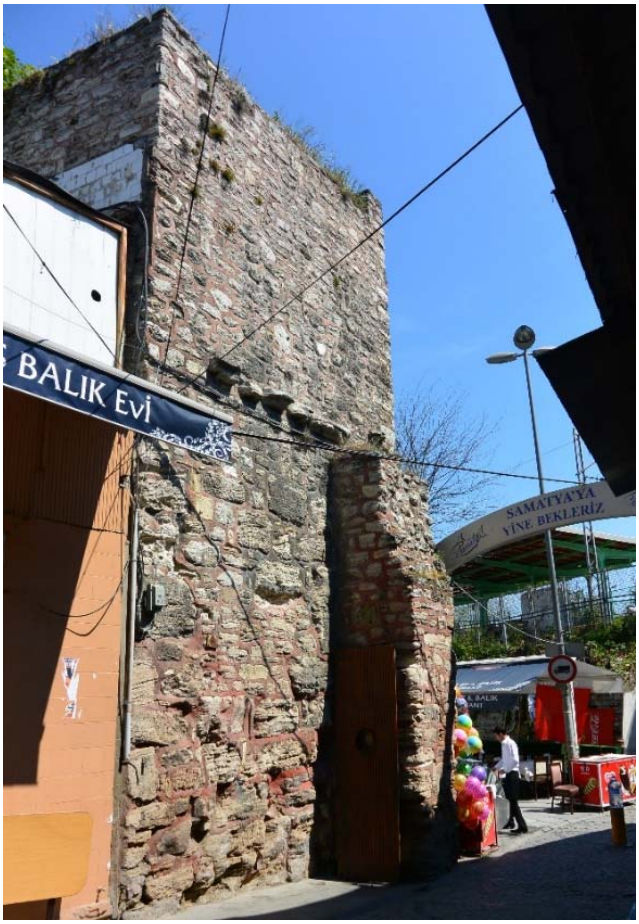
Şekil 3.160 : Marmara Surları / 51. kapının deniz yönünden görünüşü.

52. kapı, Koca Mustafa Paşa Tren İstasyonu gerisinde, bugünkü İç Kalpakçı Sokak'ın güney ucunda yer almaktadır (Şekil 3.157 [Plan 19]). 1875 tarihli panoramada görülebilen kapı (Şekil 3.161), Kuzey yanına ait olduğu düşünülen bir parça dışında tümüyle yok olmuştur (Şekil 3.162). Ancak kapının her iki yanından kuzey ve güneye uzanan surlar kısmen ayaktadır. Bizans döneminde *"Πόρτα του Ψαμαθά" (Porta Psamatha)*, yani ***Psamathia Kapısı*** adını alması, bu bölgede yer alan ve "του Ψαμαθά" (Psamatha) olarak isimlendirilen tarihi yerleşime dayandırılmaktadır[105]. Zamanla yerleşim Samatya, kapı ise ***Samatya Kapısı*** olarak anılır olmuştur. Vaktiyle önünde bir iskele bulunan (Kömürciyan, 1988, s. 2) kapı, gerisindeki St. Maria Periblebtos Kilisesi ve bölgedeki diğer kiliselere gitmek için kullanılmaktaydı (Dirimtekin, 1953, s. 14). Osmanlı döneminde, kapının kapalı olması sebebiyle sur dışında, muhtemelen sahil kesiminde yaşayan halkın zorluk çekmeleri üzerine Samatya Kapısı üzerinde küçük bir kapının açıldığı konusundaki 8 Cemâziyelevvel 1264 (4 Nisan 1848) tarihli arşiv belgesi (BOA, 1848, A.}MKT.MVL., D.8/A, G.70) dikkat çekicidir.

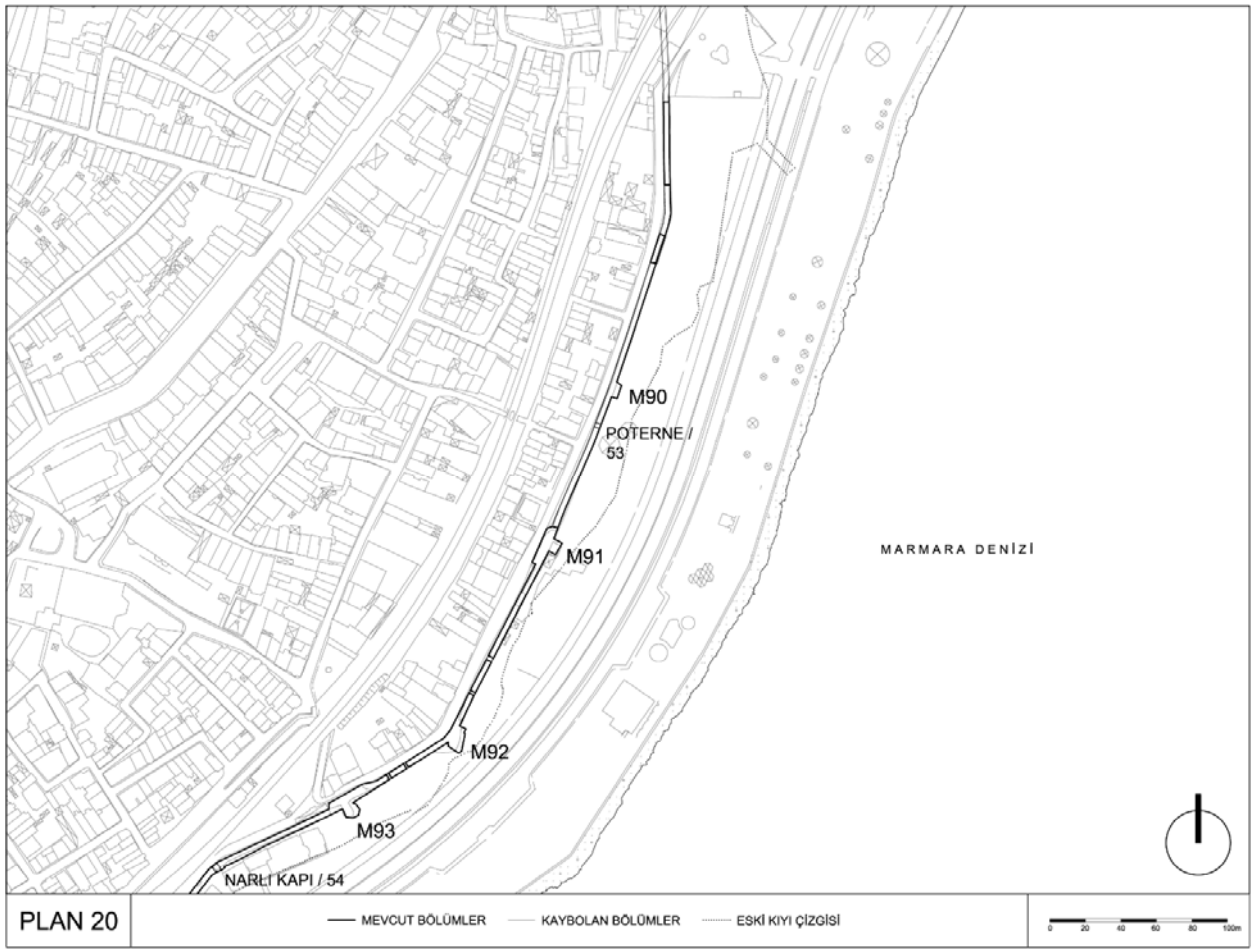
Şekil 3.161 : Marmara Surları / 52. kapı / Samatya Kapısı
(Dimitriadis Efendi, 1875).

[105] Eremya Çelebi'ye göre, yerleşimin sahil şeridinin kumsal olmasından dolayı, Antik Yunancada kum anlamına gelen "Psamathia" ismini almış olması muhtemeldir (Kömürciyan, 1988, s. 72; Van Millingen, 1899, s. 264).

Şekil 3.162 : Marmara Surları / 52. kapı / Samatya Kapısı şehir içinden görünüşü.

53. kapı, Samatya Kapısı'ndan yaklaşık 270 m güneyde yer almaktadır (Şekil 3.163). Bir Bizans poternesi olduğu düşünülen kapının eski ismi bilinmemektedir. 1,85 m genişliğindeki kapının, denize bakan cephesinde (Şekil 3.164), kesme taş sıralarından sonra gelen karşılıklı konsol taşların üzerinde kesme taştan kemerin başlangıcına ait izler yer almaktadır. 2,50 m genişliğindeki kapı geçişi tuğla örgülü bir tonozla örtülüdür. Zemin seviyesi sahil şeridine göre daha fazla yükseldiğinden, kapının şehir içi yönünden sadece tonozun kemer eğrisi görülmektedir. Tonoz 38 x 38 x 4 cm boyutlarındaki iki sıra tuğlayla örülmüştür. Geçişin iç kısmına beton basamaklar yerleştirilmiştir. İlk dört basamaktan sonra batıya dönen dar bir kolla gerideki Narlıkapı Caddesi'ne çıkılmaktadır.

Şekil 3.163 : Plan 20 (2014).

Şekil 3.164 : Marmara Surları / 53. kapının denize bakan cephesi.

54. kapı olan ***Narlı Kapı***, Marmara Surları üzerindeki ana kapılardan sonuncusudur (Şekil 3.163 [Plan 20]). Denize bakan yönde surlara bitişik olarak inşa edilen Surp Hovannes Kilisesi'nin[106] gerisinde kalan kapının kuzeyinden demiryolu hattı geçmektedir. Güney cephesinin 1950'lere ait fotoğrafında (Şekil 3.165), taş söveli kapının üzerinde bir yazıt bulunmaktadır. Bugün de mevcut olan mermer yazıtın[107] üzerinde tuğla örgülü hafifletme kemerine ait izler bulunmaktadır (Şekil 3.166). Şehir içi yönünde ise kapının tuğla örgülü kemerine yaklaşılamasa da, kısmen görülebilmektedir. Bizans döneminde önünde yer alan iskele, gerisindeki Studios Manastırı ve Kilisesi'ne[108] geçiş için kullanıldığından kapı, ***Hagios Ioannes Studios Kapısı*** olarak anılmaktaydı[109]. Osmanlı döneminde, kapı ***Bâb-ı Atîk*** adını almış

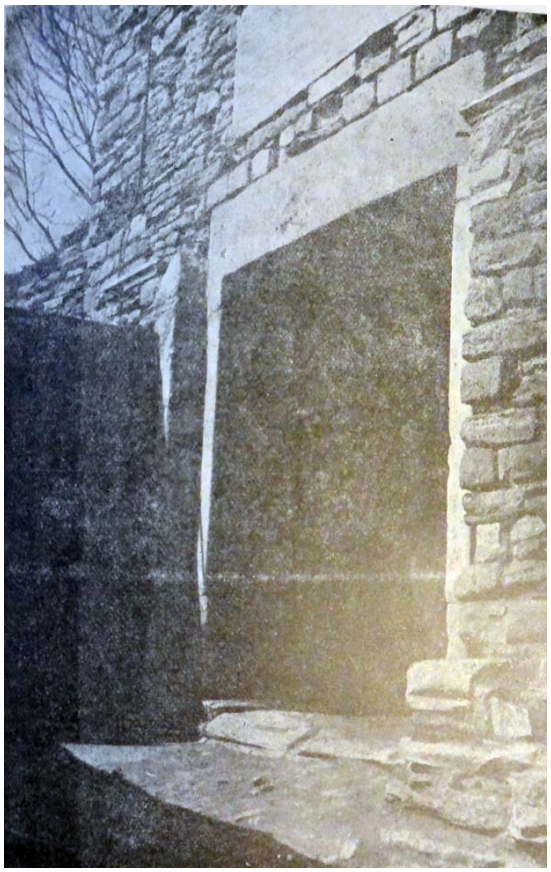
[106], 1807 senesinde, bu çevrede yer alan Ermeni hastanesi tamir edildiği sırada yapılan kilisenin aslı, Paspatēs tarafından Studios Manastırı ve Kilisesi'ne dayandırılmış; ancak bunun bir isim karışıklığı olabileceği Studios Manastırı'nın Vaftizci Yahya'ya (St. Jean Baptiste), bu kilisenin ise İncilci Yahya'ya (St. Jean L'Evanéliste) adanmış olduğu belirtilmiştir. (Kömürciyan, 1988, s. 69-70)

[107] Yazıta ilişkin tam bir bilgiye ulaşılamamış; yakından bir resmi bulunamamıştır.

[108] Kapının 140 m kadar kuzeydoğusunda yer alan manastırdan günümüze ulaşan kilise yapısı İstanbul'un en eski dini yapısı olma özelliğine sahiptir. 454-463 arasında patriokos unvanına sahip ve 454'te Doğu konsülü olan Studios tarafından, kendi mülkü olan arazide inşa edilen kilise büyük bir manastırla birlikte kurulmuştur. Fetihten sonra, II. Bayezid dönemi (1481-1512) önde gelenlerinden İmrahor (aslı emir-ahur) İlyas Bey tarafından 1486'da zaviye ve camiye dönüştürülmüştür. (Eyice, 1994, C.4, s. 166-168)

[109] Millingen, İmparator Konstantinus Porphyrogenitus'un (908-913 / 920-945), her yıl 29 Ağustos'ta Studios Manastırı ve Kilisesi'de gerçekleşen anma töreni vesilesiyle, Büyük Saray'dan saltanat salapuryasıyla bölgedeki iskeleye ulaştığında, kapıda manastırın başkeşişi ve diğer papazlar tarafından

(Mehmet Ziya, 1918, s. 418); vaktiyle bölgede nar ağaçları bulunmasından dolayı kapının bir başka ismi olan ***Narlı Kapı***, yakın çevrenin de adı olmuştur.

Şekil 3.165 : Marmara Surları / 54. kapı / Narlı Kapı (Dirimtekin, 1953).

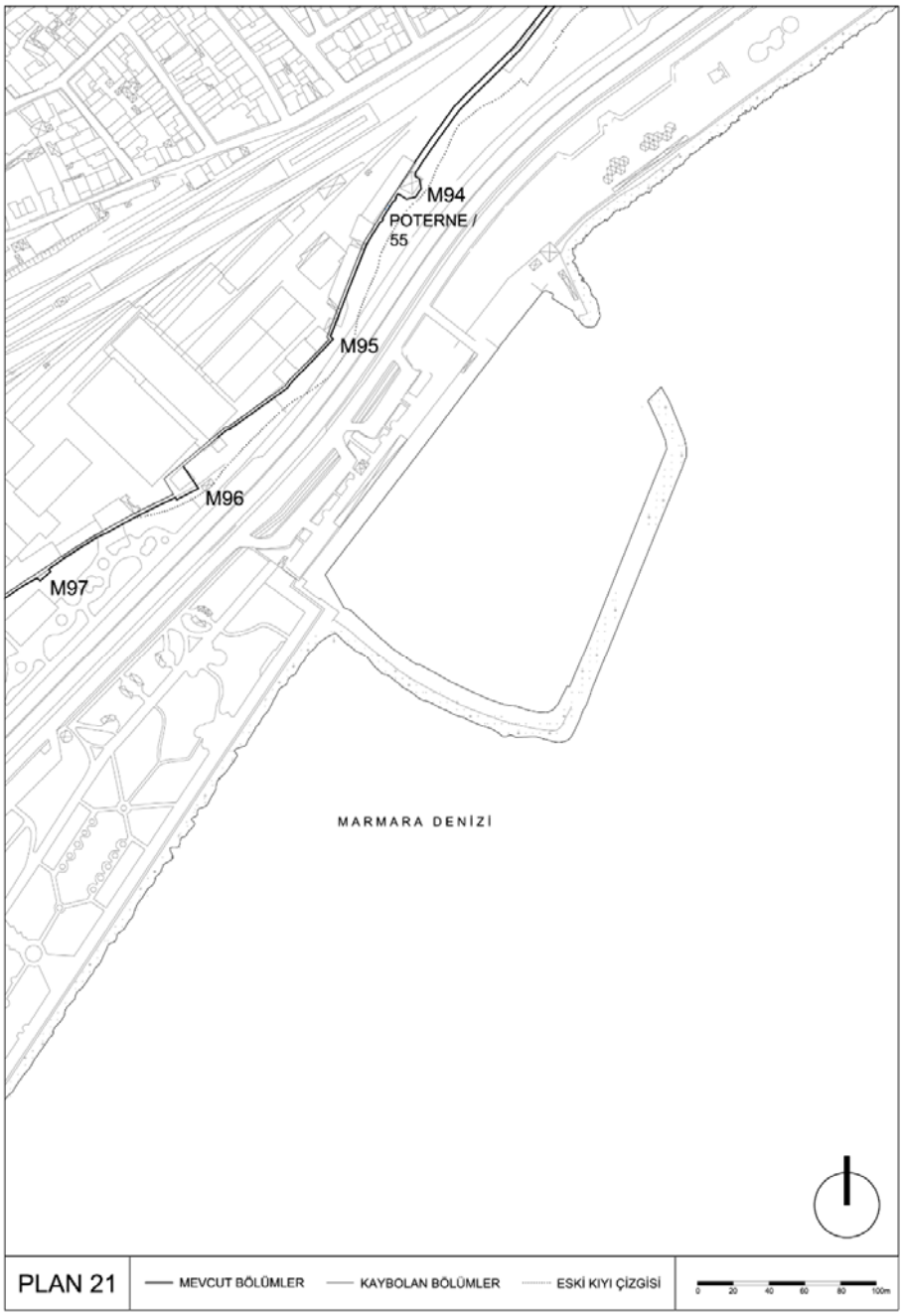
55. ve 56. kapılar, Narlı Kapı'dan Marmara Surları'nın batı ucundaki Mermer Kule'ye kadar uzanan bölüm üzerinde yer alan iki geçiştir. ***55. kapı***, 94. kulenin güneybatısında bulunan bir Bizans poternesiydi (Dirimtekin, 1953, s. 49) (Şekil 3.167). Kapının yer aldığı sur duvarı önemli ölçüde ayakta olsa da, görülemeyen poternenin sahil şeridinin doldurulmasıyla yükselen zemin seviyesi altında kalmış olması muhtemeldir. ***56. kapı*** ise, Marmara Surları'nın üzerindeki 101. Kulenin batısında yer almaktaydı (Dirimtekin, 1953, s. 50) (Şekil 3.168). 1950'lilerin sonlarında Sahil Yolu'nun yapımıyla bu kesimdeki surlarla birlikte bu kapı da yıkılmıştır.

karşılandığı konusundaki bilgileri aktarmaktadır. (Van Millingen, 1899, s.265; Kömürciyan, 1988, s. 2, 68)

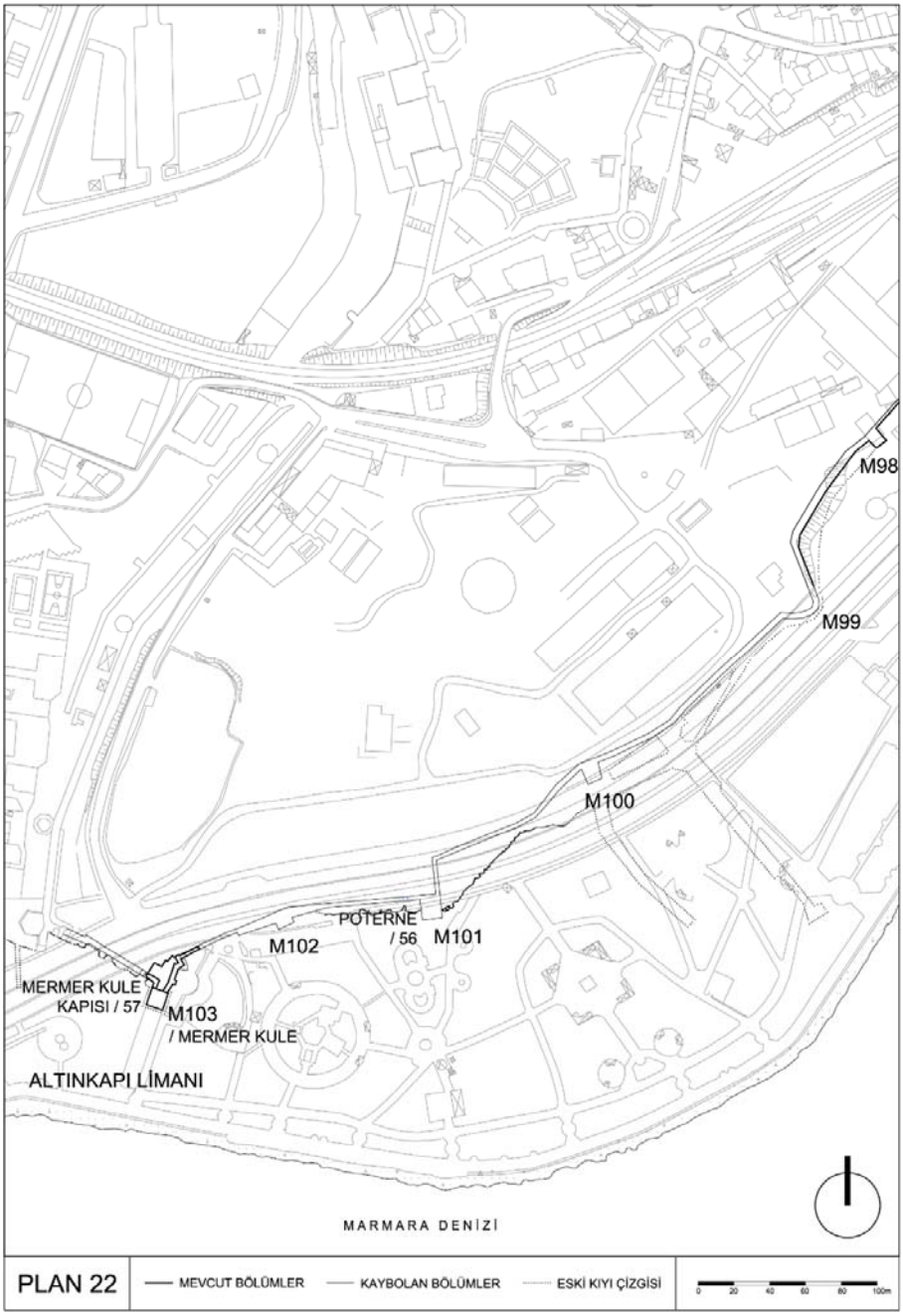

Şekil 3.166 : Marmara Surları / 54. kapı / Narlı Kapı'nın güney cephesi.

57. kapı, Marmara Surları üzerindeki son kapıdır. Mermer Kule'nin batısında yer alan kapı (Şekil 3.168 [Plan 22]), ***Ayios Hoistos Poternesi***, ya da Osmanlı zamanında aldığı ***Mermer Kule Kapısı*** ve ***Debbağkapı*** isimleriyle anılmıştır (M. Ahunbay, 1994, s. 77). Millingen, bu poternenin vaktiyle şehir içi yönünden Mermer Kule'ye bitişik bir garnizona hizmet veren yapıya geçiş sağladığını ileri sürmektedir (Van Millingen, 1899, s. 266). *Debbağkapı* adını alması, muhtemelen bu kesimdeki sur dışı alanın, Osmanlı döneminde, debbağhanelerin, ya da sonraki ismiyle tabakhanlerin yani deri imalathanelerinin bulunduğu bölgeye dönüşmesiyle bağlantılıdır. Kapının sahil şeridinin dolmasıyla yükselen zemin seviyesi altında kaldığı tahmin edilmektedir. Ek olarak, Yedikule'ye çok yakın bir noktada, Marmara Surları üzerinde yer alan bir kapı üzerinde, II. Basileos (976-1025) ve VIII. Konstantinos'un (976-1028) bir kitabesinin yer aldığından bahsedilmektedir (Tournefort, 1718, s. 350; Mango, 1951, s. 55). Belki de 55., 56. veya 57. kapılardan biri üzerinde yer alan bu kitabe günümüze ulaşmamıştır.

Şekil 3.167 : Plan 21 (2014).

Şekil 3.168 : Plan 22 (2014).

3.3.2 Kuleler ve beden duvarları

3.3.2.1 Top Kapısı ile Sur-i Sultani'nin güney ucu arasındaki surlar

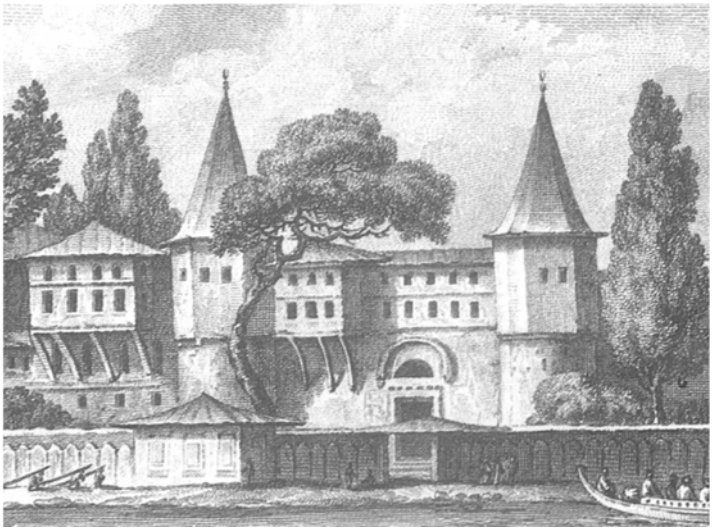
Marmara Surları'nın, Tarih Yarımada'nın birinci tepesinde yer alan Akropol'ü çevreleyen bölümü; Bizans döneminde Sarayburnu'ndan başlayarak tarihi kentin Boğaz'ın güney girişine bakan doğu ve güneydoğu yamaçlarına yayılan Mangana Mahallesi[110] ve Arkadianai'yi de kapsayan Topoi[111] yerleşimlerini sarıyordu. Bu kesimdeki surlar üzerinde İmparator Theophilos ve oğlu III. Mikhail dönemlerine ait kitabelerin yer alması 9. yüzyılda ciddi onarım ve yeniden yapımlar gerçekleştiğini göstermektedir (Van Millingen, 1899, s. 182-185). 1453'te kentin Osmanlılar tarafından fethinin ardından, Akropol tepesinde inşa edilen yeni Osmanlı Sarayı, Haliç ve Boğaziçi girişlerine bakan sahil surlarıyla birleşecek şekilde, kara yönünden Sur-i Sultani olarak adlandırılan surlarla çevrelenmiştir (Necipoğlu, 2007, s. 28-29). Akropolün denize bakan yamaçlarının sarayın dış bahçesine dönüştürülmesiyle, Marmara Surları gerisindeki alanda yer alan Bizans yerleşimleri tümüyle boşaltılmış, zaman içinde surların değişik bölümleri üzerinde Saray'la bağlantılı yeni yapılar inşa edilmiştir (Kuban, 1994, C.1, s. 101).

Top Kapısı'ndan Ahır Kapısı'na kadar uzanan yaklaşık 1650 m uzunluğundaki Marmara Surları yirmi dört kuleyle desteklenmiştir. 1871'de Yedikule'den tarihi kentin güney kıyısına paralel uzatılarak, Sirkeci'de son bulan Rumeli Demiryolu hattı, Saray'ın dış bahçesinde ciddi değişimlere ve Sarayburnu civarındaki sahil surlarında kayıplara neden olmuştur. Cumhuriyet döneminde müzeye dönüştürülen Saray yerleşkesine ait yapılara ve yakın çevresine dokunulmamış; ancak 1950'lilerin sonunda Sahil Yolu'nun yapımı, bu kısımdaki surlarda bazı kayıplara yol açmış; ayakta kalan bölümlerin kıyıyla olan ilişkisi kesilmiştir.

---

[110] Sarayburnu'ndan Değirmen Kapısı civarına kadar uzanan alanda yer alan askeri bölgeyle birlikte, daha güneyde Ayios Yeoryios Manastırı, Ayios Sotiros Kilisesi ve Mangana Sarayı yapılarını kapsayan yerleşimdir.

[111] Bizans dönemi Büyük Saray'ın gerisinde kıyıda yer alan "yerler"anlamına gelen Topoi yerleşiminin Arkadius (395-408) tarafından yaptırılan hamamın yer alması vesilesiyle Arkadinai olarak anılan yeri de kapsadığı düşünülmektedir. I. İustinianus döneminde (527-565) onarılan hamamın denize bakan yakasına duruşma oturumlarının yapılmasına uygun bir açık avlu eklenmişti. Topoi civarında baş melek Mihael'e adanan 5. yüzyıl yapısı bir kiliseye, 870 depreminden sonra I. Basileos döneminde yapılan ikinci restorasyon sırasında baş melek Cebrail'e adanmış ikinci bir kilise eklenmiştir. Ayrıca bu bölgede VI. Leon zamanında (886-912) inşa edilmiş Ayios Lazarus'a adanmış bir kilise daha vardı. Fethe kadar bu yapının varlığını koruduğu bilinmektedir (Berger, 1994, C.7, s. 294-295).

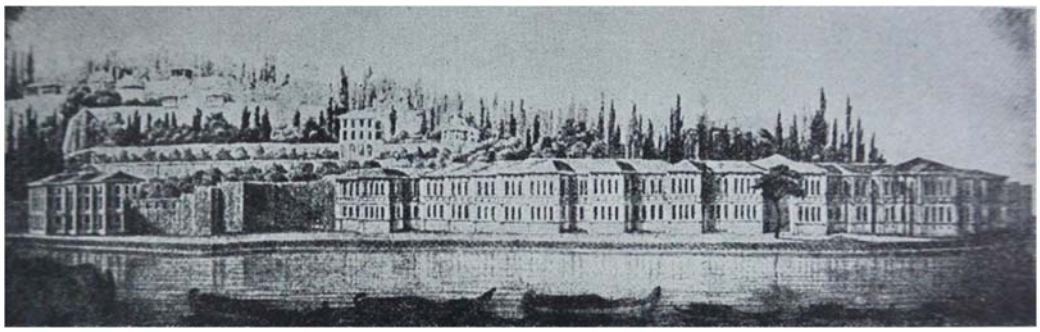
Şekil 3.169 : Hilair'in 18. yüzyıla tarihlenen gravüründe Marmara Surları'nın 1. ve 2. kuleleri (Gouffier, 1840).

Yaşanan değişimlerle, Marmara Surları'nın Top Kapısı'ndan 4. kulenin bulunduğu noktaya kadar olan yaklaşık 250 m uzunluğundaki bölümün izleri tümüyle silinmiştir (Şekil 3.43 [Plan 9]). Bu bölüm üzerindeki ilk iki burç, vaktiyle Top Kapısı'nın her iki yanında yer alan kuleler olarak kabul edilmektedir. Hilair'in 18. yüzyıla tarihlenen gravüründe (Şekil 3.169) kulelerin kaidelerinin dairesel, üst seviyelerinin çokgen planlı olduğu ve birer külahla sonlandığı görülmektedir. Kuzeydeki 1. kule üzerinde, Theophilos (829-842) ve devamında oğlu III. Mikhail (842-867) tarafından sürdürülen yapımların göstergesi "ΠΥΡΓΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ καί μιΧΑΗΛ ΠΙΣΤωΝ έν χω αύτοκρατόρων" yazılı kitabe olduğu belirtilmektedir[112]. Güneydeki 2. kulede ise, Theophilos (829-842) veya oğlu III. Mikhail (842-867) dönemlerine ait kitabeler üzerinde sıklıkla yer alan dörtgen mermer levhalara benzer nitelikte, Yunan haçının yer aldığı levha üzerinde "IC XC NI KA" yazılıydı (Mango, 1951, s. 57). A. M. Schneider, Top Kapısı civarında, olasılıkla 2. kule üzerinde, İmparator Theophilos döneminde yapıldığını gösteren "ΠΥΡΓΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ έν χω αύτοκράτορος" yazılı bir kitabe bulunduğu belirtilmektedir (Schneider, 1950, s. 96). Anıtsal kuleler, Bizans akropolüne zafer alayı geçişlerinin yapıldığı Aya Barbara Kapısı'nın[113] önemini vurgular nitelikteydi. Zira bu kapıdan Bizans başkentinde Ayasofya, Hipodrom ve

[112] A. M. Schneider, kitabenin Haliç Surları'nın doğu ucunda yer almasının da olası olduğunu eklemektedir (Schneider, 1950, s. 96).
[113] G. Necipoğlu, Osmanlı Sarayı'nın birinci avludan ikinci avluya geçişi sağlayan kapının "hükümdarın deniz kıyısından girişi olan Santa Barbara Kapısı (Top Kapısı) örnek alınarak" yapılmış olabileceğini belirtmektedir (Necipoğlu, 2007, s. 79).

çevresine bir yol uzanmaktaydı. Daha sonra bu mevkide 16. yüzyıl başında yapılan Mermer Köşk'ün yerine, Sultan I. Mahmud'un (1730-1754) ahşap yazlık sarayının inşası sırasında kapının iki yanındaki kuleler yıktırılmıştır (Eldem, 1969, C.2, s. 93).

2. kuleden 30 m ileride yer alan 3. kulenin 80 m güneyinde, sur hattından denize doğru kule benzeri bir çıkıntının olduğunun kaynaklarda belirtilmesine[114] karşın, bunun Marmara Surları'na ait bir kule olup olmadığı yönünde yeterli bilgiye ulaşılamamıştır[115] (Şekil 3.43 [Plan 9]). Surların bu bölümünde de kitabeler olduğundan bahsedilmektedir. Curtis ve Aristarki Beyin belirttiğine göre, bu kitabe parçalarında "ΛΗΛ" ve "ΠΙCTωN" yazılıydı (Dirimtekin, 1953, s. 61). Sonradan Unger'in yeniden bulduğu "ΠΙCT" ve "ωN" yazılı parçaları [θεοφιλο]N ΠΙCT[ων] ve [αυτοκρατορ]ωN şeklinde okunmuş; bir sonraki kule üzerinde bulunmuş İmparator Theophilos'a ait kitabe parçası ise 2477 numarayla Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır. (Van Millingen, 1899, s. 184; Mango, 1951, s. 56; Dirimtekin, 1953, s. 61). Kule benzeri çıkıntıdan 40 m kadar güneyde sahil saraylarından Şevkiye Köşkü[116]'nün kaidesi yer almaktaydı (Şekil 3.170). Sur hattının 35 - 40 m uzunluğundaki bölümü üzerine inşa edilen köşkün kaidesinden 20 m sonra 4. kule yükseliyordu (Şekil 3.43 [Plan 9]).

Şekil 3.170 : 18. yüzyılda Şevkiye Köşkü'nün sahilden görünümü (Eldem,1969).

[114] Dirimtekin, 1953, 1. kroki; Müller-Wiener, 2007, Suriçi İstanbul, Galata ve Pera tarihi anıtlarını gösteren plan

[115] F. Dirimtekin, Marmara Surları krokilerinin ilkinde 4. kuleyi 3. kulenin 80 m güneyinde göstermiş; ancak metinde bu kulenin Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümünün kuzey başlangıcında yer alan kalıntıya karşılık geldiğini ve güney bitişiğinde bir Osmanlı kulesi yer aldığını ifade etmiştir. (Dirimtekin, 1953, s. 16)

[116] Sultan III. Selim tarafından annesi Mihrişah Valide Sultan için, burada daha önceden yer alan Şevkiye Ocağı'nın yerine 1789-1791 arasında yaptırılmıştır. Köşk, "Serdab Köşkü" ve "Yeni Köşk" olarak da geçmektedir. Köşkün 1862 senesindeki Saray yangınında, ya da 1871 senesinde Saray arazisinden geçirilen demiryolu hattının yapımı sırasında yıkıldığı düşünülmektedir. (Tanman, 1994, C.7, s. 265)

Şekil 3.171 : Marmara Surları / 4. kulenin ve batısında bitişik yer alan Osmanlı dönemi kulesinin denize bakan cepheleri.

Marmara Surları'nın 4. kuleden 23. kuleye kadar olan bölümü kesintisiz ayaktadır. Theophilos dönemine ait olduğu düşünülen 4. kulenin hemen bitişiğinde Osmanlı dönemine tarihlendirilen bir başka kule yer almaktadır[117] (Şekil 3.43 [Plan 9]). Her iki kulenin de denize bakan doğu yönündeki duvarları ayaktadır; geride kalan kısımlar muhtemelen demiryolu yapılırken yıkılmıştır (Şekil 3.171). 4. kulenin doğu ve kuzey cephelerinde yer yer tuğla hatıl izleri görülse de, dış cidar kaba yonu taş ve tuğla sıralarından oluşan almaşık örgü ile yenilenmiştir. Doğu duvarında üst seviyede sonradan açıldığı düşünülen geniş dörtgen bir pencere yer alırken, kuzey duvarının seğirdim seviyesinde tuğladan örülmüş tonozlu bir geçit bulunmaktadır. Bitişik kulenin doğu cephesi bir önceki kuleye göre doğuya doğru 20 cm çıkıntı yapmaktadır. Tek sıra kaba yonu taş ve tek sıra tuğladan oluşan almaşık örgülü cephe tümüyle sağırdır. Her iki kulenin doğu duvarlarının şehir içinden görünüşünde, tek sıra taş ve üç sıra tuğladan oluşan geniş kemerlere ait izler dikkat çekmektedir. Duvar seğirdim ve gerisinde görünüşe giren dendanlarla son bulmaktadır. Osmanlı kulesinin ardından 13 m kadar güneye ilerleyen beden duvarının doğuya doğru 3,5 m çıkıntı yaptığı

[117] Demangel ve Mamboury'nin araştırma sonuçlarına göre (Demangel ve Mamboury, 1939, Gülhane Hastanesi ve Osmanlı Sarayı arasındaki Bizans dönemi Mangana bölgesi planı) Theophilos kulesi olduğu ifade edilen 4. kuleyi, F. Dirimtekin çiziminde Şevkiye Köşkü kaidesinin kuzeyinde göstermiştir (Dirimtekin, 1953, 1. kroki).

kısımda ikinci kapı yer almaktadır. R. Demangel ve E. Mamboury'nin yaptığı incelemeler neticesinde, İmparator Konstantinus dönemine dayanan Mangana Askeri Bölgesi'nin (Gyllius, 1997; s. 70), ikinci kapı hizasından başlayarak güneye doğru uzanan surlar gerisindeki 350 m kadar uzunluktaki alanı kapladığı ortaya çıkmıştır[118].

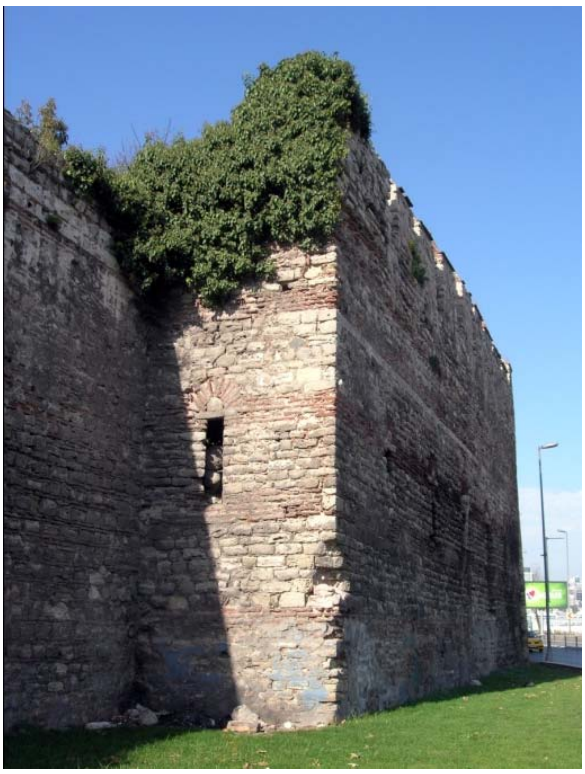
İkinci kapının ardından güneydoğu yönünde yaklaşık 10 m ilerleyen surun güneye doğru döndüğü noktadan 11 m ileride Osmanlı dönemine tarihlenen bir başka kule gelmektedir[119] (Şekil 3.98 [Plan 10]). Bu kule, güneye doğru ilerlemeyi sürdüren ve 12 m ileride doğuya yönelerek iç köşe oluşturan Bizans surlarının önünde inşa edilmiştir. Osmanlı dönemine tarihlenen, birbirine yakın son iki kulenin, Topkapı Sarayı'nın kıyıdaki köşklerinin güvenliği açısından, Osmanlı döneminde eklenmiş olması muhtemeldir. İki Osmanlı kulesi arasında uzanan beden duvarının denize bakan cephesinde mevcut zemine yakın seviyelerde yer yer tuğla hatıl izleri yer almakta, düzensiz kaba yonu taş sıralarından oluşan üst seviyeler mazgallı açıklıklarla son bulmaktadır. Şehir içine bakan yönde yer alan kazamat nişlerinin bir bölümü örülerek doldurulmuş, ikinci kapının bulunduğu kısım ve kuzeyinde kalan bölümlerde ise bütünüyle kaybolmuştur.

Şekil 3.172 : Marmara Surları / Osmanlı dönemi kulesi.

[118] Demangel ve Mamboury, 1939, Gülhane Hastanesi ve Osmanlı Sarayı arasındaki Bizans dönemi Mangana bölgesi planı
[119] Demangel ve Mamboury, 1939, Gülhane Hastanesi ve Osmanlı Sarayı arasındaki Bizans dönemi Mangana bölgesi planı

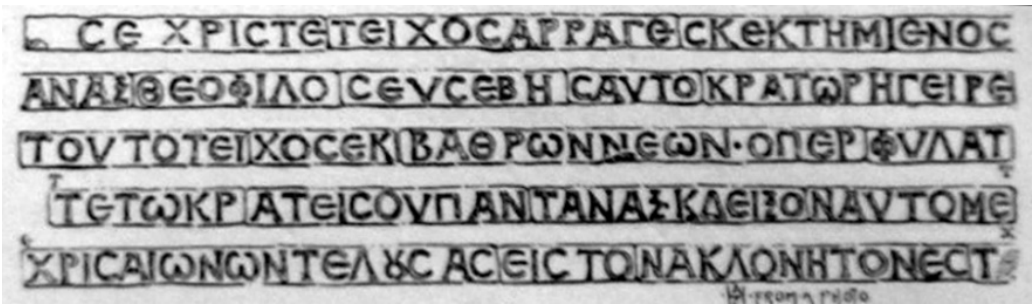
İkinci kapıdan sonra, şehir içine bakan yönde yan yana sıralanan kazamat nişlerinden güney ucunda yer alan son üç tanesi, ikinci Osmanlı kulesinin gerisinde bulunmaktadır ve kuleye giriş bu kazamat nişlerinden kuzeydekinin içinden güneydoğu yönüne açılan bir geçişle sağlanmaktadır. Dörtgen planlı kule (Şekil 3.172) güneyde yer alan bir duvarla iki mekâna ayrılmıştır. Bugün kulenin güneydoğu köşesinde bu duvar ve kulenin daha dar olan mekânını örten tuğla örgülü tonoz kısmen ayaktadır. Kulenin doğu duvarında dörtgen bir pencere bulunmakta, kuzey duvarı üzerinde kule içine bakan yönde tuğla kemer izleri yer almaktadır. Denize bakan kuzeydoğu köşesi iri kesme taş bloklarla oluşturulmuştur. Düzensiz kaba yonu taş sıralarından meydana gelen kuzey ve doğu cepheleri mazgallı açıklıklarla son bulmaktadır. Kulenin platform seviyesi bütünüyle kaybolmuştur.

Şekil 3.173 : Marmara Surları / Osmanlı kulesinin batısında üzerinde Theophilos dönemine ait kitabe yer alan sur bölümü.

Osmanlı kulesinin ardından, sur hattı 20 m kadar güneye ilerledikten sonra batıya dönerek 3,5 m girinti yapmakta sonra tekrar güneye doğru ilerlemektedir (Şekil 3.173). Beş sıra tuğlalı hatıllar arasında yedi taş sırasından oluşan bu bölümün üst seviyesinde kuzey ve güneye bakan yönde birer, doğuya bakan yönde ise beş adet mazgal pencere yer almaktadır. Güney cephesinden başlayarak doğu cephesi boyunca pencerelerin

üzerinde uzanan mermer kitabe bandında yazılı metin (Şekil 3.174) "Rab'a ve İsa'ya adanan, yıkılmaz bir duvar, kral ve dinibütün imparator Theophilos bu duvarı yeni temeller üzerinde yükseltti : Rabb'ın gücüyle korunabilen duvar ki, zamanın sonuna kadar sarsılmadan ve etkilenmeden ayakta kalacaktır." anlamındadır[120].

Şekil 3.174 : Marmara Surları'nda 5. kulenin kuzeyinde beden duvarı üzerindeki kitabe bandı (Van Millingen, 1899).

Bu bölümden sonra tekrar güneye doğru yönelerek devam eden sur duvarı 40 m sonra 5. kuleyle bitişmektedir (Şekil 3.98 [Plan 10]). Sur hattının bu kısmının gerisinde vaktiyle Bostancılara ait tabhane yer almaktaydı (Dirimtekin, 1953, s. 16). Bir zamanlar tabhanenin ön duvarı görevini üstlenen surun kuzey yarısında beton hatılların ve üç dörtgen pencerenin yer alması, bu bölümde ciddi değişimler olduğuna işaret etmektedir (Şekil 3.175). Bostancılar Tabhanesi'nin hemen güneyinde yer alan Odun Kapısı ise, gerek tabhaneye, gerekse daha güneyde yer alan saray fırınlarına geçişte kullanılmak üzere Osmanlı döneminde açılmıştır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 7-8). Duvarın Odun Kapısı'nın güneyinden 5. kuleye doğru uzanan diğer yarısının denize bakan cephesinin zemine yakın seviyelerinde örgü, tuğla hatıllar arası taş sıralarından oluşmaktadır. Üst seviyelerde ise, kaba yonu taşlar arası yatay ve dikey yerleştirilmiş tuğlalar yer almaktadır. Şehir içine bakan cephede ise kuzeyden güneye doğru giderek yükselen dört kazamat nişi izlerinden, bir buçuk sıra tuğlayla örülü kemere sahip ilki, tek sıra tuğla örgülü diğer üçünden farklılık göstermektedir.

[120] A. Van Millingen,'in İngilizce çevirisi, "Possesing Thee, O Christ, a Wall that cannot be broken, Theophilus, king and Pious Emperor, erected this Wall upon new foundations : which (wall), Lord of All, guard with Thy might, and display to the end of time standing unshaken and unmoved." şeklindedir (Van Millingen, 1899, s. 183).

Şekil 3.175 : Marmara Surları'nda vaktiyle Tabhane Hastanesi'nin bitiştiği sur bölümü.

Mangana Askeri Bölgesi'ni saran sur hattını destekleyen 5., 6., 7. ve 8. kuleler günümüzde büyük ölçüde ayaktadırlar (Şekil 3.98 [Plan 10]). Kuleler üzerinde tespit edilen kitabe, ya da kitabe parçaları surların bu kesiminin de Theophilos dönemi yapımı olduğunu göstermektedir. Dörtgen planlı burçlardan ilki olan 5. kulenin (Şekil 3.176) içine geçiş, batı yönünden bir vestibülle sağlanmaktadır. Kulenin doğu cephesine açılan iki, yan cephelere açılan birer mazgal penceresi bulunmaktadır. İç mekân beşik tonoz ile örtülüdür. En üst seviyede kulenin platformunu çevreleyen mazgallı açıklıklar ayaktadır. Burcun denize bakan cepheleri beş sıra tuğlalı hatıllar arası yedi kesme taş sırasından oluşan düzendedir. Pencerelerin üstündeki ikinci tuğla hatıl sırasının ortasına yerleştirilmiş olan ve doğu cephesi boyunca devam ettikten sonra kuzey cephesine dönen mermer kitabe bandında "Büyük Kral ve İmparator, sadık Theophilos'un kalesi" anlamında "† ΠΥΡΓΟC ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΠΙCΤΟΥ ΕΝ Χω ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑCΛΕωC ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟC †" yazılıdır. Kitabe bandı üzerinde ortada yer alan mermer levha üzerindeki Yunan haçının üst köşelerinde IC XC alt köşelerinde NI KA yazılıdır.

Şekil 3.176 : Marmara Surları / 5. kule (2012).

Şekil 3.177 : Marmara Surları / Tabhane Mescidi (Demangel ve Mamboury, 1939).

5. kuleyle, 35 m kadar güneyindeki 6. kule arasındaki surların şehir içine doğru oluşturduğu ve demiryolu hattı geçmeden evvel 15 m daha içte olan girintinin vaktiyle burada, surlar gerisinde yer alan Mangana Askeri Bölgesi'ne deniz yoluyla askeri teçhizatın taşınmasında kullanılan küçük bir limana işaret edebileceği düşünülmektedir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 8). 5. ve 6. kulelerin gerisinden batıya doğru uzanan, ancak 7-8 m sonra kesintiye uğrayan beden duvarlarına ait kalıntılar bunu destekler niteliktedir. Ek olarak, 6. kule tarafındaki beden duvarı kalıntısının zemin kat seviyesinde, Marmara Surlarının dördüncü kapısına ait izler yer almaktadır. Her iki beden duvarı kalıntısının dış cidarları, yer yer izleri görülen tuğla hatıllar arası taş sıralarından oluşan asıl örgü şeklinden farklı olarak, düzensiz taş ve tuğla sıralarıyla onarılmıştır. Demiryolu hattının doğu sınırını oluşturan bugünkü taş duvar üzerinde bir çeşmeye işaret eden, kesme taştan kemerli girinti yer almaktadır. Zamanla dolan sahil kesiminde, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 6. kulenin önünde inşa edilen Tabhane, ya da Bostancılar Tabhanesi Mescidi[121] ve 5. kuleye bitişik ahır yapısı, Sahil Yolu yapımına kadar ayaktaydı (Şekil 3.177).

6. kule ve güneye doğru devam eden beden duvarının gerisinde Saray fırınlarına ait yapılar yer alıyordu[122]. Bu nedenle 6. kulenin şehir içi yönünden girişi değişmiş; muhtemelen sonradan yapılan bir kapı açıklığından geçilen kulenin giriş mekânının üst örtüsü ise yok olmuştur. Dörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü kule içinin, denize bakan üç yöndeki duvarlarından her biri üzerinde ikişer mazgal pencere bulunmaktadır. Doğu cephesine açılan iki pencerenin üzerinde sonradan gelişigüzel bir başka açıklık meydana getirilmiştir. Kulenin denize bakan cephelerinde (Şekil 3.178) mevcut zemin seviyesinde beş sıra tuğlalı hatıldan sonra gelen yedi taş sırasından sonra dış cidar örgüsü dört sıra tuğlalı hatıllar arasında yedi sıra kesme taştan oluşan düzende devam etmektedir. Ön cephesinde mazgal pencerelerin üzerindeki ikinci tuğla hatıl sırasının içine yerleştirilmiş mermer kitabe bandı üzerinde "Kutsanmış İmparator Theophilos'un kalesi" anlamında "† ΠΥΡΓΟC ΘΕΟΔΙΛΟΥ ΕΝ ΧΡΙCTω ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟC †" yazılıdır. Kulenin şehir içine bakan kaba yonu taş sıralarından oluşan cephesinin üst seviyelerinde dış cidar aşınmış ve moloz iç örgü

[121] 5. kulenin hemen güneyinde sur duvarı gerisindeki Tabhane'ye hizmet amacıyla yapılmıştır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 8).
[122] Demangel ve Mamboury, 1939, Gülhane Hastanesi ve Osmanlı Sarayı arasındaki Bizans dönemi Mangana bölgesi planı

ortaya çıkmıştır. Platform seviyesine kadar ayakta olan kulenin dendanları yok olmuştur.

Şekil 3.178 : Marmara Surları / 6. kule.

6. kuleden sonra güney-güneydoğu yönünde 25 m kadar ilerleyen beden duvarı güneydoğuya yönelerek 20 m ilerideki 7. kuleyle birleşmektedir (Şekil 3.179). Beden duvarının 7. kuleye yakın 10 m uzunluğundaki bölümü yıkılmıştır. 3,25 m kalınlığındaki sur duvarı vaktiyle eski saray fırınlarına ait yapının ön duvarı halini aldığından, denize bakan cephenin alt seviyelerinde tuğla hatıl sıralarına ait izler korunmuş olmasına karşın, üst seviyelerde dış cidar iki sıra harman tuğlasıyla oluşturulan hatıllar arasında kaba yonu taş sıralarından oluşan bir örgüyle yeniden yapılmıştır. Duvarın denize bakan cephesinde 6. kuleden hemen sonra Marmara Surları üzerindeki beşinci kapının kemerine ait izler yer almaktadır. Üst seviyede ise duvarın şehir içi yönündeki kazamat nişlerine, Geç Osmanlı döneminde, dörtgen pencereler açılmıştır. Şehir içi yönünde alt seviyeleri demiryolu dolgusu altında kalan duvarın görünürdeki bölümleri boyunca sıralanan kazamat nişleri tuğla örgülü bir kemerle son bulmaktadır. Duvarın harap durumdaki seğirdim seviyesinde dendan izi kalmamıştır.

Şekil 3.179 : Marmara Surları / 6. kuleden batıya doğru ilerleyen beden duvarı.

7. kule ve her iki yanından bu kuleye bitişen beden duvarları şehir içine bakan yönde yıkıma uğramış vaziyettedir (Şekil 3.180). Bu nedenle kulenin özgün girişi yok olmuş; yerine sonradan bir kapı yapılmıştır. Dörtgen planlı 7. kulenin iç mekânı, bir önceki kuleye benzer şekilde, deniz yönündeki her üç cepheye açılan ikişer mazgal pencereye sahiptir ve tuğla örgülü beşik tonozla örtülüdür. Kulenin denize bakan cepheleri dört sıra tuğlalı hatıllar arası yedi kesme taş sırasından oluşmaktadır. Bunlardan kuzey cephesinin zemin kat seviyesinde açıklık bir kapıya işaret ettiği düşünülmektedir[123] (Şekil 3.181). Kulenin doğu cephesinde mazgal pencerelerden sonra gelen ikinci tuğla hatıl sırasının hemen üzerinde yer aldığı tahmin edilen kitabe bandından sadece "OPOC" yazılı bitiş parçası günümüze ulaşmıştır. Kulenin platform seviyesine kadar ayakta olmasına karşın dendanları yok olmuştur.

[123] Cephaneliğin rıhtımına hizmet veren bir Bizans poternesi olması muhtemeldir (Demangel & Mamboury, 1939, s. 11-12). Her iki yanında kesme taş sıralarından oluşan ve mermer lento ile son bulan kapı açıklığı moloz taş ve harç kullanılarak kapatılmıştır 1,10 m genişliğine sahip poternenin bugünkü zemine göre yüksekliği 1,40 m'dir. Mermer lento ise 1,82 x 0,27 m boyutlarındadır.

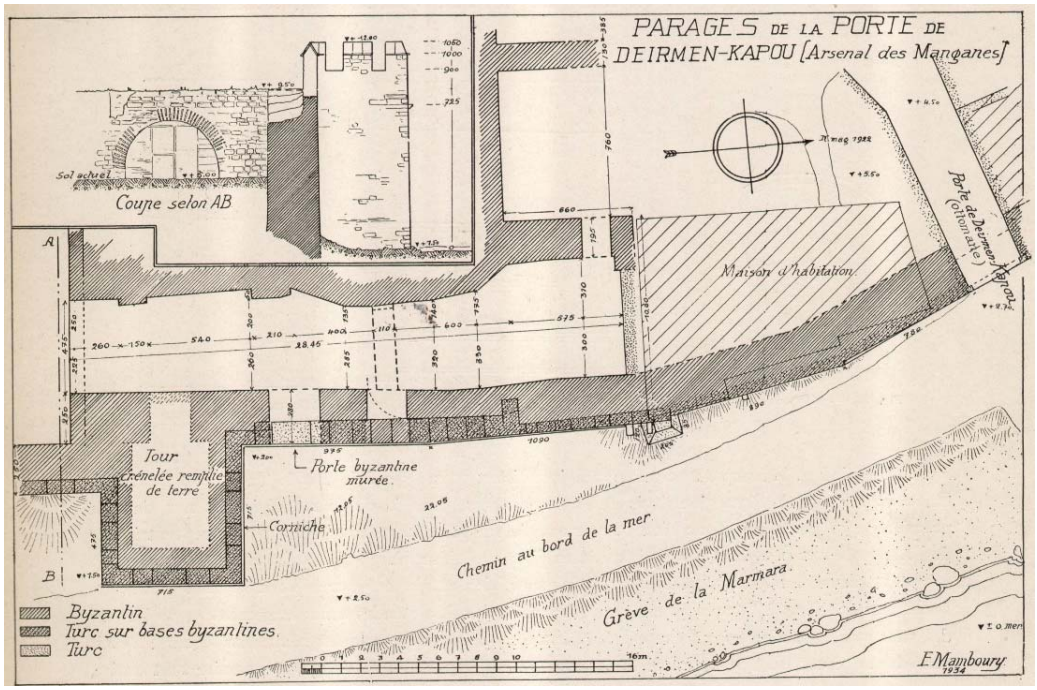

Şekil 3.180 : Marmara Surları / 7. kule.

Şekil 3.181 : Marmara Surları / 7. kulenin kuzey duvarı üzerindeki kapı.

7. kuleden sonra 25 m kadar güneydoğuya ilerleyen beden duvarı, deniz yönünde çıkıntı yapan payandadan sonra güneye yönelerek 20 m sonra 8. kuleyle birleşmektedir (Şekil 3.182). Duvarın kuzey ucunda Marmara Surları üzerindeki altıncı kapı olan Değirmen Kapısı yer almaktadır. Kapının her iki yanında, duvara şehir içi yönünden bitişik yapılara ait harabelerin vaktiyle bu noktadaki değirmen yapısıyla (Abdurrahman Şeref, 1910, s. 263) bağlantılı olduğu tahmin edilmektedir. Payandadan sonraki bölümün gerisinde, duvar boyunca uzanan tonozlu mekânın ise bir Bizans yapısının alt kısmına ait olabileceği düşünülmektedir (Abdurrahman Şeref, 1910, s. 263) Surun denize bakan cephesinde farklı örgü şekilleri bir arada kullanılmıştır[124]. Bazı noktalarda Bizans döneminden devşirme malzemeler ve cephenin güney ucuna doğru üst seviyesinde mermer silme yer almaktadır. Büyük bölümü yok olmuş olmasına karşın, 8. kuleye bitiştiği bölümde, duvar mazgallı açıklıklarla son bulmaktadır.

Şekil 3.182 : Marmara Surları / 8 kule ve gerisinde yer alan tonozlu yapının planı (Demangel ve Mamboury, 1939).

[124] Duvarın başlangıç kısmı kapının her iki yanında iki tuğlalı hatıl arası kaba yonu taş sıralarından oluşan düzende, ardından payanda ve öncesinde iki pencere açıklığının olduğu bölüm iki sıra tuğla ve tek sıra taştan meydana gelen almaşık düzenle örülmüştür. Payandadan sonraki bölüm ise, yer yer üç sıra tuğla ve tek sıra taştan oluşan almaşık düzenle örülmüş kısımları olmasına karşın, genel olarak düzensiz taş ve tuğla sıralarından oluşmaktadır. Bu kısımda dendanların altında mermer silme olması dikkat çekmektedir.

8. kulenin (Şekil 3.183) Bizans döneminde, Marmara Surları ile Kız Kulesi arasında, düşman donanmalarının Boğaziçi'ne geçişini engellemek amacıyla gerdirilen zincirin bağlı olduğu Mangana Kulesi olduğu görüşü hâkimdir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 13; Van Millingen, 1899, s. 249-250). Böylece Mangana Askeri Bölgesi'ne ait liman ve kapılar koruma altına alınmış oluyordu. Kuleye şehir içinden giriş, tonozlu mekândan sağlanmaktaydı. Bugün bu geçiş tümüyle dolgu altındadır; burcun içine girilememektedir. Kulenin denize bakan tümüyle sağır cephelerinde tuğla hatıllara ait izler ayırt edilmekle birlikte, farklı örgüler büyük ölçüde değişime uğradığını göstermektedir. Kuzeyden birleşen beden duvarının üst seviyesindeki mermer silme, kulenin denize bakan cepheleri boyunca devam etmektedir. Silmenin üzerinde, kulenin özellikle köşelerine yerleştirilmiş devşirme mermer bloklar dikkat çekicidir. Şehir içi yönünden sadece kulenin en üst seviyesindeki mazgallı açıklıklar görülebilmektedir.

Şekil 3.183 : Marmara Surları / 8. kule.

8. kuleden yaklaşık 100 m ileride, Mangana Askeri Bölgesi'nin güney sınırına işaret ettiği belirtilen[125] 9. kule yer almaktadır; arada başka bir kulenin yer alması mümkündür, ancak bu yönde bir ize, bilgiye ulaşılamamıştır. 8. ve 9. kuleler arasında uzanan beden duvarı sürekliliğini korumaktadır ve büyük bölümü mazgallı açıklıklar seviyesinde ayaktadır. Şehir içi yönünde ise arazinin dolmasıyla duvarın alt seviyeleri

[125] Demangel ve Mamboury, 1939, Gülhane Hastanesi ve Osmanlı Sarayı arasındaki Bizans dönemi Mangana bölgesi planı

toprak altında kalmış; yalnız seğirdim seviyesi görünür durumdadır. Surun doğu cephesinin 8. kuleye bitişen kuzey yarısının, bazı bölümlerinde tuğla hatıl sıraları yer almakla birlikte, duvar genelde kaba yonu taş sıralarından oluşan bir düzendedir. 9. kuleye bitişen yarısında eş aralıklarla yedi mazgal pencerenin sıralandığı bölüm (Şekil 3.184), gizli tuğla tekniğinde hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşmaktadır. Pencerelerin üzerinde kalan bölümler, mazgallı açıklıklar dâhil, taş sıraları arasında yatay ve dikey derzlerde tuğla kullanılarak örülmüştür.

Şekil 3.184 : Marmara Surları / 8. ve 9. kuleler arasındaki beden duvarının batı ucu.

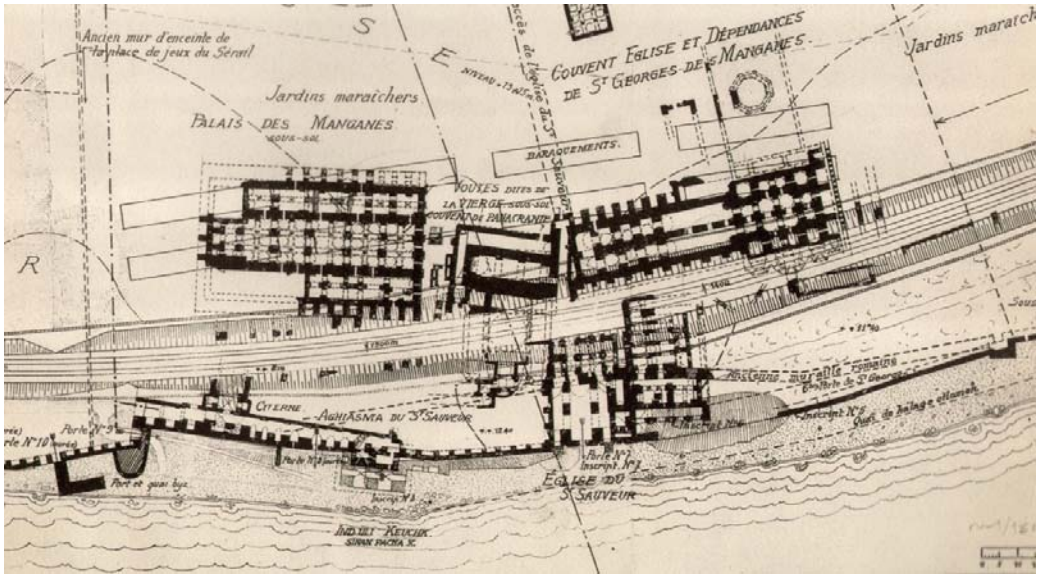
9. kulenin (Şekil 3.185) doğu yönündeki duvarları ayaktadır; şehir içi yönünde ise yükselen zemin seviyesinden dolayı kulenin girişi ve iç mekânına ilişkin izler kaybolmuştur. Kulenin sağır cephelerinden doğuya bakan zemin katta şevli inşa edilmiştir. Cephe genel olarak tek taş, bir veya iki sıra tuğladan oluşan almaşık örgülüdür. Kuzey cephesinin zemin seviyesinde tuğla hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşan ilk örgü şeklinin yerine, yatay ve dikey derzlerde tuğla kullanılarak dış cidarın yenilendiği görülmektedir. Kulenin platform seviyesinin yıkılmış olmasına karşın, dendanları yarı yıkık durumda mevcuttur.

R. Demangel ve E. Mamboury'e göre, sur hattının 9. kuleden yaklaşık 160 m güneyde yer alan İncili Köşk kaidesine kadar uzanan kısmı (Şekil 3.98 [Plan 10]), İmparator I. Aleksios Komnenos döneminde (1081-1118), daha geride yer alan önceki surlar yıkılarak, dalgaların etkisiyle dolan sahil alanını kapsayacak şekilde, daha önde inşa edilmiştir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 53). Bu bölgedeki surların üzerinde ve gerisinde, Bizans dönemi Mangana yerleşiminin önemli kilise ve saray yapıları yer almaktaydı (Şekil 3.186). Günümüze temel izleri ulaşan bu yapılar, Fetih'ten sonra

Yeni Saray alanı içinde kaldığından boşaltılmış[126]; 16. yüzyılda kıyıda surlar üzerine inşa edilen İncili Köşk ve Gülhane bahçeleriyle bölge yeniden şekillenmiştir.

Şekil 3.185 : Marmara Surları / 9. kule.

Şekil 3.186 : Marmara Surları / Mangana bölgesindeki önemli yapıları gösteren plan (Demangel ve Mamboury, 1939).

[126] G. Necipoğlu, Yeni Saray'ın Tarihi Yarımada'nın doğu ucunda, Akropol tepesi ve eteklerinde yapılmasına karar verildikten sonra, Sultanın ihtiyacı olan araziyi müslüman ve gayri müslimlerden satın aldığını belirtmektedir. (Necipoğlu, 2007, s. 28)

9. kuleden güneye doğru ilerleyen beden duvarı (Şekil 3.186), başta 17,5 m geride yer alırken, muhtemelen İmparator III. Leon döneminde (717-741) 8 m öne alınmış; 12. yüzyılda bugün izlediği doğrultuya kavuşmuştur (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 67). Bugün, surun 9. kuleden sonra güneye doğru uzanan 60 m uzunluğundaki bölümü ayaktadır. Ancak, Ayios Sotiros Kilisesi'nin doğu cephesiyle birleşen yaklaşık 35 m'lik güney ucu kesintiye uğramıştır.

Günümüze ulaşan bölüm ana hatlarıyla mazgal seviyesine kadar korunmuştur. Denize bakan doğu cephesinde birbirinden farklı dış cidar örgülerinden oluşan dört kısım vardır. Kuzey başlangıçta 20 m uzunluğundaki ilk kısım, zemin seviyesinden itibaren büyük kesme taş bloklardan oluşan dört sıradan sonra tek sıra taş ve 1-2 sıra tuğladan oluşan almaşık örgüyle devam ederek sonlanır. 15 m kadar uzunluktaki ikinci bölüm, iki sıra harman tuğlalı hatıllar arası düzensiz taş ve tuğla sıralarından oluşan almaşık örgülüdür. Üçüncü kısım, yaklaşık 10 m uzunluktadır ve farklı boyutlarda kesme taş bloklardan oluşan duvar örgüsü içinde devşirme parçalar kullanılmıştır. Bu bölümün güney sınırında yer alan kemer başlangıç izi muhtemelen, Bizans döneminde gerideki Ayios Yeoryios Manastırı'na[127] geçişi sağlayan Ayios Yeoryios Kapısı'na aittir. 15 m uzunluğundaki son kısım ise gizli tuğla tekniğindeki hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşmaktadır. İlk tuğla hatıl sırasının üzerinde, bir önceki kısımla olan sınırdan 4,5 m kadar ileride, muhtemelen Theophilos dönemine ait (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 54), "AYTOKPA" yazılı mermer kitabe parçası yer almaktadır. Üst seviyede taş ve tuğla almaşık örgü kullanılmış, güney ucuna doğru ise iki sıra harman tuğlalı hatıllara ait izlerin bulunduğu bir parça günümüze ulaşmıştır. Beden duvarının şehir içine bakan batı cephesinde zemin seviyesinin yükselmesi nedeniyle sadece seğirdim seviyesi ve gerisindeki mazgallı açıklıklar görülebilmektedir.

Yıkılan bölüm[128] gerisinde ortaya çıkan ayaklar üzerinde yükselen üç kemerli arkad (Şekil 3.187), gerisindeki kripta, ya da bir şapel olduğu düşünülen yapıyla birlikte, hemen güneydeki Ayios Sotiros Kilisesi'nin bir parçasıdır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 55). Kuzeydeki ilk kemerden sonra gelen ayak hizasında en üst seviyede yer alan "ωPωN †" yazılı mermer bir kitabe parçasının ise İmparator Theophilos'un (829-

[127] Ayios Yeoryios Manastırı, ilk olarak İmparator Konstantinus Monomachus (1042-1055) tarafından yaptırılan ve kentin fethine kadar kullanılan önemli bir manastırıdır (Gyllius, 1997, 70; Van Millingen, 1899, 251; Demangel ve Mamboury, 1953, s. 19).
[128] Kesintiye uğrayan parçanın 20. yüzyıl başında ayakta olmasına karşın, 1930'lu yıllara gelindiğinde neden yıkılmış olduğu konusunda bilgiye ulaşılamamıştır.

842) oğlu III. Mikhail dönemiyle (842-867) bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 54).

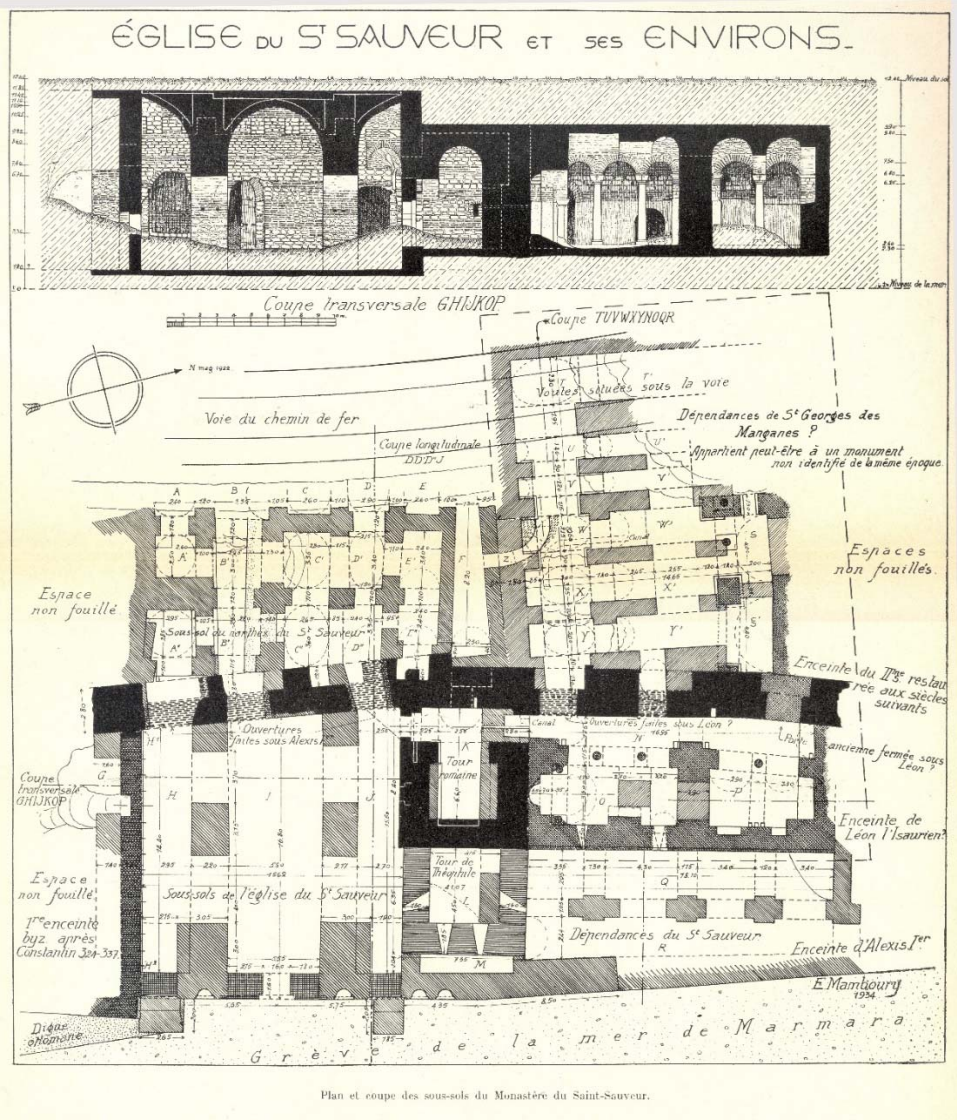

Şekil 3.187 : Marmara Surları / Ayios Sotiros Kilisesi'nin kuzeyinde yer alan arkad.

9. kulenin 100 m güneyinde bulunan 10. kule, İmparator II. Andronikos döneminde (1282-1328) inşa edilen Ayios Sotiros Kilisesi'nin[129] günümüze ulaşan altyapısı ve kuzeydeki arkadın arasına sıkışmış vaziyettedir (Şekil 3.188). Theophilos dönemine ait olduğu düşünülen kule (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 54), hemen gerisinde yer alan bir başka burcun önüne bitiştirilmiştir. 10. kulenin girişinin yeri konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Dörtgen planlı kulenin, doğuya açılan iki, yan cephelere açılan birer mazgal penceresi bulunmaktadır. Kule, beş sıra tuğlalı hatıllar arasında altı sıra kaba yonu taştan oluşan düzende inşa edilmiştir. Gerideki kulenin ilk yapımı, alt seviyesinde genişliği 2,5 m ve yüksekliği 1 m'yi bulan iri kesme taş blokların bulunmasına bakılarak, 2. yüzyılda İmparator Severus tarafından yeniden yapılan Byzantion Surlar'ıyla ilişkilendirilmektedir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 53). Yüksekliği 2-3 m'yi bulan bu bölümden sonra gelen beş sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşan üst kısımların ise İmparator Theodosius dönemine tarihlendirilebileceği düşünülmektedir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 53). Kule

[129] A. Berger, dönemin devlet adamı ve bilgini olduğunu ileri sürdüğü, buna karşın S. Eyice'nin belirttiğine göre imparatorun giysilerini hazırlayan "protovestiaros" lakaplı Nikephoros Khoumnos'un, kızı Eirene tarafından yaptırılan kilisenin inşası 1320 senesinden önce tamamlanmıştır. Zira Khoumnos ve karısının 1320 senesinde bu manastıra çekildikleri bilinmektedir (Eyice, Son Devir Bizans Mimarisi, 1980, s.72-80; Berger, 1994, C.7, s.39).

içine giriş, Ayios Sotiros Kilisesi'nin günümüze ulaşan altyapısı içinde, kuzeybatı köşesindeki kapıdan sağlanmaktadır. Muhtemelen burcun kilisenin bir parçası haline getirilmesi sırasında duvarlar kalınlaştırılınca, iç mekân daralmıştır. Kuzey duvarında yer alan dar pencere, kuzeydeki arkadın gerisinde yer alan şapel yapısıyla bağlantılıdır. Batı duvarı üzerindeki bir diğer pencere açıklığı sonradan oyularak genişletilmiş; geride, ortada tuğla örgülü ayakla desteklenen basamakları ise tuğla ve taştan olan döner merdiven ortaya çıkmıştır (Şekil 3.189). Bu kulenin bitiştiği sur duvarına ait izler kuzey ve güney yönüne doğru 15,5 m kadar uzanmaktadır. Kuzey yönündeki beden duvarı şapel yapısının, güneydeki ise Ayios Sotiros Kilisesi'nin altyapısının gerideki duvarı halini almıştır (Şekil 3.188).

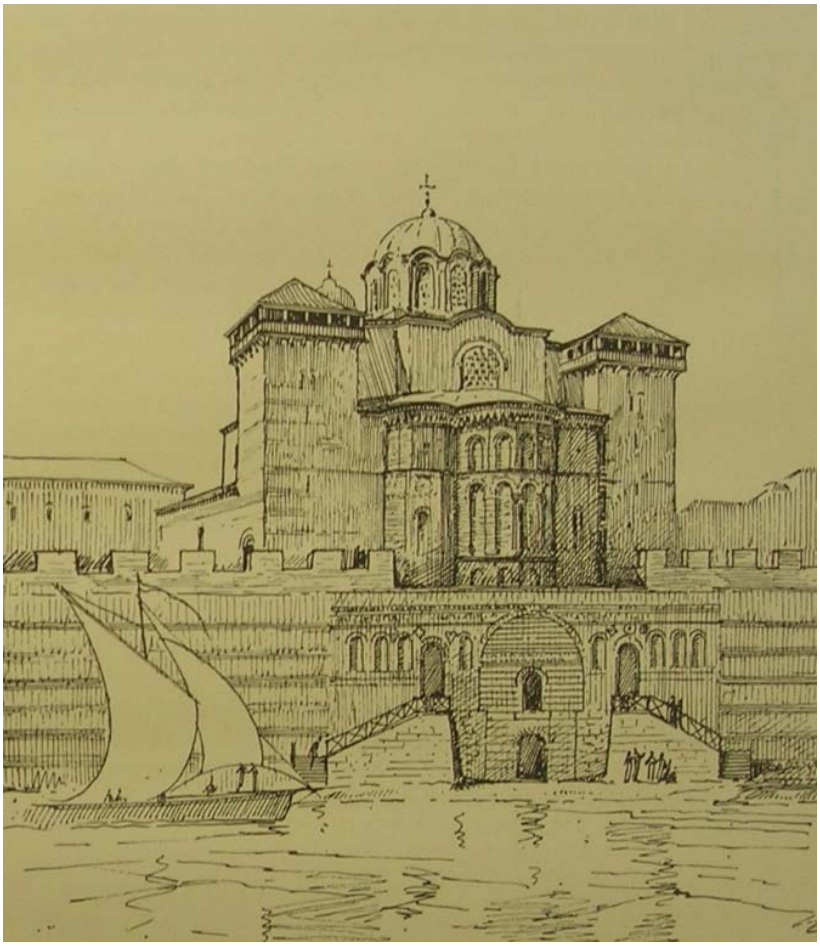

Şekil 3.188 : Marmara Surları / Ayios Sotiros Kilisesi planı ve kesiti (Demangel ve Mamboury 1939).

Şekil 3.189 : Marmara Surları / Ayios Sotiros Kilisesi'nin kuzeydoğu köşesindeki Roma dönemi kulesinin batı duvarı gerisindeki merdiven.

Vaktiyle Ayios Sotiros Kilisesi'nin asıl yapısının üzerinde yükseldiği altyapı (Şekil 3.190), üç nefli, bazilikal bir plana sahiptir. Kiliseden günümüze ulaşan bölümün denize bakan duvarı, I. Aleksios Komnenos döneminde (1081-1118) daha önde inşa edilen surların bir parçası niteliğindedir. Denize bakan doğu cephesindeki kemerli üç açıklık birbirinden gizli tuğla tekniğindeki hatıllar arası taş sıralarından oluşan birer ayakla ayrılmaktadır. 6,15 m genişlikte ve 8,25 m yükseklikteki orta açıklık, Palaiologos döneminde tek sıra taş ve 1-2 sıra tuğladan oluşan almaşık örgüyle kapatılmıştır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 68). Bunun iki yanındaki açıklıklar ise, 1,8 m genişlikte ve 5,5 m yüksekliktedir. Cephenin ortasında, zemin seviyesinde, kilisenin alt kısmına geçişi sağlayan kapı bulunmaktadır. Cephede, iki yandaki dar kemerli açıklıkların üstünde, tuğla bezemeler ön plana çıkmaktadır. En üst sırada yer alan, tuğladan kitabe bandının büyük bölümü kaybolmuştur.

Şekil 3.190 : Ayios Sotiros Kilisesi restitüsyonu (Wulzinger, 1925).

R. Demangel ve E. Mamboury'nin incelemelerine göre, kilise altyapısının kuzeybatı köşesine bitişik olan Roma dönemi kulesinden sonra güney yönünde 15,5 m devam eden sur, kiliseye ait altyapının batıdaki duvarını, sur hattının doğuya yönelerek 17,5 m ilerleyen bölümü ise yapının güney duvarını teşkil etmektedir (Şekil 3.188). Batı duvarı, Roma dönemi kulesi gibi, iri kesme taş bloklardan oluşturulan temeller üzerinde, sonraki yüzyıllara ait tuğla hatıllar arası taş sıralarından oluşan bir düzende yükselmektedir. Yapının güney sınırı boyunca uzanan, ardından güney-güneybatı yönünde ilerleyen surun ilk yapımının muhtemelen Büyük Konstantinus dönemine (324-337) ait olduğu; ama 8. yüzyılda, İsauralı imparatorlar zamanında onarıldığı düşünülmektedir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 67). Kilisenin, bugünkü zemin seviyesinden başlayarak 3,5 m yükseklikteki mermer silme seviyesine kadar yükselen bölümü sadece tuğla sıralarından oluşmakta; tuğla hatıllar arası kesme taş sıraları ile devam etmektedir.

Şekil 3.191 : Marmara Surları / Ayios Sotiros Kilisesi'nin doğu cephesi.

Surun güneye yönelerek İncili Köşk kaidesine kadar ilerleyen bölümünün (Şekil 3.192) doğu cephesinin alt seviyesinin sadece tuğla sıralarından oluşan bölümleri, bu örgü şeklinin cephe boyunca devam ettiğini göstermektedir. Ancak cephenin önemli bir bölümü iki sıra harman tuğlalı hatıllar arasında kaba yonu taş sıralarından oluşan örgüyle yenilenmiştir. Şehir içine bakan yönde kazamat nişleri yer aldığı konusunda bilgiler olmasına karşın (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 67), zemin seviyesi önemli ölçüde yükseldiğinden, duvarın sadece en üst seviyeleri görülmektedir. Ek olarak bir noktada vaktiyle seğirdim seviyesine çıkışta kullanılması muhtemel merdivene ait kalıntılar günümüze ulaşmıştır. A. Van Millingen, vaktiyle İncili Köşk'e varmadan hemen önce sur üzerinde bulunan üç sıra kitabenin (Şekil 2.193)[130], İmparator Theophilos'un oğlu III. Mikhail tarafından sürdürülen sur onarımlarının anısına konulmuş olabileceğini belirtmektedir (Van Millingen, 1899, s. 185). Ek olarak, F. Dirimtekin'in J. von Hammer'a dayanarak aktardığına göre, İncili Köşk yakınlarında

[130] İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde 1654, 2476 ve 2362 numaralarda kayıtlı bu kitabenin Mendel kataloğunda tamamı şu şekildedir (Dirimtekin, 1953, s. 61):

[Πολλ]ῶν χραταιῶς δ(ε)σποσυτων τοῦ σ[αλου]
[άλλ'ού] δενός πρός [ὕ]ψος ἤ ευχοσ[μ]ία[ν]
[τοβλ]ηθέν είς γῆν τεῖχος έξ[η]γ[ερχ]οτος
[ταῦον άχάμ]πτως Μιχαήλ όδεσπότης
δια βάρ[δα μαίστρου τ]ῶν σχολῶν δ[ο]μεστίχ[ου]
ἤ[γε]ιρε τερ[π]νόν ώράεισμα τῆ πολεί

bulunduğu belirtilen, ancak bugün mevcut olmayan bir başka kitabede "ΠΑΝΚΡΑΤΑΙΟC ΔΕCΠΟΤΗC ΠΑΝΤωΝ" yazılıydı (Dirimtekin, 1953, s. 68).

Şekil 3.192 : Marmara Surları / Ayios Sotiros Kilisesi'nin denize bakan cephesinden batıya doğru uzanan sur bölümü.

Şekil 3.193 : İmparator III. Mikhail adına üç sıra kitabe (Van Millingen, 1899).

Beden duvarının doğu yönünde 2,5 m çıkıntı yapan köşesinden başlayarak, 13 m uzunluğundaki güney ucu, bunun bitiştiği Ayios Sotiros Kilisesi'yle aynı adı taşıyan ayazmaya ait yapı ve hemen güneyindeki 11. kule, üzerlerine inşa edilen Osmanlı sahil saraylarından İncili Köşk altında kalmıştı. Sadrazam Sinan Paşa tarafından Sultan III. Murad'a (1574-1595) sunulmak üzere, 1590-1591 yılları arasında yaptırılan, ancak 1871 senesinde demiryolu yapımı nedeniyle yıkılan İncili Köşk'ten bugüne, denize doğru çıkıntı yapan kaidesi ulaşmıştır (Eldem, 1969, C.1, s. 143, 148) (Şekil 3.194)

Köşkün altında kalan ayazmanın girişi yeniden düzenlenmiş[131]; şifalı suyunun olduğuna inanılan ayazmaya, her yıl 6 Ağustos'taki Tecelli Yortusunda Hristiyanlar tarafından yapılan ziyaretler, 1821 Yunan isyanına kadar sürmüştür (Van Millingen, 1899, s. 252-254). Düzgün kesme taştan örülen ayaklar ve kemerler üzerinde yükselen ve denize doğru çıkıntı yapan kaide, Marmara Surları'nın 11. kulesi üzerine inşa edilmiştir. Kaidenin denize bakan cephesinde ortadaki ayak üzerinde, muhtemelen ayazmayla aynı su kaynağına bağlı çeşmenin (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 64) üstündeki kitabede "*Tasarruflar kılub mimarı Davûd / Nice sanatlar etdi anda mevcud / Îçüb bu çeşmeden bây ü gedâlar / İdeler şah-ı devrâne dualar*" yazılıdır (Eyice, 1994, C.7, s. 1).

Şekil 3.194 : İncili Köşk kaidesi.

Theophilos dönemine ait olması muhtemel 11. kulenin (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 63) girişine, burçtan güneybatıya doğru uzanan surların gerisindeki tonozlu geçitten ulaşılmaktadır. Dörtgen planlı kule beşik tonozla örtülüdür (Şekil 3.195). Kulenin ön cepheye açılan iki, yan cephelere açılan birer mazgal penceresi dıştan kapatılmıştır. Köşkün kaidesinin gerisinde kalan kulenin doğu cephesi kısmen görülebilmektedir. Köşkten sonra güneybatı yönünde 55 m uzanan sur hattı kıyıya doğru 5,5 m çıkıntı yaptıktan sonra güney-güneybatı yönünde 35 m ilerlemekte ve

[131] R. Demangel ve E. Mamboury'nin araştırmalarına göre, İncili Köşk'ün inşasıyla ayazmaya geçiş, köşk kaidesinin kuzey kemeri altında 80 cm genişliğe sahip, 7 basamaklı bir merdivenle düzenlenmişti (Demangel ve Mamboury, 1939, 64).

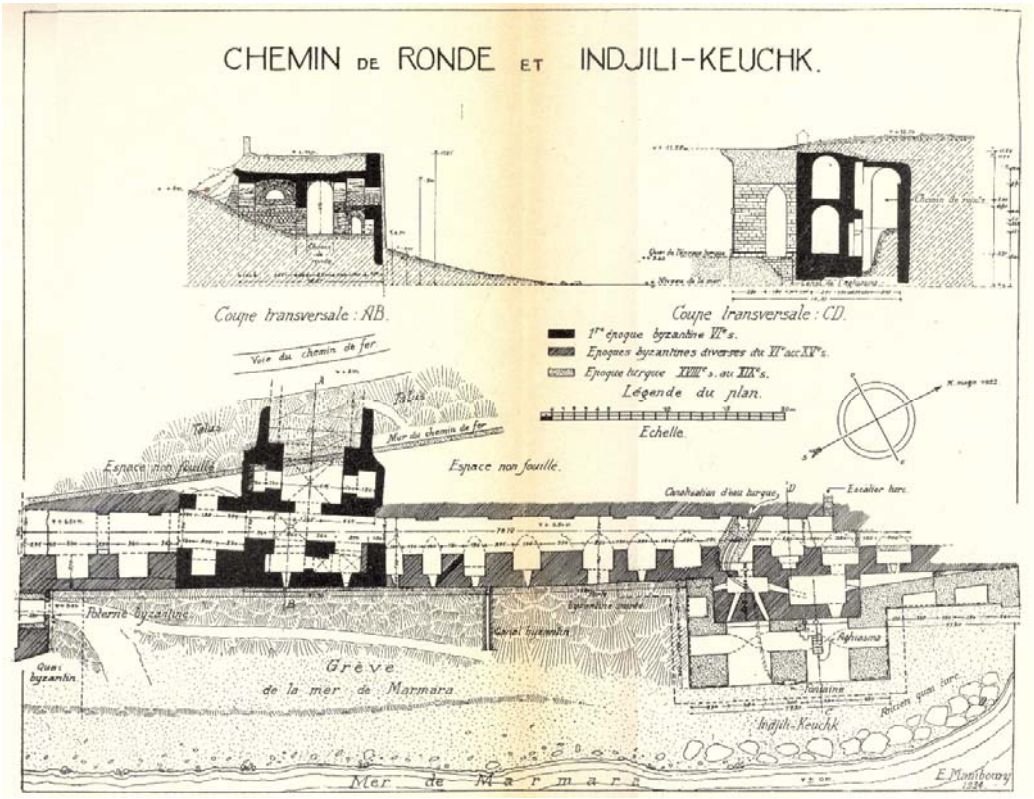
yeniden güneybatıya yönelerek, 15. kuleyle birleşmektedir (Şekil 3.98 [Plan 10]). Bu bölüm İmparator I. Basil (867-886) tarafından surlar gerisinde yaptırılan beş katlı Mangana Sarayı'nın, 10. ve 11. yüzyılda, Büyük Saray'ın önemini yitirmesiyle ön plana çıkmıştır (Van Millingen, 1899, s. 255-256; Demangel ve Mamboury, 1939, s. 39). Sarayın etkin kullanımı, yakınındaki sur ve kıyı hattında değişime yol açmış olmalıdır. F. Dirimtekin'e göre bu kesimdeki surlar üzerinde yer alan 12., 13. ve 14. kulelerin (Dirimtekin, 1953, 1. kroki), yaşanan değişimin etkisiyle yok olması muhtemeldir. Kulelerin yerleri konusunda net bir bilgiye ulaşılamamış; tahmini yerleri mevcut kuleler arasındaki mesafeler ve sur hattının bu kesiminde yer alan sur kapıları dikkate alınarak belirlenmiştir (Şekil 3.98 [Plan 10]).

Şekil 3.195 : Marmara Surları / 11. kulenin geçit içinden görünüşü.

İncili Köşk kaidesinden itibaren, surların gerisinde 75 m uzunluğunda, tonozlu bir geçit uzanmaktadır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 63) (Şekil 3.196). Geçite, güney ucuna doğru dik doğrultuda bir başka geçit bağlanmaktadır. Çapraz tonozla örtülü bir mekânla başlayan ve batıya doğru ilerleyen bu geçit demiryolunun yapımıyla kesintiye uğramıştır. Bu geçitin Mangana Sarayı'yla bağlantılı olması muhtemeldir. Tonozlu geçitin doğu duvarını oluşturan surlar ortalama 2,85 m kalınlıktadır ve şehir içine bakan yönde kazamat nişleri yer almaktadır. Köşk kaidesinden 5,5 m ileride,

Marmara Surları'nın on birinci kapısına ait izler bulunmaktadır. Surun üst seviyesinde kazamat nişlerine açılan mazgal pencereler bulunmaktadır. Duvar beş sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşan düzendedir, ancak denize bakan yöndeki cephenin bazı bölümleri sadece taş veya taş ile tuğla bir arada kullanılarak onarılmıştır. Ek olarak, 1995 senesinde hazırlanan projeye göre[132] gerçekleştirilen restorasyonda, bu kısım surların denize bakan cephelerinde bütünlemeler yapılmıştır.

Şekil 3.196 : Marmara Surları / İncili Köşk ve güneyinde yer alan geçit (Demangel ve Mamboury, 1939).

Tonozlu geçitin güney ucuna doğru uzanan sur duvarı (Şekil 3.196), yaklaşık 2,5 m kalınlıktadır ve şehir içine bakan yönde kazamat nişleri sıralanmaktadır. Surun doğuya doğru çıkıntı yaptığı köşede, Mangana Sarayı Kapısı'na ait izler yer almaktadır. Surun yeniden güneye yöneldiği köşeden 20 m mesafede, vaktiyle bu kesimde surların önünde bulunan ve Mangana Sarayı'na hizmet veren küçük limanla bağlantılı olduğu düşünülen (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 70) Mangana Sarayı Liman Kapısı ve hemen ardından mermer söveli bir pencere gelmektedir. Duvarın doğu cephesi beş sıra

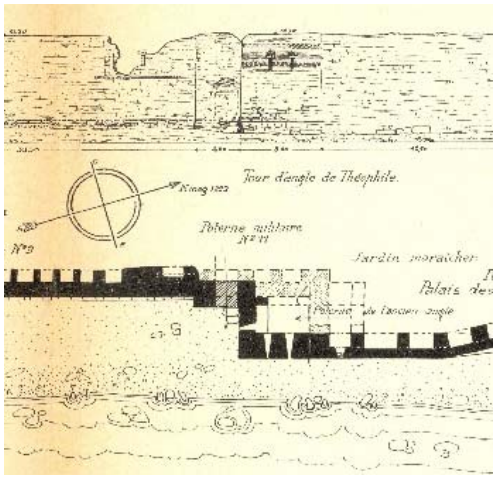
[132] IV numaralı İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun arşivinde yer alan 01.11.1995 tarih ve 7227 sayılı karar ve ekleri

tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşurken, üst seviyelerde dış cidar düzensiz taş ve tuğla sıralarıyla örülüdür. Şehir içine bakan kazamat nişleri üst üste iki sıra halindedir. Ancak, zemin seviyesi yükseldiğinden alt seviyedeki kazamat nişlerinde bazılarının sadece kemerlerinin tepe noktaları görülebilmektedir. Duvarın güneybatı ucuna doğru nişler tümüyle yok olmuştur.

Şekil 3.197 : Marmara Surları / 15. kule.

Sur hattının kuzeybatıya yönelerek köşe yaptığı noktadan başlayarak, sırasıyla 35 m ve 30 m aralıklarla üç kule yer almaktadır. Bunlardan ilki olan, Theophilos dönemine ait 15. kulenin (Dirimtekin, 1953, s. 21) (Şekil 3.197) sadece doğu ve güney yönündeki duvarları ayaktadır. R. Demangel ve E. Mamboury'nin incelemelerine göre (Şekil 3.198), dörtgen planlı kulenin girişi kuzey yönündendi. Girişte bir vestibülü olduğu tahmin edilen kulenin iç mekânında, deniz tarafına açılan doğu yönünde iki, güney yönünde bir adet mazgal pencereye ait izler halen mevcuttur. Kulenin ayakta olan duvarları dört sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşmakla birlikte, alt seviyelerde sadece kaba yonu taş sıralarından oluşan cidar yenilemeleri dikkat çekmektedir.

Şekil 3.198 : Marmara Surları / 15. kulenin planı (Demangel ve Mamboury, 1939).

15. kuleden sonra güneybatı yönünde devam eden beden duvarının (Şekil 3.199) başlangıcında, Marmara Surları'nın on üçüncü kapısına ait kemer izleri, bundan 25 m kadar güneyde on dördüncü kapı bulunmaktadır. Sonradan örülerek kapatılmış kapılardan ikincisinin, R. Demangel ve E. Mamboury'nin incelemeleri neticesinde (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 75) sur hattının bu kesimi gerisinde yer aldığı belirlenen Ayia Maria Hodegetria Manastırı'na geçişi sağlayan, aynı adla anılan sur kapısı olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca kemerli ilk kapının üzerinde, yan yana sıralanan dört pencere açıklığının sonradan tuğla ile örüldüğü dikkati çekmektedir. 3,20 m kalınlığa sahip duvarın şehir içi yönünde yer alan kazamat nişleri alt seviyede korunmuş, ancak üst bölümde nişlere ait izler büyük ölçüde kaybolmuştur. Deniz cephesinde yer yer beş sıra tuğlalı hatıl izleri görülmekte, her iki yönden kapıların üst hizalarını takip eden yivli kornişin (Şekil 3.200), bütün cephe boyunca uzandığı tahmin edilmektedir. Her iki yöndeki cephelerin büyük bölümü düzensiz olarak taş ve tuğla sıralarından oluşan örgüyle tamir görmüştür. Denize bakan cephenin üst seviyesinin orta kısmında iki sıra harman tuğlalı hatıllar kullanılmış, güneybatı ucunda ise sadece kesme taş sıralarından oluşan bölgesel müdahaleler yapılmıştır.

Şekil 3.199 : Marmara Surları / 15. ve 16. kuleler arasındaki beden duvarının doğu cephesi.

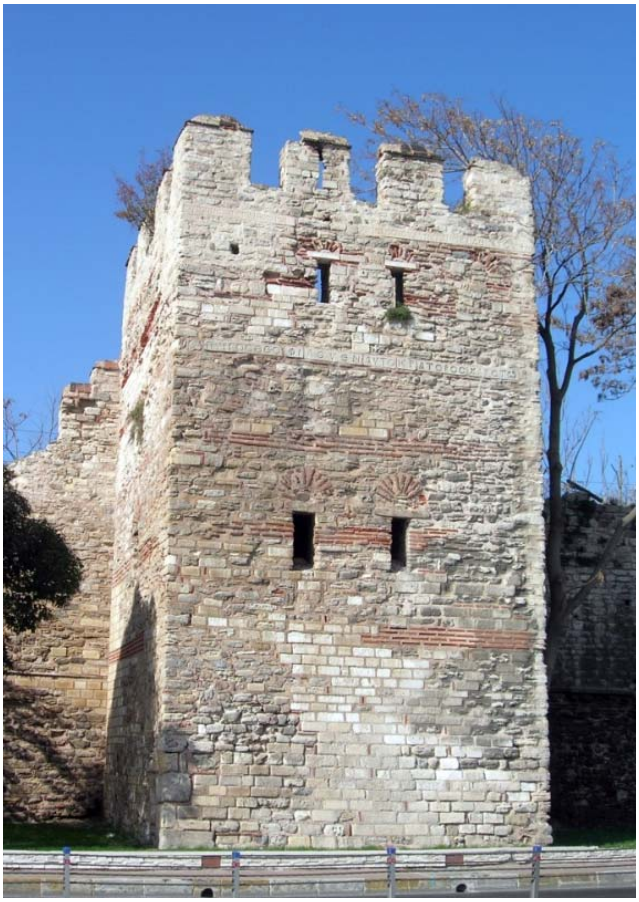

Şekil 3.200 : Marmara Surları / 15. ve 16. kuleler arasındaki beden duvarı üzerindeki yivli korniş.

Üzerinde iki sıra kitabe bandı bulunan 16. kule büyük ölçüde ayaktadır (Şekil 3.201). Ön cephede yer alan kitabe bantlarından Theophilos dönemine (829-842) tarihlenen alttakinde "† ΠΥΡΓΟCΘΕΟ │ΦΙ │ ΛΟΥΕΝ │ ΑΥΤΟ │ ΚΡ │ ΑΤΟΡΟC │ ΧΡ │ ICTω │ †"; kulenin İmparator VI. Leon (886-912) ve Aleksandros (886-913) döneminde yenilenerek yükseltildiğini gösteren diğerinde "[πυργος λεοντος χαι αλεξαν]ΔΡΟΥ ΤΩΝ ΦΙΛΟΧΡΙCΤΩΝ ΔΕCΠΟΤΩΝ / [ετους χτι]CΕΩC ΚΟCΜΟΥ ΖΥ ΤΕCCΑΡΕCΧΑΙΔΕΧΑΤΟΥ †"[133] yazılıdır. Dörtgen planlı kuleye giriş şehir içi yönünden sağlanmaktadır. Kulenin zemin kat seviyesi duvarları, yükselen zemin seviyesi altında kalmıştır, güneybatı duvarı üzerinde bir poterne yer alıyordu (Şekil 3.202). 1930'lu yıllarda bölgede yapılan araştırmalara göre, poterne 0,90 m genişliğinde ve 1,35 m yüksekliğindeydi (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 72). Kule 1990'lı yıllarda restorasyon geçirmiştir[134]. Birinci kat seviyesinde ön cepheye açılan iki, yan cephelere açılan birer mazgal pencere yer almaktadır. Kulenin birinci katı beşik tonozla örtülüdür. Kulenin ikinci kat seviyesi, denize bakan üç yönde duvarlarla çevrilidir; şehir içine bakan yönde ise günümüze bir iz ulaşmamıştır. Bu seviyenin yarı açık, ya da kapalı bir mekân olduğu konusunda hüküm vermek güçtür. Platform seviyesi ise kaybolmuştur. Denize bakan yöndeki üç cephe dört ya da beş sıra tuğlalı hatıllar arası yedi kesme taş sırasından oluşmaktadır. Doğu cephesi üzerinde iki, kuzey

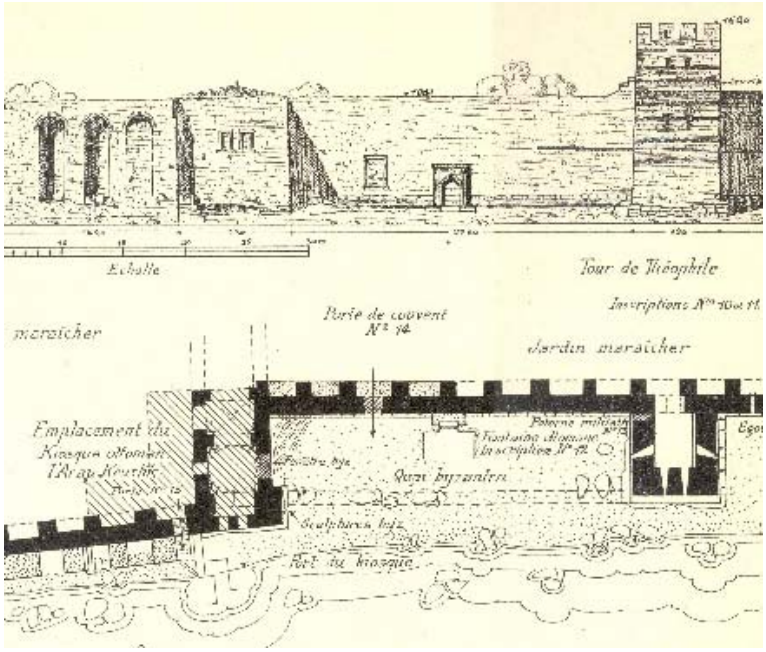
[133] R. Demangel ve E. Mamboury'nin araştırma sonuçlarında bütünü aktarılan kitabenin (Demangel – Mamboury, 1939, 75) büyük harflerle yazılı kısımları seçilebilmektedir.
[134] IV numaralı İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun arşivinde yer alan 01.11.1995 tarih ve 7227 sayılı karar ve ekleri

ve güney cepheleri üzerinde ise birer mazgal pencere yer almaktadır. Cepheler mazgallı açıklıklarla son bulmaktadır. Mazgallar arasındaki kapalı bölümlerden güneydoğuya bakan biri üzerinde yer alan, mazgal pencere dikkat çekicidir.

Şekil 3.201 : Marmara Surları / 16. kule.

16. ve 17. kuleler arasındaki beden duvarı (Şekil 3.202) bir önceki duvar bölümü gibi, yaklaşık 3,20 m kalınlığa sahiptir ve şehir içine bakan yönde kazamat nişleri sıralanmaktadır. Denize bakan cephesinin ortasında, duvara bitişik olarak 16. yüzyılda inşa edilmiş olan Ahırkapı Feneri Çeşmesi yer almaktadır (Egemen, 1993, s. 50). Çeşmenin güneyinde bulunan on beşinci kapı sonradan kapatılmıştır. Surun denize bakan doğu cephesi yer yer ortaya çıkan beş sıra tuğlalı hatıllar dışında genel olarak kaba yonu ve kesme taşlarla örülüdür. 90'lı yıllardaki restorasyonda düzgün kesme taş sıraları ve delikli tuğlalarla yapılan bölgesel müdahaleler, cephenin özgün izlerine aykırı bir görüntü sergilemektedir. Duvarın şehir içine bakan batı cephesi dikensi bitkilerle sarılı vaziyettedir.

Şekil 3.202 : Marmara Surları / 16. ve 17. kuleler ile aralarındaki beden duvarının zemin kat planı ve doğu görünüşü (Demangel ve Mamboury, 1939).

Sur hattının doğuya doğru çıkıntı yaparak köşe oluşturduğu noktada, 17. kuleye ait izler yer almaktadır (Şekil 3.176). Mehmet Ziya'ya göre, kulenin üzerine Osmanlı döneminde eklenen ve Ağalar Dairesi olarak kullanılan, Arap Köşkü veya Harap Köşk olarak anılan yapı, gözden düşen vezirlerin sürgüne gönderilmek üzere yola çıkarıldıkları yerdir (Mehmet Ziya, 1918, s. 450). R. Demangel ve E. Mamboury'e göre (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 77), kulenin kuzeybatı yönünde çapraz tonozla örtülü bir girişten dörtgen planlı iç mekâna geçilmekteydi (Şekil 3.175). Kulenin kuzey duvarı üzerindeki kemerli açıklık kapatılmış vaziyettedir; doğu duvarı üzerinde iki, güney duvarı üzerinde ise bir pencere açıklığı bulunmaktadır. İç mekân kubbeyle örtülüdür. Doğu cephesindeki iki pencere taş sövelidir. Kuzey cephesindeki bir buçuk tuğladan örülü kemeri olan açıklığın kuzeybatısında bir başka kemere ait izler yer almaktadır. Kulenin denize bakan cephelerinde dört sıra tuğlalı hatılların yanında, sadece taş ve tuğla sıralarından oluşan bölümler bulunmaktadır. Doğu cephesinin büyük bölümünde, kesme taş kullanılarak yapılan dış cidar yenilemesi, 1990'lı yılların ikinci yarısında gerçekleştirilen onarımlardandır[135].

[135] IV numaralı İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun arşivinde yer alan 01.11.1995 tarih ve 7227 sayılı karar ve ekleri

Şekil 3.203 : Marmara Surları / 17. kule.

17. kulenin güney köşesinden itibaren güney-güneybatı yönünde uzanan surların hemen başlangıcında, vaktiyle kıyıdan Harap Köşk'e geçişte kullanılan kapı (Şekil 3.202), yükselen zemin seviyesinin altında kalmıştır. Ardından, beden duvarının denize bakan cephesinden 2 m çıkıntı yapan, kesme taştan dört ayak üzerinde tuğla örgülü üç kemerle yükseltilen bölüm, vaktiyle köşkün denize doğru taşma yapan bölümünün kaidesi olmalıdır (Şekil 3.204).

Şekil 3.204 : Marmara Surları / 17. kulenin batısında denize doğru çıkıntı yapan altyapı.

Harap Köşk'e ait kaideden 45 m kadar ilerideki on yedinci sur kapısının güney yanında 18. kulenin yer aldığı düşünülmektedir (Şekil 3.122 [Plan 11]). Duvarın denize bakan doğu cephesinde, zemin seviyesine yakın iri taş bloklardan hafif çıkıntı yapan kısım, kaybolan 18. kulenin yerine yakınlığı açısından dikkat çekmektedir (Şekil 3.205). Aynı doğrultuda devam eden sur duvarı bir önceki kapıdan yaklaşık 60 m mesafede yer alan on sekizinci kapının bulunduğu noktada denize doğru 2 m kadar çıkıntı yapmakta, ardından 20 m güneyde 19. kuleye bitişmektedir. Bu bölüm surların zemin hizasında genelde tek sıra, yer yer 2-3 sıra iri kesme taş bloklar yer almaktadır. Cephenin on dokuzuncu kapıya kadar olan bölümü kaba yonu taş sıralarından oluşan düzende olmasına karşın 1990'larda yapılan restorasyonda dış cidar düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır. On dokuzuncu kapıdan yirminci kapıya kadar devam eden bölümün alt seviyesinde cephe boyunca beş sıra tuğlalı hatıl yer almaktadır. Bunun dışında cephe düzgün kesme taşlarla yenilenmiştir. Çıkıntı yapan son bölüm, dört sıra tuğlalı hatıllar arasında yedi taş sırasından oluşan düzendedir. Duvarın şehir içine bakan batı yönünde kazamat nişleri yer almaktadır. Güney ucunda, 19. kuleye bitişen bölümün üst seviyesinde de kazamat nişlerinin korunduğu gözlenmektedir. Bir buçuk tuğlayla örülmüş kemerleri olan kazamat nişlerinden güney uçta yer alan bazılarının kemeri bir sıra taş ve üç sıra tuğlayla örülüdür.

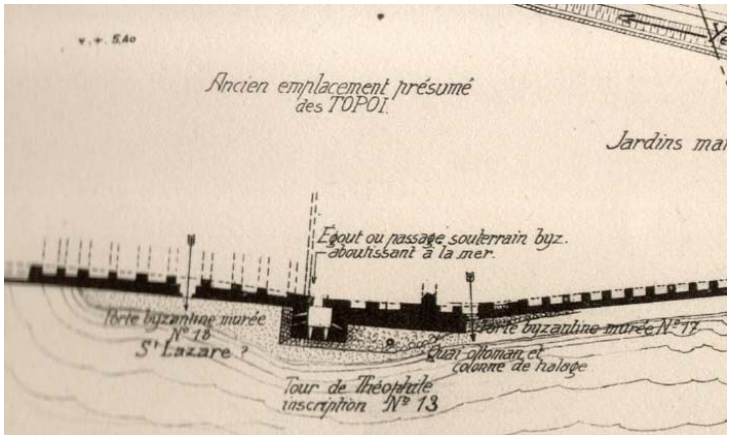

Şekil 3.205 : Marmara Surları / 19. kapının güneyinde, sur duvarı üzerindeki izler.

Şekil 3.206 : Marmara Surları / 19. kule.

19. kule (Şekil 3.206), Theophilos dönemine ait olduğu düşünülen "PATOP" yazılı kitabe parçasını taşımaktadır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 77-78). R. Demangel ve E. Mamboury'nin incelemeleri sırasında, kulenin güney duvarı hizasından şehir içine doğru uzanan, denize giden bir kanalizasyon kanalına veya alt geçite ait olabilecek izler tespit edilmiştir (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 83) (Şekil 3.207). Birinci kat seviyesinde korunmuş kulenin, bu kat hizasında şehir içine bakan duvarı ve üst örtüsü yok olmuştur. Dörtgen planlı kulenin girişi şehir içi yönündendir. Zemin kat seviyesinde duvarları sağır olan kulenin birinci kat seviyesinde üç yöne açılan birer mazgal penceresi bulunmaktadır. Denize bakan cepheler, en alt seviyedeki üç sıra tuğlalı hatıldan sonra dört sıra tuğlalı hatıllar arası sekiz kesme taş sırasından oluşmaktadır.

Şekil 3.207 : Marmara Surları / 19. kulenin güneyinde tespit edilen izler (Demangel ve Mamboury, 1939).

19. kule ve güneyinden devam eden sahil surlarının gerisindeki alan, Bizans dönemi Topoi adlı yerleşimine karşılık gelmekteydi (Berger, 1994, C.7, s. 295). Sur hattının 19. ve 20. kuleler arasındaki 65 m uzunluğundaki bölümü (Şekil 3.208) üzerinde yer alan Ayios Lazarus Kapısı'nın bu bölgede yer aldığı bilinen aynı adlı kiliseye geçişte kullanıldığı düşünülmektedir (Demangel – Mamboury, 1939, s. 79). Kapıyla birlikte, beden duvarının her iki yöndeki cephesinde düzgün kesme taş ve delikli tuğla kullanılarak yapılan restorasyondan dolayı esas malzeme ve yapım tekniğinin özellikleri konusunda kesin hükme varmak güçtür. Özgün halinde beş sıra tuğlalı hatıllar arasında taş sıralarından oluşan dış cidarlara sahip beden duvarının şehir içine bakan yönde alt seviyede korunmuş kazamat nişlerinin sonradan kapatıldığı gözlenmiştir.

Şekil 3.208 : Marmara Surları / 19. ve 20. kuleler arasındaki beden duvarı.

Sur hattının kuzeybatıya yönelerek köşe oluşturduğu noktada yer alan 20. kulenin yerinde bugün Ahırkapı Feneri yükselmektedir (Şekil 3.209). İlk olarak 1755 senesinde, Sultan III. Osman tarafından bu noktadaki Bizans kulesi üzerinde ahşap olarak inşa edilen fener, 1857'de Sultan Abdülmecid tarafından kâgir olarak yapılmış ve çeşitli onarımlar geçirerek bugüne ulaşmıştır (Ahırkapı Feneri, 1994, s. 104). Sur hattından güneybatı ve güneydoğu yönlerinde çıkıntı yapan dörtgen planlı fener kaidesi sıvalı ve boyalı olduğundan, vaktiyle burada yer alan Bizans kulesinin ne derece korunduğu konusunda hüküm vermek güçtür.

Ahırkapı Feneri'nin bulunduğu noktadan sonra devam eden sur hattı kuzeybatıya 10 m uzandıktan sonra güneybatıya dönerek 21. kuleye bitişiyordu. Duvarın güneybatıya yönelen kısmı üzerinde, Ahırkapı Feneri İşletmeleri ile bağlantılı iki katlı bir yapı yer almaktadır. Bu yapının güneybatısında yer alan 21. kulenin (Şekil 3.209) denize bakan duvarları güneybatı yönünde 9 m kadar uzanmakta, batıya doğru 5 m uzunluğunda pah oluşturan köşenin ardından kuzeybatıya doğru 2,5 m ilerleyerek beden duvarına bitişmektedir. Mazgallı açıklıklar seviyesinde korunmuş olan duvarların gerisinde kuleye ait bir iz kalmamıştır. Ahırkapı Feneri'nden itibaren 21. kuleye ait duvarlar

dâhil tüm sur hattı sıvalı ve boyalıdır. Ancak, kule duvarlarının şehir içine bakan yönde alt seviyelerinde düzensiz taş ve yer yer tuğla sıralarından oluşan düzende olduğu, üst seviyelere doğru tek sıra taş ve tek sıra tuğladan meydana gelen almaşık örgünün kullanıldığı gözlenmektedir. Kuzey ucunda yer alan kapı, içten harman tuğladan basık kemerli bir açıklık içinde yer almaktadır. Kapı açıklığının kuzey yanında bir kazamat nişine ait tuğla örgülü tonozun başlangıç izleri bulunmaktadır. Yarısı günümüze ulaşan kazamat nişinin yer aldığı güney uçta duvar örgüsünün beş sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından oluştuğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3.209 : Marmara Surları / Ahırkapı Feneri ve gerisindeki surlar.

21. kuleden sonra sur, güneybatı yönünde 90 m devam etmekte sonra güneydoğuya yönelerek, 20 m kadar ileride 22. kuleye bitişmektedir (Şekil 3.122 [Plan 11]). Sur hattının batı köşesi kesintiye uğramıştır. Ahırkapı Feneri'yle 22. kule arasında şehir içine doğru yaklaşık 30 m girinti yapan kesimin sahilinde, Osmanlı döneminde sarayın balıkçıbaşının köşkü yer alıyordu (Van Millingen, 1899, s. 260). Alan sarayda infazı gerçekleşenlerin denize atıldığı yer olarak da geçmektedir (Kömürciyan, 1988, s. 5). Sur hattının kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan bölümü üzerinde yükselen yapılar (Şekil 3.210), Osmanlı döneminde elbise ve çadır imalathanesi, ardından Cumhuriyet'in ilk yıllarından 2009 senesine kadar Zührevi Hastalıklar Hastanesi olarak kullanılmış, 2013 senesinde geçirdiği restorasyondan sonra Faruk Saraç Moda Okulu olmuştur. 2011'de yerinde yapılan incelemelerde denize bakan cephesi genel

olarak sadece kaba yonu taş sıralarından oluşan beden duvarında tuğlayla bölgesel tamirler yapıldığı; duvarın batı ucuna doğru yer alan bir taş ve bir tuğla sırasından oluşan kemerin bu kısımda yer aldığı bilinen Balıkhane Kapısı'na ait olabileceği tespit edilmiştir. Ancak, 2013 restorasyonunda cephedeki dönemsel izler zarar görmüştür ve Moda Okulu'na ait klima ünitesi, Marmara Surları'nın başlıca kapılarından olan Balıkhane Kapısı'na ait olabilecek kemer izlerinin bulunduğu kısmın önüne yerleştirilmiştir. Sur hattının güneydoğuya döndüğü batı köşesinde kesintiye uğrayan bölümün ardından güneydoğu yönünde 15 m kadar ilerleyen ve 22. kuleye bitişen beden duvarı ayaktadır. Beden duvarının kuzeydoğu cephesi ana hatlarıyla kesme taş sıralarından oluşmakta, arada tuğla sıraları yer almaktadır. Şehir içine bakan güneybatı yönde de benzer örgü şekli hâkimdir. Üç kazamat nişinin ilk ikisi mevcuttur, ancak kemerleri yok olmuştur. Ayakta olan üçüncüsü tuğla kemerle sonlanmaktadır.

Şekil 3.210 : Marmara Surları / 21. ve 22. kuleler arasında uzanan sur duvarı ve üzerinde yükselen eski dikimevi yapıları.

22. kule (Şekil 3.211), sur hattının güneybatıya döndüğü köşede yer alan dörtgen planlı bir burçtur (Şekil 3.122 [Plan 11]). Kule girişi, burcun sur duvarından çıkıntı yaptığı kuzeybatı duvarı üzerinde yer almaktadır. Kule içi tüm yüzeyleri sıvanıp, badana edilmiş küçük bir mekândır ve beşik tonozla örtülüdür. Kulenin denize bakan cepheleri sağırdır. Kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerinin, zemin seviyesinden 1,40 m yükseklikteki bölümleri yukarı doğru daralan şevli yüzeylerden oluşmaktadır. Güneydoğu cephesinde zeminden itibaren yedi taş sırasından sonra gelen üç sıra tuğlalı hatıl, dokuz taş sırası ve tekrar üç sıra tuğlalı hatılın yer aldığı bölüm dışında, cephelerde tek taş ve iki tuğla sırasından oluşan almaşık örgülü veya kesme taş sıraları arasında yatay ve dikeyde yerleştirilmiş tuğladan oluşan düzende bölümler yer almaktadır. Platform seviyesi üç yönden 2,50 m yüksekliğindeki duvarlarla çevrilidir. 90'lı yıllara tarihlenen restorasyonda, cepheler düzgün kesme taş kullanılarak büyük ölçüde yenilenmiştir.

Şekil 3.211 : Marmara Surları / 22. kule.

22. kuleyle 110 m ilerideki 23. kule arasında uzanan ve birinci kat seviyesine kadar ayakta olan beden duvarı (Şekil 3.212) yaklaşık 3,20 m kalınlıktadır. Duvarın şehir içine bakan yönde yer alan kazamat nişleri, kuzeydoğu ucunda günümüze ulaşan yedi tanesi dışında bütünüyle yok olmuş; 23. kuleye birleşen güney ucunun gerisine tek katlı betonarme bir yapı inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde, dikimevine ait yapıların inşasıyla, bu kesimdeki sur hattı değişime uğramış olmalıdır. 90'lı yıllarda ise, bu kesim surlar restorasyon geçirmiştir. Beden duvarının denize bakan güneydoğu cephesi farklı boyutta moloz taş ve tuğladan düzensiz sıralardan oluşmaktadır. Cephenin 22. kuleye yakın ucunda yer alan beş pencerenin her biri şehir içi yönündeki kazamat nişlerine açılmaktadır. Beden duvarının şehir içine bakan cephesinde kazamat nişlerinin arasındaki ayaklar ve duvar örgüsü beş sıra tuğlalı hatıllar arası taş sıralarından oluşmaktadır. Her niş tuğla örgülü kemerle sonlanmaktadır. Güneybatı yönündeki iki nişin arasındaki her ayağın dış cidarları kesme taş ve tuğladan oluşan almaşık örgüyle bütünlenmiştir. Cephenin güneydoğuya doğru ilerleyen diğer bölümleri ise düzgün kesme taş sıralarında oluşan örgüyle yenilenmiştir.

Şekil 3.212 : Marmara Surları / 22. ve 23. kuleler arasındaki beden duvarı.

23. kule (Şekil 3.213), Topkapı Sarayı'nı kara yönünden çevreleyen Sur-i Sultani'nin güney ucunda, Marmara Surları'yla birleştiği noktada yer almaktadır (Şekil 3.122 [Plan 11]). 1453'te Osmanlı başkentine dönüştürülen kentin merkezinde, bugünkü Bayezid Meydanı civarına kurulan ilk Osmanlı sarayının yerine Tarihi Yarımada'nın birinci tepesinde, Bizans akropolünde yeni sarayın yapılmasına karar verilmiştir (Necipoğlu, 2007, s. 27-28). Binaların ve bahçelerin tamamlanmasının ardından Saray'ın kara tarafı surlarının yapımı, Ayasofya'nın doğusunda yer alan anıtsal giriş kapısı Bâb-ı Hümayun üzerinde günümüze ulaşan kitabeye göre 1478 senesinin sonunda tamamlanmıştır (Necipoğlu, 2007, s. 30). Kulelerle desteklenen ve üzerinde beş kapının yer aldığı Sur-i Sultani, daha çok sarayı şehirden ayıran bir dış duvardır (Necipoğlu, 2007, s. 60). Sur-i Sultani üzerindeki diğer kulelerle benzer özellikler taşıyan 23. kule, aslında Marmara Surları üzerindeki eski bir Bizans kulesi temelleri üzerinde yükselmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 25). Dörtgen planlı kule sur hattından doğu ve batı yönünde çıkıntı yapmaktadır (Şekil 3.122 [Plan 11]). Kulenin zemin kat seviyesine giriş olup olmadığı, çevresini saran bitişik yapılardan dolayı tespit edilememiştir. Birinci katına giriş, Sur-i Sultani'nin seğirdim seviyesinden, kuzeybatı yönündeki kapıdan sağlanmaktadır. Kule içinde diğer üç yönde yer alan birer açıklıktan, güneybatı ve güneydoğuya bakanlar dışarı doğru daralan mazgal pencerelerdir. Kuzeydoğu tarafındaki ise, bu yönden kuleye birleşen beden duvarının vaktiyle seğirdimine bağlanan 1,5 m genişliğinde kemerli bir açıklıktır. Kule içi tuğla örgülü bir beşik tonozla örtülüdür. Platform seviyesine, kulenin içinden, giriş kapısının hemen yanından geçilen, duvar içine yerleştirilmiş 75 cm genişliğinde bir merdivenle çıkılmaktadır. Platform seviyesini çevreleyen parapet duvarı kısmen yıkılmıştır. Kulenin kuzeydoğu cephesinde birinci kat seviyesindeki açıklık 4 m yüksekliktedir ve kesme taştan kemerle sonlanmaktadır. Kuzeybatı cephesindeki kule girişi ise yine kesme taştan daha küçük kemerli bir geçiştir. Güneybatı ve güneydoğu cephelerinde aynı seviyede tuğla örgülü top delikleri yer almaktadır ve diğer iki yönde de birer tane top deliği bulunduğunu gösteren izler vardır. Cepheler ana hatlarıyla kaba yonu taş

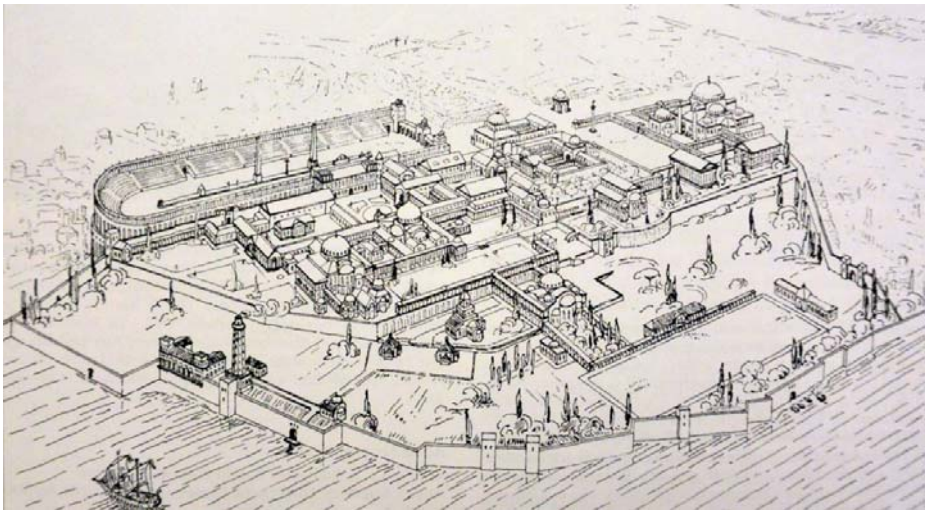
sıralarından oluşan örgüye sahiptir. Taş sıraları arasındaki yatay ve düşey derzlerde yer yer tuğla da kullanılmıştır. 23. kulenin gerisinden kuzeye, şehir içine uzanan Sur-i Sultani'nin Aya Sofya'ya kadar izlediği hattın, yaklaşık olarak Bizans dönemi Büyük İmparatorluk Sarayı'nın doğu sınırına işaret ettiği düşünülmektedir (Zanotti, 1911, s. 81-94) (Şekil 3.122 [Plan 11]).

Şekil 3.213 : Marmara Surları / 23. kule.

3.3.2.2 Sur-i Sultani'nin güney ucu ile Çatladı Kapı arasındaki surlar

Ayasofya ve Hipodrom'dan, Marmara kıyılarına doğru inen yamaçlarda, büyük teraslar üzerinde yer alan Büyük Saray (Şekil 3.214), İmparator I. Konstantinus tarafından başkent Roma'daki saray yapıları örnek alınarak yapılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 34-35). Başlangıçta bir saray, çeşitli yapılar ve kiliselerin bulunduğu saray yerleşkesinde, sonradan mevcut yapılar genişletilerek, ya da başka binalar eklenerek yeni düzenlemelere gidilmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 229). Saray yerleşkesinin deniz surlarıyla çevrili alt terasında, bahçeler ve oyun alanlarıyla birlikte Bukoleon Sahil Sarayı yer almaktaydı (Martiny, 1947, s. 1). Osmanlı döneminde, eski Bizans sarayı, Yeni Saray'a yakınlığından dolayı devlet görevlilerinin konaklarının yer aldığı "Cankurtaran" semtine dönüşmüştür (Kuban, 1994, C.1, s. 101).

Şekil 3.214 : Bizans döneminde Büyük Saray'ın üç boyutlu restitüsyonu, Vogt, 1934[136].

Marmara kıyısı boyunca, 23. kuleden Çatladı Kapı'ya kadar uzanan surlar yaklaşık 995 m uzunluğundaydı (Şekil 3.122 [Plan 11], Şekil 3.128 [Plan 12], Şekil 3.133 [Plan 13]). 1871'de demiryolunun yapımına kadar sürekliliğini koruyan bu kısım surlar, 1950'lerde Sahil Yolu'nun yapımı ve 1970'lerden itibaren Cankurtaran çevresinin aldığı yoğun göç sonucu önemli ölçüde değişim ve yıkıma maruz kalmıştır.

Şekil 3.215 : Marmara Surları / 23. ve 24. kuleler arasındaki beden duvarının doğu yarısı.

23. kuleden itibaren güneybatıya doğru devam eden sur izleri (Şekil 3.215), başlangıçta 30 m kadar ilerleyip, denize doğru çıkıntı yapan 5 m genişliğe sahip bastion (küçük burç) benzeri bölümden sonra yeniden güneybatı doğrultusunda 40 m kadar uzanmaktadır. Ardından şehir içi yönünde 3 m girinti yapıp, tekrar güneybatıya yönelerek 15 m ilerledikten sonra Sahil Yolu'ndan, şehir içi yönündeki paralel Ahırkapı Caddesi'ne bağlantı sağlayan yolla kesintiye uğramaktadır. Bağlantı yolunun

[136] A. Vogt, çevirisini yaptığı Constantine VII Porphyrogénète'nin "Le livre des cérémonies" eserinde bu restitüsyon çizimine yer vermiştir (Constantine VII, 1935-40).

güney kenarında tekrar ortaya çıkan izler (Şekil 3.216), 6,5 m devam edip, denize doğru yaklaşık 2 m çıkıntı yaparak tekrar güneybatıya yönelmekte ve 26 m ileride 24. kuleye bitişmektedir.

Şekil 3.216 : Marmara Surları / 23. ve 24. kuleler arasındaki beden duvarının batı yarısı.

23. ve 24. kuleler arasında uzanan beden duvarının başlangıç bölümü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Cankurtaran Sosyal Tesisleri'ne ait kapalı ve açık mekânlar ile iç içedir (Şekil 3.215). E. H. Ayverdi'nin 19. Asırda İstanbul Haritası'nda bu bölümde kayıkhanenin yer aldığı belirtilmiştir. Sosyal tesislere ait mekânların altında kalan sur izleri, denize bakan yönde tek sıra kaba yonu taş ve iki sıra tuğladan oluşan almaşık örgüye sahiptir. Şehir içi yönüne bakan cephe, yükselen zemin seviyesi altında kalmıştır. Bastion benzeri bölüm, farklı olarak dört sıra tuğlalı hatıllar arası kaba yonu taş sıralarından oluşan düzendedir. Üst seviyede, tesislerin içinde geride yükselen bölüm, ayaklarla birbirinden ayrılan altı kemerli açıklıktan oluşmaktadır. Genel olarak kaba yonu taş sıraları arasında yatay ve dikey tuğlalardan oluşan duvar örgüsüne sahip bu bölümde, kemerler bir buçuk tuğlayla örülmüştür. Bu kalıntının surlarla ilişkisi konusunda net hüküm vermek güçtür. Beden duvarının 24. kuleye doğru devam eden bölümleri (Şekil 3.216) kaba yonu taş sıralarından oluşmaktadır. Bağlantı yolunun

güney kenarında, sur duvarının daha yüksek seviyede ayakta kalan ilk bölümünün denize bakan cephesinde zemine yakın seviyede 2,50 m uzunluğundaki mermer lento parçası yer almakta, ardından duvarın denize doğru çıkıntı yaptığı yüzeyde ise, lento hizasından başlayan tuğla örgülü kemere ait başlangıç izi bulunmaktadır. Çıkıntı yapan köşeden 15 m ileride yer alan yarım daire planlı payandanın ardından, beden duvarının 24. kuleye bitiştiği uçta, Marmara Surları üzerindeki yirmi birinci kapıya ait olduğu düşünülen tuğla örgülü kemer yer almaktadır.

Şekil 3.217 : Marmara Surları / 24. kule.

4,5-5 m yükseklikte ayakta olan 24. kule (Şekil 3.217), denize bakan üç yönde aşağıdan yukarı doğru daralan eğimli yüzeylere sahiptir. Sur hattından ortalama 6,5 m çıkıntı yapan kulenin güneydoğu cephesi 7,30 m genişliktedir. Kule girişi, Cankurtaran Öğretmenevi binası şehir içi yönünden sur hattına bitişik olarak inşa edildiğinden kaybolmuştur. Kulenin platform seviyesine ilişkin özgün izler yok olmuştur. Kuzeydoğuya bakan cephe dört sıra tuğlalı hatıllar arası kaba yonu taş sıralarından oluşmaktadır ve üzerindeki dairesel pencere kapatılmıştır. Güneydoğu cephesi farklı biçim ve boyutlarda taşlardan örülüdür. Güneybatı yönünde vaktiyle kuleye bitişik bir bina yer aldığından, bu yöndeki cephe sıvalıdır.

24. kulenin ardından güneybatıya doğru 58 m ilerleyen beden duvarı önemli ölçüde ayaktadır (Şekil 3.122 [Plan 11]). Duvar üzerinde, 24. kuleden 22 m mesafede “Ahır

Kapısı" yer almaktadır. Bizans döneminde, Büyük Saray'a açılan ilk geçişe karşılık geldiği düşünülen bu kapının gerisinde polo oyunlarının oynandığı Tzykanisterion'un bulunduğu ve bu nedenle çevresinde imparatorluk atlarına ait ahırların yer aldığı bilinmektedir (Van Millingen, 1899, s. 261). Osmanlı döneminde de kapının çevresinde saray ahırlarının yer almasından dolayı Ahır Kapısı olarak anılan (Kömürciyan, 1988, s. 4; Dirimtekin, 1953, s. 11) geçişin çevresi de bu ismi almıştır. 23. kulenin kuzeybatı yönünde, art arda gelen iki kule arasında Sur-i Sultani'nin güney ucuna doğru yer alan Otluk Kapısı, Osmanlı saray alanı içinde yer alan Has Ahırlar'a saman ve ot girişinde kullanılıyordu (Kuban, 1994, C.1, s. 101).

Şekil 3.218 : Marmara Surları / 24. ve 25. kuleler arasındaki beden duvarının batı yarısı.

Surun Ahır Kapısı'na kadar uzanan kısmı, seğirdim seviyesine kadar ayakta olmakla birlikte mazgallı açıklıkları yok olmuştur. Denize bakan cephesi iki sıra tuğlalı hatıl arasında beş kesme taş sırasından oluşmaktadır. Duvarın kapıdan sonraki bölümünde mazgallı açıklıklar ayaktadır (Şekil 3.218). Surun güneydoğu yönünden bitişik olan tek katlı yapının gerisinden, bu yöndeki cephenin dört sıra tuğlalı hatıl arası altı kesme taş ile oluşturulduğu gözlenmiştir. Şehir içine bakan yönde ise kazamat nişleri sıralanmaktadır. Duvarın bu yönden gösteren 1990'lı yıllara ait fotoğrafta (Şekil 3.219), gizli tuğla tekniğindeki hatıllar arasında beş kesme taş sırasından oluşan duvar örgüsü hâkimdir. Kazamat nişleri bir taş ve dört tuğladan oluşan almaşık kemerlerle son bulmaktadır. Beden duvarının güneybatı ucunda denize doğru yaklaşık 7,50 m çıkıntı yapan bölümün, 25. kulenin kuzeydoğu duvarı olduğu tahmin edilmektedir[137]

[137] F. Dirimtekin'in 25 kulenin yeri konusunda yazdıkları ile ekli krokisi birbiriyle çelişmektedir. Krokide 25. kule, Ahır Kapısı'nın batısında surun denize doğru çıkıntı yapan köşesine varmadan yer almaktadır, metinde ise, 25. kulenin surun denize doğru çıkıntı yapan köşesinde bulunabileceği belirtilmiştir (Dirimtekin, 1953, 26, 2. Kroki). Bugün 25. kuleden günümüze ulaşan net bir iz olmadığından kulenin yeri konusunda hükme varmak güçtür.

(Şekil 3.122 [Plan 11]). Geriye kalan bölümleri kaybolan 25. kulenin kuzeydoğu duvarı, mazgallı açıklıklar seviyesinde korunmuştur. Şehir içine bakan yönde yan yana iki kazamat nişi yer alan duvar, yapım tekniği açısından beden duvarıyla uyum içindedir. Bu kule üzerinde, I. Basileos (867-886) ve Konstantinus Porphyrogenitos (913-959) dönemlerine atıfla bir kulenin yenilendiğini gösteren bir kitabe olduğundan bahsedilmektedir (Tournefort, 1718, s. 350; Mango, 1951, s. 56). Ek olarak, vaktiyle Ahır Kapısı yakınındaki üç kule üzerinde, Theophilos dönemi onarımlarının göstergesi olarak 837 tarihli kitabelerin yer aldığı belirtilmektedir (Mango, 1951, s. 56)

Şekil 3.219 : Marmara Surları / 24. ve 25. kuleler arasındaki beden duvarının batı yarısının şehir içinden görünüşü (M. Ahunbay).

25. kuleden 125 m ileride yer alan 27. kuleye kadar uzanan sur hattının izleri bütünüyle silinmiştir (Şekil 3.122 [Plan 22], Şekil 3.128 [Plan 12]). 1950'lilerin ortasına kadar ayakta olan bu bölüm (Dirimtekin, 1953, s. 26-27), 25. kulenin doğu köşesinden itibaren 25 m güneybatıya doğru ilerledikten sonra denize doğru 6 m çıkıntı yapıyor ve ardından tekrar güneybatı yönünde 50 m devam ederek 26. kuleye bitişiyordu. A. Van Millingen,'e göre, bu burç üzerinde yer alan, "ON THC ΘΑΛΛΑCCHC ΘRAYCMOC EN MAKRω XPONω ΚΛΥΔωNI ΠΟΛΛω ΚΑΙ ΟΦΟΔΡω ΡΗΓΝΥΜΕΝΗC ΠΕCEIN ΚΑΤΑΝΑΓΚΑCE ΠΥΡΓΟΝ ΕΚ ΒΑΘΡωΝ ΒΑCΙΛΕΙΟC ΗΓΕΙΡΕΝ ΕΥCΕΒΗC ΑΝΑΞ ΕΤΟΥC ςΘΛΒ" yazılı kitabe, "*1024 senesinde, dinibütün İmparator Basileos, denizin, uzun süre çok sayıda ve şiddetli dalgalarla*

sarsarak yıkmaya zorladığı bu kuleyi temellerinden yeniden inşa etti." anlamındaydı[138]. Bu kuleden sonra güneybatı doğrultusunda devam eden beden duvarı 40 m ileride 27. kuleye ulaşıyordu.

Şekil 3.220 : Marmara Surları / 27. kule.

Sur hattının denize doğru 14 m çıkıntı yaptığı köşede yer alan 27. kuleden günümüze kuzeydoğu ve güneydoğu duvarları ulaşmıştır (Şekil 3.220). Bu kesimde surların gerisinde yer alan Kalyon Oteli'nin müştemilatının kule duvarlarına bitişik inşa edilmesi sonucu kuleye ait son izler yok olmuştur. Dörtgen planlı kulenin birinci kat seviyesinde kuzeydoğu ve güneydoğu yönüne açılan ikişer mazgal pencere ayaktadır. Bunlardan kuzeydoğu yönündeki pencereler üzerinde vaktiyle kuleyi örten beşik tonozun başlangıç izleri mevcuttur. Kuzeydoğu duvarında bir üst seviyede iki mazgal pencere yer almaktadır. Kule pencereleri tuğla kemerlidir. Kule duvarları beş sıra tuğlalı hatıllar arası kaba yonu taş sıralarından oluşmaktadır; dış cidarların ortasında moloz iç örgü yer almaktadır. Farklı olarak, kuzeydoğu cephesi sadece kaba yonu taş sıralarından oluşan düzendedir ve üst seviyede harman tuğlası kullanılarak bölgesel onarımlar yapılmıştır.

[138] A. Van Millingen,'in İngilizce çevirisi "In the year 1024, Basil, the pious Sovereign, erected from the foundations, this tower, which the dashing of the sea, shattering it for a long time with many and violent waves, compelled to fall." şeklindedir (Van Millingen, 1899,s. 186).

27. kulenin güneydoğu cephesinin devamında güneybatı yönünde 35 m uzandıktan sonra 1,65 m girinti yapan beden duvarı, yeniden aynı yönde 46,5 m ilerleyerek 28. kuleye bitişmektedir. Seğirdim seviyesine kadar korunmuş olan sur kalıntılarının girinti yaptığı noktaya kadar uzanan ilk kısmının (Şekil 3.221) gerek zemin, gerekse üst seviyelerinde yedi adet kemerli pencere sıralanmaktadır. Girintiden sonra devam eden bölüm gerisine Kalyon Oteli'ne ait bir başka yapı bitiştirilmiştir. Bu yapıyla bağlantılı olarak, duvarın bazı noktalarına dörtgen pencereler ve bir kapı açılmıştır. Diğer yandan, sur hattının girinti yaptığı noktadan 15 m mesafede, sur duvarının denize bakan dış cidarının dökülmesiyle ortaya çıkan yan yana üç tuğla örgülü kemerin şehir içine bakan kazamat nişlerine ait olması muhtemeldir. Beden duvarının 28. kuleye bitiştiği uçta yer alan tuğla kemerli pencere sonradan kapatılmıştır. Beş sıra tuğlalı hatıllar arası kaba yonu taş sıralarından oluşan örgüye sahip beden duvarının orta kısımlarında ve güneybatı ucuna doğru dış cidarları bir sıra taş ve iki sıra tuğladan oluşan almaşık örgüyle yenilenmiştir. Bazı bölümler ise sadece taş sıralarından oluşan düzendedir.

Şekil 3.221 : Marmara Surları / 27. ve 28. kuleler arasındaki beden duvarı.

Sur hattından yaklaşık 7 m çıkıntı yapan 28. kulenin (Şekil 3.222) denize bakan güney cephesinin genişliği 8,40 m'dir. Kulenin temelleri üzerinde yükselen iki katlı yapı, burcun büyük kayıplar vermesine neden olmuş; sadece yan duvarları birinci kat seviyesinde günümüze ulaşmıştır. Her iki yönde de birinci kat seviyesinde birer pencere yer almaktadır. Doğu cephesi beş sıra tuğlalı hatıllar arası taş sıralarından meydana gelmektedir, ancak duvarın dış cidarının büyük bölümü bir sıra taş, iki sıra tuğladan oluşan almaşık örgüyle yenilenmiştir. Batı cephesi ise dört sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşmaktadır.

Şekil 3.222 : Marmara Surları / 28. kuleye batıdan bakış.

28. ve 29. kuleler arasındaki 22,5 m uzunluğundaki beden duvarının deniz seviyesine yakın kısımlarında, 1950'li yılların ortasına kadar iri taş bloklardan sonra yedi sıra tuğlalı hatılların yer aldığı gözlenmekteydi (Dirimtekin, 1953, s. 27). Günümüze beden duvarından bir iz ulaşmamıştır; duvarın batı ucunda yer alan 29. kule platform seviyesine kadar ayaktadır (Şekil 3.223). Muhtemelen kuzey yönündeki girişine ulaşılamayan kulenin doğu ve güney cepheleri tel örgüyle kaplanmıştır. Batı cephesine iki katlı bir yapı bitişmektedir. Güney cephesinde zemin kat seviyesindeki dörtgen kapı sonradan açılmıştır. Aynı cephenin birinci kat seviyesinde iki pencere yer almaktadır. Her üç cephe de önemli ölçüde yenilenmiştir. Dört sıra tuğlalı hatıllara ait izler yer almakla birlikte, cepheler büyük ölçüde bir sıra taş ve 2-3 sıra tuğladan oluşan almaşık örgülüdür.

Sur hattının 29. kuleden sonra doğu-batı doğrultusunda 40-45 m kadar uzandıktan sonra güneye doğru 15 m çıkıntı yapan parçası yok olmuştur (Şekil 3.128 [Plan 12]). 30. kulenin vaktiyle sur hattının denize doğru çıkıntı yaptığı köşeye gelmeden 29. kulenin 20 m kadar batısında yer aldığı tespit edilmiştir. Batıya yöneldiği köşeden itibaren 70 m batıdaki 31. kuleye kadar uzanan sur kısmı korunmuştur (Şekil 3.224). Batı ucunun zemin kat seviyesinde Marmara Surları'nın yirmi üçüncü kapısına ait izler yer almaktadır. 1990'lı yıllarda restorasyon geçiren sur duvarının güney cephesi, kesme taş örgüyle yenilenmiştir. 2012-2013 yılları arasında, beden duvarının 45 m uzunluğundaki doğu bölümü gerisinde konaklama amaçlı yapıları kapsayan turistik

tesisler özgün çevre koşulları ve mevcut sur kalıntılarının önemi gözetilmeksizin inşa edilmiş; bu sırada ciddi kayıplara yol açan müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Duvarın batıya doğru devam eden 25 m uzunluğundaki kısmı üzerinde ise 2-3 katlı binalar yükselmektedir.

Şekil 3.223 : Marmara Surları / 29. kuleye doğudan bakış.

31. kule sur hattının denize doğru 15 m çıkıntı yaptığı köşede yer almaktadır (Şekil 3.225). Kulenin güneye bakan cephesi 12 m genişliktedir. Şehir içi yönündeki kule girişi kapalıdır. F. Dirimtekin'e göre (Dirimtekin, 1953, s. 28), o dönemde lastik imalathanesi olarak kullanılan kule içten 6,60 x 6,30 m plan ölçülerine sahiptir ve doğu, güney ve batı yönlerine açılan pencereleri bulunmaktaydı. 1990'lı yıllarda restorasyon geçirdiği sırada denize bakan cephelerin aşınan taşları yenilenirken bu pencerelere ait izler silinmiştir. Burcun kütlesi zeminden yukarıya doğru daralmaktadır. Cephelerde farklı biçim ve boyutlarda kesme ve kaba yonu taş sıraları bulunmaktadır. Güney cephesinde üst seviyede yer alan iki kitabe parçasından üst köşedekinde "OYT", daha alt seviyede ortada yer alanda ise "HΦ" yazılıdır[139].

[139] Kaynaklarda bu kitabe parçalarıyla ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Şekil 3.224 : Marmara Surları / 30. ve 31. kuleler arasındaki beden duvarı.

Şekil 3.225 : Marmara Surları / 31. kuleye güneyden bakış.

31. kuleden sonra batı-kuzeybatı yönünde 88 m ilerleyerek "Fener Kulesi" olarak da bilinen 32. kuleye bitişen beden duvarı seğirdim hizasına kadar ayaktadır (Şekil 3.226). Duvarın batı ucunda üst seviyede bazı dendan izleri korunmuştur. Şehir içi yönünde beden duvarının gerisinde zemin seviyesi önemli ölçüde yükselen alanda 2-3 katlı konutlar ve bahçeleri yer almaktadır. Surun denize bakan cephesinin 50 m uzunluğundaki doğu yarısı zemin seviyesinden 1,70 m yüksekliğe kadar kaba yonu taş sıralarından oluşmakta, ardından 1,20 x 1,20 m boyutlarındaki devşirme sütun başlıklarının sıralandığı bölümden sonraki kısım taş ve tuğladan oluşan farklı almaşık örgüyle devam etmektedir. Yüzeyin aşındığı bazı bölümlerde beş sıra tuğlalı hatıl izleri yer almaktadır. Beden duvarının 32. kuleye doğru ilerleyen bölümleri ise zeminden başlayarak iri düzgün kesme taş bloklarla örülüdür. Üst seviyelerde ise kaba yonu taş ve kireçli harç kullanılarak cephe yenilenmiştir.

Şekil 3.226 : Marmara Surları / 31. ve 32 kuleler arasındaki beden duvarı.

32. kuleden itibaren sur duvarları üzerinde Bizans sahil sarayı Bukoleon'a ait kalıntılar yükselmektedir (Şekil 3.227). Büyük Saray yerleşkesinin alt terasının batı ucuna yakın bu noktadaki Bukoleon Sarayı'nın önünde aynı adla anılan Bukoleon Limanı[140] yer alıyordu. Saray ve liman, rıhtım duvarları üzerinde yer alan aslan ve boğa figüründen oluşan bir heykel grubundan dolayı "Bukoleon" adını almıştı (Van Millingen, 1899, s.

[140] Buondelmonti'nin İstanbul planında çift mendirekle korunan limanın, İmparatorluk sarayıyla bağlantılı olduğuna işaret edilmiştir. Bu alanda, 1951-1954 yılları arasında Sahil Yolu yapılmadan önceki çalışmalarda mendireklere dair net bir iz olmadığı belirtilmiştir (Corbett, 1958, s. 168).

269). Müller Wiener, ilk olarak İmparator II. Theodosius (408-450) tarafından inşa edildiği sanılan sahil sarayının günümüze ulaşan izlerinin, İmparator Nikephoras II. Phokas dönemiyle (963-969) bağlantılı olduğunu gösteren arkeolojik ve tarihsel verilere işaret etmektedir (Müller-Wiener, 2007, s. 225). Sarayın yapımını, 967 senesinde, Çatladı Kapı'dan Hipodrom'a doğru Büyük Saray'ı batıdan saran surların inşasının takip ettiği yönündeki bilgiler ise tam bir netlik taşımamaktadır (Van Millingen, 1899, s. 282; Müller-Wiener, 2007, s. 225). Sahil sarayının önündeki liman, Bizans imparatorlarının dilediklerinde denize açılmalarına, ya da deniz yoluyla saraya ulaşmalarına kolaylık sağlıyor olmalıdır. Mermer döşeli rıhtımın aslan, boğa, ayı ve devekuşu figürleriyle bezenmesiyle liman dikkat çekici kılınmıştı (Van Millingen, 1899, s. 269). Limana ait izler, 1950'lerin sonunda yapılan Sahil Yolu'nun altında kalmıştır.

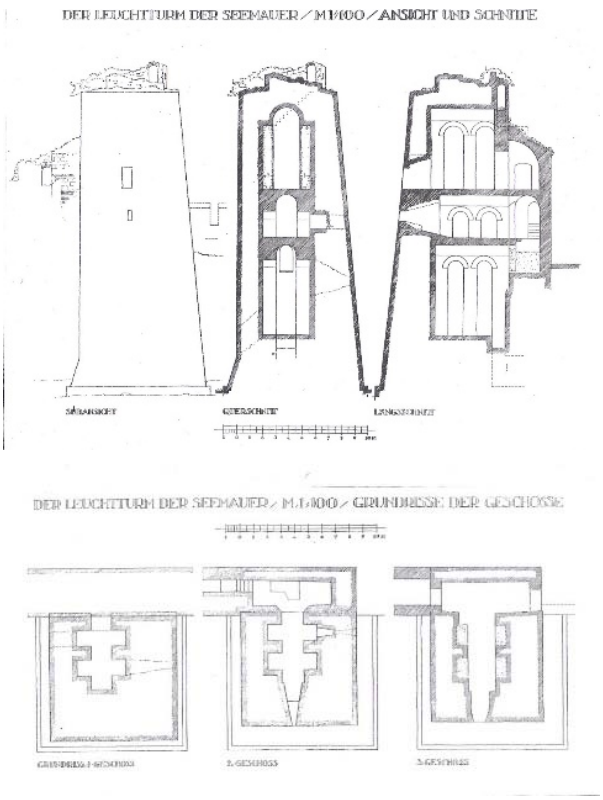
Şekil 3.227 : Bukoleon Sarayı kalıntıları, Guillaume Berggren, 1880 (Mamboury ve Wiegand, 1934).

Bukoleon Sarayı'nın doğu ucundaki 32. kule (Şekil 3.228), muhtemelen limana yanaşan gemilere yön gösteren fenerin kaidesiydi. Kulenin doğusunda yer alan bir kitabe parçasının üzerinde "ΟΥΤ ΦΗΓ (Π?)" yazılı olduğu belirtilmektedir (Mango, 1951, s. 55). Günümüzde bu parça görülememiştir. İmparator Nikephoras II. Phokas (963-969) tarafından saray yapılarıyla birlikte inşa edilen fener kulesi, farklı dönemlerde onarımlar geçirmiştir (Dirimtekin, 1953, s. 29). Üç katlı kule, yukarıya

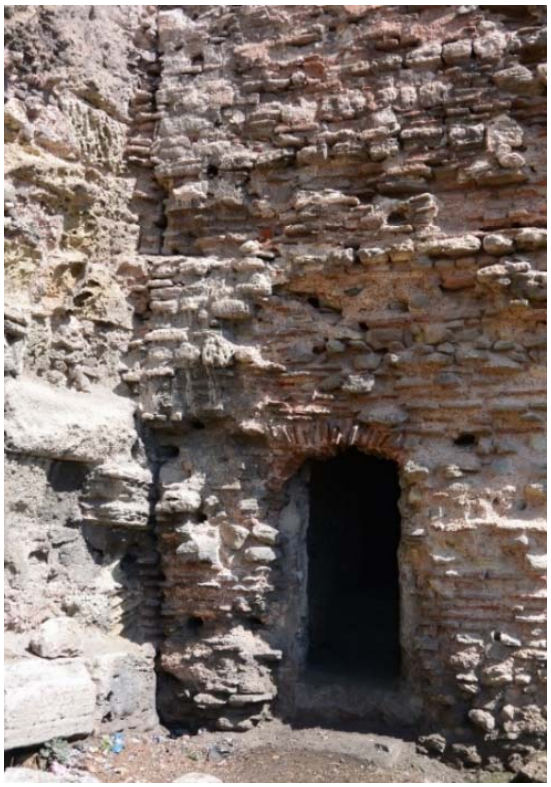
doğru daralan duvarlara sahiptir. Kulenin A. M. Schneider tarafından 1936 tarihli çizimlerine göre (Schneider, 1936, s. 8-12), kulenin her katına giriş şehir içi yönündedir (Şekil 3.229). Üst iki kata, bir vestibülden geçilerek girilmektedir. Her katta benzer plan özelliklerine sahip olan kule, dikdörtgen planlıdır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan orta mekânın doğu ve batı yönünde ikişer kemerli niş yer almaktadır. Gerek orta mekân, gerekse nişler beşik tonozla örtülüdür. 7 m yüksekliğindeki zemin katından batı yönüne bir poterne açılmaktadır. 1,10 m genişliğinde, yaklaşık 1,85 m yüksekliğe sahip poterne, tuğlayla örülmüş basık kemerlidir (Şekil 3.230). Sırasıyla 3,35 m ve 6,5 m yüksekliğe sahip ikinci ve üçüncü katlarda ise güney cepheye açılan birer mazgal pencere yer almaktadır. Kulenin batı ve güney cepheleri kesme taş dokuludur. Batı cephesinde alt seviyelerde aşınan yüzeyler gerisinde beş sıra tuğlalı hatıllar arasında beş sıra taştan oluşan ilk yapım ortaya çıkmıştır. Cephenin, üst kesimleri sadece taş sıralarından oluşan veya tek taş ve iki sıra tuğladan oluşan almaşık örgüyle sonlanmaktadır.

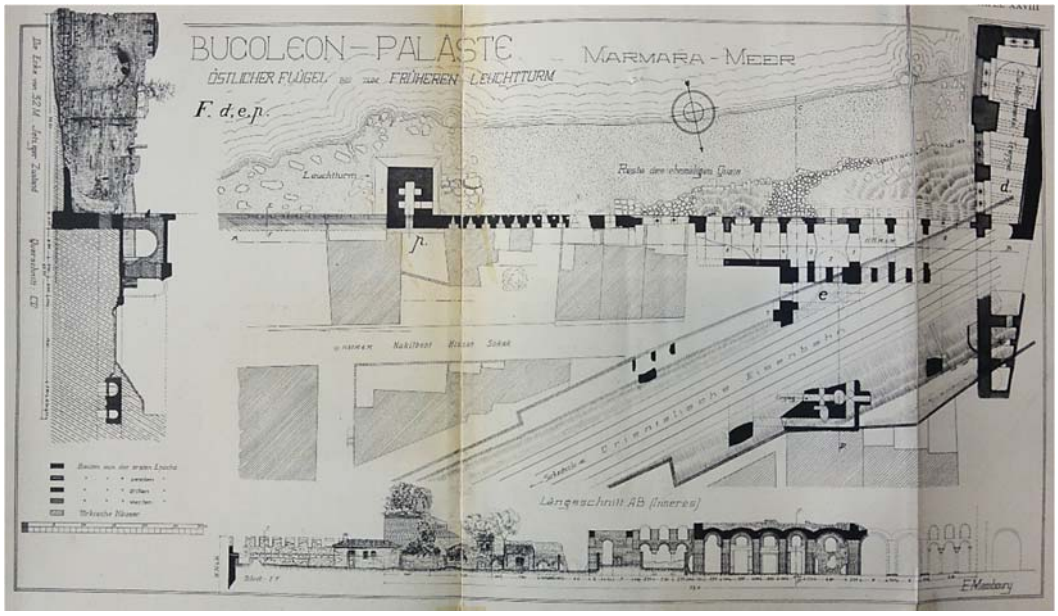
Şekil 3.228 : Marmara Surları / 32. kuleye güneyden bakış.

Şekil 3.229 : Marmara Surları / 32. kulenin plan ve kesitleri (AAE Resim Arşivi).

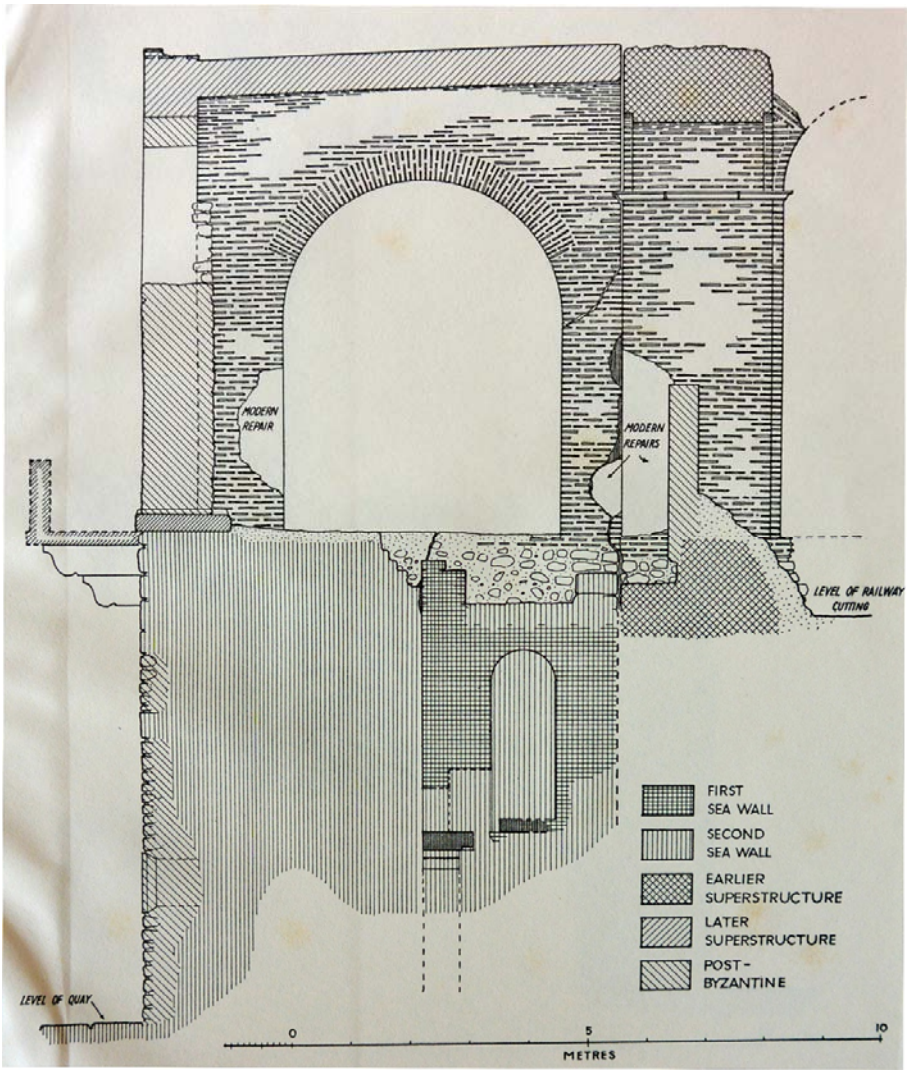
Şekil 3.230 : Marmara Surları / 32. kulenin batı duvarı üzerindeki poterne.

Şekil 3.231 : Bukoleon Sarayı plan, kesit ve görünüşleri (Mamboury ve Wiegand, 1934).

32. kulenin ardından üzerinde sahil sarayı kalıntılarının yükseldiği sur (Şekil 3.128 [Plan 22]) öncelikle kuzeybatı yönünde 88 m ilerlemekte; kıyıya dik doğrultuda 32 m'lik bir çıkıntı yaptıktan sonra tekrar kuzeybatı doğrultusunda devam ederek yaklaşık 60 m ileride demiryolu hattıyla kesintiye uğramaktadır. Demiryolu hattından sonra tekrar ortaya çıkan sur hattına ait izler, binalar arasında kalmıştır. E. Mamboury ve T. Wiegand'ın yaptığı araştırmalar (Mamboury ve Wiegand, 1934), bölgedeki yapı kalıntılarının farklı katmanlardan oluştuğunu ve 10. yüzyılda sahil sarayının yapımıyla, ilk sahil surunun bugün görülen kısımların gerisinde kaldığını göstermiştir (Şekil 3.231). 32. kuleden başlayarak duvar hattının dik açılı bir dönüş yaptığı yere kadar uzanan bölümün zemin seviyesinde 25 cm aralıklarla yerleştirilmiş 1 x 1 m boyutlarındaki kare devşirme sütun başlıkları bulunmaktadır. Duvar örgüsü arada iri kesme taş bloklar yer almasına karşın, genelde küçük kaba yonu taş sıralarından oluşan düzenle devam ederek sahil sarayına ait mekânların yer aldığı teras seviyesine ulaşmaktadır. Alt seviyenin doğu kenarına yakın yer alan yirmi yedinci kapının limanla bağlantılı olması muhtemeldir. İlk yapılan sahil surunun bu cephenin yaklaşık 4,5 m gerisinde yer aldığı belirlenmiştir (Corbett, 1958, s. 171) (Şekil 3.232). Üst seviyenin 32. kule tarafında kalan yarısında, genel olarak kaba yonu taş sıralarından oluşan cephe örgüsü içinde eşit aralıklarla konulmuş mermer sütunlar arasında pencereler bulunduğu tahmin edilmektedir. Geriye kalan bölüm üst seviyedeki loca benzeri mekânın denize bakan cephesidir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan tonozlu

mekânın inşasında sadece tuğla kullanılmıştır. Mekânın denize bakan cephesinde, duvardan taşan konsollar üzerinde taşındığı düşünülen bir balkona açılan mermer söveli üç büyük kapı açıklığı yer almaktadır (Corbett, 1958, s. 189). İnceleme sırasında, C. Mango'nun vaktiyle sahil sarayının batısında bulduğu, ilk sırasında "ΛΘΗΙ" ikinci sırasında "ΝΗΑΥΤΟΥΣΑΤΟ" yazılı kitabe parçası görülememiştir.

Şekil 3.232 : Bukoleon Sarayı kalıntısı ve altında kalan sur izleri (Corbett, 1958).

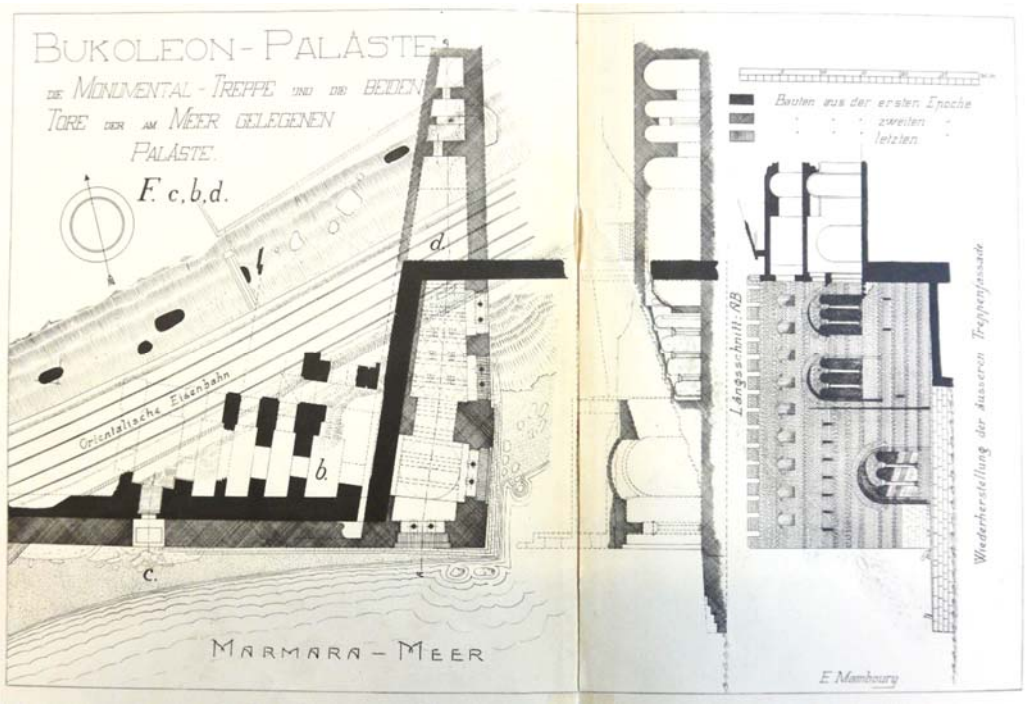
Sahil sarayının denize dik doğrultuda çıkıntı yaptığı köşede (Şekil 3.233), vaktiyle deniz yoluyla gelen konukların Büyük Saray'a geçişinin sağlandığı gösterişli bir merdiven yer almaktaydı (Şekil 3.234). Merdivenli geçite bağlanan İmparatorluk İskelesi Kapısı, köşede güneydoğu ve güneybatı yönüne açılan yaklaşık 6 m genişlikteki büyük kemerli açıklıklardan oluşmaktaydı. Sahil sarayının yeniden inşa edildiği 10. yüzyıldan önce, ilk sahil surunun bu merdivenli geçişin gerisinden

ilerlediği düşünülmektedir. Ardından sur hattının bir parçası halini alan merdivenli geçitin güneydoğuya bakan cephesi dış köşede dendanlar seviyesine kadar korunmuştur. Güneydoğuya bakan büyük açıklığın dört tuğladan kemeri tümüyle ayaktadır. Açıklık kemer başlangıç seviyesine kadar taşla örülerek kapatılmıştır. Farklı dönemlerde onarılan cephe, ana hatlarıyla mevcut zemin seviyesinden itibaren taş sıralarıyla başlamakta, günümüze parçalar halinde ulaşmış mermer silmeden sonra kesme taş sıralarıyla devam etmektedir. Dökülen dış cidar taşlarının gerisinde beş sıra tuğlalı hatıllar arası moloz iç örgü ortaya çıkmıştır. Güneybatıya bakan cephede İmparatorluk İskelesi Kapısı'nın benzer özelliklere sahip diğer açıklığının sadece kemer başlangıç izleri günümüze ulaşmış; açıklığın bugün ayakta olan kısmı taşla örülerek kapatılmıştır.

Şekil 3.233 : Marmara Surları / İmparatorluk İskelesi Kapısı'nın yer aldığı köşe.

Hattın batı-kuzeybatı yönüne ilerleyen devamının alt seviyeleri günümüze ulaşmıştır. İlk sahil surunun kesme taş cephesi önüne eklenen 3,25 m kalınlığındaki duvarın hasar görmesiyle kısmen ortaya çıkmış durumdadır. Ön duvar beş sıra tuğlalı hatıllar arasında taş sıralarından inşa edilmiştir. Hattın demiryoluyla kesintiye uğrayan batı ucunda yer alan, tümüyle kesme taştan örülü Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı kemer seviyesine kadar kısmen ayaktadır (Şekil 3.138). Kapının her iki yanında denize doğru çıkıntı yapan iri kesme taş bloklardan doğudaki üzerinde I. Iustinianus dönemine (527-565) tarihlenen monogram yer almaktadır (Mamboury ve Wiegand, 1934, s. 6-9).

Şekil 3.234 : Marmara Surları / İmparatorluk İskelesi Kapısı'nın yer aldığı köşeyi gösteren plan, kesit ve görünüşler (Mamboury ve Wiegand, 1934).

1871 senesinde demiryolunun yapımından dolayı yaklaşık 35 m uzunluğundaki bölümü kesilen sur hattının, Bukoleon Limanı'nın batı ucundaki kalıntıları, demiryolunun gerisindeki binalar arasında yer almaktadır (Şekil 3.235, Şekil 3.133 [Plan 13]). Sur hattının güneybatı yönüne dönmeden önceki yaklaşık 18 m uzunluğundaki bölümü Çatladıkapı Spor Kulübü'ne ait tesisler içinde kısmen ayaktadır (Şekil 3.236); ancak üzerinde 2-3 katlı yapılar yükselmektedir. İzler gerideki ilk sahil suru ve bunun önüne sonradan inşa edilen bölümden oluşmaktadır. Görülebilen bölüm bir ayakla birbirinden ayrılan 5,75 m genişlikteki iki kemerli açıklıktan oluşmaktadır. Üç tuğlayla örülü geniş kemerli açıklıklar denize bakan yönde tuğla hatıllar arasına kaba yonu taşla sıralar örülerek kapatılmıştır. Sonradan yapılan bu bölümün gerisinde ilk deniz surunun düzgün kesme taş bloklardan oluşan cephesi görülmektedir. Sur izleri güneybatı yönüne döner dönmez kesintiye uğramaktadır. 3,5 m kalınlıktaki sur kesiti her iki yönde düzgün kesme taş bloklardan oluşan dış cidarlar arasında irili ufaklı moloz taş ve iri tuğla kırıklı horasan harcından oluşmaktadır.

Şekil 3.235 : Marmara Surları / Bukoleon Sarayı ve batıda Çatladı Kapı'ya kadar uzanan sur ve diğer yapı kalıntılarını gösteren plan (Mamboury ve Wiegand, 1934).

Şekil 3.236 : Marmara Surları / Çatladıkapı mevkinde demiryolu gerisinde yer alan sur izleri.

Vaktiyle, bugün ayakta olan bu iç köşeden kısa bir mesafe sonra güneybatıda bulunan Çatladı Kapı iki yanında yer alan 33. ve 34. kulelerle desteklenmekteydi (Şekil 3.133 [Plan 13]). 1871'de demiryolunun yapımıyla yıkılan bu kapı ve kuleler hakkında bilgiler sınırlıdır. Yakınında yer alan aslan heykelinden dolayı Porta Leonis, yani Aslanlı Kapı adını taşıyan kapı (Van Millingen, 1899, 261-262) Osmanlı döneminde "Çatladı Kapı" olarak anılmaya başlamıştır (Tanyeli, 1990, s. 91). E. Mamboury ve T. Wiegand'ın araştırma sonuçlarına göre, Bukoleon Limanı'nın batı sınırında, bugün demiryolu gerisindeki iç köşeden güneye doğru uzanan 60 m uzunluğundaki surun en üst seviyesinde, her iki yönden mazgallı açıklıklarla sınırlanan bir seğirdim yolu yer alıyordu (Şekil 3.208). Sur duvarı, güney ucunda Belisarius Burcu olarak anılan 35. kuleye birleşiyordu. Surun batıya yönelen kolu 35. kulenin 10 m başlıyordu. Kulenin duvar uzatılarak deniz içinde inşa edilmesi, muhtemelen saray limanının güvenliğiyle ilgiliydi. Sahil Yolu'nun yapımına kadar kule ve surun kuleye bitişen parçası ayaktaydı (Şekil 3.210). Plan ölçüleri yaklaşık 10,5 x 7,5 m olan kuleye giriş, beden duvarının seğirdim seviyesinden sağlanmaktaydı. Kule ve beden duvarı zemin seviyesinden itibaren duvara diklemesine yerleştirilen iki sıra sütunla başlamakta, düzgün kesme taş bloklarla devam etmekteydi. Kulenin cephelerinin üst seviyeleri küçük kesme taşlarla yenilenmişti.

Şekil 3.237 : Marmara Surları / 35. kuleye doğudan bakış
(Mamboury ve Wiegand, 1934).

3.3.2.3 Çatladı Kapı ile Yeni Kapı arasındaki surlar

Çatladıkapı'da vaktiyle surun sahile dik uzanarak 35. kuleyle bitiştiği noktadan 10 m kadar önce batıya yönelen sur, batı-kuzeybatı yönünde 50 m ilerledikten sonra güney-güneybatıya dönüyordu (Şekil 3.133 [Plan 13]). Şehir içine bakan yönde kazamat nişleri bulunan ilk bölümün başlangıcında Marmara Surları üzerindeki bir Bizans poternesi olması muhtemel yirmi sekizinci kapı yer alıyordu (Dirimtekin, 1953, s. 12) (Şekil 3.235). Sahil Yolu'nun yapımıyla kıyıya paralel uzanan bu kısım yok olmuştur. Ancak güneye yönelerek köşe oluşturduğu noktadan itibaren batıya doğru sur izleri takip edilebilmektedir (Şekil 3.238). Köşeden yaklaşık 40 m batıda 36. kuleye ait izler bulunuyordu[141] (Dirimtekin, 1953, s. 32). Sur hattından 3,5 m kadar çıkıntı yapan kule temellerinin denize bakan güney cephesi 7,5 m genişliktedir. 36. kulenin 60 m batısındaki Sergius ve Bakkhos Poternesi, sur hattının gerisinde yer alan Küçük Ayasofya Camisi, eski ismiyle Sergius ve Bakkhos Kilisesi'nin bağlı olduğu manastıra[142] geçiş sağlıyordu (Şekil 3.239).

---

[141] Dimitriadis Efendi'nin, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde yer alan Marmara Surları panoramasında 36. kule seçilebilmektedir.

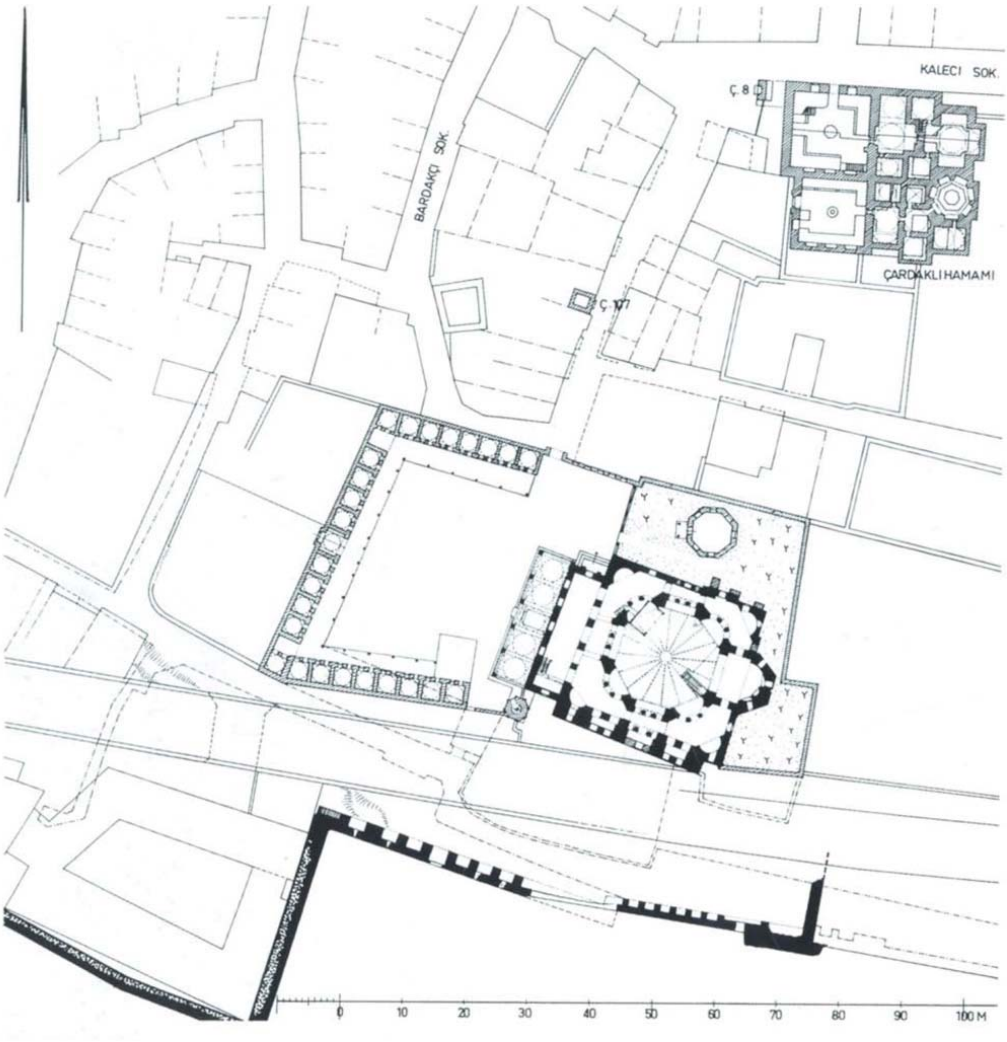
[142] 324'te kaçarak Konstantinus'un sarayına sığınan Sasani prensi için, Konstantinopolis'in I. ve III. bölgelerinin sınırında, kıyıya yakın inşa edildiği bilinen Hormisdas Sarayı'nın yerinde, imparator I. İustinus (518-527) tarafından, Havari Petrus ve Paulus'a adanmak üzere bazilikal planlı bir kilise

Şekil 3.238 : Marmara Surları / 36. kuleye doğru uzanan sur izleri.

Farklı örgü tekniklerinin bir arada olduğu bu kesimdeki surların denize bakan cepheleri oldukça harap haldedir. Genel olarak kaba yonu taş sıralarından oluşan güney cephesinin doğu ucundan başlayarak 36. kulenin doğu yan duvarı boyunca devam eden gizli tuğla tekniğindeki hatıl dikkat çekicidir (Şekil 3.240). Kulenin batı köşesinde ise beş sıra tuğlalı tuğla hatıla ait izler yer almaktadır. Şehir içi yönünde cepheler düzensiz taş ve tuğla sıralarından oluşan ve kireç harcının yoğunlukla kullanıldığı bir örgüye sahiptir. Bazı noktalarda ayakta kalan kazamat nişlerinin kemerleri ise bir taş ve iki tuğladan oluşan almaşık düzendedir. 36. kuleden batıya ilerleyen bölüm 25 m sonra 15 m'lik bir kesintiye uğramaktadır. Denize bakan yönde genelde kaba yonu taş sıralarından oluşan cephenin bazı kısımlarında sadece tuğla kullanılarak bölgesel onarımlar yapılmıştır. Sergius Bakkhos Poternesi'nin bulunduğu sur duvarının şehir içine bakan yönünde, tuğla kemerli yedi adet kazamat nişine ait izler kısmen korunmuştur. Poterne bunlardan ortadaki niş içine yerleştirilmiştir (Şekil 3.239).

yapılmıştır. İmparator I. İustinianus (527-565), Büyük Saray'a dâhil ettiği bu bazilikanın kuzeyinde, 530-536 yılları arasında, Aziz Sergios ve Bakkhos'a ithaf edilen, bugünkü ismiyle Küçük Ayasofya Camisi'ni inşa ettirmiştir. Bazilikal planlı kiliseyle, Sergius ve Bakkhos Kilisesi ortak bir avluya bağlanıyordu. (Müller-Wiener, 2007, s. 177,182)

Şekil 3.239 : Marmara Surları / Sergius ve Bakkhos Kilisesi güneyinde yer alan surların planı (Müller-Wiener, 2007).

Şekil 3.240 : Marmara Surları / 36. kule ve doğu yanı.

Sergius ve Bakkhos Poternesi'nden 14 m sonra güneye dönen ve 35 m çıkıntı yaptıktan sonra keskin bir dönüş yaparak batıya yönelen surlar üzerinde, Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) inşa edilen ve 1914 yılına kadar Fransızlar tarafından hapishane olarak kullanılan yapı yükselmektedir[143] (Şekil 3.241). Bugün İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü olarak kullanılan yapının 2000'li yılların başında restorasyonu sırasında, bu kesimdeki surlar da onarım geçirmiştir. Surların doğuya bakan cephesi bugünkü zemin seviyesi hizasında tek sıra iri mermer bloklarla başlamakta, sonra farklı biçim ve boyutlarda taş sıraları ile devam etmektedir. Ardından batıya doğru yöneldiği köşeden 55 m batıda, Marmara Surları üzerindeki otuz üçüncü kapı yer almaktadır. Doğu-batı doğrultusunda ilerleyen bu kısım surların denize bakan cephesi genel olarak kesme taş sıralarından oluşmaktadır. Ancak, arada bir sıra taş ve iki sıra tuğladan oluşan almaşık örgülü bölümler de yer almaktadır. Sur duvarının şehir içinden görülebilen batı ucu ise kaba yonu taş örgülüdür.

Şekil 3.241 : Marmara Surları / Ayios Sergios ve Bakkhos Poternesi'nden sonra surların denize doğru çıkıntı yaptığı köşe.

2000'li yılların başında, eski Fransız Hapishanesi'yle birlikte surların bu kesiminde gerçekleştirilen restorasyondan 37. kuleye ait izlerin bulunduğu kısım da etkilendiğinden, kulenin kesin yerini belirlemek güçtür (Şekil 3.242). Otuzuncu kapıdan 25 m kadar batıda, sur hattının deniz yönünde 5 m çıkıntı yaptığı bölümün kulenin kuzeybatı yan duvarına işaret edebileceği düşünülmektedir. Bu noktadan batıya doğru sur izleri 25 m daha sürdükten sonra kesintiye uğramaktadır. Bu

[143] 2000-2002 yıllarında restore edilerek bir süre kültür merkezi olarak kullanılan yapı, 2009 senesinden beri İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü binası olarak hizmet vermektedir. (Ed. Yüce, 2003, s. 64-65)

kesimdeki surların her iki yöne bakan cepheleri yakın dönemde yapılan onarımda kesme taşla yenilenmiştir.

Şekil 3.242 : Marmara Surları / 37. kule.

Marmara Surları'nın bu kesiminden başlayarak batıya doğru ilerleyen sahil kesiminde Konstantinopolis'in güney kıyılarında inşa edilen ilk liman olan "Portus Novus", ya da "İulianus Limanı" yer alıyordu (Gyllius, 1997, s. 82). Kentin Büyük Konstantinus tarafından kurulmasının ardından hızla gelişmesiyle, kuzeydeki limanlar yetersiz kalmış; bu nedenle, o dönemde bu civarda yer alan koya İmparator I. İulianus (361-363) tarafından yeni bir liman kurulmuştur[144]. Önce "İulianus Limanı" olarak anılan liman, 4 yüzyıl sonu metni *Notitia Urbis Constantinopolitanae*'de "Portus Novus" olarak geçmektedir (Müller-Wiener, 1998, s. 8); Zosimus ise, büyük liman anlamında "Megistos Limên" olarak adlandırmıştır (Müller-Wiener, 1998, s. 8). 465'te geçirdiği büyük bir yangından sonra, liman havuzu İmparator Anastasius (491-518) tarafından derinleştirilmiş ve bir mendirekle genişletilmiştir (Dirimtekin, 1953, s. 55; Müller-Wiener, 1998, s. 8). 561'de bir başka yangın geçirmesi üzerine İmparator II. İustinus'un (565-578) eşi Sofia'nın katkılarıyla yeniden inşa edildiğinde, liman "Sofia Limanı" adını almıştır (Gyllius, 1997, s. 82; Van Millingen, 1899, s. 263). Limanı kara tarafından çevreleyen ve yarım daire planlı olmasından dolayı *sigma* adını alan yapının (Müller-Wiener, 1998, s. 8), tonoz örtülü kolonadı gerisinde muhtemelen limana gelen

[144] W. Müller-Wiener, limanın yerinin, Çatladıkapı civarında bulunan Hormisdas Sarayı'nın batısındaki bir koy içinde yer alan iskelesine göre belirlenmiş olabileceğini belirtmektedir (Müller-Wiener, 1998, s. 8).

tacir ve tüccarların kullanımına yönelik mekânlar sıralanmaktaydı (Van Millingen, 1899, s. 290). Bizans döneminde limanın kullanım amacına yönelik görüşler çeşitlidir. Yakınında yer alan bir tahıl ambarından dolayı, ticari amaçlı olarak kullanılmış olabileceği; öte yandan saraya yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda, Erken Bizans döneminden itibaren donanmanın kentte üslenen kısmı olan *basilikon dromônion*'u buraya yerleştirmenin mantıklı olacağı öne sürülmektedir[145]. İlk olarak 11. yüzyıla tarihlenen bir metinde geçen "Kontoskalion"[146], limanın daha sonraları kullanılan ismi olmuştur (Müller-Wiener, 1998, s. 8).

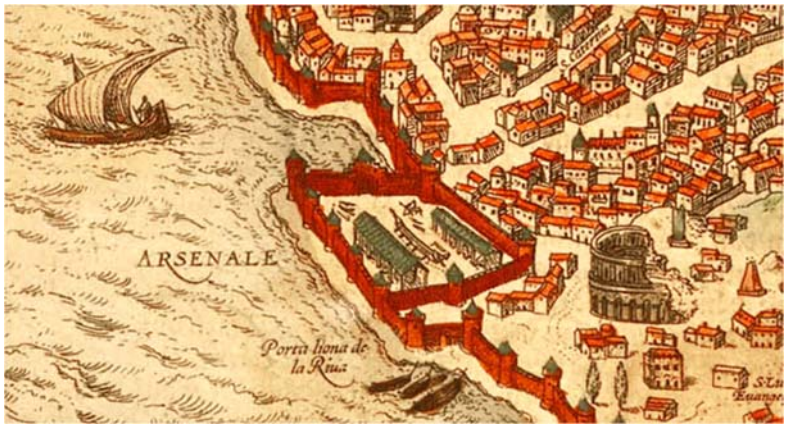
Tersane civarında Theophilos dönemine (829-842) ait bir kitabenin yer aldığı konusu oldukça şüphelidir (Mango, 1951, s. 55). Liman koyunun doğu başlangıcındaki kule (olasılıkla 44. kule) üzerinde "† ΠΥΡΓΟC ΛΕΟΝΤΟC Κ ΑΛΕΞΑΝ †" yazılı kitabe, VI. Leon (886-912) ve kardeşi Aleksandros (912-913) dönemlerinde onarım geçirdiğine işaret etmekteydi (Van Millingen, 1899, s. 186). 1261 senesinde Latin işgalinin sonlandırılmasıyla yeniden önem kazanan limanda VIII. Mikhail Paleologos (1261-1328) tarafından başlatılan genişletme çalışmaları, ardılı İmparator II. Andronikos Paleologos (1282-1328) tarafından devam ettirilmiş; liman havuzunun dibi kepçeyle temizlenip, derinleştirilmiş, surları onarılmış ve girişine "demir kapı" takılmıştır (Van Millingen, 1899, s. 293-294; Müller-Wiener, 1998, s. 31). Hatta Kontoskalion'daki II. Andronikos dönemi (1282-1328) onarımını gösteren arma[147], vaktiyle limanın batısındaki kule üzerinde yer alıyordu (Van Millingen, 1899, s. 294). VI. Kantakuzenos döneminde (1341-1354) ise, Kontoskalion liman havuzunun doğu yanında yeni bir tersane oluşturulmuştur (Müller-Wiener, 1998, s. 31). Braun ve Hogenberg'in 1572 tarihli İstanbul gravüründe, tersane olarak gösterilen (Şekil 3.243), derin bir koy ve önünde kara ve deniz tarafından surlarla çevrili alandan oluşan limanın, Osmanlı döneminde, kullanımının sürdüğü anlaşılmaktadır.

---

[145] W. Müller-Wiener, Paleologoslar zamanında, Bizans donanmasının savaşa çıkmadan önce limanın önünde toplanmasının askeri işlevi ön plana çıkardığı, ancak bölgede sık sık meydana gelen yangınlardan dolayı limandaki işlevsel değişim ve dönüşüme yönelik hükümler vermenin güç olduğu görüşündedir (Müller-Wiener, 1998, s. 8).

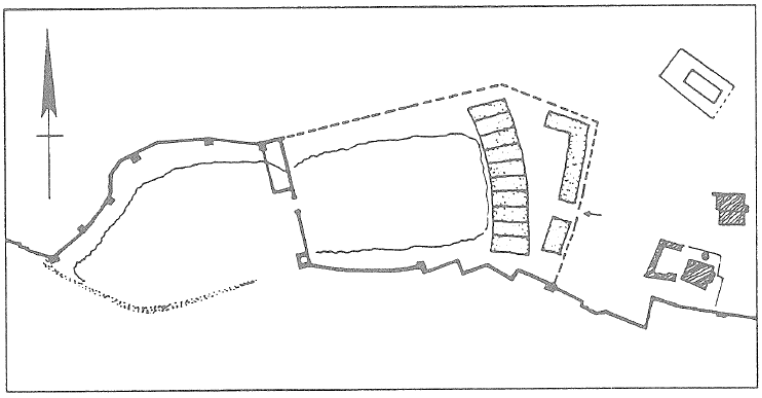
[146] Kontoskalion, A. Millingen'in belirttiğine göre "küçük iskele" anlamındadır (Van Millingen, 1899, 293); F. Dirimtekin ise, bu ismin liman kapısının yapımında bulunan Agallianus Turmakhos'a verilmiş olan kısa bacaklı anlamındaki "Konteskelis"ten geldiğini belirtmiş olmasına karşın, bu bilgiyi destekleyen başka kaynak bulunamamıştır (Dirimtekin, 1953, s. 13, 57).

[147] C. Mango, bu armanın III. Andronikos dönemine ait olduğunu ileri sürmektedir (Mango, 1951, s. 55).

Şekil 3.243 : Kumkapı Limanı'nın vaktiyle yer aldığı koy (Braun ve Hogenberg, 1572).

W. Müller-Wiener, Fetih sonrasında, J. M. Angiolello'nun bu yerden ve yakınında zindan olarak kullanılan bir kuleden *Conduschalli* olarak bahsettiğini aktarmaktadır (Müller-Wiener, 1998, s. 32). Haliç'in kuzey kıyılarındaki tersane oluşturulana kadar Osmanlı donanmasının kadırgaları için kullanılan limanın gitgide sığlaşan havuzunun yaydığı kötü kokulardan dolayı, bu yakınlarda sarayı yer alan Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa tarafından, 1585 senesinde, tümüyle doldurulduğu belirtilmektedir (Müller-Wiener, 1998, s. 32). P. Gyllius, 16. yüzyılda, surlarla çevrili limanın büyük bölümünün dolduğunu; küçük bir bölümü havuz gibi kalan yerde kadınların çamaşır yıkadıklarından bahsetmektedir(Gyllius, 1997, s. 83). Gyllius'a göre, bir zamanlar sulara gömülü kadırgalar görüldüğü söylenen bu alana halk "Kadırga Limanı" demektedir (Gyllius, 1997, s. 83). Günümüzde Kadırga semti olarak anılmayı sürdüren bölgenin zamanla dolan liman havuzu ise, bugünkü Kumkapı'ya karşılık gelmektedir (Şekil 3.244).

Şekil 3.244 : Kadırga ve Kumkapı semtlerinin yerindeki tersanenin 1500 senesi civarındaki durumunu gösteren restitüsyon planı (Müller-Wiener, 1998).

Tersane alanını kara tarafından çevreleyen surlardan günümüze bir iz ulaşmamış, deniz tarafı surlarına ait izler ise kısmen ayaktadır. Alanın sınırları, günümüzde konut yerleşimine dönüşen Kadırga semtinin topografyasına göre tahmin edilmektedir. Ön sur hattı, 37. kuleden yaklaşık olarak 320 m batıdaki 44. kuleye kadar uzanmaktaydı. 37. kuleden 39. kuleye kadar uzanan ilk bölüm kısmen ayaktadır (Şekil 3.133 [Plan 13]), geri kalan bölüm ise, 1871 senesinde demiryolunun inşasıyla hasar görmüş ve 1950'lerin sonunda Sahil Yolu'nun yapımıyla tümüyle yıkılmıştır (Şekil 3.143 [Plan 14]).

37. kuleden 35 m ileride yer alan 38. kulenin temel duvarları üzerinde bugün iki yapı yükselmektedir (Şekil 3.245). İki katlı olan yapıların denize bakan cephelerinin birinci kat seviyesinde kule duvarına ait olduğu düşünülen taş ve horasan harcından oluşan duvar örgüsü, cepheyi saran sarmaşığın gerisinden seçilebilmektedir. 38. kuleden sonra kuzeybatı yönünde devam eden beden duvarı 20 m kadar sonra demiryoluyla kesintiye uğramaktadır (Şekil 3.133 [Plan 13]). Beden duvarı, bugün surun deniz yönüne bitişik inşa edilmiş tek katlı yapının gerisinde kalmıştır. Bu yapının batı ucundaki 39. kule bir önceki kuleden 35 m mesafededir. Dimitriadis Efendi'nin 1875 tarihli panoramasında[148] seçilebilen kulenin denize bakan ön duvarı dışındaki bölümleri, demiryolu yapılırken tümüyle yok olmuştur. Duvarı saran sarmaşık gerisinde taş ve horasan harcından oluşan duvar örgüsü seçilebilmektedir.

Şekil 3.245 : Marmara Surları / 38. kule.

[148] Dimitriadis Efendi'nin Marmara Surları panoraması, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde yer almaktadır.

20. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen İstanbul haritaları ve 1950'lerde F. Dirimtekin'in yaptığı tespitler (Dirimtekin, 1953, s. 33-34, 2. Kroki), 44. kuleye kadar surların izlediği güzergâh ve kaybolan kulelerin yerleri konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Girintili çıkıntılı seyreden sur hattı (Şekil 3.133 [Plan 13], Şekil 3.143 [Plan 14]), 39. kulenin batı köşesinden itibaren 25 m kuzeybatıya doğru ilerledikten sonra güneybatıya yönelerek 30 m kadar ileride 40. kulenin yer aldığı köşeye ulaşmaktaydı. Bugün bu kulenin batı duvarına ait olduğu düşünülen parça, yaya yolu üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Dimitriadis Efendi'nin panoramasında, deniz seviyesine yakın alt kısımlarda kesme taş bloklarından örülü resmedilmiş 40. kulenin, bugün kaldırım seviyesinden 50 cm yüksekliğe kadar korunmuş parçası 3,5 m uzunluğundadır ve kesme taş bloklar arasında moloz iç örgüye ait detaylar seçilebilmektedir (Şekil 3.246). Bu noktadan sonra güneybatıya dönerek devam eden sur hattının 35 m ileride yeniden köşe yaptığı yerde 41. kule, bu kuleden 30 m kadar ileride 42. kule yer almaktaydı (Dirimtekin, 1953, s. 33). 42. kuleden sonra ön sur hattının batı ucundaki 44. kuleye kadar doğu- batı doğrultusunda uzanan sahil surunun yaklaşık ortasında 43. kule bulunuyordu (Dirimtekin, 1953, s. 33).

Şekil 3.246 : Marmara Surları / 40. kule.

43. kuleden 35 m kadar batıda kuzeye yönelen sur hattı, vaktiyle bu bölgedeki 150 m derinlikte ve güney ağzında 280 m genişlikte olan kıyı girintisini çevreleyerek, batı ucunda 49. kulede son bulmaktaydı (Şekil 3.143 [Plan 14]). Kontoskalion havuzunu saran surlar üzerinde altı kule bulunduğu tespit edilmiştir (Dirimtekin, 1953, s. 34-35). Bu kısım surlardan doğu ve kuzey yönündeki bazı bölümler günümüze ulaşmıştır (Şekil 3.143 [Plan 14]). Limanın doğu ucunda yer alan 44. kulenin üzerinde İmparator Leon ve kardeşi Aleksandros dönemi tamirlerine atıfta bulunan "† ΠΥΡΓΟC

ΛΕΟΝΤΟC K ΑΛΕΞΑΝ †" yazılı kitabenin ilk parçası duvarın içine ters yerleştirilmiş olarak bulunuyordu (Mordtmann, 1892, s. 57; Van Millingen, 1899, s. 186). Dimitriadis Efendi'nin panoramasında resmedilen 44. kule, surların kuzeye döndüğü köşeden kısa mesafe sonra yer almaktadır. O dönemde platform seviyesine kadar ayakta olan kulenin şehir içine bakan yönü ve kuleden sonra gelen beden duvarı yıkılmış vaziyettedir. Kulenin ve ardından kuzeye doğru ilerleyen beden duvarının başlangıcına ait son izlerin, 1871 senesindeki demiryolu yapımıyla tümüyle yok olduğu düşünülmektedir. Ancak, limanın kuzeye doğru devam eden doğu surları kısmen ayaktadır. Günümüze ulaşan bu kesim surlar, Kumluk Sokak'ın batı kenarı boyunca 33 m ilerledikten sonra batıya doğu 25 m girinti yapıp, tekrar kuzeye yönelerek 30 m takip edilebilmektedir (Şekil 3.143 [Plan 14]).

Şekil 3.247 : Kumkapı Limanı doğu surlarının ilk bölümü / batı cephesi.

Kumluk Sokak'ın batı kenarında uzanan ilk bölümün, vaktiyle limanın bulunduğu koya bakan batı cephesi birinci kat seviyesinde ayaktadır. Cephe altı sıra tuğlalı hatıllar arası yedi sıra kesme taş örgülüdür (Şekil 3.247). Tuğla boyutları 30x30x4,5 cm'dir; kesme taş sıraları ise 15-18 cm arasında değişen yüksekliktedir. 3,65 m kalınlığındaki duvarın şehir içine bakan yönünde altı kazamat nişine ait izler bulunmaktadır (Şekil 3.248). Vaktiyle duvarın bu yönüne bitişik yapılar yer aldığından, kazamat nişlerinin bazı bölümleri sıvanmış, boyanmış ve tahrip olmuştur. Ortalama 2,40 m genişliğe ve 1,55 m derinliğe sahip olan kazamat nişlerinin kemerleri bir sıra taş ve üç sıra tuğladan almaşık düzende örülü, iç içe iki kemerden oluşmaktadır. Duvarda kullanılan tuğlaların boyutları genel olarak 30x30x4-4,5 cm'dir.

Şekil 3.248 : Kumkapı Limanı doğu surlarının ilk bölümü / doğu cephesi.

Surun batıya yönelerek devam eden bölümünün doğu yarısı iki yönde altı sıra tuğlalı hatıllar arası yedi kesme taş sırasından oluşan düzendedir (Şekil 3.249). Hatıl sıralarında kullanılan tuğlaların boyutları 30x30x4-4,5 cm'dir, tuğlalar arası derz kalınlığı ise 5-6 cm'dir. Kesme taş sıraları ise 18-20 cm kalınlığındadır. Şehir içine bakan kuzey cephesinde (Şekil 3.250), doğu köşesinden 1,55 m mesafede, 2,32 m genişlikte ve 1,50 m derinlikte bir kazamat nişi bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda ilerleyen ilk bölümün üzerinde yer alanlara göre daha alçak olan bu kazamat nişinin kemeri bir sıra taş ve üç sıra tuğladan oluşan almaşık düzende örülüdür. Kazamat nişinin batı yanında zemin hizasından başlayan yarım bir kemer yer almaktadır. Kemer 38x38x5 cm boyutunda tuğlalarla örülüdür. Duvarın batı yarısı ciddi müdahaleler geçirmiş, özgün izleri yok olmuştur.

Şekil 3.249 : Kumkapı Limanı doğu surlarının doğuya doğru çıkıntı yapan bölümü / güney cephesi.

Şekil 3.250 : Kumkapı Limanı doğu surlarının doğuya doğru çıkıntı yapan bölümü / kuzey cephesi.

Surun, doğu-batı doğrultusundan kuzeye yönelen köşesi kesintiye uğramış, yerine moloz taştan bir duvar örülmüştür. Kuzeye doğru devam eden sur duvarı güney ucunda mazgallı açıklıklar seviyesinde, geri kalan bölümünde seğirdim seviyesine kadar ayaktadır. Batı yönünde Surp Harutyun Ermeni Kilisesi[149] sura bitiştiğinden, bu yöndeki cephenin güney yarısının sadece üst kısmı görülebilmektedir. 1-2 sıra tuğla ve tek sıra taştan oluşan almaşık örgülü bu kısmın dendanlar seviyesinde 3 sıra tuğla da kullanılmıştır. Duvarın şehir içine bakan doğu cephesi, birbirinden farklı örgü tekniklerinin bir arada kullanıldığı, dönemsel müdahalelere işaret eden karmaşık bir görünüme sahiptir (Şekil 3.251). Cephenin zemin kat seviyesinde malzeme kaybına uğrayan bölümler gerisinde, öndeki cephe düzeninden bağımsız tuğla kemerlere ait izler ortaya çıkmıştır. Duvarın zemin kat seviyesi önemli ölçüde aşınmış, geride öndeki cephe düzeninden bağımsız tuğladan kemer izleri ortaya çıkmıştır. Üst kısımda, yaklaşık olarak cephenin ortasında yer alan taş basamak izleri, bu yönde vaktiyle seğirdim seviyesine çıkış sağlayan bir merdivenin yer aldığını göstermektedir. Cephe örgüsü içinde sadece tuğla örgülü olan, ayak benzeri dikey uzanan bölümlerin arası, 1-2 sıra tuğla ve tek sıra taştan almaşık düzenle örülmüştür. Öte yandan, sur

[149] 1832 senesinde yayınlanan bir fermanla Yenikapı ve Kumkapı arasındaki bölgede yaşayan Ermeniler için ahşap bir şapel inşa edilmiş; ardından şapel genişletilmiş ve yanına Ermeni çocuklar için bir okul yapılmıştır. 18 Ocak 1855 tarihli başka bir fermanla bugünkü kilisenin yapımı aynı senenin sonuna tamamlanmıştır (Kumkapı Surp Harutyun Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı).

kalıntısının kuzey ucuna doğru yer alan ve duvar yüksekliğinde olan kazamat nişinin iki yanında sadece tuğladan ayaklar yükselmektedir, iç kısmı ise iki sıra tuğla ve tek sıra taştan oluşan almaşık düzendedir. Nişin üst bitimindeki tuğladan kemer yarı yıkık vaziyettedir. Kuzeye doğru devam eden, ancak 5 m sonra kesintiye uğrayan son bölüm zemin kat seviyesinde ayaktadır. Bu kısmın kuzey ucunda bir başka kazamat nişine ait olabilecek bir girinti yer almaktadır. Bu kısım, üç sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşan örgü şekliyle farklılaşmaktadır. Doğu cephesinde kullanılan tuğla boyutları güney ucunda 36x36x4 cm, cephenin aşınmasıyla ortaya çıkan kemerlerden güneydekinde 39x39x4,5 cm ve kuzeydekinde 35x35x4 cm, cephenin kuzey ucunda 33x33x3,5 cm ve 38x38x4,5 cm, almaşık örgülü kısımlarda 30x30x2,5 cm ve sonradan eklenen bölümlerde 28x28x3cm ve 15x15x3cm'dir.

Şekil 3.251 : Kumkapı Limanı doğu surları / Surp Harutyun Ermeni Kilisesi'nin batı yönünden bitiştiği sur kalıntısının batı cephesi.

Sur izlerinin kesintiye uğradığı noktadan 25 m mesafede, Behram Çavuş Sokağı'nın kuzeyinde, 14 numaralı binanın gerisinde, sur hattının batıya döndüğü köşeye ait izler zemin hizasında seçilebilmektedir (Şekil 3.143 [Plan 14]). İzler kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 4 m uzandıktan sonra batıya yöneldiği köşeden itibaren 2,15 m daha devam ederek kesintiye uğramaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan bölümde duvarın dış cidarı aşınmış, moloz iç örgü ortaya çıkmıştır. Kuzeye bakan kısım (Şekil 3.252), mevcut zeminden 1,5 m yüksekliktedir. Zeminden itibaren tuğla

hatılla başlayan ve 3 kesme taş sırasıyla devam eden sur cephesi, üç sıra tuğlayla son bulmaktadır. Zemin hizasındaki hatılın batı ucunda tuğla kemer başlangıcına ait bir iz yer almaktadır.

Şekil 3.252 : Kumkapı Limanı surlarının kuzeydoğu köşesine kuzeyden bakış.

Liman surlarının kuzey bölümüne ait izler binalar arasına sıkışmış vaziyettedir (Şekil 3.143 [Plan 14]). Surların batıya yöneldiği köşeden 25 m batıda, başlayan ve 40 m uzanan ilk bölüm, Çakmaktaşı Sokağı üzerindeki 34 numaralı binanın batı yanında ortaya çıkmaktadır. Kuzey surlarının güney cephesinin 11 m uzunluğundaki bu bölümü, bugünkü zemin seviyesine göre yaklaşık 7 m yüksekliğindedir ve üzerinde bir bina yükselmektedir (Şekil 3.253). 1-2 sıra tuğla ve tek sıra taştan almaşık düzendeki cephe örgüsünde bazı dikey derzlere de tuğla yerleştirilmiştir. Sur duvarının şehir içine bakan kuzey cephesinin 22 m uzunluğundaki doğu ucu, bu yöndeki Sergerdeler Çıkmazı'nın sonunda görülebilmektedir (Şekil 3.254). Cephe, duvarın güney cephesine benzer şekilde almaşık düzende örülüdür. Duvarın batı ucu ise, Arapzade Ahmed Sokağı'nın üzerindeki 31 numaralı binanın gerisinde görülebilmektedir (Şekil 3.255). Mevcut zemin seviyesine göre 3,5 m yüksekliğindeki duvarın kuzey cephesi iki sıra tuğla ve tek sıra taştan oluşan almaşık düzendedir. Ciddi ölçüde aşınmış cephe örgüsü içinde tuğla kemer başlangıçlarına ait izler, vaktiyle bu yönde yer alan kazamat nişlerinin örülerek kapatılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 3.253 : Kumkapı Limanı kuzey surlarına ait kalıntılara güneyden bakış.

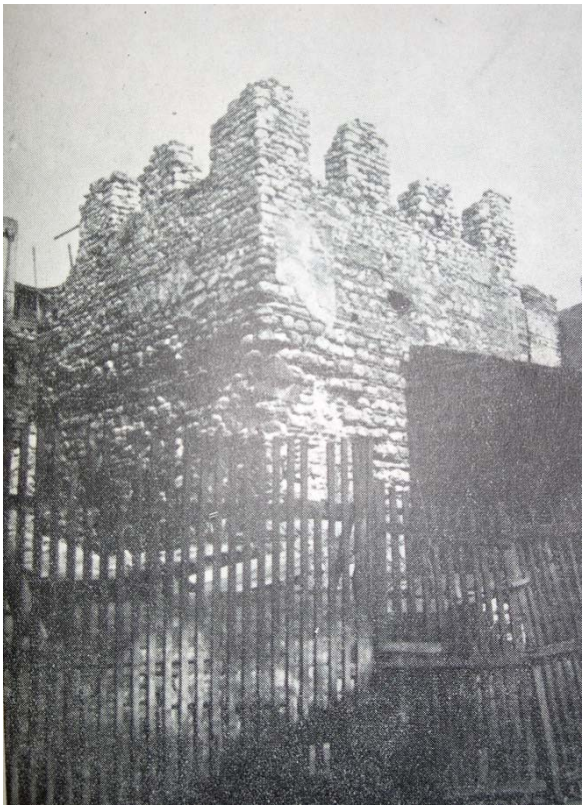
Şekil 3.254 : Kumkapı Limanı kuzey surlarının Sergerdeler Çıkmazı'nın güney ucundaki bölümü.

Ardından 14 m batıda Arapzade Ahmet Sokağı üzerindeki 35 numaralı binanın gerisinde, vaktiyle Marmara Surları üzerindeki 45. kulenin yer aldığı bilinmektedir (Dirimtekin, 1953, 34). F. Dirimtekin'in incelemeleri sırasında platform seviyesinde ayakta olan 45. kulenin, günümüzdeki durumu net olarak tespit edilememiştir. Güneye doğru çıkıntı yapan dörtgen planlı kule güney yönünden de binalarla çevrelenmiştir. Kulenin 1950'lere tarihlenen fotoğrafından (Şekil 3.256), batı cephesinin alt seviyeleri, tuğla hatıllar arası taş sıralarından örülü olduğu seçilebilmektedir. Batı cephesinin üst seviyesinde ve güney cephesinde, dış cidar 1-2 sıra tuğla ve tek sıra taştan almaşık düzenle yenilenmiştir.

Şekil 3.255 : Kumkapı Limanı kuzey surlarının Arapzade Ahmed Sokağı üzerindeki 31 numaralı binanın güneyinde yer alan bölümü.

45. kuleden batıya doğru devam eden beden duvarının, kuleye bitişen 11 m uzunluğundaki bölümü günümüzde ayaktadır (Şekil 3.143 [Plan 14]). Arapzade Ahmet Sokağı üzerindeki 39 ve 41 numaralı binaların gerisinde görülebilen güney cephesinin (Şekil 3.257) bitkilenmeye bağlı olarak önemli ölçüde aşınmış olmasına karşın, genel örgü düzeninin beş sıra tuğlalı hatıllar arasında taş sıralarından oluştuğu seçilebilmektedir. Zemin kat seviyesinde yan yana iki kazamat nişi yer almaktadır. Kazamat nişlerinin kemerleri bir buçuk tuğlayla örülmüştür. 27 m batıda aynı beden duvarının bir diğer parçası, Çap Ariz Sokağı'nın batı yanında 2 ve 4 numaralı binalar arasındadır. Batıya doğru yaklaşık 6 m devam eden duvarın, sadece moloz çekirdeği görülebilmektedir (Şekil 3.258).

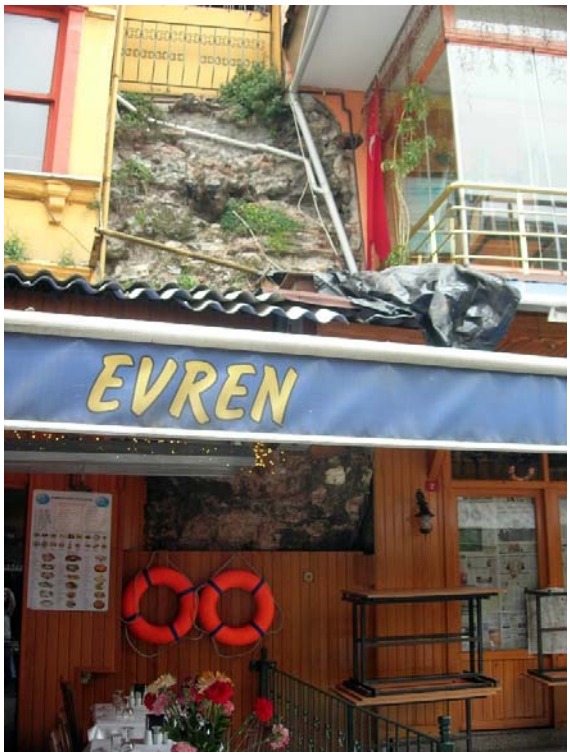

Şekil 3.256 : Kumkapı Limanı kuzey surları / 45. kule (Dirimtekin, 1953).

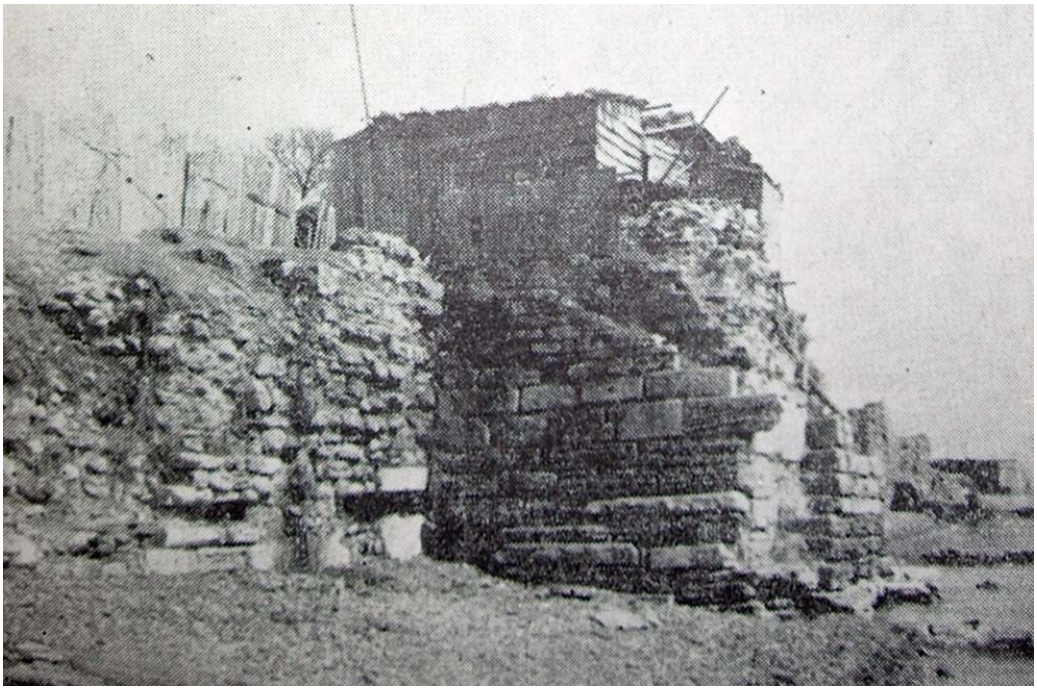
Şekil 3.257 : Kumkapı Limanı kuzey surlarının Arapzade Ahmet Sokağı'nda 39 ve 41numaralı binaların güneyinde yer alan bölümü.

Bu parçadan sonra güneye yönelerek eski liman surlarının batı kanadını oluşturan hat yok olmuştur. 45. kulenin bulunduğu noktadan sonra güney-güneybatı yönünde ilerleyen sur hattının üzerinde, 50 m ileride 46. kule bulunmaktaydı (Şekil 3.143 [Plan 14]). Liman surlarının batı kanadında yer aldığı bilinen ve İmparator II. Andronikos'a (1282-1328) ait monogram ve armanın yer aldığı kitabenin (Van Millingen, 1899, s. 189-190) bu kule üzerinde bulunduğu düşünülmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 34). Vaktiyle limanın kuzeyine açılana Kum Kapı'nın ise 45. ve 46. kuleler arasında bir noktada, olasılıkla Çap Ariz Sokağı üzerinde bulunduğu tahmin edilmektedir.

Şekil 3.258 : Kumkapı Limanı kuzey surlarının Çap Ariz Sokağı'nın batı kenarında yer alan bölümü.

Kumkapı Limanı Surları (Şekil 3.143 [Plan 14]), 46. kulenin ardından güneybatıya doğru 40 m kadar uzanıyor ve sonra güneye yönelerek 20 m ilerleyip 47. kuleye bitişiyordu. 47. kuleden sonra tekrar güneybatı yönünde devam eden sur hattının üzerinde yaklaşık 40 m aralıkla 48. ve 49. kuleler bulunuyordu. 1847 tarihli Mühendishane haritasına işlenen 47. ve 48. kulelerin bulunduğu bölüm, demiryolunun yapımıyla yıkılmış olmalıdır. Liman surunun 50 m uzunluğundaki batı ucu ve 49. kule ise, 1950'lerde 3-3,5 m yüksekliğinde ayaktaydı (Dirimtekin, 1953, s. 34-35). O dönemde alt seviyeleri korunmuş olan 49. kulenin denize bakan cepheleri iri kesme taş bloklardan örülüydü (Şekil 3.259).

Şekil 3.259 : Kumkapı Limanı'nın batı ucunda yer alan 49. kule (Dirimtekin, 1953).

49. kuleden sonra, Marmara Surları, kuzeybatıya doğru düz bir hat üzerinde 800 m kadar ilerliyor, daha sonra batı-güneybatı yönüne dönerek, Yeni Kapı'nın bulunduğu yere, yani Konstantinopolis'in güney kıyılarındaki başlıca limanlardan Theodosius Limanı'nın doğu ucuna ulaşıyordu (Şekil 3.145 [Plan 15], Şekil 3.146 [Plan 16]). Bugün demiryolu hattının iki yanında izleri takip edilebilen bu bölüm üzerinde, F. Dirimtekin'in tespitlerine göre vaktiyle 50. kuleden başlayarak 61. kuleye kadar on iki kule yer alıyordu (Dirimtekin, 1953, s. 35-37). Konstantinopolis'in güney kıyısındaki iki önemli liman arasında uzanan bu surlar üzerinde, 15. yüzyıl ortasında, bir onarım gerçekleştiğini gösteren, "† ANEKENIC │ΘHN OYTOC │ O ΠYPΓOC KAI │ KOPTINA Y │ ΠO ΓEωPΓI │ OY ΔECΠOTOY │ CEPBAC · : · + │ EN ETEI ϛπYϛ" yazılı kitabe[150] "1448 senesinde, bu kule ve beden duvarı Sırp Despotu Georgi tarafından tamir ettirilmiştir." anlamındadır[151]. Ek olarak, bu kısım surlar, 18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyılın ortasında onarılmış (BOA, 1775, C..BLD., D.95, G.4744; BOA, 1850, İ..MVL, D.172, G.5117); 1860'ların sonunda üzerinde Yeni Kapı'ya yakın bir noktada yeni bir geçit açılmıştır (BOA, 1867, İ..MVL, D.580, G.26036). 49. kuleden 54. kuleye kadar uzanan bölüm, 1950'li yılların sonundaki Sahil

[150] Kitabe, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde 1647 numara ile kayıtlıdır.
[151] A. Van Millingen,'in İngilizce çevirisi, "This and curtain-wall were restored by George, despot of Servia; in the year of 6956 (1448)." şeklindedir (Van Millingen, 1899, s. 193).

Yolu yapımı sırasında yok olmuştur. Günümüzde bu bölümden, 51. ve 53. kuleler arasında kalan 90 m uzunluğunda bir sur parçası, Kennedy Caddesi'nin kuzey kenarında ayaktadır (Şekil 3.260). Deniz yönünden bugünkü zemin seviyesine göre 5-5,5 m yükseklikte olan bu sur bölümünün doğu başlangıcında, sur hattına dik bir tuğla kemer başlangıcı yer almaktadır. Surun denize bakan güney cephesi sadece kesme taştan örülüdür. Ancak dış cidarın aşındığı bölümlerde, bugünkü zemin seviyesinden 0,60 m yükseklikte beş sıra tuğlalı hatıl sırası ortaya çıkmıştır. Sur kalıntısının doğu ucundan 70 m batıda, Kennedy Caddesi üzerindeki üst geçitin kuzey merdivenleri gerisinde kalan bölümde bugünkü zemin seviyesinden başlayan iki sıra tuğladan örülü kemer başlangıcına ait izlerin, 52. kulenin girişiyle bağlantılı olabileceği tahmin edilmektedir (Şekil 3.261). Duvarın demiryoluna bakan kuzey cephesi ise görülememektedir.

Şekil 3.260 : Marmara Surları / 51. ve 53. kuleler arasındaki beden duvarı.

54. kuleden sonra, sur hattının kuzeye doğru 12 m kadar girinti yapan bölümü, demiryolu hattı tarafından kesilmiştir. Bu noktanın ardından kuzeybatıya doğru devam eden surların 240 m uzunluğundaki kısmı, Langa Hisarı Sokağı boyunca takip edilebilmektedir. Demiryolu hattının kuzeyinde kalan bu kısım surların 55. kulenin doğusundan başlayarak 59. kuleye kadar uzandığı, tam ulaşmadan kesildiği saptanmıştır.

Şekil 3.261 : Marmara Surları / 52. kulenin girişiyle bağlantılı olabilecek kemer izi.

55. ve 57. kulelerin izleri kısmen korunmuştur. Bugünkü zemin seviyesine göre yaklaşık 2,5-3 m yükseklikte korunmuş olan surun demiryoluna bakan kısmına geçilememektedir. Sur izlerinin 55. kuleye kadar uzanan doğu başlangıcının şehir içine bakan cephesi düzensiz taş ve tuğla sıralarından oluşmaktadır. 55. kuleye yakın bölümde iki kazamat nişi yer almaktadır (Şekil 3.262). Nişlerden batıdakinin günümüze ulaşan kemeri bir taş, iki tuğla sırasından oluşan almaşık örgülüdür. Kazamat nişlerinin batısında 55. kulenin girişine işaret ettiği düşünülen iki sıra tuğladan kemer yer almaktadır (Şekil 3.263). 55. kulenin batısında yer alan kazamat nişlerinin ise sadece tuğla kemerleri seçilebilmektedir. Bunlar bir sıra tuğla, bir sıra taştan oluşan almaşık örgüyle sonradan kapatılmış olmalıdır. Batıya doğru devam eden sur izleri, beş sıra tuğlalı hatıllar arası 7-8 kesme taş sırasından örülüdür (Şekil 3.264). Ancak yer yer tuğla hatıl kaybolmakta, sadece taş sıralarından oluşan bölümler yer almaktadır. Sur hattının batı ucunun şehir içine bakan cephesi ise iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan almaşık düzende örülmüştür (Şekil 3.265).

Şekil 3.262 : Marmara Surları / 55. kulenin doğusundaki kazamat nişleri.

Langa Hisarı Sokağı boyunca batıda Yeni Kapı'ya doğru uzanan surların bazı parçalarının 1965'te ayakta olduğu anlaşılmaktadır[152]. 59., 60. ve Yeni Kapı'dan hemen önce bulunan 61. kuleler bu kesim surlar üzerinde denize çıkıntı yapan dörtgen planlı kulelerdi (Şekil 3.146 [Plan 16]). Bu kalıntıların yerinde bugün bitişik nizam yapılar yükselmektedir.

Şekil 3.263 : Marmara Surları / 55. kule girişine ait olduğu düşünülen kemer.

[152] GEEAYK'nın 28 Mayıs 1965 tarihli 2841 sayılı tescil kararına göre, 60. ve 61. kuleler arasında kalan 775 ada ve 25 parselde, Langa Hisarı Sokağı'nın üzerindeki 26 numaralı binanın yerinde sokağa bakan bir sur kalıntısı vardı.

Şekil 3.264 : Marmara Surları / Langa Hisarı Sokağı güney kenarı boyunca uzanan surların orta kesimleri.

Şekil 3.265 : Marmara Surları / Langa Hisarı Sokağı güney kenarı boyunca uzanan sur kalıntılarının batı ucu.

3.3.2.4 Yeni Kapı ile Davutpaşa Kapısı arasındaki surlar

Marmara Surları üzerindeki ana kapılardan Yeni Kapı'da başladığı kabul edilen Theodosius Limanı, ya da *Portus Theodosiacus*[153], Sofia Limanı'nın ardından, İmparator I. Theodosius döneminde (379-395), yedinci tepenin doğusundaki kıyı düzlüğünde, sığ bir koya inşa edilmişti (Van Millingen, 1899, s. 298). Tarihi Yarımada'nın Haliç'e bakan tepelerinin oluşturduğu sırt ile güneydeki yedinci tepe arasındaki vadide yer alan Lykos Deresi limanın kuzey kıyısından denize dökülmekteydi (Janin, 1964, s. 219). 4. ve 7. yüzyıllar arasında faal bir ticari liman olduğu bilinen ve başta tahıl olmak üzere kentin ihtiyacı olabilecek her şeyin getirildiği Theodosius Limanı'nın ilk kurulduğundaki durumuna ilişkin bilgiler sınırlıdır. Muhtemelen başlangıcından itibaren, liman alanı şehir içinden surlarla ayrılmış; bulunduğu koy sert rüzgârlar ve dalgalara açık olduğundan, güney yönünden mendireklerle koruma altına alınmıştır (Van Millingen, 1899, s. 298). 641'de Mısır'ın Arapların eline geçmesinin ardından tahıl sevkiyatının durmasıyla önemini yitirmeye başlayan[154] Mordtmann, Theodosius Limanı'nın girişinde, bu kesimin Theophilos (829-842) ve oğlu III. Mikhail (842-867) dönemlerindeki sur onarımlarından etkilendiğini gösteren kitabe parçasında "ΜΙΧΑΗΛ ΑΥΤΟΚ" yazılı olduğunu belirtmektedir (Mordtmann, 1892, s. 59)[155]. 12. yüzyıla gelindiğinde ticari liman özelliğini tümden yitirmiştir[156]. Masraflı ve zahmetli bir iş olmasına rağmen, ticari işlevlerin sürdüğü zaman boyunca, Lykos Deresi'nin getirdiği millerle dolan limanın düzenli olarak temizlendiği düşünülmektedir. Ancak bu iş ihmal edilmiş olmalı ki, kuzeyden Lykos Deresi'nin taşıdığı millerin, güneyden dalgaların taşıdığı kumun etkisiyle liman alanı dolmuş (Van Millingen, 1899, s. 268); ardından dolgu üzerine Andronikos I. Komnenos'un (1183-1185) yaptırdığı sarayın adıyla, "Vlanga" olarak

---

[153] İlk olarak, 423-427 arasında bir tarihte yazılan *Notitia Urbis Constantinopolitanae*'da geçen Theodosius Limanı'nın, XII. Bölgede ve kentin dışında yer aldığı belirtilmektedir (Van Millingen, 1899, s. 268-269; Janin, 1964, s. 218-225; Müller-Wiener, 1998, s. 6-11).

[154] Yenikapı Kurtarma Kazılarında ortaya çıkan buluntular arasında, Kraliçe Eirene'nin (780-802) limana komşu bölgeyi yenilediği ve ardından İmparator I. Nikephoros'un (802-811) şehirdeki gemi sahiplerine mali teşvikler sunduğu dönemlere ait olabilecek mimari kalıntılardan bahsedilmektedir. (Magdalino, 2013, s. 14)

[155] F. Dirimtekin, kitabenin tümünde "ΠΥΡΓΟC ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΚΑΙ ΜΙΧΑΗΛ ΠΙCΤωΝ ΕΝ Χω ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡωΝ" yazılı olabileceğini ileri sürmüştür (Dirimtekin, 1953, s. 67).

[156] 10. yüzyılda Akdeniz'deki ticareti ellerine geçiren İtalyan Şehir Devletleri, bölgede önemli bir yere sahip olan Konstantinopolis'te, Galata ve kuzeydeki eski limanların olduğu yerde imtiyaz bölgeleri edinmeleriyle şehrin ticaret merkezi daha elverişli sahillere sahip Haliç çevresine tekrar kaymıştır. (Asal, 2013, s. 8-9)

anılmaya başlamıştır (Van Millingen, 1899, s. 299-300).

İstanbul'un 1453'te fethinden sonra "Vlanga", ya da "Langa" olarak anılmaya devam eden eski liman alanı, 20. yüzyıla kadar bostan olarak kullanımını sürdürmüştür. G. A. Vavassore'ye ait 1478/79 tarihli İstanbul gravürünün 16. yüzyıl ortasına tarihlenen bir baskısında, yeşil alanlarla kaplı olarak resmedilen tarihi liman alanının doğuda kalan ve "lanulacha" olarak işaret edilen kısmı surlarla çevrili, batıda kalan daha geniş bölümü ise şehir içinden daha farklı tipte duvarlarla sarılı vaziyette gösterilmiştir (Şekil 3.266). Kentin, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çizilmeye başlanan haritaları, Langa bölgesinin durumuyla ilgili somut bilgiler sağlamaktadır. Bunlardan, Mühendishane öğrencileri tarafından hazırlanan 1847 tarihli 1/1000 ölçekli İstanbul planı, eski limanın yeri ve sonradan aldığı durum konusunda önemli veriler sunmaktadır (Şekil 3.267).

Şekil 3.266 : G. A. Vavassore'nin kuşbakışı Konstantinopolis panoramasında Langa Limanı'nın yeri, 1530.

Sarayburnu'ndan başlayarak kentin güney kıyıları boyunca bir zamanlar Yedikule'ye kadar kesintisiz uzanan Marmara Surları'nın bir parçası niteliğindeki tarihi liman surları (Şekil 3.146 [Plan 16], Şekil 3.149 [Plan 17]) Yeni Kapı'dan kısa bir mesafe sonra iki kola ayrılıyor; sonradan eklenen iç surlar ise yine bu civarda başlayıp, bir yay çizdikten sonra güneyde deniz yönündeki surlarla birleşiyordu. Limanın kara ve deniz

tarafı surları Davutpaşa Kapısı'nda yeniden birleştikten sonra batıya doğru devam ediyordu. Kulelerle tahkim edilen tarihi liman surları üzerinde liman alanına erişimi sağlayan kapılar yer alıyordu. Limanın doğu ve batı ucunda yer alan Yeni Kapı ve Davut Paşa kapıları ve gerek kara, gerekse deniz tarafına açılan yan kapılar önceleri liman içine geçiş sağlarken, limanın dolmasıyla burada oluşan bostanlara geçiş sağlamışlardır.

Şekil 3.267 : 1847 tarihinde Mühendishane öğrencileri tarafından hazırlanan İstanbul haritasında Yenikapı bölgesi.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri, 19. yüzyıl ortalarına kadar liman ve yakın çevresindeki surlardaki hasarlarla ilgilenildiğini, gerekli noktalarda keşif yapılarak onarım ve yeniden yapımların gerçekleştiğini, hatta surların bazı bölümlerinde yeni kapılar açıldığını göstermektedir. 1871 senesinde şehrin Marmara kıyılarına paralel uzanan Rumeli Demiryolu hattının yapımı Marmara Surlarında ciddi kayıplara neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kıyıya dik Mustafa Kemal ve Namık Kemal Caddelerinin açılması, 1956-1959 yılları arasında bölgenin güneyindeki kıyı şeridinin genişletilerek Sahil Yolunun yapılması ve diğer iki caddeyle bağlantılar oluşturulması, deniz tarafındaki surların silinmesine yol açmıştır. Öte yandan, 20. yüzyılın

başlarından itibaren yoğunluk kazanan bayındırlık faaliyetleriyle bölgenin eski çehresi değişmeye başlamış, aynı yüzyılın sonlarına doğru artık önemini yitiren bostan alanlarının ve surların yerini küçük ölçekli sanayi işletmelerine ait binalar almıştır. Yaşanan değişim süreci sonunda liman surlarından günümüze ulaşan izler,

a) Kara yönündeki surlar,

b) Deniz yönündeki surlar,

c) İç surlar,

başlıkları altında toplanarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Kara yönündeki surlar

Üzerinde Latince bir kitabe yer alan Yeni Kapı'nın, eski adı bilinmemektedir[157]. Yeni Kapı'nın, Langa Hisarı Sokak'ın batı ucundan güneye sapan ve demiryolu altından sahile bağlanan Yenikapı Sokak'ın kuzey başlangıcında bulunduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı döneminde "*Langa Yeni Kapısı*" olarak da isimlendirilen sur kapısının önünde aynı adı taşıyan bir iskele yer almaktaydı (Şekil 3.267). Bu bölümdeki surlar demiryolu hattının inşasıyla yok olmuştur. Kapıdan hemen önce, Marmara Surları üzerindeki 61. kule, sonrasında ise kıyıdan açıkta, deniz içinde, *Papaz Kulesi* olarak da bilinen 62. kule yer alıyordu. Grelot'un, surlardan yirmi ayak açıkta olduğunu belirttiği Belisarios Kulesi'nin (Şekil 3.268) denizle ilişkisi, 18. yüzyılda dış limanın doldurulmasıyla sona ermiştir (Grelot, 1680, s. 79-80). Dolguyla oluşturulan Yeni Mahalle'nin sınırları içinde kalan kule, demiryolu hattının yapımıyla yıkılıncaya kadar fırın olarak kullanılmıştır (Kömürciyan, 1988, s. 3).

Limanın Yenikapı'dan sonra başladığı kabul edilen kara yönündeki surları, 62. kule dolaylarında kuzeybatıya yönelip yaklaşık 30 m ilerliyor, bu noktada Osmanlı döneminde Langa bostanlarına geçiş amacıyla açılmış olan Bostan Kapısı'na ulaşıyordu (Dirimtekin, 1953, s. 13) (Şekil 3.146 [Plan 16]). Bu noktadan sonra kuzeye yönelerek limanın doğu sınırını oluşturan surlar, 1911'deki Aksaray Yangını'ndan sonra, Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nden Yenikapı Tren İstasyonu girişine doğru uzanan geniş bir caddenin açılması sonucu yok olduklarından, bazı noktalarla ilgili net

[157] Patrik Constantinus, ''Antik ve Modern Konstantinopolis'' adlı eserinde, 447 senesinde gerçekleşen depremin ardından, özellikle Marmara Denizi yönünde büyük zarar gören deniz surları, Prefect Constantinus tarafından onarımına işaret eden kitabenin, Yeni Kapı üzerinde yer aldığını belirtmiştir. (Van Millingen, 1899, s. 180)

hükümlere varmak güçtür[158]. 1847 tarihli Mühendishane haritasına göre (Şekil 3.267), limanın kara tarafı surları Bostan Kapısı'ndan sonra kuzeydoğuya yönelmekteydi. Yaklaşık 150 m uzunluğunda olduğu tahmin edilen bu hattın üzerinde 63. kule bulunuyordu (Dirimtekin, 1953, s. 39). Langa Bostanı ile ilgili çalışma yapan A. Berger, limanı doğudan saran sur hattının dönüşünün 61. kuleden başlayabileceğine ve surun kuzeydoğu yerine, kuzey yönünde uzanma ihtimaline dikkat çekmektedir (Berger, 1993, s. 468).

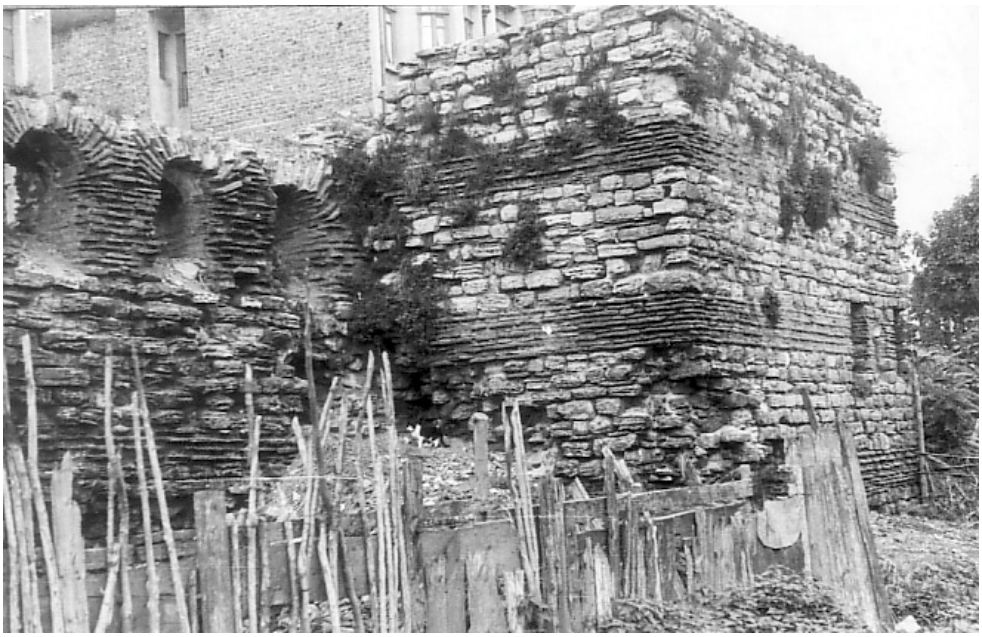

Şekil 3.268 : G. J. Grelot'un "İstanbul şehri ve limanı" gravüründe Belisarios Kulesi (62. kule)'nin görünümü, 1680 (İAE Arşivi).

Cumhuriyet döneminde, 1930'lu yılların ikinci yarısında hazırlanan Prost Planı'nın tarihi kent içinde belirlenen ana ulaşım aksları çerçevesinde ele alınan Yenikapı İstasyonu Caddesi, Unkapanı'dan Aksaray'a uzanan Atatürk Bulvarı'nın devamı olarak genişletilmiş ve Mustafa Kemal Caddesi adını almıştır. Limanın doğu surlarından belki o döneme kadar kısmen ayakta kalmış parçalar da caddenin genişletilmesiyle yok olmuştur. 1950'lerde liman surlarına ait kalıntılar Mustafa Kemal Caddesi'nin batı kenarından görünür haldeydi (Dirimtekin, 1953, s. 39). Gizli tuğla tekniğinde örülmüş tuğla hatıllara sahip 64. kulenin aksine, kulenin bitiştiği beden duvarı beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından oluşuyor ve üst seviyelerinde muhtemelen kazamatların tuğla kemerli pencere açıklıkları yer alıyordu (Şekil 3.269). 64. ve 65. kulelerin arasındaki surlar, Langa Bostanları Sokağı ve hemen gerisinde yükselen

[158] Mehmet Ziya yangının Rumi 10 Temmuz 1327 tarihinde gerçekleştiğini belirtmektedir (Mehmet Ziya, 1918, s. 419)

yapılar altında kalmıştır. 120 m ileride bulunan 65. kulenin batısında beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından oluşan duvar örgüsüne sahip 30 m uzunluğunda bir sur kalıntısı günümüze ulaşmıştır (Şekil 3.270). 65. kulenin hemen batısında yer aldığı belirtilen Bizans poternesinin (Dirimtekin, 1953, s. 39) yeri duvarın önüne inşa edilen yapı nedeniyle belirlenememiştir.

Şekil 3.269 : Marmara Surları / 64. kule (Schneider, 1943 / AAE Resim Arşivi).

Şekil 3.270 : Marmara Surları / 65. kulenin batısında sur duvarına ait parça.

Şekil 3.271 : Marmara Surları / 65. ve 66. kuleler arasındaki duvarın güneybatıya döndüğü kısıma güneyden bakış (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, Yenikapı Kurtarma Kazıları Arşivi, 2010).

Yenikapı kazı alanının Mustafa Kemal Caddesi'nden Namık Kemal Caddesi'ne kadar olan doğu yarısı, tarihi limanın kuzey sınırını oluşturan surların hemen önünden başlayarak güneyde demiryolu hattına kadar uzanmaktaydı. Kazı alanının kuzeybatı köşesinde yapılan çalışmalarda surların 65. kuleden sonra bir yay çizerek güneybatıya döndüğü nokta ortaya çıkarılmıştır (Şekil 3.271). Beş sıra tuğlalı hatıllara sahip sur duvarının şehir içine bakan cephesinin alt kesiminde kazamat nişleri yer almaktadır (Şekil 3.272). Bu kısımda sur duvarı üzerinde tespit edilen kapı ise bir sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan oluşan örgüyle kapatılmıştır[159]. Altından Şişhane-Yenikapı metro hattı geçen kalıntılar yerinde korunmuş, sonradan açılmak üzere üstü toprakla örtülmüştür (Semiz ve Ahunbay, 2014, s. 107-108).

[159] 2,95 m genişliğinde ve 3,75 m yüksekliğinde olduğu belirtilen kapının, sur kalıntılarının hemen güneyinde temelleri açığa çıkan kiliseyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. (Gökçay, 2007, s. 177; Gökçay, 2010, s. 269-271)

Şekil 3.272 : Marmara Surları / 65. ve 66. kuleler arasındaki duvarın güneybatıya döndüğü kısıma kuzeyden bakış (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, Yenikapı Kurtarma Kazıları Arşivi, 2010).

Şekil 3.273 : Tarihi limanın kuzeydoğusunda ortaya çıkan taş iskele.

Liman alanı içindeki kazılarda rıhtım ve iskeleler ile bunların liman surlarıyla bağlantıları konusunda fikir veren buluntular elde edilmiştir. Mustafa Kemal Caddesi'ne yakın bir konumda, kuzey-güney doğrultusunda 30 m uzanan, 4-5 m genişliğindeki kalıntının vaktiyle limanda gemilerin yanaştığı bir iskele olduğu düşünülmektedir (Şekil 3.273). İskelenin temelinde ahşap ızgara üzerinde harçlı moloz taş bir bölüm bulunmaktadır. Üst kesim ise devşirilmiş taş bloklarla oluşturulmuştur (Şekil 3.274). A. Berger'in tespitlerine göre, bu taş iskelenin gerisinde bir noktada bulunan 64. kulenin doğu yanında bir kapı yer almaktaydı (Berger, 1993, s. 468). Kapının iskeleye ve bir zamanlar limanın doğusunda, IX. Bölgede yer alan ambar yapılarına yakın konumu dikkat çekicidir.

Şekil 3.274 : Tarihi limanın kuzeydoğusunda ortaya çıkan taş iskeleye doğudan bakış (Z. Ahunbay).

Şekil 3.275 : Marmara Surları / 65. kule.

Mustafa Kemal Caddesi'nin 250 m batısındaki Namık Kemal Caddesi'nin yapımıyla kesintiye uğramadan önce, liman surları 65. kuleden sonra güneybatı yönünde ilerleyip, Kule Boyu Sokak'ın köşesindeki bugün önemli ölçüde ayakta olan 66. kuleyle birleşiyordu (Şekil 3.149 [Plan 17], Şekil 3.275). 66. kule, 64. kule gibi gizli tuğla tekniğinde inşa edilmiştir. A. Berger, 66. kulenin batısındaki kuzey liman surlarının,1990'lı yılların başında kesintisiz izlenebilmekte olduğunu belirtmektedir (Berger, 1993, s. 472). Bugün ise sur hattının yerini ve yakın çevresini, küçük ölçekli sanayi işletmelerine ait yapılar işgal etmiştir. 66. kuleden sonra sur kesintiye uğramakta, devamı 65 m güneybatıda ortaya çıkmaktadır. Uzunluğu 35 m olan bu sur parçasından sonra tekrar uzun bir kesinti bulunmaktadır (Şekil 3.276). 66. ve 67. kuleler arasındaki duvar kalıntısının batı ucuna yakın bir noktada zemin seviyesinde yer alan tuğla örgülü kemerin bir poterneye işaret edebileceği düşünülmektedir (Şekil 3.277). 66. kuleden 125 m kadar güneybatıdaki 67. kule, Kâtip Kasım Bostan Sokak ayrımından hemen önce, 68. kule ise bir önceki kuleden 110 m sonra yer almaktaydı. 68. kuleden sonra surlar bir yay oluşturarak batıya doğru yönelmekteydi (Dirimtekin, 1953, s. 40). Bu kesimde, Kuleboyu Sokak'a bağlanan Atmaca Sokak tarafından kesilmiş, batıya doğru devam eden kısım üzerine bitişik nizam yapılar inşa edilmiştir. 68. kuleden 125 m kadar ilerledikten sonra köşe yaparak güney-güneybatıya yönelen surların batı ucuna ait izler, Atmaca Sokak'daki 8, 10, 12 ve 14 numaralı yapıların güneye bakan duvarlarının zemine yakın seviyelerinde bulunmaktadır (Şekil 3.278). Kalıntıların duvar örgüsü beş sıra tuğlalı hatıl ve kesme taş sıralarından oluşmaktadır.

Şekil 3.276 : Marmara Surları / 66. ve 67. kuleler arasına ait sur parçası.

Şekil 3.277 : Marmara Surları / 66. ve 67. kuleler arasına ait duvar üzerinde yer alan kemer.

Şekil 3.278 : Marmara Surları / 68. kulenin batısında Atmaca Sokak'ın güneyinde, binalar altında görülen sur kalıntıları.

Şekil 3.279 : Yenikapı kazı alanının kuzey sınırında tarihi limanın batı surlarına ait parça üzerindeki kemer başlangıcı.

Limanın kuzeybatı köşesindeki A ile işaret edilen noktada güneye dönen surlar 30 m ilerledikten sonra batıya doğru 5 m çıkıntı yapmakta ve tekrar yön değiştirerek güney-güneybatıya yönelmekteydi (Şekil 3.149 [Plan 17]). Limanın batı sınırını oluşturan bu surların ilk 90 metrelik bölümüne ilişkin izler mevcut yapılar altında parça parça karşımıza çıkarken, toprak üstünde görünmeyen kısımları, Yenikapı Kurtarma Kazılarının batı ucunda "100 Ada" da yapılan çalışmalarla gün ışığına çıkarılmıştır. Kazı alanının kuzey sınırına yakın konumdaki sur kalıntısı üzerinde bulunan tuğla örgülü kemer başlangıcının (Şekil 3.279), F. Dirimtekin'in limanın batı surları üzerinde yer aldığını belirttiği bir diğer sur kapısına ait olduğu düşünülmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 40). Sur duvarının iki veya üç sıra kesme taş ve bir sıra tuğladan oluşan dış cidar örgüsünün dökülen bölümlerinin altından gizli tuğla tekniğindeki hatıl ortaya çıkmıştır.

Şekil 3.280 : Tarihi liman surlarının batı ucu (Z. Ahunbay).

Kazı alanının batı ucundaki, "100 Ada" da yapılan çalışmalar sonucunda 4. yüzyıldan 13. yüzyıla kadarki döneme ait girift mimari buluntular arasında, liman surlarına bitişik rıhtım ve ahşap iskele kalıntıları ortaya çıkarılmıştır (Kızıltan, 2008, s. 5) (Şekil 3.280). Burada güneybatı yönünde 20 m ilerledikten sonra B noktasında güneydoğuya yönelerek, kazı alanının güney sınırına kadar 25 m ilerleyen surların 120 ile 150 cm

arasında değişen yükseklikteki alt kesimi ayaktadır. Şehir içine bakan yönde kazamat nişi girintileri olan surların küçük moloz taş ve harç karışımı temellerinin en üst seviyesinde vaktiyle muhtemelen duvar kalınlığı boyunca uzanan ahşap hatıllara ait boşluklar bulunmaktadır. Burada bir iç köşe oluşturan duvarların önünde, taş bloklardan inşa edilmiş rıhtım güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda ilerlemekte; buradan doğuya doğru ahşap bir iskele uzanmaktadır[160]. Alandaki kazıların tamamlanmasının ardından kalıntılar, daha sonra tekrar açılmak üzere kapatılmıştır[161]. Kazı alanının güney sınırından güneydoğuya doğru 55 m kadar devam ederek, limanın güney kıyısını sınırlayan surlarla birleştiği tahmin edilen duvara ait izler silinmiştir. Kaybolan bu kısımların güneyde, limanın deniz tarafı surlarının batı ucundaki 76. kuleyle birleştiği düşünülmektedir. Bugün demiryolu hattının hemen güneyinde, bu kuleye ait olması muhtemel kalıntının konumu da bunu desteklemektedir (Şekil 3.281).

Şekil 3.281 : Marmara Surları / 76. kuleye ait olduğu düşünülen kalıntı / güneydoğudan bakış.

[160] İri taş bloklardan inşa edilen, 25,50 m uzunlukta ve 2.80 m genişliğindeki rıhtımdan doğuya doğru uzanan ahşap iskelenin ise 43,5 m uzunluğundaki bölümü ortaya çıkarılmıştır. (Gökçay, 2007, s. 168-170)

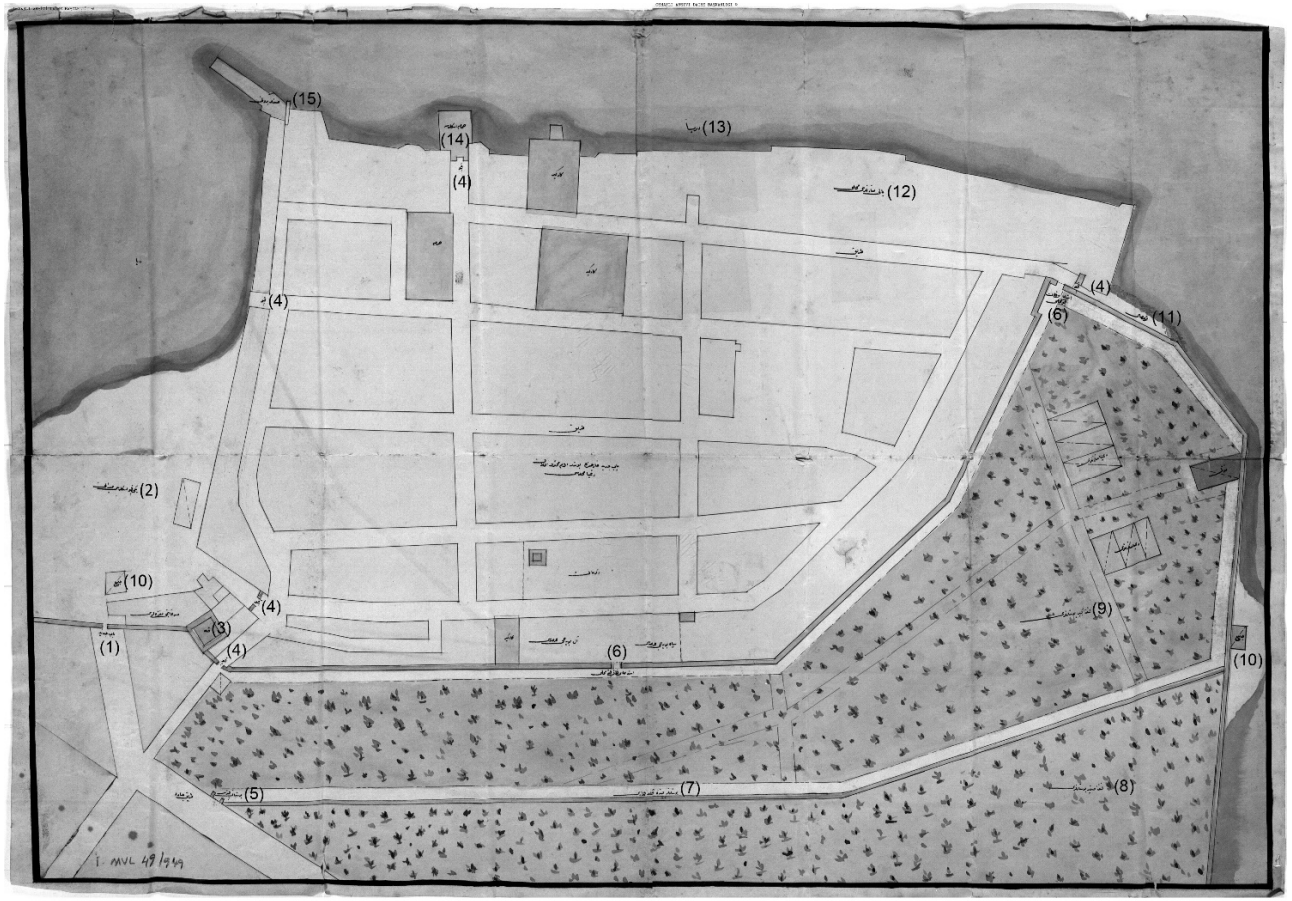
[161] İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün izniyle kazı alanında yapılan incelemeler sırasında alınan sözlü bilgidir.

Kara ve deniz yönündeki surların birleşim noktası ve 76. kule büyük hasar görmüştür. 76. kuleden geriye kalan güneydoğu duvarından yaklaşık 15 m batıdan başlayarak, güneybatıya doğru ilerleyen deniz suruna ait kalıntılar batıya doğru 500 m izlenebilmektedir (Şekil 3.149 [Plan 17], Şekil 3.155 [Plan 18]). Limanın batı ucunda yer alan ve Bizans dönemindeki St. Emilianus Kapısı'na karşılık geldiği iddia edilen Davutpaşa Kapısı'nın, deniz surunun başlangıç bölümünde bir noktada bulunduğu düşünülmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 13, 43). Günümüze bir iz kalmamış olmasına karşın, bugün demiryolu hattının altından bir geçitle güneye devam eden ve muhtemelen Davutpaşa Kapısı'nın önündeki iskeleye geçişi sağlayan *Davutpaşa İskelesi Sokak*, kapının bu civarda bulunduğunu doğrulamaktadır.

Deniz yönündeki surlar

Sert rüzgâr ve dalgalara açık olan tarihi liman alanı, güney yönünde koyun iki ucundan başlayan, ortada giriş için bir aralığı olan iki mendirekle koruma altına alınmıştı. Limanın batı ucundan başlayarak önce güneydoğu, sonra doğu yönünde ilerleyen kol 420 m uzunluğundaydı. Diğer kol ise deniz içinde yer alan 62. kuleden başlayarak 150 m güneye uzanmakta sonra batıya dönerek 300 m ilerlemekteydi (Şekil 3.146 [Plan 16], Şekil 3.149 [Plan 17]). İki kol ortada birleşmemekte, doğu kolu daha güneyde yer almaktaydı. İki kol arasında bırakılan ve batıya bakan 30 m genişliğindeki açıklık antik limanın ilk girişi olmalıdır (Berger, 1993, s. 475). Gyllius'un belirttiği, *Belisarios*, ya da *Papaz Kulesi* olarak adlandırılan gözetleme kulesinin bulunduğu doğu yönündeki liman ağzının (Gyllius, 1997, s. 188) ise, bu yönden gelen gemilerin limana girişi için kullanıldığı düşünülmektedir.

Mendireklerin, limanı sert rüzgâr ve dalgaların yanı sıra, olası düşman saldırılarına karşı korumaları hedeflenmiş olmalıdır. Mendireklerin üzerinde yükselen sur duvarlarının ne zaman yapıldığı ve onarıldığı konusunda kesin bilgiler bulunmamaktadır. Gerek Mühendishane Haritası, gerekse Ayverdi'nin 19. yüzyıl İstanbul Haritasında 70., 71., 72. ve 74. kulelerin bu yöndeki sur hattından her iki yönde çıkıntı yaptığı tespit edilmiştir. 1956-1959 yıllarında Sahil Yolunun yapımı sırasında kıyıya dik uzanan Mustafa Kemal ve Namık Kemal Caddeleriyle bağlantı oluşturmak amacıyla yapılan işlemler sonunda deniz surlarının doğu ucunda yer alan bir duvar parçası dışında, bu sur hattına ilişkin izler silinmiştir.

(1) Bab-ı Cedid (2) Yenikapı İskelesi Meydanı (3) Kule (4) Kapı (5) Bostan Kapısı (6) İstida olunan kapı mahalli (7) Bostanlar beyninde kale duvarları
(8) Langa Sagir Bostanları (9) Langa Kebir Bostanları (10) Cami (11) Kumsal (12) Yalı menazilleri mahalli (13) Derya (14) Hamam iskelesi (15) Sandıkburnu

Şekil 3.282 : Yeni Mahallle ve çevresi (BOA, 1843, İ..MVL, D.49, G.949).

Deniz içinde yer aldığı bilinen, ancak sonradan limanın güneydoğu ucunun doldurulmasıyla Yeni Mahalle yerleşkesine dâhil olan 62. kuleden güneye doğru düz ilerleyen mendirek kalıntıları ve üzerindeki sur Sandıkburnu olarak anılan köşede 69. kuleye ulaşıyordu. Burada doksan derece dönerek batıya ilerleyen surların üzerinde, önceki kuleye yaklaşık 75 m mesafede 70. kule yer alıyordu. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan 1843 tarihli bir plana göre (Şekil 3.282), 69. kulenin yer aldığı Sandıkburnu'nun doğusunda ve kuzeyinde (4) ile işaret edilen yerlerde birer kapı bulunuyordu[162]. Bu kesimdeki duvarlar üzerine Osmanlı döneminde binalar inşa edilmesi önemli kayıplara yol açmıştır. 69. kule ve yakın çevresindeki düzgün kesme taş bloklarından örülü 1-1,5 m yüksekliğindeki bölümler 1950'li yıllarda Dirimtekin tarafından görülmüştür (Dirimtekin, 1953, s. 41). W. Müller-Wiener'in saptamalarına göre (Müller-Wiener, 2007, s. 317), 62. kuleden güneye doğru ilerleyen surda, olasılıkla erken Cumhuriyet döneminde bir değişikliğe gidilmiş, Yeni Kapı civarını içine alacak şekilde, kuzeydoğuya doğru 35 m kadar çıkıntı yapan ve ardından kuzeye yönelen kısım oluşturulmuştur.

Şekil 3.283 : Marmara Surları / 71. kule (Walker, 1883).

[162] Pervititch'in 1936 tarihli 56 numaralı paftasına göre, Yeni Mahalle yerleşkesini doğu ve güneyden çevreleyen surların üzerinde yapılar yükseliyordu (Pervititch, 2000). Muhtemelen mahallenin ilk kurulduğu senelerden itibaren inşa edilen bu yapılardan dolayı, ilgili Osmanlı Arşiv belgesinde bahsi geçmesine karşın, çizimde mahalleyi deniz tarafından çevreleyen surlar gösterilmemiştir. (BOA, 1843, İ..MVL, D.49, G.949)

69. kuleden batıya doğru ilerleyen mendirek, 70. kuleden 185 m ileride son bulmaktaydı. Doğu ve batı dalgakıranların uçları arasındaki 30 m açıklık Osmanlı döneminde duvarla kapatılmış; üzerine Kumsal Kapı açılmıştır (Dirimtekin, 1953, s. 41). Sandıkburnu dolaylarından başlayarak, surların gerisinde doğu-batı doğrultusunda uzanan Yenikapı Kumsalı Sokak'ın bağlandığı bu kapı, Yeni Mahalle'nin denize açılmasını sağlıyordu.

Şekil 3.284 : Marmara Surları / 74. kule (Walker, 1883).

Kumsal Kapı'nın 35 m batısında 71. kule bulunuyordu. 71. kulenin ardından mendirek üzerinde ortalama 50 m aralıkta dört kulenin daha yer aldığı belirlenmiştir. İstanbul'un sayısal haritalarında izleri daha net görülebilen 72. ve 74. kulelerin aksine, 73. ve 75. kulelerin varlığına işaret eden tek kaynak Dimitriadis Efendi'nin 1875 tarihli sahil panoramasıdır[163]. Panoramada, 71. kuleden sonra bir poterne ve ardından 72. kuleye yakın olarak beden duvarının üst seviyesinde üç pencerenin yer aldığı görülmektedir. 1883'te Walker'ın daha detaylı resmettiği 71. ve 74. kuleler, platform seviyesinde taş konsollarla dışarı taşan mazgal hattına sahip iki kule olarak dikkat çekmektedir (Şekil 3.282, 4.283). Dirimtekin'in incelemeleri sırasında genelde alt seviyeleri ayakta olan bu kesimdeki surların yapımında devşirme iri taş bloklar ve duvara dik olarak

[163] Dimitriadis Efendi'nin, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde yer alan Marmara Surları panoramasına bakılabilir.

yerleştirilmiş sütunlar kullanılmıştır (Dirimtekin, 1953, s. 42). İzleri kaybolan bu duvar ve kulelerin, Yenikapı Kumsalı Sokak'ın hemen güneyinde, bugün İstanbul Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi'ne ait alanın içinde kaldığı belirlenmiştir.

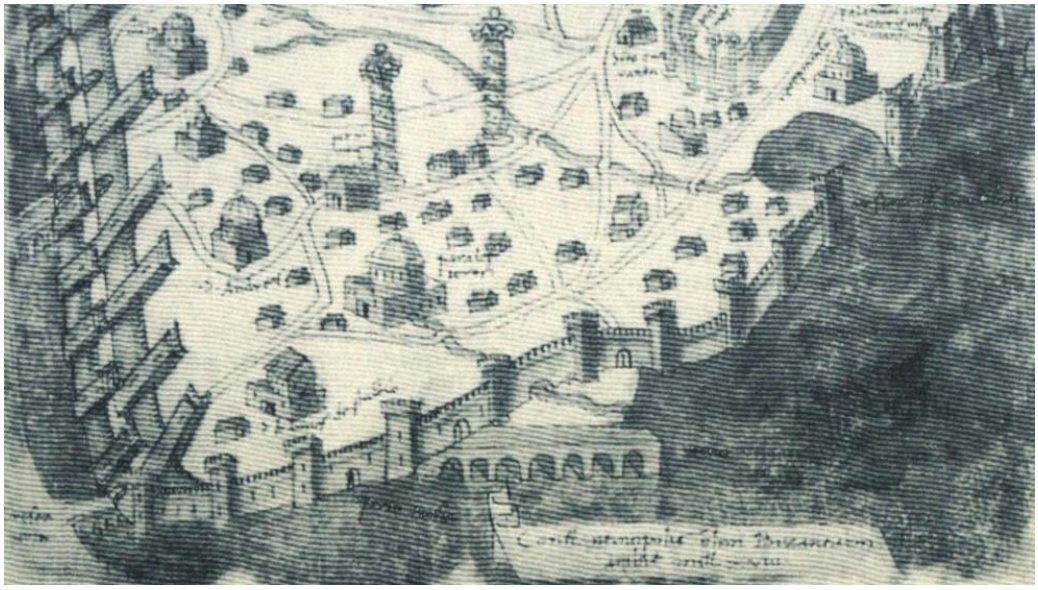
Şekil 3.285 : Marmara Surları / 76. kuleye ait olduğu düşünülen kalıntıya kuzeydoğudan bakış.

Marmara Surları, 74. kuleden sonra kuzeybatıya yönelmekte; F. Dirimtekin'in tespitlerine göre, 100 m ileride mendireğin batı ucunda kara tarafı surlarıyla birleştiği noktada 76. kule yer almaktaydı. Bugün 75. ve 76. kuleleri bağlayan duvar hattının güneyindeki alanda İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait spor tesisleri bulunmaktadır. Limanın doğu ucundaki 62. kule gibi gözetleme kulesi işlevi gördüğü düşünülen (Berger, 1993, s. 475) 76. kuleye ait güneydoğu duvarı deniz yönündeki sur hattından günümüze ulaşan tek parçadır. Yaklaşık 8 m uzunluğunda, 15 m yüksekliğindeki bu duvar kalıntısının kuzeydoğuya bakan kesitinde beş sıra tuğlalı hatıllar arasında taş sıralarından oluşan bir duvar örgüsü içinde alt ve üst katlara ait pencerelere işaret eden tuğla örgülü kemer başlangıç izleri dikkat çekmektedir (Şekil

3.285). Kalıntının kuzey cephesi tek sıra taş ve iki veya üç sıra tuğladan oluşan bir almaşık örgüye sahiptir; güneybatı ucunda, kulenin kesilmiş kuzeybatı duvarının kesiti görülmektedir. Burada almaşık örgülü dış cidarlar ve moloz çekirdek içinde duvar yüksekliğince, eşit aralıklarla yerleştirilmiş ahşap hatıllara ait izler vardır.

İç surlar

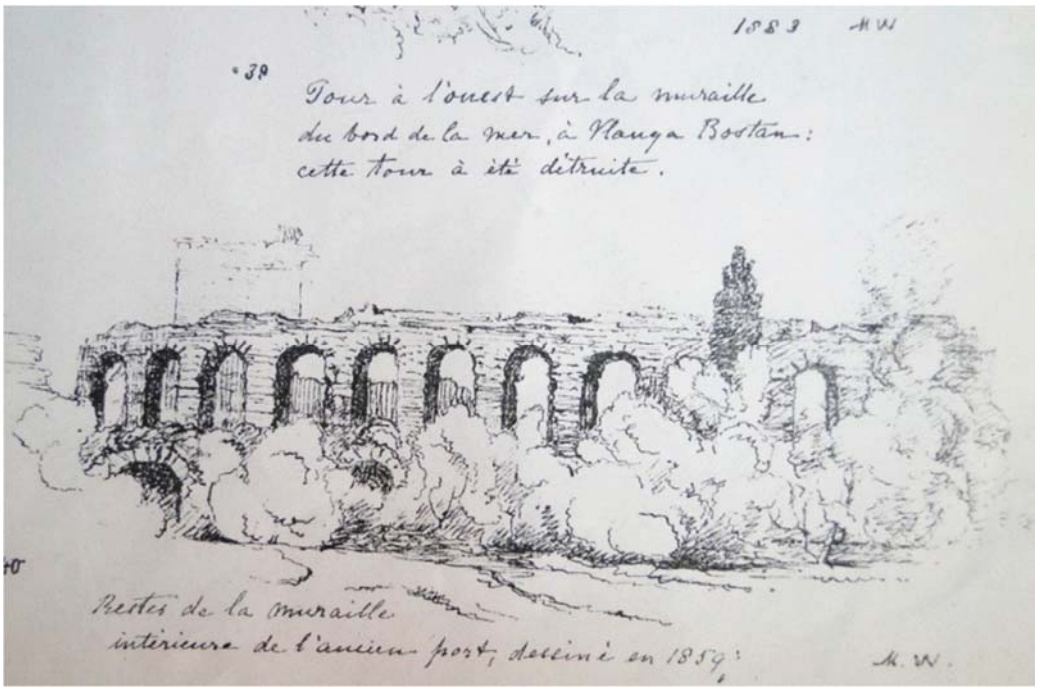
Buondelmonti'nin planında görüldüğü üzere (Şekil 3.286), liman alanı zamanla Lykos Deresi'nin taşıdığı millerle dolmuş ve burada bir kara parçası oluşmuştu. Bu kara parçasını güneyden çevreleyen bir iç sur inşa edilmiş; mendireklerle yeni duvar arasında kalan bölüm, 18. yüzyıl ortasına kadar küçük bir dış liman hizmeti görmüştür (Dirimtekin, 1953, s. 59). A. Berger, ilk olarak G. A. Vavassore'nin gravüründe görünen bu surların İstanbul'un fethinden sonra inşa edildiklerini ileri sürmektedir (Berger, 1993, s. 473); ancak, günümüze hiç izi kalmamış olan bu sur hattının ilk yapım tarihiyle ilgili hüküm vermek olanaksızdır.

Şekil 3.286 : Cristoforo Buondelmonti'nin 1420 tarihli Konstantinopolis planında Langa Limanı.

İç surlar, limanın doğu ucundaki Bostan Kapı'dan başlayarak güneybatı yönünde 200 m ilerledikten sonra güneye dönmekte, 150 m kadar sonra Kumsal Kapı'nın kuzeyinde deniz tarafı suru ile birleşmekteydi (Şekil 3.146 [Plan 16], Şekil 3.149 [Plan 17]). Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan 1843 tarihli belge ve çizime göre (Şekil 3. 282), iç surların güney ucunda ve kuzeyinde Yeni Mahalle'den bostan alanlarına geçişi sağlamak amacıyla iki yeni kapı açılmıştır (BOA, 1843, İ..MVL, D.49, G.949).

Duvarın üzerinde bu iki kapının bulunduğu, 100 m uzunluğundaki doğu ucu, 1871'de demiryolu hattının yapımı sırasında yıkılmıştır. 1883 senesinde Walker'ın resmetmiş olduğu (Şekil 3.287) bölümler ise 1950'lere kadar ayakta kalmıştır (Dirimtekin, 1953, s. 38-39). F. Dirimtekin, iç sur kalıntıları arasında, surların iç tarafında, girişleri dış limana bakan, depo olarak kullanılmış olması muhtemel mağazaların yer aldığını belirtmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 38). Mağazaların gerisinde, bir set üzerinde yükselen surların Büyük Langa bostanlarına bakan cephelerindeki kazamat nişleri, F. Dirimtekin tarafından görülmüştür (Dirimtekin, 1953, s. 38). Pervititch haritasında iç surların batı kanadında, surdan çıkıntı yapan dörtgen planlı bir kalıntı görülmektedir (Pervititch, 2000, Pafta 56). 1843 tarihli haritada yer almayan bu harap yapının bir depo, ya da kule kalıntısı olabileceği düşünülmüştür. 1960'lı yıllarda İstanbul'un aldığı yoğun göçün, özellikle Yeni Mahalle ve yakın çevresinin sosyal dokusunda yarattığı değişim ve artan yapılaşma (Gülersoy, 2008, s. 87), mahalleyi kuzeybatıdan çevreleyen bu surların yok olmasını hızlandırmış olmalıdır. İç surların batı yönünde 20. yüzyıl ortalarına kadar ayakta olan kısımlarının izlediği hat ve yakın çevresi bugün küçük sanayi işletmelerine ait, çoğunlukla tek katlı yapılarla kaplanmış durumdadır.

Şekil 3.287 : Langa Limanı iç surlarının 1859'daki görünüşü (Walker, 1883).

3.3.2.5 Davutpaşa Kapısı ile Samatya Kapısı arasındaki surlar

76. kuleden sonra sur kalıntıları batıya doğru yaklaşık 500 m izlenebilmektedir (Şekil 3.149 [Plan 17], Şekil 3.155 [Plan 18]). 76. kulenin batısında, Marmara Surları'nın başlıca kapılarından Davutpaşa Kapısı yer alıyordu. F. Dirimtekin, 16. yüzyılda Rumca yazılmış anonim bir kaynakta, Davutpaşa Kapısı civarında I. Basileos dönemine (867-886) ait bir kitabeden bahsedildiğini belirtmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 67). Başlangıçta 150 m kadar güneybatıya doğru ilerleyen sur hattının, oldukça aşınmış durumdaki deniz cephesi beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından oluşmakta; şehir içine bakan yönde kazamat nişleri yer almaktadır (Şekil 3.288). Zemin kat seviyesindeki kazamat nişlerinin, sur hattının çevresinde zemin seviyesi yükseldiğinden, sadece kemerleri görülebilmektedir. Cephenin birinci kat seviyesinde de kazamat nişlerinin yer aldığını gösteren izler bulunmaktadır (Şekil 3.289). Ancak, tüm cephede dış cidar 1-2 sıra tuğla ve tek sıra taştan oluşan almaşık düzenle yenilenmiş, bu nedenle zemin ve üst kat seviyesindeki kazamat nişleri kapatılmıştır. Kazamatlar genel olarak 2,40 m genişliğinde ve tespit edilebilen bölümlerde 1,60 m derinliktedir. Öte yandan, surun güneye çıkıntı yapmadan önceki batı ucunda 18 m uzunluğundaki ve şehir içine doğru 3,30 m girinti yapan kısımda ise ortalama 1,75 m genişlikte daha küçük beş kazamat nişi bulunmaktadır.

Şekil 3.288 : Yenikapı'da limanın kara ve deniz yönündeki surlarının birleştiği batı ucundan batıya doğru uzanan deniz surlarına doğudan bakış.

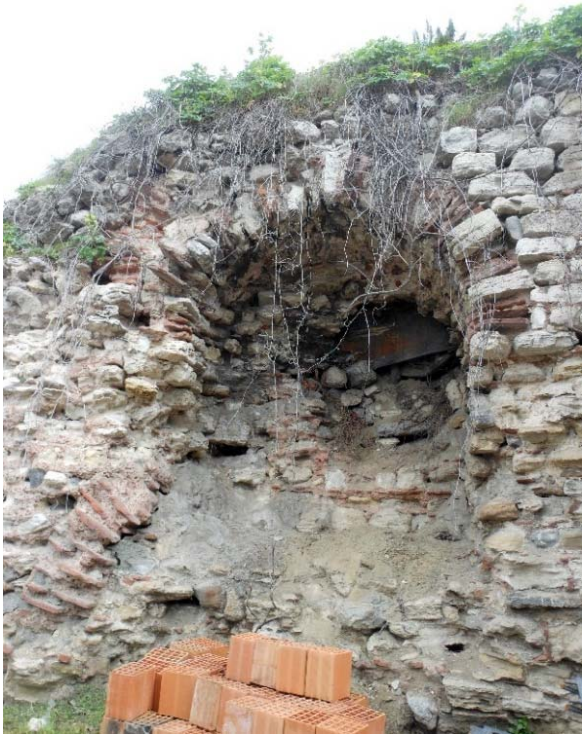

Şekil 3.289 : Marmara Surları / 76. kuleden batıya uzanan duvarın şehir içi yönündeki kazamat nişleri.

Sur hattının güneye doğru 25 m çıkıntı yaptığı köşede (Şekil 3.290) 77. kulenin yer alabileceği düşünülmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 43). Ancak yerinde yapılan incelemelerde bu noktada bir kulenin olabileceğine dair yeterli ize rastlanmamıştır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan kısmın kuzey ucunda, sur yüksekliğinde olan nişin kemeri diğer kazamat nişi kemerlerinden farklı olarak üç sıra tuğla ve tek sıra taştan almaşık düzenle örülmüştür (Şekil 3.291). Bu noktadan iç köşeye kadar devam eden duvar iki tuğla ve tek taş sırasından almaşık düzenle örülmüştür. Ardından batıya yönelerek düz bir hat üzerinde ilerleyen sur, 140 m ileride 78. kuleye bitişmektedir (Şekil 3.155 [Plan 18]).

Şekil 3.290 : Marmara Surları / 77. kulenin bulunduğu ileri sürülen köşeye şehir içinden bakış.

Şekil 3.291 : Marmara Surları / 76. kuleden 150 m güneybatıda surun güneye yöneldiği köşedeki almaşık örgülü niş kemeri.

Bu kesim surların şehir içine bakan kuzey yönünde, köşe noktasından başlayarak kazamat nişlerine ait, bir buçuk tuğladan kemerler zemin kat seviyesinde sıralanmaktadır (Şekil 3.292). Cephenin üst seviyesinde de kazamat nişlerine ait tuğla kemer izleri yer almaktadır. Ancak tüm kazamat nişleri, muhtemelen cephenin yenilenmesi sırasında, taş ve tuğladan almaşık düzenle örülerek kapatılmıştır. Batıya doğru devam ederek 78. kuleye bitişen surun batı ucunun şehir içine bakan kuzey cephesi ise kaba yonu taş sıralarından oluşmaktadır. Taş sıralarının döküldüğü bazı noktalarda tuğla kemer izleri ortaya çıkmıştır (Şekil 3.293). Ardından surun güneydoğuya doğru çıkıntı yaptığı yerde, 78. kuleye ait izler bulunmaktadır (Şekil 3.294). Dörtgen planlı kule sur hattından denize doğru 10 m kadar çıkıntı yapmaktadır. Kuleye, geride inşa edilen demir korkuluklu duvar nedeniyle girilememektedir.

Şekil 3.292 : Marmara Surları / 77. kulenin bulunduğu varsayılan köşeden batıya doğru devam eden surun şehir içine bakan kuzey cephesi.

Şekil 3.293 : Marmara Surları / 77. ve 78 kuleler arasındaki beden duvarının doğu ucunun kuzeyden görünüşü.

Şekil 3.294 : Marmara Surları / 78. kuleye batıdan bakış.

78. kuleden sonra batı-güneybatı yönünde ilerleyen sura ait izler Sahil Yolu'na kadar yaklaşık 75 m takip edilebilmektedir (Şekil 3.155 [Plan 18]). 1,5-2 m yüksekliğinde korunmuş sur kalıntıları parçalar halinde günümüze ulaşmıştır. Kennedy Caddesi ile Samatya Sahili Sokağı arasında kalan Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 1 numaralı binanın güney yönündeki bahçesinin sınırları içinde bazı sur parçaları görülebilmektedir (Şekil 3.295). Ardından batı yanında 3 numaralı binanın güneye bakan verandası altında sur duvarına ait izler yer almakta, daha batıdaki 5 numaralı binanın güneyinde, 10 m uzunluğa ve bugünkü zemin seviyesine göre 3,5 - 4 m yüksekliğe sahip olan sur parçasıyla sona ermektedir (Şekil 3.296). Vaktiyle bu parçanın batı ucundan kuzeye doğru 15 metrelik bir girinti yapan deniz suru, ardından batıya yönelerek Etyemez'e kadar uzanıyordu.

Şekil 3.295 : Marmara Surları / Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 1 numaralı binanın güneyinde, bahçe içinde yer alan tuğla kemer parçaları.

Şekil 3.296 : Marmara Surları / Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 5 numaralı binanın güneyinde yer alan sur parçası.

Eski haritalarda, 79. kulenin surun kuzeye doğru girinti yaptığı iç köşeden yaklaşık 25 m batıda yer aldığını görülmektedir[164]. Bugün bu mevkide, Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 17 numaralı binanın doğu yanında 8 m uzunluğunda ve bugünkü zemin seviyesine göre 5 m yükseklikte olan kalıntı (Şekil 3.297) bunu desteklemektedir (Şekil 3.155 [Plan 18]). Duvar, 79. kulenin şehir içine bakan duvarının yeriyle örtüşmektedir. Ek olarak sur kalıntısı üzerinde yer alan tuğla kemerli açıklığın kuleyle bağlantılı olabileceği düşünülmektedir (Şekil 3.297). Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 17 numaralı binanın batı tarafında ise 6 m uzunluğunda, 4 m yükseklikte korunmuş sur parçası bulunmaktadır. Her iki sur kalıntısının iki yöndeki cepheleri iki sıra tuğla ve tek sıra taştan almaşık düzende örülüdür (Şekil 3.298).

[164] 79. kulenin yeri Alman Mavileri'nin L5 numaralı paftasından yararlanılarak belirlenmiştir.

Şekil 3.297 : Marmara Surları / Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 17 numaralı binanın doğusunda yer alan sur parçasının kuzey cephesi.

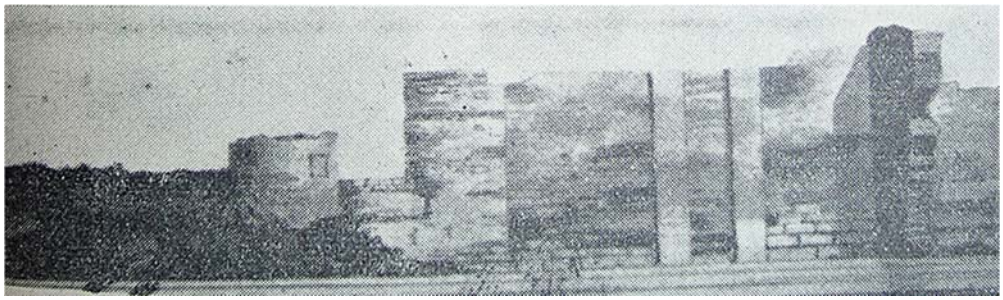
Şekil 3.298 : Marmara Surları / Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 1 numaralı binanın güneyinde yer alan sur izleri.

79. kuleden batıya doğru devam eden sur hattı, muhtemelen eski kıyı çizgisine paralel olarak, sırasıyla 75 m batıda ve bundan 55 m sonra, kuzey yönünde yaklaşık 10 m'lik girintiler yapıyordu (Şekil 3.155 [Plan 18]). Bu kısım surlar yok olmuş; ancak ikinci girintiden sonra tekrar batı yönünde ilerleyen sur duvarına ait izler kısmen günümüze ulaşmıştır (Şekil 3.157 [Plan 19]). Sahil Yolu'nun kuzeyinde Samatya Sahili Sokağı'na açılan 2 numaralı binanın batı kenarında yer alan 5 m uzunluğundaki sur parçası, üzerini saran sarmaşıklardan dolayı güçlükle seçilebilmektedir. Bu parçadan 20 m batıda tekrar ortaya çıkan sur kalıntıları ise, demiryolu hattının güney duvarıyla kesilene kadar 35 m izlenebilmektedir. 1-2 m yükseklikte korunan sur kalıntısının denize bakan güney cephesi zeminden başlayan kesme taş sıralarının ardından beş sıra tuğlalı hatılla son bulmaktadır (Şekil 3.299). Surun doğu ucunda, cephe düzensiz dizilmiş kaba yonu taş ve tuğla sıralarından örülüdür.

Şekil 3.299 : Marmara Surları / 80. ve 81. kulelerin bulunduğu yere karşılık gelen sur duvarı.

Bu kalıntının yerinin, Dimitriadis Efendi'nin 1875 tarihli panoramasında bu civarda resmedilen (Şekil 3.300), birbirine yakın iki dairesel planlı kulenin (80. ve 81. kuleler) bitiştiği surun konumuyla örtüştüğü düşünülmektedir. F. Dirimtekin'in, vaktiyle bu iki kule arasında yer aldığını ileri sürdüğü Bizans poternesine ilişkin yeterli bilgiye ulaşılamamıştır.

Şekil 3.300 : Dimitriadis Efendi'nin panoramasında 80. ve 81. kuleler (Dirimtekin, 1953).

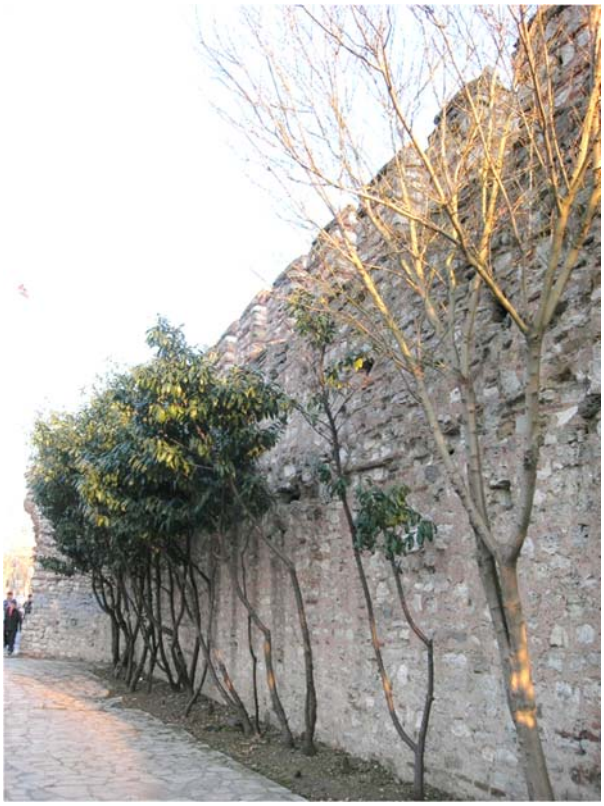
81. kulenin bulunduğu tahmin edilen noktadan batıya doğru 30 m kadar devam eden sur, ardından güneye saparak 45 m ilerliyor ve pahlı bir köşeyle batıya yöneliyordu (Şekil 3.157 [Plan 19]). Doğu-batı doğrultusunda uzanan bölüm demiryolu; kuzey-güney doğrultusunda uzanan kısım Sahil Yolu yapımı sırasında yıkılmış olmalıdır. Sahil Yolu'nun güneyinde kalan sur bölümü ise bugün ayaktadır. Güneybatıya doğru dönerek 10 m uzunluğunda bir pah yapan köşe, yarısından kesilmiştir. Sur, ayakta olan köşeden batıya yönelerek 20 m ilerlemekte, ardından güneye doğru 25 m çıkıntı yapıp, 5 m uzunluğunda pah veren bir başka köşeden sonra tekrar batıya uzanmaktadır. Devamında doğu-batı doğrultusunda 20 m ilerleyip, güney yönünde 20 m uzunluğunda bir çıkıntı daha yaptıktan sonra, yine batıya yönelmektedir. 82. kule, hattın batıya döndüğü bu köşede şehir içinden sura bitişmektedir. Kulenin bulunduğu köşeden batıya doğru 28 m ilerleyen sur, kuzeye doğru 15 m kadar girinti yaptıktan sonra 65 m batıya uzanıp, geniş bir yay çizerek 18 m devam edip, Sahil Yolu'yla kesilmektedir. Kaybolan bölüm kuzeybatıya doğru 35 m ilerledikten sonra güney-güneybatı yönüne saparak düz bir hat boyunca devam ediyordu (Şekil 3.157 [Plan 19]).

Sahil Yolu'nun güneyinde yer alan bu kısım surlar mazgallı açıklıklar seviyesine kadar korunmuştur. 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen restorasyonla[165], her iki yönde de cepheler pek çok noktada yenilenmiştir. Sur kalıntılarının 82. kuleye kadar uzanan kısmının doğu-batı doğrultusunda uzanan ilk bölümünün denize bakan güney cephesi zemin hizasında beş sıra tuğlalı hatıl sırasıyla başlamakta, üst seviyelerde kesme ve kaba yonu taş sıralarıyla devam etmektedir (Şekil 3.301). Şehir içine bakan cephe ise moloz taşla örülmüştür (Şekil 3.302).

[165] 23.6.1993 tarihli ve 4695 sayılı Koruma Kurulu kararı ile hazırlanan projelere göre restorasyon çalışmaları yapılmıştır

Şekil 3.301 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının doğu yarısına güneyden bakış.

Şekil 3.302 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarına ait kalıntıların doğu ucunun şehir içinden görünüşü.

Bu bölümden sonra kuzey-güney doğrultusunda ilerleyen ikinci bölümün dendanları kaybolmuştur. Denize bakan doğu cephesi sadece kesme ve kaba yonu taş sıralarından oluşmaktadır (Şekil 3.303). Beş sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından örülü batı cephesinde yedi kazamat nişi yer almaktadır (Şekil 3.304). Ek olarak en kuzeyde vaktiyle bir başka kazamat nişinin olduğunu gösteren bir tuğla kemer başlangıç izi bulunmaktadır. Cephe yüksekliğinde olan kazamat nişlerinden en güneydeki hariç diğerleri iki sıra tuğla ve tek sıra kesme taştan almaşık düzenle örülerek kapatılmıştır. Kazamat nişleri tuğla kemerle sonlanmaktadır. Ancak duvarın güney ucunda, diğerlerine göre daha alçak olan kazamat nişi taş ve tuğladan almaşık örgülü kemerle sonlanmaktadır.

Şekil 3.303 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının güneye doğru çıkıntı yapan ilk kısmının doğu cephesi.

Surun batıya yönelerek devam eden bölümünün denize bakan güney cephesi kesme ve kaba yonu taş sıralarından örülüdür (Şekil 3.305). Şehir içine bakan kuzey cephesinin doğu yarısında cephe örgüsü iki sıra tuğla ve tek sıra taştan almaşık düzende, güneye yöneldiği köşeye kadar batı yarısı ise beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından oluşmaktadır (Şekil 3.306). Batı yarısında tuğla kemerle sonlanan dört kazamat nişi yer almaktadır. En batıdaki kazamat nişinin içinde, vaktiyle kıyıya açılan bir poterneye (50. kapı) ait olduğu düşünülen izler seçilebilmektedir. Ortadaki iki kazamat nişi, kaba yonu taş ve tuğlayla örülerek kapatılmıştır.

Şekil 3.304 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının güneye doğru çıkıntı yapan ilk kısmının batı cephesi.

Şekil 3.305 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının batıya doğru uzanan ikinci kısmının güney cephesi.

Şekil 3.306 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının batıya doğru uzanan ikinci kısmının güney cephesi.

Surun güneye yönelerek 82. kuleye doğru uzanan bölümünün denize bakan doğu cephesi genel olarak kesme taş örgülüdür (Şekil 3.307). Cephenin yaklaşık ortasında yer alan tuğla hatılın üzerinde yarım bir tuğla kemer, bu kemerin tepe noktasından üç taş sırası yukarıda başlayan ve kuzeye doğru uzanan bir diğer tuğla hatıl yer almaktadır. Muhtemelen 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen restorasyon sırasında tümüyle yenilenen hatıllar, beş sıra tuğlalıdır. Cephe kısmen ayakta olan dendanlarla son bulmaktadır. Şehir içine bakan doğu cephesinin 82. kuleye kadar uzanan bölümünde seğirdim seviyesine çıkışı sağlayan bir merdiven yer almaktadır (Şekil 3.308).

Şekil 3.307 : Marmara Surları / 81. ve 82. kuleler arasında uzanan sur duvarının güneye çıkıntı yapan ikinci kısmının doğu cephesi.

Surun denize doğru çıkıntı yapan güney kesiminin güneydoğu köşesine, şehir içi yönünden bitişen 82. kule dörtgen planlıdır (Şekil 3.157 [Plan 19]). Kuleye zemin kat seviyesinde kuzey ve batı yönlerinden birer kemerli açıklıkla geçiş sağlanmaktadır (Şekil 3.308, Şekil 3.309). İki katlı olan kuleye geçişlerin üzerinde birinci kat seviyesinde birer kemerli açıklık daha yer almaktadır. Batıdaki açıklık taş ve tuğlayla örülerek kapatılmıştır. Kulenin güney ve doğu duvarları üzerinde ise, gerek zemin gerekse birinci kat seviyesinde birer kemerli niş bulunmaktadır. Kulenin üst örtüsüne ait bir iz kalmamıştır. Kuzey cephesinin ortasında kulenin kemerli diğer girişi ve üzerinde yer alan kemerli açıklığın her iki yanında kenarlarda payanda benzeri çıkıntılar yer almaktadır (Şekil 3.308). Batı cephesinde zemin kat seviyesindeki kemerli geçişin iki yanında yer alan girintilerin ve bunların üzerinde bulunan tuğla kemer izlerinin kazamat nişlerine işaret ettiği düşünülmektedir (Şekil 3.309). Kule

platform seviyesinde, denize bakan yönden mazgallı açıklıklarla sınırlanan seğirdim yoluyla güney ve doğu yönlerinden çevrelenmektedir. 82. kule, yaklaşık beş sıra tuğlalı hatıllar arasında beş sıra kesme taştan oluşan duvarlarla çevrilidir. Kulede kapıların ve nişlerin kemerleri bir buçuk tuğladan örülüdür.

Şekil 3.308 : Marmara Surları / 82. kule ve kuzeyindeki merdivene kuzeybatıdan bakış.

82. kulenin yer aldığı köşeden batıya doğru ilerleyen, ardından kuzeye doğru dönen, 65 m sonra batı yönünde ilerleyen surun denize bakan cepheleri (Şekil 3.310, Şekil 3.311) rıhtım seviyesinde iri taş bloklar, bazı kısımlarda duvarın dikine yerleştirilmiş sütun taşları ve kesme taş sıralarıyla başlamakta; beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından örülü olarak devam etmektedir. Ancak surun kuzey-güney doğrultusundan batıya yöneldiği köşeden başlayarak, 50 m uzunluğundaki bölümün güney cephesi kesme taş örgülüdür (Şekil 3.311). Şehir içine bakan yönde, 82. kuleden batıya doğru uzanan bölümün kuzey cephesinin ve kuzeye yönelerek 15 m devam eden bölümün doğu cephesinin zemin kat seviyesinde yer alan üç kazamat nişi kısmen örülerek kapatılmıştır (Şekil 3.312, Şekil 3.313).

Şekil 3.309 : Marmara Surları / 82. kuleye batıdan bakış.

Şekil 3.310 : Marmara Surları / 82. kule ve yakın çevresine güneyden bakış.

Şekil 3.311 : Marmara Surları / 82. kuleden batıya doğru uzanan surun kıyıdaki bölümün batı ucu.

Şekil 3.312 : Marmara Surları / 82. kuleden batıya doğru devam eden bölümün kuzey cephesi.

Şekil 3.313 : Marmara Surları / 82. kulenin batıya doğru ilerleyen surun kuzeye yöneldiği bölümün doğu cephesi.

Şekil 3.314 : Marmara Surları / 82. kulenin batısında kuzeyden batıya yönelerek ilerleyen bölümün kuzey cephesi.

Surun tekrar batıya yönelerek ilerleyen kısmının şehir içine bakan cephesinin doğu yarısı sadece taş sıralarından örülü ve sağırdır (Şekil 3.314). Batı ucuna doğru yedi kazamat nişi yer almaktadır (Şekil 3.315). Bunlardan en doğudakinin yarısı seçilmektedir. En batıdaki kazamat nişi ise diğerlerine göre daha yüksek olmasıyla dikkat çekmektedir. Şehir içine bakan cepheler, kazamat nişlerinin yer aldığı bölümlerde zemin seviyesinden itibaren beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından, üst seviyelerde sadece kesme taş örgülüdür.

Şekil 3.315 : Marmara Surları / 82. kulenin batısında kuzeyden batıya yönelerek ilerleyen bölümün batı ucu.

Şekil 3.316 : Marmara Surları / 82. kulenin batısında kuzeyden batıya yönelerek ilerleyen bölümün batı ucunun güneybatı cephesi.

Surun güneybatıya doğru bir yay çizerek yön değiştirdiği batı ucununun denize bakan güneybatı cephesinin rıhtıma inen bölümlerinde büyük kaya parçaları bulunmakta, bunların batısında tuğladan örgülü bir çıkıntı yer almaktadır. Cephe üst seviyelere doğru taş sıralarıyla devam etmektedir (Şekil 3.316). Şehir içine bakan kuzeydoğu cephesi ise düzensiz taş ve tuğla sıralarından örülmüştür (Şekil 3.317).

Şekil 3.317 : Marmara Surları / 82. kuleden batıya doğru devam eden surun Sahil Yolu ile kesintiye uğrayan batı ucunun şehir içinden görünüşü.

Şekil 3.318 : Marmara Surları / 83. kule (Dirimtekin, 1953).

Sur hattının 82. kuleden sonraki bölümü, kuzeybatı yönünde bir yay çizerek 30 m ilerledikten sonra batı-güneybatı yönünde düz bir hat olarak uzanmaktaydı; Sahil Yolu'nun yapımıyla yok olan bölüm, 75 m ileride 83. kuleye bitişiyordu (Şekil 3.157 [Plan 19]). 1950'lerin başına ait fotoğrafta (Şekil 3.318), kule ve ona doğudan bitişen beden duvarının alt seviyelerinin büyük ölçüde aşınmış olduğu, üst seviyelerde kesme taş dokunun korunmuş olduğu görülmektedir. 83. kuleden sonra güney-güneybatı yönünde ilerleyen surun ilk 50 metrelik bölümü yıkılmıştır. Ancak bu kısmın batısında, sur hattının kuzeybatıya yöneldiği köşeye kadar uzanan bölümün izleri, Sahil Yolu'nun kuzey kenarı boyunca ayaktadır.

Şekil 3.319 : Marmara Surları / 83. ve 84 kuleler arasındaki sur duvarı üzerindeki payandalar.

Denize bakan yönde, bugünkü zeminden 7 m ile 8 m arasında değişen yükseklikte günümüze ulaşan bölüm 90 m sürmekte; kuzeybatıya yöneldiği köşede demiryolu hattı ile kesişerek kesintiye uğramaktadır (Şekil 3.157 [Plan 19]). Sur kalıntılarının doğu ucundan 20 m batıda, deniz yönünden suru destekleyen, birbirine 5 m mesafede iki payanda yer almaktadır (Şekil 3.319). Payandaların 6,5 m doğusunda tuğla kemerli bir açıklık yer almaktadır. 1,5 m genişliğe ve bugünkü zemin seviyesine göre yaklaşık 2 m yüksekliğe sahip geçişin sonradan açılmış olması muhtemeldir. Bu bölgedeki surların, denize ve şehir içine bakan cepheleri kesme taş örgülüdür. Bununla birlikte, denize bakan güney cephesinde, alt seviyelerin dış cidar taşları tümüyle döküldüğünden gerideki moloz iç örgü ortaya çıkmıştır. Payandalar, zeminden yukarıya doğru daralmaktadır. Doğudaki payanda ve iki payanda arasında kalan duvar beş sıra tuğlalı hatıllar arasında beş sıra kesme taş örgülüdür. Diğer payanda ise, sadece kesme taşla örülmüştür. Üst seviyede, payandalar arasında uzanan tuğla kemerden geriye başlangıç izleri kalmıştır. Payandaların sura bitiştiği noktanın şehir içine bakan yönünün zemin kat seviyesinde bir buçuk tuğladan örülü bir kemer bulunmaktadır.(Şekil 3.320).

Şekil 3.320 : Marmara Surları / 83. ve 84 kuleler arasındaki payandalı bölümün şehir içi yönünden görünüşü.

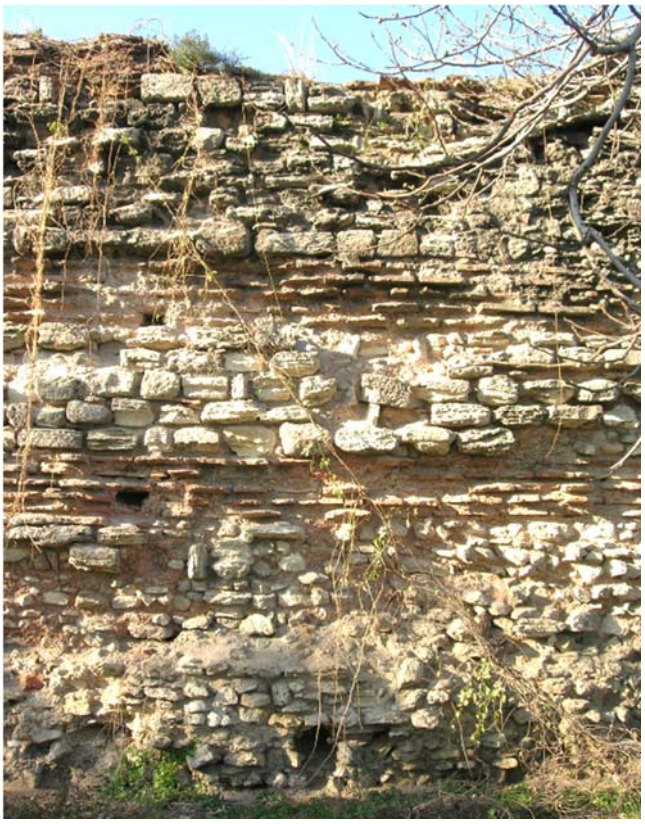

Şekil 3.321 : Marmara Surları / Payandalı kısım ile 84. kule arasında almaşık örgülü duvara şehir içi yönünden bakış.

Payandalı kısımdan vaktiyle 25 m batıda yer alan 84. kuleye kadar uzanan surun güney ve kuzey cepheleri 1-2 sıra tuğla ve tek sıra taştan almaşık düzenle örülmüştür (Şekil 3.321). Ayakta olmayan 84. kulenin sur hattına bitiştiği yerlere ait izler, surun denize bakan cephesi üzerinde seçilebilmektedir (Şekil 3.322). Bu izler arasında, cephenin üst seviyesinde göze çarpan tuğla örgülü kemerin, kulenin tonozuyla bağlantılı olabileceği düşünülmektedir. 84. kuleden surların kesintiye uğradığı batı ucuna kadar uzanan bölümün şehir içine bakan yönünde kazamat nişleri yer almaktadır. Bu bölümde surun denize ve şehir içine bakan iki cephesi de beş sıra tuğlalı hatıllar arası beş sıra kesme taş örgülüdür (Şekil 3.323). Üst seviyelerde ise, dış cidar yer yer bir sıra tuğla ve bir sıra taştan almaşık düzende yenilenmiştir.

Şekil 3.322 : Marmara Surları / 84. kulenin bulunduğu yere güneyden bakış.

Şekil 3.323 : Marmara Surları / 84. ve 85. kuleler arasındaki duvar örgüsü.

Şekil 3.324 : Marmara Surları / 85. kulenin kuzeydoğu cephesi.

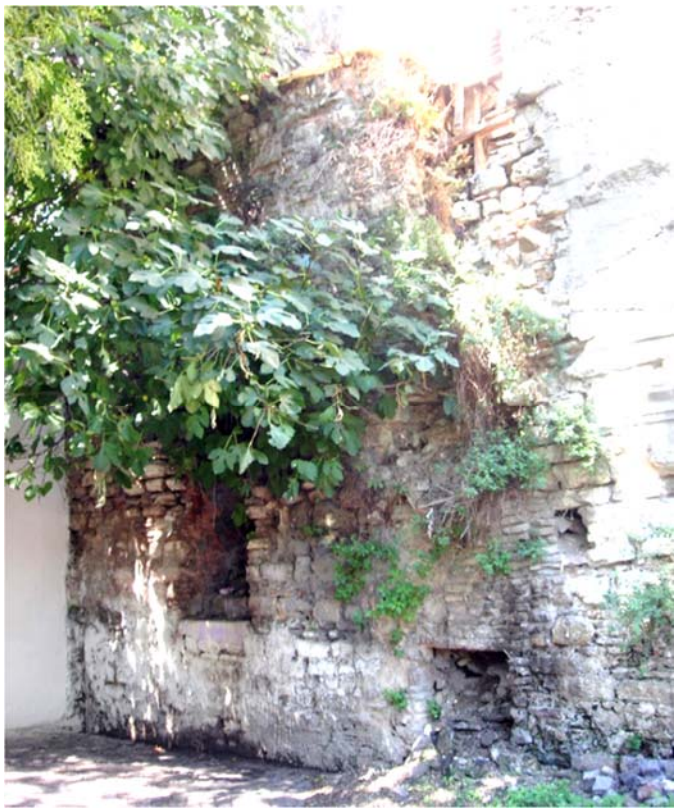
Kesintiye uğradığı köşeden sonra güneybatı yönünde devam eden sur, kuzeybatı yönünde 28 m ilerleyerek 85. kuleye bitişiyordu. 1871 senesinde demiryolunun yapımıyla duvar yıkılmış; 85. kule ise demiryolu hattının gerisinde günümüze ulaşmıştır. İçine girilemeyen kule büyük ölçüde ayaktadır. Kuzeybatı cephesi bitkilerle sarılı vaziyettedir. Kehribar Sokak'a bakan, beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından örülü kuzeydoğu cephesinin birinci kat seviyesinde iki sıra tuğladan kemerli bir açıklık yer almaktadır (Şekil 3.324). Demiryoluna bakan güneydoğu cephesinde farklı örgüler bir aradadır (Şekil 3.325). Cephenin üst seviyesinde yer alan tonoz izi dikkat çekicidir. Güneybatı yönünde kuleye bir bina bitiştiğinden, küçük bir parçası görülebilen güney ucu, 1-2 sıra tuğla ve tek sıra taştan almaşık düzendedir; yer yer taşların arasındaki düşey derzlere de tuğla yerleştirilmiştir.

Şekil 3.325 : Marmara Surları / 85. kulenin demiryoluna bakan güneydoğu cephesi.

Sur hattı, 85. kuleden sonra güneybatı yönünde 170 m uzandıktan sonra güneye yönelip, 40 m ileride kesintiye uğramaktadır. Demiryolu hattının gerisinde kalan bu kesimdeki surlar, genel olarak denize bakan yönde İçkalpakçı Sokak ve şehir içi yönünde Büyük Kuleli Caddesi boyunca sıralanan binalar arasında kalmıştır. Bununla birlikte yer yer bazı bölümleri görülebilmektedir (Şekil 3.157 [Plan 19]). Surun görülebilen bölümlerinin denize bakan güneydoğu cephesinde (Şekil 3.326), beş sıra

tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından örülü kısımlar ve özellikle üst seviyelerde taş ve tuğlayla yenilenmiş dış cidarlar seçilmektedir.

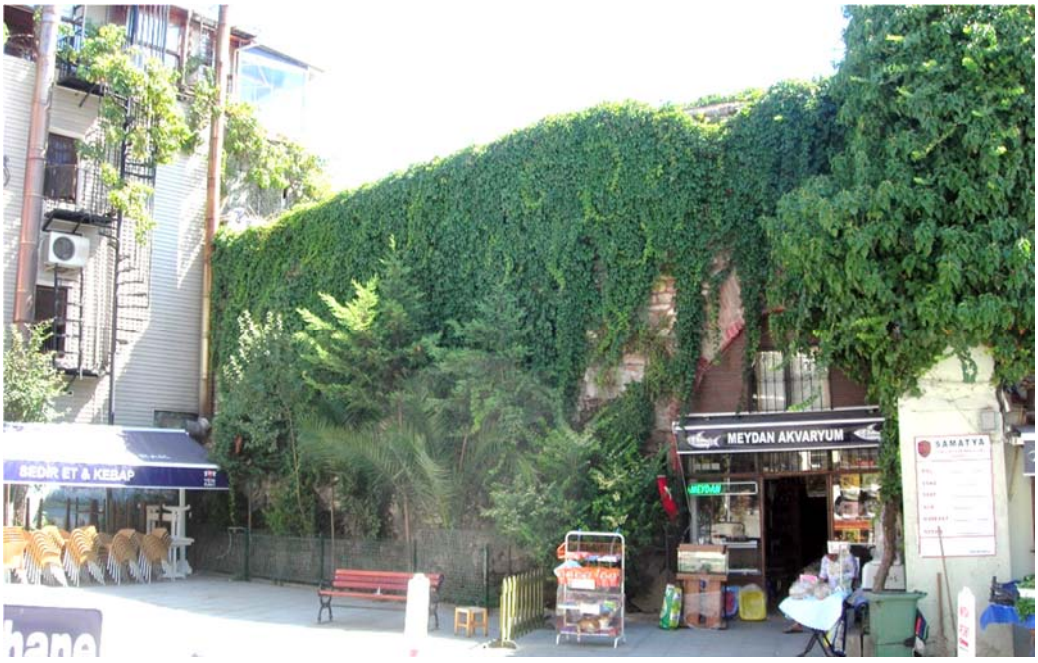

Şekil 3.326 : Marmara Surları / 85. kuleden batıya doğru ilerleyen surdan bir bölüm.

85. kuleden 105 m güneybatıda, İçkalpakçı Sokak üzerindeki 35 numaralı bina gerisinde 87. kule yer almaktadır. Günümüze ulaşan 85. ve 87. kuleler arasında 86. kule bulunmaktaydı (Dirimtekin, 1953, s. 47). Dörtgen planlı 87. kule binalarla çevrelenmiş olduğundan içine girilememektedir. Bununla birlikte, kulenin, bir sıra taş, bir sıra tuğladan almaşık düzende örülü olan en üst seviyesi Koca Mustafa Paşa tren istasyonundan kısmen görülebilmektedir (Şekil 3.327). Bu kuleden 50 m güneybatıda, sur hattının güneye yöneldiği köşede, 88. kule kısmen ayaktadır. Çokgen planlı olduğu bilinen (Dirimtekin, 1953, s. 47) kulenin üzerine tek katlı bir yapı inşa edilmiştir. Şehir içine bakan yönde, kuleye girişin kapatılmasıyla oluşturulan mekânda, bugün evcil hayvan dükkanı yer almaktadır (Şekil 3.328). 88. kuleden sonra güneye doğru devam eden sur duvarının üzerinde, kuleye 22 m mesafede Samatya Kapısı yer alıyordu. Bugün kapının bulunduğu noktada duvar 5 metrelik bir kesintiye uğramaktadır. 88. kule ve güneye doğru ilerleyen surun görülebilen bölümleri sadece taş sıralarından oluşmaktadır.

Şekil 3.327 : Marmara Surları / 87. kuleye batıdan bakış.

Şekil 3.328 : Marmara Surları / 88. kulenin girişine ait kemerli açıklığın şehir içinden görünüşü.

3.3.2.6 Samatya Kapısı ile Narlı Kapı arasındaki surlar

Samatya Kapısı'nın ardından güneye doğru 15 m uzanan sur, mazgallı açıklıklar seviyesinde ayaktadır (Şekil 3.329). Güney ucu demiryolu hattıyla kesintiye uğrayan bu parçadan, 65 m kadar güneyde, sur hattı Narlıkapı Caddesi'nin kuzey başlangıcından itibaren, caddenin denize bakan kenarı boyunca izlenebilmektedir (Şekil 3.157 [Plan 19], Şekil 3.163 [Plan 20]). Bir sonraki 89. kule günümüze ulaşmamıştır. Yeri konusundaki bilgiler ise birbiriyle çelişkilidir. F. Dirimtekin, kulenin Samatya Kapısı'ndan kısa mesafe sonra güneyde yer aldığını ve şehir içi yönünden sura bitiştiğini belirtmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 48). Ancak Dimitriadis Efendi'nin panoramasında, kapının 88. kuleyle arasındaki mesafeye göre, yaklaşık üç katı mesafede güneyde yer alan bir kule resmedilmiştir[166]. Panoramaya göre, sur hattından denize doğru çıkıntı yapan bu dörtgen planlı kulenin denize bakan cepheleri taş örgülüdür.

Şekil 3.329 : Marmara Surları / 88. kuleden güneye ilerleyen sura güneybatıdan bakış.

Narlıkapı Caddesi'nin kuzey ucunun doğu kenarından itibaren başlayan ve güneye doğru 65 m ilerleyen sur, ardından güney-güneybatı yönünde devam etmektedir. Sur güney-güneybatıya yöneldiği noktadan 100 m güneyde 90. kuleye bitişmektedir (Şekil 3.163 [Plan 20]). Surun kuzey ucundan güneye doğru uzanan 45 m uzunluğundaki ilk bölümü mazgallı açıklıklar seviyesinde ayaktadır (Şekil 3.330); ancak kuzey yarısı dışındalar kısımda dendanlar kaybolmuştur.

[166] Dimitriadis Efendi'nin Marmara Surları panoraması, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde yer almaktadır.

Şekil 3.330 : Marmara Surları / Narlıkapı Caddesi'nin denize bakan kenarı boyunca uzanan sur hattının kuzey ucu.

Surun 90. kulenin bulunduğu noktaya kadar devam eden bölümü, Narlıkapı Caddesi kotuna kadar, bugünkü zemin seviyesine göre yaklaşık 2,5 - 3 m yüksekliğinde korunmuştur (Şekil 3.331). İlk bölümün denize bakan batı cephesinin zemine yakın seviyesinde beş sıra tuğlalı hatıl sırası yer yer görülmekle birlikte, her iki yöndeki cephesi de genel olarak 1-2 sıra tuğla ve tek sıra taştan almaşık düzendedir. Şehir içi yönünde zemin seviyesi yükseldiğinden, güneye doğru devam eden bölümlerin, sadece denize bakan cephesi görülebilmektedir. Beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından oluşan cephenin bazı bölümleri ise taş - tuğla almaşık düzende, ya da sadece taş sıralarından örülmüştür.

Şekil 3.331 : Marmara Surları / 90. kulenin kuzeyinde beden duvarından bir ayrıntı.

Şekil 3.332 : Marmara Surları / 90. kulenin yerine işaret eden duvar izleri.

90. kule büyük ölçüde yok olmuştur. Bugün kulenin bulunduğu noktada, surdan denize doğru çıkıntı yapan, iki duvar ayağı yer almaktadır (Şekil 3.332). Kesme taş örgülü çıkıntıların, kulenin yan duvarları olabileceği düşünülmektedir. Bu izler arasındaki bölüm ise, taş ve tuğladan almaşık örgülüdür. Geride, şehir içine bakan ve vaktiyle kule girişiyle bağlantılı olması muhtemel kemer görülmektedir (Şekil 3.333). Narlıkapı Caddesi kotunda başlayan kemer, dört sıra tuğladan örülü kemerden oluşmaktadır.

Şekil 3.333 : Marmara Surları / 90. kulenin şehir içinden girişine işaret eden kemer.

Şekil 3.334 : Marmara Surları / 90. ve 91. kuleler arasındaki beden duvarı.

90. kulenin bulunduğu noktadan güney-güneybatıya doğru ilerleyen beden duvarı 85 m güneyde 91. kuleye bitişmektedir (Şekil 3.163 [Plan 20]). Narlıkapı Caddesi hizasına kadar, yaklaşık 2,5 -3 m yüksekliğinde ayakta olan beden duvarının üzerinde, 90. kuleye yaklaşık 20 m mesafede bir poterne (53. kapı) yer almaktadır (Şekil 3.334). Beden duvarının denize bakan doğu cephesinin örgüsü beş sıra tuğlalı hatıllar arasında kesme taş sıralarından oluşmaktadır. Şehir içine bakan yönde ise, duvarın tümü toprak altındadır.

91. kule büyük ölçüde ayaktadır, ancak dendanları yok olmuştur (Şekil 3.335). Sur hattından denize doğru 5,80 m çıkıntı yapan dörtgen planlı kulenin denize bakan güneydoğu cephesi 7 m genişliğindedir. Kuleye giriş şehir içi yönündendir (Şekil 3.336). Kapalı olan kule girişinin, iki yanında birer açıklık olduğunu gösteren kemer izleri bulunmaktadır. Üst kat seviyesinde kule içine açılan bir diğer açıklık vardır. Bu açıklıktan görülebilen kule içinin (Şekil 3.337), denize bakan üç yöndeki duvarları zemin kat seviyesinde sağırdır. Kule girişinin olduğu seviyede denize bakan üç cepheye açılan birer mazgal pencere yer almaktadır. Kule içinin görüldüğü açıklıkla aynı seviyede, batıya bakan ön cepheye açılan dörtgen pencerenin sonradan açılmış olması muhtemeldir. Kule duvarları içten ve dıştan beş sıralı tuğla hatıllar arasında 8-9 sıra kesme taştan örülmüştür. Batı ve güney cepheleri ciddi ölçüde yüzey kaybına uğramış; cephenin gerisindeki moloz iç örgü görünür hale gelmiştir. Şehir içine bakan yönde kule girişi ve diğer iki kemerli açıklık taşla örülerek kapatılmıştır. Kule girişinin kuzeyindeki kemer dört sıra tuğladan, gerek zemin kat, gerekse birinci kat seviyesindeki diğerleri ise iki sıra tuğladan örülüdür.

Şekil 3.335 : Marmara Surları / 91. kuleye güneyden bakış.

Şekil 3.336 : Marmara Surları / 91. kulenin şehir içine bakan girişi.

Şekil 3.337 : Marmara Surları / 91. kulenin içine bakış.

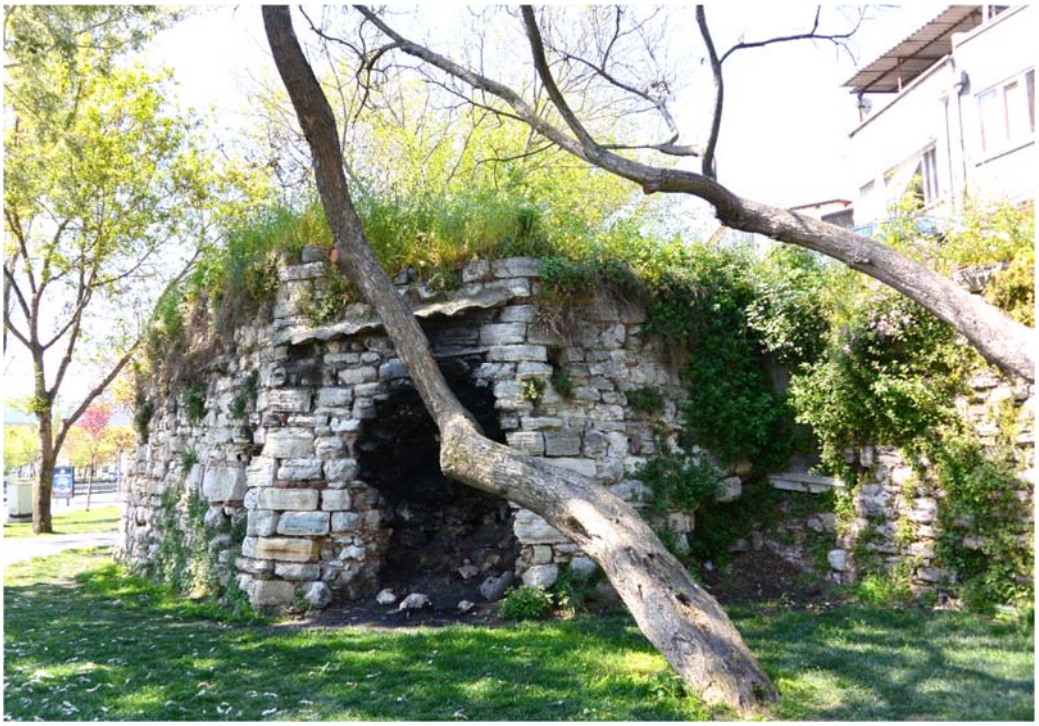
91. kule ve güney- güneybatı yönünde 110 m ileride yer alan 92. kule arasında uzanan beden duvarı (Şekil 3.163 [Plan 20]), deniz yönünden bugünkü zemin seviyesine göre, 5 - 5,5 m arasında değişen yükseklikte ayaktadır (Şekil 3.338). Şehir içine bakan yönde zemin seviyesi daha fazla yükseldiğinden, bu yönden duvarın üst kesiminin 2 - 2,5 m yüksekliğindeki bölümü görülebilmektedir. Sur üzerinde, gerideki Narlıkapı Caddesi'ne merdivenlerle geçiş sağlamak için, iki noktada 2 - 2,5 metre genişliğinde geçitler açılmıştır. Duvarın denize bakan doğu yönüne, 91. kulenin batı yanında bir umûmi tuvalet, bundan 40 m kadar batıda ise namaz odası olarak kullanılan tek katlı bir yapı eklenmiştir. Sur her iki yönde beş sıra tuğlalı hatıllar arası 8-9 sıra kesme taştan örülmüştür. Dış cidarlar bazı bölümlerde sadece kesme taş sıralarından oluşmaktadır. Şehir içine bakan yönde, kesme taş örgüün yüzey kaybına uğradığı noktalarda, kazamat nişlerine ait olması muhtemel iki sıra tuğladan örülü kemer izleri ortaya çıkmıştır (Şekil 3.339).

Şekil 3.338 : Marmara Surları / 91. ve 92. kuleler arasında uzanan beden duvarına güneyden bakış.

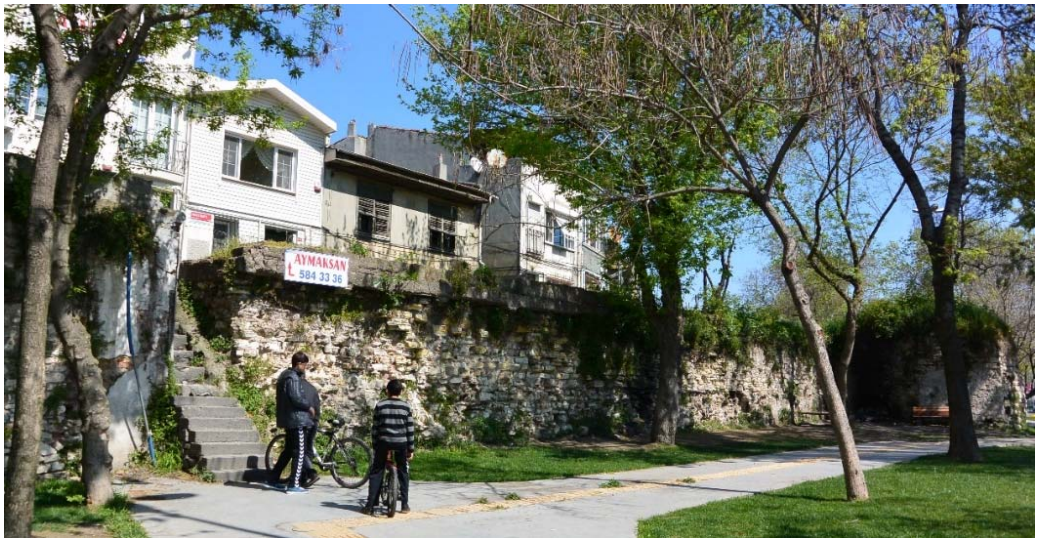

Şekil 3.339 : Marmara Surları / 91. ve 92 kuleler arasındaki beden duvarının şehir içine bakan yönünde kapatılmış kazamat nişine ait kemer izi.

Şekil 3.340 : Marmara Surları / 92. kuleye kuzeyden bakış.

Düzgün olmayan deforme olmuş sekizgen bir plana sahip olan 92. kule, 3 m yükseklikte ayaktadır (Şekil 3.163 [Plan 20]). Sur hattından denize doğru 8,5 m çıkıntı yapan kulenin şehir içine bakan kısmı tümüyle yol kotu altında kalmıştır. Kulenin denize bakan cepheleri kesme taş sıralarından örülmüştür. Bazı bölümlerde çimentolu harçla sıvanmış cephenin kuzeye bakan yönünde, duvar yüzeyi oyulmuş vaziyettedir (Şekil 3.341).

Şekil 3.341 : Marmara Surları / 92. ve 93. kuleler arasındaki beden duvarının doğu yarısından bir ayrıntı.

92. kuleden 93. kuleye kadar güneybatı yönünde ilerleyen beden duvarı çok müdahale geçirmiş (Şekil 3.341); 93. kuleye bitişen batı ucu dışında ilk yapıma tarihlendirilebilecek izler silinmiştir (Şekil 3.342). Duvarın doğu yarısı denize bakan yönden bugünkü zemin seviyesine göre yaklaşık 2,5 m, batı yarısı 5 - 5,5 m yükseklikte korunmuştur. Şehir içine bakan yönde alçak kısımlar yol kotu altında kalmıştır. Güney ucuna doğru beş sıra tuğlalı hatıllar arası 8-9 sıra kesme taştan örülü duvarın özellikle kuzey yarısının denize bakan cephesi ve şehir içinden görülebilen kısımları genelde kesme taş sıralarla veya moloz taş ve harçla, bazı yerlerde ise harman tuğlasıyla onarılmıştır.

Platform seviyesine kadar ayakta olan, ancak dendanları kaybolmuş olan 93. kule, sur hattından denize doğru 7,75 m çıkıntı yapan sekizgen planlı bir burçtur (Şekil 3.343). Kulenin güneydoğuya bakan ön cephesi üzerinde yer alan kitabenin ilk parçası korunmuştur (Şekil 3.344). A. Van Millingen,'in aktardığına göre, o dönemde diğer parçası da ayakta olan kitabede "1164 senesinde, Romalılar'ın İsa sever kralı,

hükümdarı ve imparatoru Manuel Komnenos tarafından tarafından restore edildi"[167] yazılıdır.

Şekil 3.342 : Marmara Surları / Sur duvarının 93. kuleye bitişen batı ucu.

Kulenin şehir içinden girişi, değişime uğramış basık kemerli bir açıklıktır (Şekil 3.345). Asıl kule girişinin değişikliğe uğradığı, bugünkü giriş kapısının iki yanında zemin hizasında tuğla kemer başlangıç izlerine dayanarak, asıl girişin geniş kemerli bir açıklık olduğu anlaşılmaktadır. İçine girilemeyen kulenin şehir içine bakan cephesi düzensiz taş ve tuğla sıralarından örülüdür. Kule girişinin iki yanında dış cidar taşlarının döküldüğü yerlerde ortaya çıkan tuğla kemer izleri, vaktiyle duvar üzerinde yer alan kazamat nişlerinin izleri olabilir. Kulenin deniz yönündeki cephelerinin alt seviyelerinin büyük oranda aşınmış olmasına karşın, cephe örgüsünün genel karakteri belirlenebilmektedir. Zeminden itibaren 11 sıra kesme taştan sonra beş sıra tuğlalı hatıl ve ardından tekrar 11 kesme taş sırası gelmektedir. İkinci tuğla hatıldan sonra cephe örgüsü, beş sıra tuğlalı hatıllar arasında 5-6 sıra kesme düzeninde devam ederek son bulmaktadır. Aşınan dış cidarların gerisinde moloz taş ve harçtan çekirdek örgüsü görülmektedir. Kulenin güneydoğuya bakan yüzeyi üzerinde üst seviyede yer alan dörtgen açıklık sonradan açılmış olmalıdır.

[167] A. Van Millingen,'in İngilizce çevirisi, "restored by Manuel Komnenus, the Christ-loving king, Porphyrogenitus, and Emperor of the Romans, in the year of 1164." şeklindedir (Van Millingen, 1899, s. 187).

Şekil 3.343 : Marmara Surları / 93. kuleye batıdan bakış.

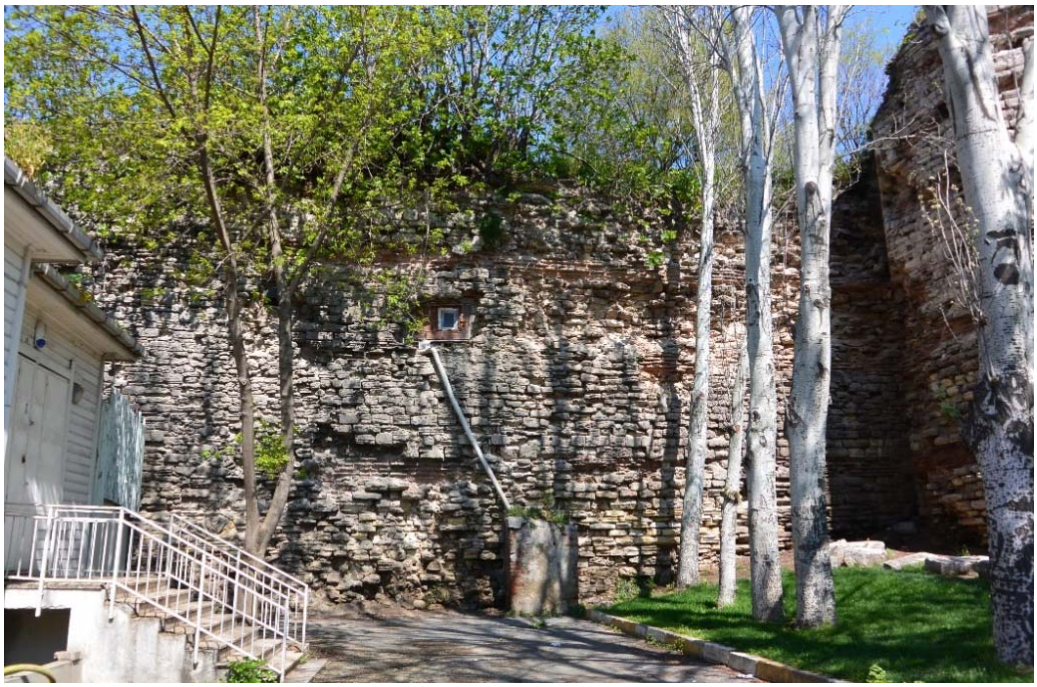

Şekil 3.344 : Marmara Surları / 93. kule üzerindeki kitabe parçası.

Şekil 3.345 : Marmara Surları / 93. kulenin şehir içine bakan cephesi.

93. kuleden 75 m ileride batı-güneybatı doğrultusunda ilerleyen sur hattı üzerinde Narlı Kapı yer almaktadır. Surun 15 m uzunluğundaki doğu ucu dışında geri kalan bölümü (Şekil 3.346) ve Narlı Kapı'nın önüne, Surp Hovannes Kilisesi[168] yapılmıştır. 93. kuleye yaklaşık 10 m mesafede bugünkü zemine yakın olarak, kesme taş kemerli bir mazgal pencere dikkat çekicidir (Şekil 3.347). Seğirdim seviyesine kadar ayakta olan surun, kilisenin gerisinde kalan ve kapıya kadar uzanan bölümünde duvar örgüsü beş sıra tuğlalı hatıllar arasında 9-11 sıra kesme taştan oluşmaktadır. Cephede kesme taş kullanılarak bölgesel onarımlar yapılmıştır. Beden duvarının bu bölümünün şehir içine bakan yöndeki cephesi, düzensiz taş ve tuğla sıralarından oluşan bir almaşık düzene sahiptir (Şekil 3.348).

Şekil 3.346 : Marmara Surları / 93. kuleden batıya doğru ilerleyen beden duvarı.

[168] Paspatēs, aslını Studios Manastırı ve Kilisesi'ne dayandırmıştır. Ancak bunun bir isim karışıklığı olabileceği Studios Manastırı'nın Vaftizci Yahya'ya (St. Jean Baptiste), bu kilisenin ise İncilci Yahya'ya (St. Jean L'Evanéliste) adanmış olduğu ve 1807 senesinde, bu çevrede yer alan Ermeni hastanesi tamir edildiği sırada yapıldığı belirtilmektedir (Kömürciyan, 1988, s. 69-70).

Şekil 3.347 : Marmara Surları / 93. kulenin 10 m batısında yer alan pencere.

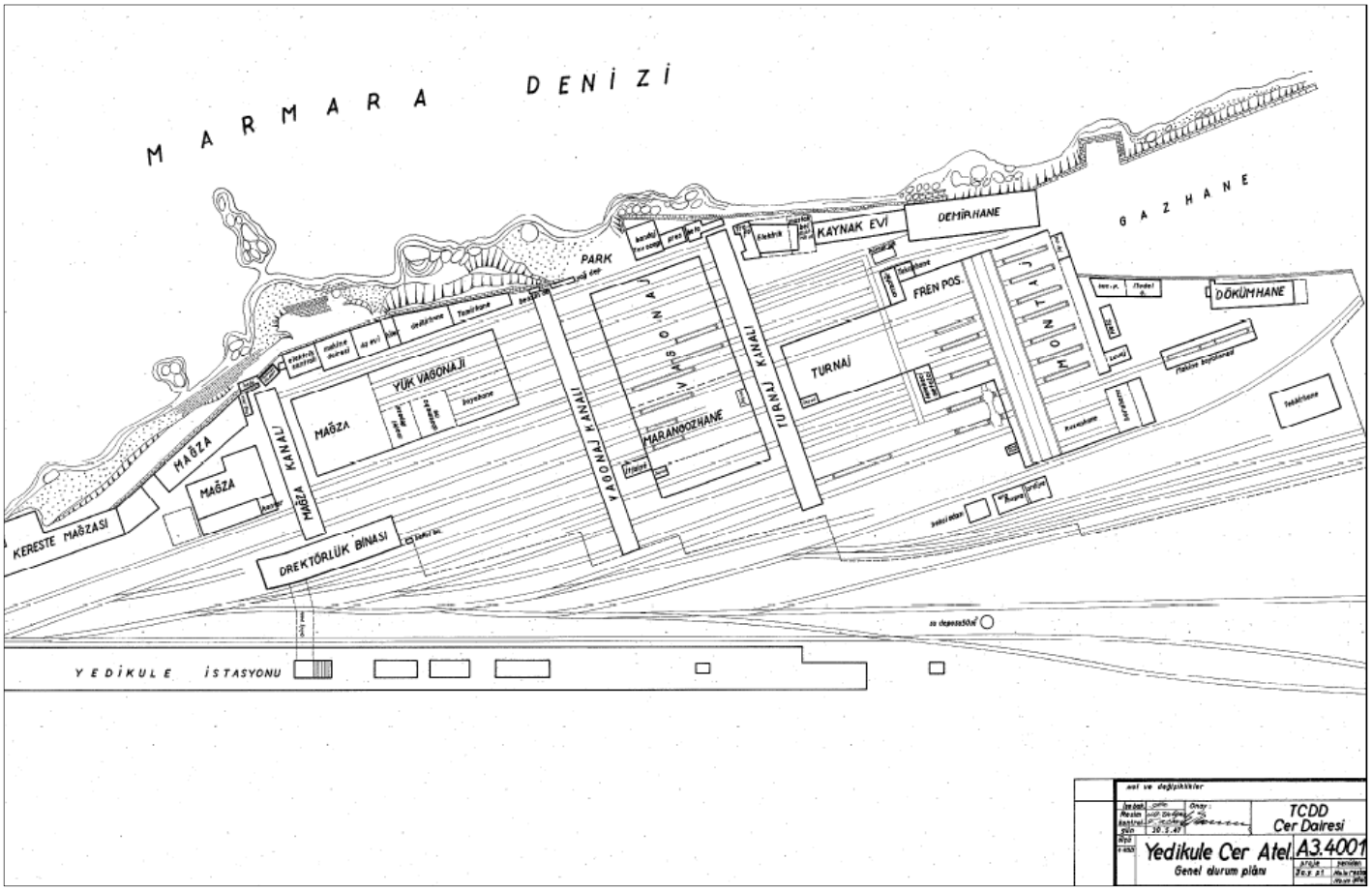
Şekil 3.348 : Marmara Surları / 93. kuleden batıda Narlı Kapı'ya kadar uzanan sur bölümünün şehir içine bakan cephesi.

3.3.2.7 Narlı Kapı ile Mermer Kule arasındaki surlar

Sur hattı, Narlı Kapı'dan itibaren 140 m güneybatı yönünde ilerlemekte ve 94. kuleye bitişmektedir. Sur duvarının seğirdim seviyesine kadar ayakta olan 50 m uzunluğundaki ilk bölümünün denize bakan cephesi düzensiz kaba yonu taş sıralarından oluşmaktadır (Şekil 3.349). Ayrıca sur duvarının önünde, denize doğru 3,5 m çıkıntı yapan, bugünkü zemin seviyesinden 4 - 4,5 m yükseklikte bir teras, Surp Hovannes Kilisesi'nin batı duvarından başlayarak 55 m uzanmaktadır. 15-16 Rebîülâhir 1322 H. (29-30 Haziran 1904) tarihli Osmanlı Arşivi belgelerinde (BOA, 1904, İ..HUS., D.118, G.1322/R-060; BOA, 1904, BEO, D.2361 G.177008), Narlı Kapı yakınındaki surların Belediye tarafından onarıldığı belirtilmektedir. Bu kesimin kaba yonu taş örgüsü, bu tamirata ait izler olabilir. Belgelerde onarımın nedeni belirtilmemiştir. Ancak 1894'te gerçekleşen şiddetli depremin surlarda doğurduğu olası hasarlarla ilişkilendirilebilir. Surun 94. kuleye kadar devam eden bölümünün 1990'lı yıllarda bir restorasyon geçirmiştir. Dendanlarla son bulan bu kısmın denize bakan güneydoğu cephesi sadece kaba yonu taş sıralarından oluşmaktadır. Surun hemen gerisinden demiryolu geçtiğinden, şehir içine bakan yöndeki cephesi görülememiştir.

Şekil 3.349 : Marmara Surları / Narlı Kapı'dan güneybatıya uzanan sur duvarının denize bakan cephesi.

Şekil 3.350 : Yedikule Cer Atölyeleri'nin 1947'deki durumunu gösteren TCDD Arşivi belgesi (Ünal, 2009).

1871-1872 senesinde, Rumeli Demiryolu'nun yapımı sırasında demiryoluna teknik hizmet sağlamak amaçlı olarak, Yedikule Hisarı ile Marmara Surları arasındaki alana Cer Atölyeleri kurulmuştur (Ünal, 2009, s. 17-18). Cer Atölyeleri'nin güneydoğu sınırı boyunca sıralanan yapılar ise (Şekil 3.350), Marmara Surları'nın Narlıkapı'dan Yedikule sahiline doğru uzanan bölümünde, 94. kuleden başlayarak güneybatı yönünde yaklaşık 345 metre uzanan sur kesimi üzerinde inşa edilmiştir. F. Dirimtekin'in inceleme sonuçlarıyla (Dirimtekin, 1953, s. 49) yapılan karşılaştırmalar neticesinde, sur kesiminin 94. kuleden sonra batıya doğru sırasıyla 95., 96. ve 97. kulelerle desteklendiği belirlenmiştir (Şekil 3.167 [Plan 21]). Bu kesimdeki surlar I. derece anıtsal yapılar olarak tescillidir[169]. Stolpe Haritası'nda, bu kesim surlar üzerinde deprem sonrası onarımlara ait izler konusunda not düşülmüştür (Şekil 3.351). Depremin tarihi belirtilmemiştir, ancak onarımların, 1766 senesinde gerçekleşen büyük depremin yol açtığı hasarlar sonucu yapılması muhtemeldir. Ardından, 15-16 Rebîülâhir 1322 H. (29-30 Haziran 1904) tarihli arşiv belgelerinde (BOA, 1904, İ..HUS., D.118, G.1322/R-060; BOA, 1904, BEO, D.2361 G.177008) belirtildiği üzere, Narlı Kapı yakınındaki surlar Belediye tarafından tamir edilmiştir. Tamiratın nedeni ve kapsamı belgelerde açıklanmamıştır. Ancak 1894 senesinde gerçekleşen bir diğer İstanbul depreminin neden olduğu hasarlara bağlı olarak yine bu kısım surlarda onarıma ihtiyaç duyulmuş olabilir.

Şekil 3.351 : Stolpe Haritası'nda Yedikule bölgesi (Stolpe, 1882).

[169] Tescil kararının tarihine ulaşılamamıştır. Ancak İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Analitik Etüd Paftalarında bu kesim surlar tescilli anıtsal yapılar olarak işaretlenmiştir.

Yedikule Cer Atölyeleri kurulduğu dönemde, ilk yapımındaki şekliyle kıyı çizgisi üzerinde yer alan surlar (Şekil 3.352), 1950'lerin sonunda, Florya-Sirkeci Sahil Yolu'nun yapımından dolayı sahil şeridinin genişletilmesiyle, bugünkü kıyı çizgisinin 80 ile 165 metre arasında değişen mesafede gerisinde kalmıştır. Sur kesiminin denize bakan yöndeki zemin seviyesi ortalama 4 metre, şehir içi yönünde ise ortalama 10.75 metre kotundadır. Bu nedenle, sur hattı deniz tarafından izlenebilmekte, şehir içi yönünde ise duvarın ancak üst seviyeleri görülebilmektedir.

Şekil 3.352 : Yedikule Hisarı ve sahil kesimindeki surların 1950'lerin ikinci yarısında Sahil Yolu'nun yapımından önceki durumu (AAE Resim Arşivi).

94. kule, Yedikule Cer Atölyeleri'nin bulunduğu alanın doğu ucundadır. Bugünkü zemin seviyesine göre yaklaşık 10,5 m yüksekliğinde korunmuş olan 94. kule, çokgen planlıdır ve deniz yönünde yaklaşık 8 m çıkıntı yapmaktadır (Şekil 3.353). Şehir içine bakan yönde yükselen zemin seviyesi altında kalan 94. kulenin üzerinde, Yedikule Cer Atölyeleri ilk kurulduğunda kereste deposu yer alıyordu. Denize bakan cepheleri kesme taştan örülü olan kulenin üst seviyesinde güney, güneydoğu ve doğu yönlerinde, yaklaşık 25 cm genişliğe ve 40 cm yüksekliğe sahip birer mazgal pencere açıklığı yer almaktadır. Kulenin şehir içinden görülebilen kesme ve kaba yonu taş örgülü üst seviyeleri üzerine harman tuğlasından ekler yapılmıştır.

Şekil 3.353 : Marmara Surları / 94. kule.

94. kuleden güney-güneybatıya doğru 90 m ilerleyerek, vaktiyle 95. kulenin bulunduğu noktaya ulaşan beden duvarı, bugünkü zemin seviyesine göre, denize bakan yönde ortalama 12 m yükseklikte korunmuştur. Beden duvarının denize bakan cephesinin, zeminden yaklaşık 6 m yükseklikteki kesme taşla örülü alt kesimi dört payanda ile desteklenmektedir. 94. kuleden 7 m batıda yer alan ilk payandadan sonra, sırasıyla 6 m, 5,5 m ve 15 m aralıklarla üç payanda yer almaktadır (Şekil 3.354). Surun üzerinde yer alan ve vaktiyle Cer Atölyeleri'nde depo olarak kullanılan tek katlı yapı kısmen ayaktadır. Beden duvarının üst seviyesi, aynı zamanda vaktiyle depo olarak kullanılan yapının denize bakan duvarıdır. Üst seviyede, 94. kuleden güneybatıya doğru 22 m uzunluğundaki ilk bölüm kaba yonu taş sıralarıyla örülmüştür; üst kesim 5-6 sıra harman tuğlası sırasıyla son bulmaktadır. Batıya doğru ilerleyen son bölüm ise, beş sıra tuğlalı hatıllar arasında yedi sıra kesme taşla örülmüştür. Üst seviyede ikinci payandanın üzerinde yer alan harman tuğlasından basık kemerli ve demir parmaklıklı açıklık, sonradan harman tuğlası ile örülerek kapatılmıştır. Dördüncü payandanın batısında, üst seviyede yer alan tuğla kemerin depo binasıyla bağlantılı bir başka açıklığa işaret ettiği düşünülmektedir. Şehir içi yönünden sadece üst seviyesi görülebilen duvara bitişen depo yapısına ait kalıntılar kısmen ayaktadır. 94. kuleye bitişen doğu ucu kesme taş örgülüdür. Kapatılmış basık kemerli açıklığın olduğu bölüm sıvanmıştır. Batıya doğru devam eden bölümler beş sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından oluşan düzendedir. Deponun ahşap üst örtüsünün ahşap kirişlerini yerleştirmek için bu yönde duvarda eşit aralıklı oyuklar yer almaktadır.

Şekil 3.354 : Marmara Surları / 94. ve 95. kuleler arasındaki beden duvarı.

Vaktiyle 95. kulenin bulunduğu düşünülen noktada, betondan duvarlarla çevrelenmiş ve üstü yeşilliklerle kaplı bir set yer almaktadır (Şekil 3.355). Kuleye ait izler yok olmuştur. Setin gerisinde kulenin bitiştiği sur duvarının üst seviyesi şehir içi yönünden görülebilmektedir. Cer Atölyeleri'nin helası olarak kullanılan bölüme ait yıkıntıların denize bakan duvarı sura ait bir parçadır. Çimentolu harçla her yönden sıvanmış surun, kesintiye uğradığı noktada tuğla hatıla ait izler seçilebilmektedir (Şekil 3.356).

Şekil 3.355 : Marmara Surları / 94. ve 95. kuleler arasındaki beden duvarının 95. kuleye bitişen ucu.

Şekil 3.356 : Marmara Surları / 95. kulenin bulunduğu düşünülen noktanın gerisindeki sur.

95. kulenin bulunduğu noktadan güneybatıya doğru ilerleyen beden duvarı, yaklaşık 110 m ileride 96. kuleye bitişiyordu. Surun batı ucunda 96. kuleye bitişen 25 metrelik bölümü dışında büyük kısmı günümüze ulaşmıştır. Beden duvarının denize bakan cephesinin 55 m uzunluğundaki kuzeydoğu yarısı zeminden yaklaşık 6 m yüksekliğe kadar daralan eğimli bir yüzeye sahiptir (Şekil 3.357). Sadece kesme taştan örülmüş şevli alt kısmın üzerinde, Cer Atölyeleri'nin yanyana sıralanan bazı yapıları yükselmektedir. Doğudan batıya doğru sırasıyla, vaktiyle elektrik santrali, makine dairesi, aşevi, kiler, demirhane ve tamirhane olarak kullanılan tek katlı yapıların genel olarak kaba yonu taş sıralarından örülmüş güneydoğu cepheleri, pencere sırasının üzerinde iki sıra harman tuğlalı hatıl ve birkaç kaba yonu taş sırasından sonra harman tuğlası sıralarıyla son bulmaktadır. Beden duvarının güneybatıya doğru devam eden kısmı kesme taş örgülüdür ve güneybatı ucunda, 20 m uzunluğundaki bölümü 2,5 m aralıklarla 1,25 m genişlikteki ve 0,25-0,35 m çıkıntı yapan payandalarla desteklenmiştir (Şekil 3.358). Beden duvarının bu bölümünün şehir içi yönünden de görülebilen üst seviyesinin doğu ucu kaba yonu taş örgülüdür (Şekil 3.359), geri kalan bölümü ise çimentolu harçla sıvanmıştır.

Şekil 3.357 : Marmara Surları / 95. ve 96. kuleler arasındaki beden duvarının kuzeydoğu yarısına güneyden bakış.

Şekil 3.358 : Marmara Surları / 95. ve 96. kuleler arasındaki beden duvarının güneybatı ucuna güneyden bakış.

Şekil 3.359 : Marmara Surları / 95. ve 96. kuleler arasındaki duvarın güneybatı ucunun şehir içinden görünüşü.

Denize bakan yönde bugünkü zemin seviyesine göre 8,5 m yükseklikte korunmuş olan 96. kuleye ait izler (Şekil 3.360), sur hattından denize doğru çıkıntı yapmaktadır. Kulenin üzerinde Cer Atölyeleri'nin vaktiyle bontaj, ya da tav ocağı olarak kullanılan yapısı inşa edilmiştir. 96. kulenin 13 m genişlikteki güneydoğu cephesinin önüne bugünkü zemin seviyesinden yaklaşık 6 m yüksekliğe kadar, muhtemelen üzerine inşa edilen yapının ağırlığına karşı kuleyi önden desteklemek amacıyla şevli bir payanda eklenmiştir. Kulenin üzerinde yer alan eski tav ocağının güneydoğu duvarında yer alan tuğla kemerli, ortalama 2.30 m genişlikte ve 1.50 m derinlikteki iki nişin kulenin üst seviyesiyle bağlantılı olması muhtemeldir (Şekil 3.361). Kulenin denize bakan cepheleri ve üst seviyede eski tav ocağının içinde görülen kesme taş örgülü nişler tuğla kemerle son bulmaktadır.

96. kuleden sonra güneybatıya doğru ilerleyen beden duvarı 80 m kadar sonra 97. kuleye bitişmektedir. Deniz yönünden bugünkü zemin seviyesine göre 7 m yükseklikte korunmuş olan beden duvarının denize bakan cephesi düzensiz taş ve tuğla sıralarından örülmüştür (Şekil 3.362). 97. kuleye varmadan 22 m mesafede, suru deniz yönünden destekleyen 3 m aralıkla yerleştirilen, 3,5 m yükseklikteki iki payanda bulunmaktadır (Şekil 3.363). 96. kuleden 25 m güneybatıda beden duvarı, Yedikule Cer Atölyeleri bünyesindeki trafo ve elektrik ünitesiyle bağlantılı iki katlı yapı ve bunun batısında sırasıyla kaynak evi ve demirhane olarak kullanılmış tek katlı yapılar yükselmektedir.

Şekil 3.360 : Marmara Surları / 96. kuleye ait olduğu düşünülen izlere güneyden bakış.

Şekil 3.361 : Yedikule Cer Atölyeleri'nde eski tav ocağı binasının güneydoğu duvarında Marmara Surları'nın 96. kulesiyle bağlantılı izler.

Şekil 3.362 : Marmara Surları / 96. ve 97. kuleler arasındaki beden duvarı.

Şekil 3.363 : Marmara Surları / 96. ve 97. kuleler arasındaki beden duvarı üzerindeki payandalar.

Deniz yönünde bugünkü zemin seviyesine göre 9 m yükseklikte olan 97. kulenin güneydoğu cephesi, mazgallı açıklıklar seviyesinde ayaktadır (Şekil 3.364). Kule sur hattından denize doğru, doğuda 1,80 m, batıda 2,40 m çıkıntı yapmaktadır. Denize bakan 7,65 genişlikteki güneydoğu cephesinin önüne bugünkü zemin seviyesinden 3 m yükseklikte şevli bir payanda eklenmiştir. Şehir içi yönünden eski demirhane yapısının içinden kulenin platformuna ulaşılmaktadır. Kulenin denize bakan cepheleri kesme taştan örülüdür. Dendanların şehir içine bakan yüzeleri taş – tuğla almaşık örgülüdür.

Şekil 3.364 : Marmara Surları / 97. kuleye kuzeyden bakış.

97. kuleden 98. kuleye kadar uzanan 40 m uzunluğundaki beden duvarının, deniz cephesi bugünkü zemin seviyesine göre 7 m yükseklikte korunmuştur. Beden duvarının güneydoğu cephesi kesme taştan örülmüştür (Şekil 3.365). Eski Demirhane yapısı, Yedikule Cer Atölyeleri'ne ait alanın batı ucuna işaret etmektedir. 97. kulenin yaklaşık 20 m güneybatısından başlayarak, 98. kuleden 90 m ileride son bulan sur izleri Yedikule Gazhanesi sınırlarına girmektedir.

Şekil 3.365 : Marmara Surları / 96. ve 97. kuleler arasındaki beden duvarı.

Bugünkü zemin seviyesine göre 7 m yükseklikte olan 98. kule (Şekil 3.366) ise, sur hattından denize doğru doğu yönünde 8,55 m batı yönünde 6,35 m çıkıntı yapmaktadır. Kulenin denize bakan güneydoğu cephesi bugünkü zemin seviyesinden 2,5 m yüksekliğe kadar şevlidir. Güneydoğu cephesinin zemine yakın alt seviyeleri iri kesme taş bloklardan, üst seviyeleri ve yan cepheler daha küçük kesme taş sıralarından örülmüştür. Şehir içi yönünden ulaşılamayan kulenin üzerinde, Yedikule Gazhanesi'yle bağlantılı tek katlı bir yapı kalıntısı yer almaktadır.

Şekil 3.366 : Marmara Surları / 98. kuleye güneyden bakış.

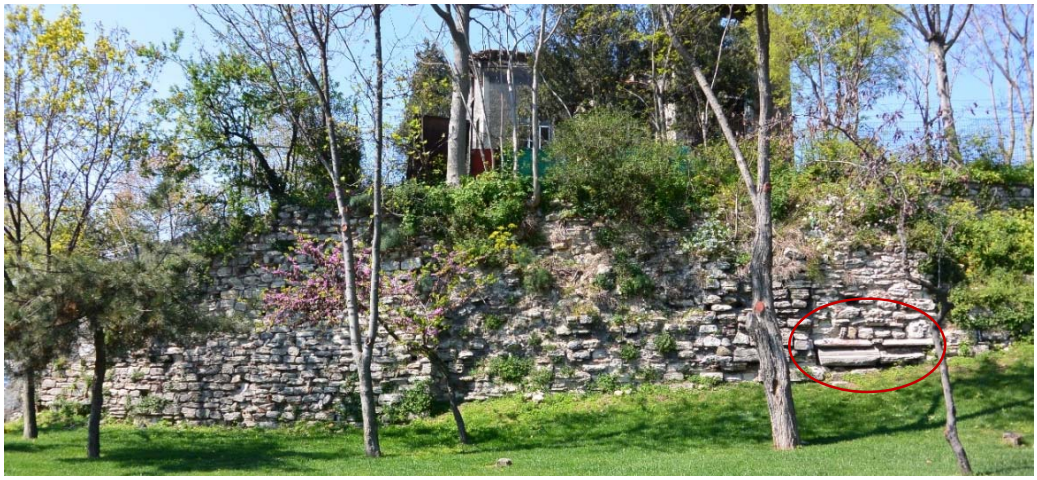

Şekil 3.367 : Marmara Surları / 98. kuleden güneybatıya doğru ilerleyen beden duvarına güneyden bakış.

98. kuleden sonra güneybatı yönünde 70 m uzanan deniz suru, ardından güneydoğuya saparak 30 m ileride 99. kuleye bitişiyordu. 98. ve 99. kuleler arasında uzanan beden duvarı büyük oranda günümüze ulaşmış, ancak denize bakan yönde yer yer, şehir içine bakan yönde ise tümüyle, yükselen zemin seviyesi altında kalmıştır (Şekil 3.367). Ayakta olan bölümler 6 m ile 7 m arasında değişen yüksekliktedir. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan bölümün denize bakan güneydoğu cephesi beş sıra tuğlalı hatıllar arası 6-7 kesme taş sırasından oluşmakta; üst seviyelerde ise dış cidarın taş ve tuğladan almaşık düzenle yenilendiği gözlenmektedir (Şekil 3.368). Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda ilerleyen kısım ise, kesme taş sıralarından örülmüştür (Şekil 3.369). Taşlar arası yatay ve düşey derzlerde yer yer tuğla kullanılmıştır. Bu bölümün yaklaşık ortasında, bugünkü zemin seviyesi hizasında yer alan profilli iri bir taş blok dikkat çekicidir (Şekil 3.369).

Şekil 3.368 : Marmara Surları / 98. ve 99. kuleler arasındaki beden duvarının 98. kuleye bitişen ucu.

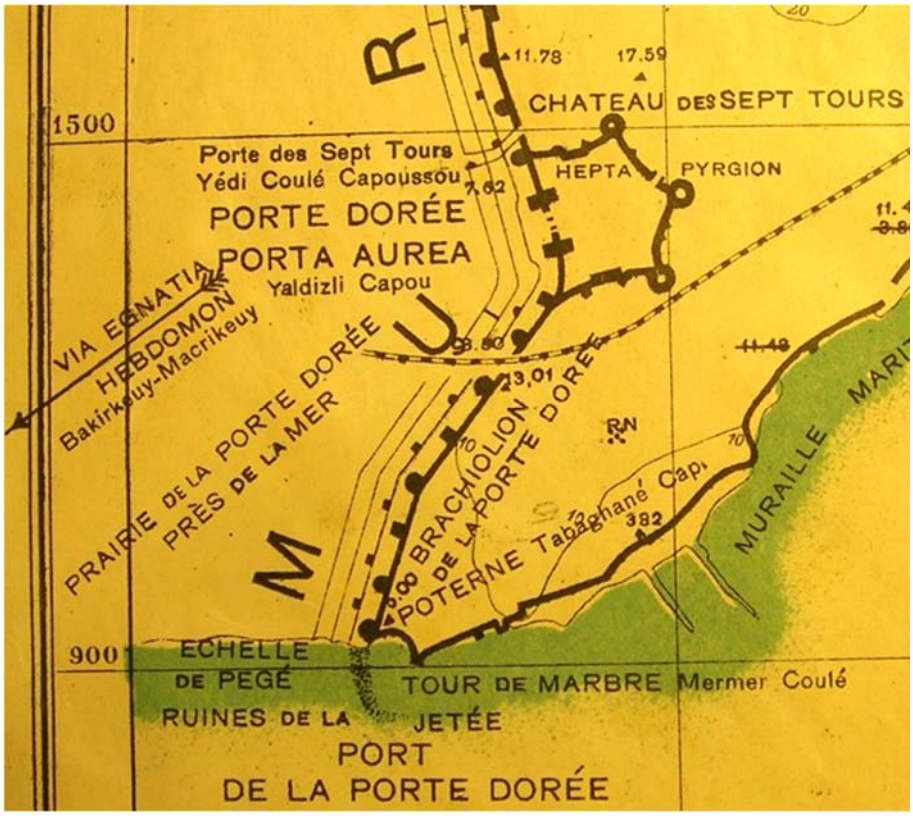
Şekil 3.369 : Marmara Surları / 98. ve 99. kuleler arasındaki beden duvarının güneye çıkıntı yaptığı bölüme doğudan bakış.

Sur hattının 99. kule ile 400 m güneybatısında, Marmara Surları'nın batı ucunda yer alan Mermer Kule arasındaki bölümü (Şekil 3.370) Sahil Yolu'nun yapımıyla yıkılmıştır. J. P. de Tournefort aktardığına göre (Tournefort, 1718, s. 350), Marmara Surları'nın Yedikule civarındaki kısımları üzerinde yer aldığı tahmin edilen ve sırasıyla Theophilos (829-842) ve Palaiologos dönemi onarımlarına atıfta bulunan iki kitabe sırasıyla şu şekildeydi:

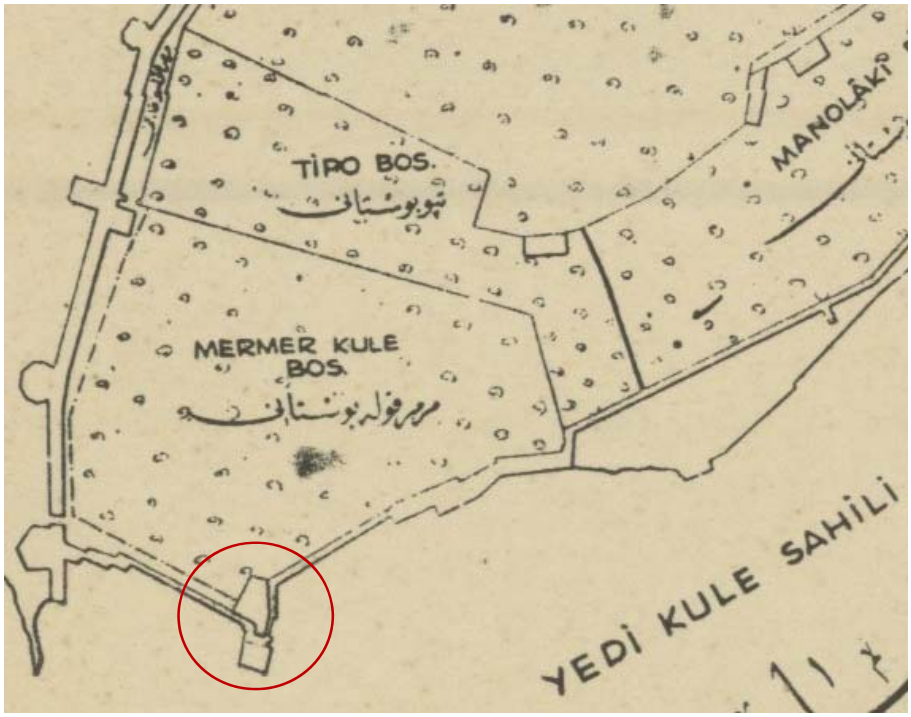
"ΠΥΡΓΟC ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΕΝ ΧΡΙCΤω ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟC"

"Ιω ΕΝ Χω ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟC ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ"

Eski İstanbul haritaları üzerinde yapılan incelemelere göre, deniz suru 99. kuleden sonra güneybatıya doğru ilerliyor, 135 m ileride yer alan 100. kuleye ulaşıyordu (Şekil 3.168 [Plan 22]). Sur hattından denize doğru güneydoğu yönünde 9 m çıkıntı yapan dörtgen planlı kulenin güneydoğu cephesi yaklaşık 8,50 m genişlikteydi (Dağdelen, 2006, Alman Mavileri N3/4 numaralı pafta). Kıyıya paralel devam eden sur hattı, 35 m güneybatı yönünde uzandıktan sonra 60 m batı-güneybatı yönünde ilerliyor; ardından güneye dönüyor, 20 m ileride 101. kuleyle birleşiyordu. Bu kuleden hemen sonra Marmara Surları üzerindeki bir poterne (59. kapı) yer alıyordu. 101. kuleden 72 m batıda yer alan 102. kule ise, sur hattından yaklaşık olarak 3 m çıkıntı yapan bir burçtu (Dağdelen, 2006, Alman Mavileri N3/4 numaralı pafta). Bu kuleden sonra batı-güneybatı yönünde 55 m ilerledikten sonra güneybatıya yönelerek 20 m sonra 103. ve son kule olan Mermer Kule'ye bitişen surun, 45 m uzunluğundaki doğu yarısı Sahil Yolu'nun yapımıyla kesintiye uğramış; geriye kalan bölümü 103. kuleyle birlikte ayaktadır.

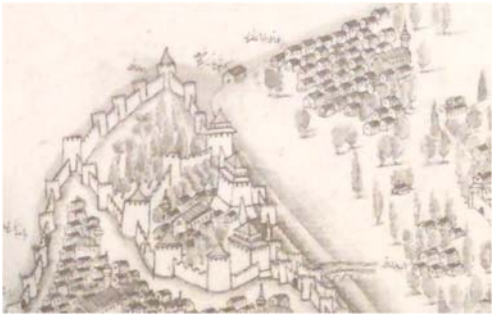

Şekil 3.370 : Marmara Surları üzerindeki 98. kuleden Mermer Kule'ye kadar uzanan sur hattı ve yakın çevresinin yıkılmadan önceki durumu (Misn, 1936).

Şekil 3.371 : 19. yüzyıl İstanbul Haritası'nda Mermer Kule ve civarı (Ayverdi,1958).

Sahil şeridi genişletilmeden önce kıyı hattının güneye doğru bir burun oluşturduğu noktada yer alan, büyük bölümü mermer bloklardan yapılmış olmasından dolayı Mermer Kule adını alan 103. kule ve ona bitişen sur duvarlarının gerisindeki bugünkü kalıntılar, E. H. Ayverdi'nin 19. Asırda İstanbul Haritası'nda gösterildiği şekliyle (Şekil 3.371), şehir içi yönünde kuleye bitişik duvarlarla çevrelenmiş ayrı bir bölümün olabileceğini göstermektedir. A. Van Millingen,'e göre, kuleyle birlikte bu bölümün, konumu ve mimari karakterine nazaran üst rütbeden askeri görevlilerin konakladığı bir garnizona işaret etmesi muhtemeldir (Van Millingen, 1899, s. 266). Öte yandan, bu kısmın St. Diomede Hapishanesi'nin yeri olabileceği ve kulenin batısında, vaktiyle kıyının girinti yaptığı yerde bulunan bir poternenin bu bölüme hizmet verdiği düşünülmektedir (Van Millingen, 1899, s. 266). N. Asutay-Effenberger ise, Kara Surları ile Marmara Surları'nın birleştiği bu köşede içkale içinde bir polichnion, yani küçük bir kasabanın yer aldığını ve bu polichnion'a bağlı sahilde bir limanın bulunduğunu gösteren bilgilere ulaşmıştır (Asutay-Effenberger, 2007, s. 113). Bu küçük yerleşimin, 1391'de Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezıd tarafından yıkılmasına karşın (Asutay-Effenberger, 2007, s. 113), burayı şehir içinden çevreleyen surlara ait izlerin Piri Reis'in Konstantinopolis Haritası'nda gösterilmesi dikkat çekmektedir (Şekil 3.372). Vaktiyle Mermer Kule'nin önündeki koyda yer alan ve bahsedilen yerleşime bağlı liman ise, 500 m kadar kuzeyde Kara Surları üzerinde, Bizans döneminde zafer alayı geçişlerinin yapıldığı Altın Kapı'ya yakınlığından dolayı Altınkapı Limanı olarak anılıyordu[170].

Şekil 3.372 : Piri Reis'in Konstantinopolis Haritası'nda şehrin güneybatı köşesi.

[170]Asya yakasında bir zafer kazanıldığında, donanma, Chrysopolis'ten (Üsküdar) şehre geçişinde bu limana gelir, esir ve tutsaklarla birlikte Altın Kapı'ya kadar bir yürüyüş gerçekleştirilirdi. Ducas, 1453 kuşatmasında Türk ordusunun sağ kanadı St. Romanus Kapısı'ndan Altın Kapı'ya doğru güney yönünde uzanıyordu diye tanımlamıştır. Ayrıca bu nokta, 1453'te, Konstantinopolis'e destek amacıyla Sakız Adası'ndan gelen 5 geminin, 305 kadırgalı Türk donanması tarafından ele geçirildiği yerdir (Van Millingen, 1899, s.300, 301).

Bugün Sahil Yolu'nun güneyinde kalan Mermer Kule ve yakın çevresinde sur kalıntılarının (Şekil 3.168 [Plan 22]) Palaiolog dönemi yapımları olduğu düşünülmektedir (Asutay-Effenberger, 2007, s. 110-111). Mermer Kule'ye doğudan bitişen beden duvarının 12 m uzunluğundaki doğu ucu, yaklaşık seğirdim seviyesine kadar korunmuştur. Denize bakan güneydoğu cephesi kesme taş sıralarından (Şekil 3.373), şehir içine bakan yöndeki cephesi ise düzensiz taş ve tuğla sıralarından örülüdür (Şekil 3.374). Ardından düzgün kesme taş örgülü bölüm, önce güneydoğu yönünde, ardından güneybatı yönünde 4 m ilerleyerek denize doğru çıkıntı yapan bir köşe oluşturmakta, sonra güney-güneybatı yönünde 6,5 m uzanarak denize doğru 1,2 m taşan 2,5 m genişliğindeki kısımdan 5,5 m ileride Mermer Kule'ye bitişmektedir. Bu kısım, mazgallar seviyesine kadar iki sıra düzgün kesme taş bloktan örülmüş; mazgalların olduğu seviyenin payandaya kadar olan doğu yarısı sadece kesme taştan, diğer yarısı üç sıra tuğlalı hatıllar arası üç sıra kesme taştan yapılmıştır. Surun şehir içine bakan yönünde, yükseltilmiş zeminden itibaren hem alt, hem de üst seviyede kazamat nişleri yer almaktadır. Bir taş ve üç tuğladan almaşık düzende örülmüş kemerlerle sonlanan kazamat nişlerinin içinde birer mazgal pencere yer almaktadır.

Şekil 3.373 : Marmara Surları / Mermer Kule'ye doğudan bitişen beden duvarının denize bakan cephesi.

Mermer Kule'nin kuzey duvarına iki yandan bitişen düzgün kesme taştan sur duvarları, kule gerisinde bugün bazı izleri görülen kalıntıların yer aldığı bölümü çevreliyordu. F. Dirimtekin, Osmanlı döneminde, Arap kulesi denilen ve vaktiyle darphane olarak kullanılmış olan bu binanın 19. yüzyılda yıkıldığından bahsetmektedir (Dirimtekin, 1953, s. 51). Bugün sur hattının bu köşesinin gerisindeki kalıntılar, yükseltilmiş zeminin içinde, yan yana yer alan mekânların vaktiyle sarnıç olarak kullanıldığı

düşünülmektedir (Asutay-Effenberger, 2007, s. 110). Yer yer zarar gören ve Sahil Yolu'nun yapımıyla kesintiye uğrayan bölümlerde, sarnıçların daire planlı olduğu, yer yer dökülen sıvaların altında duvarların ve kubbe üst örtülerin tuğladan yapıldığı görülmektedir (Şekil 3.375).

Şekil 3.374 : Marmara Surları / Mermer Kule'ye doğudan bitişen beden duvarının şehir içinden görünüşü.

Marmara Surları'nın son kulesi olan Mermer Kule (Şekil 3.376), dış ölçüleri 9,5 x 10 m olan dörtgen planlı bir kuledir. Dört katlı kulenin girişi, kuzey yönündendir (Şekil 3.377). Zemin kat seviyesinde, doğu, güney ve batı yönlerinde tuğla kemerli birer niş bulunan iç mekân kubbe ile örtülüdür (Şekil 3.378). Diğer katlara girilememektedir. Kulenin şehir içine bakan kuzey cephesinde her katta birer kemerli geçiş yer almaktadır (Şekil 3.377). Cephe örgüsü, zemin ve birinci kat seviyesinde düzgün kesme taş örgülü olup, birinci kattan sonra üç sıra tuğlalı hatıllar arasında üç sıra kesme taştan oluşan düzende devam etmekte ve kesme taş örgüyle son bulmaktadır. Katlara açılan her bir geçişin kemeri ise, bir taş ve üç tuğladan almaşık örgülüdür. Kulenin denize bakan doğu, güney ve batı cepheleri, zeminden itibaren özenle kesilmiş iri mermer bloklarla örülmüştür, ikinci kat hizasında yer alan mermer silmenin ardından üç sıra tuğlalı hatıllar arası üç sıra kesme taş örgüyle devam etmekte, en üstte mazgallı açıklıklar seviyesi kesme taş örgüyle son bulmaktadır. İkinci ve son katta denize bakan her üç cepheye de açılan birer mazgal pencere yer almaktadır. İkinci kat pencereleri yarım daire biçiminde birer taş blokla son bulmakta; son kat pencerelerinin her birinin taş lentosu üzerinde ise tek sıra taş ve üç sıra tuğladan almaşık örgülü bir kemer yer almaktadır.

Şekil 3.375 : Mermer Kule'nin kuzeyinde yükseltilmiş kısım içinde yer alan dairesel mekânlar.

Şekil 3.376 : Marmara Surları / Mermer Kule'ye batıdan bakış.

Şekil 3.377 : Marmara Surları / Mermer Kule'ye kuzeyden bakış.

Mermer Kule'yle Kara Surları'nın ilk burcu T1'i birleştiren beden duvarına ait izler Sahil Yolu'nun yapımıyla büyük ölçüde yok olmuştur. İki kuleyi bağlayan duvar, Mermer Kule'nin kuzeybatı köşesinden başlayarak önce kuzey-kuzeydoğu yönünde 2,5 m ilerledikten sonra kuzeybatıya yöneliyor ve T1 burcuna bitişiyordu. Duvarın Mermer Kule ucunda, ayakta kalan 10 m uzunluğundaki bölümü (Şekil 3.377) Mermer Kule'ye diğer yönden bitişen surla benzer özelliklere sahiptir. İki yönde de düzgün kesme taş örgülü duvarın şehir içine bakan yönünde üst üste iki sıra kazamat nişi bulunmaktadır.

Şekil 3.378 : Mermer Kule / zemin kat, iç görünüşü.

3.4 İstanbul Deniz Surları'nın mimari değerlendirmesi

İstanbul Deniz Surları'nın ayakta olan ve kaybolan bölümlerinin, İstanbul Tarihi Yarımada'nın 2003 tarihli Hâli Hazır Haritası üzerinde işlenerek bütünleşik tespiti yapılmış (Ek C); Deniz Surları'nın kentsel ve mimari kurgusu anlaşılmaya çalışılmıştır. Haliç ve Marmara Surları olarak iki başlık altında incelenen Deniz Surları, tek sıra sur ve üzerinde deniz yönünde çıkıntı yapan kulelerden oluşmaktadır. Kıyıdaki yerleşmeler ve önemli yapılara geçişi sağlamak için, surların çeşitli noktalarında kapılar yer almaktadır. Günümüze ulaşan bölümlerde yapılan incelemelerle, beden duvarları, kuleler ve kapıların genel mimari karakteri ile kullanılan malzemeler ve yapım teknikleri ile ilgili önemli bilgiler derlenmiştir.

3.4.1 Beden duvarları

Beden duvarları, genel olarak 3,25 m kalınlıkta olmakla birlikte, bazı noktalarda duvar kalınlığı 2 - 2,50 m'ye düşebilmekte, ya da 3,50 m'ye çıkabilmektedir. Duvarların şehir içine bakan yönünde kazamat nişleri bulunmaktadır. Günümüze ulaşan izler, kemerli kazamat nişlerinin, surun zemin ve üst kat seviyelerinde olmak üzere genelde üst üste iki sıradan oluştuğunu göstermektedir (Şekil 3.379). Ancak sadece üst seviyede kazamat nişlerinin yer aldığı kısımlar da vardır (Şekil 3.380). Kazamat nişlerinin genişliği 2,30 - 2,40 m, derinliği ise 1,50 - 1,65 m arasındadır. Buna karşın, H1 ve H2 arasındaki beden duvarı üzerindeki kazamat nişleri, farklı olarak 1,85 m genişlikte ve 2,25 m derinliktedir; M6 ve M7 arasındaki surun üzerindeki kazamat nişleri ise, 2,95 m genişlikte, 1,90 m derinliktedir. M44 ve M45 arasındaki beden duvarı üzerinde genişliği 1,60 m ve derinliği 1,46 m olan, M77'nin doğusunda ise, genişliği 1,76 m olan ancak örülerek kapatıldığından derinliği tespit edilemeyen kazamat nişleri vardır. M82'ye doğudan bitişen beden duvarı üzerindeki kazamat nişleri ise, 3,15 m genişlik ve 2,40 m derinlikle daha büyük boyutlardadır.

Şekil 3.379 : Marmara Surları üzerindeki Mangana Sarayı Kapısı/11. kapı'dan güneye ilerleyen surun batı yönündeki iki sıra kazamat nişi.

Şekil 3.380 : Marmara Surları üzerindeki Mangana Sarayı Kapısı'ndan güneye uzanan surun şehir içine bakan batı yönündeki iki sıra kazamat nişi.

Şekil 3.381 : Marmara Surları üzerindeki M5 kulesinin kuzeyinde surun doğuya doğru çıkıntı yaptığı bölüme doğudan bakış.

Beden duvarlarının dış cepheleri zemin seviyesinde sağırdır; üst seviyede ise kazamatlara açılan mazgal pencereler yer alabilmektedir (Şekil 3.381). Dışta daha daha küçük olan mazgal pencerelerinin, şehir içine bakan yönlerinde genişlik ve yükseklikleri artmaktadır. Deniz Surları kalıntılarının bazı noktalarında duvarların seğirdim seviyesi de günümüze ulaşmıştır (Şekil 3.382). Genel olarak Osmanlı dönemine ait yapımlar olan bu bölümlerde duvarın kalınlığına göre 1,40 ile 2,70 m arasında değişen genişlikteki seğirdimler, denize bakan yönden 0,65 0,75 m kalınlıkta ve ortalama 2,50 m yükseklikte mazgallı siperlerle sınırlanmaktadırlar.

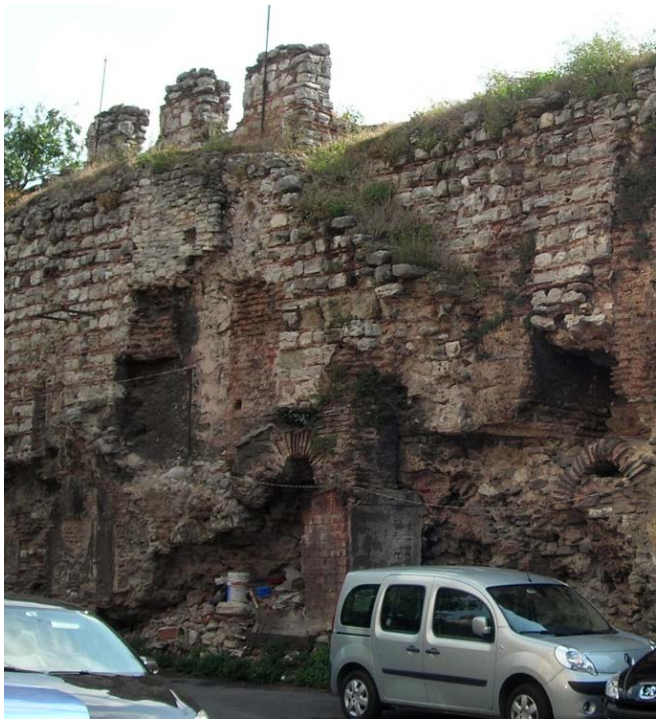

Şekil 3.382 : Marmara Surları üzerindeki M8 ile M9 arasında uzanan beden duvarının şehir içine bakan batı cephesi.

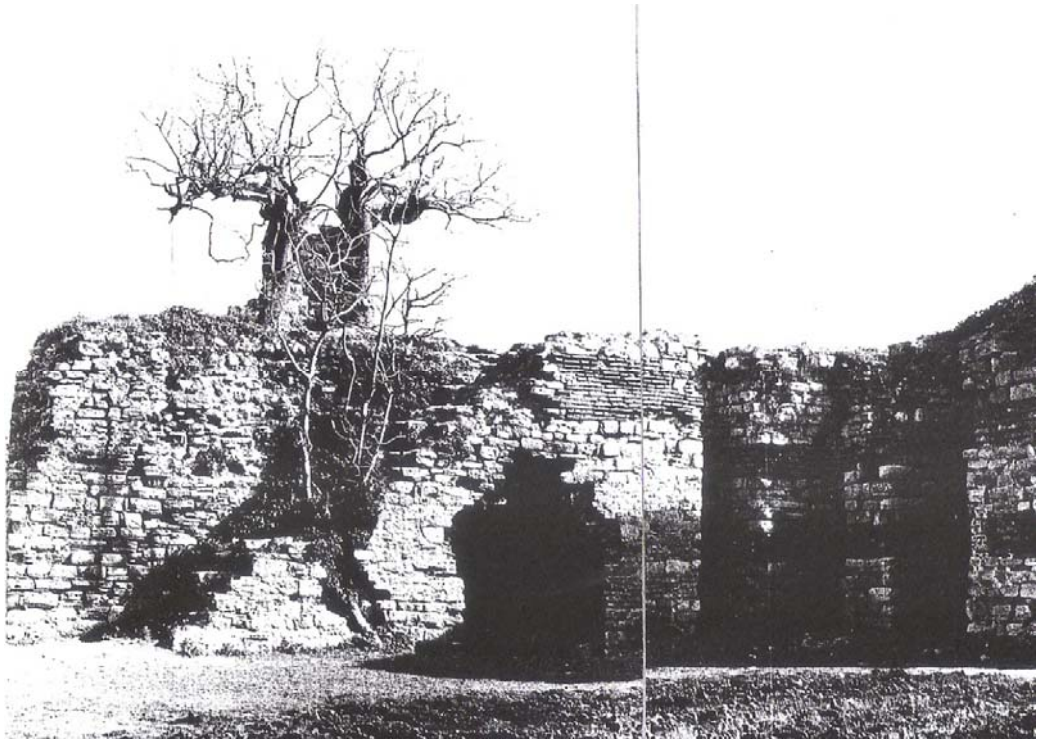

Şekil 3.383 : İncili Köşk kaidesinin kuzeyinde surun şehir içine bakan batı cephesine bitişen merdivene ait izler.

İncili Köşk kaidesinin hemen kuzeyinde M10 ile M11 arasında (Şekil 3.383), Kumkapı Limanı doğu kanadı surları üzerinde (Şekil 3.384) ve M82'nin doğusunda (Şekil 3.385, Şekil 3.386), sur duvarlarının şehir içine bakan yönünde, bitişik inşa edilmiş merdiven izleri de kısmen günümüze ulaşmıştır. Vaktiyle duvarın üst katına ve seğirdim seviyesine geçişi sağlayan, 150 ile 185 cm arasında genişlikteki merdivenlerin taş basamaklı olduğu mevcut izlerden anlaşılmaktadır.

Şekil 3.384 : Kumkapı Limanı doğu kanadı surlarının bir noktasında surun doğu cephesine bitişen merdivene ait izler.

Şekil 3.385 : M82'nin kuzeyinde surun şehir içine bakan batı cephesine bitişen merdivene ait izler / Högg, 1960 (AAE Resim Arşivi).

Şekil 3.386 : M82'nin kuzeyinde surun şehir içine bakan batı cephesine bitişen merdivene ait izlerin bugünkü durumu.

3.4.2 Kuleler

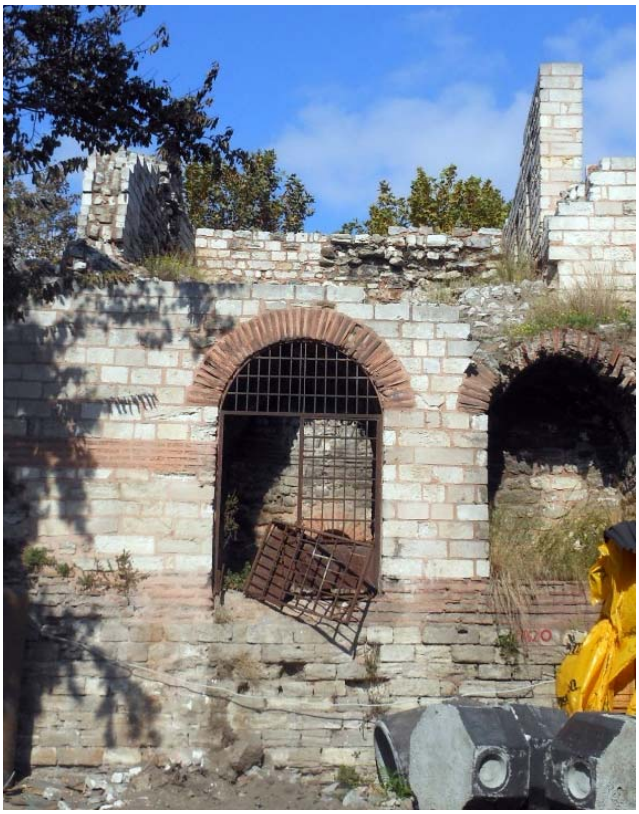
Haliç Surları'nın üzerinde 115 kule, Marmara Surları üzerinde ise 103 kule belirlenmiştir (Ek C). Haliç yönünde, kulelerin 25 - 60 m arasında, nisbeten düzenli aralıklarla sıralandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, kuleler arasındaki mesafenin 100 m'yi aştığı üç bölümde, birer kulenin (H/A1, H/A2, H/A3) bulunabileceği (Şekil 3.23 [Plan 4], Şekil 3.29 [Plan 5], Şekil 3.36 [Plan 6]); ek olarak, Sepetçiler Köşkü'nün batı köşesindeki izlerin (Şekil 3.95) buradaki bir kuleye (H/A4) ait olabileceği düşünülmektedir. Buna karşın, muhtemelen güney kıyılarının sert rüzgârlara açık olmasından ve kayalıklı yapısından dolayı, bu yöndeki kuleler düzensiz aralıklarla sıralanmaktadır. Öyle ki, kuleler arasındaki mesafe, bazı bölümlerde 25-35 m iken, bazı bölümlerde 200 m'yi aşabilmektedir.

Haliç Surları'nda 21 kulenin, Marmara Surları üzerinde ise 47 kulenin izleri günümüze ulaşmıştır. Haliç Surları üzerindeki H1, H2, H3, H4, H14, H15, H30, H32, H44, H52, H55, H56, H81, H90 kuleleri büyük ölçüde, H5, H22, H29, H31, H43, H54, H107 kulerinin ise bazı bölümleri ayaktadır. Marmara Surları üzerindeki M5, M6, M7, M8, M10, M15, M16, M17, M19, M22, M23, M24, M29, M31, M32, M45, M66, M78, M82, M85, M87, M91, M93, M103 kuleleri büyük ölçüde, M4, M9, M11, M20, M21, M27, M28, M36, M37, M38, M39, M40, M57, M65, M76, M77, M88, M90, M92, M94, M96, M97, M98 kuleleri ise kısmen günümüze ulaşmıştır.

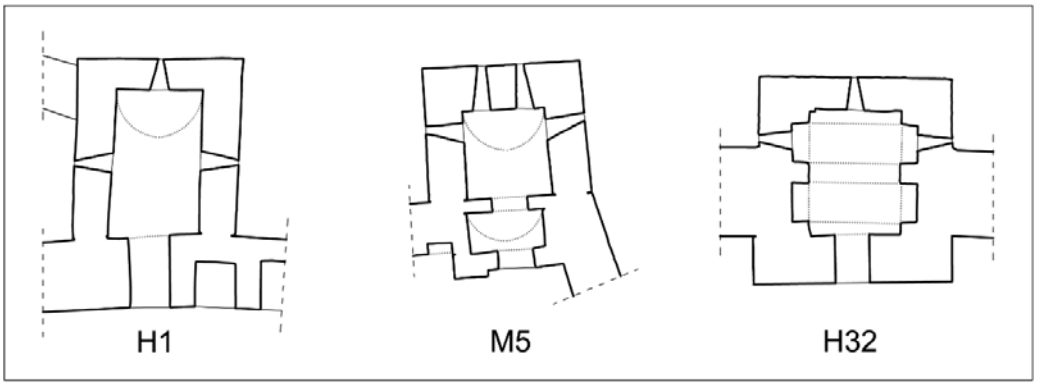
Haliç ve Marmara Surları üzerindeki kuleler, bitiştikleri beden duvarlarından daha yüksektir. Genel olarak dörtgen planlı olan kuleler, sur hattından denize doğru çıkıntı yapmaktadırlar. Buna karşın, M88, M92 ve M93 çokgen planlı kulelerdir. Ayrıca M27 ve M82 kuleleri şehir içi yönünden sura bitiştirilmiştir. Ayakta olan kuleler sur hattından 5,65 - 10 m arasında çıkıntı yapmaktadır. Ancak H31, H32, M23 ve M36 3,35 - 4 m arasında daha az çıkıntı yapan kulelerdir. Kulelerin genişliği ise, 7 - 11,5 m arasındadır. Kule girişleri, şehir içine bakan yönde üst seviyede yer almaktadır (Şekil 3.387).

Günümüze ulaşan kulelerin yakın çevresinde ve kule içlerinde zemin seviyesi yükseldiğinden, kulelerin zemin katları ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Kule içleri genelde dörtgen planlı tek bir mekândan oluşmaktadır (Şekil 3.388). M5, M6 ve M32 kulelerinde, kuleye dikdörtgen planlı bir vestibülden geçilerek girilmektedir (Şekil 3.388). H32 ve M32 kulelerinin içleri farklı plan özelliklerindedir (Şekil 3.229, Şekil 3.388). Orta mekânın doğu ve batı yönünde ikişer kemerli niş yer almaktadır. Çokgen

planlı kulelerin içine girilemediğinden, bunların iç mekânları ile ilgili bilgi verilememektedir. Kule duvarlarının kalınlığı 1,60 - 2,25 m arasında değişmektedir.

Şekil 3.387 : H1 kulesinin şehir içine bakan güney yönündeki girişi.

Şekil 3.388 : Kule planları örnekleri, tek mekândan oluşan H1, vestibüllü plan tipindeki M5 ve orta mekanın iki yanında ikişer niş yer alan H32.

Kule duvarlarının alt seviyeleri sağırdır. Ancak H81, M7, M16 ve M32 kulelerinin yan duvarlarında kıyıdan kuleye geçiş sağlayan birer küçük kapı yer aldığı gözlenmiştir (Şekil 3.389). H81, M23, M32 ve M103 kulelerinde katlar arasında tonoz döşeme mevcuttur. Buna karşın, H14, M16 ve M91'de katlar arasındaki döşemenin, vaktiyle ahşap olabileceğini gösteren izler yer almaktadır. Bu kulelerin duvarları, duvar kalınlığının üst kat seviyesinde zemin kat seviyesine göre 25 - 30 cm daha az olmasından dolayı, iki kat arasındaki geçişte yer alan duvar girintileri üzerine ahşap döşeme kirişlerinin yerleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir (Şekil 3.390). Kulelerin birinci kat seviyelerinde üç yöndede de kule içinden denize bakan mazgal pencereler yer almaktadır (Şekil 3.391). Kulenin güvenliği için dıştan küçük olan pencere açıklığı kule içine doğru genişlemektedir. Böylece iç mekânın aydınlatılması da sağlanmaktadır. H1, H2, H4, H32, H45, H55, M10, M19, M91, M103 kulelerinde her üç cepheye açılan birer mazgal pencere, H14, H15, H29, H30, M5, M11, M15, M16, M29 kulelerinde ön cepheye açılan iki, yan cephelere açılan birer mazgal pencere, M6, M7, M27 kulelerinde ise her üç cepheye de açılan ikişer mazgal pencere yer almaktadır. Bu seviyede kule içleri genel olarak beşik tonozla örtülüdür (Şekil 3.392). Ancak H32 kulesinde aynalı tonoz (Şekil 3.393), H81 kulesinde ise çapraz tonoz örtü kullanılmıştır.

Şekil 3.389 : M7 kulesi kuzey duvarının alt seviyesindeki kapı.

Şekil 3.390 : H14 kulesinin batı duvarında, zemin ve birinci katlar arasında ahşap döşeme kirişlerinin yerleştirildiği oyuklar.

Şekil 3.391 : H4 / Kule içinin batı köşesi.

Şekil 3.392 : H4 / Kule içinin beşik tonoz üst örtüsü.

Şekil 3.393 : H32 / Kule içinin aynalı tonoz üst örtüsü.

Ek olarak, Haliç Surları üzerindeki Zindan Kulesi (H81)'nin birinci katından ikinci katına, Marmara Surları'nın Sur-i Sultani'ye bitiştiği noktada yer alan M23'ün birinci katından platform seviyesine geçiş, birer taş merdivenle sağlanmaktadır (Şekil 3.394). Bunun dışında kulelerin platformuna geçiş genel olarak, bitiştikleri beden duvarının seğirdiminden geçilmektedir. Günümüze ulaşan kulelerin bazılarında platformu deniz yönünden çevreleyen dendanlara ait izler mevcuttur (Şekil 3.395). Osmanlı dönemine ait yapımlar olan dendanların kalınlıkları 65 - 75 cm arasındadır; yükseklikleri ise ortalama 2,50 m'dir.

Şekil 3.394 : M23 kulesinde birinci kattan platform seviyesine erişimi sağlayan merdivene üstten bakış.

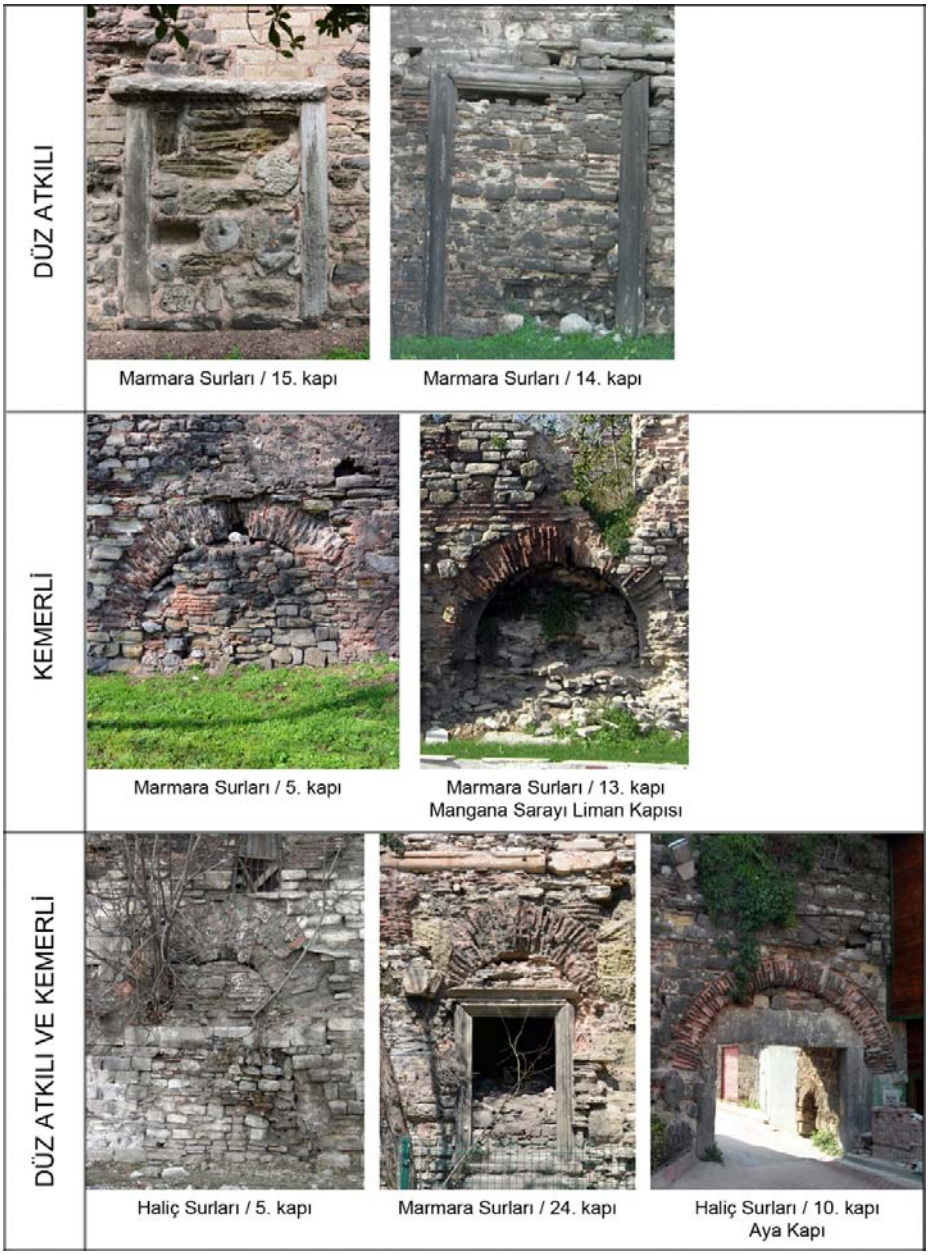
Şekil 3.395 : M8 kulesi platform seviyesi, batıdan bakış.

3.4.3 Kapılar

Haliç ve Marmara Surları üzerinde çeşitli noktalarda kıyıdan içerdeki yerleşmelere ve önemli yapılara geçişi sağlayan kapılardan günümüze ulaşan izler, sur geçişlerinin biçim ve boyutları konusunda bilgiler sunmaktadır. Ana kapılar dışında, gerek Haliç, gerekse Marmara Surları'nın çeşitli noktalarında daha küçük yan kapılar, ya da poterneler de bulunmaktaydı. Haliç Surları üzerinde tespit edilen toplam 23 kapıdan, 5. kapı, Prophitou Prodromou Poternesi (7. kapı), Yeni Aya Kapı (9. kapı), Aya Kapı (10. kapı), Cibali Kapısı (11. kapı) ve Zindan Kapısı (16. kapı) günümüze kısmen ya da büyük ölçüde ulaşmıştır. Marmara Surları üzerinde belirlenen 57 kapı ve poterneden 33'üne ait izler yine kısmen veya önemli ölçüde günümüze ulaşmıştır. Bu kapılar doğudan batıya doğru sırasıyla, 2. kapı, Odun Kapısı (3. kapı), 4. ve 5. kapılar, Değirmen Kapısı (6. kapı), Demir Kapı (7. kapı), Ayios Yeoryios Kapısı (8. kapı), 10. kapı, Mangana Sarayı Kapısı (11. kapı), Mangana Sarayı Liman Kapısı (12. kapı), 13., 14., 15., 17. ve 18. kapılar, Ayios Lazarus Kapısı (19. kapı), Balıkhane Kapısı (20. kapı), 21. kapı, Ahır Kapısı (22. kapı), 23. kapı, 24. kapı, İmparatorluk İskelesi Kapısı (25. kapı), Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı (26. kapı), Ayios Sergius ve Bakkhos Poternesi (29. kapı), 30., 36., 37., 38., 50. ve 51. kapılar, Samatya Kapısı (52. kapı), 53. kapı ve son olarak Narlı Kapı (54. kapı)'dır.

Sur kapıları da gerek Bizans, gerekse Osmanlı döneminde onarım ve müdahaleler geçirmiştir. Günümüze ulaşan kapıların alt seviyeleri değişen oranlarda yükselen zemin seviyesi altında kalmıştır. Büyük ölçüde ayakta olan kapılardan genişliği en az olan Marmara Surları üzerindeki 17. kapı 1,55 m genişlikle en dar, Haliç Surları üzerindeki Cibali Kapısı ise 4,35 m genişlikle en geniş sur kapısıdır. Bununla birlikte,

Deniz Surları üzerindeki kapıların genişliğinin ortalama 2-3 m arasında olduğu tespit edilmiştir. Bukoleon Sarayı kalıntılarının güneye doğru çıkıntı yaptığı köşedeki İmparatorluk İskelesi Kapısı (25. kapı) olarak adlandırılan geçiş, vaktiyle Bizans Sarayı'yla bağlantılı anıtsal merdivene doğu ve güney yönünden geçilmesini sağlayan ortalama 6 m genişliğindeki iki geniş kemerli açıklıktan oluşan farklı bir mimari düzene sahiptir (Şekil 2.233, Şekil 2.234). Haliç Surları üzerindeki Cibali Kapısı (11. kapı) ile Marmara Surları üzerindeki Değirmen Kapısı (7. kapı) ve Ahır Kapısı (24. kapı) ise, Osmanlı döneminde önemli müdahaleler geçiren geçişlerdir.

Şekil 3.396 : İstanbul Deniz Surları üzerindeki kapı tiplerine ait örnekler.

Deniz Surları üzerindeki kapılar, açıklığın kemerle geçildiği, düz atkıyla geçildiği, ya da açıklık üzerinde hem düz atkı, hem de kemer bulunanlar olmak üzere üç tiptir (Şekil 3.396). Haliç Surları üzerindeki Cibali Kapısı (11. kapı), Zindan Kapısı (16. kapı) ve Marmara Surları üzerindeki 2. ve 5. kapılar, Değirmen Kapısı (6. kapı), Mangana Sarayı Liman Kapısı (12. kapı), 13., 20. ve 21. kapılar, Ahır Kapısı (22. kapı), İmparatorluk İskelesi Kapısı (25. kapı), 30., 37. ve 51. kapılar açıklığın tuğla, tuğla-taş almaşık, ya da sadece kesme taştan kemerle geçildiği kapılardır. Marmara Surları üzerindeki 4. kapı, Demir Kapı (7. kapı), Ayios Yeoryios Kapısı (8. kapı), 10. ve 38. kapıların kemer izleri günümüze ulaşmış olmasına karşın, bu geçişlerin biçimleri konusunda hüküm vermek güçtür. Kuzeyde Prophitou Prodromou Poternesi (7. kapı), Topkapı Sarayı'nı denize tarafından çevreleyen sur hattı üzerindeki Odun Kapısı (3. kapı), 14. ve 15. kapılar ile batıya doğru 23. kapı ve Ayios Sergius ve Bakkhos Poternesi (29. kapı) düz atkılı kapılardır. Bunlardan ilkinin sadece taş lentosu günümüze ulaşmıştır; diğerlerinin ise taş söveleri de ayaktadır. Söveli ve üzerinde kemer yer alan kapılar ise, Haliç Surları üzerindeki 5. kapı ve Aya Kapı (10. kapı), Marmara Surları üzerinde ise Mangana Sarayı Kapısı (11. kapı), Mangana Sarayı Liman Kapısı (12. kapı), 18. kapı, Ayios Lazarus Kapısı (19. kapı), 24. kapı, Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı (26. kapı), 50. ve 53. kapılar ve Narlı Kapı (54. kapı)'dır.

3.4.4 Kullanılan malzeme ve yapım teknikleri

Şehrin, Tarihi Yarımada'nın doğu ucunda bir Megara kolonisi olarak kuruluşundan başlayarak gelişimine paralel olarak Deniz Surları'nın, farklı dönemlere tarihlendirilebilecek değişik duvar örgülerine sahip olduğu gözlenmiştir. Daha erken yapımların izlerine, sur ve kule kalıntılarının alt seviyelerinde rastlanırken, üst seviyelere doğru Geç Bizans ve Osmanlı dönemi örgü tekniklerinin yoğunlaştığı saptanmıştır. Taş, tuğla ve horasan harcı kullanılan başlıca malzemelerdir. Onarımlarda devşirme malzemeler de kullanılmıştır.

Deniz Surları kalıntıları üzerinde tespit edilen en eski yapım, Marmara Surları üzerindeki M10 kulesinin doğusunda yer alan ve Ayios Sotiros Kilisesi'nin günümüze ulaşan altyapısı içinden geçilen kuleye ait kalıntılardır. R. Demangel ve E. Mamboury'e göre, kulenin mevcut zeminden 2-3 m yüksekliğe kadar olan alt seviyesinde, uzunluğu 2,50 m'yi ve yüksekliği 1 m'yi bulan büyük taş bloklardan oluşan yapım tekniği Roma dönemine ait olmalıdır (Demangel ve Mamboury, 1939, s. 53) (Şekil 3.397). Deniz Surları kalıntıları üzerinde, Konstantinus dönemiyle (324-

337) ilişkilendirilen bir yapıma ise rastlanmamıştır. 2004 senesinde, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü tarafından başlatılan Yenikapı Kurtarma Kazıları'nın batı ucunda "100 Ada" olarak anılan yerde ortaya çıkan, 1,90 m yüksekliğindeki ve 4,40 m kalınlığındaki duvar temellerinin (Şekil 3.398) Konstantinus dönemine tarihlendirilebileceği belirtilmiş olsa da (Gökçay, 2007, s. 172), bunu destekleyen yeterli veri yoktur.

Şekil 3.397 : Ayios Sotiros Kilisesi içinden, Roma dönemine ait olduğu düşünülen kulenin güney duvarına bakış.

Şekil 3.398 : Yenikapı Kazı Alanı'nın batı ucunda ortaya çıkan duvara ait iz (Gökçay, 2007).

Şekil 3.399 : M82'den batıya doğru ilerleyen surun büyük taş bloklarından örülü alt seviyesi.

Deniz Surları çevresinde zemin seviyesi yükseldiğinden, bugün sur kalıntılarının temellerini görmek mümkün değildir. A. Van Millingen, Yarımada'nın kayalıklı güney kıyıları üzerinde yükselen Marmara Surları'nın, sert rüzgâr ve dalgalara maruz kaldığından deniz seviyesine yakın seviyelerinin büyük taş bloklarından yapıldığından ve duvarın mukavemetini artırmak için, içine taş sütunlar yerleştirildiğinden bahsetmektedir (Van Millingen, 1899, s.248-249). Günümüzde kıyı çizgisi üzerindeki özgün konumunu koruyan M82 kulesi ve yakın çevresinde, bu ayrıntılara ilişkin izleri görmek mümkündür. M82'den batıya uzanan beden duvarının denize bakan güney cephesinin zemin hizasından başlayarak daha büyük taş bloklarla örülüdür (Şekil 3.399); ayrıca 51 numaralı kapının batı yanında duvar içinde sütunlar yer almaktadır (Şekil 3.400).

Şekil 3.400 : M82'den batıya doğru uzanan surun alt seviyelerinde yer alan sütunlar.

Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinde yapılan incelemeler neticesinde özellikle alt seviyelerde ve yer yer daha üst seviyelerde, II. Theodosius dönemi (408-450) surlarının yapım tekniğiyle örtüşen (Schneider, 1937, s. 465; Ward Perkins, 1954, s. 66-67; M. Ahunbay, 2007, s. 29; Asutay-Effenberger, 2007, s. 173), beş sıra tuğlayla oluşturulan hatıllar arasında 7-9 sıra düzgün kesme taştan oluşan bir örgü görülmektedir (Şekil 3.401[a]). Duvar derinliğinde devam eden tuğla hatıllarda, genel olarak 37/38 x 37/38 x 4,5 cm boyutlarında tuğlalar kullanılmıştır. Yer yer 37 x 37 x 3,5 cm, 38 x 38 x 4 cm ve 40 x 40 x 5/6 cm olan tuğlalara da rastlanmaktadır. Genel olarak 3,25 m kalınlığındaki sur duvarları ve kalınlığı 1,65 ile 2,25 m arasında değişen kule duvarlarının tuğla hatılları ve düzgün kesme taş dış cidarları arasında horasan harçlı moloz örgü bulunmaktadır.

Haliç Surları'nın H1 kulesinden başlayarak 14. Mıntıka Suru'nun Haliç sahiline dik uzanan doğu ucu arasında uzanan sur bölümünün Heraklius döneminde (610-641) yapıldığı bilinmektedir (Dirimtekin, 1948, s. 23-24). Heraklius Surları'ndan günümüze ulaşan kısımların alt seviyelerinde ilk yapımlara ait izleri görmek mümkündür (Şekil 3.401[b]). Beş sıra tuğlalı hatıllar arasında 8 düzgün kesme taş sırasından oluşan duvar örgüsü, Theodosius dönemi (408-450) ile benzerlik göstermektedir. 36x36x4,5 cm boyutundaki tuğlalar arasındaki derzler 6-7 cm'dir. 16 - 18 cm yüksekliğindeki taş sıraları yanaşık derzle bitiştirilmiştir. Theophilos dönemi (829-842) yapımları da, bu duvar örgüsüyle benzer niteliktedir (Şekil 3.401[c]). Ancak bu dönemde, 32,5/33 x 32,5/33 x 3,5/4 cm boyutlarında tuğladan dört veya beş sıra tuğlalı hatıllar kullanılmıştır. 16 - 22 cm arasında yükseklikte olan kesme taş sıraları arasındaki derzler 1,5-2 cm'dir.

11. ve 12. yüzyıllarda ortaya çıkan gizli tuğla tekniği ise (Vokotopoulos, 1979; M. Ahunbay, 2005, s. 76), Kumkapı Limanı'nın doğu surlarında ve Yenikapı'daki eski liman surları üzerindeki M64 ve M66 kulelerinde görülmektedir (Şekil 3.401[d]). Aradakiler 1,5-2 cm daha geride olan toplam dokuz sıra tuğladan oluşan hatıllar arasında yedi taş sırasından oluşan duvar kesimleri 11. - 12. yüzyıllarda yenilenen bölümlere işaret etmektedir. Hatıllarda derzler 1,5 - 2,5 cm arasındadır; 30 x 30 x 3,5 cm ve 24 x 24 x 2,5 cm boyutlarında iki tip tuğla kullanılmıştır. Daha küçük boyuttaki tuğlalar geride kalan gizli sıralarda kullanılmıştır.

[a]

[b]

[c]

[d]

[e]

[f]

Şekil 3.401 : Bizans yapım teknikleri: (a)M5'in doğu cephesi. (b)H1-H2 arasındaki beden duvarının güney cephesi. (c)H30'un doğu cephesi. (d)M66'nın güney cephesi. (e)Kumkapı Limanı kuzey surlarının güney cephesi. (f)Mermer Kule'ye bitişen beden duvarının güney cephesi.

[a]

[b]

[c]

[d]

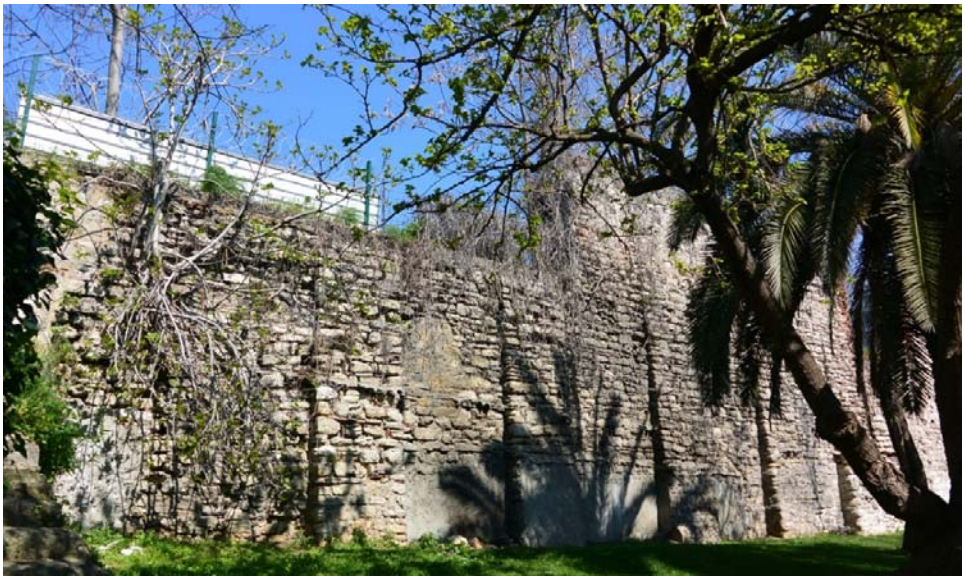

[e]

[f]

Şekil 3.402 : Osmanlı dönemi yapım teknikleri: (a)M76'nın kuzeydoğu cephesi. (b)M77-M78 arasındaki beden duvarının kuzey cephesi. (c)H90'ın doğu cephesi. (d)M95-M96 arasındaki beden duvarının güneydoğu cephesi. (e)H31-H32 arasındaki beden duvarının kuzey cephesi. (f)H11-H12 arasındaki beden duvarının kuzeydoğu cephesi.

Latin işgali yıllarında harap hale gelen kentin, 1261 senesinde yeniden ele geçirilmesinin ardından, İmparator VIII. Michael Palaiologos (1259-1282) tarafından gerçekleştirilen önemli imar hareketleri kapsamında şehir surlarında da onarımlara girişilmiştir (Müller-Wiener, 2007, s. 61). Yenikapı Limanı'nın batı duvarlarında ve Mermer Kule ve çevresinde gözlenen iki veya üç sıra taş arası bir veya üç sıra tuğladan oluşan dış cidar örgüsü ise, Palaiolog döneminde kullanılmaya başlanan bir yapım tekniğidir (M. Ahunbay, 2005, s. 75) (Şekil 3.401[e]). Kumkapı Limanı surları, Geç Bizans dönemi onarımlarıyla dikkat çeken bir başka noktadır. 1-2 sıra tuğla ve 1 sıra taştan oluşan almaşık örgüde, taşlar arası yanak derzlerinde dikine tuğlalar yerleştirilmiştir (Şekil 3.401[f]). Kullanılan tuğla boyutları 30 x 30 x 3/3,5 cm'dir. S. Eyice'ye göre, özellikle İstanbul dışındaki Geç Bizans dönemi yapımlarında kullanılan bu örgünün başkentte uygulaması azdır (Eyice, 1963, s. 72).

Deniz Surları'nda Osmanlı dönemi onarımlarına ait izleri de görmek mümkündür. Bu dönemde taş ve tuğladan almaşık örgüyle (Şekil 3.402[a]) veya sadece taştan yapılan onarımlar, örneğin Kumkapı ile Yenikapı arasında, ya da Yenikapı liman surlarının batı ucundan batıya doğru ilerleyen sur kalıntılarının dış cidarlarında gözlenmektedir (Şekil 3.402[b]). Onarımlarda 32 x 32 x 3,5 cm ve 35 x 35 x 4 cm boyutlu tuğlalar ve 13 ile 20 cm arasında değişen yükseklikte kesme taşlar kullanılmıştır. Haliç Surları üzerindeki Aya Vasil Burcu (H90)'nun batı ve kuzey cephelerinin üst seviyelerinde gözlenen 15-20 cm yükseklikteki düzgün kesme taş sıralarından oluşan örgünün (Şekil 3.402[c]), 18. yüzyıl müdahalelerinden olması muhtemeldir. Narlı Kapı'nın batısından M98'e kadar uzanan sur hattında, olasılıkla 1766 depreminde Yedikule civarındaki sahil surlarında hasarlar meydana gelmesi sonucu, 19. yüzyılda bu kesim tahkim edilmiş (Stolpe, 1882); muhtemelen o dönemde, sur hattı çeşitli noktalarda kesme taş örgülü payandalarla desteklenmiştir ((Şekil 3.402[d], Şekil 3.403). Ek olarak, Haliç Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinden H30 ile H32 kuleleri arasındaki surlar üzerindeki aşınan tuğla hatıl yüzeylerinde, 20 x 20 x 2,5/3 cm boyutlu tuğlalar dikine yapıştırılarak yapılan onarımlar Geç Osmanlı dönemine ait olmalıdır (Şekil 3.402[e]). Haliç Surları'nın H11 ve H12 kuleleri arasındaki bölümüne karşılık gelen sur bölümünün ve Marmara Surları'nın M6 ve M7 arasında uzanan beden duvarının üst seviyelerinde gözlenen 2 sıra harman tuğlalı hatıl arasında 5-6 kaba yonu taş sırasından oluşan örgü şeklinin ise (Şekil 3.402[f]), Geç Osmanlı dönemi müdahalelerinden olması muhtemeldir.

Şekil 3.403 : M95 ile M96 arasındaki beden duvarının payandalarla desteklenen bölümü.

Beden duvarları ve kulelerde mazgal pencereler 1 veya 1,5 sıra tuğla kemerlidir. Mazgal pencerelerin, denize bakan yönlerinde aynı zamanda taş lento yer almaktadır (Şekil 3.404). Beden duvarlarının seğirdim seviyelerinin ve kulelerin platform seviyelerinin denize bakan yönünde yer alan dendanlar, genel olarak Osmanlı dönemine tarihlendirilen taş ve tuğladan almaşık düzende örülüdür (Şekil 3.405). Dendanların üst örtüleri ise, iki yöne eğimli olarak tuğladan yapılmıştır. Kulelerin tonoz üst örtüleri de tuğla örgülüdür.

Şekil 3.404 : Marmara Surları'nda M5 kulesinin 40 m kuzeyinde doğuya doğru çıkıntı yapan beden duvarı üzerindeki mazgal pencere.

Şekil 3.405 : Marmara Surları'nda M5 kulesinin platform seviyesinin kuzey yönündeki mazgallı açıklıklar.

Sur kapılarının kemerleri 1,5 veya 2 sıra tuğladan örülmüştür. İmparatorluk İskelesi Kapısı (25. kapı)'nın 6 m genişliğindeki açıklıkları ise 3,5 tuğladandır. Bununla birlikte, Haliç Surları üzerindeki Cibali Kapısı (11. kapı), Marmara Surları üzerindeki Ahır Kapısı (22. kapı) ve Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı (26. kapı)'nın vaktiyle denize bakan cepheleri ile Marmara Surları üzerindeki 51 numaralı kapı düzgün kesme taştan kemerlidir. Bunlardan Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı, bir Bizans kapısıdır. Diğer kapılar ise Osmanlı döneminde müdahale görmüşlerdir. Geç Osmanlı döneminde müdahale geçiren Değirmen Kapısı (6. kapı) ve Balıkhane Kapısı (20. kapı)'nın ise taş ve tuğladan almaşık örgülü kemerleri vardır. Lento ve söveler kireç taşı, ya da mermerdendir.

4. İSTANBUL DENİZ SURLARINDA KORUMA SORUNLARI VE KORUNMUŞLUK DURUMU

Tarihi Yarımada'nın kıyıları doğal yönden korunaklı olduğundan, Bizans donanmasının denizlerdeki üstünlüğü süresince Deniz Surları ihmal edilmiştir (Van Millingen, 1899, s. 178). Ancak Arap tehdidinin ortaya çıktığı 7. yüzyıldan itibaren kentin kıyı tahkimatının düzenli olarak bakım ve onarımı önem kazanmıştır. Bu durum eski kaynakların aktardığı ve bir kısmı yerinde korunan onarım kitabelerinden olduğu kadar, günümüze ulaşan Deniz Suru kalıntılarındaki farklı dönemlere ait yapım izlerinden de anlaşılmaktadır. Şehrin 1453'te fethinin ardından, Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar boyunca Akdeniz'deki etkin güç olmasının etkisiyle (Parker, 2002, s. 226, 228) ve 16. yüzyılda ateşli silahların yaygınlaşması (Parker, 2002, s. 14, 33) sonucu eski savunma sistemlerinin öneminin azalmasıyla, beliren ciddi hasarların onarımı dışında şehir surları ihmal edilmiş ve yakın çevresindeki yapılaşma gitgide artmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı geleneksel askeri yapısında yaşanan köklü değişimlere bağlı olarak, kentin 1500 yılı aşan geçmişe sahip savunma sistemi önemini tümden yitirmiş; surlardaki terk ve bakımsızlık giderek artmıştır. Buna bağlı olarak surlar, doğal etkenlere, konumlarına, bulundukları zeminin yapısına, malzeme ve yapım tekniği özelliklerine, depreme, yangına, bayındırlık etkinliklerine, ekonomik ve sosyal nedenlere bağlı olarak değişik boyutlarda hasar ve kayıplara uğramışlardır.

Uzun süreli doğal etkenlere maruz kalan İstanbul Deniz Surları, rutubet, sert rüzgârlar ve dalgalara açık bir konumdaydılar. Özellikle kentin kuzey sahillerinde gözlenen zayıf zemin yapısı surlar ve kıyıya yakın diğer yapılarda bozulma ve deformasyonlara neden olmuştur. Deniz Surları sık sık meydana gelen depremlerden etkilenmiş; ciddi sarsıntılar şehrin savunma sisteminin pek çok noktasında olduğu gibi, sahil surlarında da yapısal çatlaklara ve yıkımlara yol açmıştır.

Deniz Surları, yakın çevresinde yaşanan değişimlerin etkisiyle işlevsel dönüşüme uğramış; insanların neden olduğu kötü kullanım ve yanlış onarımlar, yangınlar, bayındırlık etkinlikleri, vb. nedenlerle zarar görmüş ve kayıplara uğramıştır. 1871-1872 arasında kentin güney kıyılarına paralel uzanan demiryolu hattının yapımı şehir

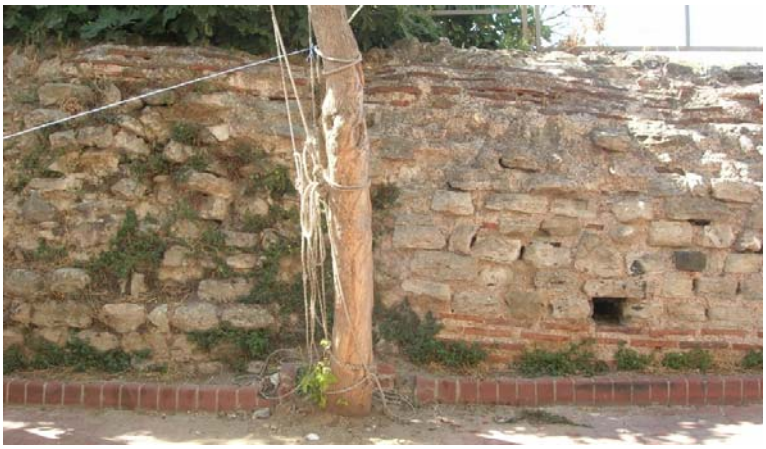
surlarındaki ilk kesintilere neden olmuştur. Ayrıca, 20. yüzyıl başlarına kadar etkili olan şehir yangınlarının Deniz Surları'nı da etkilediği (Cezar, 2002, 443-445) ve aynı dönemde kentin modernleşmesi yönünde atılan bazı adımların (Altınyıldız, 2007, s. 284) sahil surlarında kayıplara neden olduğu bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde, 1930'ların sonunda hazırlanan ilk İstanbul Planı özellikle Deniz Surları kalıntılarında bazı zararlara yol açmış; 1950'lerde hazırlanan revizyon planın ardından tarihi kentte yaşanan yıkım ve imar süreci Deniz Suru kalıntılarında demiryolu yapımından sonraki ikinci büyük boyutlu kayba yol açmıştır. İlerleyen dönemlerde kent planlamasında tarihi ve arkeolojik mirasın korunması konusunun önem kazanmış olmasına karşın, gerçekleştirilen uygulamalar yeni sorunları gündeme taşımıştır.

20. yüzyıl başında surların eski eser sayılması ve korunması yönünde yapılan yasal düzenlemeler (Ergin, 1995, s. 1784-1785), Cumhuriyet döneminde de bir süre yürürlükte kalmış; ilerleyen dönemlerde geliştirilerek yeni ve kapsamlı yasal düzenlemelere gidilmiştir (A. Ahunbay, 2010, s. 105). Bugün Deniz Suru kalıntıları anıt eserler olarak tescillidir ve yasal koruma altındadır. Ancak, Koruma Kurulu Arşivleri'nde yapılan incelemeler neticesinde bazı parçaların tescillerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Surların korunmalarından sorumlu kuruluşların yönetim anlayışları ise, Deniz Suru kalıntılarının durumunu etkilemektedir. Ek olarak, 1960'lardan itibaren artan göçün etkisiyle, Tarihi Yarımada'daki eski yerleşimlerin demografik yapısında yaşanan değişimler, Deniz Surları'nın korunmalarını olumsuz etkileyen ekonomik ve sosyal sorunları doğurmuştur.

4.1 Doğal ve çevresel kökenli sorunlar

Haliç ve Marmara Surları bulundukları çevreye bağlı olarak çeşitli doğal etkilere maruz kalmaktadır. İlk yapımda 4-5 sıra tuğlalı hatıllar arası kesme taş sıralarından dış cidarlar arasında moloz iç örgüden oluşan yapım tekniğiyle inşa edilmesi ve dönemsel müdahalelerde malzeme olarak yine taş, tuğla ve horasan harcının kullanılması Haliç ve Marmara Surları'na sağlam yapısal özellikler katsa da, doğal etkenler ana yapı malzemeleri ve bağlayıcı malzemelerde aşınma, kopma ve kayıplara neden olmaktadır. Sert rüzgârlar ve dalgaların sürekli etkisine açık Marmara Surları'nın aksine, Yarımada'nın sakin kuzey kıyıları boyunca uzanan Haliç Surları sert hava koşullarından daha az etkilenmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Deniz Surları ile ilgili belgelerde, Marmara Surları'nın bazı bölümlerinin lodos fırtınaları ve sert

dalgaların etkisiyle ciddi hasarlara uğraması sonucunda gerçekleştirilen onarımların 20. yüzyıla kadar sürdüğünü göstermektedir. (Çizelge 3.2).

Şekil 4.1 : Kumkapı ve Yenikapı arasında uzanan sur hattının şehir içine bakan cephesinde yanyana farklı iki örgü şekli.

Günümüze ulaşan sur izleri üzerinde gözlenen farklı örgü şekilleri de, dönemsel onarımları vurgulamaktadır. Örneğin, lodos fırtınalarından etkilenen Kumkapı ile Yenikapı arasındaki sur kalıntılarında tuğla hatıllar arası taş sıralarından oluşan ilk yapıma ait izlerin dışında bazı bölümlerde gözlenen sadece taş sıralarından, ya da taş ve tuğladan almaşık düzendeki dış cidar örgülerinin (Şekil 4.1, Şekil 4.2), 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyıl ortasına tarihlenen arşiv belgelerinde (BOA, 1775, C..BLD., D.95, G.4744; BOA, 1850, A.}MKT.NZD., D.10, G.18; BOA, 1850, C..BLD., D.116, G.5754), bu kesimdeki kale duvarlarında lodos fırtınalarıyla harap olması üzerine yapılan onarımların izleri olabileceği düşünülmektedir.

1956-1959 arasında Sahil Yolu'nun yapımı sırasında sahil şeridinin genişletilmesiyle, Deniz Surları kıyı çizgisinin değişen mesafelerde gerisinde kalmış, sert rüzgârların etkisiyle oluşan büyük ve sert dalgaların aşındırıcı etkileri sona ermiştir. Ancak, nisbeten kıyıya yakın sur bölümlerinde, örneğin Sarayburnu'ndaki surların bazı noktalarında gözlendiği üzere, sert rüzgârların ve tuzlu deniz suyunun yüzey aşınmalarını ve kopmaları tetikleyen etkileri yer yer sürmektedir. Marmara Surları'nın 5. kulesinin denize bakan cephelerinde, gözenekli bir hal almış dış cidar taşları ve meydana gelen önemli yüzey kayıpları bu tip doğal koşulların doğurduğu sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 4.3). Haliç ve Marmara Surları deniz kıyısında yer alan yapılar olarak rutubetin etkilerine de açıktır. Üstelik kulelerde üst örtünün bakımsızlıktan dolayı geçirgen bir hal alması, yağmur ve kar surlarının kule içine

sızmasına, bu nedenle duvarlarda ve üst örtülerde çiçeklenmeye neden olmaktadır (Şekil 4.4).

Şekil 4.2 : Kumkapı ve Yenikapı arasında uzanan sur hattının şehir içine bakan cephesinde taş ve tuğladan almaşık örgülü bir bölüm.

Şekil 4.3 : Marmara Surları / 5. kulenin denize bakan doğu cephesindeki yüzey aşınmaları.

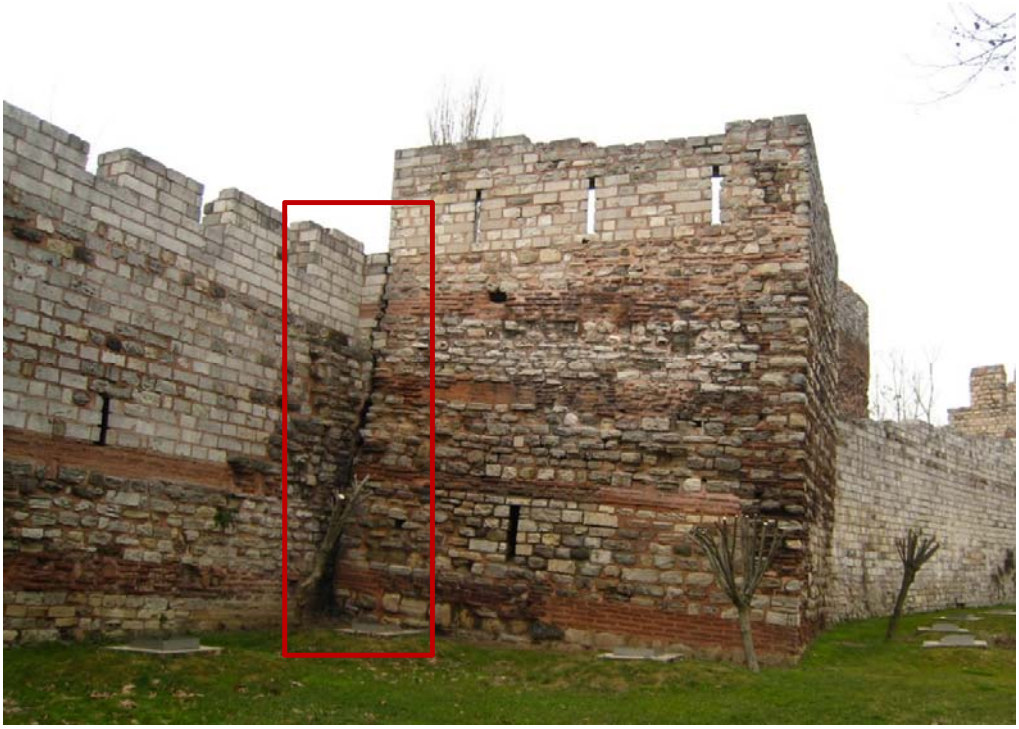

Şekil 4.4 : Marmara Surları / 5. kulenin içinin üst örtüsündeki çiçeklenme.

Haliç'e dökülen Kâğıthane ve Alibey derelerinin taşıdığı millerin etkisiyle zaman içinde dolan Haliç sahilleriyle, Yarımada'nın kuzey ve güney kıyılarında bazı noktaların Bizans ve Osmanlı dönemi yapımlarının hafriyatlarının döküldüğü yerler olarak kullanılması sonucu genişleyen diğer sahil kesimleri zayıf zemin özellikleri gösterebilmektedir (C. Sayar ve M. Sayar, 1962; Sayar, 1976). Tarihi kentin Haliç'e bakan kıyıları boyunca zemin mukavemetinin düşük olması, bazı zemin hareketlerine neden olmakta, bunun sonucu Haliç Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin bazı noktalarında yapısal çatlaklar ve deformasyonlar gözlenmektedir. Örnek olarak, Haliç Surları'nın batı ucunda 1. ve 2. kuleler ve aralarında uzanan beden duvarında tespit edilen denize doğru düşeyden ayrılmaların (Şekil 4.5), buna bağlı olarak kulerin sur duvarına bitiştiği noktalarda oluşan yapısal çatlaklar (Şekil 4.6) durumun ciddiyetini gözler önüne sermektedir.

Şekil 4.5 : Haliç Surları / 2. kulenin zayıf zemin yapısına bağlı olarak düşeyliğini yitirmesi.

Şekil 4.6 : Marmara Surları / 1. kulenin zayıf zemin yapısına bağlı olarak düşeyliğini yitirmesi sonucu oluşan yapısal çatlak.

Kentte yaşanan depremler de surlarda önemli hasarlara neden olmuştur. Örneğin, Stolpe Haritası'nda, Marmara Surları'nın Narlı Kapı'nın batısındaki kesimi üzerinde düşülen notta deprem sonrası sur onarımlarına işaret edilmektedir (Şekil 3.322). 8 Safer 1314 (16 Temmuz 1896) tarihli belgede (BOA, 1896, BEO, D.811 G.60764) belirtildiği üzere, surların 1894 senesindeki büyük depremden ciddi zarar gördüğü anlaşılan Haliç Surları'nın, Ayvansaray'dan Bahçekapısı'na kadar olan kesiminin Haliç'e bakan cephesi onarım geçirmiştir. İstanbul'un tarihi ve arkeolojik mirası olası bir depremin yaratabileceği sorunlarla karşı karşıyadır. Eski belgeler, Deniz Surları'nın da bu açıdan risk altında olduğunu göstermektedir. Günümüze ulaşan bölümlerdeki yapısal hasarlar ve özellikle Tarihi Yarımada'nın Haliç'e bakan kıyı şeridindeki zayıf zemin yapısı ise, olası bir depremin doğurabileceği riskleri artırıcı etkilere sahiptir.

4.2 Planlama ve uygulama sorunları

Osmanlı Devleti'nde, Endüstri Devrimi'nin etkilerinin hissedildiği 19. yüzyıldan itibaren başkentin modernleşmesine yönelik adımlar atılmış; yaşanan gelişmeler İstanbul Deniz Surları'nda kayıplara yol açan süreci başlatmıştır. 1871-1872 arasında Rumeli Demiryolu'nun yapımı şehrin güney yönündeki surlardaki ilk kayıplara yol açmıştır. Günümüzde, yer yer surlara çok yakın geçen demiryolunun yarattığı titreşimin arkeolojik kalıntılar üzerindeki yapısal etkileri araştırılması gereken bir konu olarak durmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında kentte giderek artan sanayi tesislerinin bir kısmı, Deniz Surları'nın kuzeyde Cibali, güneyde Ahırkapı ve Yedikule sahilindeki bazı bölümlerinin üzerinde ve yakın çevresinde inşa edilmiştir. Bugün endüstri mirasının bir parçası olan bu eski tesislerin yeniden kullanımına yönelik ön plana çıkan proje ve uygulamalar, bu kesimlerdeki Deniz Suru kalıntılarını da etkilemektedir.

20. yüzyılın başında, özellikle Tarihi Yarımada'da büyük yangınlarla tahrip olan alanların yeni düzenlemelerinde, Osmanlı başkenti İstanbul'un modernleşmesine yönelik adımlar atılsa da, ilk İstanbul planı Cumhuriyet döneminde hazırlanmıştır. Fransız şehir plancısı H. Prost tarafından 1936 senesinde başlanan 1951'e kadar on beş yıllık bir dönemi kapsayan ilk planlama çalışmaları (Bilsel, 2010, s. 101-102) ve sonradan farklı tarihlerde hazırlanan diğer İstanbul planlarında alınan kararların ve bu

planlara göre gerçekleştirilen imar ve bayındırlık etkinliklerinin Deniz Surları üzerinde çeşitli etkileri olmuştur.

H. Prost, önceki şehir planlama çalışmalarında tarihi ve doğal çevreyi koruma yanlısı olmasına karşın İstanbul için hazırladığı planda, Bizans ve Osmanlı imparatorluklarına başkentlik yapan ve tarihi dokusu ön planda olan şehrin modernleştirilmesine yönelik bir planlama stratejisi benimsemiştir (Bilsel, 2010, s. 127). F. C. Bilsel, Fransız şehir plancısının bu yaklaşımında, şehrin geleneksel dokusunda yangınların yarattığı büyük tahribat, savaş sonrası yılların ekonomik güçlükleri ve Mustafa Kemal Atatürk'ün reformları sonucu yaşanan sosyal değişim, vb. pekçok nedenin rolü olduğunu belirtmektedir (Bilsel, 2010, s. 127). Öte yandan plan, şehrin kendine has topoğrafyasının ve geleneksel kent dokusunun zarar görmemesine, Bizans ve Osmanlı dönemine ait yapıların tespiti ve korunmasına yönelik kayda değer kararlar da içermektedir (Bilsel, 2010, s. 128-129).

H. Prost'un Avrupa Yakası Nâzım Planı programında, Haliç kıyıları boyunca yerleşmiş endüstri bölgesinin dönemin ekonomik koşullarının bir sonucu olarak, yeniden aynı yerde düzenlenmesine karar verilmiş (Prost, 2007, s. 84), bunun sonucu olarak Haliç çevresinde çeşitli boyutlarda pek çok kamusal veya özel endüstriyel girişim kurulmuştur (Bilsel, 2010, s. 253). Ayrıca Haliç'in her iki yakasında, endüstriyel tesislere ulaşım ve endüstriyel yerleşimlerin yeniden düzenlenmesi amacıyla kıyıya paralel yeni yollar düzenlenmesi amaçlanmıştır (Bilsel, 2010, s. 253-255). Ayrıca şehirdeki bölgeler arasında etkin bağlantı sağlamak amacıyla yeni başka yolların yapımına da karar verilmiştir. Haliç'in endüstri bölgesi olarak seçilmesi, tarihi kentin özellikle bu yöndeki kıyı yerleşimlerinde hızlı ve kontrolsüz büyümeye neden olmuş; yeni yolların oluşturulması şehrin geleneksel dokusunda değişimlere yol açmıştır. Bu plan kararları başta Haliç Surları olmak üzere, Marmara Surları'nı da etkilemiştir.

H. Prost'un İstanbul Planı'nda İstanbul'un tarihi ve arkeolojik alanlarının organizasyonu ve korunması ile ilgili kesin öğeler de yer almaktadır. Sarayburnu, Aya İrini, Aya Sofya, Hipodrom ve Tarihi Yarımada'nın doğu ucundaki Bizans saraylarının yerini içeren bir Arkeoloji Parkı'nın oluşturulmasının programa alınması, bölgeyi saran Deniz Surları açısından olumlu bir karardır. Program, ayrıca doğrudan Kara ve Deniz Surları ile ilgili notlar içermektedir (Prost, 2007, s. 84-85). Kara Surları, Haliç ve Marmara kıyısındaki surlar yakın çevreleriyle birlikte korunması gereken sit

alanları olarak tanımlanmıştır. Kara Surları'nın dıştan eni 500 metre olan bir tampon bölge oluşturularak korunması önerilmiş, buna karşın Deniz Surları'nın, bulundukları bölgelere yönelik plan kararları dikkate alınarak ve arkeolojik ve bezeme özellikleri değerlendirilerek korunmaları kararlaştırılmıştır (Prost, 2007, s. 85). Buna bağlı olarak, Haliç Surları kalıntılarının, ticari ve endüstriyel bölgelerin gelişimine ve trafik akışına izin verecek şekilde, sadece karakteristik kısımları korunacaktır (Prost, 2007, s. 85). Bu yaklaşım, ileride İstanbul'un planlanmasında atılan her yeni adımda, Deniz Surları'nın yıkıcı etmenlere daha açık hale gelmesine neden olmuştur.

Çok partili sisteme geçiş ve 1950'de seçimlerin sonucunda iktidarın el değiştirmesinin ardından Fransız şehirci H. Prost görevden alınmış; Prost'un planı,1951 ve 1956 arasında, yeni hükümet tarafından görevlendirilen bir grup Türk mimar ve plancı tarafından revize edilmiştir (Akpınar, 2010, s. 170). Revizyon süreci tamamlandıktan sonra, şehirde bizzat dönemin başbakanı Adnan Menderes tarafından yürütülen çalışmalarla, İstanbul'un tarihi dokusunda geri dönülmez etkilere neden olan yıkım ve inşa süreci yaşanmıştır. Tarihi şehir içinde modern bir yol sistemi oluşturulması amacıyla gerçekleştirilen yıkımlar sırasında, Deniz Surları'nda, 1871-1872'de Rumeli Demiryolu'nun yapımından sonraki büyük kayıplar meydana gelmiştir. 1956-1959 yılları arasında Sirkeci ile Florya arasında uzanan Kennedy Caddesi olarak adlandırılan Sahil Yolu'nun yapımı, Unkapanı-Aksaray-Yenikapı aksını birbirine bağlayan Atatürk Caddesi'nin genişletilmesi ve sahille kurduğu bağlantıların oluşturulması, Unkapanı'ndan Eminönü'ne uzanan Ragıp Gümüşpala Caddesi'nin açılması sırasında bu kesimlerdeki Deniz Suru kalıntıları tümüyle yok olmuştur. Ayakta kalan Deniz Suru bölümleri ise, yakın çevresi ve denizle olan özgün ilişkisini yitirmiştir. Sahil yollarındaki yoğun trafikten kaynaklanan hava kirliliğinden dolayı, Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin cephelerinde yüzey kirlenmeleri olmaktadır.

Uzun süren I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarından dolayı ekonomik nedenlerle geri planda kalan sur onarımları, 1956-1959 yılları arasındaki yıkım ve imar hareketleriyle ilk olarak gündeme gelmiş; Vatan ve Millet Caddeleri ve kentin Marmara sahilleri boyunca uzanan yolların yapımı sırasında, surların yıkılan bölümlerinde kesintiye uğrayan uçları ve harap haldeki bazı bölümler tamir edilmiştir (M. Ahunbay ve Z. Ahunbay, 1994, s. 79).

1985 senesinde İstanbul'un Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilen dört alan arasında İstanbul Kara Surları bantı da yer almaktadır. Bu gelişmenin de etkisiyle, 1980'lerin ikinci yarısında, surların bakım ve onarımı yeniden önem kazanmıştır. Ancak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Ayvansaray'daki V. Leon dönemine ait ön duvar, Haliç Surları'nın batı ucundaki 1. ve 2. kuleler ile aralarındaki beden duvarında ve özellikle Belgrad Kapısı'nda gerçekleştrilen sur restorasyonları, dönemsel izler hiçe sayarak ilk yapımlarına göre rekonstrüktif anlayışta yapılan çalışmalar oldukları için ciddi eleştiriler almıştır (M. Ahunbay ve Z. Ahunbay, 1994, s. 79). Bedrettin Dalan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu bu dönemde, Haliç kıyılarının yerel ve büyük ölçekli sanayi işliklerinden temizlenerek ıslahı ve düzenlenmesi sırasında, Yarımada'nın kuzey kıyılarında tarihi dokunun kendine has özellikleri dikkate alınmadan ve gerekli etüdler yapılmadan gerçekleştirilen yıkım çalışmaları neticesinde (Akın, 1994, C.2, s. 12; Akın, 1994, C.3, s. 281), bölgedeki Haliç Surları'na ait kalıntılar yer yer zarar görmüş, arkeolojik mirasın tarihi kıyı yerleşimlerinin sahile uzanan dokusuyla kurduğu ilişki zedelenmiştir.

1990 yılında belediye yönetiminin el değiştirmesinin ardından, bu sefer mümkün olan en az müdahaleyle onarım ilkesi esas alınarak, Kara Surları'nın 1. ile 6. kuleleri arasındaki kısmının onarımına başlanmış; İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Metin Ahunbay ve Prof. Dr. Zeynep Ahunbay tarafından yürütülen bu çalışmalar, sur restorasyonunda izlenecek yöntemler açısından örnek bir çalışma niteliğinde olmuştur. Bu çalışmaların sonuçları değerlendirilmeden, 1992 senesinde, belediye yönetiminin yeni ihalelelerle Kara ve Deniz Surları'nın değişik noktalarında başlatılan yeni onarımlara, 1994'te belediye yönetiminin değişmesiyle son verilmiştir (M. Ahunbay ve Z. Ahunbay, 1994, s. 80). Bu dönemde yapılan çalışmaların Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'ndeki proje dosyaları incelenmiş; önceki durumlarını gösteren çizim ve fotoğraflarla mevcut durumun karşılaştırılması neticesinde, Kara Surları'nın 1. ve 6. kuleleri arasındaki kısmında yürütülen çalışmaların aksine, gereken detayda belgeleme çalışmalarının yapılmadığı, malzeme, hasar ve dönem analizlerinin eksik, dolayısıyla restitüsyon ve restorasyon projelerinin içeriğinin yetersiz olduğu görülmüştür. Yetersiz belgeleme ve projelendirmeye bağlı olarak, çalışmaların gerçekleştiği, Haliç Surları'nın 15. ve 45. kuleleri ve bunlara bitişik beden duvarlarında, Marmara Surları'nda Topkapı Sarayı sahil surlarının Ahırkapı'ya doğru güney ucunda, Ahır Kapısı ve yakın çevresindeki surlarda ve

Etyemez civarındaki surlarda yerinde yapılan incelemelerde, gerçekleştirilen restorasyon uygulamalarında dönemsel izler yeterince dikkate alınmadan, özgün malzeme ve yapım tekniğiyle uyumsuz müdahaleler yapıldığı gözlenmiştir.

Ardından 2000'li yıllarda, Eminönü'nde Kiraz Han'ın bitiştiği Haliç Suru kalıntısında, Marmara Surları'nın Ahırkapı Feneri'nin batısında eski Dikimevi ve Çatladıkapı'nın batısında eski Fransız Hapishanesi binalarının üzerinde yükseldiği sur bölümlerinde restorasyonlar yapılmıştır. Bu çalışmalar üzerine yapılan incelemelerde, 1990'lı yıllarda yapılan restorasyon çalışmalarının değerlendirilmeye alınmadığı, buna bağlı olarak projelendirme ve uygulama aşamalarında benzer eksiklik ve hataların yapıldığı gözlenmiştir. Son olarak, 2008-2010 arasında Marmara Surları'nın Sarayburnu'ndaki doğu başlangıcında yer alan 5. kule ve buna bitişen beden duvarlarını kapsayan 36 m uzunluğundaki bölümü için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bir pilot projesi hazırlatılmıştır. Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'ın bilimsel danışmanlığını yaptığı, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi'nden konunun uzmanlarının yer aldığı çalışmada, belirlenen sur bölümünün detaylı rölöve çizimleri, malzeme, hasar ve dönem analizlerini içeren çizimler, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmış, malzeme ve harç analizleri yapılmış, zemin etüdü için sur çevresinde kazı ve sondajlar gerçekleştirilmiş, sur bölümünün gerisinden geçen demiryolundan kaynaklanan titreşimin etkileri incelenmiştir. Sur restorasyonlarında uygulama öncesi yapılacak çalışmaların kapsamı ve niteliğine örnek olması amaçlanan proje İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 12.05.2010 tarih ve 3786 sayılı kararıyla onaylanmış, ancak ardından uygulama yapılmamıştır.

Son yıllarda, İstanbul Metropoliten alanında gerçekleştirilen Marmaray, Avrasya Karayolu Tüp Geçişi, vb. bayındırlık projelerinden, Tarihi Yarımada ve İstanbul Deniz Surları'nın önemli bölümü etkilenmektedir. Yenikapı'da demiryolu hattının hemen kuzeyinde inşa edilen Marmaray Yenikapı istasyonu ve kuzey bitişiğinde Yenikapı'yı Bakırköy, Aksaray ve Taksim'e bağlayan üç yöndeki metro hatlarının kesiştiği merkez, Yenikapı Kurtarma Kazıları alanının doğu yarısının büyük bölümünü kaplamıştır. Kazı alanının, Marmaray ve Metro hatlarının birleştiği, Mustafa Kemal ve Namık Kemal Caddeleri arasındaki doğu yarısında ortaya çıkan mimari buluntular, kuzeybatı köşesindeki 65. ve 66. kuleler arasına ait sur parçası, kuzeydoğu köşesindeki taş iskele ve yakın çevresi dışında kaldırılmıştır. Alanın kuzeyinde, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü tarafından, kazı alanının, taş iskelenin bulunduğu kuzey sınırına

kadar uzanan bu bölümü üzerinde ise bir otopark yapılması planlanmaktadır (Url-1). Öte yandan Yenikapı Kazılarının batı ucunda "100 Ada" da ortaya çıkarılan liman surlarına ait bölümler ve çevresindeki girift mimari buluntular, yapılan inceleme ve belgelemeden sonra geçici olarak kapatılmış durumdadır.

Kurtarma kazılarıyla tarihsel ve arkeolojik kimliği öne çıkan Yenikapı bölgesi için, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı Proje Müdürlüğü tarafından, 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Yönetim Kurulu Kararı ile "Kentsel Uygulamalar ve Kültürel Mirasın Korunması" başlığı altında "Yenikapı Transfer Noktası ve Arkeopark Alanı" proje yarışması yapılmıştır (Yazman, 2011; Gürsel, 2012). Yarışmada, Nisan 2012'de finale kalan üç proje ekibinin seçilmesine karşın, iki ay sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Yenikapı sahilini doldurarak bölgede bir milyon kişilik bir miting alanı oluşturacağı kararını almıştır (Yılmaz, 2012). Büyükşehir Belediyesi'nin aldığı bu karar doğrultusunda sahil hattı güneye doğru 500 m kadar genişletilmiş, Tarihi Yarımada ve bölgenin yapısı önemli zararlar görmüştür. Avrasya Karayolu Tüp Geçiş Projesi ise, tarihi kentin güney sahil şeridini etkilemekte ve bu yöndeki sur kalıntılarının korunmasını tehdit etmektedir. Yarımada'nın Haliç Surları'nın Kara Surları'yla bitiştiği kuzeybatı köşesinde, gerçekleştirilen Ayvansaray Kentsel Dönüşüm Projesi'yle sur kalıntıları gerisindeki mahallenin tarihi dokusu yok edilmiş; Dünya Miras Listesi'ndeki İstanbul Tarihi Alanları'ndan Kara Surları koruma bandı içinde bulunan alanda, gabarisi yüksek ve eski dokuyu dikkate almayan yapılar inşa edilerek, sur kalıntılarının özgün kentsel bağlamının yitirilmesine neden olunmuştur. Sonuç olarak, geniş katılıma dayanmayan ve şeffaf yürütülmeyen planlama ve uygulamalar, tarihi kentin arkeolojik mirası içinde öncelikli yere sahip olan Deniz Surları'nın zarar görmelerine neden olmakta ve korunmalarını tehlikeye sokmaktadır.

4.3 Yasal ve yönetsel sorunlar

İstanbul Surları, Cumhuriyet döneminde, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun çıktığı 1973'e kadar kullanımı süren, 1906 tarihli son Asar-ı Atika Nizamnamesi uyarınca yasal koruma altındaydı (Z. Ahunbay, 1999, s. 136). 1951 senesinde, eski eserlerin korunmasına yönelik hem ilke koyan, hem de uygulamaya yönelik karar alan ilk kurum olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) yasayla oluşturulmuş; başlangıçta tek yapı ölçeğinde kararlar alan kurulda, 1956 yılından

itibaren yapı toplulukları ve sitler konusunda da kararlar verilmeye başlanmıştır (Madran ve Özgönül, 2005, s. 5-6). Ancak kurul, 1956-1960 yılları arasında gerçekleşen büyük imar hareketinde şehrin tarihi dokusunda meydana gelen büyük kayıpların önüne geçememiştir. İstanbul Deniz Surları'na ilişkin Langa bölgesindeki tarihi liman surlarının bazı bölümlerini içeren ilk tescil kararları, 1965 ve 1967 senelerinde alınmıştır. Ardından 1974-1975, 1986-1988 ve 1991-1992 yılları arasında, Deniz Surları'nın diğer bölümlerinin tescilleri yapılmıştır (Ek D).

1950'lerden sonra İstanbul ve Türkiye genelinde planlama olgusunun eski yerleşimlere verdiği zarara bağlı olarak 1973 senesinde 1710 sayılı Eski Eserler Yasası ile "sit" tanımı ve 1983 senesinde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile "Koruma Amaçlı İmar Planı" kavramı yasalarımıza girmiştir (Z. Ahunbay, 1999, s. 136). 1985 senesinde Tarihi Yarımada'nın doğu ucunda yer alan Arkeolojik Park alanı, İstanbul Kara Surları, Süleymaniye ve Zeyrek bölgelerinin kapsayan *İstanbul Tarihi Alanları*'nın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kabulünü kapsayan süreç ise (Z. Ahunbay, 2006, s. 24-29), mevcut yasal mevzuatı destekleyen bir ortam oluşmasını sağlamıştır. Bu tarihten itibaren, Dünya Mirası Listesi'ndeki alanlarla birlikte, Tarihi Yarımada'daki koruma altına alınması gereken diğer bölgelerin de sit alanı olarak ilan edilmeleri gündeme gelmiştir.

1995 senesinde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında İstanbul Tarihi Yarımada kısmen "arkeolojik", kısmen "kentsel-arkeolojik" ve kısmen "tarihi ve kentsel" olmak üzere sit alanı olarak ilan edilmiş ve tümüyle koruma altına alınmıştır (İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, 2011, s. 2). Böylece İstanbul Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümleri kentsel arkeolojik mirasın parçası olarak bütüncül bir yaklaşımla korunabilmesinin yolu açılmıştır. Ek olarak, Haliç Surları'nın batı ucunda Kara Surları'yla birleştiği 1. kuleden 5. kuleye kadar uzanan bölümü İstanbul Kara Surları koruma bandına, Marmara Surları'nın ayakta olan bölümlerinden Sarayburnu'ndan Küçük Ayasofya'ya kadar ilerleyen bölümleri Arkeolojik Park alanına dâhildir. Dünya Miras alanına dahil bu bölümlerin korunması öncelikli bir konudur.

Yaşanan gelişmeler neticesinde, İstanbul Deniz Surları'na ait kalıntıların korunması yönünde bir yasal altyapı ve yerel yönetimlerin konuya daha duyarlı yaklaşımını sağlayacak bir ortam oluşmasına karşın, günümüzde Deniz Surları'nın ayakta olan bölümleri tescil ve mülkiyet durumuna, ya da yeni yasal düzenlemelere bağlı

sorunlarla karşı karşıyadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama ve İmar Müdürlüğü'nün 2003 tarihli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Analitik Etüd Paftaları'nda belirtildiği üzere, Haliç ve Marmara Surları'na ait arkeolojik kalıntılar tescilli anıt eser olarak gösterilmiş, ancak yerinde yapılan incelemelerle yapılan karşılaştırmalar neticesinde, Deniz Suru kalıntılarının yetersiz ve eksik işlendiği, 2003 tarihli İstanbul güncel hâli hazır haritasında da sur kalıntılarının gösteriminde eksiklikler bulunduğu ve bunların ada, parsel sınırları ve numaraları konusunda çelişki ve yanlışlıklar olduğu tespit edilmiştir. Üstelik, ilgili İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları Arşivleri'nde yapılan araştırmalarla, Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin çoğunun 1965'ten itibaren değişik tarihlerde tek yapı ve grup olarak tescil edilmelerine karşın, surların ayakta olan bazı bölümlerinin tescilsiz olduğu, dolayısıyla yasal açıdan koruma altında olmadıkları da belirlenmiştir (Ek D). Ayrıca, Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bazı bölümlerinin mülkiyet durumlarına bağlı sorunlar, kalıntıların korunması için gereken müdahalelerin yapılmasına engel oluşturmaktadır.

Ek olarak, 2005 tarihli ve 5366 Sayılı "Yıpranan Tarihi Ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun"la oluşturulan yenileme alanlarının kapsamına giren Fener-Balat-Ayvansaray bölgesi, Cibali ile Küçükpazar arası, Cankurtaran'dan Davutpaşa'ya uzanan kesim ve Yedikule'de Narlıkapı'dan Mermer Kule'ye uzanan sur kalıntılarının durumunun belirsizliği söz konusudur. Örneğin, bugün Ayvansaray'da Kara Surları ile Haliç Surları'nın birleştiği köşe surlarının gerisinde kalan alanın eski dokusu tümüyle değiştirilerek, Fatih Belediyesi tarafından "Ayvansaray Yenileme Projesi (Türk Mahallesi)" adıyla bir uygulama gerçekleştirilmektedir (Ayvansaray Kentsel Yenileme Projesi, 2015). Proje, tarihi Ayvansaray semtinin bu köşesindeki son özgün izleri silmiş; bölgedeki sur kalıntılarının projenin kapsamında olup olmadığı, ya da proje kapsamındaysa surlar için öngörülen müdahalelerin neler olacağı konusu belirsiz bırakılmıştır.

Yaşanan bu gelişmelerde kent yönetiminde katılımcı ve şeffaf yaklaşımların eksikliği etkindir. Bu durum Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinde hasar ve kayıpların artmasına yol açmakta, sur kalıntılarının korunmasına yönelik uzun vadeli ve kapsamlı programların yapılmasını engellemektedir. Üstelik İstanbul Surları'nın korunması konusunda özel bir koordinasyon merkezi oluşturulamamış olması, ortak

bir strateji belirlenememesine neden olmakta, arkeolojik mirasın önemli bir parçası olan surların düzenli bakım ve onarımının sağlanamamasına yol açmaktadır.

4.4 Ekonomik ve sosyal sorunlar

19. yüzyılın ortalarından itibaren önemini yitiren şehir surları terk ve bakımsızlıkla karşı karşıya kalmıştır. Ardından uzun yıllar süren savaşların yaşandığı Osmanlı'nın son döneminde, İstanbul'a gelen mülteciler ve bir yandan şehir yangınlarından etkilenen kent sakinlerinden oluşan evsizler terkedilmiş haldeki surlara sığınıyor, ya da göçmenlere ait barınaklar surlar üzerinde inşa ediliyordu (Altınyıldız, 2007, 283). Ayrıca savaş yıllarının yarattığı ekonomik bunalımla surların bakım ve onarımı uzun süre ihmal edilmiştir.

1956 - 1959 arasında yaşanan geniş çaplı yıkım ve inşaat süreci (Akpınar, 2010, s. 169, 171-172), İstanbul'un tarihi özelliklerinde geri dönüşü olmayan değişikliklere neden olmuştur. Bunun da ötesinde, dönemin hızlı ve plansız kentleşme ve sanayileşme olgusu nedeniyle, Anadolu'nun kırsal kesimlerinden gelen göçlerin artmasıyla, İstanbul radikal bir sosyal değişim geçirmiş ve hızlı kentsel büyümenin doğurduğu problemlerle karşı karşıya kalmıştır (Akpınar, 2010, s. 167-168). 1960'lardan günümüze değin süren bu göç olgusuyla, Tarihi Yarımada'daki eski yerleşimlerin demografik ve sosyal yapısı değişmiş, orta ve düşük gelir düzeyindeki grupların iskânı çevreye sahip çıkılmamasına ve kötü kullanımlara neden olmuştur. Gerek yakın çevrede oturan yerel halk, gerekse diğer kent sakinleri, sur kalıntılarının korunması konusunda yeterli duyarlılığı gösterememekte, kişisel yarar kamu yararının önünde gelmektedir. Ek olarak, kişilerin kültür varlığı, koruma, onarım, kamu yararı vb. tanım ve kavramlar konusunda yeterince bilgilendirilmemesi eski kıyı yerleşimlerinin ve bunların bir parçası olan Deniz Suru kalıntılarının durumunu olumsuz etkilemektedir.

İstanbul Deniz Surları'nın korunması, gerekli parasal ve teknik desteklerin sağlanmasıyla yakından ilişkili bir konudur. İstanbul Kara ve Deniz Surları'na ait kalıntıların bakımı ve onarımına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi aynı zamanda gereken fonların teminine bağlıdır. Yüksek maliyeti karşılayacak kaynakların yaratılması şarttır. İstanbul Metropoliten alanında 2000'li yıllarda çeşitli noktalarda gerçekleştirilen projeler büyük çaplı ekonomik kaynakların temininin mümkün olduğunu göstermesine karşın, mali destek sağlanan projeler konusunda devlet ve kent yönetiminin önceliklerinin başka alanlarda yoğunlaşmış olduğu görülmektedir.

4.5 İstanbul Deniz Surları'nın korunmuşluk durumu

Tarihi kentin kıyıları boyunca uzanan Haliç ve Marmara Surları, şehrin savunmasındaki önemlerini koruduğu sürece düzenli olarak bakım ve onarım görmüştür. 16. yüzyıldan itibaren ateşli silahların yaygınlaşmasıyla askeri önemleri azalmaya başlayan surların, yakın çevrelerindeki yapılaşma artmaya başladığı; hatta zaman zaman buna karşı önlemler alındığı bilinmektedir (Sakaoğlu, 2007, s. 33). 19. yüzyıl ortasında savunma alanında yaşanan gelişmelerden dolayı askeri işlevlerini yitiren şehir surları, terk ve bakımsızlık sonucu zarar görmüş; yakın çevrelerinde ciddi değişimler meydana gelmiştir. 1871-1872 arasında Rumeli Demiryolu'nun yapımıyla, Marmara Surları çeşitli noktalarda kayıplar vermiş; ayakta kalan bölümler ise, Tarihi Yarımada'nın sahil kesimlerindeki yerleşmelerin giderek yoğunlaşan dokusunun bir parçası halini almışlardır. Ancak 1950'lerden itibaren, modern bir şehir içi ulaşım ağının kurulmasına yönelik olarak, tarihi kent dokusu dikkate alınmadan gerçekleşen yıkım ve imar süreci, Surlarda başka kayıplara yol açmış; geriye kalan Sur bölümleriyle yakın çevresi arasındaki organik bağın zarar görmesine neden olmuştur.

Bugün, Haliç ve Marmara Surları'nın, ilk yapımda kıyı çizgisi üzerinde veya kıyıya çok yakın olduğu bilinen konumları, iki yönde de sahil şeridinin genişlemesi sonucu değişmiştir. Kumkapı Limanı kuzey surlarına ait kalıntıların mevcut kıyı çizgisine olan mesafesi 200 m'yi aşmaktadır. Yenikapı Limanı Surları'nın kuzeydeki kalıntılarının kıyıya olan mesafeleri ise, burada sahilin doldurulmasıyla oluşturulan miting alanından dolayı daha da artarak, 1 km'yi bulmuştur. Bu ve benzeri bazı noktalarda, sur kalıntılarının Deniz Surları'nın bir parçası olduklarını anlamak dahi güçtür. Buna karşın, kıyıya yakın mesafede yer alan ve bütünlüğünü koruyan Deniz Suru bölümleri, geçmişteki karakterini nisbeten yansıtmayı sürdürmektedir. Ayakta olan bölümler, tek sıra sur ve üzerinde denize doğru çıkıntı yapan kulelerden oluşan bir hat şeklindedir. Buna karşın bir duvar, ya da kule parçasından oluşan tekil bölümler de vardır.

Haliç Surları'nın üzerinde 115 kule ile 23 adet ana kapı ve poterne, ya da küçük kapının yer aldığı tespit edilmiş; bu savunma hattından ancak 21 kule ve 6 kapı kısmen, ya da büyük ölçüde günümüze ulaşmıştır (Ek C). Dörtgen planlı olan ve denize doğru çıkıntı yapan kulelerin, 25 - 60 m arasında, nisbeten düzenli aralıklarla sıralandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, kuleler arasındaki mesafenin 100 m'yi aştığı üç bölümde, H/A1, H/A2 ve H/A3 kulelerinin bulunabileceği düşünülmektedir. Ek olarak,

Sepetçiler Köşkü'nün batı köşesindeki izlerin (Şekil 3.95) buradaki bir kuleye (H/A4) ait olabileceği düşünülmektedir. Marmara Surları üzerinde ise, düzensiz aralıklarla sıralanan 103 kule ile 8'i ana kapı (Top Kapısı, Ahır Kapısı, Çatladı Kapı, Kum Kapısı, Yeni Kapı, Davutpaşa Kapısı, Samatya Kapısı ve Narlı Kapı) olmak üzere toplamda 57 kapı ve poterne yeri belirlenmiştir. Bugün bunlardan, 47 kule ile 33 kapı veya poterne kısmen, ya da büyük ölçüde ayaktadır (Ek C).

Haliç Surları'nın Ayvansaray'da, Kara Surları'nın Haliç sahiline ulaşan kuzey ucundaki Pteron Suru ile bitişen ilk kulesi H1'den başlayarak H4'e kadar 110 m devam eden bölümü bütünlüğünü nisbeten korumuştur. H5 kulesi, H5-H6 ve H8-H9 kuleleri arasında uzanan beden duvarlarından bazı parçalar ayaktadır. H11 kulesinin bulunduğu tahmin edilen noktadan başlayarak H15 kulesine kadar uzanan sur hattı kesintisiz 175 m uzanmaktadır. Ancak kulelerden sadece H14 ve H15 ayaktadır. Batıya doğru Balat'ta, H22 kulesi ile H23 ve H24 arasındaki beden duvarından parçalar binalar arasında kalmıştır. Ardından Bulgar Kilisesi'nin güneybatısındaki Bulgar Okulu'nun güney köşesinde H29 kulesine ait izler yer almaktadır. H29'un 18 m güneydoğusunda başlayarak vaktiyle Fener Kapısı'nın batısında yer alan Fener Kulesi (H34)'ne kadar 210 m uzanan sur hattının büyük bölümü üzerinde çok katlı binalar yükselmektedir. H30 ve H32 kuleleri büyük ölçüde ayaktadır. H31'in ise, alt seviyesi günümüze ulaşmıştır. Vaktiyle Fener Kapısı'nın bulunduğu noktadan 50 m doğuda başlayarak doğuya doğru 165 m sur izleri takip edilebilmektedir. Ancak bu sur kesimi üzerindeki kulelerden herhangi bir iz kalmamıştır. Bu hattın gerisinde Petrion iç kalesini şehir içinden saran iç surlar da kısmen ayaktadır. İç surların doğu ucunda bitiştiği H43 kulesinin; batı duvarına ait izler ayaktadır. Eski bir Rum Evi'nin batıdan bitiştiği H44 kulesinden başlayarak doğuya doğru 100 m uzanan sur kesimi, vaktiyle Yeni Aya Kapı'nın yer aldığı Haliç Caddesi'nin kuzey ucunda kesintiye uğramaktadır. 80 m doğuda, üzerinde Haliç Surları'nın başlıca kapılarından Aya Kapı'nın yer aldığı 28 m uzunluğundaki sur parçası ayaktadır. Bu parçanın hemen batısındaki Aya Nikola Kilisesi'ni güneyden saran sura ait izler bulunmaktadır. 75 m doğuda H52 kulesinden başlayarak Cibali Kapısı'nın doğusundaki H55'e kadar surlara ait izler takip edilebilmektedir. H52 ve H55 büyük ölçüde ayakta olmasına karşın, H53 kaybolmuş; H54'ün ise kuzey köşesine ait bir parça günümüze ulaşmıştır. H54 ve H55 arasındaki Cibali Kapısı, günümüzde de kullanılmaktadır. H55'in 34 m güneydoğusundaki H56 kulesi ayaktadır. Ancak dıştan sıvanıp, boyanan kulenin ayırt edilmesi güçtür.

Günümüzde Kadir Has Üniversitesi'nin kampüsü olarak kullanılan Eski Cibali Tütün Fabrikası binalarının kuzeydoğusundan geçen Hisarüstü Sokağı'nın altında Haliç Surları'nın H57'den H59'a kadar uzanan 120 m'lik bölümüne ait izler yer almaktadır. H57, H58 ve H59 kulelerine ait izler silinmiştir. 40 m güneydoğuda 20 m uzunluğundaki sur parçasına ait izler bulunmaktadır. Bundan 40 m güneydoğuda ise büyük ölçüde ayakta olan bir diğer sur parçası yer almaktadır. Haliç Surları'nın bu noktadan başlayarak Sarayburnu'ndaki doğu ucuna kadar uzanan bölümlerine ait izler bazı tekil kalıntılar dışında silinmiştir. Eminönü mevkinde, doğu ucunda Zindan Kapısı'na ait izleri taşıyan 16 m uzunluğundaki sur parçası, bunun hemen doğusunda Zindan Hanı'nın kuzey bitişiğinde yer alan Zindan Kulesi (H81), kuleden 83 m güneyde H83 ve H84 kuleleri arasındaki beden duvarına ait parça, Kiraz Hanı'na kuzeydoğudan bitişmektedir. Yeni Cami Hünkar Kasrı'nın doğu bitişiğinde, Aya Vasilios Burcu (H90) mazgallı açıklıklar seviyesinde ayaktadır. Sirkeci'nin doğusunda, Sepetçiler Köşkü'nün doğu köşesinde H107 kulesine ait izler yer alırken, aynı köşkün batı köşesinde bir başka kuleye (H/A4) ait olduğu düşünülen izler bulunmaktadır.

Marmara Surları'nın M4 kulesinden başlayarak doğuya doğru Sur-i Sultani ile birleştiği noktada yer alan M23 kulesine kadar yaklaşık 1,4 km uzanan kısmı bütünlüğünü koruyan başlıca bölümdür. Bu kesim surlar üzerindeki M5, M6, M7, M8, M10, M16, M19, M22 ve M23 kuleleri büyük ölçüde ayaktadır. M4 ile güney bitişiğindeki ve bundan 30 m güneyde yer alan iki Osmanlı kulesiyle birlikte, M9, M11, M15, M17, M21 kısmen günümüze ulaşan kulelerdir. Ayrıca M4'ün güneyindeki 2. kapı, M5'in kuzeyindeki Odun Kapısı (3. kapı), M6'nın batısında ve güneyinde yer alan 4. ve 5. kapılar, M7'nin güneyindeki Değirmen Kapısı (6. kapı), M8'in kuzeyindeki Demir Kapı (7. kapı), M9'un güneyinde kalan Ayios Yeoryios Kapısı (8. kapı), İncili Köşk'ün günümüze ulaşan kaidesinin güneyindeki 10. kapı, ardından Mangana Sarayı Kapısı (11. kapı) ve bundan 22 m güneydeki Mangana Sarayı Liman Kapısı (12. kapı), M15 ve M16 kuleleri arasındaki beden duvarı üzerinde 13. ve 14. kapılarla M16 ve M17 arasındaki 15. kapı, M17'nin 60 m güneyindeki 17. kapı ve bunun 63 m güneyindeki 18. kapı, M19'dan sonra gelen Ayios Lazarus Kapısı (18. kapı), Ahırkapı Feneri'nden 95 m güneybatıda Balıkhane Kapısı (20. kapı), izleri günümüze ulaşan kapı ve poternelerdir. Bunlardan Değirmen Kapısı günümüzde de kullanılmaktadır. Topkapı Sarayı'nı deniz tarafından çevreleyen bu sur kesiminden

sonra, M23'ten güneybatıya doğru ilerleyen sur izleri, kısmen bütünlüğünü koruyarak güneybatıya doğru 195 m uzanmakta ve vaktiyle M25 kulesinin bulunduğu noktada kesintiye uğramaktadır. Bu sur bölümü üzerindeki M24 kulesi ayaktadır. Kulenin kuzeydoğusunda 21. kapının kemerine ait izler, güneybatısında ise Marmara Surları'nın başlıca kapılarından Ahır Kapısı (22. kapı) yer almaktadır. M27 kulesinden M28'e kadar 90 m ilerleyen bölümün iki ucundaki kuleler kısmen ayaktadır. M28'den 23 m batıdaki M29 kulesi platform seviyesine kadar ayakta olan tekil bir kalıntıdır. Bu kuleden 45 m batıda vaktiyle M30'un bulunduğu düşünülen köşeden başlayarak Bukoleon Sarayı kalıntılarına kadar uzanan sur bölümleri kesintisiz uzanmaktadır. M31 ile Bukoleon Sarayı'nın doğu yanında yer alan Eski Fener Kulesi (M32) büyük ölçüde ayaktadır. Ayrıca M31'in doğusundaki 23. kapı, Eski Fener Kulesi'nin batısındaki 24. kapı, surların güneye doğru çıkıntı yaptığı köşede, vaktiyle Bukoleon Limanı'na açılan geniş kemerli geçişlerden oluşan İmparatorluk İskelesi Kapısı (25. kapı) ve daha batıda Bukoleon Sarayı Küçük Kapısı (26. kapı), izleri günümüze ulaşan geçişlerdir. Demiryolu hattı ile kesilen Bukoleon Sarayı'na ait kalıntılar, demiryolunun kuzeyinde yeniden ortaya çıkmaktadır. 30 m uzunluğundaki duvar parçası binalar arasında kalmıştır. Bu kalıntının 75 m güneybatısında, demiryolunun güneyinde yer alan sur izleri 125 m batıya doğru ilerledikten sonra 35 m güneye doğru çıkıntı yapıp, tekrar batıya doğru 107 m takip edilebilmektedir. Doğu başlangıcından 38 m batıda M36'ya ait izler, batı ucuna doğru ise M37 kulesine ait izler yer almaktadır. M36 kulesinin batısında Ayios Sergius ve Bakkhos Poternesi (29. kapı), M37'nin hemen doğusunda ise 30. kapı bulunmaktadır. Duvarın batıda kesildiği noktadan 9 m batıda M38'in, bundan 35 m batıda ise M39 kulesinin güney duvarına ait olabilecek izler yer almaktadır. M39'dan 50 m batıda kaldırım üzerinde yer alan duvar izinin ise M40 kulesine ait olabileceği tespit edilmiştir. Bu parçadan 175 m batıda demiryolunun kuzeyinde, vaktiyle bu mevkide yer alan Kumkapı Limanı koyunu saran surlara ait izler ayaktadır. Limanın doğu surlarına ait izler, bugün Kumluk Sokağı'nın batı kenarında 33 m uzandıktan sonra kuzey ucunda 15 m batıya girinti yapmaktadır. Ardından Surp Harutyun Ermeni Kilisesi'nin doğusunda, 25 m kuzeye doğru uzanan sur parçası yer almaktadır. Liman surlarının kuzeydoğu köşesine ait izler ise, Behram Çavuş Sokağı üzerindeki 14 numaralı binanın bahçesinin doğu kenarında bulunmaktadır. Bundan 25 m batıda ortaya çıkan, limanın kuzey surlarına ait parçalar binalar arasında kalmıştır. Limanın batı kanadından herhangi bir iz günümüze ulaşmamıştır. Eski Kumkapı liman koyunun 155 m batısında, Kennedy

Caddesi'nin kuzey kenarında M51 ile M53 arasında uzanan surdan 90 m uzunluğunda bir parça ayaktadır. Bu parçanın batı ucundan 90 m kadar batıda, demiryolunun kuzeyinde yeniden ortaya çıkan sur izleri, Langa Hisarı Sokağı boyunca 240 m uzanmaktadır. Bu bölüm üzerindeki kulelerden M55 ve M57'nin alt seviyelerine ait izler de günümüze ulaşmıştır. Bu sur bölümünün batı ucundan 240 m batıdaki Yeni Kapı'dan hemen sonra, vaktiyle Theodosius Limanı'nın kara tarafı ve deniz tarafı surları iki kol halinde uzanıyordu. Ayrıca liman koyunu ikiye bölen iç surlar bulunuyordu. Bugün M65'ten batıya doğru 35 m uzanan parça ayaktadır. Ardından güneybatıya doğru yay çizerek ilerleyen 25 m uzunluğundaki sur parçası ise Yenikapı Kurtarma Kazıları ile ortaya çıkmıştır. 30 m kadar güneybatıda Namık Kemal Caddesi'nin batı tarafındaki Kuledibi Sokağı'na girişte M66 kulesi ayaktadır. Kuleden 65 m batıda ise aynı sokağın kuzey kenarı boyunca 35 m uzanan duvar parçası ve bunun batı ucuna doğru üzerinde 37. kapının kemerine ait izler bulunmaktadır. Bu parçanın batı ucundan 255 m batıda Atmaca Sokak'daki 8, 10, 12 ve 14 numaralı binaların güney duvarlarının alt seviyelerinde sur izleri 12 m takip edilmektedir. Bu izlerden 60 m güneyde 30 m uzunluğundaki sur izleri üzerinde binalar yükselmektedir. Güney ucunda Marmara Surları üzerindeki 38. kapıya ait izler tespit edilmiştir. Ardından 16 m güneybatıya ilerledikten sonra 25 m güneydoğuya uzanan surlar, Yenikapı Kurtarma Kazıları'nda ortaya çıkmıştır. Limanın deniz tarafı surlarına ait izler silinmiş; sadece batı ucunda, Davutpaşa Kapısı'nın doğusundaki M76 kulesinin güneydoğu duvarı günümüze ulaşmıştır. Bu mevkideki eski bir yerleşim olan Yeni Mahalle'yi güneybatıdan saran İç Surlar'a ait izler binalar arasında kaldığından tespit edilememiştir. Vaktiyle Davutpaşa Kapısı'nın bulunduğu noktanın batısında başlayan sur izleri, bugün İBB Garajı'nın güneyinde yaklaşık 500 m takip edilebilmektedir. Sur bölümünün üzerinde yer alan kulelerden M77'nin sadece batı ve güney duvarlarına ait izler ayaktadır; M78 ise platform seviyesine kadar büyük ölçüde günümüze ulaşmıştır. Sur bölümünün kesintiye uğradığı batı ucundan 30 m batıda Mihri Hatun Sokağı üzerindeki 17 numaralı binanın doğu yanında 8 m uzunluğunda ve batı yanında sırasıyla 6 m uzunluğunda iki sur parçası yer almaktadır. 120 m batıda ise Samatya Sahili Sokağı 2 numarada yer alan binanın batı yanında bulunan, 5 m uzunluğundaki duvar parçasından 20 m batıda bir başka sur parçası 30 m takip edilebilmektedir. Bu parçadan 58 m güneybatıda Kennedy Caddesi'nin güneyinde kıyıda yer alan sur izleri büyük ölçüde ayaktadır. Bu bölümün ortasında, sura şehir içi yönünden bitişen M82 yer almaktadır. M82'nin doğusunda 50. kapıya, doğusunda ise 51. kapıya ait izler

bulunmaktadır. Bu sur kesiminin batı ucundan 135 m güneybatıda, Kennedy Caddesi'nin kuzeyinde kalan sur izleri 90 m kadar güneybatıya doğru devam etmekte, demiryoluyla kesintiye uğradıktan sonra demiryolunun kuzeyinde M85'ten başlayarak 190 m güneybatıdaki Samatya Kapısı'na kadar uzanıp, kapıdan 15 m güneyde demiryoluyla yeniden kesilmektedir. Sur bölümünün üzerinde M85 ve M87 platform seviyesine kadar büyük ölçüde ayaktadır. M88 kulesinin ise alt seviyeleri günümüze ulaşmıştır. Samatya Kapısı'nın yer aldığı bölüm kesintiye uğramıştır. 65 m güneyde Narlıkapı Caddesi'nin güneydoğu kenarı boyunca güneybatıya doğru ilerleyen surlar, vaktiyle M99'un bulunduğu noktaya kadar 1,15 km takip edilebilmektedir. Farklı yükseklikte korunmuş sur üzerindeki M91 ve M93 kuleleri büyük ölçüde ayakta olmalarına karşın, M92, M94, M96, M97, M98 kuleleri şehir içi yönünde yükselen zemin seviyesi altında kalmışlardır; sadece denize bakan duvarları görülebilmektedir. Surun üzerinde M90'a ait izlerin 17 m güneybatısında 53. kapı, M93'ün 75 m batısında ise Marmara Surları'nın başlıca kapılarından Narlı Kapı (54. kapı) yer almaktadır. M98'den sonra 65 m güneybatıya ilerledikten sonra güneydoğuya yönelerek devam eden sur, 24 m sonra Kennedy Caddesi'yle kesintiye uğramaktadır. Bu noktadan 400 m güneybatıda ise Kennedy Caddesi'nin güneyinde kalan Mermer Kule (M103) Marmara Surları'nın günümüze ulaşan son parçasıdır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kayıplar vererek günümüze parçalar halinde ulaşan Deniz Surları'nın korunmuşluk durumları, ilk yapıma ve dönemsel müdahalelere ilişkin izlerin zarar görmeden günümüze ne ölçüde aktarıldığına bağlı olarak değişim göstermektedir. Marmara Surları'nın Topkapı Sarayı'nı deniz tarafından çevreleyen, M4'ten başlayarak M23 kulesine kadar uzanan bölüm en az müdahaleyle günümüze ulaşan ve bütünlüğünü koruyan kısımların başında gelmektedir. Bunda 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar etkinliğini koruyan Saray'ın, Cumhuriyet döneminde müzeye dönüştürülmesinin etkisi büyüktür. Bu kısım surlar, 1985 senesinde, Dünya Mirası Listesi'ne giren İstanbul Tarihi Alanları'ndan Arkeolojik Park alanı sınırları içerisindedir. Haliç Surları'nın batı ucunda, H1'den H4'e kadar devam eden bir diğer bölüm ise, Dünya Mirası Listesi'ndeki Kara Surları bandının kuzey ucu içerisindedir. Ancak, bu kesimde Fatih Belediyesi'nin gerçekleştirdiği Ayvansaray Projesi kapsamında Surların yakın çevresi geleneksel karakterini yitirmiştir.

Bazı bölümlerde, Deniz Surları'na ait kalıntıların üzerinde, ya da bitişik olarak, çeşitli dönemlerde yapılar inşa edilmiştir. Surların askeri önemini yitirmesiyle artan bu yapılar arasında konutlar, ticaret ve sanayi yapıları yer almaktadır. Örneğin, Haliç Surları'nın Balat'taki Bulgar Okulu'ndan Fener Kapısı'nın yerine kadar uzanan H29 ile H33 arasındaki bölümüne ait izlerin üzerinde tescilli sivil mimari örnekleri yükselmektedir. Yine kuzey yönündeki Surların H56 ile H59 arasındaki bölümü, hemen gerisinde eski Cibali Tütün Fabrikası binası ile ilişkilidir. Eminönü'nde Zindan Han'ın kuzey bitişiğinde yer alan "Zindan Kule" (H81), Kiraz Han'ın kuzeyindeki H83 ile H84 arasındaki beden duvarı, ya da Yeni Cami Hünkâr Kasrı'nın doğu yanındaki "Aya Vasilios Kulesi" (H90) ise, onlara bitişik olarak inşa edilen yapıların birer parçası halini almışlardır. Marmara Surları'nın Ahırkapı Feneri'nin batısında M21 ile M22 arasındaki beden duvarı üzerinde eski Dikimevi'ne ait binalar, M94 ile M98 arasındaki hat üzerinde TCDD'nin Yedikule Cer Atölyeleri ve M98'den batıya doğru uzanan bölüm üzerinde ise Yedikule Gazhanesi'ne ait yapılar yükselmektedir. Dolayısıyla, kentin arkeolojik mirası, sanayi yapıları ve sivil mimari örneklerinin bir arada olduğu bu bölümlerde, her döneme ait izlerin ve yapıların korunarak, bütünlük içerisinde geleceğe aktarılması önemlidir. Bu tip müdahale ve ekler, Deniz Surları'nda değişimlere neden olmasına karşın, surlara ait izlerin günümüze taşınmasında etkilidir. Öte yandan, Deniz Surları'nın yakın çevresindeki yapıların terk ve bakımsızlığı, ya da çeşitli nedenlerle eksik ve yanlış müdahalelere maruz kalmaları halinde, sur kalıntıları da hasara uğrayabilmekte ve özgün karakterleri zarar görebilmektedir. Haliç Surları üzerinde H30 ile H31 kuleleri arasındaki sur duvarı üzerinde yükselen eski bir sivil mimari örneğinin bakımsızlık sonucu kendiliğinden yıkılması bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. Bu durum can güvenliği açısından da karşı karşıya olunan riskin bir göstergesidir.

1960'lı yıllardan itibaren İstanbul'un aldığı yoğun göç sonucunda, Tarihi Yarımada'daki yerleşmelerin fiziki ve sosyal dokusunda meydana gelen değişimden Deniz Surları da ciddi derecede etkilenmiştir. O günden bu yana yaşanan sürecin etkileri, Yarımada'nın sahil semtlerinin tarihi dokusunda değişimlere yol açmış; Haliç ve Marmara Surları'nın yakın çevresinde uyumsuz ve niteliksiz yapıların giderek artmasına neden olmuştur. 1985-1989 yılları arasında Yarımada'nın kuzey ve güney sahil şeridinde, Deniz Surları'na ait kalıntılarla kıyı çizgisi arasında yer alan yapıları temizleme işine girişilmiştir. Yaşanan bu gelişme niteliksiz yapıların kaldırılması ve

yerine sahil şeridinde yeşil bir peyzaj düzenlemesine gidilmesi açısından olumlu yönler taşımakla birlikte, gereken etütler yapılmadan girişilen çalışmalarda niteliksiz eklerle beraber, tarihi niteliği olan yapıların da kaldırılmasına, yerleşmelerin özgün dokusuna ait izlerin silinmesine yol açmıştır. Yakın çevresinden bağımsız düşünülemeyecek sur kalıntıları, bu değişimlerden olumsuz etkilenmiştir.

Surlar, yetersiz ve yanlış restorasyon uygulamalarından da zarar görmüştür. 1990'lı ve 2000'li yıllarda Deniz Surları'nın çeşitli noktalarında gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında, özgün malzeme ve yapım tekniği, dönemsel izler dikkate alınmadan müdahaleler yapıldığı gözlenmiştir. Deniz Surları'nın düzenli bakıma ve bazı noktalarda ciddi onarım ve müdahalelere ihtiyaç duyduğu açıktır. Ancak bilimsel esaslara dayalı ve kapsamlı bir ön çalışma gerçekleştirilmeden, dönemsel izler dikkate alınmadan gerçekleştirilen, asıl malzeme ve yapım tekniğiyle uyumsuz ve yakın çevresinin özgün dokusuna özen gösterilmeden yapılan müdahaleler, İstanbul'un arkeolojik mirasının önemli bir parçası olan Deniz Surları'nın arkeolojik ve peyzaj değerlerinin zarar görmesine neden olmaktadır.

5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'la, Tarihi Yarımada'da "yenileme alanı" olarak belirlenen kıyı kesimlerinde planlanan kentsel yenileme projelerinin, yenileme alanları sınırları içinde kalan Deniz Surları'na ait kalıntıların yakın çevresinin özgün karakterine zarar verici, hatta yok edici etkileri gündemdedir. Bununla birlikte, bayındırlık çalışmaları kapsamında Marmaray Projesi'nden sonra yapımına başlanan Avrasya Karayolu Tüp Geçiş Projesi'nin Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerini yakından etkileyeceği, zarar vereceği açıktır. Deniz Surları'nın yakın çevresiyle birlikte günümüze ulaşmayı başarmış noktalarında yaşanan bu değişimler, arkeolojik ve peyzaj değerleri korunması gereken bu mirasın geleceği açısından endişe vericidir. Bu bakımdan İstanbul Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerini korumaya yönelik bilimsel, kapsamlı ve bütüncül yaklaşımları içeren bir eylem planı oluşturulması zorunludur.

5. SAVUNMA MİMARİSİNİN KORUNMASINA YÖNELİK ULUSLARARASI YAKLAŞIMLAR VE UYGULAMALAR

Eski savunma yapıları, surlar ve kaleler, evrensel kültür mirası içinde önemli bir yere sahiptir. Tarihi yerleşimlerin, kentlerin sınırlarını belirleyen ve düşman saldırılarına karşı inşa edilen savunma yapılarının farklı dönem ve kültürlere ait pek çok örneği günümüze ulaşmıştır. 19. yüzyıldan başlayarak askeri önemlerini yitiren, kullanılmaz hale gelen savunma yapılarının bilimsel yaklaşımlarla incelenmesi, arkeolojik ve peyzaj değerlerinin korunması, 20. yüzyıldan bu yana uluslararası kamuoyunun gündeminde olan bir konudur.

5.1 Savunma mimarisinin değerlendirilmesi ve korunmasına yönelik uluslararası yaklaşımlar

Yerleşmelerin olası saldırılara karşı korunaklı bir konumda kurulmalarının yanı sıra, etkin ve güçlü savunma sistemlerine sahip olmaları her zaman öncelikli olmuştur. Bu nedenle, bir şehrin oluşumunda savunma sistemlerinin tasarımı önemli bir yere sahiptir (Akarca, 1987, s. 20-22). Askeri savunma sistemlerinin farklı coğrafya, kültür ve dönemlere göre şekillenen çeşitleri vardır. Örneğin, bir Antik Yunan şehrinin savunması, şehrin yer aldığı bölgede stratejik önemdeki tepe ve geçitlere yerleştirilen kaleler ve gözetleme kuleleriyle oluşturulan dış savunma ağından başlayarak, şehrin esas savunmasını oluşturan ve askeri açıdan topoğrafyanın sunduğu özelliklere göre şekillenen şehir surları ve şehrin tepe noktasında akropolis, ya da iç kale olmak üzere üç savunma hattından oluşmaktaydı (Akarca, 1987, s. 118-132). Roma döneminde gelişen yapım teknikleriyle birlikte, askeri savunma mimarisi de gelişme göstermiştir. Ortaçağ'da derebeylikler ve prensliklere ayrılmış Avrupa'da, soylu aileler tarafından önemli yollar üzerindeki stratejik noktalarda inşa edilen kaleler, yerel halkı da barındıran ve gerektiğinde kırsal kesimin ürün ve hayvanlarıyla birlikte, dışarıdaki hırsızlık ve yağma olaylarına veya barbar saldırılarına karşı sığınabilecekleri yerler olarak tasarlanmıştır (Perbellini, 2000, s. 10-12). 18. ve 19. yüzyıla tarihlenen savunma mimarisinde ise, Rönesans'ın etkisiyle geometrik kusursuzluk ön plana çıkmıştır

(Perbellini, 2000, s. 17). Sonuç olarak tarihi kentler, konumlarına ve savunma ihtiyaçlarına bağlı olarak birbirinden farklı tipte, büyüklükte surlar ve kalelerle donatılmıştır.

Tarihi kent ve yerleşmelerden bazıları zaman içinde önemlerini yitirerek, ya da doğal afetler nedeniyle terk edilmişler; bazıları ise devamlılığını korumuş, hatta bazen yeni savunma sistemleri eklenerek genişletilmişlerdir. Kentler önemlerini koruduğu sürece, savunma sistemlerinin bakım ve onarımı, hatta yenilenmesi, kent yönetimi ve yaşamı açısından öncelikli bir konu olmuştur. Ancak ateşli silahların yaygınlaşmasıyla gitgide etkinliğini yitirmeye başlayan surlar ve kaleler, 19. yüzyıla gelindiğinde asıl işlevlerini tümüyle yitirmiş; kullanılmaz hale gelmişlerdir. Bu durum, sur, kale, burç, vb. savunma yapılarının yıkıma terk edilmesine neden olmuş; modernleşme yönünde adımların hız kazandığı şehirlerde ise eski savunma sistemlerinin kısa sürede ciddi hasar görmesine, hatta kayıplara uğramasına yol açmıştır. Buna karşın, savunma yapılarının dayanıklı malzemeler ve yapıldıkları dönemin en ileri yapım teknikleriyle inşa edilmiş olmaları, tarihi kentlerin günümüze ulaşan başlıca yapıları arasında yer almalarında etkili olmuştur.

Hakimiyetin ve savunma gücünün göstergesi olmalarından dolayı inşa edildikleri dönemin en ileri yapım tekniklerinin uygulandığı surlar ve kaleler, ait olduğu kentin veya yerleşimin önemli anlarına tanıklık etmiş, tarihi belge niteliği taşıyan anıtlardır. Eski savunma yapılarının sahip oldukları tarihi ve kültürel rolün yanı sıra, mimari ve arkeolojik nitelikleriyle gerek kırsal, gerekse kentsel peyzaj içindeki etkileri tartışılmazdır ve yok olmaları geçmişten günümüze aktarılan uygarlık değerlerinde geri dönülmez kayıplar doğuracaktır. Bunu önlemek üzere, sur ve kalelerin, arkeolojik ve peyzaj değerlerinin korunarak gelecek nesillere aktarılması esastır.

Bu amaçla, 1959 senesinde, surlar, kaleler ve askeri alanlara ait kalıntıların tarihi karakteri bozulmadan, yakın çevresindeki bahçe ve park alanlarıyla beraber korunmaları üzerine bilimsel çalışmaları ve araştırmaları, teşvik etmek ve desteklemek üzere bağımsız bir sivil toplum kuruluşu Uluslararası Kale Araştırmaları Enstitüsü IBI (Internationales Burgenforschungs Institut) kurulmuştur (Perbellini, t.y.). Enstitü, mimari ve tarihi çalışmalar çerçevesinde bu konuya yönelik *Castellology*[171] adıyla bağımsız bir disiplin oluşturmayı ve uluslararası çabaların koordinasyonunu sağlamayı

[171] Türkçeye "*Kaleloji*" olarak çevrilebilir.

amaçlamış; 1957'de ise bu konudaki bilimsel etkinliklere hız vererek, IBI Bulletin isimli derginin yayınına başlamıştır (Perbellini, t.y.; Steriotou, t.y.). 1991'de, IBI etkin bir uluslararası sivil toplum kuruluşu Europa Nostra ile birleşmiş; bu işbirliğinden sonra kamuoyunun konu hakkında aydınlatılması için konferans ve atölyeler düzenlenmesi, bilimsel çalışmaların desteklenmesiyle birlikte yıllık ödüller ve fonlarla bu alandaki korumanın teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır (Perbellini, t.y.).

Savunma mimarisinin günümüze ulaşan örneklerinin korunması konusunda uluslararası tüzük ve belgeler de yol göstericidir. 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nün arkeolojik çalışmaları özel olarak ele alan 15. maddesine göre "*yıkıntılar korunmalı, mimari unsurların ve buluntuların sürekli olarak korunması için gerekli önlemler alınmalıdır*" (Erder, 1977, s. 182). Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi ICOMOS tarafından geliştirilen 1990 tarihli Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nde ortaya konan ilkeler, arkeolojik nitelikleriyle ön plana çıkan askeri yapıların korunmalarına yönelik yaklaşım ve yöntemler açısından izlenecek temel bilimsel dayanakları oluşturmaktadır (ICOMOS, 1990). Ardından 1994'de, ICOMOS Genel Kurulu tarafından kabul edilen Nara Özgünlük Belgesi'nde kültür varlıklarının tüm biçimleri ve tüm dönemleriyle korunabilmesinin söz konusu yapıtların sahip olduğu değerlerin özgünlüğü konusunda varılacak yargıyla yakından ilişkili olduğuna, kültür mirasının özgün niteliklerinin sürekliliğinin önemine vurgu yapılmaktadır (ICOMOS, 1994). Nara Özgünlük Belgesi'nin gündeme taşıdığı tartışmaların, tarihsel rolleri itibariyle tanıklık ettiği pekçok olayın ve dönemin izlerini taşıyan eski sur ve kalelerin restorasyonu ile yeniden yapım ve kullanımlarına yönelik müdahalelerin kapsamı ve boyutu açısından değerlendirilmeleri önem taşımaktadır.

Son olarak, IBI Bilimsel Konseyi'nin 10-14 Eylül 2000'de "Savunma Yapıları ve Arkeoloji" başlığı altında toplantısının sonuç önergesi (Steriotou, t.y.), askeri savunma yapılarına ait kalıntıların korunmasında izlenecek bilimsel yaklaşım ve yöntemlerin, konu özelinde ele alması açısından dikkat çekici niteliktedir. I. Steriotou'nun aktardığı önergenin (Steriotou, t.y.) önemli noktaları arasında; literatür ve arşiv araştırması, alanın coğrafi ve jeolojik analizi, sosyolojik araştırma, peyzaj analizi, arkeolojik araştırmalar, topografik inceleme, yapıların rölövesi ve malzeme analizi, uygun kullanımların araştırılması, peyzajı da kapsayacak şekilde yapıların restorasyon ve koruma projelerinin hazırlanması, vb. gibi kapsamlı bir ön araştırmanın yapılması; yerinde her müdahalenin ön araştırmanın sunduğu veriler ışığında uygulanması, eski

yapı kalıntılarının bölümlerini açığa çıkaran arkeolojik kazılara, koruma, restorasyon ve değerlendirmeyi içeren bir sonuç projesi olmadan izin verilmemesi, arkeolojik çalışmalarda restorasyonun rolünün yadsınmaması, kültürel peyzajın önemli unsurları olan arkeolojik parkların aktif sosyal alanlar olarak kullanılması, dönemsel izleri hiçe sayan rekonstrüksiyonlardan kaçınarak mimarinin peyzaj değerleriyle birlikte korunması ve değerlendirilmesi, alanda ziyaretçilerin arkeolojik araştırmaların ortaya koyduğu bilgilere ulaşabilirliğinin sağlanması gibi gerekliliklere vurgu yapılmaktadır.

5.2 Avrupa ve Türkiye'de savunma mirasının korunması için yapılan çalışmaların değerlendirilmesi

Surlar, kuleler ve askeri alanların korumaya yönelik çalışmalarda gereken bilimsel yaklaşım ve yöntemlerin geliştirilmesi yönünde yaşanan süreci, gerçekleştirilen proje ve uygulamalar açısından da değerlendirmekte yarar vardır. İkinci Dünya Savaşı'yla Avrupa'daki kültürel miras çok ciddi hasar ve kayıplara uğramıştır. Bu nedenle, savaş sonrasında Federal Almanya hükümeti tarafından mimari anıtların yeniden yapımı ve korunması için mali destek sağlanmış; bu kapsamda 1951-1988 yılları arasında ulusal öneme sahip olan 220 tarihi yapının restorasyonu gerçekleştirilmiştir (Wildeman, 1989, s. 123-125). Uygulanan geniş çaplı koruma programı kapsamında, kentlerin eski dokusu ve kültürüne ilişkin önemli izleri olan sur ve kalelerde de yeniden yapıma varan uygulamalar gerçekleşmiş; atıl durumdaki eski savunma yapılarının korunmalarının ancak özel bir kullanıma yönlendirilmesiyle mümkün olabileceğinin düşünülmesi sonucu, otel, restoran, kiliseye veya belediyeye ait salonlar, kültürel merkez, konser salonu gibi bu yapıların özgün karakterine yabancı yeniden kullanımlar söz konusu olmuştur (Wildeman, 1989, s. 123-125). Polonya'nın tarihi mirası da, İkinci Dünya Savaşı sırasında büyük kayıplar vermiş; Varşova, Wroclaw, Gdansk ve Torun gibi önemli tarihi merkezler yerle bir olmuştur (Kadluczka, 1989, s. 103). Savaş sonrasında zarar gören, hatta tümüyle yıkılan anıtların eski belgeler ve resimlerden yararlanılarak yeniden yapılması teşvik edilmiştir. Örneğin, 1944-1945'teki bombardımanlar sonucu ciddi zarar gören Malbork Kalesi, restore edilerek bir müzeye dönüştürülmüştür (Kadluczka, 1989, s. 103). Sonuç olarak, dönemin romantik yaklaşımlarının, anıtların restorasyonunda bir dönemi esas alan ciddi rekonstrüksiyonlara sebep olduğu ortadadır.

Şekil 5.1 : Ferrara şehri surları (Url-2).

Zaman içinde rekonstrüksiyon yerine, en az müdahaleyle restorasyon daha bilimsel bir yaklaşım olarak kabul görmüştür. İtalya'da, tarihi savunma sistemine ait izleri ayağa kaldırmak yerine, peyzaj elemanlarıyla gösteren bir rehabilitasyon projesine konu olan Ferrara kenti surları (Şekil 5.1), Mimar Andrea Bruno'nun modern müze olarak kullanımına yönelik projesiyle Rivoli Kalesi (Şekil 5.2) veya Mimar Carlo Scarpa tarafından bazı koleksiyonların sergilendiği bir müze olarak yeniden kullanımı sağlanan Verona'daki Castelvecchio (Şekil 5.3), Ortaçağ'a ait sur ve kale kalıntılarının rekonstrüksiyonlara gerek olmadan, en az müdahaleyle ve çağdaş yaklaşımlarla tarihi ve mimari değerlerinin yaşatılabileceğini gösteren örnekler olarak değerlendirilmektedirler (Perbellini, 2001, s. 13).

Şekil 5.2 : Rivoli Kalesi (Url-3).

Şekil 5.3 : Castelvecchio / Verona (Url-4).

Şekil 5.4 : Koldinghus Şatosu / Kolding, E. Kallesøe (Url-5).

Danimarka'nın Kolding kentinde yer alan Koldinghus Şatosu'nun (Şekil 5.4) ve Hollanda'nın Amersfoort şehrindeki Koppelpoort'un (Şekil 5.5) restorasyonları sırasıyla 1993 ve 1998 senelerinde Europa Nostra ödülleri kazanmış dikkat çekici örnekler olarak ön plana çıkmaktadırlar (De Jong ve Van Jole, 1999, s. 132, 236-237). 13. yüzyılda inşa edilmiş bir Ortaçağ şatosu olan Koldinghus, 19. yüzyıl başında geçirdiği yangından çok ciddi zarar görmüş ve o günden beri açıkta kalmış bir yıkıntı halindeydi (De Jong ve Van Jole, 1999, s. 132). 1975'te başlanıp, 1993'te tamamlanan restorasyon çalışmasında amaç, yedi yüz yıldan daha uzun bir zamana tanıklık eden kaleyi tüm dönem izleriyle ve pek az değişiklikle bir yıkıntı olarak korumak olmuştur (De Jong ve Van Jole, 1999, s. 132). Yeni bir üst örtü eklenmiş ve örtüyü desteklemek amacıyla ahşap sütunlar kullanılmıştır (De Jong ve Van Jole, 1999, s. 132). Proje, bir yandan müze amaçlı kullanım için modern mimari anlayışla oluşturulan mekânlarla alanın yeniden etkin kullanımı sağlanırken, diğer yandan Ortaçağ kalesi kalıntısı karakterinin korunmasıyla Europa Nostra ödülünü almıştır (De Jong ve Van Jole, 1999, s. 132). 15. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Koppelpoort ise, Amersfoort'un surlarının bir bölümünde su ve karadan geçişleri birleştiren bir sur kapısıdır (De Jong

ve Van Jole, 1999, s. 236). Öncelikle savunma amacına hizmet eden yapının bünyesinde aynı zamanda nöbetçi barınakları, yerel halkın ve limanla ilgili esnafın toplantı yerleri de yer alıyordu (De Jong ve Van Jole, 1999, s. 236). İlk olarak 1885'te restore edilen yapının önemli yapısal problemleri ortaya çıkınca, 1996-1997 yılları arasında gerçekleştirilen geniş kapsamlı restorasyon, eş zamanlı arkeolojik araştırmalarla yürütülen, Ortaçağ tuğla ve ahşap işçiliği yanında zaman içinde oluşmuş patina ve özel bitki dokusu dahil özgün malzeme ve unsurların yerinde korunmasını sağlayan bir çalışma olarak ödüle değer görülmüştür (De Jong ve Van Jole, 1999, s. 237).

Şekil 5.5 : Koppelpoort / Amersfoort (Url-6).

Türkiye de, antik sur ve kale kalıntılarından, yapımları 15. yüzyıla tarihlenen kalelere kadar savunma mimarisinin çeşitli dönemlere ait pekçok örneğini barındırmaktadır. Ancak sur ve kale kalıntılarının korunmaları konusundaki girişimler sınırlı sayıdadır. Bunların arasında yeniden kullanım örneği olarak Bodrum Kalesi ön plana çıkmaktadır (Şekil 5.6). İlk yapımı 15. yüzyıla tarihlenen kale, bugün Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi olarak kullanılmaktadır (Alpözen, 2006, s. 78-81). Mersin'in Erdemli ilçesinin batısında, eski bir sahil yerleşimi olan Korykos, ya da bugünkü ismiyle Kızkalesi'nin (Şekil 5.7) 700 m açığındaki bir ada üzerinde yer alan ve 12. yüzyıla tarihlendiği düşünülen Kız Kalesi'nde güçlendirme ve çevre düzenlemesi çalışmaları gerçekleştirilmiş; çalışmalar kapsamında kale kalıntılarının en az

müdahaleyle arkeolojik niteliklerinin korunması hedeflenmiştir (Nalbant, 2006, 19-22). Arkeolojik anıtın açık hava müzesi olması yönünde atılacak adımlar ise, gündemdekini yerini korumaktadır (Erim, 2014). Diyarbakır Surları (Şekil 5.8), hızla genişleyen metropol alanı içinde yer almaktadır. 1998'de, bölgede meydana gelen orta şiddetli bir depremin, Diyarbakır Surları'nda yarattığı hasar üzerine, ODTÜ Mimarlık Fakültesi tarafından 1999'da yapılan inceleme ve araştırmanın sonuçları, koruma sorunlarının ve risk durumunun belirlenmesi için izlenen bilimsel yöntemler açısından dikkat çekicidir (Güçhan, 2005, s. 27-55). Araştırma kapsamında, özgün harç örneklerinin fiziksel özellik ve bileşimleri deneylerle tespit edilmiş; sonlu elemanlar metodu kullanılarak surların deprem yükleri altındaki davranışları incelenmeye çalışılmıştır. Dünya Miras Listesi içindeki İstanbul Kara Surları'nın, T1 ve T6 burçları arasındaki bölümü, 1990'lı yılların başında, İTÜ tarafından gerçekleştirilen bilimsel bir çalışma ve uygulamaya konu olmuştur (Z. Ahunbay, 2005, 182-102). Çalışma kapsamında surların minimum müdahale ile onarımı, onarımların özgün malzeme ve yapım teknikleriyle yapılması konularında ilkeler belirlenmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır (Z. Ahunbay, 1995, s. 75). Bununla birlikte, Türkiye'de çok sayıdaki sur ve kale kalıntısı ciddi koruma sorunları ve risklerle karşı karşıyadır ve bilimsel yaklaşımlarla korunmalarına yönelik adımlar yetersiz kalmaktadır.

Şekil 5.6 : Bodrum Kalesi (Url-7).

Şekil 5.7 : Kız Kalesi / Mersin (Url-8).

Şekil 5.8 : Diyarbakır Surları (Url-9).

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İstanbul'un arkeolojik mirası içinde önemli bir yere sahip olan Deniz Surları, günümüze ulaşan bölümleriyle tarihi kent imgesinin öncelikli bileşenlerindendir. Deniz Surları, kentin MÖ 7. yüzyılda bir Megara yerleşimi olarak kuruluşundan, MS 5. yüzyılda Doğu Roma'nın başkenti olarak önemli bir merkeze dönüşmesine kadar yaşadığı gelişmelere koşut olarak bugünkü hatlarına kavuşmuştur. Bizans dönemi boyunca ve Osmanlı döneminin ilk zamanlarında şehrin savunma sisteminin önemli bir parçası olan Deniz Surları, konumlarına bağlı olarak kentin ticari ve sosyal hayatıyla da yakından ilişkili olmuşlardır.

16. yüzyılda ateşli silahların yaygınlaşmasıyla eski savunma sistemlerinin etkinlikleri giderek azalmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı askeri yapısının değişmesi, şehir surlarının önemlerini yitirmelerine neden olmuş; surlarda terk ve bakımsızlık artmıştır. Aynı dönemde, Endüstri Devrimi'nin etkileriyle artan modernleşme eğilimleri doğrultusunda gerçekleştirilen imar ve bayındırlık etkinliklerinden dolayı, Deniz Surları ciddi kayıplara uğramış; 1950'lerden itibaren imar hareketlerinin hız kazanmasıyla zarar görmüş ve yeni kayıplar verilmiştir. Yaşanan bu değişimlerden sonra, Tarihi Yarımada'yı çevreleyen Deniz Surları bütünlüklerini yitirmiş; günümüze parçalar halinde ulaşmıştır.

İstanbul Surları'nın tarihi ve mimari özellikleri konusunda, 19. ve 20. yüzyılda yapılan kapsamlı yayınlar (Van Millingen, 1899; Demangel ve Mamboury, 1939; Mamboury ve Wiegand, 1934; Schneider, 1950; Dirimtekin, 1953; Dirimtekin, 1956; Müller-Wiener, 2007), yazılı ve görsel bilgiler sunmaktadır. Ancak, Deniz Surları'nın korunmalarına yönelik önerilerin geliştirilmesi, mevcut durumu değerlendirmeye yönelik daha derinlemesine çalışmaları gerektirmiştir. Bu kapsamda, ilk olarak yerinde yapılan incelemelerle İstanbul gravürleri ve eski sayısal haritalar arasında yapılan karşılaştırmalar neticesinde, Haliç Surları ve Marmara Surları'nın izlediği doğrultu ile surlar üzerindeki kule ve kapıların yerleri belirlenmiş; bugüne ulaşan bölümlerin surların bütünü içerisindeki yeri aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Haliç ve Marmara Surları başlıkları altında incelenen İstanbul Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümleri, bazı kısımlarda sur duvarı ve bunu destekleyen kulelerin bir arada yer aldığı sürekliliği olan parçalardan, bazı kısımlarda ise tekil bir sur veya kule parçasından oluşmaktadır. Ayakta olan sur bölümleri, aynı zamanda Bizans askeri mimarisinde kullanılan malzeme ve yapım teknikleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Yarımada kıyıları boyunca uzanan surların, ilk yapımlarında kıyı çizgisi üzerinde ve kıyı çizgisine çok yakın inşa edilmiş olmalarına karşın, gerek kuzey, gerekse güney sahil şeridinin genişlemesi sonucunda, kıyıyla olan özgün ilişkileri kaybolmuş; kalıntılar kıyı çizgisinden farklı mesafelerde geride kalmıştır.

Askeri işlevini yitirerek kentin sivil yaşamına çeşitli şekillerde dâhil olan Deniz Surları, günümüzde arkeolojik ve peyzaj değerleriyle ön plana çıkmaktadır. Doğal etkenlere, şehir planlaması ve restorasyon uygulamalarında izlenen olumsuz yaklaşımlara, yasal ve yönetsel açıdan eksiklere, ekonomik ve sosyal nedenlere bağlı olarak, Deniz Surları'nın karşıya karşıya olduğu sorun ve risklerin giderilmesi gerekmektedir. Koruma yaklaşımı, İstanbul Deniz Surları'nın günümüze ulaşan ve kaybolan bölümlerini kapsayıcı, bütüncül bir anlayışla yönetilmelidir.

6.1 İstanbul Deniz Surları'nın korunmaları için acil önlem ve çözümler

İstanbul'un tarihi ve kültürel mirasının önde gelen bileşenlerinden olan Haliç ve Marmara Surları'nın arkeolojik ve peyzaj değerlerinin korunması, eş zamanlı ele alınması ve yürütülmesi gereken, kısa ve uzun vadeli bir dizi eylemi kapsamaktadır. Çalışma kapsamında, Deniz Surları'nı korumaya yönelik eylemler;

- Yönetim ve örgütlenme,
- Planlama ve uygulama,
- Risk yönetimi,
- Bilinçlendirme, tanıtımın sağlanması ve katılım,
- Kaynak temini,
- Sunum teknikleri geliştirme

başlıkları altında ele alınarak, etkin koruma ve doğru yönetim için özgün ve bilimsel yaklaşımlar irdelenmiştir.

İstanbul Deniz Surları'nın korunması konusu, öncelikle ilgili tüm kurum ve kuruluşlar ile sivil oluşumların katılımına dayalı bir yönetim ve örgütlenme yapısını gerektirmektedir. Bugün, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), İstanbul Surları'nın bakım ve korunmasından sorumlu başlıca kuruluştur. Konuyla ilgili diğer kurum ve kuruluşlar; Kültür ve Turizm Bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı kurumlar olarak İstanbul İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, İstanbul 2 Numaralı Yenileme Alanı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, İstanbul Valiliği, İBB'ye bağlı kuruluşlar olan Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü, Koruma Uygulama Denetim Müdürlüğü (KUDEB), Şehir Planlama Müdürlüğü ve Planlama Müdürlüğü, Fatih Belediyesi, İstanbul Sit Alanları Alan Yönetim Başkanlığı, Sivil Toplum Kuruluşları ve gönüllü kuruluşlar, TMMOB'ye bağlı meslek odaları ve bunların başında gelen Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi ve Üniversiteler'dir. Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümleri arkeolojik ve peyzaj değerleriyle öne çıkmaktadır. Bu niteliklerin bütüncül bir yaklaşımla korunması, disiplinlerarası çalışma gerektirmektir. Bu açıdan, mimarlık, koruma ve restorasyon, şehir ve bölge planlama, arkeoloji, sanat tarihi, Bizans ve Osmanlı tarihi, tarihi yapıların yapısal biçimlenişi ve davranışları, imar hukuku, vd. alanlarda konuyla doğrudan ilgili bilim insanlarının yer aldığı, bağımsız bir danışma kurulunun oluşturulması şarttır. Ayrıca, ilgili kurum ve kuruluşlar arasında diyaloğu ve koordinasyonu sağlayacak bir heyetin oluşturulması kısa ve uzun erimli çalışmaların yürütülmesi için gereklidir. Ek olarak, konunun uzmanı mimarlar, inşaat mühendisleri, konservatörler, yapı ustaları, vb. mesleklerden özel bir koruma ekibinin oluşturularak, arkeolojik mirasın sürekli gözetim ve düzenli bakımla, acil önlem alınması gereken hasarlı kısımların sağlamlaştırılarak ve düzenli bitki temizliği yapılarak oluşabilecek daha büyük hasarların önüne önceden geçilmesi mümkündür.

Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin korunmalarına yönelik planlama ve uygulama çalışmalarında bilimsel yaklaşım ve yöntemlerin izlenmesi vazgeçilmezdir. Yerinde yapılan incelemeler, planlama çalışmalarındaki eksiklik ve yetersizliklere ve restorasyon uygulamalarındaki noksanlık ve yanlışlara bağlı olarak, İstanbul Deniz Surları'nın çeşitli sorunlarla karşı karşıya olduğunu göstermiştir. 2011 tarihli İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı'nda, Dünya Mirası Listesi'ndeki Kara Surları korunmasına yönelik hedef, strateji ve eylemler geliştirilmiş; ancak İstanbul Deniz

Surları'na değinilmemiştir (İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, 2011). 7 km uzunluğundaki Kara Surları, bugün büyük oranda ayaktadır. Buna karşın, tarihi kentin modernleşmesi yönünde atılan adımlardan ciddi derecede etkilenen Deniz Surları, günümüze parçalar halinde ulaşmıştır. Bugün İstanbul Metropoliten Alanı'nda yürütülen bayındırlık etkinlikleri (Marmaray ve Metro Projesi, Avrasya Karayolu Tüp Geçiş Projesi, vd.), Deniz Surları'nın ayakta olan bölümlerini tehdit etmektedir. Bu nedenle Deniz Surları kalıntılarının korunmalarına yönelik önlemlerin ivedilikle alınması gerekmektedir. Ayrıca, Tarihi Yarımada'yı çevreleyen Kara ve Deniz Surları'nın birlikte, bütünleşik bir yaklaşımla korunmaları yönünde hedef ve stratejiler geliştirilmesinin daha yapıcı sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

Deniz Surları'nın korunmaları için, öncelikle günümüze ulaşan sur bölümlerinin tümünün yasal koruma altına alınması gereklidir. 2010 senesinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Bilimler Akademisi işbirliğinde hazırlanan İstanbul Kültür Envanteri çalışmasında "Kentsel Mimari" başlığı altında Haliç Surları'nın tümünün ve Marmara Surları'nın Sarayburnu'ndan Kumkapı'ya kadar uzanan kısmının ayakta olan bölümleri üzerine bir envanter çalışması yapılmıştır (Z. Ahunbay, 2011, s. 23-24). Çalışmanın eksik kısımlarının tamamlanması gerekmektedir. İstanbul Koruma Kurulu Arşivleri'nde yapılan incelemeler, Deniz Surları'nda bazı bölümlerin tescilsiz olduğunu göstermiştir. Eksik tescillerin ivedilikle yapılarak, sur kalıntılarının yasal koruma altına alınması, planlara işlenmesi zorunludur. Ayrıca, İBB tarafından hazırlanan 2003 tarihli İstanbul Hâli Hazır Haritası'nın İstanbul Deniz Surları'na ilişkin sunduğu verilerle yerinde yapılan incelemelerin karşılaştırılması neticesinde, surların günümüze ulaşan bölümlerinin gösteriminde noksanlık ve hatalar olduğu gözlenmiştir. Surların mevcut durumu harita üzerinde eksik gösterilmiş; ayakta olan sur bölümlerinin ve yakın çevresindeki yapıların bazı bölümlerde doğru işlenmediği, bazı kısımların ada ve parsel sınırlarında belirsizlikler olduğu, bazı sur kalıntılarının ise bir ada sınırı içinde olmayıp, yerlerinin tanımsız olduğu tespit edilmiştir[172]. Deniz Surları'na ait kalıntıların Hâli Hazır Harita'ya ve Koruma Amaçlı İmar Planı'na doğru ve eksiksiz işlenmesi şarttır.

[172] Tescil durumunu gösteren Çizelge D.1 ve Çizelge D.2'de ada ve parsellerdeki eksiklik ve belirsizlikler belirtilmiştir (Ek D).

Herhangi bir ada sınırına dâhil olmayan bölümlerin ise tanımlı hale getirilerek tescil edilmesi gerekmektedir.

İstanbul'un arkeolojik mirası içinde önemli bir yere sahip olan Deniz Surları'nın en az müdahaleyle korunması esastır. Z. Ahunbay'ın belirttiği üzere, "bu yaklaşım daha az mali kaynak gerektirmesi" ve "koruma için ayrılan kaynakların etkin kullanılması açısından da tercih konusudur" (Z. Ahunbay, 2007, s. 68). Araştırma, belgeleme, restitüsyon ve restorasyon aşamalarında izlenecek yaklaşım ve yöntemler uluslararası ilke ve kurallara uygun olmalıdır. Uygun koruma yönteminin belirlenmesi için ayrıntılı belgeleme çalışması yapılmalı, zarar vermeyen tekniklerden, örnek alma ve zorunlu hallerde kazıya kadar farklı yöntemleri içeren bilimsel araştırmalar yapılmalıdır (ICOMOS, 1990). Danışmanlığını Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'ın yaptığı, 2010 senesinde tamamlanan "Marmara Surları / T5 Burcu Restorasyon Projesi" adlı pilot proje kapsamında, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi Restorasyon bölümlerinden uzmanların katılımıyla T5 ve yakın çevresi ayrıntılı olarak belgelenmiş, değişik noktalardan alınan harç ve taş örnekleri laboratuvarlarda incelenmiş, zemin yapısının durumunun belirlenmesi için sondaj ve kısmi kazılar yapılmıştır (Z. Ahunbay, 2009). Proje, sur restorasyonlarında yapılacak ön çalışmanın bilimsel niteliği ve kapsamı konusunda bir örnek oluşturmakta, alanda yapılacak incelemelere, rölöve çizimleriyle malzeme, hasar ve dönem analizlerinin içeriğine ilişkin detayları ile restitüsyon ve restorasyon projelerinde takip edilecek bilimsel yaklaşım ve yöntemleri göstermektedir. 1991-1994 arasında ise, Kara Surları'nın T1 ve T6 kuleleri arasındaki bölümünde, Prof. Dr. Metin Ahunbay ve Prof. Dr. Zeynep Ahunbay yürütücülüğünde yapılan restorasyon çalışması farklı disiplinlerin katılımıyla gerçekleşen örnek bilimsel bir uygulamadır (M. Ahunbay ve Z. Ahunbay, 2000). Sur restorasyonlarında, gerçekleştirilen bu örnek proje ve uygulamalar dikkate alınarak, dönem izlerinin zedelenmemesine, özgün malzeme ve yapım tekniklerinin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Deniz Surları'nda yapılan onarımlara ilişkin Başbakanlık Osmanlı Arşivleri belgeler, Osmanlı dönemi onarım ve müdahalelerinde kullanılan malzeme ve yöntemler konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Örneğin 20 Muharrem 1136 (20 Ekim 1723) tarihli belgede (BOA, 1723, D..BŞM.BNE.d…, G.15887) (Ek B), İncili Köşk'ten Davutpaşa'ya, oradan da Narlıkapı'ya kadar uzanan surların onarım ve ıslahı için kullanılan gereç ve malzemelerin listesi ayrıntılarıyla verilmektedir. Bu tür bilgiler, günümüzde gerçekleştirilecek sur restorasyonlarında,

özgün malzeme ve tekniklerle uyumlu uygulamalar açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Deniz Surları'nın bütüncül yaklaşım ve yöntemlerle korunmaları esastır. Arkeolojik mirasın başlıca bileşenlerinden Deniz Surları, bazı noktalarda mimari mirasla, bazı noktalarda ise endüstri mirasıyla bütünleşmektedir. Dönem izlerinin korunması, dikkate alınması gereken bir konudur. Surların korunmaları için alınan plan kararlarında ve gerçekleştirilmesi öngörülen onarım ve restorasyon uygulamalarında farklı dönemlere ait yapıların birlikteliğinin bozulmaması önemlidir.

Gerek Haliç, gerekse Marmara Surları, sismik ve geoteknik etkenlere bağlı çeşitli risklerle karşı karşıyadır. Geçmişte yaşanan şiddetli yer sarsıntıları İstanbul Kara ve Deniz Surları'nda ciddi hasar ve yıkımlara yol açmış; bu nedenle birçok onarım yapılmıştır. Kâğıthane ve Alibey derelerinin taşıdığı millerle dolan Haliç sahilleri zayıf zemin yapısı göstermektedir. Bugün Haliç Surları'nın ayakta olan bölümlerinin bazı noktalarında, kule ve sur duvarlarının düşeyden ayrıldığı gözlenmektedir. Sur kalıntılarında yapısal hasarların olması risk derecesini artırmaktadır (Semiz, 2014, s. 70). Tehlikeli durumdaki surların yakın çevresinde can güvenliği de tehlike altındadır. Bu nedenle sismik ve geoteknik etkinliklere bağlı risklerin yerinde izlenmesi, yapısal risk taşıyan bölümlerin belirlenerek onarılması ve acil önlem alınması gerekmektedir. Elde edilecek veriler ışığında İstanbul Deniz Surları için bir risk yönetim planının hazırlanması (Stovel, 1998) ve bu planın İstanbul şehri için hazırlanmış daha üst ölçekteki risk yönetim planlarıyla bütünleştirilmesi zorunludur.

Kamuoyu ve yerel halkın bilinçlendirilmesi ve katılımının sağlanması, Deniz Surları'nın korunmalarına yönelik en önemli adımlardan birini oluştumaktadır. Kentin tarihinin günümüze ulaşan önemli izleri olan bu arkeolojik kalıntıların özgün karakterinin korunarak geleceğe aktarmanın önemi kamuoyu tarafından kavranmadığı takdirde, Deniz Surları'nın korunmaları konusunda alınacak önlemlerin ve uygulanacak yöntemlerin yetersiz kalacağı kesindir. Bu nedenle, kamuoyu ve yerel sakinler tarafından konunun öneminin ve değerinin algılanması için çeşitli etkinlikler düzenlenmesi gerekmektedir. Bölgedeki ilk ve orta öğretim veren okullarda, İstanbul Surları üzerine seminer, atölye çalışmaları, geziler yapılabilir ve oluşturulması önerilen koruma ekibi içinde bir grup bu etkinliklerle ilgilenebilir. Kamuoyunun bilinçlendirilmesi konusundaki çalışmaları sivil toplum kuruluşları, ilgili meslek odaları ve muhtarlıkların desteklemesi ve katılımlarının sağlanması da önemlidir.

Haliç ve Marmara Surları'nın korunmaları için kapsamlı ve bütünleşik yöntemlerin uygulanmasının maliyeti yüksek bir konu olduğu açıktır. İstanbul Metropoliten alanında 2000'li yıllarda gerçekleştirilen büyük çaplı imar ve bayındırlık projeleri, istendiğinde finansal kaynakların yaratılabileceğini göstermektedir. Bu nedenle asıl mesele mali kaynak temininden çok, finansal desteğin tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalara ayrılabilmesidir. Bu aynı zamanda, Surların bakımından sorumlu kuruluş olan İBB'nin tarihi ve kültürel mirasın korunmasına öncelik veren politikalar gütmesiyle mümkündür. Çalışmanın ortaya koyduğu veriler, İstanbul Deniz Surları'nın günümüze ulaşan parçalarının korunmaları konusunun, Belediye ve ilgili diğer kurum ve kuruluşlarca ivedilikle ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Şekil 6.1 : Ferrara Surları / izlediği doğrultunun ağaçlandırılarak gösterimi (Url-10).

İstanbul Deniz Surları'nın ayakta olan bölümlerinin sunumu da önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. 2008 tarihinde ICOMOS tarafından "Kültürel Miras Alanlarının Yorumu ve Sunumu" üzerine ilkeleri içeren tüzük bu açıdan önemli bir yol göstericidir. Tüzükte kültürel miras alanlarının yorumu ve sunumu konusunda temel alınan ilkeler; erişim ve anlama, bilgi kaynakları, bağlam ve ortam, özgünlük, süreklilik ve kapsayıcılık olarak belirlenmiş ve hedefler ortaya konulmuştur (ICOMOS, 2008). Bu ilke ve hedefler ışığında, İstanbul Haliç ve Marmara Surları'nın ayakta olan bölümlerinin korunmalarına yönelik olarak, önem ve değerlerini vurgulayan sunum yollarının belirlenmesi gerekmektedir.

Haliç ve Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin yakınında, kalıntının özgün bileşenlerine ilişkin bilgi veren sabit tanıtım levhaları tasarlamak, yerinde bilgilenme için yararlı olacaktır. Aynı zamanda tanıtım kitapçığı ve broşürler de hazırlanmalıdır. Deniz Surları'nın kaybolan bölümlerinin gösterimi için çeşitli

yöntemler kullanılması, örneğin çeşitli peyzaj elemanlarıyla kaybolan surların izlediği doğrultunun temsili gösterimi mümkündür. Örneğin, Ferrara'da Şehir Surları'nın izlediği doğrultu üzerinde düzenli ağaçlandırma yapılarak (Şekil 6.1), ya da Berlin'de Duvar'ın yıkılan bölümlerinin yol döşemeleri farklılaştırılarak düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Şekil 6.2). Avusturya'da Petronell-Carnuntum'da yer alan Geç Roma dönemi zafer anıtı Heindentor'un önemli ölçüde yıkılmış olmasına karşın, ziyaretçilerin yapıyı bir bütün olarak algılamalarına yönelik olarak, pleksiglas levha üzerindeki üç boyutlu restitüsyon çizimiyle gösterimi (Şekil 6.3) etkili bir diğer sunum tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul Surları için de, arkeolojik ve peyzaj değerleri dikkate alınarak, günümüze ulaşan ve kaybolan bölümlerinin bütünlük içinde gösterimini sağlayacak sunum tekniklerinin tasarlanması gerekmektedir.

Şekil 6.2 : Berlin Duvarı'nın yıkılan bölümlerinin Arnavut kaldırımı döşemesi ile gösterimi (Url-11).

Ek olarak Deniz Surları'nın günümüze ulaşan kısımlarının görüleceği kısa veya uzun mesafeli gezi rotalarının belirlenmesi düşünülmektedir. Gezi rotaları sadece Surları içerebileceği gibi, tarihi kıyı yerleşmelerinde görülebilecek diğer özel yerlerle sur kalıntılarının birarada olduğu bölümlerden oluşan kısmi rotalar da tanımlanabilir. Örneğin Eminönü'nden başlayarak Topkapı Sarayı'nı deniz tarafından saran surları kapsayan bölüm, Ahırkapı ile Kumkapı arası, Kumkapı ile Samatya arası, Samatya ile Yedikule arası ve Ayvansaray'daki Komnenos Surları'ndan başlayarak Unkapanı'na kadar uzanan bölümler ayrı ayrı günlük geziler için uygundur. Son iki bölüm Kara

Surları'yla bütünleştirilebilir. Gezi rotalarının geliştirilmesinin, parçalar halinde ve çoğunlukla birbirinden ayrık olan sur kalıntılarının birbiriyle ilişkilendirilmesi ve bütünün kavranması açısından etkili olacağı düşünülmektedir.

Şekil 6.3 : Geç Roma dönemine ait bir zafer anıtı olan Heindentor'un ilk yapımındaki halinin yerinde gösterimi (Url-12).

KAYNAKLAR

Abdurrahman Şeref. (1910 / H1327). Topkapı Saray-ı Hümayunu. *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, Cüz 5,* 265-320.

AAE Resim Arşivi. D-DAI-IST-9417-R35935, D-DAI-IST-982, D-DAI-IST-983, D-DAI-IST-R32771, D-DAI-IST-KB01278, D-DAI-IST-KB10922, D-DAI-IST-KB10923

Ağır, A. (2013). *İstanbul'un Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü*. İstanbul : İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Ahırkapı Feneri. (1994). İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 1, s.104). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Ahmet Refik. (1935). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı; 1553-1591 : İstanbul'un Düşünsel, Sosyal, Ekonomik ve Tecimsel Ahval ile Evkaf, Uray, Beslev ve Gümrük İşlerine dair Türk Arşivinin Basılmamış Belgeleri*. İstanbul : Maarif Vekaleti.

Ahunbay, M. (1994). Surlar. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7, s.74-79). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Ahunbay, M. (2005). Bizans Yapım Teknikleri. İçinde F. Yurttaş (Hazırlayan), *Geçmişten Geleceğe Anadolu'da Malzeme ve Mimarlık*, XXII. Dünya Mimarlık Kongresi, (s. 68-78). İstanbul : TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 4-5 Temmuz.

Ahunbay, M. (2007). İstanbul Karasurları: Tarih Yapım Tekniği ve Koruma. İçinde *Uluslararası Karasurlarının Korunması için Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu,* (s.28-31). İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 20-22 Ocak.

Ahunbay, M. ve Ahunbay, Z. (1994). Sur Onarımları. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7, s.79-80). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Ahunbay, M. ve Ahunbay, Z. (2000). Recent Work on the Land Walls of Istanbul. *Dumbarton Oaks Papers*, *54*, s.227-239.

Ahunbay, Z. (1995). Surlar Nasıl Korunmalı. *İstanbul Dergisi*, *13*, s. 73-77.

Ahunbay, Z. (1999). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul : Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Ahunbay, Z. (2006). İstanbul'un Tarihi Alanları. İçinde G. Pulhan (Ed.), *Dünya Mirasında Türkiye*, (s.13-123). Ankara : T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ahunbay, Z. (2007). Sur Restorasyonunda Kuram ve Uygulama. İçinde *Uluslararası Karasurlarının Korunması için Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu,* (s.67-70). İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 20-22 Ocak.

Ahunbay, Z. (2009). An Exemplary Study related to the Preservation of the Sea Walls of Istanbul. *Conference proceeding*. Unpublished.

Ahunbay, Z. (2010). Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları: Kuramsal ve Yasal Açıdan Değerlendirme. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, *8*, s.103-118.

Ahunbay, Z. (2011). *İstanbul'da Kentsel Mimari*. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ahunbay, Z., Gürdal E., Acun S., Güleç, A. Erdoğan, M. ve Geçkinli A. E. (2005). The Landwalls of Istanbul (Constantinople). In I. Papayianni, K. Theologidou (Eds.), *1st European Workshop, Restoration and Use of the Early Medieval Fortifications in the East Mediterranean Countries*, 27-29 September 2003 (s.183-202). Thessanoliki : Aristotle University of Thessanoliki.

Akarca, A. (1987). *Şehir ve Savunması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akın, N. (1994). Balat. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 2, s.10-12). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Akın, N. (1994). Fener. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 3, s.74-79). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Akpınar, İ. Y. (2003). *The Rebuilding of Istanbul: After the Plan of Henri Prost, 1937-1960*. (Doctoral dissertation). University of London, London.

Akpınar, İ. Y. (2010). İstanbul'da Modern Bir Pay-ı Taht: Prost Planı Çerçevesinde Menderes'in İcraatı. İçinde *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)*, (s.167-199). İstanbul : İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Alpözen, T. O. (2006). From Underwater to Exhibition. In Z. Ahunbay, Ü. İzmirligil (Eds.), *4th bilateral meeting of ICOMOS Turkey - ICOMOS Greece 29 April - 2 May 2002, Side (Antalya-Turkey) : Management and Preservation of Archaeological Sites*, (s.78-81). Istanbul : Yapı Endüstri Merkezi.

Altınyıldız, N. (2007). The Architectural Heritage of Istanbul and the Ideology of Preservation*, Muqarnas*, Vol. 24 (s. 281-305). Alınan yer http://www.jstor.org/stable/25482464

Anafarta, N. (Ed.) (1969). *Hünernâme : minyatürleri ve sanatçıları*. İstanbul : Yapı ve Kredi.

Arslan, N. (1992). *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*. İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Asal, R. (2013). Yenikapı Kazıları ve İstanbul'un Antikçağ Ticareti. İçinde Z. Kızıltan, G. B. Çelik (yay. haz.), *Saklı Limandan Hikayeler Yenikapı'nın Batıkları* (s.6-10). İstanbul : İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

Asutay-Effenberger, N. (2007). *Die Landmauer von Konstantinopel- İstanbul: Historisch- topographische und baugeschichtliche Untersuchungen*. Berlin : Walter de Gruyter.

Atatürk Bulvarı. (1994). İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 1, s.382). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Attalus I (t.y.). *Wikipedia*. Erişim: 8 Mayıs 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Attalus_I

Ayvansaray Kentsel Yenileme Projesi. (2015). Erişim: 5 Ocak 2015, http://www.fatih.bel.tr/icerik/6866/ayvansaray-yenileme-projesi/

Ayverdi, E. H. (1958). *19. Asırda Istanbul Haritası*. İstanbul : İstanbul Fethi Derneği, İstanbul Enstitüsü Yayınları.

Barbaro, N. (1856). *Giornale dell' assedio di Constantinopoli. 1453*. Vienna : Libreria Tendler & Comp.

Bassett, S. (2004). *The Urban Image of Late Antique Constantinople*. Cambridge : Cambridge University Press.

Başbuğ, T. (t.y.). İstanbul Yenikapı Kültür ve Eğlence Parkı Mimari Proje Yarışması. Erişim 07 Temmuz 2014, dergi.mo.org.tr/dergiler/4/532/7859.pdf

Belediyenin Pazar darbesi, (1985, 2 Temmuz). *Milliyet Gazetesi*. s.7, Erişim adresi: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/

Belediyekondu. (2002, 14 Nisan). *Milliyet Gazetesi*. s.20, Erişim adresi: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/

Berger, A. (1993). Der Langa Bostanı in Istanbul. *İstanbuler Mitteilungen*, Band 43, s.467-477.

Berger, A. (1994). Plateia. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 6, s.275). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Berger, A. (1994). Rabdos Mahallesi. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 6, s.293). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Berger, A. (1994). Soter Filantropos Kilisesi. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7, s.39). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Berger, A. (1994). Topoi. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7, s.294-295). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Berger, A. (1997). Regionen und Strassen im frühen Konstantinopel. *Istanbuler Mitteilungen*, Band 47, s.349-414.

Berger, A. (Ed.) (2013). *Accounts of Medieval Constantinople : The Patria*. Dumbarton Oaks Medieval Library, 24. Londra : Harvard University Press.

Bilsel, F. C. (2010). Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951): Nazım Planlar ve Kentsel Operasyonlarla Kentin Yapısal Dönüşümü. İçinde *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)* (s.101-165). İstanbul : İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Bilsel, F. C. (2010). İstanbul'un Avrupa Ciheti Nazım Planı, 1937. İçinde *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)* (s.245-276). İstanbul : İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

BOA (1698). MAD.d, Gömlek no:2025 (03/Za/1109 H.).

BOA (1723). D..BŞM.BNE.d…, Gömlek no:15887 (22/B1135 - 20/M/1136 H.)

BOA (1768). C..BLD., Dosya no:65, Gömlek no:3233 (13/M/1182 H.)

BOA (1775). C..BLD., Dosya no:95, Gömlek no:4744 (05/L/1189 H.)

BOA (1776). C..BLD., Dosya no:51, Gömlek no:2525 (04/Ca/1190 H.)

BOA (1782). C..BLD., Dosya no:140, Gömlek no:6983 (19/Za/1196 H.)

BOA (1785). C..BLD., Dosya no:131, Gömlek no:6520 (18/C/1199 H.)

BOA (1802). C..BLD., Dosya no:68, Gömlek no:3390 (21/L/1216 H.)

BOA (1805). C..BLD., Dosya no:83, Gömlek no:4133 (29/L/1219 H.)

BOA (1815). C..AS.., Dosya no:624, Gömlek no:26343 (14/Za/1230 H.)

BOA (1816). D..BŞM.BNE.d…, Gömlek no:16179 (8/Z/1231).

BOA (1834). HAT, Dosya no:594, Gömlek no:29101 (29/Z/1249 H.)

BOA (1843). İ..MVL, Dosya no:49, Gömlek no:949 (11/R/1259 H.)

BOA (1845). C..BLD., Dosya no:74, Gömlek no:3688 (04/C/1261 H.)

BOA (1847). C..BLD., Dosya no:113, Gömlek no:5618 (28/Ra/1263 H.)

BOA (1847). İ..DH.., Dosya no:153, Gömlek no:7958 (14/Ş/1263 H.)

BOA (1848). A.}AMD., Dosya no:152 Gömlek no:52 (05/Za/1264 H.)

BOA (1848). A.}MKT.MVL., Dosya no:8/A, Gömlek no:70 (8/Ca/1264 H.)

BOA (1848). C..BLD., Dosya no:127, Gömlek no:6306 (20/M/1265 H.)

BOA (1849). A.}AMD., Dosya no:11 Gömlek no:78 (19/Z/1265 H.)

BOA (1849). A.}AMD., Dosya no:14 Gömlek no:11 (29/Z/1265 H.)

BOA (1849). İ..MVL, Dosya no:132, Gömlek no:3546 (13/S/1265 H.)

BOA (1850). A.}M…, Dosya no:8, Gömlek no:53 (30/N/1266 H.)

BOA (1850). A.}MKT.MVL., Dosya no:30, Gömlek no:12 (29/L/1266 H.)

BOA (1850). A.}MKT.NZD., Dosya no:10, Gömlek no:18 (22/Ş/1266 H.)

BOA (1850). A.}MKT.NZD., Dosya no:12, Gömlek no:57 (10/L/1266 H.)

BOA (1850). C..BLD., Dosya no:116, Gömlek no:5754 (09/L/1266 H.)

BOA (1850). İ..MVL, Dosya no:172, Gömlek no:5117 (07/Ş/1266 H.)

BOA (1851). C..AS.., Dosya no:21, Gömlek no:934 (13/Ca/1267 H.)

BOA (1851). İ..MVL, Dosya no:210, Gömlek no:6839 (17/B/1267 H.)

BOA (1851). MVL, Dosya no:329, Gömlek no:16 (03/B/1267 H.)

BOA (1852). İ..MVL, Dosya no:228, Gömlek no:7847 (23/Ra/1268 H.)

BOA (1853). C..BLD., Dosya no:50, Gömlek no:2481 (22/N/1269 H.)

BOA (1853). MVL, Dosya no:333, Gömlek no:79 (22/R/1269 H.)

BOA (1854). A.}MKT.NZD., Dosya no:109, Gömlek no:42 (23/R/1270 H.)

BOA (1855). MVL, Dosya no:345, Gömlek no:94 (16/L/1271 H.)

BOA (1856). A.}MKT.NZD., Dosya no:191, Gömlek no:3 (25/Z/1272 H.)

BOA (1856). MVL, Dosya no:348, Gömlek no:121 (16/Ca/1272 H.)

BOA (1857/1858). A.}AMD., Dosya no:83 Gömlek no:64 (1274 H.)

BOA (1858). A.}MKT.MHM., Dosya no:131, Gömlek no:98 (22/L/1274 H.)

BOA (1858). A.}MKT.MHM., Dosya no:149, Gömlek no:35 (16/Ca/1275 H.)

BOA (1858). MVL, Dosya no:809, Gömlek no:10 (17/Za/1274 H.)

BOA (1859). MVL, Dosya no:825, Gömlek no:63 (09/R/1276 H.)

BOA (1860). A.}MKT.MVL., Dosya no:119, Gömlek no:34 (08/S/1277 H.)

BOA (1860). A.}MKT.NZD., Dosya no:333, Gömlek no:87 (19/Ca/1277 H.)

BOA (1861). İ..MVL, Dosya no:441, Gömlek no:19606 (01/B/1277 H.)

BOA (1862). A.}MKT.NZD., Dosya no:418, Gömlek no:99 (17/Za/1278 H.)

BOA (1862). A.}MKT.NZD., Dosya no:424, Gömlek no:53 (15/Z/1278 H.)

BOA (1862). İ..MVL, Dosya no:467, Gömlek no:21145 (29/Z/1278 H.)

BOA (1867). A.}MKT.MHM., Dosya no:393, Gömlek no:31 (14/B/1284 H.)

BOA (1867). İ..MVL, Dosya no:580, Gömlek no:26036 (01/B/1284 H.)

BOA (1888). İ..ŞD.., Dosya no:91, Gömlek no:5439 (01/B/1284 H.)

BOA (1893). İ..HUS., Dosya no:13, Gömlek no:1310/Z-22 (08/Z/1310 H.)

BOA (1896). BEO, Dosya no:811, Gömlek no:60764 (05/S/1314 H.)

BOA (1904). BEO, Dosya no:2361, Gömlek no:177008 (16/R/1322 H.)

BOA (1904). İ..HUS., Dosya no:118, Gömlek no:1322/R-060 (15/R/1322 H.)

Buondelmonti, C.,(2005). *Cristoforo Buondelmonti : Liber insularum archipelagi: Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf Mp. G 13: Faksimile*. I. Siebert, M. Plassmann (Hrsg.) mit Beiträgen von A. Effenberger, M. Plassmann und F. Rijkerp. Wiesbaden : Reichert.

Braun, G. ve Hodenberg, F.,(1572). *Civitates Orbis Terrarum*. Vol I. Erişim: 5 Mart 2014, http://historic-cities.huji.ac.il/turkey/istanbul/maps/braun_hogenberg_I_51.html

Bruyn, C. de (1698). *Serraglio di Constantinopoli*. Erişim: 5 Mart 2014, http://historic-cities.huji.ac.il/turkey/istanbul/maps/bruyn_1698_istanbul_23.html

Corbett, G. U. S. (1958). The Buildings to the North of the Bucoleon Harbour called the "House of Justinian". In D. Talbot Rice (Ed.) *The Great Palace of the Byzantine Emperors*. Second Report, (s. 168-193). Edinburgh : The University Press.

Casson, S. (1928). The Excavations. In*Preliminary Report upon the Excavations carried out in Hippodrome in 1927*, (Vol 2, s.23-26). London : Oxford University Press.

Cezar, M. (2002). *Osmanlı Başkenti İstanbul*. İstanbul : Eğitim Kültür ve Araştırma Vakfı.

Constantine VII Porphyrogénète. (1935-40). *Le livre des cérémonies*. (A. Vogt, Çev.) Paris : Société d'édition "Les Belles Lettres".

Cibalikapı'ya Kamyon Çarptı, Padişah Tuğrası Paramparça. (2011, 16 Ocak). *Zaman*. Erişim adresi: http://www.zaman.com.tr/gundem_cibalikapiya-kamyon-carpti-padisah-tugrasi-paramparca_1079584.html

Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi. (2013). *Târîh-i Râşid ve zeyli (1134-1141 1722-1729) [Târîh-i Çelebizâde]*. A.Özcan, Y. Uğur, B. Çakır, A. Zeki (Hazırlayanlar). İstanbul : Klasik.

Çelik, Z. (1998). *19. yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Çetintaş, B. (2012). İstanbul : Şehri Yıkarak Tarihe Geçenler. *NTV Tarih*, *47*, s.60-71.

Dağdelen, İ. (2007). *Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları*. İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

Dağdelen, İ. (2006). *Alman Mavileri: 1913 - 1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*. İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü.

De Jong, M. ve Van Jole, M. (1999) *The power of example: 20 years of Europa Nostra Awards*. Den Haag : Europa Nostra.

Deleon, J. (1991). *Balat ve Çevresi - Bir Semt Monografisi*. İstanbul : Can Yayınları.

Demangel, R. ve Mamboury, E. (1939). *Le quartier des Manganes et la première région de Constantinople*. Paris : E. de Boccard.

Dirimtekin, F. (1948). *Le siège de Byzance par les Turcs-Avars au vii. siècle*. Istanbul : Amis.

Dirimtekin, F. (1953). *Fetihten Önce Marmara Surları*. İstanbul : İstanbul Fethi Derneği Yayınları.

Dirimtekin, F. (1956). *Fetihten Önce Haliç Surları*. İstanbul : İstanbul Enstitüsü.

Dimitriadis Efendi. (1875). *Marmara Surları panoraması*. İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi.

Düzgüner, F. (2004). *Iustinianus Dönemi'nde İstanbul'da Yapılar : Procopius'un Birinci Kitabının Analizi*. İstanbul : Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Egemen, A. (1993). *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul : Arıtan Yayınevi.

Eldem, S. H. (1969). *Köşkler ve Kasırlar*. Cilt I-II, İstanbul : Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Mimarlık Bölümü, Rölöve Kürsüsü.

Erder, C. (1977). Venedik Tüzüğü tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır. *ODTÜ Mimarlık Dergisi,* Cilt 3, Sayı 2, s.167-190.

Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*. İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Erim, M. (2014, 26 Kasım). Kızkalesi Açıkhava Müze Senaryosu. *Mersin İmece Gazetesi*, http://www.mersinimecehaber.com/kizkalesi-acik-hava-muze-senaryosu-makale,569.html

Erzen, A. (1954). İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri*, Belleten*, 70, s. 131-154.

European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised). (1992). Erişim 7 Mart 2014, http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/143.htm

Evliya Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi : İstanbul*. S. A. Kahraman ve Y.Dağlı (Hazırlayanlar), İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.

Eyice, S. (1994). Atik Mustafa Paşa Camisi. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 1, s.406-407). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Eyice, S. (1994). Ayvansaray. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 1, s.491-495). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Eyice, S. (1994). Constantinus Suru. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 2, s.441). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Eyice, S. (1994). Davud Paşa Külliyesi. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 3, s.7-8). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Eyice, S. (1994). Sinan Paşa Köşkü. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7, s.1-2). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Eyice, S. (1963). *Son Devir Bizans Mimarisi : İstanbul'da Palaiologoslar Devri Anıtları*. İstanbul : Baha Matbaası.

Eyigün, Y. (2008). İstanbul Metrosu Yenikapı-Unkapanı Arası Metro İnşaatı Projesi: Yenikapı İstasyonu. İçinde *İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 1. Marmaray – Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* (s.53-63). İstanbul, 5 - 6 Mayıs.

Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi. Erişim: 11 Ocak 2015 https://gis.fatih.bel.tr/webgis/default.aspx

Fatih Mehmed II Vakfiyeleri. (1938). Ankara : Vakıflar Umum Müdürlüğü.

Flandin, E. (2010). *İstanbul = (L'Orient) : 19. yüzyıl*. (O. Koloğlu, Çev.). İstanbul : Profil Yayıncılık.

Gaver, J. V. (1840). *Turquie*. Paris : Firmin Didot Freres.

Gerlach, S. (2007). *Türkiye Günlüğü : 1573-1576*. K. Beydilli (Ed.) (T. Noyan, Çev.). İstanbul : Kitap.

Gouffier, C. (1842). *Voyage pittoresque dans l'Empire ottoman, en Grèce, dans la Troade, les îles de l'archipel et sur les côtes de l'Asie-Mineure*. Paris : J. P. Aillaud.

Gökçay, M. M. (2010). Yenikapı Liman Kazıları. İçinde A. Ödekan, E. Akyürek, N. Necipoğlu (Editörler), *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu, On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Dünyasında Değişim : Bildiriler* (s.264-272). İstanbul : Vehbi Koç Vakfı.

Gökçay, M. M. (2007). Yenikapı Kazılarında Ortaya Çıkarılan Mimari Buluntular. İçinde *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro ve Sultanahmet Kazıları*, (s.166-179). İstanbul : Vehbi Koç Vakfı.

Grelot, G. J. (1680). *Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople*. Paris : P. Rocolet.

Guilland, R. (1959). *Études Byzantines*. Paris : Presses Universitaires de France.

Güçhan, N. Ş., Ünay, A. İ., Böke, H. ve Gökçe, F. (2005). Diyarbakır Kent Surları Koruma Sorunları, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi,* Cilt 22, Sayı 1, s.27-55.

Gürsel, D. (2012, 9 Nisan) Yenikapı Projesi'nde 3 İsim Finale Kaldı. *Arkitera*. Erişim adresi: http://www.arkitera.com/haber/7665/2

Gyllius, P. (1997). *İstanbul'un Tarihi Eserleri*. (E. Özbayoğlu, Çev.). İstanbul : Eren Yayınları.

Hammer, J. (2011). *İstanbul ve Boğaziçi*. (S. Özkan, Çev.). Ankara : Türk Tarih Kurumu.

Hava Fotoğraflarıyla İstanbul Şehri Rehberi. (1999). Cilt 1, İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama ve İmar Daire Başkanlığı Harita Müdürlüğü Yayınları.

Hezarfen, A. ve Mülayim, A. (1994). Bulgar Okulları. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 2, s.329-330). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Huntington, E. D. (1922). Community Organization. In *Constantinople To-day*, C. R. Johnson (Ed.). Newyork : The Macmillan Company.

ICOMOS (1990). *Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü*. (Z. Ahunbay, Çev.) Erişim 8 Ocak 2015, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0844861001353670083.pdf

ICOMOS (1994). *Nara Özgünlük Belgesi*. (D. Mazlum, Çev.) Erişim 8 Ocak 2015, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0280118001353669454.pdf

ICOMOS (2003). *Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler*. (Z. Ahunbay, Çev.) Erişim 8 Ocak 2015, http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Tuzukler1&dil=tr

ICOMOS (2008). *Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*. Erişim 8 Ocak 2015, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0397812001353671158.pdf

IAE Arşivi. FKA_003062. Erişim: http://katalog.iae.org.tr/arsiv/FKA_003062.jpg

İstanbul Haritaları. (1990). İstanbul : Türkiye Sınai Kalkınma Bankası.

İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı. (2011, Ekim). Erişim 30 Haziran 2014, http://www.alanbaskanligi.gov.tr/

İstanbul'a yeni çehre. (1988, 14 Mayıs). *Milliyet Gazetesi*. s.2, Erişim adresi: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/

İnciciyan, P. Ğ. (1956). *XVIII. Asırda İstanbul*. (H. D. Andreasyan, Çev.). İstanbul : İstanbul Fethi Derneği, İstanbul Enstitüsü.

Janin, R. (1953). Les églises et les monastères des Constantinople Byzantine. *Revue des études byzantines* (s. 143-153). Paris : Institut français d'études byzantines.

Janin, R. (1964). *Constantinople byzantine, développement urbain et répertoire topographique*. Paris : Institut français d'études byzantines.

Kadluczka, A. (1989). Castles, Palaces and Fortresses in Poland, a Review of the Up-to-date Research and Project Problems in the context of the Present-day Use. *Europa Nostra Bulletin*, Vol. 46, s.103-110.

Kâhya, Y. ve Tanyeli, G. (1994). Galata Köprüleri. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 3, s.357-359). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Kâhya, Y. ve Tanyeli, G. (1994). Unkapanı Köprüleri. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7, s.326-327). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Karaca, Z. (1994). Dimitrios (Ayios) Kanavis Kilisesi. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 3, s.55-56). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Karaca, Z. (1994). İoannes Prodromos Metohion Kilisesi. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 4, s.183-184). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Karaca, Z. (1994). Nikolaos (Ayios) Kilisesi. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 6, s.76-77). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Kauffer, F. ve Lechevalier, I. B.,(1807). *Plan de Constantinople*. Erişim: 5 Mart 2014, http://historic-cities.huji.ac.il/turkey/istanbul/maps/kauffer_lechevalier_1807_istanbul.html

Kızıltan, Z. (2008). Marmaray Metro Projeleri Kapsamında Yapılan Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kazıları. İçinde U. Kocabaş (Ed.), *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray – Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* (s.1-15). İstanbul : İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, 5 - 6 Mayıs.

Kocabaş, U. (2012). Yenikapı Batıkları Sırlarını Günışığına Çıkarıyor, *Toplumsal Tarih, 217*, s.66-71.

Kömürciyan, E. Ç. (1988). *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*. (H. D. Andreasyan, Çev.). İstanbul : Eren Yayınları.

Krischen, F. (1943). *Die Landmauer von Konstantinopel: bearbeitet im auftrage der Deutschen forschungsgemeinschaft*. Berlin : W. de Gruyter & Co.

Kuban, D. (1994). Ahırkapı. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 1, s.101-104). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Kuban, D. (1994). Menderes ve İstanbul. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 5, s.389-392). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Kuban, D. (2004). *İstanbul Bir Kent Tarihi*. (Z. Rona, Çev.). İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları).

Kumkapı Surp Harutyun Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı. Erişim: 28 Temmuz 2014, http://www.istanbulermenivakiflari.org/tr/istanbul-ermeni-vakiflari/vakif-listesi/kumkapi-surp-harutyun-ermeni-kilisesi-ve-mektebi-vakfi/43

Kuruyazıcı, H. ve Tapan, M. (1994). Stefan (Sveti) Kilisesi. *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7, s.44-45). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Lorichs, M. (2009). *Melchior Lorck: Biography and Primary Sources*. E. Fischer with E. J. Bencard and M. B. Rasmussen (Eds.), a contribution by M. Iuliano, Copenhagen : The Royal Library, Vandkunsten Publishers.

Madran, E. ve Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. Ankara : TMMOB Mimarlar Odası.

Magdalino, P. (2012). *Ortaçağda İstanbul: Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi.* (B. Cezar, Çev.), İstanbul : Koç Üniversitesi Yayınları.

Magdalino, P. (2013). Bizans Dönemi Konstantinopolis Limanları. İçinde Z. Kızıltan, G. B. Çelik (yay. haz.), *Saklı Limandan Hikayeler Yenikapı'nın Batıkları* (s.12-15). İstanbul : İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

Mamboury, E. (1951). *Istanbul Touristique*. Istanbul : [s.n.].

Mamboury, E. ve Wiegand, T., (1934). *Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer*. Berlin : W. de Gruyter & Co.

Mango, C. (2001). The Shoreline of Constantinople in the Fourth Century. In N. Necipoğlu (Ed.), *Byzantine Constantinople : Monuments, topography and everyday life*, (s. 17 -28) Leiden : Brill.

Mango, C. A. (1951). The Byzantine Inscriptions of Constantinople : A Bibliographical Survey. *American Journal of Archaeology*, Vol. 55, No 1, s.52-66.

Mango, M. M. (2000). Commercial Map of Constantinople. *Dumbarton Oaks Papers*, *54*, s.189-207.

Martiny, G. (1947). The Buildings. In *The Great Palace of the Byzantine Emperors : being a first report on the excavations carried out in Istanbul on behalf of the Walker Trust (The University of St. Andrews) 1935-1938*, (s. 1-30). London : Oxford University Press, Geoffrey Cumberlege.

Mehmet Ziya. (1918). *İstanbul ve Boğaziçi. Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bakiyesi*. İstanbul : Dar'ül-Tabaat-ı Amire.

Melling, A. I. (2012). *A picturesque voyage to Constantinople and the shores of the Bosphorus = İstanbul ve Boğaz kıyılarına pitoresk seyahat = Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*. Rezan Benatar (Ed.) (İ. C. Shick ve E. Zerman, Çev.). Istanbul : Denizler Kitabevi.

Meyer-Plath, B. ve Schneider, A. M. (1943). *Die Landmauer von Konstantinopel : bearbeitet im auftrage der Deutschen forschungsgemeinschaft*. Berlin : W. de Gruyter & Co.

Misn (Nomidis, M. I.) (1938). *Carte Topographique & Archeologique de Constantinople au Moyen Age*. Istanbul.

Mordtmann, **A. D.** (1892). *Esquisse topographique de Constantinople*. Lille : Desclée, De Brouwer et Cie.

Müller-Wiener, W. (1998). *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*. (E. Özbek, Çev.). İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Müller-Wiener, W. (2007). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*. (Ü. Sayın, Çev.). İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.

Naîmâ Mustafa. (1967). *Naîmâ târihi.* (ilk basım tarihi: 1283 H.) (Z. Danışman Çev.). İstanbul : Z. Danışman Yayınevi.

Nalbant, K. (2006). Conservation Projects from the Eastern Mediterranean Region (Turkey) : Kız Kalesi (Korykos), Erdemli, Mersin. In Z. Ahunbay ve Ü. İzmirligil (Eds.), *4th bilateral meeting of ICOMOS Turkey - ICOMOS Greece 29 April - 2 May 2002, Side (Antalya-Turkey) : Management and Preservation of Archaeological Sites*, (s.19-22). Istanbul : Yapı Endüstri Merkezi.

Necipoğlu, G. (2007). *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı : Mimarî, tören ve iktidar*. (R. Sezer Çev.). İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.

Öğülmüş, A. (1986, 30 Ekim). 50 milyarlık Haliç. *Milliyet Gazetesi*. s.7, Erişim adresi: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/

Öztuncay, B. (2003). *The Photographers of Constantinople : Pioneers, studios and artists from 19th century Istanbul*. Cilt 1-2, Istanbul : Aygaz.

Pakalın, M. Z. (1946). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt 2, İstanbul : Milli Eğitim.

Parker, G. (2002). *Askeri Devrim : Batının yükselişinde askeri yenilikler 1500-1800*. (T. Zorlu, Çev.). İstanbul : Küre Yayınları.

Paspatēs, A. G. (1877). *Byzantinai Meletai: topographikai kai historikai meta pleistōn eikonōn*. Istanbul : Typographio Antoniou Koromila.

Paspatēs, A. G. (1893). *The Great Palace of Constantinople*. (W. Metcalfe, Trans.). London : A. Gardner.

Perbellini, G. (2000). City Walls and Their Symbolic Significance. *Europa Nostra Bulletin*, Vol. 53, s.7-18.

Perbellini, G. (2001). The Safeguarding of Architectural Heritage and Its Evaluation. *Europa Nostra Bulletin*, Vol. 55, s.7-22.

Perbellini, G. (t.y.). Scientific Activities. *Europa Nostra*, Erişim: 7 Ocak 2015, http://www.europanostra.org/scientific-activities/

Pervititch, J. (2000). *Sigorta Haritalarında İstanbul = Istanbul in the insurance maps of Jacques Pervititch*. (Z. Kılıç, Çev.). İstanbul : Axa Oyak.

Piccinato, L., (2007). Büyük İstanbul Nâzım Planı Ana Hatları İzah Raporu (1967). Ş. Özler (Hazırlayan), *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995* (s.209-219). İstanbul : TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Pinon, P. (2010). Henri Prost'un Şehirciliği ve İstanbul'un Dönüşümleri. *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)* (s.73-98). İstanbul : İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Preger, T. (1905). Studien zur Topographie Konstantinopels. *Byzantinische Zeitschrift*, *14*, s.272-280.

Preger, T. (1910). Studien zur Topographie Konstantinopolis. *Byzantinische Zeitschrift*, *19*, s.450-461.

Procopius. (1954). *İstanbul'da İustinianus Döneminde Yapılar*. (E. Özbayoğlu, Çev.). İstanbul : Arkeoloji Sanat Yayınları.

Prost, H., (2007). İstanbul'un Nâzım Planını İzah Eden Rapor (1937). (Z. Teran ve N. Yaner, Çev.) İçinde Ş. Özler (Hazırlayan), *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995* (s.79-99). İstanbul : TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Sakaoğlu, N. (1994). Bostancı Ocağı, İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 2, s.305-307). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1994). Fenerliler, İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 3, s.288-290). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Sakaoğlu, N. (2007). Surlar Osmanlı Dönemi Onarımları. İçinde *Uluslararası Karasurlarının Korunması için Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu,* (s.32-36). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 20-22 Ocak.

Sayar, C. (1976). Haliç ve Civarının Jeolojisi. İçinde *Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu,* (s. 355-373) İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi, 11-13 Şubat.

Sayar, C. ve Sayar, M. (1962). *İstanbul'un Surlar İçindeki Kısmının Jeolojisi = The Geology of the Area within the Ancient Walls of Istanbul, Turkey*. İstanbul : İTÜ Yayınları.

Schedel, H.(1493). *Liber Chronicarum CXXX*. Erişim: 5 Mart 2014, http://historic-cities.huji.ac.il/turkey/istanbul/maps/schedel_1493_CXXX.html

Schneider, A. M. (1936). Byzanz : Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt. *Istanbuler Forschungen, 8,* s.8-12.

Schneider, A. M. (1937). The City-Walls of Istanbul. *Antiquity, 11* (44), s. 461 -468.

Schneider, A. M. (1950). *Mauern und Tore am Goldenen Horn zu Konstantinopel*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht.

Schneider, A. M. (1951). *Die Blachernen*. Leiden : Brill.

Semiz, N. (2014). Measures to preserve the surviving parts of the Golden Horn Seawalls from seismic and other risks. In *The 23rd SRA Europe Conference on Analysis and Governance of Risks Beyond Boundaries, Abstracts*, (s. 70). Istanbul : Istanbul Technical University, June 16-18.

Semiz, N. ve Ahunbay, Z. (2014). Yenikapı'daki Tarihi Liman Surlarının durumlarının değerlendirilmesi ve korunmaları için öneriler. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* (Sayı 145, s. 85-114). İstanbul : Arkeoloji Sanat Yayınları.

Sezen, Z. N. (1994). Ayakapı Hamamı. *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 1, s.437). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Sönmez, Z. (1988). *Mimar Sinan ile ilgili tarihi : yazmalar-belgeler*. İstanbul : Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

Stadion (Unit) (t.y.). *Wikipedia*. Erişim: 8 Mayıs 2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Stadion_(unit_of_length)

Stolpe C. (1882). *Plan von Constantinopel mit den Vorstädten, dem Hafen, und einem Theile des Bosporus = Plan de Constantinople avec ses faubourgs, le port et une partie du Bosphore*. American Geographical Society Library, Digital Map Collection, Erişim: 6 Haziran 2014, http://collections.lib.uwm.edu/cdm/ref/collection/agdm/id/1017

Stovel, H. (1998). *Risk Preparedness: A Management Manual for World Cultural Heritage*. Roma : ICCROM.

Şemdanîzade Fındıklılı Süleyman Efendi. (1976). *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi : Müri't- tevârih*. M. Aktepe (Hazırlayan). İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Tamer, C. (2003). *İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları*. İstanbul : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını.

Tanman, B. (1994). Ayakapı Karakolu. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 1, s.437-438). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Tanman, B. (1994). Muhammed el-Ensari Türbesi. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 5, s.492-493). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Tanman, B. (1994). Şevkiye Köşkü. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7, s.265-266). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Tanyeli, U. (1990). Küçük Ayasofya Çevresinin Tarihsel Topografyasına Katkılar. *Tarih ve Toplum, 80,* s.90-94.

Taşkın, F. (1994). Cibali. *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 2, s.428-429). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Tekindağ, Ş. (1964). Fetihden Sonra İstanbul. İçinde *Fethin 511 inci Yıldönümü Konferansları* (s.42-47). İstanbul : İstanbul Üniversitesi.

Tezcan, H. (1989). *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*. İstanbul : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını.

Tezcan, H. (1994). Sur-i Sultani. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7, , s.72-74). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

Tibet, A. (1994). Ayakapı. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 1, s.436-437). İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları.

The Burra Charter (The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance) (1999). Erişim 7 Mart 2014, http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf

Tournefort, J. P. de (1718). *A Voyage into the Levant*. London : D. Browne.

Tsangadas, B. C. P. (1980). *The Fortifications and Defense of Constantinople*. New York : Columbia University Press.

Tursun Bey. (1977). *Târîh-i Ebü'l-Feth*. A. M. Tulum (Hazırlayan), İstanbul : [yayl.y.].

Steriotou, I. (t.y). *Architectural Fortified Heritage*. Erişim: 7 Ocak 2015, users.auth.gr/papayian/matterial/servia/FORTMED-stergiotou.doc

Sur yerine bahçe duvarı. (2002, 23 Mart). *Milliyet Gazetesi*. s.16, Erişim adresi: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/

Url-1 <http://www.ibb.gov.tr/tr-tr/subsites/raylisistemler/pages/taksim-yenikapi.aspx>, erişim tarihi 07.03.2014.

Url-2 <http://web.unife.it/convegni/iupac-photochem-2010/information_aboutferrara.php>, erişim tarihi 10.01.2015.

Url-3 <http://www.castellodirivoli.org/en/manica-lunga/>, erişim tarihi 10.01.2015.

Url-4 <http://mariateresaferrariblog.com/tag/museo-di-castelvecchio/>, erişim tarihi 10.01.2015.

Url-5 <https://www.pinterest.com/pin/543598617497805557/>, erişim tarihi 10.01.2015.

Url-6 < http://it.wikipedia.org/wiki/Koppelpoort#/media/File:7928_Koppelpoort.jpg>, erişim tarihi 10.01.2015.

Url-7 <http://www.historvius.com/bodrum-castle-190/pictures/1795/>, erişim tarihi 10.01.2015.

Url-8 <http://arkeolojidia.blogspot.com.tr/2014/07/mersin-erdemli-kzkalesi-maiden-castle.html>, erişim tarihi 10.01.2015.

Url-9 <http://i.imgur.com/cOk7WNI.jpg>, erişim tarihi 10.01.2015.

Url-10 <http://www.davidklyne.co.uk/arrivederci_roma.html>, erişim tarihi 10.01.2015.

Url-11 <http://www.eurocheapo.com/blog/wp-content/uploads/2014/06/Cobblestone-line.jpg>, erişim tarihi 10.01.2015.

Url-12 <http://www.romansociety.org/imago/searching-saving/show/567.html>, erişim tarihi 10.01.2015.

Uzunçarşılı, İ. H. (1943). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*. Ankara : Türk Tarih Kurumu.

Ünal, M. (2009). *Endüstri Mirası Kapsamında İstanbul Yedikule TCDD Atölyelerinin Mimarisi ve Koruma Sorunları* (Yüksek lisans tezi). Erişim yeri: YÖK Ulusal Tez Merkezi Veritabanı (Tez No. 256230).

Villehardouin, G. (2001). *Konstantinopolis'te Haçlılar*. (Ali Berktay, Çev.) İstanbul : İletişim Yayınları.

Vokotopoulos, P. L. (1979). The Concealed Course Technique: Further examples and a few remarks. *JÖB, 28*, s. 247-260.

Van Millingen, **A.** (1899). *Byzantine Constantinople, the walls of the city and adjoining historical sites*. London : J. Murray.

Ward Perkins, J. B. (1954). Notes on the Structure and Building Methods of Early Byzantine Architecture. In *The Great Palace of the Byzantine Emperors, 2nd Report,* (s. 52-104). Edinburg : The Edinburg University Press.

Wildeman, D. (1989). Upkeep and Appropriate Use of Historical Buildings such as Fortifications, Castles, Palaces and Country's Estates in the Republic of Germany Federal. *Europa Nostra Bulletin*, Vol. 46, s.123-125.

Wulzinger, K. (1925). *Byzantinische Baudenkmäler zu Konstantinopel : auf der Seraispitze, die Nea, das Tekfur-Serai und das Zisternenproblem*. Band 1, Osnabruck : Osnabruck.

Yarışma duyurusu (t.y.), (1986, 8 Haziran). *Milliyet Gazetesi*. s.6, Erişim adresi: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/

Yavuz, M. F. (2014). *Byzantion: Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul*. İstanbul : İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Yazman, D. (2011, 27 Haziran) Yenikapı Transfer Noktası ve Arkeopark Alanı Uluslararası Mimari Avan Projesi Davetli Hizmet Alımı ile Elde Edilecek. *Arkitera*. Erişim adresi: http://www.arkitera.com/haber/1043/3

Yılmaz, E. M. (2012, 21 Haziran) İstanbul Metropolü Miting ve Gösteri Alanı. *Arkitera*. Erişim adresi: http://www.arkitera.com/haber/8813

Yüce, S. (Ed.) (2003). *Zamanı Saklayan Kent İstanbul*. İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Zanotti, A. (1911). Autour des Murs de Constantinople. Paris : Librairie Ambert.

1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nâzım Planı (1980 Raporu) (2007). Ş. Özler (Hazırlayan), *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995* (s.221-247). İstanbul : TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu. (1973). *T. C. Resmi Gazete, 14527,* 6 Mayıs 1973.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (1983). *T. C. Resmi Gazete, 18113,* 23 Temmuz 1983.

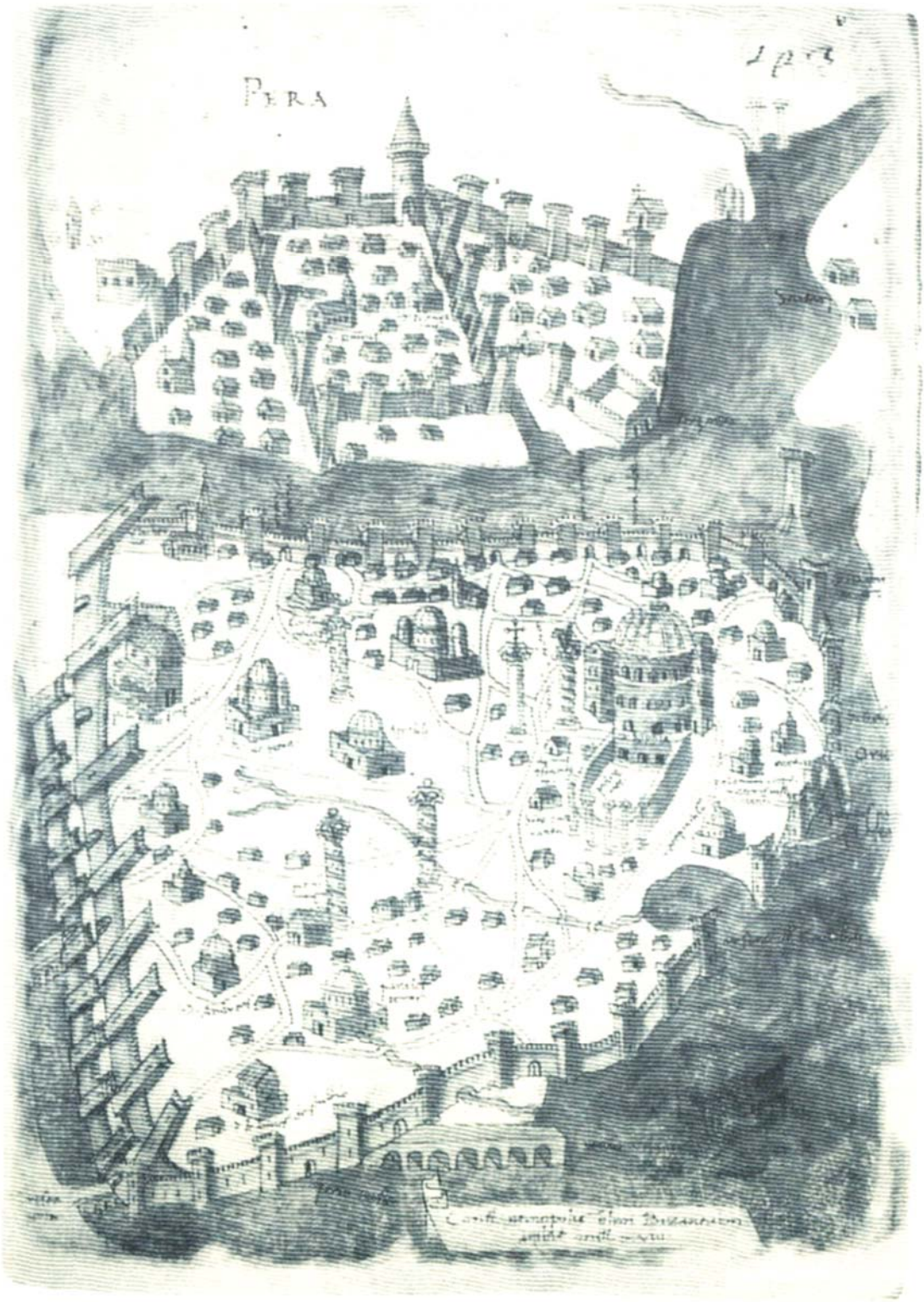
5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2004). *T. C. Resmi Gazete, 25535,* 27 Temmuz 2004.

5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun. (2005). *T. C. Resmi Gazete, 25866,* 5 Temmuz 2005.

EKLER

EK A: Gravürler ve eski haritalar
EK B: Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri
EK C: İstanbul Deniz Surları restitüsyon planı
EK D: İstanbul Deniz Surları'nın tescil durumunu gösteren plan ve çizelgeler

EK A : Gravürler ve eski haritalar

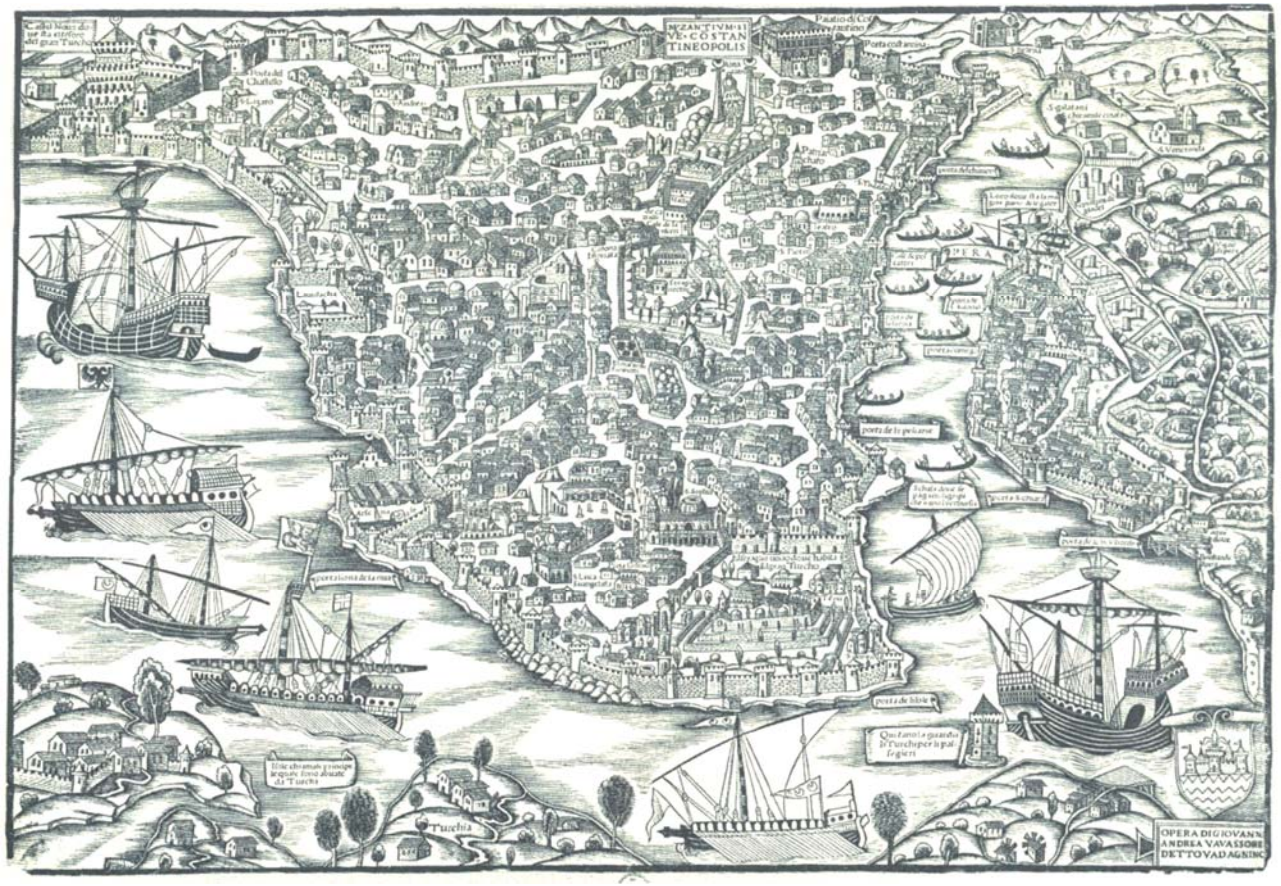
Şekil A.1 : Konstantinopolis ve Pera, Cristoforo Buondelmonti, 1457/1458 **(Buondelmonti, 2005).**

EK A

Şekil A.2 : Konstantinopolis ve Pera, Cristoforo Buondelmonti, 1481 **(Buondelmonti, 2005).**

EK A

Şekil A.3 : Konstantinopolis, Giovanni Andrea Vavassore, 1478/79-1490 tarihli aslının **Holzschnitt tarafından yapılan kopyası, 1530 (Buondelmonti, 2005).**

EK A

Şekil A.4 : Konstantinopolis (Braun ve Hodenberg, 1572).

EK A

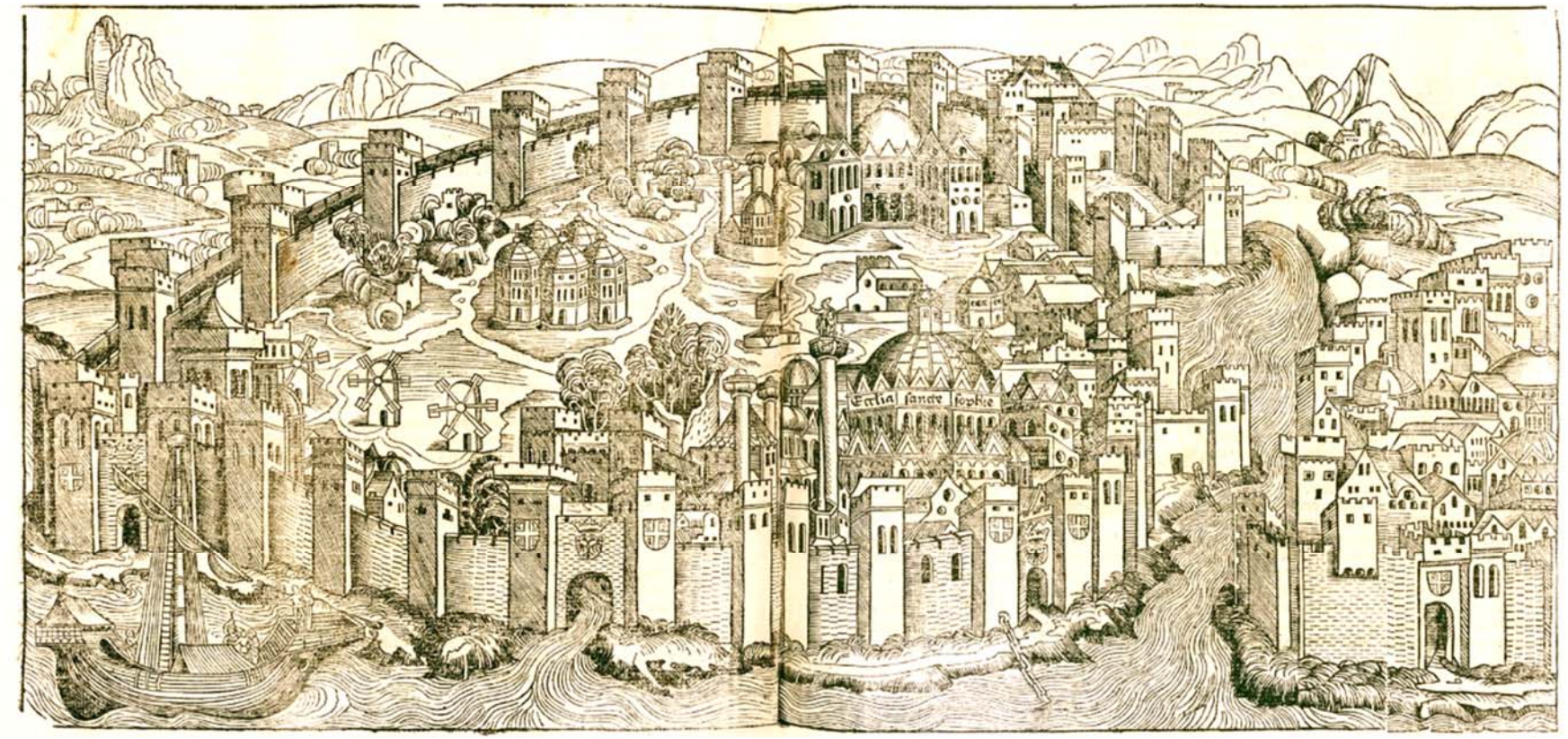
Şekil A.5 : Konstantinopolis, Piri Reis, Kitab-ı Bahriye, 1521 (Buondelmonti, 2005).

EK A

Şekil A.6 : İstanbul planı, Hünernâme, Seyyid Lokman, 1584/85 (Ed. Anafarta, 1969).

EK A

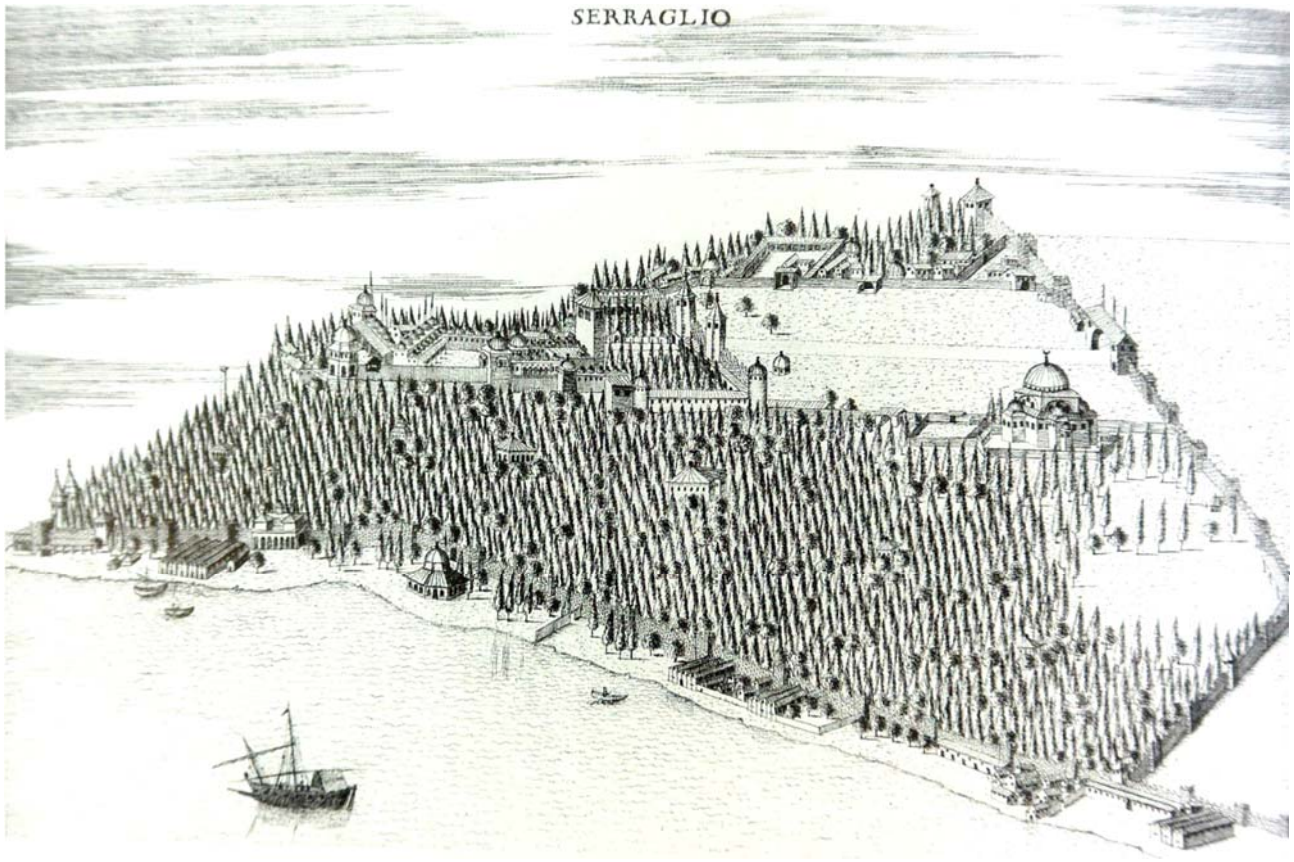
Şekil A.7 : Konstantinopolis (Schedel, 1493).

EK A

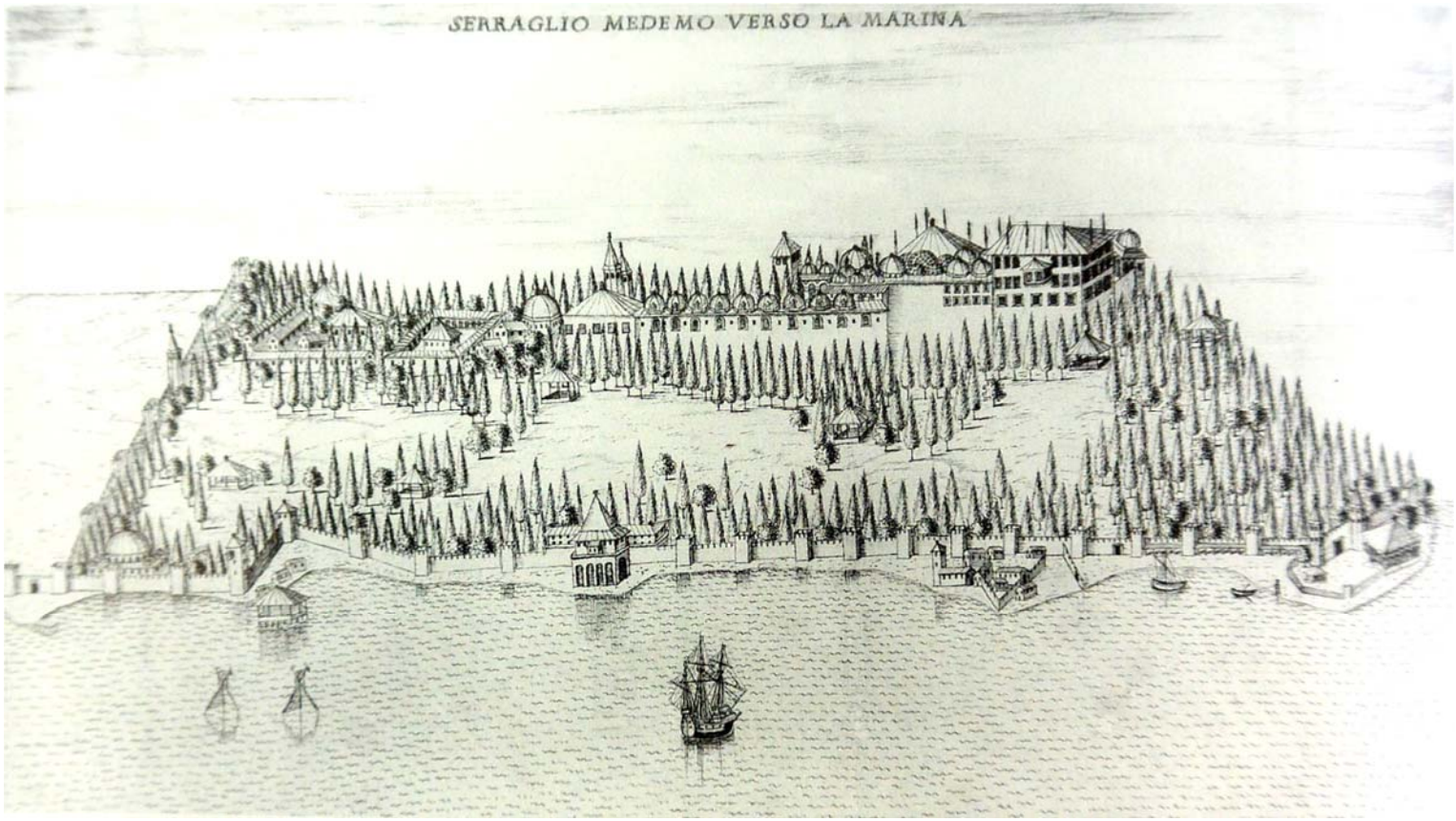
Şekil A.8 : İstanbul ve Galata, Matrakçı Nasuh, 1533-1536 (İstanbul Haritaları, 1990).

EK A

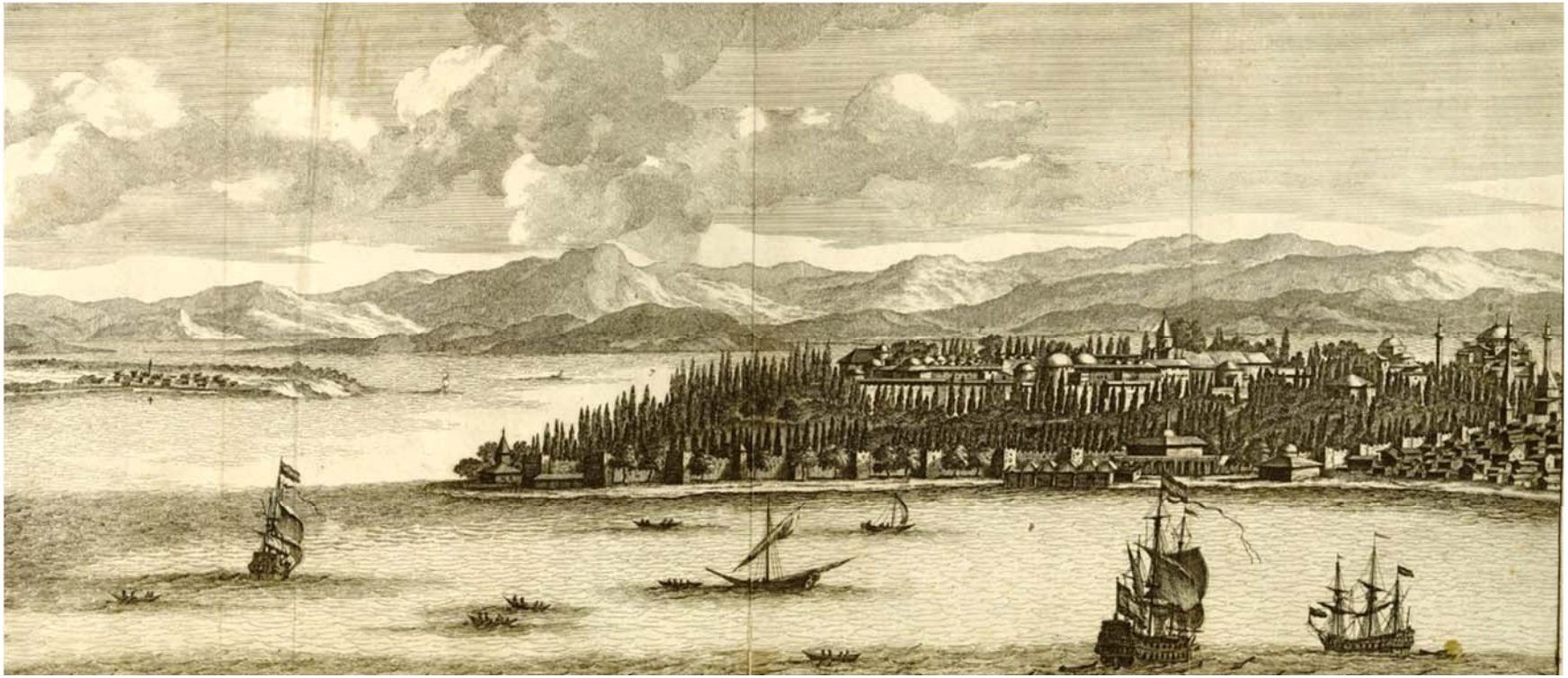
Şekil A.9 : Francesco Scarella'nın Haliç'ten Topkapı Sarayı çizimi, 1686 (Necipoğlu, 2007).

EK A

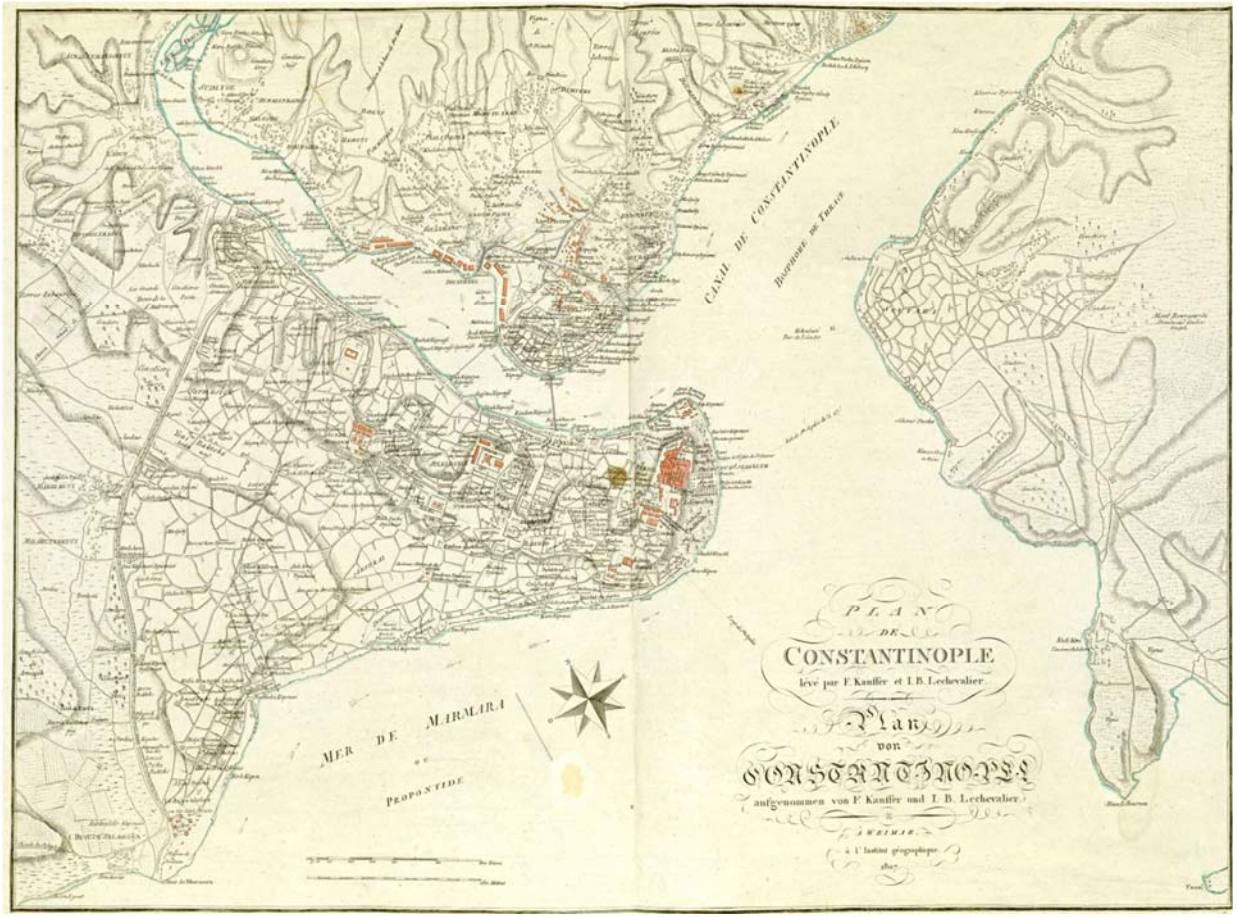
Şekil A.10 : Francesco Scarella'nın Marmara Denizi'nden Topkapı Sarayı çizimi, 1686 (Necipoğlu, 2007).

EK A

Şekil A.11 : Saray bölgesi, İstanbul (Bruyn, 1698).

EK A

Şekil A.12 : Konstantinopolis planı (Kauffer ve Lechevalier, 1807).

EK A

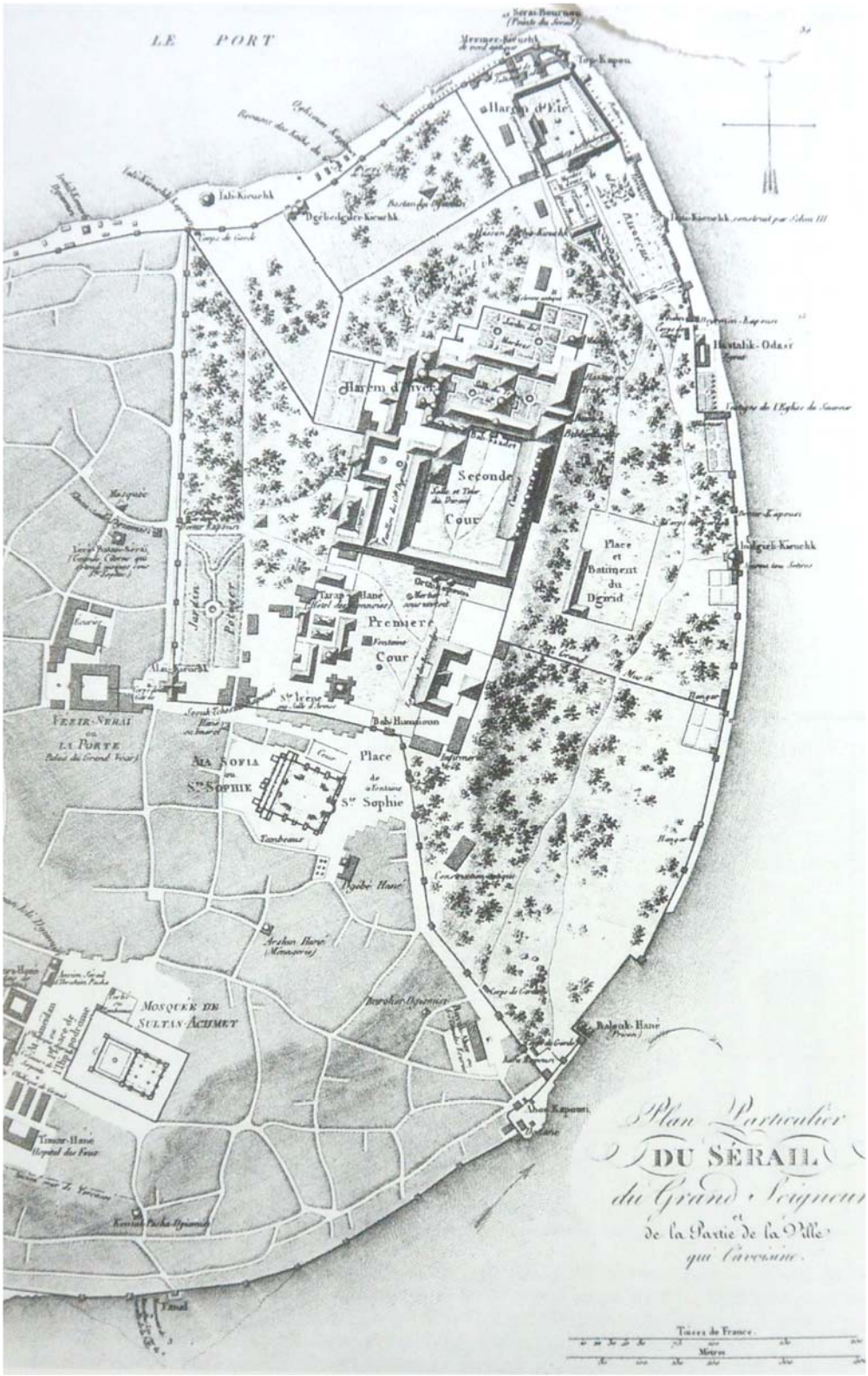
Şekil A.13 : İstanbul Planı, Mühendishane, 1847.

EK A

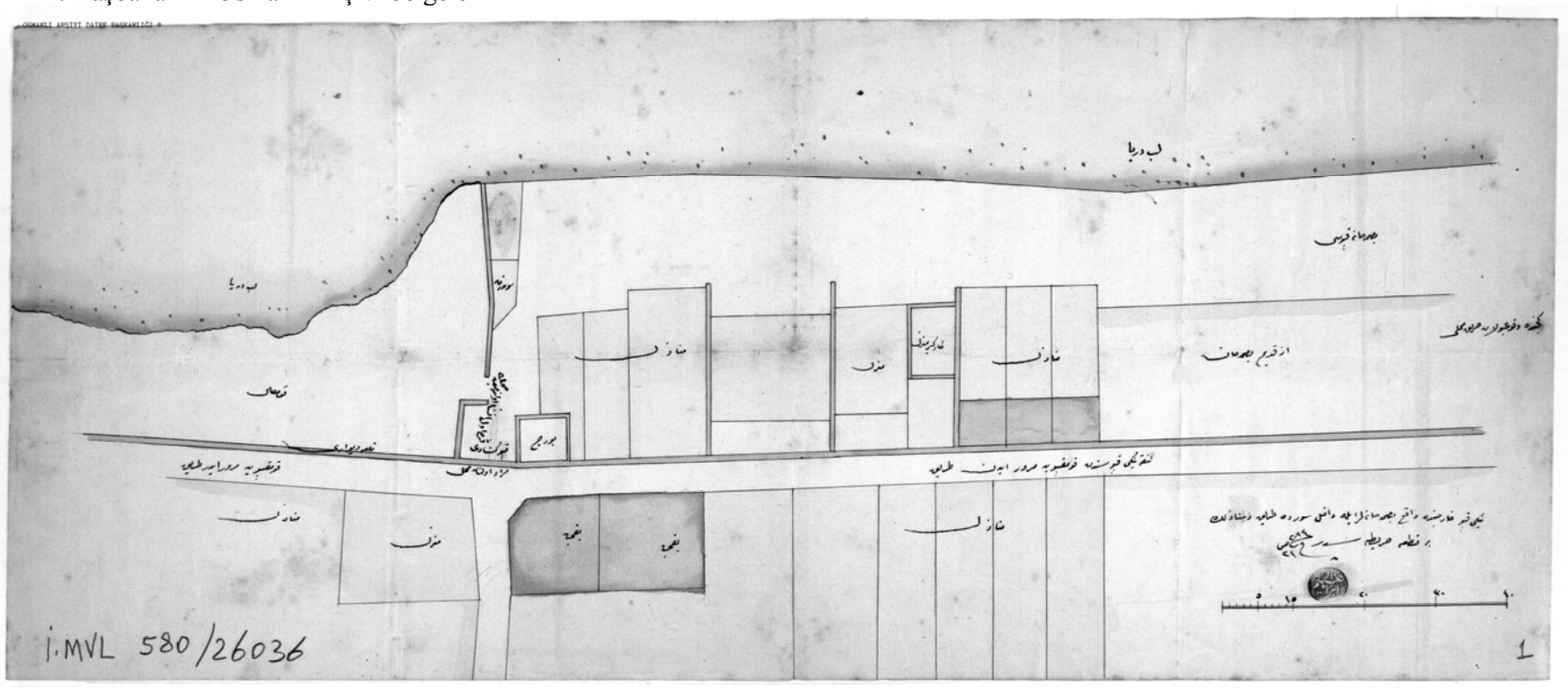
Şekil A.14 : Konstantinopolis planı (Stolpe, 1882).

EK A

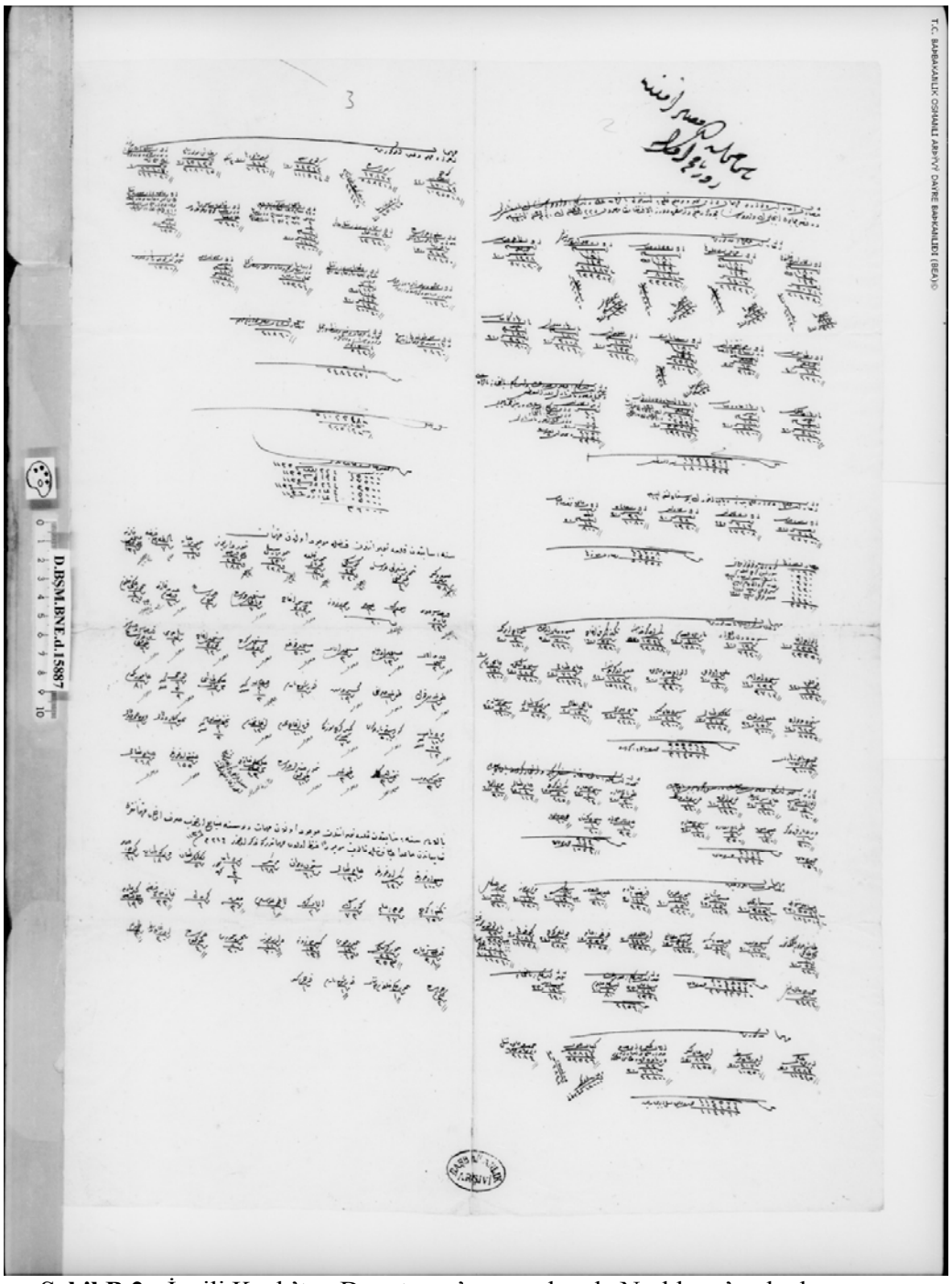
Şekil A.15 : Topkapı Sarayı ve çevresi, 1819 (Melling, 2012).

EK B : Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri

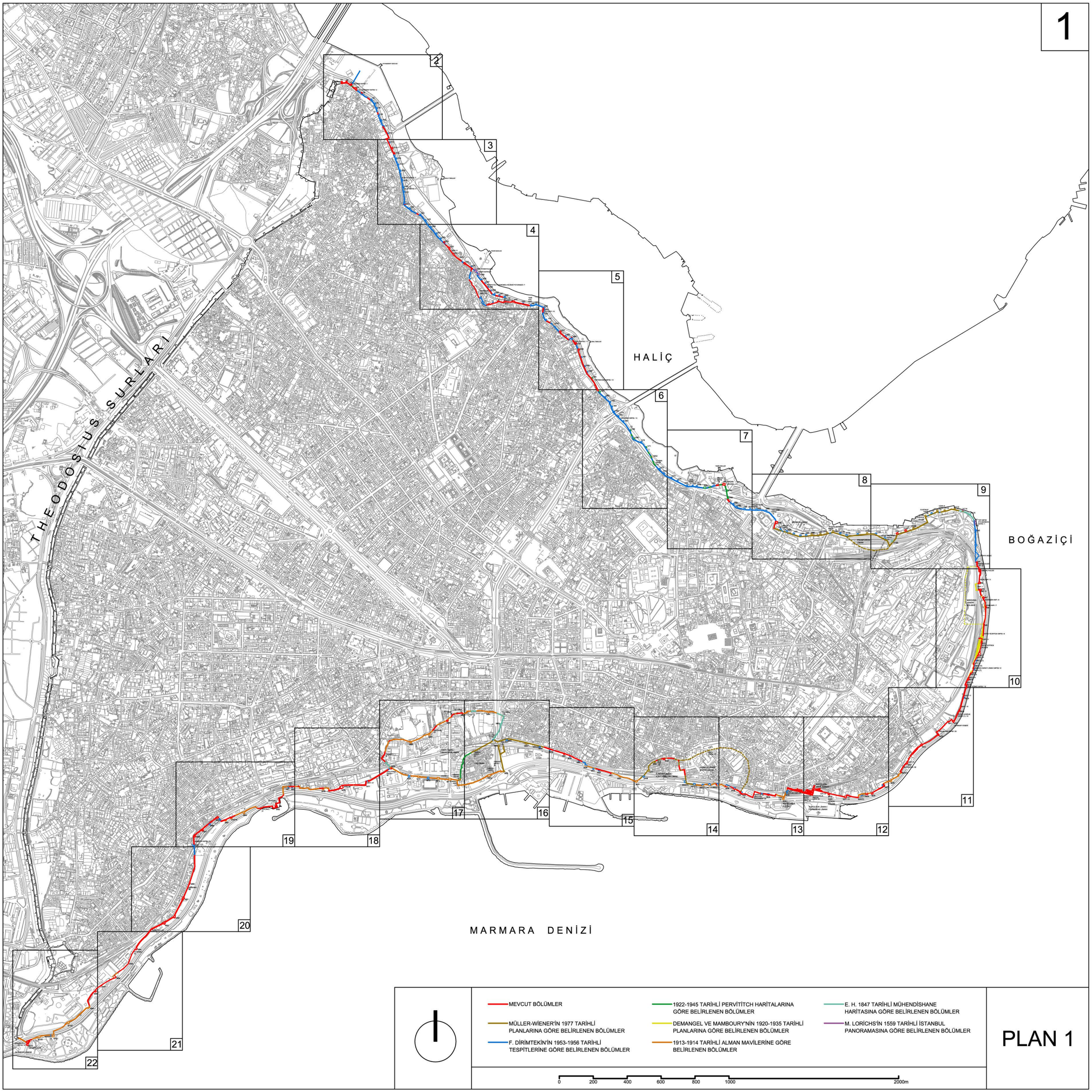
Şekil B.1 : Yenikapı'da sahilde bulunan Basmahane Sokağı'na kale duvarından kapı açılmasını gösteren plan (BOA, 1867, İ..MVL, D.580, G.26036).

EK B

Şekil B.2 : İncili Köşk'ten Davutpaşa'ya, oradan da Narlıkapı'ya kadar uzanan surların onarım ve ıslahı için gerekli malzeme ve işçi ücretlerinin dökümü (BOA, 1723, D..BŞM.BNE.d…, G.15887).

EK C : İstanbul Deniz Surları restitüsyon planı

Şekil C.1 : İstanbul Deniz Surları'nın günümüze ulaşan ve kaybolan bölümlerini gösteren restitüsyon planı / Plan 1 (2014)

EK D : İstanbul Deniz Surları'nın tescil durumunu gösteren plan ve çizelgeler

Şekil D.1 : İstanbul Deniz Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerini tescil durumunu gösteren plan (2014)

EK D

Çizelge D.1 : İstanbul Haliç Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge.

eser adı	tescil durumu	karar no.	karar tarihi	ilce	eski mahalle adı	yeni mahalle adı	pafta	ada	parsel	yeniparsel	fonksiyon	tescil cinsi	not
HALİÇ SURLARI / H1, H2, H3 KULELERİNİ İÇİNE ALAN BATI BAŞLANGICI	TESCİLLİ			FATİH	ATİK MUSTAFA PAŞA	AYVANSARAY		2867	60		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
HALİÇ SURLARI / H3 VE H4 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI KALINTISI	TESCİLLİ			FATİH	ATİK MUSTAFA PAŞA	AYVANSARAY		2867	72		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
HALİÇ SURLARI / H4 KULESİ	TESCİLLİ			FATİH	ATİK MUSTAFA PAŞA	AYVANSARAY		2672	1		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
HALİÇ SURLARI / H4 VE H5 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI KALINTISI	TESCİLLİ			FATİH	ATİK MUSTAFA PAŞA	AYVANSARAY		2672	5		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
HALİÇ SURLARI / H5 KULESİ	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY	515	2821	6		SUR	ANIT ESER	
HALİÇ SURLARI / H5 VE H6 KULERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI PARÇASI	TESCİLLİ DEĞİL							2821	16_17		SUR		
HALİÇ SURLARI / H8 VE H9 KULERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI PARÇASI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY	515	2830	11		SUR	ANIT ESER	
HALİÇ SURLARI H10 VE H12 KULELERİ ARASINDAKI BEDEN DUVARI İLE 14. MINTIKA SURU KALINTISI	TESCİLLİ			FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY		2830	24		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
14. MINTIKA SURU VE H14 KULESİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ			FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY		2830	27_28_29_30		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
HALİÇ SURLARI / H14 KULESİ	TESCİLLİ			FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY					SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR. KULE BİR ADA VE PARSEL SINIRI İÇİNDE YER ALMAMAKTADIR.
HALİÇ SURLARI / H14 VE H15 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ			FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY					SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR. BEDEN DUVARI BİR ADA VE PARSEL SINIRI İÇİNDE YER ALMAMAKTADIR.
HALİÇ SURLARI / H15 KULESİ	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY	516	2833			SUR	ANIT ESER	H15 KULESİ BELİRTİLEN ADA SINIRININ KUZEYDOĞU SINIRININ HEMEN DIŞINDA KALIYOR.
HALİÇ SURLARI / H21 VE H22 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARINDAN BİR BÖLÜM (?)	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY	517	2859	15		SUR	ANIT ESER	SUR KALINTISI KAYBOLMUŞ, BELİRTİLEN ADA VE PARSELDE BİR BİNA YER ALMAKTADIR.
HALİÇ SAHİL SURLARI / H22 KULESİ (?)	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY	517	2859	67		SUR	ANIT ESER	
HALİÇ SAHİL SURLARI / H22 VE H23 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARINDAN BİR BÖLÜM	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY	517	2859	95		SUR	ANIT ESER	YAPILAN MÜDAHALELERDEN DOLAYI SUR İZLERİNİ AYIRT ETMEK GÜÇTÜR.
HALİÇ SAHİL SURLARI / H23 VE H24 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARINDAN BİR BÖLÜM	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	BALAT KARABAŞ	AYVANSARAY		2859	99		SUR		
HALİÇ SURLARI / H29 KULESİ	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	TAHTA MİNARE	BALAT		2306	97		BURÇ		ANIT ESER OLARAK TESCİLLİ BULGAR MEKTEBİ'NİN GÜNEY KÖŞESİNE BİTİŞİK KULE TESCİLLİ GÖRÜNMÜYOR.
HALİÇ SURLARI / H29 VE H30 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ							2306	97		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.

EK D

Çizelge D.1 (devam) : İstanbul Haliç Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge.

eser adı	tescil durumu	karar no.	karar tarihi	ilce	eski mahalle adı	yeni mahalle adı	pafta	ada	parsel	yeniparsel	fonksiyon	tescil cinsi	not
HALİÇ SURLARI / H30 KULESİ	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	TAHTA MİNARE	BALAT	273	2306	82		BURÇ	ANIT ESER	KULE OLMASINA KARŞIN TESCİL KARARINDA İŞLEVİ DUVAR OLARAK BELİRTİLMİŞTİR.
HALİÇ SURLARI / H30 KULESİNDEN H31 KULESİNİN DOĞUSUNA KADAR UZANAN SUR HATTI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	TAHTA MİNARE	BALAT	273	2306	12-23		DUVAR	ANIT ESER	PARSEL NUMARALARI EKSİK, 90 VE 92 PARSELLERİN EKLENMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI / H31 VE H32 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	TAHTA MİNARE	BALAT	273	2306	5_6_7_8_9_10_85_86		DUVAR	ANIT ESER	PARSEL NUMARALARI EKSİK, 2, 3 VE 4 PARSELLERİN EKLENMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI / H32 KULESİ	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	TAHTA MİNARE	BALAT	273	2305	17		BURÇ	ANIT ESER	
HALİÇ SURLARI / H32 VE H33 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	TAHTA MİNARE	BALAT	273	2305			DUVAR	ANIT ESER	PARSEL NUMARALARI 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 VE 16 OLARAK BELİRTİLEBİLİR.
HALİÇ SURLARI'NIN PETRİON SURLARI'NIN DOĞU UCUYLA BİRLEŞTİĞİ BÖLÜM	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	TAHTA MİNARE	BALAT	273	2305			DUVAR	ANIT ESER	PARSEL NUMARALARI 5 VE 6 OLARAK BELİRTİLEBİLİR.
HALİÇ SURLARI / H36 VE H37 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ			FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM		2236	15		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
HALİÇ SURLARI / H37 VE H39 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM	262	2301	19_20_21_24_26		SUR	ANIT ESER	PARSEL NUMARALARI EKSİK, 17 VE 18 PARSELLERİN EKLENMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI / H39 VE H40 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM	262	2301	15		SUR	ANIT ESER	2301 ADADA 15 PARSEL GÖRÜNMÜYOR. ANCAK 14 VE 17 PARSELLER ARASINDA, ADA SINIRLARI DIŞINDA KALAN BÖLÜMÜN DENİZE BAKAN KUZEYDOĞU SINIRINDA SUR İZLERİ YER ALMAKTADIR.
HALİÇ SURLARI / H40 VE H41 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM	262	2301	22		SUR	ANIT ESER	
HALİÇ SURLARI / H41 VE H42 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM	262	2301	2_3		SUR	ANIT ESER	PARSEL NUMARASININ YANLIŞ YAZILMIŞ OLMASI MUHTEMEL, 23 PARSELDE SUR KALINTISI YER ALMAKTADIR.
PETRİON / İÇ SURLAR / BATI KANADI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM	264	2262	76_78		SUR	ANIT ESER	
PETRİON / İÇ SURLAR / GÜNEYBATI KANADI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM	264	2262	82		SUR	ANIT ESER	
PETRİON / İÇ SURLAR / GÜNEY KANADI	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM		2262	75		SUR		ANIT ESER OLARAK TESCİLLİ RESMİ YAPI OLAN ÖZEL MARAŞLI RUM İLKOKULU'NUN ARKA BAHÇESİNİN GÜNEY SINIRI BOYUNCA UZANIYOR.

EK D

Çizelge D.1 (devam) : İstanbul Haliç Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge.

eser adı	tescil durumu	karar no.	karar tarihi	ilce	eski mahalle adı	yeni mahalle adı	pafta	ada	parsel	yeniparsel	fonksiyon	tescil cinsi	not
PETRİON / İÇ SURLAR	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM	264	2262	74		SUR	ANIT ESER	BELİRTİLEN PARSELİN BATISINDA 20 PARSEL SUR İZLERİNİN BU YÖNDEKİ UZANTISINI OLUŞTURMAKTADIR. BU PARSEL NUMARASININ DA EKLENMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI / H44 KULESİ VE CENEVİZ EVİ	TESCİLLİ	693	11/9/1988	FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM	264	2262	4		SMÖ	SMÖ	BELİRTİLEN ADA VE PARSELDE H44 KULESİ OLMASINA KARŞIN BATI BİTİŞİĞİNDEKİ CENEVİZ EVİ'NİN SİVİL MİMARLIK ÖRNEĞİ OLARAK TESCİLİ YAPILMIŞTIR. TESCİL KARARINDAKİ BU EKSİKLİĞİN GİDERİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI / H44 VE H46 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	ABDİ SUBAŞI	YAVUZ SULTAN SELİM	262	2262	3		SUR	ANIT ESER	KARARDA BELİRTİLEN 3 PARSELİN DOĞU UCUNDAKİ 1 VE 2 PARSELLER SUR İZLERİNİN UZANTISIDIR. TESCİL KARARINDAKİ BU EKSİKLİĞİN GİDERİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI / AYA KAPISI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	KÜÇÜKMUSTAFAPAŞA	CİBALİ	259	2259	4		KAPI	ANIT ESER	SUR KAPISININ ÜZERİNDE YER ALDIĞI BÖLÜM 2259 ADANIN 2 VE 5 PARSELLERİNDE YER ALMAKTADIR. 4 PARSEL İSE SUR KAPISININ ŞEHİR İÇİ TARAFINDA İLİŞKİSİZ BİR PARSELE İŞARET ETMEKTEDİR. YANLIŞLIĞIN DÜZELTİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI / H51 VE H52 KULELERİ ARASINDAKİ SUR DUVARININ BİR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	KÜÇÜKMUSTAFAPAŞA	CİBALİ		2208	14		SUR		ANIT ESER OLARAK TESCİLLİ OLAN AYA NİKOLA KİLİSESİ'NİN GÜNEYBATI SINIRINDA YER ALMAKTADIR.
H52 VE DOĞUYA DOĞRU UZANAN SUR DUVARI	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	KÜÇÜKMUSTAFAPAŞA	CİBALİ		2208	8		BURÇ		
HALİÇ SURLARI / H52 VE H53 KULELERİ ARASINDA BEDEN DUVARI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	KÜÇÜKMUSTAFAPAŞA	CİBALİ	258	2208	7		DUVAR	ANIT ESER	BELİRTİLEN PARSELİN BATISINDA 54 VE 73 PARSELLERDEKİ SUR İZLERİNİN BU YÖNDEKİ UZANTISINI OLUŞTURUYOR. BU PARSEL NUMARALARININ DA EKLENMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI / H53 VE H54 KULELERİ ARASINDA BEDEN DUVARI	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	KÜÇÜKMUSTAFAPAŞA	CİBALİ	258	2208	6	5	DUVAR	ANIT ESER	
HALİÇ SURLARI / H54 KULESİ	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	KÜÇÜKMUSTAFAPAŞA	CİBALİ	258	2208	65		BURÇ	ANIT ESER	BELİRTİLEN PARSELİN KUZEY KÖŞESİNDE BİR SUR KALINTISI YER ALMAKTADIR.
HALİÇ SURLARI / CİBALİ KAPISI	TESCİLLİ	2921	12/12/1986	FATİH	KÜÇÜKMUSTAFAPAŞA	CİBALİ	258	2208	72		KAPI	ANIT ESER	
HALİÇ SURLARI / H55 KULESİ VE GERİSİNDEKİ SUR DUVARI	TESCİLLİ			FATİH	HARACÇI KARAMEHMET	CİBALİ		1027	16		BURÇ VE SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.

EK D

Çizelge D.1 (devam) : İstanbul Haliç Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge.

eser adı	tescil durumu	karar no.	karar tarihi	ilce	eski mahalle adı	yeni mahalle adı	pafta	ada	parsel	yeniparsel	fonksiyon	tescil cinsi	not
HALİÇ SURLARI / H56 KULESİ	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	HARACÇI KARAMEHMET	CİBALİ		1027	9		BURÇ		
HALİÇ SURLARI / H56 VE H60 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	HARACÇI KARAMEHMET	CİBALİ					SUR		HİSAR ÜSTÜ SOKAĞI ALTINDA UZANAN SUR İZLERİ BİR ADA VE PARSEL SINIRINA DAHİL DEĞİLDİR.
HALİÇ SURLARI / H59 VE H60 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	HARACÇI KARAMEHMET	CİBALİ					SUR		SUR KALINTISI, BİR ADA VE PARSEL SINIRINA DAHİL DEĞİLDİR.
HALİÇ SURLARI / H60 VE H61 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARINDAN BİR BÖLÜM	TESCİLLİ	3618	9/16/1987	FATİH	HARACÇI KARAMEHMET	CİBALİ	236	1032			SUR	ANIT ESER	
HALİÇ SURLARI / H80 VE H81 KULELERİ ARASINDAKİ BE	TESCİLLİ	3306	12/30/1991	FATİH	SARIDEMİR	SARIDEMİR	93	365	84		SUR	ANIT ESER	SUR KALINTISI YER ALDIĞI ADA 356 YERİNE 365 OLARAK YAZILMIŞTIR. AYRICA 78, 80 VE 92 PARSELLERDE DE SUR İZLERİNİN UZANTILARI YER ALMAKTADIR. BU EKSİKLİK VE YANLIŞLIKLARININ GİDERİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI / H81 KULESİ VE BABA CAFER TÜRBESİ	TESCİLLİ	512	9/7/1988	FATİH	RÜSTEMPAŞA	RÜSTEMPAŞA	126	387	71		TÜRBE	ANIT ESER	TESCİL KARARINDA GEÇEN BABA CAFER TÜRBESİ, H81 KULESİNİN ZEMİN KATINDA YER ALMAKTADIR. TESCİL KARARINDAKİ BU EKSİKLİĞİN GİDERİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI / H83 VE H84 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARINDAN BİR BÖLÜM	TESCİLLİ	15185	6/25/1983	FATİH	RÜSTEMPAŞA	RÜSTEMPAŞA	126	387	42	168	SUR	ANIT ESER	TESCİL KARARINDA YANLIŞLIKLA MARMARA SURLARI OLARAK BELİRTİLMİŞ, DÜZELTİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SAHİL SURU	TESCİLLİ	7941	7/13/1974	FATİH	HOBYAR	HOBYAR EMİNÖNÜ		408	1		SUR	ANIT ESER	BELİRTİLEN ADA VE PARSEL KAYDI BULUNAMAMIŞTIR.
HALİÇ SURLARI / H90 VE H91 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARINDAN BİR BÖLÜM VE HÜNKAR KASRI	TESCİLLİ	2591	4/3/1991	FATİH	HOBYAR	HOBYAR EMİNÖNÜ	19	413	11		KASIR	RESMİ YAPI	BELİRTİLEN ADA VE PARSEL SINIRLARI İÇİNDE RESMİ YAPI OLARAK TESCİLLİ OLAN HÜNKAR KASRI'NA DOĞUDAN H90 KULESİ BİTİŞMEKTEDİR. HÜNKAR KASRI'NA GÜNEYDEN GEÇİŞ SAĞLAYAN RAMPASE, H90 VE H91 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI ÜZERİNDE İNŞA EDİLMİŞTİR. TESCİL KARARINDA ANIT ESER NİTELİĞİ TAŞIYAN BU KALINTILARIN DİKKATE ALINMASI GEREKMEKTEDİR.
HALİÇ SURLARI - H/A4 VE H107 KULELERİ	TESCİLLİ			FATİH	HOCAPAŞA	HOCAPAŞA		1	15		BURÇ	RESMİ YAPI	RESMİ YAPI OLARAK TESCİLLİ OLAN SEPETÇİLER KÖŞKÜ HALİÇ SURLARININ BU BÖLÜMÜ ÜZERİNE İNŞA EDİLMİŞTİR. TESCİL KARARINDA SUR İZLERİNİN DE ANIT ESER OLARAK BELİRTİLMESİ GEREKMEKTEDİR.

EK D

Çizelge D.2 : İstanbul Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge.

eser adı	tescil durumu	karar no.	karar tarihi	ilce	eski mahalle adı	yeni mahalle adı	pafta	ada	parsel	yeniparsel	fonksiyon	tescil cinsi	not
MARMARA SURLARI / TOPKAPI SARAYI'NI DENİZ TARAFINDAN SARAN, M4 VE M23 KULELERİ ARASINDAKİ SUR HATTI	TESCİLLİ	14051	9/10/1988	FATİH	CANKURTARAN	CANKURTARAN	160				SUR	ANIT ESER	TESCİL KARARINDA ADA VE PARSEL NUMARALARI BELİRTİLMEMİŞTİR. M4 KULESİNDEN M23 KULESİNE KADAR UZANAN VE TOPKAPI SARAYI'NI DENİZ TARAFINDAN SARAN SURLAR 2 ADA 34, 81, 84 VE 109 PARSELLERDE YER ALMAKTADIR.
MARMARA SURLARI / M23 KULESİ VE KULEDEN GÜNEYBATIYA UZANAN SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ	14051	9/10/1988	FATİH	CANKURTARAN	CANKURTARAN	202	160	3		DUVAR	ANIT ESER	160 ADADA 3 PARSELİN DOĞUSUNDA, 12 PARSELDE M23 KULESİ VE KUZEYBATIDAN BU KULEYE BİTİŞEN SUR-İ SULTANİ'NİN BİR PARÇASI, 16 PARSELDE M23 VE M24 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARININ DOĞU YARISI YER ALMAKTADIR. TESCİL KARARINDA BU PARSELLERİN DE BELİRTİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
MARMARA SURLARI / M23 VE M24 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARININ BİR PARÇASI	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	CANKURTARAN	CANKURTARAN		160			SUR		160 ADADA 3 PARSELDEKİ SUR KALINTISININ BATISINDA SAHİL YOLU'YLA ŞEHİR İÇİ ARASINDAKİ BAĞLANTI YOLUYLA KESİNTİYE UĞRAMIŞ BÖLÜM TESCİLLİ GÖRÜNMEMEKTEDİR.
MARMARA SURLARI / M24 KULESİ VE KULEYE DOĞU VE BATIDAN BİTİŞEN SUR BÖLÜMLERİ VE ŞEHİT MEZARI	TESCİLLİ	14051	9/10/1988	FATİH	CANKURTARAN	CANKURTARAN	202	160	10		MEZARLIK	ANIT ESER	TESCİL KARARI, BUGÜN CANKURTARAN ÖĞRETMENEVİ'NİN YER ALDIĞI BU YERDE BİR ŞEHİT MEZARI OLDUĞUNU GÖSTERİYOR. ÖĞRETMENEVİ'Nİ GÜNEYDOĞU YÖNÜNDEN SARAN VE M24 KULESİNİN ÜZERİNDE YER ALDIĞI SUR BÖLÜMÜ TESCİL KARARINA İŞLENMESİ GEREKMEKTEDİR.
MARMARA SURLARI / AHIR KAPISI	TESCİLLİ			FATİH	CANKURTARAN	CANKURTARAN		160	9		KAPI	ANIT ESER	AHIR KAPISI VE KAPIDAN ŞEHİR İÇİNE BAĞLANAN GEÇİTİN TESCİL KARARI MEVCUT DEĞİL.
MARMARA SURLARI / AHIR KAPISI'NDAN M31 KULESİNE KADAR UZANAN SUR HATTI	TESCİLLİ	14051	9/10/1988	FATİH	SULTANAHMET	SULTANAHMET	62				SUR	ANIT ESER	TESCİL KARARINDA BELİRTİLMEYEN 80 ADA VE 64 PARSEL AHIR KAPISI'NDAN M30 KULESİNE KADAR UZANAN SUR İZLERİNİ KAPSAMAKTADIR.
MARMARA SURLARI / M31 KULESİNİN BATISINDAN BAŞLAYARAK DENİZ SURU ÜZERİNDE YÜKSELEN BUKOLEON SARAYI KALINTILARI	TESCİLLİ			FATİH	SULTANAHMET	SULTANAHMET		86	37		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
MARMARA SURLARI / BUKOLEON SARAYI'NIN DEMİRYOLUNUN KUZEYİNDE YER ALAN KALINTILARI	TESCİLLİ	14051	9/10/1988	FATİH	KÜÇÜK AYASOFYA	KÜÇÜK AYASOFYA	147	105			SUR	ANIT ESER	KALINTILARIN YER ALDIĞI PARSEL NUMARALARI BELİRTİLMEMİŞ, ANCAK YERİNDE İNCELEMELER VE GÜNCEL HALİ HAZIR HARİTA ARASINDA YAPILAN KARŞILAŞTIRMALAR NETİCESİNDE 10, 11, 12, 57, 14, 15, 16, 45, 44, 18, 19, 48 VE 49 PARSELLERDE KALINTILAR YER ALDIĞI TESPİT EDİLMİŞTİR.

EK D

Çizelge D.2 (devam) : İstanbul Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge.

eser adı	tescil durumu	karar no.	karar tarihi	ilce	eski mahalle adı	yeni mahalle adı	pafta	ada	parsel	yeniparsel	fonksiyon	tescil cinsi	not
MARMARA SURLARI / ÇATLADIKAPI'DAN M39 KULESİNE KADAR UZANAN SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ	14051	9/10/1988	FATİH	KÜÇÜK AYASOFYA	KÜÇÜK AYASOFYA	71				SUR	ANIT ESER	ADA VE PARSEL NUMARALARI BELİRTİLMEMİŞTİR. KÜÇÜK AYASOFYA MAHALLESİ'NİN KIYI KESİMİNDE, 2372 ADA VE 1 PARSELDEKİ DEMİRYOLU ARAZİSİNİN GÜNEY SINIRI BOYUNCA UZANAN, ÜZERİNDE M36 KULESİ VE AYİOS SERGİOS VE BACKHOS POTERNESİNİN YER ALDIĞI BULUNAN BÖLÜMDEN BAŞLAYARAK, 115 ADA VE 1 PARSELDE KAMU BİNASI OLARAK TESCİL EDİLMİŞ ESKİ FRANSIZ HAPİSHANESİ'NİN ÜZERİNDE YÜKSELDİĞİ BÖLÜMLE BATIYA DOĞRU DEVAM EDEREK DEMİRYOLU İLE YENİDEN KESİNTİYE UĞRAYAN SUR HATTINA İŞARET ETMESİ MUHTEMELDİR. BU KESİM SURLARA AİT İZLER BİR ADA VE PARSEL SINIRI İÇİNDE DEĞİLDİR.
	TESCİLLİ	14051	9/10/1988	FATİH	KÜÇÜK AYASOFYA	KÜÇÜK AYASOFYA	74				SUR	ANIT ESER	
MARMARA SURLARI / M40 KULESİNE AİT DUVAR PARÇASI	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	KÜÇÜK AYASOFYA	KÜÇÜK AYASOFYA					KALINTI		2372 ADA 1 PARSELDEKİ DEMİRYOLU ARAZİSİNİN GÜNEY TARAFINDA, BATI UCUNA YAKIN YER ALMAKTADIR. KALDIRIM ÜZERİNDEKİ DUVAR KALINTISI BİR ADA VE PARSEL SINIRI İÇİNDE DEĞİLDİR.
MARMARA SURLARI / M44 VE M45 KULELERİ ARASINDA YER ALAN VE KONTASKALİON LİMANI'NI DOĞUDAN SARAN SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ	14051	9/10/1982	FATİH	ŞEHSUVAR	ŞEHSUVAR BEY	51	181			KALINTI	ANIT ESER	KONTASKALİON LİMANI KALINTILARI OLARAK TESCİL EDİLEN BÖLÜM, LİMANIN DOĞU KANADINA AİT, GÜNEYDEN KUZEYE DOĞRU 28, 27 VE 29 PARSELLERDEKİ SUR İZLERİNİ KAPSAMAKTADIR.
MARMARA SURLARI / M44 VE M45 KULELERİ ARASINDA YER ALAN VE KONTASKALİON LİMANI DOĞU SURLARININ BATIYA YÖNELDİĞİ KÖŞEDE YER ALAN KALINTI	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	ŞEHSUVAR	ŞEHSUVAR BEY		180	8		SUR		KONTASKALİON LİMANI'NIN DOĞU KANADININDA, SURUN KUZEYDEN BATIYA YÖNELDİĞİ KÖŞEDEKİ KALINTINI DAHA ÖNCEDEN TESCİL EDİLMEMİŞTİR.
MARMARA SURLARI / M44 VE M45 KULELERİ ARASINDA YER ALAN VE KONTASKALİON LİMANI'NI KUZEYDEN SARAN SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ	14051	9/10/1982	FATİH	ŞEHSUVAR	ŞEHSUVAR BEY	51	179	54		KALINTI	ANIT ESER	KONTASKALİON LİMANI KALINTILARI OLARAK TESCİL EDİLEN BÖLÜM ESKİ LİMAN KOYUNUN KUZEY SINIRINDADIR.
MARMARA SURLARI / M45 KULESİ VE BATIYA DOĞRU UZANAN BEDEN DUVARI	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	ŞEHSUVAR	ŞEHSUVAR BEY		179			SUR		KONTASKALİON LİMANI'NIN KUZEYDEN SARAN BU BÖLÜMDEKİ SUR HATTI DAHA ÖNCEDEN ANIT ESER OLARAK TESCİL EDİLMEMİŞTİR.
MARMARA SURLARI / M45 VE M46 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARININ BATI UCU	TESCİLLİ	14051	9/10/1988	FATİH	ŞEHSUVAR	ŞEHSUVAR BEY					SURLAR	ANIT ESER	ADA VE PARSEL NUMARASI BELİRTİLMEMİŞTİR. ÇAP ARİZ SOKAĞI'NIN BATI KENARINDAKİ 704 ADA VE 32 ADA PARSELDE YER ALAN VE ANIT ESER OLARAK TESCİL EDİLMİŞ SUR PARÇASI OLMASI MUHTEMELDİR.

EK D

Çizelge D.2 (devam) : İstanbul Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge.

eser adı	tescil durumu	karar no.	karar tarihi	ilce	eski mahalle adı	yeni mahalle adı	pafta	ada	parsel	yeniparsel	fonksiyon	tescil cinsi	not
MARMARA SURLARI / M51 VE M53 KULELERİ ARASINDAKİ SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	MUHSİNE HATUN	MUHSİNE HATUN					SUR		2374 ADA VE 1 PARSELDEKİ DEMİRYOLU ARAZİSİ İLE GÜNEYİNDEKİ KENNEDY CADDESİ ARASINDA KALAN SUR KALINTISININ ANIT ESER OLARAK TESCİLİ GEREKMEKTEDİR. SUR PARÇASI BİR ADA VE PARSEL SINIRI İÇİNDE DEĞİLDİR.
MARMARA SURLARI / M55 VE M59 KULELERİ ARASINDAKİ SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	NİŞANCA	NİŞANCA		2375	1		SUR		2375 ADA VE 1 PARSELDEKİ DEMİRYOLU ARAZİSİ İLE KUZEYİNDEKİ LANGA HİSARI SOKAĞI ARASINDA UZANAN SUR İZLERİNİN ANIT ESER OLARAK TESCİLİ GEREKMEKTEDİR. SUR PARÇASI BİR ADA VE PARSEL SINIRI İÇİNDE DEĞİLDİR.
MARMARA SURLARI / M60 VE M61 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARINDAN BİR BÖLÜM	TESCİLLİ	2841	5/28/1965	FATİH	KATİP KASIM	KATİP KASIM	143	775	25		SMÖ	SMÖ	BELİRTİLEN ADA VE PARSELDE SİVİL MİMARLIK ÖRNEĞİ YAPININ TESCİL KARARINDA SUR İZLERİ DE TESCİL EDİLMİŞTİR. ANCAK SUR İZLERİ KAYBOLMUŞTUR.
MARMARA SURLARI / LANGA LİMANI'NIN KUZEYİNDE M64 KULESİ VE KULEYE DOĞUDAN BİTİŞEN BEDEN DUVARI	İMAR UYGULAMA	3473	5/13/1967	FATİH	İNEBEY	AKSARAY	261	1119	32			ANIT ESER	İMAR UYGULAMA İLE İLGİLİ ALINAN KARARDA SURLARIN İKİ YANINDAN 3 M MESAFE BIRAKILMASI GEREKTİĞİ BELİRTİLMİŞTİR. LANGA BOSTANLARI SOKAĞI'NIN DOĞU GİRİŞİNİN GÜNEYİNDEKİ ALANDAKİ SUR KALINTISI YOL ALTINDA KALMIŞTIR.
MARMARA SURLARI / LANGA LİMANI'NIN KUZEYİNDEKİ M65 KULESİ	TESCİLLİ	4273	12/16/1992	FATİH	İNEBEY	AKSARAY	261	846	3		SUR	ANIT ESER	M65 KULESİNE AİT OLMASI MUHTEMEL İZLER SİLİNMİŞTİR.
MARMARA SURLARI / LANGA LİMAN'NIN KUZEY TARAFINDA M65 KULESİNİN BATISINDAN GÜNEYBATIYA YÖNELEN KÖŞE SURLAR	TESCİLLİ			FATİH	AKSARAY	AKSARAY		846			SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR. YENİKAPI KURTARMA KAZILARI NETİCESİNDE 22, 23, 10, 24 PARSELLERDE SUR İZLERİ ORTAYA ÇIKMIŞTIR.
MARMARA SURLARI / LANGA LİMANI'NIN KUZEYİNDE M66 KULESİ VE M68 KULESİNE KADAR GÜNEYBATI YÖNÜNDE UZANAN SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ	4273	12/16/1992	FATİH	ÇAKIRAĞA	AKSARAY	211	845	1		SUR	ANIT ESER	
MARMARA SURLARI / LANGA LİMANI'NIN BATISINDA M68 VE MA76 KULELERİ ARASINDA UZANAN SURLARIN BATIDAN GÜNEYE YÖNELDİĞİ KÖŞE	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	YALI	AKSARAY		1118	18_19_20_21		SUR		BELİRTİLEN ADA VE PARSELLER ÜZERİNDEKİ BİNALARIN GÜNEY YÖNÜNDE SUR İZLERİ YER ALMAKTADIR. ANIT ESER OLARAK TESCİLLENMESİ GEREKMEKTEDİR.
MARMARA SURLARI / M68 VE M76 KULELERİ ARASINDA UZANAN LANGA LİMANI'NIN BATI SURLARI	TESCİLLİ			FATİH	YALI	AKSARAY		1118	1_2_3_4_17_47		SUR	ANIT ESER	LANGA LİMANI'NIN BATI KENARINDA YER ALAN SUR İZLERİ YENİKAPI KURTARMA KAZILARIYLA ORTAYA ÇIKMIŞTIR. TESCİLLİ OLMASI MUHTEMEL SUR KALINTILARININ TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
	TESCİLLİ			FATİH	YALI	AKSARAY		1118	842		SUR	ANIT ESER	

EK D

Çizelge D.2 (devam) : İstanbul Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge.

eser adı	tescil durumu	karar no.	karar tarihi	ilce	eski mahalle adı	yeni mahalle adı	pafta	ada	parsel	yeniparsel	fonksiyon	tescil cinsi	not
MARMARA SURLARI / LANGA LİMANI DENİZ TARAFI SURLARI M76 KULESİ	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	YALI	AKSARAY		840	47		KALINTI		
MARMARA SURLARI / LANGA LİMANI İÇ SURLAR	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	YALI	AKSARAY	208	838	61		SUR		
MARMARA SURLARI / DAVUTPAŞA KAPISI'NDAN M78 KULESİNİN BATISINA KADAR UZANAN SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ	4273	12/16/1992	FATİH	KASAP İLYAS	CERRAHPAŞA	285	1146	34		SUR	ANIT ESER	
MARMARA SURLARI / M78 KULESİ VE KULENİN BATISINDAN DEVAM EDEN SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ	4273	12/16/1992	FATİH	KASAP İLYAS	CERRAHPAŞA	285	1146	27		SUR	ANIT ESER	BELİRTİLEN 27 PARSELİN GÜNEYİNE, SUR İZLERİNİN YER ALDIĞI 34 PARSEL BİTİŞMEKTEDİR.
MARMARA SURLARI / M79 KULESİNİN BİTİŞTİĞİ SUR PARÇASI	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	KASAP İLYAS	CERRAHPAŞA		1146	17		SUR		
MARMARA SURLARI / M79 VE M80 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARININ DOĞU UCU	TESCİLLİ	4273	12/16/1992	FATİH	KASAP İLYAS	CERRAHPAŞA	285	1146	36		SUR	ANIT ESER	16 PARSELDE GERÇEKLEŞTİRİLEN İMAR UYGULAMADA 25.3.1992 TARİH VE 3568 NUMARALI KARARA UYULMAYARAK, YAPI DOĞRUDAN SUR KALINTISI ÜZERİNDE İNŞA EDİLMİŞTİR.
MARMARA SURLARI / M79 VE M80 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARININ BATI UCU	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	KASAP İLYAS	CERRAHPAŞA		1146	35		SUR		35 PARSEL SINIRLARI VAKTİYLE M79 KULESİNDEN BATIYA DOĞRU DEMİRYOLUNA KADAR UZANAN SUR İZİNE İŞARET ETMEKTEDİR. BUGÜN BU PARSELİN BATI UCUNDA KÜÇÜK BİR SUR PARÇASI YER ALMAKTADIR. ANIT ESER OLARAK TESCİL EDİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
MARMARA SURLARI / M80 VE M81 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ DEĞİL			FATİH	KASAP İLYAS	CERRAHPAŞA					SUR		2380 ADA VE 1 PARSELDEKİ DEMİRYOLU ARAZİSİNİN GÜNEYİNDE YER ALAN SUR İZLERİ BİR ADA VE PARSEL SINIRI İÇİNDE DEĞİLDİR. SUR İZLERİNİN TESCİL EDİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
MARMARA SURLARI / M82 KULESİ İLE KULEYE DOĞUDAN VE BATIDAN BİTİŞEN SUR BÖLÜMLERİ	TESCİLLİ	3458	5/13/1967	FATİH	SANCAKTAR HAYRETTİN	CERRAHPAŞA	291	1141	45_51		SUR	ANIT ESER	SAHİL YOLU'NUN GÜNEYİNDE DENİZ KENARINDA YER ALAN SUR KALINTILARININ TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR. 13.51967 TARİHLİ VE 3458 NUMARALI İMAR UYGULAMA KARARI İSE BU KESİM SURLARIN DOĞUYA BAKAN KESİMİNDE 4 M GENİŞLİĞİNDE İKİ KEMER AÇILMASI İLE İLGİLİDİR.
MARMARA SURLARI / M83 VE M85 KULELERİ ARASINDAKİ SUR BÖLÜMÜNÜN BATI UCU	TESCİLLİ			FATİH	SANCAKTAR HAYRETTİN	CERRAHPAŞA		1141	50		SUR	ANIT ESER	SAMATYA TREN İSTASYONU'NUN GÜNEYİNDE SAHİL YOLU KENARINDA YER ALAN SUR KALINTILARININ TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.

EK D

Çizelge D.2 (devam) : İstanbul Marmara Surları'nın günümüze ulaşan bölümlerinin tescil durumunu gösteren çizelge.

eser adı	tescil durumu	karar no.	karar tarihi	ilce	eski mahalle adı	yeni mahalle adı	pafta	ada	parsel	yeniparsel	fonksiyon	tescil cinsi	not
MARMARA SURLARI / M85 KULESİ	TESCİLLİ			FATİH	HACI HÜSEYİN AĞA	KOCAMUSTAFAPAŞA		1222	36		BURÇ	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
MARMARA SURLARI / M85 VE M86 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARININ DOĞU BAŞLANGICI	TESCİLLİ			FATİH	HACI HÜSEYİN AĞA	KOCAMUSTAFAPAŞA		1222	41		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
MARMARA SURLARI / M85 VE M86 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARINDAN BİR PARÇA	TESCİLLİ	4273	12/16/1992	FATİH	HACI HÜSEYİN AĞA	KOCAMUSTAFAPAŞA	313	1222	45		DUVAR	ANIT ESER	
MARMARA SURLARI / M85 VE M87 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ			FATİH	HACI HÜSEYİN AĞA	KOCAMUSTAFAPAŞA		1222	78		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
MARMARA SURLARI / M87 KULESİNDEN BATIDA SAMATYA KAPISI'NA KADAR UZANAN SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ	8322	4/12/1975	FATİH	HACI HÜSEYİN AĞA	KOCAMUSTAFAPAŞA	313	1222	1		SUR	ANIT ESER	SAMATYA KAPISI BURÇ VE DUVARLARI OLARAK TESCİL EDİLMİŞTİR.
MARMARA SURLARI / SAMATYA KAPISI'NDAN GÜNEYDE DEMİRYOLUNA KADAR UZANAN SUR PARÇASI	TESCİLLİ			FATİH	HACI HÜSEYİN AĞA	KOCAMUSTAFAPAŞA		1229	7		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
MARMARA SURLARI / SAMATYA KAPISI'NIN GÜNEYİNDEKİ DEMİRYOLUNUN GÜNEYİNDEN BAŞLAYARAK M92 KULESİNİN GÜNEYBATISINA KADAR UZANAN SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ			FATİH	HACI HÜSEYİN AĞA	KOCAMUSTAFAPAŞA		1247	5		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
MARMARA SURLARI / M93 KULESİ VE M93 İLE M94 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ			FATİH	İMRAHOR	YEDİKULE		1287			SUR	ANIT ESER	BURÇ VE SUR KALINTILARI BİR ADA VE PARSEL SINIRI İÇİNDE DEĞİLDİR. ANIT ESER OLARAK TESCİLLİ OLAN NARLIKAPI ERMENİ KİLİSESİ'NİN 1287 ADA VE 1 PARSELİN VE BU YAPININ BATISINDAKİ 2 PARSELİN GÜNEY SINIRLARI BOYUNCA UZANAN SUR İZLERİNİN TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.
MARMARA SURLARI / M94 KULESİ VE M94 İLE M98 KULELERİ ARASINDAKİ SUR BÖLÜMÜ	TESCİLLİ			FATİH	İMRAHOR	YEDİKULE		2384	1		SUR	ANIT ESER	SUR HATTI RESMİ YAPI OLARAK TESCİLLİ OLAN TCDD BİNALARININ YER ALDIĞI ARAZİYİ DENİZ YÖNÜNDEN SARMAKTADIR. TESCİL KAYDINDA ANIT ESER OLARAK SURLAR VE ÜZERİNDEKİ KULELERİN BELİRTİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
MARMARA SURLARI / M98 KULESİ İLE M98 VE M99 KULELERİ ARASINDAKİ BEDEN DUVARI	TESCİLLİ			FATİH	İMRAHOR	YEDİKULE		1256	11		SUR	ANIT ESER	SUR HATTI RESMİ YAPI OLARAK TESCİLLİ OLAN YEDİKULE GAZHANESİNİN YER ALDIĞI ARAZİYİ DENİZ YÖNÜNDEN SARMAKTADIR. TESCİL KAYDINDA ANIT ESER OLARAK M98 KULESİ VE BATIYA DOĞRU UZANAN SUR DUVARININ BELİRTİLMESİ GEREKMEKTEDİR.
MARMARA SURLARI / MERMER KULE (M103 KULESİ) VE YAKIN ÇEVRESİ	TESCİLLİ			FATİH	İMRAHOR	YEDİKULE		1256	7		SUR	ANIT ESER	TESCİL KAYDINA ULAŞILAMAMIŞTIR.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad **:** Nisa Semiz

Doğum Yeri ve Tarihi **:** Sivas, 11.09.1980

E-Posta **:** nisasemiz@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- Lisans : 2003, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
- Yükseklisans : 2007, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon (Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'ın danışmanlığında 'Sivas Behram Paşa Hanı Restorasyon Projesi' adlı tez çalışması)
- Doktora / araştırma : 2012-2013, Roma La Sapienza Üniversitesi, Mimari restorasyon (Erasmus programı kapsamında restorasyon uzmanı Doç. Dr. Tancredi Carunchio danışmanlığında doktora tezi üzerine araştırma)

MESLEKİ DENEYİM:

2013, Ekim – 2014, Aralık	:	PLATO Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon bölümünde yarı zamanlı ders yürütücülüğü
2011, Eylül	:	Prof. Dr. Metin Ahunbay'ın yürütücülüğünde Silifke/Aya Tekla arkeolojik alanında gerçekleştirilen yüzey araştırması kapsamında mimari belgeleme
2011, Eylül	:	Prof. Dr. Turgut Saner'in yürütücülüğünde gerçekleşen Larisa antik kenti yüzey araştırması kapsamında mimari belgeleme
2010, Ekim-2011, Mart	:	T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen İstanbul Kültür Envanteri Projesi kapsamında, Kentsel Mimari başlığı altında İstanbul Deniz Surları'nın envanterinin hazırlanması

2008, Ekim-2010, Haziran	:	T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Deniz Surları Pilot Projesi kapsamında T5 Burcu ve Beden Duvarlarını kapsayan 26.6 m.'lik bölümünün restorasyon projesinde yüklenici Sega İnşaat Taahhüt A. Ş. bünyesinde proje koordinatörlüğü ve bu kapsamda malzeme analizleri, yapısal analiz ve zemin etüdü raporlarını içeren rölöve çizimleri, restitüsyon ve restorasyon projelerileriyle birlikte işin hakedişinin hazırlanması
2008, 16-20 Ekim	:	Prof. Dr. Metin Ahunbay'ın yürüttüğü Mardin/Dara antik kentindeki arkeolojik kazı kapsamında mimari buluntuların belgelemesi
2008, Haziran-Eylül	:	Çemberlitaş Sütunu Restorasyonu uygulamasında şantiye şefliği görevi
2008, Ocak-Haziran	:	AO Mimarlık bünyesinde İstanbul Perşembe Pazarı bölgesinin envanter çalışması ve siluet çizimleri ile Çemberlitaş Sütunu Restorasyon Projesi kapsamında kaide bölümü çizimlerini revize edilerek, hasar analizi ve müdahale önerilerinin hazırlanması
2007, Ağustos-Aralık	:	ISMEP / İstanbul'da T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ait tarihi yapıların envanteri ve deprem risk analizi çalışması kapsamında Topkapı Sarayı / Harem, Atıf Efendi Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt Orhan Kemal Kütüphanesi ve Rumeli Hisarı ile ilgili tespit ve rapor çalışmaları
2007, 10-14 Ekim	:	Prof. Dr. Metin Ahunbay'ın yürüttüğü Mardin/Dara antik kentindeki arkeolojik kazı kapsamında taş ocaklarında yer alan mezar yapısının belgelemesi
2007, 21-30 Haziran	:	Prof. Dr. Metin Ahunbay'ın yürüttüğü Mardin/Dara antik kentindeki arkeolojik kazı kapsamında taş ocaklarında yer alan mezar yapısının ve diğer buluntuların belgelemesi
2006, Eylül	:	Karaman Binbir Kilise antik harabelerinde Prof. Dr. Metin Ahunbay'ın yürüttüğü topografik ölçüm çalışmaları
2005, Ekim	:	Prof. Dr. Metin Ahunbay'ın yürüttüğü Mardin/Dara antik kentinde arkeolojik kazı çalışmaları
2004, Ekim-2005, Haziran	:	Prof. Dr. Zeynep Ahunbay ve Prof. Dr. Metin Ahunbay'ın yürüttüğü Zeyrek Kilise Camisi rölöve ve restorasyon çalışmaları
2004, Eylül	:	Prof. Dr. Yegân Kâhya yürütücülüğünde Adana/ Kozan'da Anavarza Antik Kenti Giriş Kapısı'nın rölöve çalışmaları
2003, Haziran	:	Prof. Dr. Gülru Necipoğlu'nun hazırladığı 'The Age of Sinan' adlı kitap için Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'ın yürütücülüğünde Mimar Sinan'ın bazı eserlerinin rölöve çalışmaları
2001, Aralık-2002, Nisan	:	Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde mimar Martin Bachmann'ın yürütücülüğünde çizim çalışmaları
2001, Temmuz	:	Sagalassos Arkeolojik Kazısı kapsamında belgeleme çalışmaları

2000, Temmuz-Ağustos	:	Hasankeyf Arkeolojik Kazısı kapsamında Prof. Dr. Zeynep Ahunbay ve Prof. Dr. Metin Ahunbay'ın yürüttüğü belgeleme çalışmaları

TEZDEN TÜRETİLEN YAYINLAR VE SUNUMLAR:

- **Semiz, N.** 2014. A case study: Proposals for the preservation of the Golden Horn Sea Walls, *The 20th Annual Meeting of European Association of Archaeologists,* September 10-14, 2014, Istanbul, Turkey.
- **Semiz, N.** 2014. Measures to preserve the surviving parts of the Golden Horn Seawalls from seismic and other risks, *The 23rd SRA Europe Conference on Analysis and Governance of Risks Beyond Boundaries,* June 16-18, 2014, Istanbul, Turkey.
- **Semiz, N.** ve Ahunbay, Z. 2014. Yenikapı'daki Tarihi Liman Surlarının durumlarının değerlendirilmesi ve korunmaları için öneriler*, Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 145, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, 85-114.

DİĞER YAYINLAR VE SUNUMLAR:

- **Semiz, N.** 2012. A caravanserai from the 16th century, "Behram Pasha Han" in Sivas, *The 1st International Conference on Architecture and Urban Design Proceedings*, April 19-21, 2012, Tiran, Albania.
- **Semiz, N.** 2007. Sivas Behram Paşa Hanı ve Restorasyonu için Öneriler, *Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi*, sayı 9, Sivas, 64-73.

BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJELERİ:

- Ahunbay, Z. ve **Semiz, N.** 2012. "İstanbul Marmara ve Haliç Surları'nda Belgeleme ve Risk Analizi" konulu bilimsel araştırma projesi, İTÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi. (Devam ediyor.)